SUVAŽIAVIMO DARBAI

1939

III

L'académie scientifique des catholiques lithuaniens organise tous les trois ans un congrès des intellectuels catholiques et des amis de la science. Elle expose dans ce volume les conférences et les rapports du congrès de 1939.

Siège de la rédaction: Kaunas (Lithuanie) Savanorių pr. 66.

Die Wissenschafts-Akademie der Katholiken Litauens veranstaltet jedes dritte Jahr einen Kongress der katholischen Gelehrten und Freunde der Wissenschaft. Sie legt in diesem Bande die am Kongress von 1939 gehaltenen Vorträge und Referate vor.

Sitz der Redaktion — Kaunas (Litauen), Savanorių pr. 66.

Ant. Vaičius

SUVAŽIAVIMO DARBAI III

1939

L. K. MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS NR. 4

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

SUVAŽIAVIMO DARBAI

1939

III

REDAGAVO
JUOZAS ERETAS

KAUNAS 1940

A. a. Pijus XI:

Dilatentur spatia veritatis!

Spaudė „Šviesos“ spaustuvė, Kaune, Jakšto 2

Pratartis

Pirmasis Liet. Kat. Mokslo Akademijos sušauktas lietuvių katalikų mokslininkų ir mokslų mėgėjų suvažiavimas, įvykęs 1933 m. Kaune, buvo sutaręs kas treti metai suruošti tokią dvasios puotą. Einant tuo nutarimu, 1936 m. Kaune antrą kartą buvo susitikę mūsų intelektualai. Skirstydamiesi jie pasižadėjo 1939 m. vėl suvažiuoti. Ir ištesėjo.

Nelengva buvo pasiruošti naujam suvažiavimui, nes visuomenės nuotaiką drumstė naujo karo grėsmė, ypač ties Klaipėda besirenką juodi debesys. Tačiau įsitikinę, kad savo pašaukimą žinantiems ir savo atsakingumą prieš tautą jaučiantiems kultūrininkams nevalia sudėti rankas net sunkiausiose valandose, kviestieji nesidavė išblaškomi, ir taip 1939 m. vasario mėn. 20 ir 21 dienomis trečiąjį kartą pasikartojo tas reginys, kuris vis iš naujo guodžia savo krašto intelektualine pažanga besisielojančius mokslininkus katalikus.

Bet, deja, ir liūdesio patyrėme: 10 dienų prieš suvažiavimą amžinybėn iškeliavo didysis mokslo globėjas, teikęsis ankstyvesnius mūsų suvažiavimus palaiminti, Jo Šventenybė Popiežius PIJUS XI, ir 12 mėnesių prieš tai užmerkė akis neužmirštamas mūsų Akademijos pirmininkas prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas. Beliko meile minėti krikščionybės Tėvą, pietizmu bei dėkingumu palydėti savojo mokslo nestorą ir prie jųdviejų kapo atnaujinti savo pasiryžimą — nenuilstamai ugdyti krikščioniškąją kultūrą.

To pasiryžimo mes buvome daugiau reikalingi, negu kada nors, nes berenkant trečiajam „Suvažiavimo darbų“ tomui per suvažiavimą skaitytas paskaitas bei referatus, mes nustojome Klaipėdos, ir pakilo karo audra. Bet ir naujasis siaubas, tykojąs nusiaubti ir mūsų tyliuosius laukus, nepajėgė sumažinti mūsų energijos — medžiaga buvo renkama toliau, ir naujasis leidinys išspausdintas.

Jame turėjo atsispindėti bendroji III-jo Suvažiavimo mintis — iš visokių atžvilgių nagrinėti poaušrinę Lietuvą ir tuo ko plačiausiai pasitarnauti mūsų lituanistikai.

Bet idealiai išvesti tos linijos nepavyko, nes ne visi suvažiavimui pakviesti referentai ten prabilo, ne visi, kurie prabilo, prisitaikė prie bendros temos ir, pagaliau, ne visi, radę kelią į suvažiavimą, rado jį ir į šį leidinį.

Tačiau, nors pagrindinė linija ne tokia ryški išėjo, vis dėlto apstu pageidaujamos medžiagos, kuri drauge su prof. St. Šalkauskio vedamąja paskaita ir specialiųjų mokslų nagrinėjimais gerokai praturtins mūsų žinias.

Ją papildė ir brangiųjų mūsų Mirusiųjų minėjimas, nes ne tik minėtieji savieji — prel. Al. Dambrauskas-Jakštas su J. Tumu-Vaižgantu, bet ir popiežius PIJUS XI tam tikra prasme priklauso prie lituanistikos.

Tad tikimės, kad nežiūrint trūkumų — už kuriuos nuoširdžiai atsiprašome — šis tomas atitiks savo paskirtį: kaupti žinias apie iš griuvėsių besikeliančią ir savo valstybę atstatančią Lietuvą ir tokiu būdu pasitarnauti jaunam mūsų mokslui.

Čia didžiausias nuopelnas priklauso gerbiamiesiems Paskaitininkams ir Referentams, taip uoliai besiruošusiems suvažiavimui ir paaukojusiems savo darbo vaisius trečiajam „Suvažiavimo darbų“ tomui. Nuoširdus dėkui! Dėkojame ir kalbos dalykais daug padėjusiam p. mokyt. K. Bajerčiui ir spausdinimą prižiūrėjusiam p. A. Strabuliui.

Atiduodami naująjį tomą į gerb. Skaitytojų rankas, viliamės, kad jis, atsistojęs šalia vyresniųjų savo brolių, atvaizduojančių pirmųjų dviejų mokslo kongresų rezultatus, skins kelią ketvirtajam suvažiavimui, turinčiam 1942 m. įvykti ne kur kitur, kaip Vilniuje, kuris šį leidinį beredaguojant sugrįžo į gimtąjį lizdą.

Te Dievas saugoja mokslo kūrėjus ir bičiulius ir teleidžia mums visiems laimingai susirinkti ten, kur šimtmetinė mokslo tradicija mus paskatins naujam triūsui ir naujam laimėjimui!

Redaktorius

Kaune, 1940 m. kovo mėn. 4 d.,
Vilniaus Katedroje besiilsinčio
Šv. Kazimiero šventėje.

TURINYS

In Memoriam Pii XI . . . . *1—10*

VYSK. M. REINYS:

A. a. Pijus Vienuoliktasis . . . . . 3— 9

I. Pilnaties žodis . . . . . *11—26*

STASYS ŠALKAUSKIS:

Kultūrinio lietuvių tautos apsiginklavimo problema ir katolicizmas . . . . . 13— 26

II. Teologija — Religija — Bažnyčia . . *27—98*

JUOZAS VAIŠNORA:

Kataliko kunigo veikla kovoje su rusifikacija prieškariniu metu . . . . . 29— 50

VINCAS BORISEVIČIUS:

Dorinis elementas vyskupo Motiejaus Valančiaus kūryboje ir veikloje . . . . . 51— 83

VINCAS PADOLSKIS:

Vysk. A. Baranauskas ir Šv. rašto vertimas į lietuvių kalbą . . . . . 84— 98

III. Psichologija — Filosofija . . *99—166*

VYSK. MEČISLOVAS REINYS:

Rasė ir psichika . . . . . 101—111

PRANAS KURAITIS:

Tauta ir jos filosofija . . . . . 112—141

JUOZAS GIRNIUS:

Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai . . . . . 142—166

IV. Pedagogika — Mokykla — Šeima . 167—216

ONA NORUŠYTĖ:
Šeimyninio auklėjimo padėtis ir mūsų laikai . . . 169—199

ANTANAS ŠERKŠNAS:
Mūsų šviesuolio šeimos pedagogika . . . . . 200—215

V. Kalba — Literatūra — Kritika . 217—312

ANDRIUS AŠMANTAS:
Iš romantiškosios į mokslinę kalbotyrą Lietuvoje . 219—233

JUOZAS AMBRAZEVIČIUS:
Jakšto ir Vaižganto jungas . . . . . 234—242

VLADAS KULBOKAS:
Jakštas ir „Draugija“ . . . . . 243—259

PETRAS BUTĖNAS:
A. Jakšto poetinis žodynas . . . . . 260—312

VI. Istorija . . . . . 313—350

ANTANAS VAIČIULAITIS:
Vidurinių amžių poetas Machaut Lietuvoj . . . . 315—319

ZENONAS IVINSKIS:
Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar . . . 320—341

JONAS TOTORAITIS:
Lenkų išleistieji Vatikano archyvo istorijos šaltiniai. 342—349

VII. Teisė . . . . . 351—368

KAZYS ŠALKAUSKIS:
Kodifikacijos darbas . . . . . 353—367

VIII. Sociologija . . . . 369—380

FABIJONAS KEMĖŠIS:
Kas ir kaip galės išspręsti socialinį klausimą . . . 371—380

IX. Geografija — Gamta . . . 381—458

KAZYS PAKŠTAS:
Lietuvos ribų problema . . . . . 383—417

STEPONAS KOLUPAILA:
Seniausias literatūrinis darbas apie Nemuną . . . 418—423

ČESLOVAS PAKUCKAS:
Lietuvos kvartero reikšmė mūsų tautos ūkiui ir jo tyrinėjimai per 20 nepriklausomybės metų . . 424—428

PRANAS BALTRAS ŠIVICKIS:
Neorganinės druskos protoplazmoje . . . . . 429—458

X. Mūsų mirusieji . . . . 459—472

JUOZAS ŽAGRAKALYS:
Dr. Dominikas Bukantas . . . . . 461—472

XI. Mūsų Mokslininkai . . . 473—492

REDAKCIJA:
Vysk. Mečislovas Reinys . . . . . 475—481
Prof. Dr. Kazys Pakštas . . . . . 482—485
Lektorius Juozas Ambrazevičius . . . . . 486—487
Doc. Dr. Zenonas Ivinskis . . . . . 488—492

XII. Mūsų darbai . . . . 493—514

ALEKSANDRAS LĖVANAS:
Trečiasis Lietuvos Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimas (1939 m.) . . . . . 495—514

IN MEMORIAM PII XI

T U R I N Y S

Vysk. Mečislovas REINYS

A. a. Pijus Vienuoliktasis

A. a. Pijus Vienuoliktasis

Vysk. Mečislavas Reinys[1]

„Mirė Pijus XI“ — tokia radijo žinia š. m. vasario 10 d. sudrebino pasaulį. Pasaulį? Taip, visą pasaulį, kur žmonės gyvena ir naudojasi kultūros pagamintomis susižinojimo priemonėmis.

Kas gi buvo tasai Pijus XI, kuris suvirpino kultūringojo pasaulio protus ir širdis? Tai buvo senelis, einąs jau 82-rus savo amžiaus metus, tai buvo kunigas, uoliai besidarbuojąs 60-tus metus, tai buvo popiežius, kuris vairavo Kristaus Bažnyčiai 17 metų. Kai pagal mūsų Universiteto statutą profesorius, sulaukęs savo amžiaus 65 metų, yra verčiamas pasitraukti, eiti į pensiją, laikomas lyg ir netinkamas mokslo darbui, tai 65 metų kardinolas Achilles Ratti bus išrinktas popiežiumi, vadinasi, pakviestas pačiai atsakomingiausiai tarnybai, vadovauti daugiau negu 350 milijonų katalikų. Ir vadovavo taip, kad, vis labiau silpnėjant kūnui, dvasia pražysdavo vis didesne galybe, tuo duodama smūgius materialistinei pažiūrai.

Pijaus XI-jo programa buvo: Kristaus taika Kristaus karalystėje. Apie Pijų XI, veikusį pagal šią programą, štai kaip atsiliepia valstybės vyrai katalikai, nekatalikai, nekrikščionys. Suminiu tuos, kurie, be oficialinio pareiškimo, pridėjo ypatingą kurį bruožą, siųsdami užuojautos telegramas kardinolų kolegijai.

Australijos premjeras Lyons, prisimindamas dvi malonias audiencijas pas Pijų XI, sako: „Jisai parodė didelį susiinteresavimą Australijos žmonių gerove ir įrodė gilų nusivokimą mūsų problemose ir mūsų tautinėje pažangoje... Jo įtemptos pastangos išlaikyti taikai po paskutiniojo karo ir jo gilus rūpestis tais, kurie silpni ir mindžiojami, be atodairos į jų tautybę ar tikėjimą, padarys jo vardą su dėkingumu minėtiną... jo mirtis bus nuostolis pasauliui“.

Albanijos karalius Zogus mini Pijaus XI kilnias dorybes, išmintį ir neišsemiamą gerumą.

---

[1] Bebaigiant ruošti III L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą, 1939 m. vasario mėn. 10 d. mirė Šventasis Tėvas Pijus XI. Jam atminti bei pagerbti J. E. Vysk. Mečislovas Reinys atidaromajame posėdyje skaitė čia spausdinamą paskaitą.

Didžiosios Britanijos premjeras Nev. Chamberlainas stebisi Jo Šventenybės pažiūrų platumu, asmenybe, humaniškumu.

Kanados užsienių reikalų ministeris pareiškia, kad Pijaus XI atsidėjimas dvasinei žmonijos pažangai sukėlė Kanadoje Jam visos tautos pagarbą

Chilės užs. reik. ministeris A. Ortega sako, kad Pijaus XI vardą istorija minės kaip daug užsipelniusį žmonijai.

Dominikos respublikos užs. reik. ministeris A. Despradelis rašo, kad Pijus XI pasižymėjo savo pastangomis taikai ir žmonių giminės sugyvenimui.

Ekvatoriaus resp. min. T. Donoso reiškia užuojautą dėl Pijaus XI mirties, kaip dėl nepataisomo nuostolio.

Prancūzijos prezidentas A. Lebrunas pareiškia, kad visa Prancūzija yra Pijaus XI kilnių savybių karšta gerbėja.

Šveicarijos prezidentas Etteris sako, kad Šveicarija gerbė mylėjusiojo Šveicarijos kraštą bei žmones Pijaus XI drąsą, moralinę aukštybę ir dvasios kilnumą, sujungtas tokiame aukštame laipsnyje. Garsusis gi Šveicarijos Motta pareiškia, kad šveicarų tauta gerbė Pijuje XI prakilnų bičiulį ir didžiausią taikos ir laisvės apaštalą.

Irlandijos premjeras De Valera pasako, kad visos pasaulio tautos mylėjo ir gerbė Pijų XI už Jo kilnų pasiaukojimą krikščioniškiems idealams.

Indijos Cochino maharadža pareiškia, kad Pijaus XI mirtimi pasaulis praranda didelę ir įkvepiančią asmenybę.

Italijos Mussolinis apgailestauja Pijų XI, kaip susitaikymo popiežių.

Jugoslavijos karalius, reikšdamas užuojautą, išsitaria, kad Pijaus XI mirtis „kruvinai palietė didelę Katalikų Bažnyčią“.

Latvijos prezidentas K. Ulmanis sako, kad Pijaus XI, Latvijos krašto ir tautos nuoširdaus bičiulio, mirtis yra kruvinas nuostolis, kurį patiria Kat. Bažnyčia ir civilizuotasis pasaulis. Užs. reik. min. Munteris vadina Pijų XI vienu iš didžiųjų taikos gynėjų.

Libano resp. prezidentas E. Edde mini kruviną gedulą, kurį patiria Kat. Bažnyčia ir visa žmonija, ir toliau sako: „Libaniečiai giliai nusilenkia prieš karstą Šv. Tėvo, kuris su kilniu patvarumu ir nuostabia drąsa kovojo prieš visas klaidos ir priespaudos formas, skelbdamas amžinus teisybės, meilės ir žmogaus asmens vertės principus“.

Naujosios Zelandijos premjeras sako: „Nenuilstamos Jo Šventenybės pastangos taikos ir teisybės reikalu, Jo drąsa ir pasiaukojimas pareigoms, nepaisant silpstančios sveikatos, laimėjo didingą pagarbą visame pasaulyje“.

Filipinų prezidentas M. Quezon sako: „Kaip šios tautos šefas aš jaučiu, kad didžiausia moralinė įtaka taikai yra prarasta žmonijai... Savo socialinės teisybės politikoje aš rasdavau įkvėpimą Pijaus XI enciklikose".

Kinijos Chiang-Kai-Shekas taip apgailestauja Pijaus XI mirtį: „Reiškiu gyvos užuojautos žodžius, skambant viso pasaulio liūdesiui dėl mirties teisingo Suvereno, kurio mintims nebuvo joks kraštas svetimas, kuris dažnai sielojosi Kinija ir prieš mirdamas nepamiršo taip numylėtos pasaulio taikos".

Jungtinių Amerikos Valstybių prezidento vardu valstybės sekretorius C. Hullis apie mirusįjį Pijų XI rašo: „Jo didelės dvasinės savybės ir Jo uolumas taikai ir tolerantiškumui laimėjo Jam vietą visų rasių ir tikėjimų širdyse".

Švedijos užs. reik. ministeris Sandleris pabrėžia Pijaus XI kilnią asmenybę ir Jo nuolatinę veiklą tautoms sutaikinti.

Uragvajaus resp. prezidentas A. Baldomiras iškelia aikštėn Pijaus XI nuopelnus taikai ir tautų sugyvenimui.

Venecuelos resp. prezidentas E. L. Contreras mini Pijaus XI didžiausius nuopelnus Bažnyčiai ir žmonijai.

Tautų Sąjungos gener. sekretorius Avenolis mini apie gedulą, kuris liūdnina Bažnyčią ir visą žmoniją[2].

Prancūzų premjeras Daladier apie Pijų XI sako: „Paaukojo visą savo gyvenimą teisybei ir taikai ginti".

Karpatų Ukrainos premjeras Vološinas vadina Pijų XI ukrainų tautos tėvu.

Vyriausias Lietuvos rabinas B. Šapiras rašo apie Pijų XI: „Tai buvo Šviesiausia Asmenybė mūsų kartoje, tikras tėvas kiekvienam, kas tik gimė Dievo atvaizdu be tikybos ir tautybės skirtumo... Jo taip kilnaus ir žmoniško užtarimo mūsų tauta neužmirš per amžius".

Panevėžio rabinas Kagenas, reikšdamas Panevėžio Vyskupui apgailestavimą dėl Pijaus XI mirties, sako: „Netekus Šviesiausios mūsų laikų Asmenybės ir kilniausio bei švenčiausio Katalikų Bažnyčios Ganytojo..."

Anglikonų Canterbury Arkivyskupas kvietė savuosius pasimelsti už Pijų XI.

Valstybės vyrų ir žymių žmonių užuojautos telegramas bei atsiliepimus lydi tolygūs neoficialinės spaudos balsai.

Paryžiaus „Ere nouvelle" vadina Pijų XI „dideliu Popiežiumi", kuris paaukojo savo jėgas „dvasios tarnybai".

Belgų „Gazette" apie Pijų XI sako, kad Jisai „energingai smerkė visa, kas prieštaravo didingiems žmonijos įstatymams".

Spauda iš Šanchajaus rašo, kad Pijus XI buvo „didelis Popiežius ir didelis žmogus".

---

[2] Cfr. Acta Apostolicae Sedis, vol. XXXI (1939), 61—83 psl. Vaticano.

Ir taip toliau. Kas pajėgs pakartoti visus spaudos balsus? Kuris iš mirtingųjų susilaukė tokio visuotino, pagarbaus ir šilto atsiliepimo visose pasaulio dalyse?

Ligos prispaustas 1936 m. Pijus XI pasakė: non recuso dolorem, peto laborem. Taip, Jisai neatsižadėjo kentėti, bet drauge troško darbo. Gerai, mat, žinojo iš išminčių ir dvasinio gyvenimo žinovų raštų, kad žmogui privalu dirbti, tinkamai sunaudoti kūrybines Dievo duotas jėgas, kad garbingame, kūrybingame darbe yra žmogaus paskirties keliai.

Pijus XI buvo nepalaužiamas kovotojas dėl religinės laisvės. Jisai gerai žinojo, kad šitoje be galo reikšmingoje žmogaus visam gyvenimui ir tikslui srityje nevalia vartoti prievartos. Kaip Bažnyčia draudžia vartoti prievartą tikėjimui priimti, taip valstybė negali trukdyti asmeniui išpažinti savo tikėjimą į Dievą, negali trukdyti Bažnyčiai atlikti savo pasiuntinybę mokyti visas tautas tikėjimo tiesų.

Pijus XI buvo drąsus visuomenės teisių ir civilizacijos gynėjas, kaip teisingai yra tai pabrėžęs kardinolas Hinsley Londone.

Pijus XI drąsiai pasisakė prieš prievartą, kai išgirdo ginklų barškinimą. „Dissipa gentes quae bella volunt", Jisai tarė, primindamas Šv. Rašto žodžius.

Pijus XI teisingai įvertino šių laikų krizę, kad ji eina iš paskleistų klaidingų pažiūrų, todėl dėjo visas pastangas, kad būtų teisingomis idėjomis formuojamos asmenų sąžinės ir būtų kovojama prieš klaidingas pažiūras ir aistrų antplūdžius.

Apaštalų Sosto santykiai su įvairiomis valstybėmis susilaukė Pijaus XI asmenyje išmintingo ir taikaus tvarkytojo. Pijus XI ryžosi išspręsti 60 metų ginčą tarp Apaštalų Sosto ir Italijos valstybės, ir todėl susilaukė Susitaikymo Popiežiaus pavadinimo. Pijui XI vairuojant Kat. Bažnyčią, buvo sudaryti konkordatai su Italija, Latvija, Bavarija, Lenkija, Lietuva, Rumunija, Badenu, Prūsija, Vokietija, Austrija, Pietųslavija, Ekvadoru ir modus vivendi su Čekoslovakija, Prancūzija ir Portugalija.

Sunki katalikų ar Kat. Bažnyčios padėtis Rusijoje, Meksikoje, vyriausybininkų Ispanijoje ir Vokietijoje labai skaudino Pijaus XI širdį ir sukėlė daug rūpesčių ir sielojimųsi.

Pijus XI yra vadinamas misijų popiežiumi. Tikrai. Jisai dėjo daug pastangų, kad sėkmingiau būtų suorganizuotos misijų darbams lėšos. Pasirūpina, kad būtų kuriama bažnytinė hierarchija misijose iš vietinių gyventojų, tuo pareikšdamas pasitikėjimą jų veikla. Įkūrė Romoje misijų darbų muziejų ir, pagaliau, įkūrė misiologijos fakultetą Gregorianumo universitete.

Pijus XI yra visai teisingai vadinamas katalikų akcijos popiežiumi. Jisai gerai suprato ir įvertino organizacijų reikšmę kultūriniam gyvenimui, todėl ir pakvietė pasauliečius katalikus kurti kultūrinio ir religinio pobūdžio organizacijas ir jų pagalba dirbti apaštalavimo darbą, tuo būdu

padedant Bažnyčios hierarchiniam apaštalavimui. Jau 1922 m. enciklikoje „Ubi arcano Dei“ išreiškė principinį nusistatymą kat. akcijos reikalu, ir tą reikalą visa drąsa ir uolumu gynė, kai buvo tai akcijai pavojų iš šalies. Pijus XI sukūrė kat. akcijos organizacijų schemą, sudarė centrinę įstaigą su kard. Pizzardu priešakyje ir visomis progomis skatino į kat. akcijos darbą. Pijaus XI kalbos ir aktai kat. akcijos reikalais jau 1929 m. sudarė didelį 600 psl. spausdintą tomą.

Socialinė akcija buvo labai prie širdies Pijui XI. Jo 1931 m. enciklika „Quadragesimo anno“ yra monumentalinis dalykas socialiniais klausimais. Kiti Pijaus XI raštai, kaip antai „Caritas Christi“ ir „Vigilanti cura“, parodo, kad Pijui XI gyvai rūpėjo gailestingumo darbų vykdymas, kino filmų dorinė švara ir, apskritai sakant, medžiaginio bei dorovinio skurdo prašalinimas.

Moderniosios technikos pazanga buvo gerai Pijaus XI įvertinta. Todėl Vatikane įrengta moderniausia radijo stotis, pačiam Viliui Marconiui ją prižiūrint. Ir štai 1931 m. vasario mėn. 12 d. Pijus XI, kaip popiežius, pirmą kartą pasaulio istorijoje prabyla per radiją į visus. Ir namie būdamas galėjai girdėti Šv. Tėvo balsą.

Eucharistiniai tarptautiniai kongresai įgyja, Pijui XI popiežiaujant, ypatingo iškilmingumo, pasisekimo ir reikšmės. Jie baigiami Popiežiaus kalba per radiją; dalyviai suklaupę girdi pačio Popiežiaus teikiamojo palaiminimo žodžius.

Pijus XI gerai suprato, kad šeimos svarba yra nepaprastai didelė religiniam, doriniam, tautiniam, valstybiniam ir visuomeniniam gyvenimui. Todėl dėjo visas pastangas šeimos atgimimui. Enciklika „Casti connubii“ su šventu griežtumu stoja už moterystės nesuardomybę ir smerkia suktus moderniškuosius sugalvojimus ardyti moterystės pastovumą.

Jaunimas, brangiausias ir gražiausias žmogaus gyvenimo amžius, irgi susilaukia sau enciklikos „Divini illius magistri“, kurioje nutiesiami kilnaus auklėjimo keliai.

Jaunavedžiai susilaukė iš Pijaus XI tos malonės, kad jiems buvo skirta kas savaitė vieną kartą audiencija, kurioje jie gaudavo Šv. Tėvo palaiminimą, rožančių, medalikėlį, knygutę.

Pijus XI nepamiršo savo bendradarbių apaštalavimo darbe — dvasininkų. Jiems paskyrė encikliką „Ad catholici sacerdotii“, kurioje iškėlė aikštėn kunigystės pašaukimo kilnumą, atsakomybę, tinkamo pasiruošimo reikalą.

Dvasininkams paruošti daug reikšmės turi pačios studijos, todėl Pijus XI daug dėmesio kreipia į studijų patobulinimą. Tam tikslui 1931 m. išleidžia konstituciją „Deus Scientiarum Dominus“, pagal kurią filosofinės, teologinės ir kanoninės studijos reorganizuojamos, atsižvelgiant į geriausius mokslinės pažangos reikalavimus.

Pijus XI visu mokslininko atsidėjimu kuria naujus katalikų universitetus, reorganizuoja senuosius, kuria naujus fakultetus. To mokslui palaimingo veikimo patyrė Milano, Nijmwegeno, Pekino, Montrealio, Santiago, Romos, Neapolio, Rygos universitetai. Lietuvos Universitete Teologijos-Filosofijos Fakultetas, perėjęs reikiamą bandymo laikotarpį, 1928 m. gavo kanoniškąjį pripažinimą su visomis teisėmis.

Susirūpinęs geresnėmis sąlygomis tiksliųjų mokslų darbui, Pijus XI perkeldino astronomijos observatoriją iš Vatikano į savo vasarinę rezidenciją Castel Gandolfe; ten irgi įkurdino fizikos ir chemijos laboratorijas.

Prie Vatikano muziejų buvo pastatydintos naujos patalpos jiems praplėsti.

Pijui XI popiežiaujant, nemaža įvyko Romoje tarptautinių mokslo kongresų. Kongresantai gaudavo audienciją ir pas Pijų XI, kuris tąja proga pasakydavo atitinkamą kalbą ir palaimindavo kongresų darbus. Pvz., tarptautinio fiziologų kongreso dalyviai — 800 asmenų — buvo labai maloniai priimti Pijaus XI.

Gerai įvertindamas tarptautinio mokslininkų bendradarbiavimo svarbą, Pijus XI 1936 m. įkūrė Pontifikalinę Mokslų Akademiją, sudarytą iš 70 mokslininkų iš visokių kraštų, tautų ir tikybų. Į šią Akademiją yra kviečiami tik tiksliųjų mokslų atstovai, pasižymėję dideliais mokslo darbais. Iš pakviestųjų pontifikalinių akademikų 11 yra Nobelio premijų laureatų.

Pijus XI buvo artimas Lietuvai.

Dar būdamas Vizitatorium Lenkijai ir Baltijos kraštams, Achilles Rattis lankėsi Vilniuje, kur lietuvių organizacijų ir įstaigų atstovai, apie 80 asmenų, labai šiltai pasveikino Vizitatorių ir įteikė daugybę adresų. Tai buvo 1920 m.

Vizitatorius A. Rattis netrukus lankėsi ir Kaune, matėsi su Vyriausybės asmenimis ir tą savo atsilankymą maloniai prisimindavo, lietuviams maldininkams ar Lietuvos Vyskupams atsilankant pas Jo Šventenybę Pijų XI. 1923 m. inž. arch. V. Landsbergiui, dalyvavusiam bendroje audiencijoje pas Pijų XI, Jo Šventenybė sužinojęs, kad p. V. Landsbergis iš Lietuvos, pasakė: „Jūsų kraštas man pažįstamas ir mielas“.

1926 m. Pijus XI įkūrė Lietuvoje bažnytinę provinciją, priklausančią tiesiog nuo Apaštalų Sosto, tuo būdu atpalaiduodamas buvusias Lietuvos vyskupijas nuo priklausomybės svetimų kraštų arkivyskupams ir pakeldamas buvusią Žemaičių Vyskupiją į Kauno Arkivyskupijos Metropolijos laipsnį.

1927 m. buvo sudarytas tarp Apaštalų Sosto ir Lietuvos Valstybės konkordatas, kuriame, jo XXV straipsnyje, buvo suminėta Katalikų Akcija ir jai buvo pažadėta iš Lietuvos Valstybės pusės pilna laisvė kurtis ir darbuotis. Tai buvo pirmas atsitikimas konkordatų istorijoje, kad konkordatu, vadinasi, tarptautine sutartimi buvo garantuota Kat. Akcijai

veikimo laisvė. Kadangi Kat. Akcija yra paplitusi visame pasaulyje, veikia įvairiausiose valstybėse, todėl ir sakytasis juridinis dokumentas, Lietuvos konkordatas, savo nuostatu apie Kat. Akciją yra plačiai žinomas pasaulyje, tuo keldamas Lietuvos vardą.

Kai Lietuvos vyskupai 1938 m. atsilankė pas Šv. Tėvą Pijų XI, tai patyrė tokios meilės ir pagarbos, kad visi aplinkiniai stebėjosi pabrėžtu dideliu palankumu.

Pijui XI mirus, suspaudė didelis skausmas Lietuvą.

Panevėžio Vyskupas savo atsiliepime į diecezijiečius sako, kad mirė „Didysis Pijus".

Labai buvo džiugu ir malonu matyti, kad 1937 m., kai Pijus XI šventė savo amžiaus 80 metų jubiliejų, „Lietuvos Moterų Kultūros Draugija" pasirūpino, O. Zaštautaitei sumaniai ir uoliai dalyką tvarkant, išleisti ir Pijui XI dedikuoti veikalą „Pijus XI, aktualieji katalikų gyvenimo ir pasaulėžiūros klausimai pagal Pijaus XI gyvenimo ir jo raštų mokslą". Sutelktinis veikalas, rinktinių jėgų rašytas, gražiai išleistas, in 8⁰ 396 psl., labai tinka skaityti ir giliai medituoti.

Bešališkumas ir moksliškas objektyvumas verčia su dideliu skausmu širdyje pasakyti, kad vargiai yra kuris nors katalikiškas kraštas, kuris būtų taip giliai įskaudinęs tėviškąją Pijaus XI širdį, kaip Lietuvos kai kurie žmonės savo veiksmais yra tai padarę. Bet apie tai tars savo žodį istorija.

Pijaus XI dvasinis testamentas yra Jo enciklikos, tas moderniausias arsenalas dvasinių ginklų prieš šių laikų idėjų pakrikimą, moralinę, dvasinę ir socialinę krizę.

Dvasinis Didžiajam Pijui XI paminklas būtų išleisti visas Pijaus XI enciklikas, išverstas į lietuvių kalbą.

Tuo tarpu iš širdies gilumos sakome:

REQUIESCAT IN PACE!

PILNATIES ŽODIS

T U R I N Y S

Prof. Dr. Stasys ŠALKAUSKIS
V D Universiteto Rektorius

Kultūrinio lietuvių tautos apsiginklavimo problemos ir katolicizmas

Kultūrinio lietuvių tautos apsiginklavimo problema ir katolicizmas

Stasys Šalkauskis

Pratartis. — I. Kultūrinio apsiginklavimo aktualumas lietuvių tautai. — II. Istorinis lietuvių tautos patyrimas ir krikščionybė. — III. Kultūros ir religijos santykių problema Lietuvoje. — IV. Kultūrinis katolicizmo pajėgumas. — V. Pamokomieji antikatalikiškosios kultūros vaisiai. — Baigiamasis žodis.

PRATARTIS

Šis, trečias iš eilės, Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimas turėtų vykti pagal šūkį „pakeliui į visuotinai reikšmingą kultūrą". Tai reiškia, kad jame turėtų būti nušviesta ir apsvarstyta kultūrinė lietuvių tautos padėtis įvairiose gyvenimo srityse iš atžvilgio į siektiną visuotinį kultūros reikšmingumą. Ką lietuvių tauta yra jau pasiekusi kultūriniame gyvenime, ir ko ir kaip reikia jai siekti, kad jos kultūra įgautų visuotinio reikšmingumo ir tuo pačiu pastatytų ją lygiateisiu nariu kultūringų nacijų šeimoje, — štai platus klausimas, kuris turėtų eiti bendra pagrindine tema šiam mūsų suvažiavimui.

Mano uždavinys yra pastatyti šitą pagrindinę mūsų suvažiavimo temą į sąryšį su katolicizmu. Juk mes esame lietuvių katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas, ir todėl visai natūralu, kad mums turi rūpėti lietuvių kultūros problema ryšium su katolicizmu ir katolicizmas ryšium su lietuvių kultūros problema. Katolicizmas yra didelė kultūrinė pajėga, ir mums, lietuviams katalikams, yra tiesioginė pareiga pasinaudoti tąja pajėga mūsų kultūrai pakelti į visuotinio reikšmingumo laipsnį.

I. KULTŪRINIO APSIGINKLAVIMO AKTUALUMAS LIETUVIŲ TAUTAI

Kalbėti šiuo metu apie reikalą pakelti mūsų kultūrą į visuotinio reikšmingumo laipsnį nėra tuščias proto žaismas, nepateisinamas gyvenamojo momento šviesoje. Faktiškai tai reiškia kalbėti apie kultūrinį mūsų ap-

siginklavimą kaip tik tuo momentu, kai materialinis ginklas mums nėra pakankama apsigynimo priemonė. Čia neturiu anaiptol noro mažinti materialinio ginklo reikšmės; noriu tik ypatingai pabrėžti, kad jo vieno mums toli gražu nepakanka, ir ypač nepakaks tuo atveju, jei mes nebūsime pakankamai apsiginklavę kultūriniais ginklais.

Gyvename vienoje iš nevralgingiausių vietų Europoje, kur mus malė ir mala įvairūs tarptautiniai interesai, įtakos, didelių valstybių spaudimai. Tokioje padėtyje tautai reikia turėti deimanto patvarumą ir kietumą, kad ji išsilaikytų materialiai ir moraliai nepriklausoma nuo jokios kaimyninės galybės. Bet šitos deimanto ypatybės nėra dar materialinės pajėgos, kurios mažoje tautoje visada yra apribotos ir neturinčios sprendžiamosios reikšmės: tai, iš tikrųjų, yra kultūrinis pajėgumas, kuris padaro tautinę individualybę atsparią, kūrybišką, neįveikiamą.

Savo praeityje mūsų tauta nėra sudariusi ryškios kultūriškai pajėgios tautinės individualybės. Buvo tam įvairių priežasčių, bet išdava buvo tik viena: mūsų tauta tirpo, svetimų įtakų veikiama, kitiems tarnaudama. Mūsų tautinis atgimimas buvo iškalbingas protestas prieš tokį dalykų stovį, ir ne tik protestas, bet ir gelbėjimosi priemonė. Su tautiniu atgimimu ėjo gretimais ir kultūrinis atgimimas, be kurio neįmanomas joks patvaresnis tautinis gyvenimas ir, be kita ko, valstybinis tautos susiorganizavimas.

Šiuo metu tautinis ir valstybinis atgimimas yra jau įvykę faktai. Yra taip pat pasisavinta bent reikalingiausiame laipsnyje europiškoji civilizacija. Bet mes nesame dar atsistoję lygiomis su kultūringomis Europos tautomis, kurios dėl savo visuotinai reikšmingos kultūros vadinamos nacijomis. Šiais brutalios prievartos laikais jokia tauta ir net jokia nacija negali jaustis visai saugiai. Bet vis dėlto nacijos titulas labiau, negu kas kita, laiduoja teisės ir nepriklausomybės pripažinimą.

Mūsų dabartinė nepriklausomybė yra gimusi karo ir revoliucijos nuotaikoje, kuri iki šiolei toli gražu nėra dar išnykusi, nors ir yra savotiškai evoliucionavusi. Valstybinių teritorijų ir net pačios nepriklausomybės revizija iš šalies ateityje eventualiai yra galima. Tada tautinis kultūrinis tautos atsparumas ir jos kultūrinis reikšmingumas gali vaidinti sprendžiamųjų veiksnių vaidmenį. Tautos netampa nacijomis nei per dešimtį nei per dvidešimt metų. Tačiau kiekviena tauta gali trumpu laiku nusistatyti eiti nacijos linkme. Savo visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime mes esame jau pasisavinę europiškosios civilizacijos pagrindus; dabar ateities eventualinės perspektyvos verčia mus aiškiai ir tvirtai pasirinkti kultūriniam savo gyvenimui nacijos linkmę, t. y. kūrybiškai siekti visuotinai reikšmingos kultūros. Šita linkmė turėtų padidinti mūsų tautinį kultūrinį atsparumą ir laimėti mums reikiamą pripažinimą kultūringame pasaulyje.

Savaime suprantama, kad tajai linkmei yra būtina plati kultūros politika, kurios reikalas taip neseniai buvo visai laiku keliamas spaudoje ir susirinkimuose. Kai kam atrodė keista ir net pavojinga painioti politiką su kultūros reikalais. Žinoma, bijoti blogos kultūrinės politikos visada yra pagrindo, bet visiška kultūros politikos stoka vargu ar yra geresnis dalykas. Nelieka tad nieko kito, kaip propaguoti ir kovoti už gerąją kultūros politiką. Neturiu čia intencijos specialiau svarstyti mums reikalingos kultūrinės politikos klausimą. Esu vien tikras, kad, evantualiems tautinės mūsų kultūros santykiams su katolicizmu paaiškėjus, mūsų visuomenei bus žymiai lengviau nustatyti mūsų kultūros politikai prideramą linkmę.

II. ISTORINIS LIETUVIŲ TAUTOS PATYRIMAS IR KRIKŠČIONYBĖ

Mūsų tautos istorinis patyrimas apie kultūros santykiavimą su katolicizmu yra pakankamai pamokomas, kad galėtume ir šiuo atveju pripažinti istoriją esant gyvenimo mokytoja. Tiesa, posakis „*historia est magistra vitae*“ yra teisingas ne tiek ta prasme, kad istorija *faktiškai* yra gyvenimo mokytoja, kiek ta prasme, kad ji *gali ir turi* būti tokia. Iš tikrųjų, iš galimybės ar privalos negalima dar teigti paties fakto. Todėl nenuostabu, kad ir pas mus iki šiolei nepakankamai mokomasi iš istorijos. O mūsų istorija iš tikro yra iškalbinga.

Pakanka tinkamai įvertinti tik tokį mūsų istorijos faktą, kaip nepaprastai vėlyvą mūsų tautos krikštą, kad galima būtų gauti labai vertingą pamoką apie tautinės kultūros ir visuotinės religijos santykiavimą. Juk iš tikrųjų mūsų vėlyvame krikšte• glūdi visų mūsų didžiųjų tautinių kultūrinių ir valstybinių nelaimių pradžia. Iki šiolei šitas faktas nėra mūsų tautoje pakankamai įsisąmonintas, ir todėl mūsų viešajame gyvenime kartais favorizuojama tai, kas buvo negerovės pagrindu. Nesusipratimas šitame klausime buvo net taip toli nuėjęs, kad pati krikščionybė buvo laikoma mūsų nelaimių priežastimi. Kaip gi buvo iš tikrųjų? — štai klausimas, kuris nėra ir šiuo metu vien tik akademinio smalsumo dalykas.

Lietuvių tauta oficialiai priėmė krikščionybę 1387 m., t. y. tada, kai jos kaimynai slavai iš rytų ir pietų buvo jau buvę ištisus keturis šimtmečius krikščioniškos tautos; būtent, lenkai buvo priėmę krikštą 966 m. iš Romos, o rusai 988 m. — iš Bizantijos. Tai reiškia, kad lietuviai, gyvenę užskleistame savo gyvenime per ištisus amžius tarp miškų, ežerų ir pelkių, buvo necivilizuotais barbarais, gal net moraliniu atžvilgiu sveikais ir gyvastingais, bet vis dėlto barbarais, — tuo laiku, kai kaimyninės lenkų ir rusų tautos buvo jau priėmusios dieviškąją religiją ir tuo pačiu įsijungusios į visuotinai reikšmingą kultūrą, kurią bendromis pajėgomis ir

per ilgesnį laiką kūrė krikščioniškų tautų santalka. Koks begalinis padėties skirtingumas: iš vienos pusės sveiki nesugadinti barbarai, galima sakyti, daug žadanti *tabula rasa,* o iš kitos pusės jaunos krikščioniškos tautos, gabios, gyvos, ekspansyvios.

Jei rivalizacija tarp tokių skirtingų priešų būtų buvusi vien tik plikos jėgos klausimas, tai pastovus laimėjimas būtų galėjęs pasilikti lietuvių pusėje. Bet rivalizacija tarp lietuvių ir slavų neišvengiamai turėjo įgauti kultūrinio pobūdžio, kai pirmiesiems teko valdyti didelius antrųjų plotus. Lietuviai pagonys negalėjo su savimi atsinešti bent kiek susiformavusios tautinės kultūros, kuri būtų įstengusi konkuruoti su jų valdomų krikščioniškų tautų kultūra. Istorija žino nemaža pavyzdžių tam, kad mažiau kultūringas užkariautojas turi asimiliuotis pagal kultūringesnį nugalėtinį. Šitas likimas pasirodė neišvengiamas ir lietuvių tautai.

Užkariautojai lietuviai, atėję pas krikščioniškus slavus, ėmė savintis jų kalbą, papročius, visuomeninius ir valstybinius institutus, pagaliau net patį tikėjimą. Tai buvo neišvengiama todėl, kad rusai drauge su krikščionybe buvo gavę pagrindą aukštesnei kultūrai; o iš kitos pusės drauge su krikščioniškąja religija ir aukštesne kultūra ateidavo taip pat intensyvesnis tautinis susipratimas. Žinomas juk yra iš dvasinės tautų istorijos faktas, kad krikščionybė ne tik duoda tautoms, bet ir gauna iš jų. Krikščionybė įjungia tautas į universalią žmonijos bendruomenę, jas religina, dorina, kultūrina, bet paskui iš jų gauna tai, kas kiekvienoje iš jų yra geriausio, kai jos kultūriškai ir religiškai susipranta.

Apskritai apie krikščionybės ir tautybės santykiavimą reikia pasakyti tą pat, kas sakoma apie malonės ir prigimties santykius: krikščionybė ne ardo tautybę, bet ją patobulina ir net kelia patriotizmą į dorybių rangą. Todėl ir lietuvių kaimynai, rusai ir lenkai, tautiniu atžvilgiu sąmonėjo ir stiprėjo krikščioniškosios kultūros įtakoje tuo laiku, kai lietuviai tūnojo savo pagoniškojoje tikyboje, izoliuoti nuo dvasinio žmonijos gyvenimo. Nenuostabu, kad tokiose aplinkybėse krikščioniškos tautos turėjo matyti lietuviuose užkariautojuose bendrą priešą; reikia tik apgailestauti, kad šitam jų solidarumui ėmė atstovauti imperialistiškai nusistatę teutoniški ordinai, kuriems nuoširdžiai nerūpėjo tikra lietuvių tautos christianizacija. Šitų ordinų politika, be kita ko, buvo viena iš priežasčių, kodėl lietuviai tiek ilgai buvo pasilikę pagonimis.

Kai, pagaliau, didysis Lietuvos kunigaikštis Jogaila ryžosi krikštytis drauge su visa Lietuva ir sykiu sujungti su Lenkija, kuri tarpininkavo lietuvių christianizacijai, visas jos žemes, iškilo tautinės ir kultūrinės dviejų tautų rivalizacijos klausimas. Ir vėl lietuviai pasirodė nuostolingoje padėtyje, palyginant su lenkų tauta, panašiai kaip kad jau anksčiau buvo rusiškose žemėse. Lietuvos christianizacijos reikalas iš vienos pusės ir politinė unija iš antros davė lenkams progą ir pakankamą pagrindą

veržtis į Lietuvą su savo tautine, kultūrine ir politine įtaka. Jiems tai pavykdavo su nemažesniu pasisekimu, kaip nugalėtiniams rusams asimiliuoti nugalėtojus lietuvius. Ir vėl lietuvių tautos nepasisekimo pagrindinė priežastis glūdėjo dideliame kultūrinio pajėgumo ir tautinio susipratimo skirtume, susidariusiame ne lietuvių naudai.

Kultūrinė ir tautinė padėtis būtų buvusi visai kitokia, jei lietuviai būtų priėmę krikščionybę maždaug vienu laiku su savo kaimynais slavais, arba bent prieš teutoniškų ordinų įsikūrimą Baltijos pajūryje. Visa lietuvių tautos istorija būtų galėjusi nueiti kitokia, daug palankesne, linkme. Tuo tarpu visiems mums gerai žinoma liūdna istorija tautos, kuri, galima sakyti, niekados nenugalėta ginklu, visą laiką ėjo nuo vieno pralaimėjimo prie kito. Ir tai įvyko kaip tik todėl, kad, negavusi kultūriškai apsiginkluoti su krikščioniškosios civilizacijos pagalba, ji pasirodė nepajėgi spirtis svetimoms kultūrinėms, tautinėms ir politinėms įtakoms. Čia iš tikrųjų užsimezgė istorinė lietuvių tautos drama, kurios išdavų mes nesame išgyvenę dar iki šiolei.

Ant šito pagrindo, būtent, yra įvykęs mūsų tradicinės šviesuomenės atskilimas nuo liaudies. Čia taip pat glūdi savo šaknimis vadovavusių Lietuvos valstybei elementų neatsparumas kovoje už jos teritorijos neliečiamumą ir suverenumą. Iš čia taip pat yra kilęs Lietuvos ir Lenkijos likimo suplakimas krūvon ir tragiškos šito suplakimo išdavos. Dėl tos pačios priežasties lietuvių tauta negalėjo anksčiau išvystyti savo tautinės individualybės ir sukurti savo tautinės kultūros. Čia, pagaliau, glūdi priežastis, kodėl lietuvių tauta, nežiūrint savo istorinių užkariavimų, ne tik nedidėjo kitų tautų sąskaita, bet nuolatai tirpo kitų tautų naudai, ir dargi tirpo gyvybiniuose savo teritorijos plotuose.

Taigi ne krikščionybės priėmimas buvo lietuvių tautos nepasisekimų priežastis, bet per daug vėlyvas krikštas. Krikščionybė, kaip ir kitoms kaimyninėms tautoms, buvo lietuviams religinė, kultūrinė ir tautinė būtinybė; visa nelaimė, kad lietuviai pavėlavo ją priimti tais keliais šimtmečiais, per kuriuos jų kaimynai slavai naudojosi jau krikščioniškosios civilizacijos gėrybėmis ir ginklavosi tautiškai ir kultūriškai. Tokiose aplinkybėse susidarė nelygus tautinis ir kultūrinis pajėgumas su fataliomis pasekmėmis lietuvių tautai.

III. KULTŪROS IR RELIGIJOS SANTYKIŲ PROBLEMA LIETUVOJE

Mūsų istorinis patyrimas mums liudija, kad kova tarp christianizmo ir pagonizmo baigiasi pirmojo naudai. Jau šitas grynai utilitarinis argumentas parodo, kad tiesa yra gyvastingesnė už klaidą, ir kad tas, kas pavėluoja tiesą prisiimti ar net ją iš viso paneigia, galų gale pats save nubaudžia. Toks yra mūsų istorinis patyrimas; bet tuoj kyla klausimas,

ar mokėsime juo tinkamai pasinaudoti dabar, kai tautų gyvenimas yra daugeliu atžvilgiu pakitėjęs ir kai religijos ir kultūros santykiai yra nepaprastai susikomplikavę.

Kai prieš mūsų tautą buvo atsistojęs krikšto klausimas, Europos tautos ėjo masinės, gal todėl ir negilios, christianizacijos linkme. Dabar tos pačios tautos eina, galima sakyti, masinės dechristianizacijos linkme. Pastebimas jose aiškus pagonėjimo vyksmas. Daug kur susidaro civilizuotų barbarų tipas. Barbarija vis labiau įsigali kultūrinio ir dvasinio gyvenimo srityje. Tiesa, tuo pačiu laiku krikščionija vis labiau kristalizuojasi, vis labiau apsivalo nuo savo istorinių trūkumų, vis daugiau įgauna moralinės vertės ir autoriteto ir vis labiau telkiasi apie Katalikų Bažnyčią. Tik dabar jau beveik netenka kalbėti apie ištisai krikščioniškas tautas, nes tikslumas beveik jau reikalauja kalbėti apie visuotinai praplitusią krikščioniškąją diasporą. Kiek krikščionija yra nustojusi kiekybėje, tiek ji yra laimėjusi kokybėje.

Kultūrinio tautų gyvenimo analizė galėtų parodyti, kad tai, kas jame yra pastoviai vertingo ir pozityvaus, šiaip ar taip yra kilę iš krikščioniškosios civilizacijos ir joje randa dabar paramą ir apsaugą. Kai dabar civilizuota barbarija slenka užvaldyti kultūringo pasaulio iš kairės ir iš dešinės, krikščionija yra viltingiausias pusiausvyros veiksnys, kuris saugoja visuotines kultūrines vertybes, gina vienu laiku asmenybės teises ir visuomenės pagrindus, tikrą autoritetą ir gerai suprastą laisvę ir sykiu laiduoja tolimesnės pažangos galimybes. Kuo gali būti šiuo metu krikščionybė, geriausiai parodo taip neseniai mirusio didžiojo popiežiaus, šv. Tėvo Pijaus XI, pavyzdys. Savo moraline drąsa, savo šauniu gynimu visuotinių žmonijos vertybių, savo krikščioniškųjų idealų supratimu, savo nenuilstama pažangia veikla jis užsirekomendavo, kaipo tikra krikščionijos galva, ir laimėjo pasaulyje tokį pripažinimą sau ir tuo pačiu Katalikų Bažnyčiai, kokiu seniai jau nesidžiaugė Romos *pontifex maximus*.

Visa tai labai reikšminga mūsų tautai, kai jai tenka apsispręsti kultūrinio apsiginklavimo klausime. Prieš ją dabar yra atidaryti du keliai: vienas yra dechristianizacijos ir civilizuotos barbarijos kelias; kitas yra christianizacijos ir tuo pačiu dvasinės kultūros gilinimo kelias. Pirmajame kelyje gal ir galima įsigyti tam tikrą materialinę kultūrą su atitinkama materialine jėga, bet negalima tikrai ir patvariai kultūriškai apsiginkluoti. Tarp didžiųjų galybių įspraustos mažos tautos negali išgelbėti viena tik materialinė jėga, nes jos vienos niekados nepakaks šitam reikalui. Tikras apsiginklavimas tegali glūdėti pozityviose tautinės kultūros ypatybėse, bet jas tikriausiai ir greičiausiai tegalima įsigyti tik antrajame kelyje. Nejaugi nubaudę save vieną kartą pavėlintu krikštu, mes dabar pasiskubinsime atsisakyti nuo jo geradaros tik todėl, kad ta linkme eina civilizuotų tautų dekadansas? Tai būtų panašu į tą pasakos kvailį, kuris per vestuves raudojo, o per laidotuves kvatojo.

Tautų gyvenime tautinė kultūra turi daugiausia šansų pakilti ir pražydėti tada, kai yra normalūs jos santykiai su religija. Mes turėjome progos istoriškai įsitikrinti šito teigimo tikrumu. Dabar reikia iš to patyrimo padaryti principialią išvadą ir ją pateisinti sisteminiais sumetimais. Tai, kas yra įvykę mūsų istorijoje, nėra atsitiktinis dalykas. Tarp kultūros ir religijos yra organiškų ryšių, kurie negali būti nebaudžiamai nutraukti. Fizinė prigimtis, žmogiškoji kultūra ir dieviškoji religija yra žmogaus gyvenime suderinti laiptai, kurie veda viena linkme prie vieno aukščiausio žmonijos idealo. Pakanka šitame kopime išgriauti vieną kurį laiptą, kad žmogaus gyvenime būtų suardytas tikras tikslingumas bei nuoseklumas. Be to, kiekvienas žemesnis gyvenimo laiptas įgyja tikros prasmės ir vertingumo vien tik ryšium su aukštesniu laiptu. Todėl noras atskirti tautinę kultūrą nuo krikščioniškosios religijos, ją, taip sakant, sekuliarizuoti, reiškia suteikti jai tokios linkmės, kuri yra priešinga normaliam žmonijos išsivystymui.

Krikščioniškoji religija, dieviška savo kilme ir universali savo turiniu, turi kultūrai skatinamosios, vedamosios ir atbaigiamosios reikšmės. Būdama tam tikra prasme, būtent, dieviškąja savo esme, transcendentinė kultūrai, ji ieško, privalo, reikalauja kultūros, kaipo savo natūralios terpės ir sėkmingos priemonės plisti į visas žmogiškojo gyvenimo sritis. Stovėdama gyvenimo tvarkoje aukščiau už kultūrą, krikščioniškoji religija nurodo šiai tikrąjį tikslą ir veda ją vienintele teisinga linkme. Turėdama absoliutinę, nelygstamąją vertę, religija teikia kultūrai aukštesnės prasmės bei vertės ir atbaigia ją, realizuodama tai, ko kultūra neįstengia realizuoti, nors ilgisi giliausiomis savo aspiracijomis.

Naujos gadynės europiškoji kultūra yra iškilusi aukščiau už visas kitas pasaulio kultūras ir yra įgijusi visuotinės reikšmės visai žmonijai kaip tik todėl, kad ji kūrėsi harmoningame susiderinime su krikščioniškąja religija. Istorikai negali to paneigti, norėdami būti visai objektyvūs, nors modernieji žmonės suskubo jau tai pamiršti. Tie patys istorikai turės taip pat konstatuoti, kad šita kultūra yra įėjusi į krizių tarpą sulig tuo laiku, kaip ėmė irti jos darnūs santykiai su krikščioniškąja religija. Ir jei joje ir šiuo metu yra dar pozityvių ir tikrai vertingų pradų, tai jie visi glūdi savo šaknimis krikščioniškojoje civilizacijoje.

Netrukus pasistengsiu savo teigimus paremti vienu kitu pavyzdžiu, bet jau dabar galiu teigti, kad tautai, turinčiai trumpiausiu laiku pasiekti didžiausio reikšmingumo savo kultūroje, nevalia iškasti neperžengiamo griovio tarp jos ir krikščioniškosios religijos: juk tikras kultūrinis apsiginklavimas tegali ateiti iš gretimo ir darnaus religijos ir kultūros išsivystymo. Atpalaiduoti kultūrą nuo religijos ir ją nustatyti prieš pastarąją reikštų dabar dirbti panašų darbą, kokį kad dirbo tie, kas kliudė

Lietuvai priimti krikštą. Ne geresnių galėtų būti ir tokio darbo išdavų. Lietuvai, kuri tiek yra nukentėjusi dėl pavėlinto krikšto, rodos, pridėrėtų tinkamai įvertinti kultūrinę religijos reikšmę.

IV. KULTŪRINIS KATOLICIZMO PAJĖGUMAS

Gerai suprasta sveika ir gyvastinga kultūra su tam tikru būtinumu gravituoja į religiją, nes jos giliausios aspiracijos tegali būti patenkintos vien su šios pastarosios pagalba. O iš kitos pusės tikra religija yra didelė kultūrinė galybė, nes ji veikdina kultūrą, ją įdvasina, ją perveria aukštesnėmis intencijomis ir įjungia į visuotinę gyvenimo sintezę. Religija tam tikra prasme formuoja civilizaciją, bet pati savo antgamtinėje esmėje nėra jos formuojama. J. Maritaino supratimu, krikščioniškoji religija yra kultūrai vienu laiku ir imanentinė (išvidinė) ir transcendentinė (išorinė): ji yra kultūrai imanentinė ta prasme, kaip kad Dievas yra imanentinis savo kūriniui, ir ji yra kultūrai transcendentinė, nes ji yra nužengusi iš dangaus drauge su Tuo, kas nešė su savimi malonę ir tiesą (plg. *Religion et Culture*, Paris, 25 ir 26 psl.).

Religija savo esmėje turi jungiamąjį pradą: ji jungia žmogų su Dievu, ir sykiu visą žmogaus gyvenimą bei veikimą perveria vienu dieviškuoju principu. Tad nenuostabu, kad religiniai įsitikinimai atsispindi visame žmogaus gyvenime bei veikime, tarsi siela, formuojanti kūną. Ir kokie yra šitie įsitikinimai, toks yra ir žmogaus gyvenimo ir veikimo būdas. Kitaip tariant, religija formuoja žmogaus pasireiškimą pagal savo giliausią esmę: ir čia *operari sequitur esse* veikimo būdas atitinka esybės pobūdį.

Visa tai, kas čia pasakyta apie religiją, savaime suprantama, pritinka katolicizmui, kaipo tikrajai religijai. Kultūrinis jo pajėgumas yra labai didelis ir istoriniu ir principialiu atžvilgiu. J. Mausbachas, parašęs labai turiningą ir dokumentuotą veikalą „Die Kirche und die moderne Kultur“, šitaip formuluoja kultūrinį katolicizmo pajėgumą: „Tikrajai, religinėmis idėjomis maitinamai, į žmogaus bei žmonijos gyvenimo visumą nukreiptai kultūrai skatinti Katalikų Bažnyčia turi kūrybinį ir pastovų pajėgumą tokiame laipsnyje, kokiu kad nepasižymi jokia kita religija ar konfesija“ (ž. *Religion, Christentum, Kirche,* III B., Kempten 1921, 34/200 psl.).

Mausbachas ypatingai pabrėžia ir principialiais argumentais įrodo, kad kultūrinių pajėgų išsivystymas ne tik yra suderinamas su krikščioniškąja religija, bet ir yra tam tikrame laipsnyje būtiname santykyje su jąja ir ypač su Katalikų Bažnyčia. Tai įrodo europiškosios kultūros istorija ir principialus Katalikų Bažnyčios ir kultūros santykiavimas. Pami-

nėtajame veikale jis stengiasi parodyti (ir reikia pripažinti — su visišku pasisekimu), „kad visi sveikieji dabartinės žmonijos siekimai, visi tikrieji jos idealai ir uždaviniai faktiškai randa Bažnyčioje tvirtai pagrįstą vietą; kad per daugelį šimtmečių įrodyta gyvybinė Bažnyčios galybė ne tik nėra šiandieną išsekusi, bet nesusilpusi patveria toliau ir net įstengia suteikti moderniajai kultūrai idėjinių pagrindų, dorinių normų ir kelrodžių, socialinių laidų ir antgamtinių pašventinimo pajėgų" (O. c., 7/173 psl.).

Katolicizmo santykiuose su kultūra bene reikšmingiausia bus tai, kad jis veikia ją pagal savo giliausią esmę. Šitam bendram teigimui įvedamąja idėja gali eiti ši J. Maritaino mintis: „Visos religijos kitokios, negu katalikiškoji, yra sudedamosios dalys tam tikrų kultūrų, apspręstų ir individualiai atsiradusių ryšium su tam tikrais etniniais klimatais, su tam tikromis istorinėmis formacijomis. Vien tik katalikiškoji religija todėl, kad ji yra antgamtinė, yra visiškai ir griežtai transcendentinė, antkultūrinė, antrasinė, anttautinė" (O. c., 55 psl.). Šita katolicizmo ypatybė paaiškina, kodėl jis visada veikia žmoniją vienijamuoju būdu tuo pačiu laiku, kai paganizmas tautas izoliuoja, užskleidžia jas siaurame egoistiniame nacionalizme ir palaiko jų vienašališkas tendencijas.

Apskritai, veikdamas kultūrą pagal savo ypatybes, katolicizmas su tam tikru būtinumu stumia ją visuotinio reikšmingumo linkme. Būtent, katolicizmo įtakoje kultūra įgauna tas ypatybes, kurios ją padaro krikščionišką. Visų pirma, kultūra įsijungia į visuotinę gyvenimo sintezę ir prisisunkia religinio intencionalumo; kitaip tariant, kultūra, susiderinusi su religija, telkiasi aplink vieną religinį gyvenimo centrą ir savo galutinėmis intencijomis nusistato į absoliutinį gyvenimo tikslą.

Henrikas Romanovskis savo veikale *„Filozofja cywilizacji"* (Warszawa 1934) skiria katalikiškojoje kultūroje keturias pagrindines teigiamąsias žymes; būtent, yra tai: pirma, interesų hierarchija, sudaranti jos vieningumą, antra, vispusiškumas, trečia, universalumas ir, ketvirta, gyvastingumas. Apie interesų hierarchiją katalikiškojoje civilizacijoje Romanovskis konstatuoja šį reikšmingą dalyką: „Mokslas, literatūra ir menas ir taip pat politinis, visuomeninis ir ekonominis gyvenimas yra čia pritaikyti prie dorinių visuomenės reikalų, tuo tarpu kai kitose civilizacijose dažnai sueina su šiais į konfliktą. Todėl čia nėra to suskilimo, tos disharmonijos, kuriuos randame kitose civilizacijose. Čia viešpatauja tobula vienybė ir darna, nes tai, kas yra žemesnis dalykas, nusilenkia tam, kas yra aukštesnis dalykas, ir turi prisitaikyti prie šio pastarojo reikalavimų. Yra tad čia tikslo vienybė, tendencijos vienybė ir akcijos vienybė. Viskas sudaro tobulą visumą, nors pradai ir yra įvairūs. Žemiškų interesų pajungimas doriniams interesams pasiekia katalikiškosios civilizacijos ribose kartais heroizmo viršūnių, ir todėl sutinkame čia apraišką, kitur nežinomą: papročių šventumą" (O. c., 366—367 psl.).

Katalikiškosios kultūros vispusiškumas reiškia, kad ji apima visą žmogų, su visomis jo galiomis ir reikalais, ir išvysto jį materialinio, dvasinio ir visuomeninio gyvenimo linkmėmis. Ji nepasitenkina viena kuria gyvenimo puse, bet yra pilnutinė savo turtingu turiniu. Iš kitos pusės ji yra universali ta prasme, kad nėra neatjungiamai susijusi su viena kuria tauta, ar viena kuria vieta, ar vienu kuriuo laiku, bet pritinka esminiu savo turiniu visiems laikams, visoms vietoms, visoms tautoms. Pagaliau, šita kultūra, kuri sugeba patenkinti visus racionalius žmogaus reikalus, yra nepaprastai patvari ir gyvastinga, nes lygiai jungia savyje pastovumo ir pažangumo pradus, būdama pajungta nuolatinio atsinaujinimo dėsniui. Turėdama savo viltingu inkaru dieviškąją religiją, ji yra apsaugota nuo esminių iškrypimų ir išsigimimo katastrofinėse krizėse.

Katalikiškojoje visuomenėje materialinė gerovė ir kultūrinės vertybės yra tarsi atpildas to dorinio tobulėjimo, kuris yra susijęs su Dievo karalystės ir jos teisybės ieškojimu ir kuris sykiu laimi visa kita. „Kalno pamokslo pažadas, — sako Mausbachas, — kad Dievo karalystės ieškojimas laiduoja taip pat visų kitų gėrybių prieauglį, pasiteisina tuo *laiminimu ir tobulinimu,* kuriuos krikščioniškoji religija teikia pasaulinei kultūrai“ (O. c., 23/189 psl.).

Dr. Hans Rost yra parašęs knygą *„Die Kulturkraft des Katholizismus“,* kurioje labai sugestyviai išrodo, kokių ir kiek gėrybių prisideda katalikiškajai visuomenei, ieškančiai visų pirma Dievo karalystės ir jos teisybės. Ryšium su tuo, ką apie tą patį dalyką sako Mausbachas, susidaro labai pamokomas vaizdas. Žinoma, nėra čia galimybės jo bent kiek pilniau nusakyti. Tepaminėsiu šia proga vieną kitą jo bruožą. Tačiau reikia šiuo atveju skirti katolicizmą ir katalikus. Tai nėra tas pats: katalikai visada mažiau ar daugiau naudojasi katolicizmo geradara, bet toli gražu ne visados stovi jo aukštumoje.

Istoriškai yra neabejotina, kad europiškoji civilizacija, susiformavusi jau viduriniais amžiais, išsivystė kultūrinėje katolicizmo įtakoje. Tiesa, ji turi savo pagrinde taip pat antikinės graikų romėnų kultūros pradų, bet tie pradai pateko į universalią europiškąją kultūrą visų pirma tarpininkaujant katolicizmui, kuris juos apvalė nuo pagoniškojo nenuoseklumo, įprasmino nauja šviesa ir įjungė į integralinę, religinę kultūrinę, sintezę. Katolicizmas juk yra didelė sintetinė galybė, kuri nėra linkusi atsisakyti nuo jokios tiesos ir nuo jokios kultūrinės vertybės, nežiūrint to, kur ir kokiose aplinkybėse jos yra atsiradusios. Katolicizmui yra svetimas bet kuris ekskliuzyvizmas, ir todėl jis kartais ima į savo apsaugą ir gynybą net tas tiesas ir tas vertybes, kurios buvo iškeltos aikštėn antikatalikiškųjų sąjūdžių kovai su juoju. Bet, žinoma, tokiu atveju tas tiesas ir vertybes jis apvalo nuo vienašališkų atžvilgių ir nuo ekskliuzyvistinio jų traktavimo būdo.

Šiaip ar taip, ar paimsime mokslą, ar meną, ar dorovę, ar visuomeninį gyvenimą, visur rasime pėdsakus to istorinio vaidmens, kurį yra suvaidinęs ir dabar tebevaidina katolicizmas. Nurodoma, pvz., kad gamtos mokslai, kurie taip menkai tegalėjo išsivystyti pagoniškajame pasaulyje, įgavo naujų galimybių ryšium su krikščioniškąja koncepcija apie vieną dieviškąją Išmintį, tvarkančią pasaulį „pagal matą, skaičių ir svorį", t. y. pagal tam tikrus pastovius gamtos dėsnius (plg. J. Mausbach, O. c., 147/313 ir 148/314 psl.). Kitaip tariant, krikščioniškoji pasaulėžiūra pirmoji buvo atidariusi platesnes perspektyvas tiksliesiems mokslams, o Bažnyčios rūpesčiu ir globa atsiradusieji ir išsivysčiusieji Europoje universitetai sudarė jiems, kaip ir kitiems mokslams, reikiamų organizacijos sąlygų. Mokslų išsivystyme suvaidino didelį vaidmenį ir tai, kad katolicizmas visada buvo ir yra įsitikinęs proto gynėjas ir filosofinės kultūros skatintojas.

Panašiai europiškasis menas buvo išsivystęs ryšium su religiniu menu, kurį pašaukė į gyvenimą katolicizmo reikalai. Pvz., romaniškasis, gotiškasis, barokiškasis stilius atsirado ryšium su bažnyčių statyba. Taip pat muzika, literatūra ir kitos meno rūšys savo išsivystyme šiaip ar taip yra susijusios su bažnytiniu gyvenimu.

Bet tikriausiai jokioje srityje taip galingai nesireiškia katolicizmo įtaka, kaip dorinėje kultūroje. Katolicizmas ypatingai pabrėžia dorinės pažangos pareigą ir tam reikalui uoliai skatina valios kultūrą. Jis iš pat pradžios yra gynęs principialią nelygstamąją asmenybės vertę ir jos laisvę apsispręsti pagal savo sąžinę. Iškėlęs principą, kad asmuo tikrai įpareigojamas vien per savo sąžinės tarpininkavimą, katolicizmas anaiptol nėra sumažinęs dieviškojo autoriteto reikšmės, tik yra pareikalavęs laisvo tų dviejų dalykų suderinimo pagal šv. Povilo žodžius: „Kame gi Viešpaties Dvasia, ten yra laisvė" (2. Kor. 3, 17). Principiali „Dievo vaikų laisvė" katolicizme visada buvo ta pastovioji idėja, kuri vadovavo jo nusistatymui visuomeniniame gyvenime ir reikalavo krikščioniškosios doros principų ekonominiam, socialiniam, politiniam ir tarptautiniam gyvenimui tvarkyti. Galima drąsiai teigti, kad niekur kitur nerasime organiškesnio, pilnesnio ir nuoseklesnio santykiavimo tarp religingumo ir privatinės bei viešosios dorovės. Be kita ko, krikščioniškasis solidarumas visose viešojo gyvenimo srityse yra viena iš ryškiausių katolicizmo savybių.

Labai reikšmingas taip pat yra katolicizmo vaidmuo šeiminiame gyvenime. Išeidamas iš visuotinai privalomos skaistybės principo, jis deda į šeiminio gyvenimo pagrindą santuokos nesuardomumo dėsnį ir tuo pačiu pagrindžia šeimos tvirtumą ir vaisingumą. Kaip parodo statistiniai daviniai, tuo yra pasiekiama, kad, visoms kitoms sąlygoms esant lygioms, gimimų skaičius katalikiškosiose šeimose yra didesnis, o išsiskyrimų skai-

čius mažesnis; be to, katalikų tarpe nesantuokinių gimimų yra mažiau, negu tarp kitų konfesijų žmonių.

Ypač gyvastingos reikšmės teikia katolicizmui tai, kad jis yra dorinio optimizmo palaikytojas. Jis iš vienos pusės teigiamai priima žmogiškąjį gyvenimą tokį, koks jis yra žemiško buvimo aplinkybėse, o iš kitos pusės įprasmina kentėjimą šioje ašarų pakalnėje ir tuo pačiu didina moralinį žmogaus pasitenkinimą ir gyvenimo džiaugsmingumą. Jei apskritai tvirti religiniai įsitikinimai yra svarbus laimės veiksnys, tai katolicizme tas veiksnys itin yra žymus. Štai kodėl tarp katalikų, kaip parodo statistika, savižudybių skaičius yra mažesnis, negu tarp kitų įsitikinimų žmonių. Žodžiu tariant, katolicizmas yra toks kultūros skatintojas, kuris skleidžia gyvenimo išmintį, gaivina kilniuosius idealus ir laiduoja laimę.

V. PAMOKOMIEJI ANTIKATALIKIŠKOSIOS KULTŪROS VAISIAI

Katolicizmo kultūrinio vaidmens apibūdinimui nemažiau yra reikšmingi antikatalikiškosios kultūros vaisiai. Visų pirma yra pažymėtina tai, kad ne taip yra lengva, kaip paprastai manoma, atsipalaiduoti kultūroje nuo krikščioniškų katalikiškų pradų. Garsusis *Collège de France* profesorius E. Gilsonas laiko, pvz., keistu ir juokingu nenuoseklumu tai, kad naujoji prancūzų valstybė, kuri buvo pasišovusi išnaikinti savo viduje krikščionybę, pasirinko savo šūkiu tris idėjas: *Liberté, Egalité, Fraternité,* kurios savo kilme ir turiniu yra giliai krikščioniškos (ž. E. Gilson, *Pour un ordre catholique,* Paris, 42 psl.). Jis taip pat pažymi pamokomąją reikšmę bolševikiškosios Rusijos pavyzdžio, kuris parodo, kad „yra nesąmonė norėti kraštą dechristianizuoti, jo nesudemoralizavus“, ir kad negalima „išvaryti Dievo iš valstybės, ir ypač krikščioniškojo Dievo, sykiu neišvarius iš jos dorinio idealo, christianizmo atnešto į pasaulį“ (t. p., 41 psl.).

Nereikia tačiau taip toli eiti, norint įsitikinti, kad katolicizmo idėjos iškraipymas kultūriniame gyvenime turi labai pamokomų išdavų. Modernioji civilizacija, kuri yra įgavusi savo ypatybių humanistinio renesanso, reformacijos ir Dekarto reformos įtakoje, vienašališkai pasižymi, Maritaino žodžiais tariant, „šauniomis nenuilstamomis pastangomis suteikti žmogiškajai prigimčiai maksimalinį žemiškąjį našumą“ (O. c., 27 psl.). Pačios šitos pastangos nėra dar blogos, bet negera čia yra tai, kad kultūra, kaip sako tas pats autorius, nenustodama savo prigimtinio augimo, yra čia atsipalaidavusi nuo dieviškojo prado, kad pasikliautų vien tik žmogumi (t. p., 28 psl.). Tokia yra neišvengiama antropocentrinės civilizacijos linkmė, kuri neša su savimi materialinę galybę ir mate-

rialinius turtus, ilgainiui iš priemonių virstančius tikslais tiems, kas juos gamina.

Katolicizmas nesivaiko šitų gėrybių, kaipo savarankiškų tikslų, ir tik prasilenkus su jo dvasia tegalima prarasti kultūrinių vertybių hierarchijos pajautimą ir besąlygiškai atsidėti materialinių gėrybių gaminimui ir materialinės galybės garbinimui. Tokia civilizacija su tam tikru būtinumu slenka į idololatriją ir paverčia savo gerbėjus civilizuotais barbarais: Šitas pagonėjimo ir barbarėjimo vyksmas labai ryškiai eina prieš mūsų akis dabartiniame pasaulyje. Mes matome, kaip lygstamiems žemiškiesiems dalykams teikiama nelygstamoji vertė (o tai juk yra idololatrijos esmė), ir kaip prievarta principialiai ginama ten, kur turi būti respektuojama asmens laisvė (o tai juk sudaro barbarijos esmę). Kai dabar nelygstamai yra garbinama ar valstybė, ar tauta, ar rasė, turime idololatrijos apraišką, nes tokiu atveju dievinami žemiški dalykai. Kai jiems reikalaujama totalitarinio viešpatavimo gyvenime, turime drauge ir idololatriją ir barbariją, nes totalitarinė tegali būti vien religija dieviškąja savo puse, nenaikinančia žmogaus laisvės. Kai skelbiamas kraštutinio vadizmo principas ir reikalaujamas nelygstamasis klusnumas vadui, turime taip pat drauge ir idololatrijos ir barbarijos apraišką, nes nelygstamasis, bet vis dėlto laisvas, klusnumas tepritinka vien nelygstamajam autoritetui, t. y. Dievui.

Kas laukia žmoniją, kurioje jau galingai reiškiasi šito idololatrijos ir civilizuotos barbarijos linkmė, mes dar tikrai nežinome, bet mes jau tai jaučiame, susirūpinę galimomis rytojaus katastrofomis. Jų atmosfera jau dvelkia per nelaimingąjį pasaulį, tartum apokaliptiniai aidai, einą mums iš ateities. Žodžiu tariant, dar nežinome, kas bus, bet jau galime žinoti, kad nėra pasauliui išganymo be grįžimo prie katolicizmo tiesos ir prie ieškojimo visų pirma Dievo karlystės ir jos teisybės...

BAIGIAMASIS ŽODIS

Ir mes, lietuvių tauta, turime prieš save du kelius: katolicizmo ir civilizuotos barbarijos. Pastarasis kelias grąžintų mus vėl į delsiamo krikšto kelią, kur mes negalėtume laimėti nei tikro atsparumo, nei tikro garbingumo, nes tarp civilizuotų barbarų materialinė galybė viską sprendžia. Po to, kas buvo pasakyta, nėra reikalo įrodinėti, kad tik pirmajame kelyje mes greičiausiai galėtume prieiti kultūriniame savo išsivystyme visuotinio reikšmingumo.

Įsijungę į kultūrinį visuotinės katalikų bendruomenės darbą, sutartinai ir laisvai dirbamą visos žmonijos ir kiekvienos tautos naudai, mes naudosimės šito darbo vaisiais be pavojaus mūsų tautinei individualybei.

Juk dabar tarp katalikiškosios civilizacijos ir mūsų tautos nėra jau jokio pavojingo tarpininko. Dabar mes galime tikėtis nekliudomai prisiimti į savo tautinės individualybės lytis visuotinį krikščioniškosios civilizacijos turinį ir tuo būdu greičiausiai pasiekti maksimalinio kultūrinio pajėgumo. Čia ir glūdi tikriausias kultūrinio mūsų apsiginklavimo šaltinis.

Štai linkmė, į kurią turėtų atsižvelgti mūsų kultūros politika, o mums, lietuviams katalikams, telieka pastovi pareiga savo pavyzdžiu įrodyti kitiems kultūrinį katolicizmo pajėgumą ir jo geradarą mūsų tautai.

TEOLOGIJA
RELIGIJA
BAŽNYČIA

T U R I N Y S

Kun. Dr. Juozas VAIŠNORA M. I. C., Kaunas

Kataliko kunigo veikla kovoje su rusifikacija prieškariniu metu

---

Prel. Dr. Vincas BORISEVIČIUS

Telšių Kunigų Seminarijos Rektorius

Dorovinis elementas vyskupo Motiejaus Valančiaus kūryboje ir veikloje

---

Doc. Dr. Vincas PADOLSKIS, Vilkaviškis

V D U Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys

Vysk. A. Baranauskas ir Šv. rašto vertimas į lietuvių kalbą

Kataliko kunigo veikla kovoje su rusifikacija prieškariniu metu

J. Vaišnora

Šiandie, jau iš tam tikros perspektyvos žiūrėdami į netolimą praeitį, mes stebimės ta nelygia kova, kurioje mažai lietuvių tautai teko grumtis su milžinu Rusija, užgriuvusia ant jos laisvės, religijos, tautybės visu savo svoriu. Toje kovoje lietuvių tauta ne tik kad atsilaikė, ne tik kad atrėmė, tiesa, kraujo ir gyvybių auka, rusifikatoriaus puolimus, bet dargi iš tos nelygios kovos išėjo tautiškai susipratusi, atgimusi, sustiprėjusi. Šio džiugaus reiškinio priežasčių beieškodami, dažnai sustojame prie mūsų liaudies atsparumo, nenoro pasiduoti rusintojams ir pravoslavintojams. Mes gėrimės liaudies gyvu religingumu, prisirišimu prie savo tikėjimo, mes džiaugiamės sąmoningumu tų tėvų, kurie patys iš maldaknygių vos vos paskaitydami, pamatę savo vaikų rankose naują, bet „kreivomis litaromis" knygą, instinktyviai ją, lyg kokią nuodingą gyvatę, mesdavo į krosnį. Bet čia dar ne viskas: reikia giliau įžvelgti. Už tų sąmoningų, religingų kaimiečių pečių, rasime jų įkvėpėją ir mokytoją — kunigą; už tų sąmoningų moksleivių, atsisakiusių vaikščioti į cerkvę ir nenorinčių kalbėti maldas rusiškai, rasime katalikų kunigą-kapelioną. Jei paseksime tamsią naktį knygnešius, apsikrovusius ryšuliais knygų, pastebėsime, kad jie sukinėjasi apie klebonijas, vienuolynus, landžioja bažnyčių pastogėse ir senose varpinėse. Jei pavartysime suvažiuojančių į atlaidus kunigų brikų pasostes, ten rasime draudžiamojo lietuviško rašto. Taigi, drąsiai galima tvirtinti, kad jei rusams nepavyko lietuvius surusinti ir supravoslavinti, tai už tai turime būti dėkingi Lietuvos dvasininkams ir jų vadams, kurie stojo į atvirą kovą su pavergėjais. Kunigai šioje žiaurioje kovoje atsilaikė abiejuose frontuose: religiniame ir tautiniame. Rusų pastangos lietuvius surusinti ir supravoslavinti atsimušė į dvasininkų krūtines. Rusų kultūriniai siekimai Lietuvoje virto tikra kova su dvasininkais. Ir suprantama kodėl. Norint prieiti prie liaudies, reikėjo sutriuškinti kelią pastojusius vadus-kunigus. Tokiu būdu pastangos pavergti Lietuvą Rytų kultūrai virto kova su dvasininkais. Ji buvo aštri, atkakli, bet lietuvių kunigų atsparumo nepalaužė, o atvirkščiai — ilgainiui jis dar sustiprėjo.

Norint suprasti, kodėl Lietuvos rusintojų visos pastangos buvo nukreiptos į dvasininkus, reikia nepamiršti, kad po nelaimingų 1863 metų sukilimo Lietuvos liaudis liko be inteligentijos, be vadų. Bajorija susmuko, po nepavykusio sukilimo išbėgiojo, o ir tos pačios liaudies akyse susikompromitavo. Mokytesnieji, jei vienas kitas atsirasdavo, negalėdavo liktis savajame krašte ir dėl duonos kąsnio turėdavo dangintis į tolimas Rusijos sritis. Su liaudimi liko tik kunigai; jie su ja dalinosi bendruoju likimu ir vargais. Jei liaudis liko abejinga, kai rusų valdžia baudė ir trėmė kunigus už prisidėjimą prie sukilimo, tai ta pati liaudis, kai pamatė, jog dvasininkai stoja ginti ne lenkų interesus, bet jos, liaudies, branginamą kalbą ir tikybą, visa širdimi linko prie dvasininkų ir klusni davėsi rikiuojama. Toji rolė, kurią Lietuvos dvasininkai suvaidino pačiame rusifikacijos įtempimo perijode, apsaugodami Lietuvos liaudį nuo ištautėjimo ir atskilimo nuo tikrosios Bažnyčios, šiandie nėra dar pakankamai pasverta ir įvertinta. Netgi pasigirsta kartais ir viešai skelbiamų nuomonių, bandančių mažinti dvasininkų nuopelnus šioje srityje tik dėl to, kad tie motyvai, dėl kurių kunigai gynė tautybę, buvę ne patriotiniai, bet grynai tikybiniai. Kitaip tariant, esą, dvasininkams rūpėję apsaugoti liaudį nuo supravoslavinimo. Gi tautybė ir lietuviškoji kalba buvusi tik priemonė, palaikanti atsparumą. Tuo būdu Lietuvos dvasininkai kovoję su liaudies rusinimu visai atsitiktinai — praeter intentionem. Ir dėl to jų nuopelnai esą menki.

Pernai metais, bešvenčiant Lietuvos krikšto 550 metų sukaktį, į krikščionybės Lietuvoje įvedimo fakto aktyvą buvo įskaitytas ir tautybės išlaikymas. Ir visai teisingai. Šiaip ar taip kalbėsime, bažnyčia anais sunkiais laikais buvo vienintelė vieta, kur lietuvis dar girdėjo viešą žodį kad ir ne visai gryna, bet vis dėlto gimtąja kalba sakomą. Nors veiksmas yra apsprendžiamas pagal tikslą, vis dėlto reikia pripažinti, kad dvasininkai, gindami religiją, drauge apgynė ir tautybę. Šiandie galima kelti klausimas, ar tautybę, neatremtą į religiją, anais laikais būtų buvę galima išsaugoti. Religija tautiškumui davė stiprios atramos, ir tik jos dėka šis pastarasis liko nepalaužtas. Dėl to ir dvasininkų nuopelnai savo kraštui ir lietuvybei nėra maži. Čia dar kartą pasitvirtina tas visuotinis dėsnis, kad kaip gratia non destruit naturam, taip religija nekenkia tautybei, o atvirkščiai — ją dar palaiko, stiprina. Dievo Apvaizdos, matyti, taip buvo sutvarkyta, kad Lietuvos rusifikatoriai neatskirtų tautinės kultūros nuo pravoslavijos. Šią gi įmaišę į savo planus, turėjo pralaimėti. Norėdami nušauti du zuikius, nė į vieną nepataikė: lietuviai netapo nei rusais, nei pravoslavais. Ir už tai garbė Lietuvos kunigams.

Tiesa, reikia pripažinti, kad tokios tautiškumo sąvokos, kokią mes šiandie turime, Valančiaus laikais, kai rusifikatorių pastangos ėmė siekti kulminacijos taško, dar nebuvo. Valančiaus laikų dvasininkams dar neteko išsidirbti konkrečią tautiškumo teoriją. Tautos dievaitis dar nebu-

vo gimęs. Taigi, jei anų laikų kunigai, kovojusieji su rusifikacija, ir neužsipelnytų tautininkų vardo, vis dėlto jie buvo patys geriausieji tautos veikėjai. Jų darbo reikšmė tautinėje lietuvių kultūroje yra milžiniška.

Netgi prileidus, kad ano meto kunigams pirmoje eilėje rūpėjo religija, vis dėlto dvasininkų darbo pasekmės buvo tautybės išlaikymui pačios naudingiausios. Jos pakreipė visą mūsų kultūros eigą nauja kryptimi. Iš tos anų laikų kovos dvasios išaugo ir sustiprėjo aušrininkų sąjūdis, kurį smarkiai parėmė ir dvasininkai. Vėliau dvasininkų darbe tautininkiškoji linkmė ypačiai išryškėjo apžvalgininkų laikais. O tuo tarpu kova su rusifikacija ėjo visu smarkumu. Vadinasi, toji kova ugdė tautinę sąmonę. Jei Valančiui ir jo laikų kunigams būtų rūpėjus vien tik religija, Valančius nebūtų šaukęs: „Slaptu mokykite savo vaikus *lietuviško rašto* iš senų jūsų knygų“[1]. Nebūtų raginęs: „Kunigai *lietuviškai ar žemaitiškai* tvirtinkite žmones šventame tikėjime“. Jei kunigams anais laikais nebūtų rūpėjęs drauge ir tautiškumas, jie ypač ten, kur ganomieji puikiai mokėjo svetimą, lenkišką ar rusišką, kalbą (gimnazijose), nebūtų spyręsi tikybos mokyti tik lietuviškai, nebūtų raginę mokinius kalbėti tik lietuviškai maldas, nors už tai jiems grėsė Sibiras (Jakštas).

Pažįstant anų laikų dvasią ir sąlygas, nereikia stebėtis, kad draudžiamojo periodo spauda yra beveik tik religinė. Pridėkime dar elementorius — tai gausime ano laiko patį reikalingiausiąjį spausdintą žodį. Bet jis, skiepintas tam, kad lietuvis galėtų su Dievu susikalbėti lietuviškai, taip pat gerai patarnavo ir tautinei sąmonei žadinti bei palaikyti. Kad kunigų veikla šalia religinės buvo ir tautinė, matyti ir iš to, kad jų kovos metodai ir priemonės pajėgė išauklėti sąmoningų tautiečių. Religijos mokytojų ištrėmimai ir baudimai sužadino ne tiek religinį, kiek tautinį sąmoningumą, ko nebūtų pasiekta, jei kunigams būtų rūpėjus vien tik religija. Povalančinio perijodo kunigų veikla tautinio darbo bare yra perdaug aiški, jų išleistos tautiniam (spaudos, kultūros) darbui pinigų sumos yra perdaug didelės, kad kas drįstų sakyti, jog ir čia kunigai siekė vien religinių tikslų.

Šios paskaitos rėmai yra per siauri, kad galėtų apimti visą tą sudėtinę Lietuvos dvasininkų veiklą, kurią jie išvystė, besigindami ir bekovodami dėl savo idealų. Čia bus bandoma tik bendrais bruožais suminėti vien ryškesnius tos veiklos etapus. O kad jie būtų lengviau suprantami, teks paminėti ir rusifikatorių dėtas pastangas. Iš to matysime, kaip kunigai stengėsi tas pastangas atremti, jas kita linkme nukreipti, sutramdyti. Bet pirmiausia teks keliais žodžiais nušviesti apskritai Rusijos politiką Lietuvos atžvilgiu; iš jos matysime, ko rusai siekė ir kokiais keliais buvo numatę vykdyti Lietuvos rusinimą ir pravoslavinimą.

---

[1] Valančius, Maskoliams katalikus persekiojant, 77 psl.

RUSŲ SIEKIMAI

Po paskutinio Lietuvos-Lenkijos padalinimo Kotrynos II visas dėmesys buvo nukreiptas į unitų naikinimą ir vyskupo Siestrencevičiaus išaukštinimą. Lietuva, jei neskaityti įsakymų, varžančių vienuolynų laisvę, okupantų valdžios sunkumo beveik nepajuto. Lietuvos viešajame gyvenime veik niekas neatsimainė. Kotryna II netgi buvo pažadėjusi okupuotųjų kraštų gyventojų tikėjimo neliesti. Tąjį savo pažadą lietuviams ištesėjo, nors Ukrainoje unitus vertė į pravoslavus be jokios atodairos.

Caras Povilas I, trumpai valdęs (1796—1801), irgi mūsų kraštui žalos nėra padaręs. Jo tikybiniams reikalams informatorium tampa mokytas Austrijos jėzuitas Gruberis. Šio įtaka jaučiama visuose „Aukščiausiosios Valios" įsakymuose, tvarkančiuose katalikų reikalus. Šitokia Povilo I valdymo politika negalėjo patikti uoliesiems pravoslavams, ir jie susitarę 1801 m. kovo 13 d. carą Povilą I nužudo. Sostas tenka Aleksandrui I. Jo ilgo, net per 24 metus, valdymo perijodu Lietuva irgi negalėjo perdaug skųstis. Aleksandras buvo mistikas, svajotojas, paslaptingai baigęs savo gyvenimo dienas, oficialiai 1825 m. miręs Taganrogo mieste, o neoficialiai, kaip kalbama, dar ilgai gyvenęs atsiskyrėlio gyvenimą Sibire. Vysk. Valančius savo „Parspieime" apie jį rašo sakydamas, kad Aleksandras I buvo katalikams netgi palankus, nevengęs santykių su katalikų vienuoliais[2].

Įžengus į sostą Mikalojui I, Rusijoje ima reikštis gana stipri taip vadinamų slavofilų srovė. Slavofilai buvo reakcija prieš vadinamuosius „zapadnikus", susiartinimo su Vakarais ir jų kultūra šalininkus. Slavofilai griežtai pasipriešino Vakarų kultūros įsibrovimui į Rusiją ir kratėsi viso to, kas buvo neslaviška. Slavofilams caro Mikalojaus I politika buvo labai palanki. Tuo būdu išaiškinamas ir tasai rusų valdžios taktikos pasikeitimas nukariautųjų tautų atžvilgiu. 1831 ir 1863 metų sukilimai buvo tik gera proga, nesiskaitant su priemonėmis, vesti dar griežtesnę pavergtųjų tautų suslavinimo politiką. Taigi, sukilimai turėjo lemiamos reikšmės tik laiko, bet ne tikslo atžvilgiu.

Abu lenkmečiai rusams prikišamai parodė, kad šis kraštas neturi simpatijų Rusijai. Jie pamatė, kad Imperijos Šiaurės Vakarų kraštas jaučiasi savitas ir nesirengia susilieti su Imperija, bet dargi svajoja atgauti nepriklausomybę. Laisvės idėjos, kuriomis sukilimai buvo kaitinami, atėjusios irgi iš Vakarų. Reikėjo tad pastatyti aklinę sieną, kuri skirtų Rusiją nuo Vakarų Europos. Rusų kultūra turi išplisti Lietuvoje, tuo būdu Lietuva bus įjungta į milžinišką slavų jūrą, o lietuviai nesidairys daugiau po vakarus ir sutaps su „matuška" Rusija.

---

[2] Ten pat, 35 psl.

Taigi, rusai pasišovė sumazgioti tuos kultūros ryšius, kurie tarp lietuvių ir rusų yra buvę iki XVII amžiaus. Rusai turėjo pagrindo tikėtis, kad lietuviai nesunkiai pasiduos rusų kultūros veikiami, nes jie atsiminė tuos laikus, kada Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio giminės, tapę pravoslavais, danginosi į tolimas Rusijos sritis, o rusai kūrėsi Lietuvoje. Jie žinojo, kad kitados Lietuvos didikų lūpose skambėjo ne gimtoji, lietuviškoji, bet gudų kalba. Buvo laikai, kada saviti Lietuvos įstatymai buvo rašomi gudiškai. Kad tie ryšiai vėliau nutrūko, kalti buvo lenkai, kurie į Lietuvą įsiskverbė su savo kalba ir kultūra. Parengti tad tam kultūros ryšių sumazgiojimui kelio, reikėjo iš Lietuvos išguiti lenkiškoji kultūra. Rusams atrodė, kad tai nebus sunku padaryti, nes čia bus pasikėsinimas ne tiesiog prieš lietuvybę, o tik noras vieną kalbą, lietuviams ne savą, pakeisti kita. Lietuviai nieko nenustos, atsimesdami nuo lenkiškosios kultūros ir priimdami rusiškąją. Kaip lenkai per mokyklas ir bažnyčią įsiskverbė į Lietuvą, tais pat keliais turi Lietuvai būti įskiepytas ir rusiškumas. Tuo būdu mažu pamažu lietuviai turės surusėti. Šitaip galvojo rimtesnieji slavofilai, dargi mokslo vyrai. Jie pasisakė už evoliucijos kelią ir tikėjosi, kad bent antroji karta jau bus susigyvenusi su rusų kalba ir kultūra. Tačiau rusų administracijos slavofilai pasirinko tam pačiam tikslui revoliucijos kelią. Jiems atrodė perilgu laukti, iki lietuviai per kelias kartas virs rusais. Juk administracijos aparatas toks galingas, policija turi tiek visokių priemonių, kad pakaks tik rimtai spustelėti, ir Lietuva pasidarys „iskoniy ruskij kraj". Čia ir buvo visa rusų administracijos nepasisekimų tragedija, o mūsų laimėjimas.

Slavofilas akademikas Aleksandras Hilferdingas sugalvojo visiems slavams bendrą abėcėlę (obščeslovenskij alfavit). Jis savo „alfavitu" norėjo į bendrą slavų jūrą įsukti ir lietuvius. Iš karto sumanyta labai kuklus dalykas: kadangi rusai mokytojai sunkiai gali išmokti lietuvių kalbos, nes nėra iš ko jos mokytis, o, be to, jiems sunku paskaityti lotyniški rašmens, tai reikią parengti lietuvių kalbos vadovelių rusiškais rašmenimis, kad tie nemokšos mokytojai turėtų iš ko pasimokyti. Iš karto pavojaus nematė nei vysk. Valančius, nei Jonas Juškevičius, nei Ivinskis, nei Tomas Žilinskas. Raidės — dar ne viskas. Lietuvių kalbos rašmenų klausimas iš viso dar nebuvo nusistojęs dalykas. Vartoti gotiški-vokiški rašmens, vartoti lenkiški, vienas kitas bandė dar kažkokius išgalvoti, dabargi siūlomi rusiškieji. Teesie. Minėtieji Lietuvos vyrai dargi aktyviai prisidėjo prie lietuviškos literatūros pagaminimo. Taigi, jei rusai būtų sumoję ramiu būdu pamažu įvesti rusiškuosius rašmenis lietuvių kalbai, būtų ėmęsi tokiais rašmenimis leisti laikraštį, knygelių, kažin ar nebūtų laimėję. Teisingai Tumas 1929 m. „Lietuvos Aide" rašė: „Jei obščeslovenskij alfavit būtų laisvai rungęsis su lotyniškuoju ir Lietuvos administratoriams rusams būtų buvę kantrybės evoliucijos ne revoliucijos būdu laukti laimėjimų, be to, jei akciją būtų pradėję ne reli-

ginėmis knygomis, bet pasaulinėmis, periodiniu laikraščiu ir mokyklomis, rusiškojo raidyno laimėjimas būtų buvęs neabejotinas ir spėrus. Manau iki Aušros laikų jau būtume turėję tiek gerai paskaitančių rusų raidėmis, kiek tokiu vargu viso draudimo laiku buvome paruošę skaitančių lotynų raidėmis, būtent, 4—5 tūkstančius".

Nors nė viena to laiko Europos valstybė nebuvo linkusi mažumas apsorbuoti individuališkai, bet iš jų visų ir visur reikalauta vieno ir to paties dalyko: būti klusniais centrinei valdžiai, nesipriešinti jai, nekelti riaušių, nekritikuoti valdžios ir jos darbų, gerbti monarchą ir bręsti toje pačioje atmosferoje. To siekta visur. Tačiau metodai buvo visai skirtingi. Kai kaimyninėje Vokietijoje ne tik kad nepasigožėta staiga užgniaužti lietuvius, bet dargi ir karalius prakalbėdavo rašytu žodžiu į savo „padonuosius" jų gimtąja kalba, kai jiems niekas nedraudė kalbėtis ir melstis lietuviškai, kai netgi valdžios lėšomis buvo rengiami liaudies vadai ir švietėjai — čia pat už sienos imta forsuoti ir griebtasi radikaliausių priemonių sutirpdyti lietuvių masę rusiškame katile. Dėl tokių skirtingų metodų gavosi ir labai skirtingi padariniai. Kai Prūsų lietuviai garbino ir eilėmis apdainavo savo gerąjį karalių ir buvo „vierniausi padonys", Rusijos lietuviams caras buvo kažkas panašus į velnią.

Visą reikalą Lietuvoje ypačiai sugadino pravoslavų dvasininkai. Jie rusų raidžių įvedimo politika ir administracijos aparato rankomis pasišovė atlikti didelį apaštalavimo darbą. Pravoslavija, kaip žinome, atskilusi nuo kamieno, pasijuto neturinti jėgos savo viduje ir ėmė atsiremti į pasaulinę valdžią. Šis pasaulinės ir dvasinės valdžios sutapimas padarė tai, kad ir rusinimo politika Lietuvoje ėmė reikštis drauge ir tikybinėje srityje. Rusų administracijai rodėsi, kad patsai rusinimo darbas bus daug sėkmingesnis, kai drauge bus varoma ir religinė misija. Pravoslavas lietuviu neišliks: jis savaime bus jau rusas.

Šitas nelemtas pravoslavijos pasišovimas per administraciją apaštalauti tarp lietuvių katalikų išlandino ylą iš maišo. Katalikų religinius reikalus imasi aprūpinti pravoslavai! Taigi, rusų raidės čia tik gudri priemonė slaptomis užmačiomis iš lotynų katalikų padaryti pravoslavus. Raidės tampa konfesijos simboliu. O kai rusiškomis raidėmis leidžiamos religinio turinio knygos imta perredaguoti, išmesti tai, kas rusams jose nepatiko, neliko jokios abejonės, ko čia siekiama. Vysk. Valančius, pirmasis sutikęs su rusiškų raidžių įvedimu lietuvių kalbai, pirmutinis stoja ir į kovą su tomis kreivomis raidėmis. O kai net imta apseiti be vyskupo aprobatos, kai rusiškų raidžių akcijos priešakyje atsistoja apostatas kunigas Petkevičius, tai rusų kortos liko visai atidengtos. Abejingomis raidėmis pasikėsinta ant katalikų tikėjimo. Šie ir kiti reiškiniai sukėlė Lietuvos dvasininkus ant kojų. Visai gynimosi akcijai imasi vadovauti vysk. Valančius ir per ištisą ketvirtį amžiaus ne-

nuilstamai neša gynimosi vėliavą aukštai iškėlęs, savo pavyzdžiu šviesdamas ne tik savo vyskupijai, bet ir visai Lietuvai.

Taip prasidėjo ilga 40 su viršum metų kova, kurioje visą onus diei teko pakelti dvasininkams. Jei po lenkmečio rusai kunigus persekiojo kaip maištininkus, dabar nukreipė prieš juos savo ginklus, kaip prieš rusiškojo darbo trukdytojus, *ruskago diela* priešininkus. Reikia pažymėti, kad į šią kovą stojo visi kunigai: ir patriotai, ir aplenkėję, ir ramūs bepartiniai. Rusų netikę metodai ir tas dvasininkų persekiojimas juos subūrė į tokį rimtą ir darnų vienetą, kad į jį, lyg į kokią geležinę sieną, atsimušė visos rusifikatorių pastangos. Rusai pamatė, kad savo tikslų nepasieks tol, kol kunigai bus liaudies vadai. Norint tad laimėti liaudį, reikia ją atplėšti nuo dvasininkų. Kadangi Lietuvos dvasininkai tapo didžiausia kliūtis rusų siekimams Lietuvoje, prieš juos nukreipiamas visas valdžios administracijos aparatas ir policijos priemonės. Imamas persekioti ir trukdyti bet koks kunigų, net ir grynai bažnytinis, veikimas, susiaurinamos jų asmeninės laisvės. Žodžiu, kunigai atsiduria išimtineje padėtyje. Kaip žiūrėjo į Lietuvos dvasininkus rusų administracija, sužinome iš Vilniaus general-gubernatoriaus Kaufmano rašto, rašyto 1865 m. gruodžio 20 d. Kijevo gubernatoriui. Tuo raštu informuojamas kijeviškis, kas daroma Lietuvoje. Ten rašoma: „Didžiai Gerb. Ponui tikrai yra žinoma, kad paskutiniame sukilime svarbią rolę suvaidino lotynų dvasininkai, įžiebę sukilėlių sielose religinį fanatizmą ir įdiegę į jų širdis neapykantą viso to, kas rusiška. Manau, kad nėra reikalo D. G. Ponui įrodinėti tą žalą, kurią šie dvasininkai daro rusų reikalui. Pasakysiu tik tiek, kad Romos katalikų dvasininkai vakarinėse ir pietinėse mūsų gubernijose reikia laikyti politine sekta (političeskij raskol), einančia politinių emisarų pareigas, skelbiančia tikėjimo tiesas ir drauge Rusijos neapykantą, siekiančia suardyti vienybę mūsų vakarinėse gubernijose ir atplėšti jas nuo imperijos. Dėl to valstybės valdžia, tiek valdant mano pirmatakui (Muravjovui), tiek man, laiko svarbiausiu uždaviniu padaryti galą tam kenksmingam ir sauvalingam lotynų dvasininkų veikimui“[3].

Įdomus yra to paties Kaufmano pasigyrimas savo nuveiktais darbais. Tame pačiame rašte jis rašo: „Nuo to laiko, kai caro valia pradėjau globoti šį man pavestą kraštą, giliai įsitikinau, kad lotynų dvasininkai, nors išoriniu atžvilgiu ir pasiduoda dabartinei esamai tvarkai, tylomis betgi kursto į maištą, turėdami stiprų ginklą savo rankose — išpažintį. Turėdamas tai galvoje, pavedžiau gubernatoriams sudaryti tikslius gubernijų žemėlapius ir pažymėti juose pravoslavų cerkves ir koplyčias, o taipgi katalikų bažnyčias, kad remiantis tais daviniais, padarius atitin-

---

[3] Vilniaus Valst. Archyvas; Viln. gen. gub. kanceliarija Nr. 1653 Citata iš P. Kubicki, Bojownici kapłani II, tom. I.

kamas išvadas, būtų galima sumažinti lotynų parapijų, o tuo pačiu ir dvasininkų, skaičių iki minimumo, iki tiek, kiek yra būtinai reikalinga. Šis kelias palengvins sekti kunigų veikimą ir traukti juos į griežtą atsakomybę tais atvejais, kai jų parapijiečiai užgaus viešą tvarką.

Kadangi ir Romos katalikų vyskupai yra lygiai tos pačios dvasios, kaip ir jų kunigai, tai mano pirmatakas išrūpino caro įsakymą, kad vyskupai negalėtų skirti kunigų į parapijas be atitinkamo gubernatoriaus sutikimo.

Pastebėjęs, kad vyskupai dažnai persekioja vertingesnius kunigus, ypačiai už jų susiartinimą su rusais, ir baudžia už labai lojalius elgesius, įsakiau, kad kunigų kilnojimas iš parapijų turi būti atliktas tuo pačiu būdu, kaip ir paskyrimas. Tuo būdu lotynų dvasininkai įsitikins, kad jie lygiai yra priklausą ir nuo pasaulinės valdžios, kuri atidžiai seka jų veikimą ir nepalieka be globos bei atlyginimo tų, kurie yra to užsitarnavę, kaip lygiai nelieka nenubausti nusikaltusieji.

Atsižvelgdamas į tas priemones, kurias valdžia vartoja šiame krašte, D. G. Ponas pastebės, kad Romos katalikų dvasininkų įvedimą į tą kelią, kur jie būtų kiek galint mažiau žalingi, suėmiau į šitokios programos rėmus:

1. Sumažinti Romos katalikų parapijų skaičių iki tiek, kad parapijiečiai galėtų patogiai atlikti savo religines pareigas (norėta visai apskričiai palikti tik vieną bažnyčią).

2. Uždaryti visas koplyčias, kurios netarnauja laidojimo tikslams.

3. Uždaryti filijalines ir tas bažnyčias, kurių parapijos yra panaikintos, tuo atveju, kai jos stovi tarp pravoslavų ir netarnauja Romos katalikų pastoracijos tikslams.

4. Sumažinti katalikų kunigų skaičių parapijose iki tiek, kiek būtinai reikia aptarnauti parapijiečių reikalams.

5. Be to, kas pasakyta, reikia viską daryti, kad Romos katalikų dvasininkai būtų ko labiausiai priklausomi nuo pasaulinės valdžios.

6. Laikyti kunigus atsakingais už nesilaikymą teisinių nuostatų, kurių iš jų reikalauja pasaulinė valdžia ir policijos įsakymai.

Šiuo tikslu, kaip praktika rodo, uždėjimas baudų nuo 25—100 rub. ir daugiau labai patarnauja reikalui"[4].

Tokia yra valdžios programa suvaldyti dvasininkams. Šitokioje atmosferoje turėjo eiti ta žūtbūtinė kova.

Rusai užsibrėžtųjų tikslų siekė dvejopu būdu: draudimais ir įsakymais. Vienu atžvilgiu draudžia vartoti lenkų kalbą, lotyniškus rašmenis, kitu — įsakymais stengiasi įsibrauti su rusų kalba ne tik į kunigų seminarijas, bet netgi bažnyčias, nekalbant jau apie mokyklas. Visur ukazai, įsakymai.

---

[4] Ten pat.

LENKŲ KALBOS DRAUDIMAS

Kad lietuviai imtų vartoti rusų kalbą, reikėjo iš viešojo gyvenimo išstumti lenkų kalbą. Ir taip Muravjovas 1865 m. kovo mėn. 15 d. uždraudžia katalikų kunigams lenkiškai susirašinėti ir įrašinėti bei išdavinėti metrikus, lenkiškai surašytus. Tada kai kurie Žemaičių vyskupijos kunigai ima susirašinėti su kūrija lietuviškai. Tai pastebėjęs, naujasis general-gubernatorius Kaufmanas tų pat metų birželio 18 dieną griežtai uždraudžia vartoti susirašinėjimams ir lietuvių kalbą. Netgi bausmėmis pagrasė tiek vysk. Valančiui, tiek tam, kas lietuviškai rašys. Sekančiais metais buvo uždrausta lenkiškai kalbėti viešose vietose. Žandarams įsakyta sekti, o pastebėtus bausti 1—100 rub. bausmėmis. Nors rusų valdžios draudimuose — kur negalima vartoti lenkų kalba, paminėtos ir bažnyčios, tačiau vėliau buvo paaiškinta, kad tie įsakymai pamokslų sakymo neliečia. Vilniaus general-gubernatorius kasmet kreipdavosi į Žemaičių vyskupą, prašydamas paskirti kunigą, kuris išklausytų kareivių velykinę išpažintį. Tuose prašymuose gen.-gubernatorius primena, kad remiantis 1868 m. caro įsakymu, nevalia kunigui vartoti lenkų kalbą; jis turi „ispolnyt treby na ruskom jezyke". Tokiems paskirtiems kapelionams tekdavo rimtai suktis, kad neįkliūtų. Deja, retas kuris kapelionas išlikdavo be bausmės už tai, kad kareivių išpažintį klausydavo ne rusiškai, o lietuviškai ar lenkiškai[5].

Atrodo, kad tokiu uoliu lenkų kalbos vijimu, dargi uždraudus spaudą tokiais rašmenimis, kuriais naudojosi lenkų kalba, lietuvybei turėta tik pasitarnauti. Bet ne. Nereikia iš akių išleisti to fakto, kad lenkų kalba buvo draudžiama visai ne dėl to, kad lietuviškoji atsigautų, o tik todėl, kad lengviau prigytų rusiškoji. Buvo matyti, kad lenkų kalba ir kultūra šalinama iš Lietuvos gyvenimo visai ne lietuvybei stiprinti, o tik tam, kad nuo lenkų atplėšti lietuviai greičiau pultų į rusų kultūros glėbį. Kiekvieną draudimą vartoti lenkų kalbą lydėjo lygiagretus įsakymas vartoti rusiškąją. Štai dėl ko net ir tikri lietuviai matė Lietuvos stiprybę kovoje su rusifikacija, tik laikantis lenkų kalbos ir kultūros (vysk. Baranauskas), o prieš tą rusifikaciją protestuodami, pabrėždami savo neklusnumą ir net patriotiškumą, privatiniame gyvenime neatsisakė vartoti lenkų kalbos (vysk. Valančius). Jie laikėsi lenkų kalbos ne iš ypatingos meilės ar įsitikinimo, bet daugiau dėl to, kad lenkų kalba buvo viena iš apsaugos priemonių nuo rusifikacijos dujų. Ano laiko inteligentai, spaudą uždraudus, liko be dvasinio peno, ir jo turėjo ieškoti kitur. Ir geriau, kad jo ieškojo Lenkijoje, ne Rusijoje. Šiandien būtų netikslu anų laikų lietuvius, kalbėjusius lenkiškai, kaltinti patriotizmo stoka. Draudžiamos kalbos vartojimas, kaip pasipriešinimas rusifikacijai — jau yra pakankamas patriotizmo įrodymas.

---

[5] Žr. Mūsų Senovė, I, psl. 627 ir kit.

Bet rusai savo draudimais pasiekė visai atvirkščių padarinių. Spaudą uždraudus, lietuvių inteligentija, likusi Lietuvoje, griebėsi lenkų kalba spausdinto žodžio dar su didesne aistra. Štai dėl ko šiame perijode lenkiškumas Lietuvoje tik sustiprėja. Rusų kova su lenkiškumu, dėl netikusių priemonių, tą lenkiškumą tik sustiprina.

SPAUDOS DRAUDIMAS

Muravjovas kad ir nesivaržė dėl priemonių maištą bemalšindamas, betgi kultūrinėje srityje — lietuviams surusinti — nebuvo šalininkas griežtų priemonių. Kitaip į tą reikalą pažiūrėjo Muravjovo įpėdinis Kaufmanas. Jį įragino garsusis Mikuckis. Tasai ėmė gundyti rusų administraciją griežtai uždrausti lietuviams gamintis knygas lotyniškomis raidėmis. Tuo draudimu tikėtasi, kad lietuviai noromis nenoromis turės priimti knygas rusų raidėmis. Ir štai 1865 m. rugsėjo mėn. 13 d. vidaus reikalų ministras Valujevas išleidžia konfidencialų raštą, kuriame sakoma: „Vyriausias Vasaros Vakarų Krašto Viršininkas (Kaufmanas) pranešė man, kad jis, norėdamas stipriau sujungti žemaičius, lietuvius ir latvius su to krašto rusais, kad rusų kalba ir tautinės šnekos išplistų tarp to krašto gyventojų, pavedęs šių gubernijų viršininkams laikytis šios tvarkos: 1) uždrausti visiems spaustuvių, litografijų ir chromolitografijų savininkams spausdinti savo įmonėse bet kokius leidinius lietuvių ir žemaičių kalbomis lotynų ir lenkų raidėmis; 2) vartoti visas gubernijos viršininko galioje esančias priemones, kad būtų uždrausta gabenti, pardavinėti ir platinti bet kokiais keliais pirmame punkte minėtieji leidiniai; 3) šį nuostatą paskelbti visiems spaustuvių, litografijų ir chromolitografijų laikytojams ir knygų pardavėjams, o jei nevykdys to įsakymo, konfiskuoti draudžiamuosius leidinius. Iš savo pusės laikydamas naudingu šias priemones praplėsti ir Jūsų Ekscelencijai pavestoje gubernijoje, pranešu, kad tinkamai įsakytumei“.

Uždraudus lietuvių spaudą lotyniškomis raidėmis, imta leisti leidiniai rusiškomis raidėmis. Tai buvo „kazionščina“, biurokratų darbas. Visomis savo pastangomis rusų administracija per 33 metus pajėgė duoti vos 41 leidinį, kai per tą patį laiką lotynų raidėmis buvo atspausdinta daugiau kaip 1200 leidinių. Iš to 41 leidinio — abėcėlių 4, skaitymo mokslo 6, gramatikų 2, chrestomatija (24 psl.!) 1, pasaulinio turinio pasakaičių 3, administracijos reikalai 1, evangelijų 1, evangelijų aiškinimų 1, liturgijų 1, šv. istorija 1, katekizmų ir poterių 5, kalendorių 8. Ir keista, kad tais leidiniais nepasinaudojo nei rusai (juk pirmiausia jiems buvo skirta), nei lietuviai. Lietuviai jau pakankamai turėjo panašaus turinio savų knygų. Kunigai evangelijų irgi nevartojo. Taip tūkstančiai ir liko įmesti kaip į balą.

Lietuviai, kurie iki spaudos draudimo jau turėjo 318 spaudos metų tradiciją ir 1079 leidinių bagažą, negi galėjo pasitenkinti tomis valdžios pagamintomis nuotrupomis, pagamintomis svetimomis raidėmis su paslėptu veidmainišku tikslu — atitraukti nuo gimtosios kalbos ir bažnyčios. Argi lietuviai turėjo kęsti dvasinį badą? Savų knygų netekę, argi turėjo tik išmaldos būdu primestomis apgavikėmis misti? Tautinei lietuvių kultūrai atsirado rimtas pavojus. Pirmas, kaip visur, prieš tokį žiaurų tautos teisių pamynimą pakelia balsą, — tiesa, tylų, bet stiprų, — vyskupas Valančius. Jis pirmas, gana rizikuodamas, pradeda spausdinti Rusų Lietuvai knygas Prūsuose. Ypač pažymėtinos šešios jo išleistos knygelės: Prajautimas, Isz tamsibes ved kelis teisibes, Vargaj Bažniczes kataliku, Sznekesis katalika su nekataliku, Litanie visu szvętu muczelniku, Parspieimas. Tais raštais, stiprindamas katalikų tikėjimą lietuviuose, ragino nepasiduoti Rusijos vyriausybei, spaudžiančiai katalikus. Be grynai tikybinio pobūdžio paraginimų, tuose raštuose randame pamokymų, kaip lietuviai turi elgtis su knygomis rusiškomis raidėmis, kaip mokyti vaikus, mylėti savąją kalbą. Rusijos vyriausybė tuoj suuodė, kad tos knygelės Valančiaus rašytos. Pas jį darė kratą, bet nieko nerado. Siuntė šnipus į Prūsus surasti davinių, bet ir ten nieko nerasta. Betgi už tų Valančiaus knygelių platinimą 1870 metų gruodžio mėn. buvo areštuoti ir paskui ištremti į Rusijos gilumą Žemaičių vyskupijos kunigai: P. Straupas, Rosiliauskas, Norvaiša, P. Butkevičius, Eitutavičius, Butvydas, Dembskis ir Grigaliunevičius; šiuodu pastaruoju perkelti į Vilniaus vyskupiją. Taigi, pirmieji kankiniai už lietuviškų knygų spausdinimą ir platinimą buvo kunigai. Vėliau už tą pat kaltę nukentėjo ir kiti.

Vyskupas Valančius buvo iniciatorius ir slapto lietuviškų knygų per sieną gabenimo ir platinimo. Jis ne tik suorganizavo savais pinigais draudžiamųjų lietuviškų knygų spausdinimą Tilžėje, bet ir jų slaptu būdu gabenimą į Lietuvą. Valančius davė impulso tai akcijai, kurią mes vadiname knygų kontrabanda. Ne be Valančiaus įsikišimo sumanyta ir kontrafakcija, kuri ilgą laiką klaidino žandarus, o lietuviams suteikė daug knygų. Teisingai Tumas sako, kad visų tų knygų gaminimo, platinimo veiksniai sutelkė į būrius lietuvių šviesuomenę, privertė ją apsispręsti ir pasisakyti prieš okupantų valdžią. Viso to viršūnėje stovėjo Valančius. Jam gi talkininkavo ištikimieji, ypač jaunesniosios kartos, dvasininkai. Valančiaus įtaka siekė ir už Žemaičių vyskupijos ribų. Yra tikra, kad nuvažiavusiam pas vyskupą Valančių šventintis suvalkiečiui Martynui Sidaravičiui, tam knygnešių tėvui, jo pašaukimo kelią įkvėpė ir nurodė vyskupas Valančius. Tuo būdu į uždraustų knygų gaminimo ir slapto gabenimo darbą buvo įtraukta ir Užnemunė, jos kunigai. Kas Suvalkų krašte nežino kun. Martyno Sidaravičiaus ir jo knygnešystės. Bet jei pažiūrėsime į ištisą kadrą knygnešių, tikrų pasiryžėlių, profesijo-

nalų, tai, atmetę keletą žydų ir biznierių, ieškojusių vien pelno, rasime, kad jie buvo kunigų parinkti, išmokyti, raginami ir palaikomi. Knygnešių užeigos vieta buvo daugiausia pas kunigus. Jie tapo savotiški kunigų pasiuntiniai, bendradarbiai, tarpininkai knygoms gauti ir išplatinti. Ne kartą dėl to tekdavo kunigams žymias sumas išleisti, bemokant baudas už sugautųjų knygnešių išlaisvinimą. Dabar bus suprantama, kodėl spaudos draudimo metu taip suintensyvėja lietuviškos religinės literatūros gamyba. Nuo 1864 iki 1874 metų vien tik religinės katalikiškos literatūros išėjo 99 vienetai. Kai kurių maldaknygių per tą laiką atspausta po keliolika leidimų. Jei kiekvieno leidimo išeidavo po 2000—3000 egz., tai gausime 200 000—300 000 egzempliorių. Štai dėl ko rusiškomis raidėmis knygos pelėjo sandėliuose. Pvz., visoje Kauno apskrityje 1874-80 metais parduota per mokyklas vos 154 egz. Bet ir tiek nebuvo išparduota, o tik už tiek mokytojai iš savo kišenės užmokėjo, kad įsiteiktų savo vyresnybei. Taigi, Valančius su kunigais visai paraližavo lietuviškų knygų rusiškomis raidėmis plitimą. Kova buvo laimėta.

RUSŲ KALBA Į BAŽNYČIAS

Rusų administracija, matydama, kaip lietuviai kratosi rusų kalbos (Valančius mokė: kai užkalbins rusiškai, atsakyti: nesuprantu), norėdama „tos kalbos vertę pakelti žmonių akyse ir sustiprinti šio krašto ryšius su Rusija“ (gen. gubernatoriaus Potapovo žodžiai), sumanė įvesti rusų kalbą ir į bažnyčias. Bet iš karto nebuvo galima to padaryti dėl to, kad buvo ankstesnis caro draudimas vartoti rusų kalbą ne pravoslavų tikėjimo bažnyčiose. Kaip toks draudimas galėjo atsirasti? Mat, apie 1848 metus Carskoe Selo katalikų parapijos klebonas, domininkonas Onikovskis, ėmė sakyti pamokslus rusiškai. Dėl jų gražaus stiliaus ir dar gražesnio turinio, į juos ėmė lankytis rusų diduomenė, net ir dvasininkai. Tų pamokslų vaisiai tuoj ėmė rodytis: Petrapilio elito širdys ėmė linkti į katalikybę. Pavojus! Vidaus reikalų ministras Perovskis kreipėsi į carą pranešdamas, kad tėvas Onikovskis pradėjo sakyti pamokslus rusiškai; jis rašo: „Imant dėmesin, kad Rusijoje iki šiolei vien tik pravoslavų cerkvės dvasininkams buvo leista skelbti Dievo žodį rusiškai, šios rūšies domininkono Onikovskio pasikėsinimas ant viešpataujančios cerkvės dvasininkų teisių gali turėti žalingų padarinių“. Todėl prašo, kad caras tatai daryti uždraustų. Caras Mikalojaus I ant minimo rašto parašo rezoliuciją: „Rusiškai uždrausti. Gali sakyti pamokslus visomis kitomis kalbomis“[6]. Kadangi caro sprendimas buvo bendro pobūdžio, tai jis turėjo galios ir Lietuvoje.

---

[6] P. Kubicki, op. cit., psl. 350—351.

Kai garsusis Muravjovas ėmė malšinti maištą ir persekioti katalikus, vis dėlto kalbos klausimo bažnyčiose nelietė. Jis buvo netgi priešingas bažnyčios rusifikacijai. Vilniaus apygardos mokslo kuratorius Kornilovas, ištikimas Muravjovo bendradarbis, 1866 m. liepos mėn. 22 d. rašė švietimo ministrui Deljanovui: „Mūsų priešas, ir tai piktas bei pavojingas priešas, yra ne lenkų kalba, bet katalikybė. Kol Vakarų Krašte Bažnyčia liks organiškai susijusi su Lenkijos ir Vakarų Europos Bažnyčia, o drauge bus hierarchinėje popiežiaus priklausomybėje, tol Rusija su savo pravoslavija negalės gyventi santaikoje su lotynizmu, nors ir rusiškuose rūbuose“[7].

Muravjovo įpėdinis Kaufmanas pirmasis ėmė galvoti apie rusų kalbos įvedimą į katalikų bažnyčias. Jis savo rašte Kijevo gubernatoriui 1865 m. gruodžio 20 d. rašo: „Šia proga negaliu nutylėti, kad labiausiai man rūpi surasti būdus, kaip priversti, kad kunigai sakytų bažnyčiose pamokslus rusiškai. Manau, kad šis klausimas yra visiškai pribrendęs ir turi būti sėkmingai išspręstas. Šiam dalykui įgyvendinti, manau, nebūtų didesnių sunkumų (išskyrus Kauno gub., kur žmonės mažai dar supranta rusiškai), nes visi kunigai moka tėvynės (rusų) kalbą tiek, kad gali paskaityti spausdintas ar rašytas knygas. Bet vis dėlto šiuo tarpu dar nesimu šią mintį įgyvendinti, nes bijau, kad man nebūtų daromas priekaištas, jog rusų kalba ims traukti į katalikų bažnyčias pravoslavus. Bet vis dėlto esu įsitikinęs, kad rusų kalbos vartojimas visose viešosiose institucijose, tinkamai prižiūrint, tiesiog uždeda pareigą išstumti lenkų kalbą ir iš šio krašto bažnyčių“[8].

Nors Kaufmanas šitaip samprotavo, bet vis dėlto, esant caro draudimui vartoti katalikų bažnyčiose rusų kalbą, nedrįso savo planų vykdyti. Vėlesnieji general-gubernatoriai nuėjo daug toliau, ypač Potapovas, kuris bažnyčios surusinimą laikė vienu iš svarbiausių savo politikos punktų. Jis pirmiausia ėmėsi nevykusio darbo įvesti rusų kalbą į religijos pamokas gimnazijose ir versti gimnazistus melstis iš maldaknygės „Aukso Altorius“ (rusiškomis raidėmis), išleistos be bažnytinės vyresnybės aprobatos. Apie 1868 metus Potapovas surado kelis parsidavėlius kunigus, kurie ėmė vartoti rusų kalbą pamaldose už carą. Tokių kunigų Kauno gubernijoje atsirado vos du: Saločių klebonas Anupras Rubaževičius (atskaitė maldą už carą rusiškai) ir Žeimelio parapijos filijalistas Albinas Rubša (panašiai pasielgęs). Vilniaus gub. rusiškai bažnyčioje sutiko melstis penki kunigai.

Vyskupas Valančius, pajutęs kas darosi, 1869 m. išsiuntinėjo dekanams bendraraštį įsakydamas, kad jei valdžia įsakytų kalbėti maldas už carą rusiškai, dvasininkai su tuo turi nesutikti ir jas kalbėti lotyniškai.

General-gubernatorius Potapovas visokiais būdais įrodinėjo vidaus

---

[7] Ten pat 377.
[8] Ten pat 14

reikalų ministrui reikalą įvesti rusų kalbą į katalikų pamaldas. Jis polemizavo su Romos Katalikų Kolegija, griovė jos argumentus ir įrodinėjo tą naudą, kuri gausis rusų reikalui sustiprinti, įvedus į bažnyčias rusų kalbą. Drauge prašo vidaus reikalų ministrą išrūpinti iš caro 1848 metų draudimo atšaukimą. Šiam klausimui išstudijuoti caras sudarė specialią komisiją, kuri, surinkus per gubernatorius žinias, davė carui reliaciją, ir tasai 1869 m. gruodžio mėn. 25 d. atšaukė ankstybesnįjį draudimą vartoti rusų kalbą katalikų bažnyčiose. Vidaus reikalų ministras Romos Katalikų Kolegijai pranešė, kad „caras, tėviškai besirūpindamas savo pavaldiniais lygiai be tikybos skirtumo, norėdamas, kad tie, kurie savo šeimose vartoja rusų kalbą, be tarmės skirtumo, nebūtų palikti be galimybės ja naudotis ir religinėse praktikose, maloniausiai teikėsi atšaukti 1848 metų draudimą sakyti pamokslus kitų tikėjimų bažnyčiose rusų kalba, o jo vietoje teikėsi leisti vartoti pamaldose ir apskritai įvairiose religinėse praktikose rusų kalbą. Savaime aišku, kad lotynų kalba ir toliau pasilieka liturgine kalba šalia leidimo vartoti rusų kalbą. Šis leidimas liečia tik tas pridedamąsias pamaldas, kuriose vietoje lotynų kalbos vartojama lenkiškoji“[9]. Vidaus reikalų ministras paveda Romos Katalikų Kolegijai šį caro parėdymą paskelbti vyskupams. Tą pat padaryti buvo pavesta ir gubernatoriams.

Rusų kalbos įvedimą į katalikų pamaldas Vilniaus general-gubernatorius pavedė keturiems, jo žinioje esantiems, gubernatoriams pagarsintiems, kam reikia. Vilniaus, Gardino ir Minsko gubernatoriai pranešė žemesniems valdininkams patį ukazo tekstą, ir tiek. Kitaip pasielgė Kauno gubernatorius kunigaikštis Obolenskis. Jis 1870 m. kovo mėn. 3 d. išsiuntinėjo apskričių viršininkams bendraraštį, kuriame, pranešdamas ukazo turinį, įspėja, kad veiktų labai atsargiai, esą, kad žmonės nepamanytų, jog caras verčiąs ir įsakąs įvesti į pamaldas rusų kalbą. Savo bendraraščio turinį Obolenskis pranešdamas general-gubernatoriui, padaro savo šiokias pastabas:

1. Kauno gubernijos gyventojų dauguma esą žemaičiai, kurių vos tik jaunesnioji karta pradedanti suprasti rusų kalbą. Visi valstiečiai, nuo 25 metų amžiaus, rusų kalbos visiškai nemoką, todėl sakymas pamokslų ir kalbėjimas maldų jiems nesuprantama kalba sunkiai bus pateisinama jų sielos reikalų aprūpinimo pretekstu. Vyskupijos valdžia, o ypačiai vyskupas Valančius, žiūrįs į šį klausimą labai nepalankiai; kunigai Rubaževičius ir Rubša tik gubernatoriaus globojami išvengę persekiojimų.

2. Su tikrumu galima laukti, kad Kauno gubernijos gyventojų žymi dalis šį valdžios parėdymą priimsianti kaip valdžios daromą prievartą ir čia įžiūrėsianti ne tik pasikėsinimą ant katalikų tikėjimo, bet ir bandymą versti į pravoslaviją. Įvedant rusų kalbą į bažnyčias, reikią laukti

[9] Ten pat 36.

stipraus pasipriešinimo ir žmonių sukiršinimo, kurį atliksią tiek kunigai, tiek pikti žmonės.

3. Kauno gubernijos gyventojų religinio fanatizmo stiprumas esąs iš seniai žinomas. Neatsargus naujumų įvedimas, suprastas kaip pasikėsinimas ant religijos, sužadins pavojingą nusistatymą ir pasunkins krašto nuraminimą. Visoks bandymas įvesti čia rusų kalbą į pamaldas esąs dar perankstyvas. Tai galėtų įvykti tik vyskupijos valdžiai padedant. Bet kol vyskupas Valančius gyvas, to esą negalima tikėtis. Didžiausias dabar turįs būti rūpestis — prirengti tinkamą vyskupui Valančiui įpėdinį, sutinkantį su valdžios mintimi[10].

Gubernatorius tikrai įspėjo. Vyskupas Valančius, gavęs pranešimą apie „aukščiausiąją malonę", trumpai atsakė, jog šis leidimas Žemaičių vyskupijoje negalimas pritaikinti, nes gyventojai vartoja tik lietuvių kalbą. Be to, naujos kalbos įvedimas į bažnyčios pamaldas viršyja vyskupo kompetenciją.

Tais pačiais 1870 metais rusų valdžia atspausdino 2000 egz. „Rituale Sacramentorum", kuriame lenkišką tekstą pakeitė rusišku. Šiam leidiniui aprobatą davė Mohilevo arkivyskupijos administratorius. To ritualo 744 egz. buvo skirti Žemaičių vyskupijai. General-gubernatorius, siųsdamas tąjį ritualą Žemaičių vyskupui, aiškina jo atsiradimą ir prašo vyskupą po vieną egzempliorių to ritualo padalinti kunigams nemokamai, o paskui pranešti vardus tų kunigų, kurie ritualą bus gavę. Vyskupas Valančius to ritualo betgi kunigams neišsiuntinėjo ir, porą kartų paragintas pasiaiškinti, 1870 m. kovo 3 d. atsakė general-gubernatoriui, kad pagal Katalikų Bažnyčios įstatymus perspausdinimas liturginių knygų turi pilnai atitikti originalą, ir šį dalyką saugoti yra vyskupo pareiga. „Jei aš priimčiau ir išsiuntinėčiau tuos egzempliorius, tai įpulčiau į bažnytines bausmes" — baigia savo raštą vysk. Valančius[11]. Taip tie „trebnikai" ir liko gulėti pas vyskupą Valančių sandėlyje. Kunigai, sekdami vyskupo nurodymais, griežtai kratėsi rusų kalbos bažnyčiose.

Praslinkus ketveriems metams po ano ritualo „įvedimo", general-gubernatorius, tarsi norėdamas pasidžiaugti savo darbo vaisiais, 1873 m. lapkričio mėn. 3 d. išsiuntinėjo gubernatoriams slaptą bendraraštį, prašydamas atsiųsti sąrašus tų kunigų, kurie priėmė „trebniką". Į tą bendraraštį Vilniaus gubernatorius atsakė, kad Vilniaus gubernijoje nė vienas kunigas „trebniko" nepriėmė, o ar pamaldose kur vartojama rusų kalba, nei jis, nei vyskupijos valdytojas nežinąs. Panašiai atsakė ir Kauno gubernatorius. Jis rašo: „Iki šiolei nė vienas Rymo katalikų kunigas nepriėmė ritualo su rusiškuoju tekstu ir nevartoja rusų kalbos prideda-

---

[10] Ten pat 359, 360.
[11] Kauno Metropolijos Kūrijos Archyvas, 1854—1870 Konkordatas.

mosiose pamaldose; to buvo galima ir tikėtis, atsimenant Valančiaus bendraraštį, apie kurį esu pranešęs 1871 m. gegužės mėn. 21 d.“[12].

Negeriau buvo ir vėliau. 1878 metais general-gubernatorius Albedinskis, siųsdamas carui savo veikimo (1874—77 m.) apyskaitą, rašo: „Katalikybei nuo lenkiškumo atskirti labai sėkminga priemonė būtų įvedimas rusų kalbos į pridedamąsias pamaldas. Klausimas rimtas, bet kas jo imsis, turi gerai apsižiūrėti. Šiuo klausimu susirūpinau nuo pat pradžios, kai tik pradėjau čia valdyti. Įsitikinau, kad, tur būt, nepasiseks jos įvesti, nes visi tuo reikalu daryti žygiai nedavė jokių rezultatų. Kaip prieš Jo Imperatoriškosios Didenybės 1869 m. gruodžio 25 d. leidimą, taip ir po jo, nors kai kurie ir pradėjo atlikinėti pridedamąsias pamaldas rusiškai, bet tuojau vėl atsimetė, ir taip visose trijose mano gubernijose nėrą nė vienoje bažnyčioje rusų kalbos. Visos kitos priemonės ir parėdymai, kuriuos išleido valdžia po sukilimo, turėjo teigiamų padarinių. Vien tik įvesti rusų kalbą į Rymo katalikų pamaldas pastangoms, kurios sutinka griežtą pasipriešinimą, pavykus, ir kiti dalykai pažengs pirmyn. Jeigu ir rastųsi kunigas, kuris sutiktų priimti rusų kalbą į bažnyčią, tai tikintieji to neleis“[13].

Šie rusų valdžios žmonių atsiliepimai, kurių tyčia gausiau esu pacitavęs, yra geriausi liudytojai, kaip kunigai gynėsi nuo rusų pastangų rusinti lietuvius per bažnyčią. Reikia pasakyti, kad atsigynė. Ne tik patys griežtai kratėsi bet kokių bandymų primesti jiems rusų kalbos vartojimą pamaldose, bet ir liaudį tinkamai parengė; dėl to Albedinskis teisingai pastebėjo, kad pati liaudis neleistų kunigams pradėti rusiškąsias pamaldas. Atspausdintieji „trebnikai“ liko gulėti nevartojami. Tuo būdu tas didis rusų administracijos užsimojimas žūt būt lietuvius surusinti, ir tai per bažnyčias, sudužo į kietas eiles kunigų. Šios rusų pastangos ir jų atrėmimas dar labiau išryškino tautinę sąmonę bei gimtosios kalbos branginimą.

MOKYKLOS

Jei kunigai nesunkiai atsigynė nuo rusų pastangų įvesti svetimą kalbą į bažnyčią ir pastojo kelią rusifikacijai per šventoves, tai daug sunkiau buvo kovoti su rusifikacija, varoma per mokyklas.

Iki 1861 metų Lietuvoje mokyklas laikė vien tik bažnyčios ir vienuolynai. Veik prie kiekvieno vienuolyno ir prie daugelio bažnyčių buvo pradinės mokyklos, o kai kur ir aukštesnės. Valančiaus liudijimu[14], tose mokyklose tik Žemaičių vyskupijoje žiemos metu mokydavosi daugiau kaip 5000 vaikų. Rusai, stengdamiesi sumažinti kunigų įtaką žmonėse,

---

[12] P. Kubicki, op. cit., psl. 369, 370.
[13] Ten pat 16.
[14] Valančius, Maskoliams katalikus persekiojant, Prajautimas, psl. 25.

1861 metais visas bažnyčių ir vienuolynų mokyklas uždarė ir pristeigė savų. Rusų mokyklos Lietuvoje buvo dviejų tipų: 1) Švietimo Ministerijos išlaikomos pradinės mokyklos ir 2) cerkvinės bei gramotos mokyklos. Šios pastarosios imtos steigti po 1900 metų. Pirmosiose buvo leista katalikų kunigui dėstyti tikybą, į pastarąsias kunigo neįsileista. Nors mokyklos buvo švietimo įstaigos, bet jos turėjo Lietuvoje dar ir kitą specialų uždavinį — patarnauti pravoslavijos propagandai. Kadangi mokytojais buvo atsiųsti ne kvalifikuoti mokytojai-pedagogai, bet daugiausia rusų šventikų sūnūs ir dvasinių seminarijų auklėtiniai, dėl savo moralinių kvalifikacijų netikę į dvasininkų luomą, tai galima suprasti, kaip turėjo atrodyti rusiškoji mokykla Lietuvoje. Katalikai tėvai buvo bausmėmis verčiami leisti vaikus į tas mokyklas. Vyskupas Valančius savo rašte „Katalikų Bažnyčios vargai Lietuvoje ir Žemaičiuose“ šitaip katalikus moko: „Kaip įmanydami turite saugoti savo vaikus nuo maskolių mokyklos, nes tos yra įstatytos jumis perversti į maskolių tikėjimą. Nekartą „nastauninkai“, mokydami vaikus maskoliško rašto, peikia katalikų tikėjimą, pleška neteisingus daiktus ant popiežiaus ir jūsų kunigų. Dėl to kunigai, katekizmą dėstantys, turi įrodyti vaikams „nastauninkų“ melagystes“[15]. — „Dar maskoliai išspausdino keletą knygelių su visu maskoliškai, katalikų tikėjimui būtinai priešingų; tas antmeta jūsų vaikams, mokyklose esantiems ir liepia skaityti. Jei vaikai namo sugrįždami parsivežtų, tėvai katalikai turi neskaitydami jas sudeginti . . .“[16].

Na, ir degino. Tasai vyskupo Valančiaus pasiūlytąsis deginimo receptas buvo žinomas visoje Lietuvoje. Vieno kunigo (A. Jasenausko) liudijimu, 1900 m. Garliavos mokyklos mokytojas padalino vaikams po katekizmą rusiškomis raidėmis. Rytojaus dieną liepia vaikams per pamoką pasiimti tuos katekizmus. Paaiškėjo, kad iš daugiau kaip 50 vaikų nė vienas jau to katekizmo neturėjo: visi jau buvo tėvų sumesti į ugnį. Valančiaus receptą skelbė ir dalino žmonėms kunigai. Tai buvo geriausia ir radikaliausia priemonė gintis nuo pinklių.

Bet Valančius nesitenkino vien tik draudimu neleisti vaikus į rusiškas mokyklas. Jis ragina: „Nors slapta mokykite vaikus lietuviško rašto iš senų jūsų knygų. Tegu kiekvienas vaikas turi knygas lotyniškomis raidėmis spaustas“[17].

Po 1900 metų imos Lietuvoje steigti taip vadinamosios cerkvinės mokyklos. Šių mokyklų rusinimo tikslai buvo dar aiškesni. Mokyklų įstatymo 1 paragrafas sako: cerkvinės mokyklos turi stiprinti žmonėse pravoslavų tikėjimą ir krikščioniškąją dorą. O Charkovo gubernijos cerkvinių mokyklų prižiūrėtojų suvažiavimas nutarė, kad „pagrindinis liaudies

---

[15] Valančius, Maskoliams katalikus persekiojant, psl. 79.
[16] Ten pat 78, 79.
[17] Ten pat.

(cerkvinių) mokyklų uždavinys yra ne mokslas, tik auklėjimas klusnybės cerkvinei ir civilinei vyresnybei, pagal pravoslavų cerkvės kanonus"[18].

Taigi, šios rusų mokyklos buvo griežtai konfesinės. Dėl to leidimas į jas vaikų buvo tolygus atkritimui nuo Katalikų Bažnyčios. Lietuvos vyskupai buvo įsakę kunigams budriai sekti, kad katalikų vaikai tų mokyklų nelankytų. Susekus gi tokius faktus, jei įkalbinėjimai ir pamokymai nieko nepadės, — neduoti išrišimo tiek vaikams, tiek jų tėvams ir globėjams. Vilniaus vyskupas Zvieravičius tuo reikalu išleido gana smarkų bendraraštį kunigams ir už jį buvo ištremtas į Tvėriaus gub.

Kunigai stropiai vykdė vyskupų nurodymus; cerkvinės mokyklos buvo beveik tuščios. Pavyzdžiui, vienoje parapijoje atgabentos į uždarytą katalikų vienuolyną rusės vienuolės ir įsteigta mergaitėms rusiškoji mokykla. Tėvai, iš karto nesuprasdami, pradėjo leisti į ją savo dukteris. Bet užteko klebonui ir dviem jo vikarams įspėti tėvus, ir mokykla liko be mokinių. Rusai, kad ir neturėjo davinių, vis dėlto susigriebė, kad čia kunigų darbas. Visi trys liko nubausti. Tokių faktų buvo daugybė. Kaip kunigai žiūrėjo į rusiškąsias mokyklas, sužinome iš Gardino gubernatoriaus rašto, rašyto 1901 m. carui. Ten sakoma: „Kalbant apie priemones šiam kraštui surusinti, negalima nepaminėti, kad geriausias ir tikriausias kelias rusų tendencijoms į liaudį įvesti, yra mokykla. Čionykščių kaimiečių vaikai pradinį mokslą gauna švietimo ministerijos ir cerkvinėse pradinėse mokyklose. Šios gubernijos gyventojai yra vergiškoje kunigų priklausomybėje; kunigai vartoja įvairiausias priemones, kad tik susidarytų antagonizmas visam, kas yra rusiška. Liaudis laikosi arčiau lenkų katalikų, negu savo kraujo brolių rusų. Dėl to būtinos yra priemonės ir pastangos sulieti ją su Rusija. Katalikų dvasininkai, puikiai suprasdami rusiškų mokyklų svarbą, apskritai yra nepalankiai nusistatę prieš cerkvines ir gramotos mokyklas, kurios yra pravoslavų dvasininkų rankose.

Nors seniau buvo atsitikimų, kad katalikai kaimų gyventojai, kuriems buvo toli į ministerijos mokyklas, leido savo vaikus į cerkvines ir gramotos mokyklas, tačiau vėliau pradėjo žiūrėti į jas nepasitikėdami. Šią atmainą be abejonės padarė kunigai. To aiškus įrodymas yra tasai bendraraštis, kurį šiais metais paskelbė vyskupas Zvieravičius, įsakydamas kunigams paskelbti žmonėms, kad be jokių sąlygų liautųsi siuntinėję savo vaikus į cerkvines mokyklas, grasydamas tėvams ir globėjams atskyrimu nuo bažnyčios"[19]. Lygiai panašus kunigų nusistatymas buvo ir kitose Lietuvos dalyse.

Pradinėse mokyklose, kurios buvo ne cerkvinės, visi dalykai iki 1905

---

[18] Mūsų Senovė, I, psl. 96.
[19] P. Kubicki, op. cit., psl. 271.

metų turėjo būti dėstomi rusiškai, taigi ir tikyba. Dėl to tikybos mažai buvo galima išmokyti. Daugumas kunigų, kad ir aiškindavo rusiškai, bet tuoj versdavo į lietuvių kalbą, nes vaikai rusiškai nesuprasdavo. Kai kurie mokyklų vedėjai tokį dėstymą pakęsdavo, bet būdavo ir tokių, kurie kunigus skųsdavo valdžiai, ir tie nukentėdavo. Taip 1897 m. kun. Dogelis ir kun. Jurgis Stakauskas gavo po metus Kretingos už tikybos dėstymą lietuviškai.

Ne kitaip buvo ir gimnazijose. Čia 1885 m. buvo įsakyta tikybą dėstyti tik rusiškai. Marijampolės gimnazijos tikybos mokytojas kun. J. Čėsna bandė dar ištisus metus pamokose tylėti, rodydamas tuo savo protestą. Iš vadovėlio pirštu parodydavo kas išmokti, ir viskas. Paskui ir visai iš gimnazijos atsisakė. Kova buvo sunki, Sibiras ir ištrėmimas užtikrintas.

Patys tikybos vadovėliai, kuriais gimnazijose buvo leista naudotis, buvo juokingai menki. Pvz., šeštajai klasei skirta Bažnyčios istorija, kun. Stacevičiaus parašyta, turėjo apie 40 mažo formato puslapių, o turinyje: dešimtis krikščionių persekiojimų, Liuteris, Kalvinas ir aštuoniolika visuotiniųjų Bažnyčios Susirinkimų.

Tiek prad. mokyklų, tiek gimnazijų mokiniai buvo verčiami vykti caro švenčių dienomis į cerkvę. Kapelionai drausdavo tai daryti, patys mokiniai visokiais būdais stengdavosi išsisukti. Kur netaip griežtai žiūrėdavo, mokiniai, atėję į gimnaziją, užsiregistruodavo ir paskui pakeliui į cerkvę pabėgdavo. Dėl draudimo lankyti cerkvę 1889-90 m. nukentėjo Panevėžio realinės mokyklos kapelionas Aleksandras Dambrauskas (Jakštas) ir Kauno gimnazijos kapelionas Cezaris Jačinauskas: abu buvo ištremti į Ustiužnos gub. Kun. J. Genys, Mintaujos gimnazijos kapelionas, uždraudęs katalikams mokiniams bendras maldas su rusais rusiškai, buvo irgi ištremtas į gilumą Rusijos. Sustreikavusieji mokiniai buvo išmesti iš gimnazijos.

Vyskupas Palîulionis, dėl griežto nusistatymo neleisti katalikų vaikams dalyvauti pravoslavų pamaldose, per 11 metų negavo skirtos algos, kuri buvo žadama tuoj visa sumokėti, kai tik pakeis savo nusistatymą.

Pradinio mokslo trūkumą kunigai stengėsi papildyti slaptomis mokyklomis. Vyskupų paraginti, suorganizavo slaptas lietuviškas mokyklas. Beveik kiekvienas didesnis kaimas per žiemą turėdavo „daraktorių" ar „daraktorką", kurie mokydavo vaikus skaityti, kai kada ir rašyti, ir katekizmo. Kunigai tokius mokytojus mokytojas instruktuodavo, kad tinkamai atliktų savo darbą, kalėdodami tikrindavo vaikų mokėjimą. Rusų žandarai tokias mokyklas uoliai gaudė ir persekiojo. Ūkininkas, kuris duodavo patalpą tokiai slaptai mokyklai, buvo baudžiamas pinigine bauda. Reikėjo daug sumanumo, kad pasisektų išvengti budrių žandaro akių ir jį numaldyti, jei užkluptų. Buvo kunigų, kurie laikė net slaptus kursus tokių slaptų mokyklų mokytojams mokytojoms, pvz., Panevėžyje apie 1909 metus: dėl to žiemos metu visoje plačioje apylinkėje pridygo

slaptų mokyklų, lyg grybų po lietaus. O ir nubaustų už jų laikymą per 1909—1914 metus buvo vos keturi ūkininkai; mat, ir patys rusai vėliau į tokias mokyklas ėmė pro pirštus žiūrėti[20].

Teisingai tad 1893 m. Kauno gubernatorius galėjo savo viršininkui pasiskųsti: „Visos katalikų kunigų pastangos yra nukreiptos prieš rusiškas mokyklas. Ta kova yra nelengva, nes liaudis pradeda sutikti ir suprasti rusų kalbos reikalą. Dvasininkai tai mato ir stengiasi kovą perkelti į religinę sritį, įtikindami liaudį, kad mokykla yra tik įrankis visiems supravoslavinti. Neseni laikai, kada dvasininkai priešinosi ir dar ligi šiol priešinasi valdžios įsakymui, kad mokyklinis jaunimas valstybinėse šventėse lankytų pravoslavų cerkves. Tų pastangų padariniai yra tie, kad mokiniai neklauso mokyklų valdžios, kaip tai matyti iš 1889 metų pranešimo apie Kauno gimnazijos prefektą Jačinauską ir Panevėžio realinės mokyklos kapelioną Dambrauską. Toks jaunimo šalinimasis nuo pravoslavų cerkvių pasireiškė ir Kauno vyrų bei mergaičių gimnazijose.

Kita nesusipratimų priežastis yra malda už carą, kurios jaunimas mokosi rusų kalba. Nuo tos maldos mokymosi iš „Altorėlio“ (rusų kalba) dvasininkai be atodairos jaunimą atgrasina, kaip tai rašiau 1892.I.4 ir XI.5 d., o net ir draudžia jaunimui melstis iš tų „Altorėlių“. Šitoji gi rusų kalba malda už carą, kurią paduoda Telšių vyskupijos rubricelė, taip suredaguota, kad mokiniai jos visai nesupranta, o prefektai tyčia nemoko ir neaiškina, bet dargi jaunimui pakiša mintį, kad ta malda rusų kalba tik tiek reikalinga kalbėti, kiek reikia įsakymui įvykdyti, ir tai tik mokykloje. Tuo būdu kunigai netiesiogiai mokinius įtikina, kad už carą nesimelstų.

Trečioji rusiškų mokyklų vargo priežastis, tai slaptosios mokyklos, kunigų globojamos. Dvasininkai, kovodami su valdžios priemonėmis, siekiančiomis kraštą surusinti, tautiniu pagrindu naikina kiekvieną rusišką knygą“[21].

Taigi, kaip matome, kunigai smarkiai grūmėsi su rusiškąja mokykla, atlaikydami ir čia rusifikatorių pastangas kraštui surusinti. Tai pripažįsta ir patys valdžios žmonės.

Rusifikacijos tikslams turėjo patarnauti ir mišriosios moterystės. Atsiųstieji valdininkai daugiausia būdavo nevedę. Jie buvo raginami vesti lietuvaites. Joms buvo steigiamos specialinės mokyklos ir net duodamos pasogos. Kiek čia kunigai turėjo vargo, atkalbėdami nuo tokių mišrių moterysčių, kiek teko nukentėti, kai jaunoji nuotaka pasiskųsdavo savo būsimajam vyrui, jog kunigas per išpažintį draudęs ją tekėti už

---

[20] Iš kun. J. Stakausko pasakojimų.
[21] P. Kubicki ,op. cit., psl. 269—270.

ruso . . . Ši kova buvo dar ir dėl to sunki, kad prieš kunigą, norintį gelbėti lietuvaitę, stodavo ir Amūras.

*

* *

Čia teko suminėti tik tuos kunigų kovos su rusifikacija etapus, kurie tiesiog susiję su ta kova. Pati kova yra įdomi ir tuo, kad nors visi kunigai siekė vieno ir to paties tikslo, — apsaugoti Lietuvą, jos kalbą ir tikėjimą nuo pasikėsintojų, — bet priemonės buvo labai įvairios. Kiekvienas kunigas savo sumanumu turėjo veik skirtingą tos kovos planą. Taktikos įvairumas didžiausias. Būdavo panaudojami net ir paties priešo ginklai. Toji degtinėlė, kuria rusai užpylė Lietuvą, kad ją moraliniu atžvilgiu sugniuždytų, būdavo panaudojama pasipūtusiems rusų valdininkams susmukdyti ir padaryti juos nepavojingais. Jei kas surinktų tuos visus, įvairius ir įdomius, anos kovos faktus bei įvykius iš kunigų kovos su rusifikacija, tikrai susidarytų didesni, negu „Knygnešio“ tomai.

Rašinio ribos neleidžia plačiau paminėti kunigų tikrai įdomias pastangas, sudėjus didesnį kapitalą, išpirkti dvarų žemes ir jas dalinti lietuviams, nes Lietuvos dvarų žemės buvo dalinamos rusams kolonistams. 1905 m. Kauno krašte šiam tikslui kunigai įsteigia draugiją „Artojas“, o kiek vėliau Suvalkų krašte irgi kunigų pastangomis tam pačiam tikslui steigiamas Vailokaičių bankas. Nesuklysime pasakę, kad beveik nebuvo kunigo, kuris vienu ar kitu būdu anais laikais būtų nenukentėjęs už tikėjimo ar tautiškumo gynimą. Vyskupo Kubickio suskaitymu, paremtu oficialiniais dokumentais, Seinų vyskupijoje per 1864—1914 metus nukentėjo 117 kunigų už tikėjimą ir 106 už tautiškumą. Žemaičių ir Vilniaus vyskupijose rasta tuo pačiu metu nukentėjusių tik už tikėjimą 872. Sąrašas dar nepilnas. Kita tiek bus nukentėjusių ir už tautiškumą. Bet čia skaitomos tik gubernatoriaus uždėtos didesnės bausmės. Prie jų tenka pridėti dar administracijos pabaudas. Buvo kunigų, kurie bausti net po keletą kartų ir turėjo po keliolika bylų. Visa tai aukota ant tikėjimo ir tautybės aukuro.

Nors anais laikais kunigams daug teko iškentėti, bet kova garbingai laimėta; Lietuva susilaukė geresnių laikų: buvo leista spauda, lietuvių kalba įsileista į mokyklas, išaugo didesnis būrys pasauliečių inteligentų, kurie stojo į kovą dėl tautos teisių ir kitose visuomeninio gyvenimo srityse.

Nuo 1905 metų prasidėjo greitesnis tautinio gyvenimo kilimas. Leidžiamos knygos, steigiamos draugijos, lietuvių kalbai atkovotos teisės. Ir šiame intensyviame kultūros darbe pirmose eilėse rasime vėl kunigus. Jų darbu ir pinigais palaikomos švietimo draugijos, jie daug prisideda prie laikraščių išlaikymo.

Taip kunigai apsaugojo Lietuvos liaudį nuo surusinimo ir supravoslavinimo. Apvaizda jiems buvo davusi milžiniškos dvasios vadą, vysk. Valančių. Tik jo sudarytasis kovos planas ir rodytasis pavyzdys įkvėpė kunigams entuziazmo ir užsidegimo dirbti ir aukotis. Kunigai atvedė Lietuvą iki nepriklausomybės laikų tautiniu ir religiniu atžvilgiu stiprią ir vieningą. Deja, vėliau ne visi suprato, kad lietuvio tautinė jėga remiasi jo moraliniu atsparumu, kurį duoda religija. Tie, kurie vėlesniais laikais paneigė religijos svarbą tautiniame gyvenime, sužalojo sveiką lietuvišką dvasią. Bet už tai jau ne kunigai kalti. Jų įtaka Rusijos universitetus, kur būsimoji Lietuvos inteligentija ieškojo šviesos, pasiekti negalėjo.

Dorovinis elementas vyskupo Motiejaus Valančiaus kūryboje ir veikloje

Vincas Borisevičius

Šią temą nagrinėti nedaug laiko buvo man skirta, todėl visų Vyskupo Valančiaus kūrinių neįstengiau perskaityti. Perskaičiau tik svarbesniuosius. Neminiu čia jų, nes reikiamoje vietoje jie bus nurodyti. Be to, naudojausi a. a. Kan. A. Aleknos veikalu „Žemaičių Vyskupas Motiejus Valančius“ ir „Tėvynės Sargu“. Kiti veikalai, liečiantieji dabartį, kuriais teko naudotis, taip pat bus suminėti reikiamoje vietoje.

Be kitko, naudojausi Vyskupo Valančiaus kūriniais, kurie priskiriami prie dailiosios literatūros. Pats autorius daro pastabą, kad jo apsakymuose aprašytieji įvykiai ne visi esą tikrenybėje buvę, tačiau ir tai, ką pasakos moko, reikią daryti: „Būk it bitelė, kuri iš kiekvienos žolelės, kvepiančios ir dvokiančios, sugeba išsiurbti saldų medų“[1].

Todėl iš šios rūšies Valančiaus kūrinių drąsiai semiu didaktinius dorovės dalykus.

Dievo įsakymo tvarkos prisilaikydamas, nagrinėjamąją temą norėčiau suskirstyti į sritis, liečiančias teologines dorybes, religijos dorybę ir moralines dorybes.

I

Kalbėdamas apie pareigas Dievui, išplaukiančias iš teologinių dorybių, — tikėjimo, vilties ir meilės, — daugiau liesiu tikėjimo ir meilės dorybę, o viltį tik paminėsiu. Tai darysiu ne tik todėl, kad pats Vyskupas Valančius šias dorybes užakcentavo, bet ir dėl to, kad iš tikėjimo ir meilės bei visų moralinių dorybių išplaukiančios pareigos rengia vilčiai. Tų visų pareigų vykdymas turi tikslą amžinosios laimės Dievuje.

Vyskupas Valančius, gerai suprasdamas šiuos Šv. Povilo žodžius: „Budėkite, tvirtai stovėkite tikėjime, elgkitės kaip vyrai, ir būkite stip-

---

[1] Vaikų knygelė, 98.

Pastaba. Šioje paskaitoje minėtos ištraukos iš Vaikų knygelės, Paaugusių žmonių knygelės, Palangos Juzės ir Ant. Tretininko pasakojimo yra imtos iš prof. Balčikonio leidinio „Valančiaus raštai“.

rūs"[2], drąsiai gina tikinčiųjų reikalus tais sumišimo laikais, kada jis pats buvo be paliovos per keletą metų tardomas, kada 107 kunigai nukentėjo: iš jų 6 buvo sušaudyti, 67 išsiųsti į Sibirą ar kitas tolimąsias Rusijos gubernijas arba kalinami[3]. Vyskupas Valančius sužinojęs, kad policija sodiečius, važiuojančius į bažnyčią, sulaiko kelyje ir grąžina namo, einančius į bažnyčią palydi užgaulingais žodžiais, net bažnyčioje pradeda šeimininkauti, kreipiasi į Kauno gubernatorių (IX.9, Nr. 2036)[4] prašydamas, kad policiją sudraustų, įsakytų jai nesikišti į bažnyčios reikalus ir leistų tikintiesiems laisvai melstis.

Kitą kilnų drąsos pavyzdį matome, kada rusai nutarė užgrobti Tytuvėnų bažnyčią. Tai buvo 1868 metais. Šiam rusų šventvagiškam darbui motyvas buvo tas, kad Tytuvėnų apylinkėje įsikūrusieji trys stačiatikiai neturį cerkvės.

Vyskupas Valančius kreipiasi į Vilniaus general-gubernatorių ir Vidaus Reikalų Ministrą[5], prašydamas palikti parapijai bažnyčią, kuri turi 3975 parapijonis, kad parapijonims toli kitos bažnyčios, kad nuo Lydavėnų skiria Dubysa, kad Tytuvėnų bažnyčia brangi ne tik dėl savo senoviškumo, bet ir dėl šventenybių. Mat, Tytuvėnų bažnyčioje esą kryžiaus keliai su žemėmis, atgabentomis iš Jeruzalės, esanti koplyčia su laiptais, kuriuose esančios šventųjų relikvijos, todėl ji ir esanti žmonių labai branginama. Tos bažnyčios paėmimas padarytų labai nemalonų įspūdį ir sukeltų neramumą.

Nepavykus apginti bažnyčios, jau buvo paskirta diena jai perimti, deleguotas tam reikalui šventikas ir rusų valdžios atstovai, bet Vyskupas ir tada nenurimsta. Jis pamoko tytuvėniškius katalikus (tai matyti iš prašymo carui, rašyto Konsistorijoje, — Kūrijoje, — ir rusų įsitikinimo)[6]; tytuvėniškių minia ašaromis suminkština atvykusio karinio Raseinių Viršininko Lvovo širdį. Lvovas neperima bažnyčios ir pasižada užtarti tytuvėniškius katalikus Vilniaus general-gubernatoriui. Tuo tarpu žmonių delegacija su prašymu vyksta pas carą ir bylą laimi.

Tokių pasikėsinimų prieš bažnyčią buvo daug; į juos su visa drąsa reagavo Vyskupas Valančius[7].

Visokios pasaulio galybės net tada, kada Bažnyčia kovoja dėl katalikiškos mokyklos, dėl moterystės nesuardomumo ir vienumo, dėl prigimties teisės organizuotis ją, Bažnyčią apšaukia, kad ji, esą, kišasi į politiką. Kiekviena tačiau pasaulio galybė stengiasi Bažnyčią panaudoti iš tiesų politiniams reikalams. Taip buvo ir su Vyskupu Valančium. Vilniaus ge-

---

2 1. Kor. XVI, 13.
3 Kun. A. Alekna, Žemaičių Vyskupas Motiejus Valančius, 156, 1922.
4 Ten pat, 133.
5 1868. V. 5, Nr. 929, 930, Alekna, 246.
6 1868.V.5., Nr. 929, 930, Alekna, 247.
7 Alekna, 248, 249.

neral-gubernatorius Nazimovas prašo Vyskupą, kad jis išleistų bendraraštį, draudžiantį sukilimą. Vyskupas praneša Nazimovui, kad jis išleidęs bendraraštį, kuriame, susilaikydamas nuo politikos, skatina tikinčiuosius atgailoti, trečiadieniais pasninkauti arba kalbėti 7 poterius, „pakol tik nepasibengs nepakajus tarp mūsų“[8].

Dar nepasibaigus prasidėjusiam 1863 metų sumišimui, Vyskupas Valančius nepameta pusiausvyros ir su įprastu savo uolumu gina Dievo reikalus ir kitus skatina juos ginti. Jis savo 1864 metų bendraraščiais[9] įsako klebonams mokyti vaikus mokyklose arba bažnyčiose katekizmo.

Tikėjimo dalykus gindamas, Vysk. Valančius ir pats ryžtasi atlikti pavojingą darbą. Mat, Vilniaus general-gubernatoriaus Muravjovo įsakymu 1865.I.28 (Nr. 468) Kaune buvo įsteigta pamestinukams vaikams prieglauda, kurioje iki 10 metų vaikai buvo auklėjami stačiatikiais, rusais. Tai prieglaudai net šventikas buvo skirtas.

Vieną kartą tą prieglaudą aplankė Vyskupas Valančius ir paprašė parodyti katalikus vaikus sakydamas: „Kur mano vaikai?“ Prieglaudos prižiūrėtojos sukviestus vaikus Vyskupas mokė žegnotis, poterių, paaiškino katekizmą ir padalinęs pyrago išvažiavo. Prižiūrėtoja, žinoma, tuojau pranešė tai gubernatoriui. Tas pasikvietė Vyskupą pas save ir prie dviejų žandarų viršininkų jį tardė. Į klausimą, kodėl be gubernatoriaus žinios važiavęs į prieglaudą, Vyskupas atsakė, kad važiavęs neprašydamas leidimo todėl, kad žinojęs, jog vis tiek jo negausiąs. Į gubernatoriaus pastabą, kad negalima esą neklausyti gubernatoriaus, Vyskupas atsakė, jog geras ganytojas galvą guldąs už savo avis, ir pridūrė: „Tegu su manimi daro, ką nori, aš visam esmi pasirengęs. Man neilgai begyventi, aš turiu priedermę palaikyti savo tikėjimą“.

Vyskupas Valančius buvo už minėtą drąsą nubaustas namų areštu; vėliau dar įsakė, kad sumokėtų 1000 rublių pabaudos. Bausmės tačiau vyskupo neatgrasino nuo savo pareigų. Jis rašė prašymus, kad toje prieglaudoje vaikai būtų auklėjami katalikais.

Vyskupas Valančius, pats saugodamas[10] tikėjimo reikalus, primena tą pačią pareigą ir kunigams. Jis 1865.II.7 išleidžia bendraraštį, perspėdamas juos, kad iš sakyklos negarsintų „jokių raštų nesutinkančių su Katalikų mokslu . . . Jei reikėtų dėl to nukentėti, atminkite pavyzdį Apaštalų, kurie atsakė, kad labiau reikia klausyti Dievo negu žmonių. Jokia baimė, jokie grasinimai, kankinimai, ištrėmimas, pagalios nei pati mirtis tenenugąsdina jūsų ir tenesulaiko nuo gynimo katalikų tikėjimo. Mirti mums yra pelnas. Atsiminkite, kiek šimtų tūkstančių kankinių savo krauju patvirtino tikėjimą drąsiai eidami mirti. Taigi mieliausieji draugai kovo-

---

8 Alekna, 143, raštas Nazimovui 1863.IV.20, Nr. 707.
9 Alekna, 166, Nr. 530—546, 1864.III.11.
10 Alekna, 167—169.

tojai, Dievo kunigai, raginu jus šv. Paulio Apaštalo žodžiais: budėkite, stovėkite tikėjime, kaip vyrai elgkitės ir pasistiprinkite". Vyskupas ir čia Dievui savo pareigą atliko nepaisydamas, kad bendraraštis gali pakliūti į rusų valdžios rankas, kas iš tiesų ir atsitiko[11].

Vyskupui Valančiui rūpėjo ne tik savo avelių tikybiniai reikalai, bet ir už jos vyskupijos ribų gyvenančiųjų; sužinojęs, kad Turkestano katalikai neturi bažnyčios, kad jų tikybiniai reikalai ten kenčia, primena jis Mogilevo arkivyskupui (1875.I.22 Nr. 163) šį reikalą. Vladikaukazo gi bažnyčiai leido net savo vyskupijoje rinkti aukas, ir surinktų aukų pats nusiuntė 677 rub. 50 kap.[12].

Vyskupas Valančius, norėdamas tikintiesiems įdiegti tikėjimo branginimo pareigą, Antano Tretininko pasakojimuose aprašo Vilniaus apskrities, Šešuolių parapijos Kiauklių bažnytėlę, kurią netoli gyvenantis burliokas norėjęs nugriauti ir pasisavinti prie jos esančią žemę. Pasakoja, kad kelis kartus atvažiavusius žandarus ir kitus rusų valdininkus žmonės išvydavę. Mat, tikintieji įprašę zakristijoną, kad jis, pamatęs pavojų, skambintų. Žmonės, išgirdę pranešimą, atvykdavo ir priešindavosi. Vieną kartą rusų vyresnėlis sužeidęs merginą, kuri trečią dieną mirusi. Ir ne vienam žmogui maskoliai įdūrę, iš kurių net du mirę. Tikintieji padavę prašymą karaliui, kuris įsakęs palikti bažnytėlę katalikams[13].

Išganytojo pavestai pareigai, — saugoti, platinti ir ginti tikėjimui, — Vyskupas Valančius stengėsi įsigyti reikalingiausių priemonių.

Visų pirma jis atnaujino katedrą. Tam reikalui 1851 metais išleido bendraraštį dekanams, prašydamas rinkti aukų. Penkiolikoje dekanatų iš viso surinkta 2 790 rub. 22 kap.; katedra atremontuota.

Vyskupas ragino dvarininkus, kurie naudojasi baudžiauninkų jėgomis, remontuoti bažnyčias, statyti naujas. Vysk. Valančiui valdant vyskupiją, buvo pastatytos naujos 29 bažnyčios mūrinės ir 20 medinių[14].

Kita priemonė tikėjimui platinti buvo mokykla, dėl kurios Vysk. Valančiui reikėjo daug kovoti. Devynioliktojo amžiaus pradžioje Žemaičiuose kiekviena parapija, kartais net ir didesnis kaimas, turėjo mokyklą. Dvasininkijai tos mokyklos labai buvo svarbios ne vien todėl, kad jose buvo mokoma skaityti ir rašyti lietuviškai bei lenkiškai ir aritmetikos, bet ypačiai dėl to, kad jose buvo mokoma pagrindinių tikėjimo tiesų. Tos parapijinės mokyklos dažniausiai veikdavo adventų ir gavėnios metu. Rusams tos mokyklos nepatiko, ir nuo 1831 iki 1841 metų valdžia jas buvo uždariusi. Vyskupas Valančius parapijinių mokyklų reikalą labai rėmė. Dekanams 1852.XI.2 rašo: „Žinomas visiems kunigams mano reikalavimas, kad prie kiekvienos parapijinės bažnyčios ir net didžiųjų filijinių

---

11 Alekna, 167.
12 Ten pat, 33.
13 Antano Tretininko pasakojimai, 408.
14 Alekna, 31, 32.

būtų laikoma mokykla po priežiūra vietinio klebono arba filialisto, kame neturtingo luomo vaikai galėtų pramokti skaityti gimtine kalba ir katekizmo". Iš dekanų reikalavo net du kartus per metus pranešinėti apie mokyklos padėtį[15]. Už mokyklų įsteigimą steigėjams rašė padėkos laiškus (1852.VII.11, 1854.XII.20, 1855.VI.4, 1860.VIII.20). Taip dirbant, nenuostabu, kad 1853 metais Žemaičiuose buvo 126 parapijinės mokyklos, kuriose mokėsi 4 147 mokiniai, o valdžios mokyklų — tik 18, kuriose mokėsi 815 mokinių[16]. Tuo tarpu dabar visoje Lietuvoje katalikiškų mokyklų turime tik apie 14. Graudu darosi, kai palyginame „katalikiškąją" Lietuvą su „bedieviškąja" Prancūzija, kurios katalikai katalikiškai mokyklai kasmet sudeda 20 milijonų frankų, ir tais pinigais auklėja 960 712 mokinių; 1910—11 metais valdžios mokyklų skaičius pakilo 3,10%, katalikiškųjų 9%; mokinių skaičius pakilo valdžios mokyklose 17,26%, katalikiškose — 28%[17]. Prancūzų valdžia katalikiškoms mokykloms nieko neduoda, bet ir nekliudo, bent dabar, jas steigti. Toks, žinoma, valdžios pasielgimas yra neteisingas; anot Šv. Tėvo Pijaus XI, neteisinga yra, jei valstybė nesuteikia lėšų reikalams tų, iš kurių gauna mokesčius. Be to, Šv. Tėvas pastebi, kad „kiekvienas auklėjimo ir mokyklų monopolis yra neteisingas ir neleistinas, jeigu valstybė fiziškai arba morališkai verčia šeimą savo vaikus siųsti į savo (valstybines) mokyklas"[18].

Grįžkime prie Žemaičių mokyklų, kuriomis taip labai rūpinosi Vyskupas Valančius. Neilgai buvo lemta jomis gėrėtis. Kauno gubernatorius Krigeris 1863.I.7 raštu Nr. 13 įsakė uždaryti parapijines mokyklas, kaip valdžiai kenksmingas[19].

Šiam smūgiui ištikus, Vysk. Valančius nenuleidžia rankų. Jis pataria nusisamdyti „daraktorius" ir kaimuose mokyti slapta. Taip rašo Vysk. Valančius Kun. Lichodziejevskiui tais pačiais metais, kada buvo sugniuždytas nepavykęs sukilimas ir kada mokyklos buvo uždarytos. Be to, dar Vyskupas skatina mokyti vaikus namie[20].

Vysk. Valančius, norėdamas plačiau liaudžiai įsąmoninti slaptų mokyklų reikalingumą, išgiria tokią mokyklą Antano Tretininko pasakojimuose. Tasai Antanas, būdamas Dotnuvos vienuolyne ir tarnaudamas kunigams, gerai išmoko rašyti ir skaityti, o paskui kaip tik ir buvo slaptos mokyklos mokytojas, mokęs 43 vaikus. Skaitom[21], kad Antanas Tretininkas „drauge su vaikais klaupęs kalbėjo kas vakarą poterius, vaikų nemušinėjo".

---

15 Alekna, 49, 50.
16 Alekna, 55—60.
17 Lexicon der Pädagogik, Roloff, 2, 45.
18 Rundschreiben unseres Heiligen Vaters Pius XI. Ueber die Christliche Erziehung der Jugend, (Vatikanische Druckerei), 1929, psl. 17.
19 Alekna, 65.
20 Alekna, 66, 67.
21 Antano tretininko pasakojimas, 366.

Kodėl Vysk. Valančiui, uždarius parapijines mokyklas, rūpėjo steigti slaptas mokyklas? Vyskupas žinojo, kas rūpėjo rusų valdžiai. Mat, esant dar neuždarytoms parapijinėms mokykloms, kai kurie stačiatikiai mokytojai užgaudavo katalikų jausmus. Vysk. Valančius jau 1861.I.23 rašo Vidaus Reikalų Ministrui (Nr. 150) prašydamas, kad iš Dusetų mokyklos atleistų šventiką mokytoją ir į jo vietą paskirtų mokytoją kataliką, nes Dusetose mokiniai vien tik katalikai esą; o jei ne — Dusetų parapijonys, matydami tolerancijos įžeidimą, griežtai atsisakysią siųsti į tą mokyklą savo vaikus auklėti[22]. Kada jau buvo uždarytos parapijinės mokyklos, rusų tikslai paryškėjo. Rusai mokytojai tada pradėjo savo uolumą rodyti. Pavyzdžiui, Žemalės mokykloje buvo dalijamos direkcijos atsiųstos stačiatikių išleistos maldaknygės. Viekšnių cerkvės šventikas Zasimovičius pasakė, kad netrukus visi mokiniai turės būti stačiatikiai. Onuškio mokytojas per pamokas kartais įžeisdavo katalikų tikėjimą ir naudojo knygas, kuriose buvo prieštaravimų katalikybei.

Kai kur mokyklų vaikai buvo varomi į cerkvę. Linkuvos mokytojas, atsivedęs į bažnyčią mokinius, privertė juos dainuoti rusišką patriotinę dainą. Kunigai kovojo su šiais pragaištingais tikėjimui ir dorai darbais, bet juo labiau tai Vyskupui rūpėjo. Jis stipriai reagavo į šiuos reiškinius, rašydamas 1867.XII.15 (Nr. 2602) mokyklų direkcijai ir pakartojamai prašydamas tokius mokytojus nubausti ir pasekmes jam pranešti[23].

Kad geriau sektųsi stačiatikių tikėjimą platinti per mokyklą, rusai mokytojai uždraudžia mokiniams eiti pas kunigus; kai kurie atiminėja iš mokinių maldaknyges ir jas degina. Taip elgėsi Žygaičių, Taujėnų, Kvetkų mokytojai. Žygaičių mokytojas Turzinevskis Žygaičių klebonui Norvaišai draudė mokyti vaikus pas save arba bažnyčioje. Mokytojas Steponas Mozolskis Taujėnų bažnyčioje ir šventoriuje atiminėjo iš mokinių maldaknyges; jei kurie maldaknygių nedavė, Mozolskis plėšė iš jų kepures. Kvetkų parapijos sodžiuose mokytojas Blagovieščenskis rinko maldaknyges ir jas degino[24].

Vyskupas Valančius, kad ir nedaug vilties teturėdamas laimėti, vis dėlto kreipėsi 1867.II.2 raštu (Nr. 295) į Kauno gubernatorių ir (Nr. 296) į mokyklų direkciją prašydamas, kad mokytojams užgintų kištis į bažnytinius dalykus.

Kada rusai užgynė mokyklose tikybą dėstyti gimtąja kalba, Valančius rašė Vilniaus general-gubernatoriui Kaufmanui 1866.VI.18 (Nr. 1087), nurodydamas jam, kaip žalinga yra mokinius tikybos mokyti nesuprantama kalba. Į tą prašymą atsakymas gautas 1866.VII.22 ne iš Vilniaus, o iš Kauno gubernatoriaus, bet, deja, neigiamas[25].

---

22 Alekna, 68.
23 Alekna, 71.
24 Ten pat 73.
25 Ten pat 70.

Sunki taip pat buvo mokyklų padėtis Kurše, kur gyveno latviškai kalbą katalikai ir kurie priklausė taip pat Vysk. Valančiaus jurisdikcijai. Kurše, mat, protestantai turėjo savo mokyklas; jų turėjo ir katalikai, bet mažai, todėl buvo priversti leisti savo vaikus auklėti į kitatikių mokyklas ir mokėti nekatalikiškųjų mokyklų reikalams mokesčius. Dėl tokių nelemtų aplinkybių susidarydavo liūdnos katalikams pasekmės. Iki 14 metų katalikai mokiniai negalėdavo eiti išpažinties, todėl atvėsdavo jų tikėjimas, ir daug būdavo apostazijų. Kun. Šidlauskas, Mintaujos klebonas, Vysk. Valančiui (1852.I.15) rašo, kad „į neturtingųjų mokyklą Altoną kasmet priimama po keletą vaikų, o tačiau nuo 12 metų tiktai du vaiku tepaliko katalikais, kiti gi perversti į liuteranų tikėjimą. Taip pat esti su neturtingais vaikais ir kitose mokyklose".

Vyskupas Valančius susirūpino steigti katalikiškas parapijines mokyklas. Šiais reikalais kreipėsi į Rygos general-gubernatorių kunigaikštį Suvorovą (1851.I.20 Nr. 125 ir 1851.XI.1 Nr. 22) ir į Kuršo gubernatorių (1852.II.2). Suvorovo žmoniškumo dėka, Vysk. Valančiaus pastangos nenuėjo niekais. Gavus leidimą kurti parapijines mokyklas, jos buvo įkurtos: Mintaujoje, Ilukštoje, Dvetoje, Bebroje, Elernoje, Šliosberge, Padunojuje, Rubine, Neiborne, Šventene, Kurmene. Nusiskundus kai kuriems klebonams lėšų trūkumu parapijinėms mokykloms steigti, Vysk. Valančius taip prabilo (1851.I.13) Alšvangos klebonui: „Galima surasti pinigų, labiausiai jei butą mokyklai klebonas duos bažnyčios trobėsiuose ir patsai prisiims mokytojo priedermes arba po jo priežiūra, kuris nors iš kamendorių arba iš bažnytinių tarnų".

Be to, Vysk. Valančius laimėjo ir kitą dalyką, būtent: Kuršo gubernatorius (1852.IV.5) įsakė policijai prižiūrėti, kad protestantų mokyklose katalikų vaikai nebūtų varžomi tikybos dalykuose. Pats Kuršo gubernatorius Vyskupui (1852.IV.5) pranešė, kad protestantų mokyklai iš katalikų mokestis nebus imamas[26].

Trečioji priemonė tikėjimui platinti buvo spauda. Vyskupas Valančius parašė daugiau kaip 40 knygelių, rūpinosi leisti laikraštį, steigė knygynus.

Vysk. Valančius laikraščio reikalu parašė Vidaus Reikalų Ministrui (1859.II.21) raštą Nr. 496, kuriame šiaip išdėsto laikraščio reikalingumą: „Be abejo žinoma Tamstai, jog Kauno gubernijos valstiečiai visai atsisakė nuo spiritinių gėrimų vartojimo. Žmonės pasiliuosavę nuo labiausiai pažeminančio geidulio girtybės, reikalingi kitokios doros įtekmės, kuri palaikytų juos blaivybėje ir vietoje senojo kenksmingo pasigėrėjimo teiktų kokį nors prakilnų, duodantį maisto protui ir širdžiai. Rusai ir latviai turi savo gazietų ir kitokių laikraštiškai leidžiamų knygelių, kurios patenkina tą reikalavimą, bet žemaičiai ir lietuviai, kurie irgi sudaro da-

---

[26] Alekna, 43—45.

lelę Maloningiausiojo Ciesoriaus pavaldinių, ligšiol neturi tokio laikraščio, kurs padėtų jiems naudotis švietimo vaisiais. Todėl pasiryžau priminti Tamstai šį trūkumą tikėdamasis, kad Tamsta maloningai teiksies pažvelgti į šį dalyką ir neatsakysi savo aukštai viršininkiško pritarimo mano sumanymui". Toliau tame prašyme nurodytas projektuojamo laikraščio vardas, — būtent, „Pakeleivingas", — ir visai nežalinga programa su pirmą vietą užimančiu Tikybos skyriumi. Deja, rusai pabūgo apšvietos ir Vysk. Valančiaus sumanymą palaidojo[27].

Vysk. Valančiui, kaip tikram Apaštalui, rūpėjo reikalai jo globai pavestų ir tų tikinčiųjų, kurie kalbėjo ir latviškai. Lauksenos vikaras Kun. Soročinskis rašė religinio turinio knygeles latviškai. Kun. Kurminas išleido latvių kalba pamokslus. Vysk. Valančius žinodamas, kad latvių literatūroj yra daug dalykų, kurie įžeidžia katalikų tikėjimą, džiaugėsi minėtų kunigų kūriniais, kurie galės reikiamą spragą užtverti. Vysk. Valančius todėl dėkojo jiems (1858.III.4) per savo sekretorių Kun. Davidavičių[28].

Vyskupas Valančius ypatingu būdu rūpinosi kunigų išsilavinimu. Jis įsteigė kunigams dekanatų knygynus; jiems palaikyti kiekvienas kunigas turėjo mokėti per metus po 1 rublį. Nuo mokesčio buvo atleidžiami tik paliegėliai, kurie gyveno vienuolynuose arba pataisų namuose. Dekanas nuo mokesčio buvo atleidžiamas už knygyno tvarkymą[29]. Tie visi dalykai buvo svarbūs kaip priemonė tikėjimui palaikyti.

Vysk. Valančiaus yra nurodomos taip pat ir blogosios tikėjimui palaikyti priemonės, kurios tikėjimo netvirtina, bet nuo jo dar atbaido. Netikus priemonė yra prievarta arba medžiaginiai sumetimai. Vysk. Valančius rašo, kad žemaičiai, priėmusieji krikštą 1413 metais, katalikiškai negyveno, nes jie buvo krikštą priėmę dėl karaliaus Vladislovo ir Vytauto Did. dovanų arba iš baimės. Tarp tokių žmonių kunigų darbas nedavė teigiamų rezultatų[30]. Juo labiau nieko gero nedavė kryžiuočių skelbtoji Evangelija. 1294 m. Liudvikas Liebenzolis, kryžiuočių viršininkas, įsilaužęs į Žemaičių pilį „Biseną", „tejpat nekurius žmones priwerte krikszttities, bet ir isz to nieka dora nebuva. Skaitom senowes rasztusi, jog metusi 1329 tie patis Križokaj i daugiel musu szalies pilu isigrowusis sugawa 300 žemaitiu, kurius nietruputele tikieima kataliku nežinantims tulid apkriksztije"[31].

Ypač priespauda, žiaurumai blogai patarnauja tikėjimui. Vysk. Valančius aprašinėja, kad kryžiuočiai daug kartų vertę žemaičius priimti

---

27 Alekna, 43—45; ten pat 180, 181.
28 Alekna, 48; ten pat 18, 19.
29 Alekna, 18, 19.
30 K. M. Wolonczewskis, Žemaitiu wiskupiste, 42, 43.
31 K. M. Wolonczewskis, Žemaitiu wiskupiste, 29.

katalikų tikėjimą, bet žemaičiai, nekęsdami savo spaudėjų, atmesdavę jų peršamąjį tikėjimą[32].

Vysk. Valančius priminė ir savo kunigams, kad skleisdami geras idėjas, nesigriebtų netinkamų priemonių; šiaip Vyskupas (1860.VII.4 Nr. 1364—1381) persergsti juos dėl priemonių blaivybei platinti: „Dar kartą tvirčiausiai primenu, kad kunigai jokiu būdu nevartotų fiziškų priemonių priversti girtuokliams prie blaivybės. Kaip prakilnus tas dalykas, taip garbingos turi būti ir priemonės palaikyti, vartojimas gi fiziškų priemonių labai kompromituoja ne tiktai kunigus, bet ir pačiam dalykui kenkia, sukeldamas riksmą ant visos dvasiškijos, kuri visai nėra to užsipelniusi"[33].

Apie senovės žemaičius rašydamas, Vysk. Valančius mini, kad jie bijoję priimti katalikų tikėjimą, nes manę neteksią laisvės, savo kalbos, papročių: pavyzdžiui, moters negalėsiančios dėvėti balto nuometo, skepetos, savo austų rūbų[34].

Gražūs papročiai, pramogos, žaislai, vartojami švenčių, vestuvių progomis arba šiaip poilsiui, Vyskupo Valančiaus visai nedraudžiami. Jų daugybė aprašyta knygelėje „Palangos Juzė". Pavyzdžiui, per Velykas vaikinai laisto su vandeniu šeimininkų rankas, tikėdamiesi iš jų gauti velykaičių. Trečiąją Velykų dieną jaunuomenės ruošė sūpynes suptis, ketvirtąją dieną ridiką rovė, šoko blezdingėlę, dują, kepurninką, mieželį. Šventadieniais vaikinai muša ritinį, kartais žaidžia ožkapilę, padainuoja, turi įvairius kitus pasilinksminimus: vanagėlį, šarką, vestuves, veža paštą, brylius velia . . .[35].

Tokios pramogos ir pasilinksminimai turi dvejopą prasmę. Jos duoda tinkamo žmogui poilsio ir nukreipia nuo malonumų, aistrų peršamų. Pastarųjų gi įsiviešpatavimas tolina nuo tikėjimo.

Šį skyrių pabaigus, reikėtų kalbėti apie viltį. Tačiau šią dorybę, kuri mus ragina pasitikėti Dievo gerumu ir Jo pagalba įsigyti po mirties kilniausią Gėrį, pačioje pabaigoje tik paminėsiu. Dabar teks kalbėti apie meilę.

II

„Mylėsi Viešpatį Dievą visa savo širdimi, visa savo siela ir visa savo mintimi. Tai didžiausis ir pirmasis įsakymas"[36].

Jei iš pirmojo skyriaus atsiminsim Vysk. Valančiaus nuvykimą į prieglaudą, kurioje katalikų vaikai buvo auklėjami stačiatikių tikėjime (žr. 53 psl.), paskui pasikalbėjimą su gubernatorium ir baudą; jei atsiminsim Vyskupo žodžius, pasakytus kunigams bendraraščiu (1865.II.7):

---

32 Ten pat 33.
33 Alekna, 98.
34 Žem. wisk., 41.
35 Palangos Juzė, 305, 268, 269, 273, 274.
36 Mat. XXII, 37, 38.

„atminkite pavyzdį Apaštalų, kurie atsakė, kad labiau reikia klausyti Dievo negu žmonių. Jokia baimė, jokie grąsinimai, kankinimai, ištrėmimas, pagalios nei pati mirtis tenenugasdina jūsų ir tenesulaiko nuo gynimo katalikų tikėjimo. Mirti mums yra pelnas“ (žr. 53 psl.); jei atsiminsim, pagaliau, ką kentėjo ir dirbo dėl tikėjimo, nekils mums jokios abejonės apie jo tobulą Dievo meilę. Apie tą meilę galima pasakyti šv. Tomo Aq. žodžiais: „Amicitia ad Deum omnibus pretiosior et carior“[37]. Iš I skyriaus matyti, kad Vysk. Valančiui rūpi daryti tie meilės darbai, kurie tarnauja Dievo garbei ir šalina tai, kas Dievo garbei priešinasi[38].

„Antras gi (įsakymas) į jį panašus: Mylėsi savo artimą kaip pats save“[39]. Iš Kun. J. Račkauskio, Kun. Seminarijos Rektoriaus, iš Vysk. Valančiaus gyvenimo ir iš paties Vyskupo raštų įsitikinam, kad jis pats gyveno pagal aukščiau paminėtąją Evangelijos taisyklę ir mokė kitus taip gyventi.

Račkauskis sako: „Puikiai Vyskupą Valančių dabina jo mielaširdystė ir visi iš to paeinantįs darbai. Nėkados ir nėkam neatsakė pašalpos; parėjūnams dalino išmaldą sulyg reikalavimą; siuntinėjo ir raštais jos reikalaujantiems; kitiems turėjo paskyręs mėnesinę pensiją; užlaikė šiek tiek našlaičių; turėjo įsteigtą Kaune špitolę, kurią aprūpindavo reikalingais daiktais. 1868 ir 1869 m. t. y. bado metuose įtaisė pas save neturčiams virtuvę, liepė taisyti valgymą — ir taip per kelis mėnesius kasdieną maitino po kelius šimtus ypatų. Šelpė, neatsižvelgdamas į skirtumą tikybos, kas tik reikalavo, pašalpą gavo“[40].

Vysk. Valančius ne tik pats buvo gailestingas, bet ir kitus skatino į gailestingumą. Antano Tretininko[41] lūpomis Vyskupas pasakoja, kaip rusų pulkininkas Gertkovas, sukilimo metu apgynęs vieno, netoli Papilės gyvenančio, ūkininko namus nuo kareivių sauvalės; kaip tas ūkininkas išgelbėjęs nuo mirties pulkininką ir pagaliau pulkininkas ūkininko sūnui, sugautam su kitais sukilėliais, ne tik nieko nedaręs, bet dar pavalgydinęs, apdovanojęs ir pristatęs tėvui. Vyskupas Valančius šiuo pasakojimu nurodo, kad reikia kitiems gera daryti, tada ir iš kitų bus galima gero susilaukti.

Tos pačios gailestingumo dorybės mokomės iš Kun. Raudickio, Sedos klebono, pas kurį „ubagai būriais ėjo, o nė vienas negrįžo su tuščiu maišeliu“, kuris dirbančius darbininkus pamaitindavo[42]. Tos pačios dorybės mokomės iš mokinio Prancelės, kuris norėjo, kad jo draugai gerai mokytųsi ir dailiai elgtųsi: „Pats juos žadino, pats aiškino mokslus“[43].

---

37 III. Sent., d. 27, q. 2, a. 1. ad. 7.
38 S. Thom., 1 a. 2 ae. q. 28, a. 4.
39 Mat. XXII, 39.
40 Tėvynės sargas, 1901, Nr. 2 ir 3. B. 12.
41 Ant. tretin. pasakojimai, 382.
42 Vaikų knygelė, 10.
43 Vaikų knyg., 96.

Antanas Tretininkas pasakoja, kad žalos padaro kerštavimas. Viena mergaitė, norėdama pamokyti ūkininko 13 metų dukrelę, kad nepyktų, parodžiusi jai Kristaus Kančios paveikslą, aliejiniais dažais dažytą; jame buvęs nupieštas taip pat ir biaurus žydas; mergaitė pasakiusi, kad ji, ta ūkininko dukrelė, panaši esanti į tą žydą, kurio „akys plačios it lėkštės, vambros storos, nosis nukumpusi it vanago, dantys ilgi“: mergyščia iš piktumo nusikabinusi paveikslą ir sukarpiusi. Kitą kartą ji vėl supykusi, kad vienas vaikinas jai audeklą perkirpęs, ir su žirklėmis vaikinui ranką iki kaulų perdūrusi. Dėl tokio žiaurumo visi nuo jos pradėjo šalintis, ir negalėjusi ištekėti[44].

Panašiai persergima nuo blogų linkėjimų ir keiksmų[45], priduriant: „Čia jūs matote, motinėlės, kaip negerai darote keikdamos savo vaikus. Nuo jūsų pačių vaikai išmoksta biaurių žodžių . . . Kartais jūs ant kitų supykusios, griežiate apmaudą ant vaikų ir mušinėjate be kokio reikalo. Taip darydamos nusidedate“. Toliau patariama, kad vaikus baustų ne supykusios, bet piktumui perėjus.

Vysk. Valančius žinojo, kad tarp savųjų yra rusams parsidavėlių, kurie pranešinėja apie savuosius už pinigą, o kartais tik kerštaudami. Vysk. Valančius išdavikus nori sudrausti, kitus gi nori apsaugoti nuo nelaimės. Antanas Tretininkas pasakoja, kaip rusų žandaras daręs kratą pas Justiną Šeškų, ieškojęs uždraustos knygos ir jos neradęs, po to pradėjęs barti skundusią merginą šiais žodžiais: „Oi prakeikti jūs žemaičiai, tėčiau nė kokios artimo meilės neturite! Niekas terp jūsų negali nė nusispiauti, kad mums nepraneštumėt! Ar mes to reikalaujam? Už stiklą degtinės parduodat savo brolius! Oi jūs, katalikai, kaip šunys pasalūs: veizite, kaip įkąsti kitus! Žydai, totoriai apgina savuosius, o jūs neklausiamai sakote! Tu, Mare, dabar išrodyk ką pranešei: jei neišrodysi, uždarysiu tave kaliny!“[46]. Šita liga ir šiais laikais vyrauja. Atsiminkim tik vokiečių okupacijos laikus. Kaip tada kaimynai įduodavo kaimynus, reikia tik stebėtis. O juk tais laikais, rodos, neturėjo būti tokių reiškinių, nes visų bendras buvo priešas. Dabartiniais laikais kai kas net provokacijos nesidrovi, dedasi labai dideliu prieteliu, nori šį tą sužinoti, kad tik galėtų skausmą padaryti. Yra net istorijos sugalvojamos, kad tik paskandintų savo brolį. Būtų gera, kad toki žmonės būtų sudraudžiami, ypač žmonių, turinčių autoritetą. Tas pats Vysk. Valančius pasakoja, kad vienam domininkonui beaiškinant tikėjimo dalykus, vienas pradėjęs tyčiotis iš kunigo; karalius gi Jogaila sudraudęs jį; tasai gi susigriebęs „paspudina szalen, o wisa mine apent priderąntej klause pamokslą“[47].

Blogai darančius tačiau reikia mylėti. Vysk. Valančius aprašinėja

---

44 Ant. tret. pasakojimai, 403—405.
45 Ten pat, 291—293.
46 Ant. tretininko pasakojimai, 458.
47 Žem. wisk., 40.

žydų įvairias ydas, norėdamas katalikus persergėti. Žydai, mat, parduodą dvėselieną[48], patys vagystėmis užsiimą ir kitiems padedą: pavyzdžiui, Šiluvoj, Kalvarijoj, Joniškyj, Daujėnuose, Dusetose, Šėtoj ir kitur per didelius prekymečius iš sprauninkų net išsipirkdavę leidimą vogti. Sprauninkas pagal vagies guvumą pareikalaudavęs atitinkamą pinigų sumą. Jei vagį sugaudavę ir atvesdavę pas sprauninką, tas padėdavęs jį į kalėjimą, bet, atvedusiems pasišalinus, ir vėl paleisdavęs[49]. Žydai apgaudinėję krautuvėse, neduodami tinkamų prekių, vartodami netikras svarstykles, trumpesnius mastus. Žydai imasi statyti tiltus, namus, taisyti kelius, bet visa greit sunyksta. Vos suskumba atiduoti valdžiai, reikia tuojau pertaisyti. Su pašto stotim žydai taip pat apgaudinėja, bet valdžios žmonės, gavę kyšį, nutyli[50]. Žydas Mauša išgirdęs, kad Kazimieras Šeškus turi uždraustų knygų, apskundė jį rusų valdžiai. Laimė, kad knygų pas Šeškų nerado. Vieną kartą Kazimieras Šeškus, pagavęs šešką, kažkaip prasitarė savo brolį užmušęs. Žydas Mauša, išgirdęs tai, apskundė rusų valdžiai. Beieškant pas Šeškų lavono, surastas nužudytas šeškas. Žydas už melagingą parodymą buvęs apmuštas. Be to, tą patį Šeškų skundė už šautuvą. Tai visa darė Šeškaus nuomininkas. Kitaip Šeškus Maušos atsikratyti negalėjęs, kaip tik padegdamas Maušai nuomojamą savo trobesį[51].

Vienas žydas, Šateikių smuklės nuomininkas, sužinojęs, kad jo kaimynas ūkininkas pardavęs javus ir gavęs geroką pinigų sumą, panorėjęs ji apgauti. Atėjęs pas ūkininką, žydas pasakęs „Garbanotas Pons Dievas", pareiškęs užuojautą, kad ne šeimynykštis tveria tvorą, bet pats ūkininkas, įėjęs į triobą, padalinęs vaikams riestainių, pasiteiravęs apie parduotus linus ir sėmenis, paklausęs, ar niekam ūkininkas neduodąs paskolos už %%, ir išėjęs. Kitą kartą atvykęs ir įteikęs ūkininkui dovanų — cukraus galvą ir arbatos svarą. Ūkininkas nenorėjęs priimti sakydamas, kad jis galįs ir nusipirkti. Žydas tačiau atsakęs: „Nu ką čia, kaimynuose galim vienas kitam ir be pinigų duoti". Ir tada išėjęs nieko daugiau nekalbėjęs. Tik po savaitės atvežęs ūkininko vaikams veltinius ir prašęs paskolinti 300 rublių, iš anksto sumokėdamas 36 rublius palūkanų. Nesukakus dar metams, žydas pinigus atnešęs. Po dviejų savaičių žydas vėl atėjęs pas savo kaimyną prašyti 800 rublių paskolinti. Ūkininkas, kad ir nenorėdamas, paskolinęs, tik deja—žydelis paskutinį kartą tada atsilankęs pas kaimyną ir visiškai išsikraustęs iš Šateikių, išnešdamas ir 800 rublių[52].

Vysk. Valančius įspėja žmones taip pat nuo čigonų. Paaugusių žmonių knygelėje išskaičiuojami įvairūs čigonų nusikaltimai žmonėms: čigonai niekam nieko nemoką, apgaudinėdami ir vogdami pelnąsi sau maistą.

---

48 Paaugusių žmonių knygelė, 159.
49 Ten pat, 162.
50 Ten pat, 156, 157.
51 Ant. tret. pasak., 451—458.
52 Paaug. žmon. knyg., 148—150.

Vyrai paprastai vagią arklius, landžioją į klėtis, kasą svetimas bulves, grobstą avis, žiemos metu vadiną save katalikais, bet pagal tikėjimo įsakymus negyveną[53].

Kaip pavyzdį čia pakartosiu vieną minėtos knygelės ištrauką apie čigono suktybes. Šiluvos parapijoje vienam žmogui nakties metu dingęs arklys. Nukentėjęs žmogus, sužinojęs savo nelaimę, šokęs arklio ieškoti. Paviję čigoną, suėmęs ir atgabenęs į Šiluvą pas asesorių, kuris pradėjęs klausinėti:

„— Kas tu esi?
— Žmogus, čigonas — šis atsakė.
— Kokio tu esi tikėjimo?
— O koks tamstai tinka?
Asesorius buvo nekatalikas, todėl tarė:
— Man tinka rusų tikėjimas.
— Na esmi stačiatikių tikėjimo, — atsiliepė čigonas.
— Koks tave kunigas krikštyjo?
— Kas tą žino! Neatmenu.
— Ar vaikščioji išpažinties?
— Ee, matai ponas, tame daikte jaunystėj labai buvau karštas: nepraeidavo penkeri, šešeri metai, aš jau ir prie klausyklos. Bet dabar tai sugauk mane!“.

Asesorius klausia, ar pavogė tą arklį? Čigonas užsigynė ir paaiškino kaip buvo: „Turėdamas reikalą eiti į Lydavėnus, šįryt anksti išėjau. Aukštumoj tarp dviejų skardžių radau tą arklį bestovintį skersai kelio. Norėjau praljsti pro galvą — pradėjo vaipytis ir smeigėsi kąsti, ketinau eiti pro uodegą — arklys pasitaisė spirti; nebeįmanydamas ką padaryti, norėjau peršokti, bet neveikęs atsisėdau. Arklys tuojau patrako, vos nenukritau, o nepertoli pajojusį sutiko mane šis žmogus ir sugavo: Regi tamsta, kokia čia vagystė?“[54]

Vysk. Valančius apie čigonus parašęs, norėdamas žmones įspėti, kad su jais nesibroliautų, arkliais nemainytų. Tik atokiau nuo čigonų laikydamiesi, galės išvengti nelaimės[55].

Toks pat buvo Vysk. Valančiaus tikslas ir rašant apie žydus. Vyskupas aiškiai pastebi, kad dėl tų neteisybių jų nekęsti negalima; net Viešpats Kristus liepęs artimą mylėti kaip patį save, gerai priešams daryti ir melstis už juos[56].

Su Vyskupu Valančium rasizmo teoriją pasmerkdami, mes turim labiau persergėti mūsų žmones nuo žydų apgaulių, kurių ir dabar netrūksta.

---

53 Ten pat, 129.
54 Paaug. žmon. knyg., 133.
55 Ten pat 143.
56 Ten pat 163.

Skelbdami tačiau kovą, turime niekad neišeiti iš kultūrinių kovos priemonių.

Vysk. Valančius persergsti žmones ir nuo kitokių apgavikų: nuo netikrų gydytojų arba apsimetusių elgetų. Netikri gydytojai atvykdavę iš Vengrijos. Jie eidavę į kaimus, iš anksto sužinoję iš kaimynų apie esamus ligonius, „įspėdavę" ligą, „įspėdavę" kaip ilgai serga. Tuo būdu įsigiję pasitikėjimą, už didelius pinigus parduodavę vaistų, kurie ne tik sveikatos nepataisydavę, bet dar pagreitindavę mirtį. „Taip vengrai į rankas veizėdami, spėja ligas ir taip gydo. Tačiau netrūksta mūsų žmonių, kurie laukia tų sukčių, tiki jiems, perka nuo jų žoles ir duodasi baisiai apgaudinėti"[57].

Panašių į vengrus nesąžiningų žmonių ir dabar netrūksta. Kartais nulaužtą koją ar ranką tampo kaip išnirusią, didindami skausmus; duoda arba pataria vaistus nieko nenusimanydami. Yra žmonių ir dabar, kurie nėjusiam gydymo mokslų labiau tiki, negu specialistui medikui. Reikėtų žmones labiau įsąmoninti. Toks darbas būtų gražus meilės darbas! Galima ir reikia duoti higienos nurodymų: kaip reikalinga pirtis, dažnas galvos plovimas, rankų švara, butų vėdinimas . . . , bet ne gydyti[58].

Vysk. Valančius persergi nuo apgavikų elgetų. Nenorėdamas kartais dirbti, „pariša sau koją, sakosi esą raiši, remiasi dviem lazdom ir valkiojasi apgaudinėdami gyventojus". Tie netikri vargšai nušluosto burną tikriems elgetoms, kurių dalia yra iš tikro skaudi: jie turi prieš kiekvieną lankstytis, dėvėti palaikius rūbus, maitinti parazitus[59].

Teko girdėti apie vieną Šiluvos „neregį", kuris išsitiesęs gatvėje, skųsdamasis savo nelaime, per keletą dienų prašė išmaldos. Be abejo, jaunas „nelaimingasis" vyras daugiau už kitus vargšus sujaudino tikinčiųjų širdis. Kaip teko nustebti, kada kartą pasibaidę arkliai buvo beužlekią ant „neregio", ir dėl to „vargšas praregėjo" ir keikdamas pasitraukė iš tikrųjų elgetų. Jei Vysk. Valančius laikė špitolę, kurioje vargšai rasdavo sau prieglaudą ir buvo maitinami, tai juo labiau šiais laikais bent miestuose-miesteliuose turėtų būti Šv. Vincento à Paulo Draugijos arba kitokios organizacijos rūpinami elgetnamiai.

Meilė Vyskupą Valančių verčia rūpintis savo tautiečių ir žemiškąja gerove. Jis pastebi, kad perdaug yra naikinami miškai, kad kas pavasaris daromos tvoros, kurios žiemos metu sukūrenamos. Tuo tarpu būtų galima pavasarį išsikasti velėnų (durpių), susitaupyti medis. „Aš baigiu savo amžių, pergyvensiu, bet kaip jūs ir jūsų vaikai apsivers be medžio — to nesuprantu"[60]. Be to, ir daugiau yra naudingų pastabų, kurias ir dabar žmonėms būtų pravartu pakartoti[61].

---

57 Ten pat 105, 113.
58 Paaug. žm. knyg., 163—172.
59 Ten pat 120.
60 Vaikų knyg., 61.
61 Palangos Juzė, 297, 298.

Vyskupas Valančius savo kūriniuose nepamiršta meilės darbų mirusiems. Jis moko, kaip katalikas žmogus susirgęs turi elgtis. Jam parvežamas kunigas ir gydytojas[62]. Mirdamas Adomas suramina savo verkiantį sūnų, bučiuoja kryžių, kartoja žodžius: Jėzus, Marija, Juozapai šventas, — mirštančiam įduodama grabnyčia[63]. Mirus kuriam, per naktį žmonės gieda, jie yra vaišinami, bet be degtinės; laidotuvių rytą vežant kūną giedama, bažnyčioje atlaikomos dvejos šv. Mišios už velionį[64]. Paskui rengia velionies atminimą. Laikomos tada egzekvijos, esantiems prie bažnyčios elgetoms duodamos išmaldos[65].

Vysk. Valančius skatina ir prie tėvynės meilės. Pasakodamas, pavyzdžiui, apie kryžiuočių žygį į Kuršą per Salantus, nurodęs kokiais ženklais žemaičiai turėjo susižinoti priešui pasirodžius, taria šiaip: „Narsūs žmonės viens kitam sakė: Kas bus, kas nebus —žemaitis nepražus! Kibsime ir mušime!“. Toliau nupasakojamas žemaičių narsumas ir sumanumas kaujantis su priešu ir vieno jauno vyruko-žemaitėlio pasiaukojimas: jis persirengęs kryžiuočių rūbais, prisiartinęs prie jų vežimų ir įkišęs degančią kempinę į pirmąjį vokiečių vežimą; esant patogiam vėjui, užsidegę visi vežimai. Tada arkliams pradėjus blaškytis, besimušą kryžiuočiai turėję nutraukti mūšį, bėgti gelbėti turto. Žemaičiai vydamiesi juos mušę, daug suėmę į nelaisvę žmonių, daug paėmę arklių ir kitokio turto[66].

Taip pat tėvynės meilė matyti iš karžygiško žemaičių su kryžiuočiais mūšio, Mindaugo vadovaujamo 1261 m. ties Durbės miestu, XIV amžiaus pradžioj Pakuršėj, pas Biržulio ežerą, 1334 m. pas Pilėnus[67].

Žemaičių karžygiškumo motyvą Vysk. Valančius šiaip nušviečia: „Tas ant gala kutina jusi didi norą luosuma, katrus szilditi, stengie atsirimti nuo Kursza ir Prusu griaunantims į Žemaitiu žemę wokitems, o tokiu būdu luosiais iszlikti. Ko wisa szendien woz szaszuolietis be lika“[68].

Po teologinių dorybių reikia kalbėti apie religijos arba maldingumo dorybę.

III

Religijos arba maldingumo dorybė žmogų skatina teikti Dievui, kaip Aukščiausiam mūsų Viešpačiui, garbę. Toji dorybė mums įsako daryti Dievo atžvilgiu tokius darbus, iš kurių būtų matyti mūsų nuo Dievo visiškas priklausomumas. Anot šv. Tomo Aq.[69], religija arba maldingumas yra speciali dorybė, turinti savo specialų gėrį, būtent, teikti Dievui tin-

---

62 Ten pat, 291.
63 Paaug. žm. knyg., 178.
64 Paaug. žm. knyg., 179.
65 Palangos Juzė, 293—296.
66 Ant. tret. pasak., 443—445.
67 Ten pat 448—451.
68 Žemaitiu wiskupiste, 27.
69 2a—2ae, qu. 81, a. 4.

kamą garbę kaip kilniausiai Esybei. Jei žmonėms teikiama nelygi pagarba, — pvz., tėvui, valdovui, pavaldiniams, — nes gi tos pagarbos dydis saikomas asmenų kilnumu, tai juo labiau Dievui turi būti teikiama visai skirtinga pagarba.

Ypatingi religijos dorybės veiksmai pagal šv. Tomą Aq.[70] yra Dievui pasiaukojimas, malda, pagarba, auka, įžadai, priesaika ... Šventų dienų saugojimas ... Ne apie visus tuos veiksmus teks kalbėti. Imsiu tik tuos veiksmus, kurie Vysk. Valančiaus yra paliesti.

Svarbiausias religijos veiksmas, kurį Vysk. Valančius labai dažnai akcentuoja, yra malda, kurią šiaip aptaria: „Malda yra tai šnekesys su Viešpačiu Dievu ... todėl su Aukščiausiu norėdamas byloti, turi klauptis, persižegnoti, sudėti rankas, pakelti širdį prie geriausio Dievo ir tą tematyti, ką kalbi“[71].

Prie maldos apibrėžimo yra nurodyti proto ir valios veiksmai. Protas neturi būti išorinių veiksmų kliudomas. Tai geriausiai pavyksta, kada žmogus klūpo, rankos nieku neužimtos, kada susikaupęs mąsto, ką kalba. Valia savo pareigą atlieka, jei ji turi norą pakelti širdį Dievop, vadinasi, kada nori Dievą pagerbti.

Sedos klebono Raubickio lūpomis vaikai mokomi mylėti Šv-siąją Panelę. Klebonas, grįždamas iš Židikų atlaidų, pakalbino vaikus, davė jiems pyragų, o iš vienos mergaitės, siūlydamas meduolį, prašė gėlių, kurias jį laikė rankoje. Mergaitė jų nedavė, nes norėjo apkaišyti Šv-sios Panelės statulą. Klebonas pagyrė mergaitę, padėjo kaišyti statulą ir kartu su vaikais sugiedojo Sveiką Mariją[72]. Ta malda vaikus pamokė, kad nepačią Šv-siąją Panelę reikia prašyti malonių: Ją prašome, kad žmones tik užtartų Dievui.

Malda turi būti kalbama įvairiems reikalams: mirties valandą[73], ieškant paguodos varge[74], prašant Dievą atitolinti ligas[75], dėkojant Dievui už dovanas[76].

Vyskupui Valančiui buvo labai svarbu įdiegti žmonėms šv. Mišių meilę. Ši pareiga užakcentuojama įvairiuose jo kūriniuose. Žinodamas, pavyzdžiui, kad Biržų parapijos jaunimas net pirmą Sekminių dieną neina į bažnyčią, bet į smuklę girtuokliauti, ir tai daro matydami kalvinus taip darant, Vysk. Valančius Palangos Juzės lūpomis prataria: „Na, vaikai, kad kalvinai eis į pragarą, jūs ar norėsite drauge keliauti?“[77].

---

70 Ten pat, qu. 82—91.
71 Vaikų knyg., 69, 5.
72 Vaikų knyg., 12.
73 Paaug. žmon. knyg., 178.
74 Vaik. knyg., 83.
75 Žemaitiu wiskup., 19.
76 Paaug. žm. kn., 200.
77 Pal. Juz., 307.

Šv. Mišių klausymo svarbą Vysk. Valančius pabrėžė, kunigams įsakydamas net šiokiomis dienomis laikyti šv. Mišias skirtą valandą[78].

Ne tik Mišių reikalų buvo įsakymas. Vysk. Valančius įsakė, kad matutinum ir mišparai būtų laikomi visoje vyskupijoje, vadinasi, ir iš Vilniaus Vyskupijos priskirtoje Žemaičių Vyskupijos dalyje. Jis įsakė prieš sumą giedoti „Pulkim ant kelių"; mėnesinėmis brolijų dienomis sumą laikyti prie išstatyto Šv-siojo Sakramento; gavėnios metu atlaikyti žmonėms trijų dienų rekolekcijas; kad kunigai ypač gavėnios metu mokytų katekizmo[79].

Be to, Vyskupas Valančius rūpinosi iš šventadienių iškelti jomarkus į paprastas dienas. 1851 metais jis kreipėsi šiuo reikalu į Vilniaus general-gubernatorių. Kadangi šį kartą prašymas liko be pasekmių, antrą kartą tam pačiam general-gubernatoriui rašė 1859 m. Jomarkai buvo panaikinti šventadieniais: Kaune, Ukmerkėje, Kėdainiuose, Vydžiuose, Salake, Dusetose, Rokiškyje, Žeimelyje, Joniškyje, Šilelyje ir kitur. Prašant tačiau žydams ir kaikuriems krikščionims, jomarkai vėl buvo sugrąžinti į sekmadienius; toks buvo skirtumas, kad jie galėjo prasidėti tik po pamaldų.

1861 m. XII.19 Vyskupas, kartu su kai kurių valsčių žmonėmis, panaujino prašymą jomarkus iškelti iš šventadienių. Šiuo atveju Vyskupas rašė Vidaus Reikalų Ministrui, o valstiečiai general-gubernatoriui. Nežinia, kaip tą sykį su tuo prašymu išėjo, bet vėliau jomarkai šventadieniais vis dėlto buvo panaikinti[80]. Kaip visuose savo pareigų reikaluose, taip ir čia Vysk. Valančius buvo nepalaužiamas kovotojas.

Išganytojas skatino visus savo mokinius atgailoti ir savęs išsižadėti: „Jei kas nori eiti paskui mane, teišsižada pats savęs, tegul kasdien neša savo kryžių ir teseka mane"[81].

Kristus savo kančia paliko mums pavyzdį. Dievui todėl pagarbą galime pareikšti, aukodami jam savo nelaimes. Taip Vysk. Valančius Suaugusių žmonių knygelėje pasakoja apie padorią šeimą, kurios pavasarį kruša išmušė javus, rudens metu linus beminant sudegė trobos. Toji šeima buvo labai nusiminus, iki vieną šventadienį sutiko elgetą ir išgirdo iš jo, kad jam visada gerai esą, visko esąs pertekęs. Klausiant kaip jo pasakymą suprasti, elgeta atsakęs: „Ką tik Viešpats man suteikia, kuo mane perleidžia, tuo visuomet tenkinuosi ir vis tai už gerą priimu. Kad badas, šaltis ir lytus mane vargina — garbinu Viešpatį. Kad ligas, skausmus ir nelaimes užleidžia — tomis džiaugiuosi. — Jei kas man gerai daro — sakau dėkui Viešpačiui; jei kas mane prispaudžia, persekioja, prikaišinėja nebūtus daiktus — ir tuo nesibaidau. Dėlko tai? Dėlto jog vis tai

---

78 Alekna, 16.
79 Alekna, 17.
80 Alekna, 24, 25.
81 Luk. 9, 23.

eina iš Viešpaties rankos, o kas eina iš geriausio Dievo rankos, negali būti piktas". Tas pašnekesys sustiprinęs šeimą, kuri prieš Švenčiausios Sopulingos Motinos paveikslą savo nelaimes paaukojo Dievui ir pasiryžo kentėti ką tik Dievas leis[82].

Dievą pripažinti savo valdovu galime ne tik priimdami Jo atsiųstuosius skausmus, bet ir nuo savęs šį tą paaukodami. Vysk. Valančius Palangos Juzėje nuteikia žmones pasninkui. Jis kalba, kad žemaičiai pasninkus stipriai laiko: žuvies negaudami, silkes perkasi. Aukštaičiai taip pat pasninką laiko. Jų gavėnios valgiai yra: pupienė, žirnienė, bulvienė, grucė. Visus tuos valgius baltiną kanapių pienu. Kai kas turįs slėgtų rudmėsių, silkių, aliejaus. „Pieno o dar labiau mėsos gavėnioj niekas neragauja . . . Nė ligonių negali priversti idant įžagtų". Kūčioj iki vakaro net alkani būna. Gavėnios metu net pasilinksminimų nesą. Ir meškininkai katalikai, atsivedę meškas, jų nešokdiną[83].

Pasninkams dispensų žmonės neprašydavo. Jei kam reikalinga tokia dispensa, primenama, kad ją galima duoti, tik esant rimtai ir tikrai priežasčiai[84].

Dabar Lietuvoje pasninkas virto praeities dalyku. Nepasninkauja inteligentai — daugelis ir kaimiečių nepasninkauja. Čia mums reikėtų akcentuoti pasninko naudą prefacijos žodžiais, kad Deus corporali iemnio vitia comprimit, mentem elevat, virtutem largitur et praemia.

Vysk. Valančius nepamiršta ir neigiamų religijai dalykų. Tuo metu labai smarkiai tikėta burtais, todėl žmonės nuo jų perspėjami.

Krikščionybę įvedant, Lietuvoje tuoj pradėti burtai naikinti. Prie Nevėžio, kalba Vysk. Valančius, pirmiausia užgesinta šventoji ugnis, išžudyti žalčiai ir gyvatės, kurie buvo gerbiami kaip dievai. Žemaičiai įsitikino, kad tie daiktai niekam neverti, jei jie karaliui Jogailai už išniekinimą net atkeršyti negali.

Vysk. Valančius, norėdamas žemaičius atpratinti nuo burtų, savo laiške įrodinėja, kaip jie, žemaičiai, įvairių išnaudotojų yra klaidinami. Žmones apgaudinėdavo dažniausiai burliokai ir čigonai. Burliokai išsigalvojo įkalbėti žmonėms, kad jų namuose esą piktųjų dvasių. Tatai įrodyti stengdavosi taip: jei meška, kurią burliokai vedžiodavos, neis į trobą, bus ženklas, kad piktųjų dvasių yra. Meškos būdavo išdresuotos: stipriau patrauktos spyriuodavosi ir neidavo. Už „išvarymą piktų dvasių" meškininkai burliokai reikalaudavo 15 rublių. Išvarymo apeigos būdavo tokios: burliokas jau įvesdavo mešką, išsiimdavo 3 žvakeles, jas uždegdavo, išpešdavo meškos keletą plaukų ir svilindavo kiekviena žvake. Paskui meškos plaukų žiupsnelį mesdavo į šukę ir smilkydavo. Iš knygos „skaitydavo", kad ir nemokėdamas skaityti. Pagaliau išgręždavo sienoje

---

82 Paaug. žmon. knyg., 202, 203.
83 Palangos Juzė, 278, 289, 290, 301, 302.
84 Vaikų knyg., 70.

skylelę, į kurią įdėdavo meškos gaurų, paskui su vašku ir su pakala užkaldavo sakydamas: „Pakol ta pakala neiškris, patol piktos dvasios nedrįs įeiti į tuos namus“[85].

Sužinojęs Vyskupas apie šiuos burtus ir žmonių išnaudojimą, 1856 metais liepė pranešti žmonėms, kad leidžiantieji meškininkams šventinti namus užsitraukia rezervatą, nuo kurio atleisti galės tik Vyskupas[86].

Panašiai kaip meškininkai elgdavosi ir čigonai. Įdomiai aprašo Vysk. Valančius vienos čigonės pasielgimą su ūkininke. Čigonė prašo sviesto. Moteriškė aiškina, kad per karščius karvės užtrūko, ir sako sviesto neturinti. Čigonė tada prašo parodyti grietinę, nes norinti pažiūrėti, „bene kokios piktos akys pagadino tamstai grietinę?“ Moteriškė, kad ir nenoromis, parodė grietinę čigonei, kuri pažiūrėjusi tarė: „Ar matai, ponytaite, kiek ant tos grietinės yra puškelių? Vis tai piktos akys padarė! Meldžiamoji, nevalgyk tos grietinės... susirgsi, liga sutrauks tamstą į kamuolį“.

Šeimininkei paklausus, kur ji turinti dėti tą grietinę, čigonė patarė supilti į jos raugtinėlę, su kuria nunešianti į balą... tada dingsiančios visos nelaimės, o grietinės paskui turėsianti apsčiai[87].

Be meškininkų ir čigonų burtų, ir patys žmonės turėję taip pat įvairių burtų: pavyzdžiui, vaikinai semia nuo kelio žemių ir jomis barsto pievas, kad kurmiai tų pievų negadintų. Merginos šv. Jono naktį eina į upę ar į kūdrą plautis, skalbti savo drobinius, ten šukuojasi. Vis tai daroma, kad tais metais vyrus gautų. Moterys kai kur „sugebančios varduoti gumbus, skaudulius“. Jei kam dingsta daiktai, eina klausti burtininką. Šiuos ir kitus burtus aprašęs, kunigams primena, kad jie tų burtų beprasmiškumą aiškintų žmonėms[88].

Pas mus ir šiais laikais, ne tik liaudyje, bet ir inteligentuose, burtų netrūksta. Kai kurie iš jų net ir labai žalingi, — pvz., spiritizmas: jis yra jau savotiška tikybinė sekta, kurios mokslas nėra suderinamas su šv. katalikų tikėjimu. Spiritizmas yra pasmerktas[89].

Liaudyje dar ir dabar pasitaiko panašių dalykų, kaip kad Vysk. Valančiaus laikais yra buvę Kaltinėnų parapijoj. Tada žmonės labai smarkiai lankydavo Rutenų miške V. Jėzaus statulą, šventadieniais net Mišių neklausydami. Vysk. Valančius įsakė Kaltinėnų klebonui tą statulą, žmonėms nežinant, perkelti į bažnyčią[90]. Taip žmonės kartais elgiasi, tinkamai nesuvokdami tikėjimo dalykų arba esant ypatingos reikšmės priežasčiai. Kalbant apie burtus, kunigams reiktų nepamiršti 1261 kanono.

Iki šiol svarstytosios dorybės paremtos trimis pirmaisiais Dievo įsa-

---

85 Paaugusių žmon. knyg., 115—118.
86 Alekna, 24.
87 Paaug. žm. knyg., 142.
88 Palang. Juzė, 310.
89 S. off., 27.IV.1917. A. A. S., IX, 268.
90 Alekna, 23.

kymais. Tiesa, ne apie visus dalykus čia kalbėta, nes Vysk. Valančiaus jie taip pat ne visi liesti: jie tada nebuvo aktualūs. Šiais laikais mums reikėtų susirūpinti daromomis melagingomis priesaikomis. Teismuose labai dažnai pasitaiko, kad žmonės, net praktikuoją katalikai, melagingai prisiekia. Telšių Vyskupijoje periurium in indicio yra net rezervuotas Ordinario loci. Be to, Viešpaties Dievo ir Šv-sios Panelės vardas prie kiekvieno žodžio be jokios pagarbos tariamas.

Toliau reikėtų kalbėti apie moralines dorybes ir pareigas, kurios išplaukia iš IV Dievo įsakymo: apie tėvų ir vaikų pareigas, luomų santykius, pareigas ir kunigus.

IV

1⁰. Tėvų ir vaikų pareigos.

Pirmiau, negu kalbėti apie tėvų pareigas, reikia kreipti dėmesį į sudarymą moterystės, nuo kurios tinkamumo priklauso tinkamas vaikų auklėjimas.

Vysk. Valančius gina moterystės laisvę. Tiesa, 1853 metais visai Vilniaus general-gubernatoriaus teritorijai buvo įsakyta įspėti dvarininkus, kad jie nesikištų į savo valstiečių moterystę, jei tą moterystę sudaro to paties pono valstiečiai, tačiau šis parėdymas nebuvo skelbiamas viešai. Dvarininkai to įsakymo nesilaikydavo. Vysk. Valančiui tekdavo dažnai valstiečius užtarti:

1. Nepaklausius vienam dvarininkui, Vyskupas 1853.XI.21 kreipėsi į Kauno gubernatorių, prašydamas sudrausti tą dvarininką, kuris nenorėjo leisti jo valstietei ištekėti už jos sužadėtinio.

2. Vysk. Valančius 1854.I.2 panašiu reikalu įgaliojo Varnių dekaną, kad jis pakalbėtų su dvarininku Vitkevičium.

3. 1851.XI.13 Šačių kleboną įgaliojo valstiečius užtarti prieš dvarininką.

Be to, Vysk. Valančius kartais kunigams įsakydavo palaiminti moterystę prieš dvarininkų norą, jei iš jų nesulaukdavo atsakymo[91].

Žinom, kad moterystės tokių asmenų, kurie skaistybės dalykuose prieš moterystę nebuvo ištikimi Dievui, dažniausiai esti su nelaimėmis sujungtos. Pajunkimas elgtis prieš prigimtį, ieškoti neleistinų malonumų nesibaigia ir sudarius moterystę; kartais įsigytos ligos — priežastys moterystėje nesutikimų.

Vyskupo Valančiaus laikais, kaip matyti iš paties Vyskupo Šv. Tėvui pranešimo, „žmonių papročiai dori ir nepagadinti, retai didesnės nedorybės teatsitinka“[92]; tų, ir taip pat priešjungtuvinių, nedorybių nedaug bū-

---

91 Alekna, 121, 123.
92 Ten pat 35.

davo, bet vis dėlto šis tas negeistino pasitaikydavo. Vyskupas Valančius labai stipriai reaguodavo į įvairius pasikėsinimus išniekinti moteris arba mergaites. Būdamas Joniškyje ir sužinojęs iš Linkuvos valstiečių, Kepalų dvaro žmonių, kad kareiviai gaudo moteris savo geiduliams (1861.VI. 9 Nr. 1561). Vysk. Valančius rašo Vilniaus general-gubernatoriui: „Iki paskutinės pajudintas taip nežmonišku kareivių pasielgimu ir taip liūdnu raudojančių valstiečių likimu... pasiryžau pagalios priimti duodamąjį man prašymą ir jį originale siunčiu aukštai viršininkiškai Tamstos nuožiūrai, tikėdamasis, jog Tamsta nepaliksi be ištyrimo".

Net sunkiais laikais Vysk. Valančius reagavo, kada 1863 metais Zinėnų sodžiuje, Radviliškio parapijoje, ir Mantviliškio sodžiuje, Šiaulėnų parapijoj, pristavas Grecovas, išsiųsdamas į ištrėmimą valstiečius, siuntinėjo į sodžius dešimtininkus, kad atvestų moterų patenkinti jo geiduliams. Moterys tada slapstėsi nuo Grecovo miškuose. Vyskupas Grecovą skundė Kauno gubernatoriui, ir skundas buvo ne be pasekmių. Gubernatorius tuojau įsakė Grecovą areštuoti ir jam pristatyti, kad galėtų atiduoti jį teismui. Apie tai gubernatorius pranešė Vyskupui[93].

Vyskupas Valančius gynė moteris ir nuo pasitaikomos dvarininkų sauvalės. Sužinojęs apie vieno dvarininko ir jo kai kurių tarnų nedorą prievartavimą valstiečių moterų ir mergaičių, Vyskupas (1854.X.9 Nr. 1462) smarkiai įspėjo kleboną, kad tokius dalykus nepranešąs, ir pareikalavo oficialiai tai pranešti, kad būtų galima dvarininką patraukti atsakomybėn. Klebonas (1854.X.30 Nr. 26) Vyskupui pranešė, kad sauvalė sustabdyta ir kad dvarininkas tarnus nubaudė; dvarininkas gi prašąs leidimo atvykti pas Vyskupą melsti pasigailėjimo.

Panašiai Vysk. Valančius įsakė Kun. Grinauskui, kad jis nuvyktų pas vieną dvarininką, kuris prievartavęs mergaites, nenorinčias pasiduoti mušdavęs, kankindavęs. Dvarininkas parašęs pasižadėjimą, kad susitvarkysiąs[94].

Vyskupas Valančius pakartojamai perserginėjo nuo mišrių moterysčių: katalikų su kitatikiais. Jis aprašo, kaip Agota, nepaisydama tėvų įspėjimų, išteka už stačiatikio kareivio, slaptai imdama šliūbą cerkvėje, ir paskui kokios ją ištinka nelaimės, o ypač kaip „visur painiodamasi užsikrėtė pikta liga"[95].

Toje pačioje knygelėje aprašytas kitas atsitikimas: jungtuvės su liuterone gavus dispensą. Pastaroji buvo net raštu pasižadėjusi vaikus krikštyti ir auklėti katalikiškai. Deja, pirmiausia toji moteris pradėjo prikaišinėti vyrui už pasninkus, paskui parsigabeno liuteres tarnaites, neužilgo

---

93 Alekna, 119—121.

94 Ten pat, Vysk. Valančiaus raštų datos: 1854.VIII.14, Nr. 1170; 1855.IV.16, Nr. 556; 1857.XII.21, Nr. 2109.

95 Paaug. žm. knyg., 233—238.

pradėjo pyktis dėl sūnų krikšto katalikų bažnyčioje, ir kito kūdikio sulaukus, pakrikštijo jį liuteroniškai, pagaliau savo vyrą pametė[96].

Statistinės žinios rodo, kad daugiausia suyra mišrių moterysčių. Per 1905/13 metus Vokietijoj iš 1000 moterysčių iširo katalikų 0,5; protestantų 1,5, žydų 1,8 ir mišrių (protest. su katalikais) 3,4[97].

Kurše mišrių moterysčių klausimas buvo dar sunkesnis, nes protestantų daugumai esant, katalikai lengvai pasiduodavo jų įtakai, vaikai dažniausiai būdavo auklėjami protestantų tikėjime. Nenuostabu, kad taip būdavo, nes tokios moterystės vykdavo be vyskupo dispensos ir be rašytinio pasižadėjimo vaikus auklėti katalikiškai. Kuršas teko Žemaičių Vyskupijai tik nuo 1849 m. Vyskupas Valančius mišrių moterysčių reikalu įsakė (1850.XI.14 Nr. 1628) griežtai laikytis Katalikų Bažnyčios nuostatų[98].

Vysk. Valančiųs sudarantiems moterystę duoda labai gražių patarimų. Svarbiausias dalykas — moterystė turi išlikti tikrai šventa[99]; kad tai pavyktų, vedant reikia gerai pažinti žmoną[100], einant šliūbo prašyti V. Dievą palaiminimo, atlikti šv. išpažintį ir priimti šv-siąjį Sakramentą. Žemaičiuose taip ir būdavo[101]. Biržų apskrityj to gražaus papročio nebuvo. Čia vestuvės būdavo sekmadienį; jaunavedžiai atvažiuoja po sumos, dažnai išgėrę[102].

Iš blogųjų veiksmų prieš vestuves Vysk. Valančius pažymi apkalbas ir šmeižimus, kuriuos turi nukentėti jaunavedžiai. Juos tačiau nuteikia tų apkalbų nepaisyti[103].

Moterystėje gyvenančių piešiamos gražios savybės: kantrybė net tada, kada kitas piktai elgiasi, vengimas blogų išsireiškimų, vykdymas katalikiškų pareigų[104].

Dabartiniais laikais reikėtų pageidauti ne tik šių nurodytų gražių savybių, bet ypač ir to, kad būtų gerai pažįstamas imamasis asmuo. Dieve saugok, kad ne ištvirkavimas suvestų į porą. Pareiškus neištikimybę Dievui, negalima manyti, kad vėliau būtų reiškiama ištikimybė žmogui.

Vysk. Valančiaus laikais nereikėjo tiek kalbėti apie moterystės tikslus; matyt, buvo gyvenama katalikiškai. Dabar, vyraujant neomaltuzianizmui, mažėjant gimimams, moterystės tikslus ir jos šventumą reikėtų daugiau aiškinti.

Pakalbėjus apie moterystės sudarymą, reikia paminėti vieną svarbiausiąją tėvų pareigą — vaikų auklėjimą.

---

96 Ten pat 217—225.
97 Lexikon für Theologie und Kirche, Buchberger, III, 574.
98 Alekna, 40, 41.
99 Ten pat 21, 22.
100 Paaug. žm. knyg., 179.
101 Palang. Juzė, 351.
102 Ten pat 308.
103 Suaugusių žmon. knyg., 181, 198, 199; ten pat 347.
104 Ten pat 182, 225—233.

Vysk. Valančius nurodo, kad vaikus reikia mokyti iš pat mažens, „vos pavelkinai žodžius ištariančius“ poterių, įsakymų, sakramentų. Be to, rytais, vakarais, prieš valgį ir po valgio prižiūrėti, kad pasimelstų; įdiegti jiems kantrybės, klusnumo[105], reikale įspėti[106]. Vaikų knygelėje motina moko vaiką, kad Dievui reikia dėkoti: „Tu dar nenumanai, kas tau davė tuos baltus marškinėlius, kas suteikė tiek turto, kad aš galiu varškės virtinius su sviestu virti. Vis tai geras Dievas mums tai davė“. Dievas davė šilumą, duoda lietaus, todėl gali augalai augti, gyvuliai gyventi, mes maitintis.

Vaikų knygelė turėtų būti kiekvienoje troboje. Motinoms palengvėtų sunki vaikų auklėjimo pareiga. Pvz., straipsnelyje „Jonis ir kerdžius“[107] vaikai mokomi teisingumo, be reikalo nemušti gyvulių, tinkamai ganyti, atsargiai elgtis su ugnimi, skruzdėlių nenaikinti.

Straipsnelyje „Geroji Onelė“[108] randam mergaičių gražius privalumus. Onelė niekad nepykdavo, niekad netardavo negražių žodžių, dėl padarytos jai nuoskaudos niekam net nesiskųsdavo, skanėstą gavusi dalindavosi su kitais, motiną užvaduodavo; norėdama ką paimti, tėvų pasiklausdavo; nuvargusią motiną ramindavo, motinos pabarta pasakydavo: „Motute, nepyk, aš kitą kartą taip nepadarysiu“; matydama motiną susierzinusią, eidavo į kampą, atsiklaupusi melsdavo Dievą duoti motinai stiprybės; susirgusiam šeimynykščiui patalynę pataisydavo ir švariais baltiniais aprėdydavo; susirgusią svetimą mergaitę paruošė išpažinčiai; elgetas nuo šunų apgindavo; vienai vargšelei nušašusiai, pusbasei, gyviu aptekusiai, tėvams leidus, suruošė pirtį, švarius rūbus ir nagines davė; elgetos žaizdotas kojas per keletą dienų beplaudama sugydė ir apvyniojo baltais autkojais. Elgeta dėkojo Dievui ir prašė Dievą Onelei palaiminimo sakydamas: „Tėvynaitis, gavęs ją, turės angelą, ne pačią“.

Iš Jadvygos Bielskienės[109] pasimokys motinos, kaip elgtis su vaikais, kada jie įvairiais klausimais jas apipila, su kokia kantrybe ir meile jiems reikia atsakinėti ir kaip išspręsti painius teologinius klausimus, — pvz., apie Dievo galybę, kaip Dievą reikia mylėti, ar Dievas mėgsta poterėlius; norint išspręsti painius klausimus, ne svetimų reiklia klaustis, bet motinos; ten mokoma, kaip reikia žaisti, kaip gailestingumą rodyti silpniems, gerais darbais nesigirti.

Įvairiose Vysk. Valančiaus kūrinių vietose skaitom daug dar kitokių naudingų nurodymų vaikų auklėjimo srityje, kaip antai: kad vaikai ne-

---

105 Vaikų knyg., 67, 92.
106 Ten pat 5.
107 Ten pat 7.
108 Ten pat 25—29.
109 Vaikų knyg., 88—92.

būtų užuiti[110], kad būtų tinkamai aprengti, nuprausti, sušukuoti, rankos baltos, nagai nupiaustyti, marškiniai švarūs[111].

Gerai išauklėti vaikai teikia tėvams paguodą. Geras sūnus pavaduoja savo tėvą: „Tėveli, pasenterėjai per amželį, neįsipilk, ryto metą ilsėk kiek tinkamas, aš esmi jaunas, galiu anksti kelti ir tėvelio žygius užeiti, tik iš vakaro papasakok, ką nori, kad pirma nudirbtumėm“[112].

Geras sūnus vykdo tėvo valią ir tėvui mirus. Jis atiduoda tėvo skirtą pinigų sumą aptverti parapijos kapams; turguje ilgai nebūna, reikalus atlikęs neina į smuklę, bet važiuoja namo, su žmona gražiai sugyvena, jo namai pasidaro elgetų prieglauda; jie ten apkopiami, išplaunami jiems baltiniai; būdamas bažnyčios maršalka, padeda klebonui bažnyčios statyboje darbu ir pinigais, išrinktas sodos galva, neima kyšių, nesididžiuoja, elgiasi visur sąžiningai. Gerai išauklėtas sūnus seneliui tėvui parveža kunigą ir gydytoją, prižiūri šeimyną, ją myli, iš eilės išleidžia šventadieniais į bažnyčią. Tasai padorus ūkininkas su savo žmona eina kas mėnuo išpažinties, šeimyną ragina išpažinties, prieš valgį ir po valgio papoteriauja[113]. Žiemos metu žmona su mergelėmis gieda. Nusibodus giedoti, skaitomas Viešpaties Jėzaus ir šventųjų gyvenimas bei kitos knygos. Švintant paprastai giedama „Sveika aušros žvaigždė šviesi“.

Padorus vaikinas, čiuinus, išmintingas, degtinės negeriąs, nepiktas — sugebės mylėt savo moterį[114].

Vyskupas Valančius vaikų auklėjime ir neigiamus dalykus nurodo. Netikusi vaikų meilė, jei gailisi ten, kur gailėtis nereikia. Pavyzdžiui, Plungėje besimokiusį sūnų vasarą ilgai migdo, į lovą dar atneša valgyti; tėvai bijosi vaiką leisti paganyti, atsikėlęs sūnus nesiprausia, nepoteriauja. Taip auklėjamas vaikas pradėjo ne tik gyvulius mušti, bet ir piemenį. Motina visada apkaltindavo piemenį, ne sūnų. Vaikas ėjo toliau. Jis pradėjo vaginėti pirmiausia daržoves, paskui ir kitus daiktus nuo svetimų ir nuo motinos. Už vagystę pašalinamas iš Plungės mokyklos; tas pats atsitiko ir Telšiuose: ir čia iš Bernardinų mokyklos už vagystę buvo pašalintas. Visi šie darbai apvainikuoti paštininko nužudymu ir pinigų pasisavinimu. Už pastaruosius nusikaltimus pakliuvęs į kalėjimą ir Sibirą, miniai girdint, pasakė motinai šiuos žodžius: „Oi motin, motin, kad tu būtum mane gerai perplakusi už dviejų berlinkų pavogimą, nebūtumėm atėję prie tokio galo“[115].

Straipsnelyje „Mikė melagėlis“ nurodoma, kiek žalos daro melas. Mikės melais apsigavusieji žmonės, esant ir tikram pavojui, nebetikėjo.

---

110 Ten pat 21.
111 Suaugusių žmon. knyg., 200.
112 Ten pat 174.
113 Suaugusių žmon. knyg., 181—187
114 Palangos Juzė, 349.
115 Vaikų knyg., 13—20.

Nors Mikė šaukė, kad vilkas bandą apniko, niekas neatėjo gelbėti. Tuo tarpu vilkas karvei rietus išplėšė, veršį nuvilko[116].

Toje pačioje knygelėje skaitome apie vieno vaiko keiksmus. Vaiko keikūno doras ūkininkas nenori samdyti bijodamas, kad vaikus keikti neišmokytų. Keikūno vengia net jo paties draugai[117].

Neauklėjamas vaikas, vardu Andriukas, vos 6 metus eidamas, supykęs drožia merginai per kaktą; motina ne vaiką subarė, bet merginą. Neužilgo vaikas pradėjo gainioti su lazda vištas, paršus, ir du viščiukus užmuša; vėliau iškerta karvei akį, veršiui koją padaužia ir kasdien mušasi su piemenimis. Andriukas, parginęs gyvulius, botagu pradeda čaižyti šeimynykščius. Vieną kartą, jau 14 metus eidamas, jis sumušė merginą. Motina už tai paėmė už plaukų, Andriukas gi rėžė motinai kumščia į kuprą. Motina pasirgus neužilgo mirė[118].

Vysk. Valančius pastebi, kiek įvairios ydos padarė eibių: išmokęs žudyti skruzdėles, paukštelius, pasidaro žiaurus gyvuliams[119], negailestingas žmonėms[120]. Vaikai per neklausymą vos nepalydėjo gyvybės[121].

Vysk. Valančius, nurodęs tėvams teigiamąsias ir neigiamąsias auklėjimo priemones, įspėjęs vaikus apie žalingumą ydų, primena tėvams vaikų mokymo reikalą. Ragina jis tėvus išmokyti savo vaikus rašyti ir skaityti[122], mokslus einantiems vaikams primena nepamiršti religinę praktiką[123], praktiškų darbų naudingumą, — pvz., siuvėjystės[124], ratdirbystės, kalvystės, kailiadirbystės, o mergaitėms austi. Nurodoma, kaip pažinti vaikų palinkimą į minėtus darbus[125].

Kas apie auklėjimą yra pasakyta Vysk. Valančiaus, tą patį kalba 1372 Kanono 1 §-as: „Fideles omnes a pueritia sunt instituendi ut non solum eis tradatur quod catholicae religioni morumque honestati adversetur, sed praecipium iustitutio religiosa ac moralis locum obtineat“, vadinasi, vaikai nieko neturi girdėti prieš tikėjimą ir dorą, bet religinis ir moralinis elementas turi užimti svarbiausią auklėjime vietą. Su gailesčiu tačiau reikia konstatuoti, kad šiandien Lietuvoje auklėjimu mažiausia rūpinamasi. Kad taip yra, matome iš pasekmių. Kaskart daugiau ištvirkaujama, bažnytinės pareigos keičiamos pasilinksminimais, nešvariais kinų paveikslais. Kaip J. E. Telšių Vyskupas rašo XX Amžiuje (1939 m. Nr. 28 ir 29), reikia perauklėti jaunimą. Tegu tėvai atliks Vysk. Valančiaus nurodomas pareigas, bus daug padaryta.

---

116 Ten pat 22, 23.
117 Ten pat 31, 73.
118 Antan. tret. pasak., 393—395
119 Vaikų knyg., 32.
120 Ant. tret. pasak., 394.
121 Vaikų kn., 35—37.
122 Paaugusių žm. knyg., 173.
123 Vaikų knyg., 95.
124 Palang. Juzė, 252—256.
125 Paaug. žmon. knyg., 103—105.

Prie IV-jo Dievo įsakymo reikia priskirti įvairius luomų santykius.

2⁰. Kaip Vysk. Valančius žiūrėjo į luomų skirtumus, matyti iš jo laiško, rašyto (1857.V.15 Nr. 871) vienam kanauninkui. Pastarasis buvo susirūpinęs, kad jo giminietė, bajoraitė, nori ištekėti už valstiečio. Vyskupas jam atsakė žinąs, kad pasaulio akyse bajorės ištekėjimas už valstiečio nėra tinkamas dalykas. Vyskupas supratęs taip pat ir jo kaip giminės rūpestį. „Religijos tečiau akyse panašioms moterystėms priekaištų daryti negalima, ypač jei jaunosios tėvas, taigi artimiausias globėjas sutinka. Todėl nieko nepadės Tamstos priešinimasis, kaipo klebonas turi leisti jiems susijungti“[126].

Vysk. Valančius, luomų skirtumo nedarydaams, kunigams bendraraščiu (1859.X.17 Nr. Nr. 2111—2129) primena vengti netaktų vieno ar kito luomo (valstiečių ir dvarininkų) atžvilgiu, bet kartu esąs įsitikinęs, kad kunigai „skleidžia santaiką, meilę, vienybę ir savitarpį pasitikėjimą įvairių luomų“[127].

Iš tiesų Vysk. Valančius mylėjo visus, — tiek valstiečius, tiek dvarininkus, — Evangelijos dvasioje. Kaip prel. Račkauskas rašo Tėvynės Sarge[128], Vysk. Valančius buvo labai populiarus. „Žemesnioji ypač luoma praščiokai, dar labiau maži kūdikiai visados ir visur galėjo prie jo prieiti, visuomet būdavo maloningai priėmami... Žmonės taip prie jo prisirišo, mylėjo, religiškai klausė jo perspėjimų ir turėjo jį už šventą“.

Vysk. Valančius mylėjo savo aveles, bet joms ir nepataikavo. Kada baudžiava buvo panaikinta (1861), valstiečiai turėjo dar du metus dvarininkams *tarnauti*. Vyskupas 1861.V.29 išleidžia bendraraštį (Nr. 1527—1544) ir skatina laikytis padarytų sutarčių, laukti ramiai baudžiavos galo[129].

Dvarininkus įspėja dėl darbininkų išnaudojimo, dėl šventomis dienomis darbininkų varymo į darbą. Šiuo reikalu įspėjamas (1850.X.21) Burbiškio dvaro savininkas Jankevičius; per Utenos dekaną (1854.X.30 Nr. 1860) įspėjamas Ovantos dvaro savininkas Pomarnackis; įspėjamas Antaševo dvaro savininkas. Apie pastarąjį Vysk. Valančius 1858 m. rašė net Kauno gubernatoriui.

Vysk. Valančius užtardavo darbininkus ir dėl kitokių dvarininkų sauvaliavimų. Pavyzdžiui, Vėžaičių dvaro savininkas Eduardas Volmeras buvo įsakęs valstiečiams iš Gargždų šventadieniais grįžti žiemos metu vieną valandą, vasaros metu dvi valandas prieš saulėleidį. Tai buvusi savotiška priemonė blaivybei palaikyti. Vyskupas, nepaisydamas gerų Volmero tikslų, rašė jam, kad atleistų valstiečius nuo nemalonaus tikrinimo dvare[130].

---

126 Alekna, 123.
127 Alekna, 128.
128 Tėvynė Sargas, 1901, Nr. 2 ir 3. B., 11, 12.
129 Ten pat 129.
130 Alekna, 123—126.

Vysk. Valančius darbdaviams primena teisingai atsiteisti darbininkams, nesumažinti algos už netyčia padarytą nuostolį, už ligos laiką. Primena taip pat susirgusį šeimynykštį lankyti, rūpintis jo reikalais. Be to, doras darbdavys turėtų apsižiūrėti, kad jo šeimynykščiai neturėtų žalingų pajunkimų, ypač kad negirtuokliautų, nevagysčiautų, net nerūkytų[131].

Vysk. Valančius, kalbėdamas apie gerą ir sąžiningą Stapą, primena darbininkams, kad žmogus taupydamas, negerdamas gali įsigyti turtelį. Juo labiau tokiam žmogui sekasi, jei jis nesibrangina, jei valgyje išmonių nedaro. Tokiam žmogui niekad darbo netrūksta[132].

Vysk. Valančius, pasakodamas apie ištikimą ir dorą Magdę, nurodo, kokios turi būti tarnaitės savybės. Darbininkė siunčiama turi neatsikalbinėti, nesiraukyti, negaišti, dėl valgio nekalbėti, dirbti lygiai, ar kas mato ar ne, piktų žodžių netarti, savo religinių pareigų neapleisti, ypač stengtis mėnesinę išpažintį atlikti, gražiai elgtis su žmonėmis ir gyvulėlių nedaužyti[133].

Vysk. Valančius nepamiršta ir gerų dvarininkų arba ūkininkų. Štai „Palangos Juzėje"[134] skaitome apie Šateikių dvarininką Pranciškų Plioterį: „Yra tai vyras geras, prieinamas, nepasipūtęs. Turi vaikų, augina juos dievobaimingai ir žada išmūryti Šateikiuose bažnyčią". Taip pat „gailestingos ponios Elžbietos asmenyje matom tikrą motiną savo tarnaitei Liudvelei. Už pastarosios sąžiningą darbą, už priežiūrą ligoje testamentu paliko pustrečio tūkstančio muštinių ir pasirinkti dar vieną daiktą"[135].

Tai gražus socialinio klausimo Valančiaus laikais išsprendimas. Juk jei žmogus iš savo darbo užsidirba turtelį, matyt, jo gautas atlyginimas buvo teisingas, jis atitiko darbo vertę. Šv. Tėvas Leonas XIII savo enciklikoje „Rerum novarum"[136] pažymi, kad esant normalioms prekybos ir pramonės sąlygoms, — galima pridurti, ir ūkio sąlygoms, — teisingumas reikalauja, kad rūpestingo darbininko algos pakaktų jam tinkamai išsilaikyti — kitaip, darbininkas turėtų prašyti išmaldos. Tinkamas išsilaikymas apima: maistą, rūbus, sveikatai nekenksmingą butą, šventadienių šventimą, aprūpinimą ligoje ir senatvėje.

Nurodytas darbininko gaunamasis atlyginimas, žinoma, tada toks gali būti, kada darbdaviai gyvena taip pat normaliose sąlygose. Be abejo, mokestis darbininkui turėtų tada sumažėti, kada darbdaviams grėstų pavojus turėti didelių savo turto nuostolių. Būtų neteisingas, pavyzdžiui, darbininko reikalavimas, jei jam algą išmokėjus, kitiems šeimos nariams proporcingo iš jų darbo pelno ūkyje neliktų.

---

131 Paaug. žmon. knyg., 183.
132 Ten pat 101.
133 Vaikų knyg., 61, 62.
134 Palang. Juzė, 270.
135 Vaikų knygelė, 84, 85.
136 Rerum novar., išleista 1891.V.15.

Kaip turėtų būti išspręstas atlyginimo klausimas tokiam darbininkui, kuris turi šeimą?

Žmonos atitinkamas darbas ir vaikų proporcingas jų jėgoms darbas, kartu su vyro darbu, turėtų būti tiek atlyginamas, kad pakaktų visai šeimai tinkamai išlaikyti. Šv. Tėvas Pijus XI irgi taip sprendžia atlyginimo klausimą, pabrėždamas tik, kad nedera moteriai ir vaikams duoti tokių darbų, kurie nebūtų suderinti su motinos pašaukimu ir vaikų jėgomis bei auklėjimu: „. . . nefas est infantili aetate, feminaque debilitate abuti. Domi potissimum vel in iis, quae domui adiacent, matresfamilias operam navent suam, in domesticas curas incumbendo! Pessimus vero est abusus et omni conatu auferendus, quod matresfamilias ob patris saliarii tenuitatem extra domesticos parietes quaestuosam artem exercere coguntur, curis officiosque peculiaribus ac praesertim infantium institutione neglectis“[137].

Trumpai tariant, sunku būtų daugiau ką pridėti prie Vyskupo Valančiaus socialinio klausimo sprendimo. Esminiai dalykai yra paliesti.

Kalbant toliau, reikia dar pažymėti, ko Vyskupas Valančius reikalavo iš elgetų. Antrame skyriuje šis klausimas yra paliestas: ten buvo pasakyta, ką mums įsako meilės dorybė. Čia reikia pastebėti elgetų pareigas.

Vysk. Valančius reikalauja iš elgetų, kad jie nebūtų apsimetėliai, kad išmaldomis būtų pasitenkinę, kad surinktus pinigus neneštų į smuklę arba duonos neiškeistų į degtinę, kad būtų mandagūs, nebaugintų silpnesniųjų, kad Šv. Sakramentų eitų, kad maisto pakankamai pasirinkę nustotų elgetauti[138].

Gaila, kad Lietuvoje elgetų klausimas nėra išspręstas. Jie visi turėtų turėti vietą prieglaudose; tada išnyktų bent didelė dalis visokių apgaudinėjimų. Juk žinomi tokie nenormalumai, kad žmona iš savo aklo vyro-elgetos kasdien reikalauja kelių litų kokainui arba kitam panašiam dalykui, kurį moteris sunaudoja. Pasitaiko matyti elgetų peštynes atlaidų metu arba atlaidams pasibaigus.

Baigiant apie luomų pareigas kalbėti, reikia dar šį tą pasakyti apie kunigus.

3⁰. Kunigai, kaip jau žinom iš pirmųjų skyrių, buvo Vysk. Valančiaus sumanymų vykdytojai. Jie rūpinosi mokyklomis, kai kurie mokyklose dirbo. Sukilimo metu kunigai daug turėjo pergyventi. Daugelis jų nukentėjo. Nenoriu spręsti klausimo, ir čia būtų ne vieta, dėl ko kunigai nukentėjo. Neabejotina tačiau, kad jų ne vienas nukentėjo dėl grynai tikybinių, savo pašaukimo reikalų. Liesdami blaivybės klausimą, matysime, kiek ten kunigai dirbo. Čia noriu paliesti tuos dalykus, kurie kituose skyriuose nebus tilpę.

---

137 Quadragesimo anno, n. n. 29—32. Panašiai enciklikoje Casti connubii.
138 Paaug. žm. knyg., 125—128.

Vyskupas Valančius kunigus, reikalui esant, užtardavo dvarininkams ir rusų valdžiai, bet nusikaltusius nubausdavo.

Tiesa, Vysk. Valančius Bažnyčiai užsipelniusiems dvarininkams leisdavo kartais pasirinkti kunigą, ir jei jis būdavo tinkamas, jį paskirdavo, kur būdavo prašomas. Tačiau dvarininkams neleisdavo kištis į bažnyčios valdymą, neteisėtus dvarininkų reikalavimus perkelti kunigus, Vysk Valančius atmesdavo pabrėždamas, kad kunigus kelti yra vyskupo teisė[139].

Vysk. Valančius, kunigus užtardamas, rašė prašymą net carui Aleksandrui II-jam[140]. Kadangi gimnazijų kapelionų atlyginimas buvo nepakenčiamas, — jie gaudavo per metus vos 170 rublių, — Vysk. Valančius keliais atvejais šiuo reikalu rūpinosi. Jis rašė 1) (1850.IV.3 Nr. 675) Vilniaus mokslo apskrities globėjui, 2) Dorpato mokslo apskrities globėjui tais pačiais metais (Nr. 676) ir 3) Vidaus Reikalų Ministrui (1850.IV.8). Iš pastarojo (1850.VII.26 Nr. 1933) susilaukė net įžeidimo. Tik 1859 m. kapelionų klausimą pavyko tinkamiau išspręsti, bet vis dėlto kapelionas nebuvo sulygintas su šventiku[141].

Sukilimo metu nubaustais kunigais Vysk. Valančius taip pat rūpinasi. Kur reikia, tačiau, Vysk. Valančius sudraudžia kai kuriuos kunigus ir pabaudžia. Pvz., sužinojęs, kad kai kurie kunigai, valdžios padedami, norėjo įsigyti geresnes vietas prieš vyskupo valią, Vysk. Valančius (1864. XI.22 Nr. 1788) išleidžia bendraraštį, kuriame persergi nuo to nusižengimo, vadindamas jį simonija, ir jo atleidimą sau rezervuojasi[142].

Vyskupas duoda nurodymų apie viešas atgailas[143], nustato kalėdojimo tvarką[144]; rūpindamasis drausme, keletą kunigų nubaudžia, bet nubaustų kunigų, kaip matyti iš 1862 m. Vyskupo pranešimo Šv. Tėvui, nėra daug[145].

Rusų valdžia buvo uždraudusi vienuolynams į naujokyną priimti jaunuolius, buvo suvaržiusi ir visą esamų vienuolių gyvenimą. Vysk. Valančius (1857.III.1 Nr. 482) prašė Mogilevo Arkivyskupą Žilinską, kad jis rūpintųsi, jog valdžia leistų vienuolynams tvarkytis pagal savo nuostatus. Žinoma, Arkivyskupas Žilinskas tuo reikalu kreipėsi į Vidaus Reikalų Ministrą, bet, deja, nieko nelaimėjo[146].

Be kitų kunigo gerų savybių, kurios buvo primintos pirmiau, Vysk. Valančius nurodo, kad kunigo darbo pasisekimas priklauso nuo pasiaukojimo, kad kunigą, savo pareigas einant, negali gąsdinti nei naktis, nei

---

139 Alekna, 26.
140 Ten pat 145.
141 Ten pat 76—78.
142 Ten pat 167.
143 Ten pat 23.
144 Ten pat 17.
145 Alekna, 34, 35.
146 Suaug. žm. kn., 175.

audra[147]. Kunigo gerumas[148], nuolankumas, atgailos dvasia pastoracijoje tikrai duoda gerų vaisių[149].

Baigus kalbėti apie luomų santykius, lieka dar pakalbėti apie susivaldymą, kuris tvarko kūno malonumus ir stiprina valią. Apie kūno malonumus, kiek Vysk. Valančiui reikėdavo į dvarininkų išsišokimus reaguoti, jau kalbėta. Čia gal tik reikėtų priminti Vysk. Valančiaus testamentą[150], kuriame raginami jauni žmonės sudaryti moterystę. Vysk. Valančius ne kitais sumetimais darė šią pastabą, kaip tik norėdamas, kad žmonės būtų dori. Lieka pakalbėti apie susilaikymą nuo gėrimo. Valgyje Vysk. Valančiaus avelės, bent jų dauguma, kaip jau žinome, buvo tvarkingos.

V

Pasirodžius šv. Tėvo Pijaus IX Blaivybės brolijos įstatams, kai kuriose Žemaičių Vyskupijos panemunės parapijose, — kaip antai: Jurbarke, Gaurėje, Skirsnemunėje, — kunigai pradėjo propaguoti blaivybę. Vysk. Valančius, būdamas Skirsnemunėje ir Jurbarke, žmonėms padėkojo už blaivybės įvedimą.

1858 m. XI. 11 Vysk. Valančius, bendraraščiu Nr. 1788 kreipdamasis į Vyskupijos dvasininkiją, išgiria blaivybės judėjimą ir ragina pačius kunigus rodyti tos dorybės pavyzdį, patiems negerti nei degtinės, nei romo, ir kitiems neduoti. Tais pačiais metais lapkričio mėn. 28 dieną Vyskupas prabilo į savo kapitulą, seminarijos profesorius ir klierikus. Neaplenkė Vysk. Valančius ir dvarininkų. 1859.III.1 jis skatino dvarininkus, kad šviestų „garbingu blaivybės pavizdžiu", kad panaikintų degtinės ir romo vartojimą valsčiuose ir namie[151].

Kokių priemonių imamasi blaivybei platinti? Vysk. Valančius siunčia ganytojiškus raštus, siuntinėja laiškus, rašo savo kūriniuose apie blaivybę. Vysk. Valančius (1859.IV.25 Nr. 1022), leisdamas Kaune, Augustijonų bažnyčioje, laikyti gegužines pamaldas, pažymi pamaldų tikslą, būtent, kad padidintų Šv-sios Panelės garbę ir Jos užtarimu sustiprintą blaivybę. Leisdamas (1859.IX.5 Nr. 1809) kun. Kibortui Šiaulėnuose žiemą ir rudenį laikyti kambaryje Šv. Mišias, reiškia pageidavimą, kad senelis kunigas nepamirštų blaivybės reikalo pavesti Viešpačiui Dievui.

Joniškio dekanui neleidžia šventinti Milvydžiuose koplyčios, kol

---

147 Žem. wisk., 39.
148 Vaikų knyg., 10.
149 Vaikų kn., 98.
150 Alekna, 273.
151 Alekna, 85—87.

Gruzdžių dvaras neiškels karčiamoje gyvenančio žydo į tokį tolumą, kurio reikalauja valstybės įstatymai.

Įšventinęs Seinų Vyskupijos aliumnus į kunigus, Vysk. Valančius rašo Seinų Vyskupijos Valdytojui Kun. Choinskiui (1859.VIII.18 Nr. 1862) ir linki: „Duok Dieve, kad nauji Kristaus vynyne darbininkai... su nauda darbuotųsi, raudami nedorybių kūkalius, platindami blaivybę, kurios didelį naudingumą matau savo vyskupijoje, o kuri prasidėjo Tamstos valdžiai pavestoje Vyskupijoje".

Vyskupas Valančius dėkoja dvarininkams ir kitiems, panaikinusiems bravorus arba blaivybei patarnavusiems: grafui Kazimierui Pliateriui, Napoleonui Klimauskui, Sickienei (advokato žmonai), Viktorui ir Antanui Grajauskams, Rietavo kunigaikščiui Ireniejui Oginskiui, kuris dėl bravoro uždarymo metinių nuostolių turi 10 000 rublių.

Vysk. Valančius rašė ir tokiems dvarininkams, kurie nesiskubino uždaryti bravorus. Juos prašė Vyskupas pasiaukoti žmonių gerovei[152].

Vysk. Valančius rašo apie girtuoklių nelaimes. Štai Šeškus doru žmogum išlieka, kol neleidžia žydui pasistatyti smuklės savo žemėje. Kai smuklę pasistatyti leido, nuomos už metus susideri su žydu 40 rublių. Metų pabaigoje šaimininkui žydas nuomos nemoka, nes už ją degtinės davė, kada jos reikėjo. Antrais metais ne tik nuomos nemoka, bet šeimininkas dar 30 rublių jam turėjo už degtinę primokėti. Taigi, Šeškus ne tik namie gėrė, bet ir miestelyj. Šeškaus šeimynykščiai taip pat pradėjo gerti už vogtus nuo šeimininko daiktus, kuriuos žydas smuklininkas priimdavo[153].

Degtinės kontrabandininkas žiauriai elgiasi su savo motina, ją išveja[154]; girtuoklė motina piktina savo vaikus. Juk vaikai viską pamėgdžioja: dirbančius, važiuojančius, rūkančius ir girtuoklius. Girtuoklio laukai nearti, nesėti, pievos nepiautos, girtuokliai vaidijasi, muša savo žmonas, kartais nelaimingai miršta[155].

Vysk. Valančiui uoliai dirbant, nenuostabu, kad blaivybė buvo labai stipri.

1) Kauno gubernijoje iš 827 730 katalikų į blaivybę įsirašiusių buvo 689 536, vadinasi 83,3%,

2) Vilniaus gubernijoje iš 626 178 įsirašė 325 261, — 59,9%,

3) Gardino gubernijoje iš 193 373 įsirašė 114 040, — 59,0%[156].

Štai ką kan. Tumas pastebi apie Vysk. Valančiaus blaivybę: „Tos draugijos neturėta jokių paviršutiniškių jungių, kaip dabar sakome, organizacijos; jokių smulkių įstatymų, valdybų, skyrių, keleriopų narių...

---

152 Alekna, 103—110.
153 Ant, tret pasak., 453, 454.
154 Ten pat 397—400.
155 Suaug. žm. knyg., 195—197.
156 Alekna, 113.

Nariai jungėsi tarp savęs vienomis tik dvasios jungėmis ... Vienatinė Brolijos Pirmininkė, į kurios globą visi buvo atiduodami, kurie tik apsižada būti visiškai blaivūs, buvo Švenčiausioji Panelė. Vienatinis visuotinis susirinkimas — priėmimas Š.Š. Sakramentų Grabnyčių dieną"[157].

Paplitusi Vysk. Valančiaus blaivybė nepatiko žydams — smuklininkams ir kai kuriems bravorų savininkams. Jie, rusų valdžios padedami, pradėjo su ta blaivybe kovą (1858.XII.31 Nr. 8079 ir 1859.II.15 Nr. 1246). Vilniaus general-gubernatorius Nazimovas paklausė Vyskupą Valančių, kuo remdamasis leido atspausdinti Popiežiaus Pijaus IX blaivybės įstatus ir įsteigė Blaivybės draugiją? Be to, Nazimovas reikalavo atsiųsti cenzūrai 2 500 egzempliorių knygelių apie blaivybę. Vidaus Reikalų Ministras panašiai klausė, būtent, kur spausdintas tos knygelės originalas ir kame vertėjas jį gavo?

Vysk. Valančius (1859.VII.25 Nr. 1463) nusiuntė reikalaujamos knygelės originalą paaiškindamas, kad ją pirkęs iš žydo, pardavinėjusio senas knygas. Toji knygelė apie Blaivybės brolijas buvo išleista Galicijoj, bet turėjo reikiamą rusų cenzūros aprobatą. Vidaus Reik. Ministras įsakė nubausti leidusius atspausdinti Vysk. Valančiui knygelę.

Į kitą klausimą, būtent, kokiu įstatu remdamasis ėmė steigti blaivybės draugijas, Valančius atsakė, kad blaivybė nėra draugija, bet brolija, panaši Rožančiui, Šv. Pranciškaus juostelei, jos nariai neregistruojami. Formalaus įsteigimo nebuvę, o pasitenkinta vien tik raginimu susilaikyti nuo svaigiųjų gėralų.

Vidaus Reikalų Ministras įsakė policijai neleisti steigti Blaivybės draugijas be vyriausybės leidimo.

Prieš kunigus pasipylė įvairūs skundai, esą jie, blaivybę platindami, netinkamas priemones vartoję. Kai kuriuos skundus policija aiškindama įsitikino, kad skundai arba pramanyti, arba perdėti. Vysk. Valančius atvejų atvejais aiškino aukštiesiems rusų valdininkams, ypač Vilniaus general-gubernatoriui (1858.II.18 Nr. 2076, 1860.VII.12 Nr. 1435), ir kunigus gynė. Vyskupas taip pat primindavo dvasininkijai (1859.I.31 Nr. 278—286; 1860.VII.4 Nr. 1364—1381), kad tam garbingam blaivinimo darbui „garbingos turi būti ir priemonės palaikyti"[158].

Įvairūs rusų valdžios įsakymai ir policijos traukymai ne tik sunkino blaivybės darbą, bet ir kai kuriuos silpnavalius suviliojo grįžti prie senojo „malonumo". Į policijos išsišokimus Vysk. Valančius reagavo, rašydamas Kauno gubernatoriui (1859.V.19 Nr. 1244; 1860.VIII.6 Nr. 1596; 1860.VIII.31 Nr. 1830) ir reikalaudamas sudrausti valdininkus[159].

Išsižadėjusiems blaivybės įžadų Vysk. Valančius rašo atskirus laiš-

---

157 Motiejus Valančius Žemaičių Vyskupas, Pastabos pačiam sau, doc. J. Tumas, 176.

158 Alekna, 88—98.

159 Ten pat 101.

kus, arba visiems ganytojiškus raštus. Sužinojęs veviržėniškių neištikimybę, juos subara primindamas, kiek žalos daro savo sielai, „piktina aplinkines parakvijas blogu savo paveikslu. Ašaros akyse mano stojas, girdžiant tokią pas jumis atmainą ir užkietėjimą... O, vaikai mano, kas tad su jumis dedas? argi jųs norit, kad aš Piemuo jusų, išvydęs tokį jusų užkietėjimą ir nedorumą visiškai jusų išsižadėčiau... Ar norit, kad lankydamas savo avinyčią, jusų neaplankyčiau, arba atvažiavęs pas jus ir atradęs arielką aptvinusius, Dievo man duota galybe jumis koročiau?"[160].

Vysk. Valančius 1861.X.28 visai vyskupijai rašydamas apie blaivybę, ištvėrusiems dėkoja, suklydusius tėviškais žodžiais įspėja ir kviečia atgailoti: „Man rodos, kad iszgirden kalba mana ir parmanen nuludima mano, kaip waikai marnotrawni pulste tuju prisz Diewa altoriaus ir wisi wienu balsu atlejdima nusidiejma prašidami; atnaujenste sulaužita prisiega ir daugiau anejkojes pas židus kelsite"...

Nemažiau ir mums reikėtų subrusti į kovą su girtuokliavimu. Šiais laikais degtinė taip pat daro labai didelius nuostolius turtui, sveikatai, ypač sielai. Pasigėrusieji daugiausia nusikaltimų padaro. Tuo tarpu šiam reikalui išleidžiami milijonai. Jei per metus parapija su 4471 parapijiečių prageria 75 000 litų, vietoje, kur nėra prekymečių, teismų, jokių įstaigų, į kurias žmonės turėtų vykti savo reikalų atlikti ir galėtų ta proga išsigerti, — tai kita tiek pinigų išleidžiama kitur, kur dažnai tenka vykti. Iš tiesų reikia prisipažinti: mes skęstame — todėl reikia ieškoti gelbėjimosi priemonių.

Baigdamas turiu priminti, kad Vyskupą Valančių žmonės šventu laikė, kad jo dorybės, ypač tikėjimą ginant, karžygiškai reiškėsi; jo raštuose nieko daugiau, kaip tik sveiką ir kilnų mokslą randam. Nenuilstamai Vysk. Valančius darbuojasi per savo visą gyvenimą ir mirties patale dar rašo dvasinį savo vaikams testamentą, ragindamas padoriai gyventi ir tvirtai laikytis katalikų tikėjimo. Jis pastebi, kad netoli esąs nuo mūsų priešas ir pranašiškai kalba, kad sulauksim tos gadynės, kada praslinks persekiojimai. Vysk. Valančius žada melsti už žmones ir po mirties. Bet Jis prašė ir tikinčiuosius maldų. Tad melskimės, kad Viešpats Dievas savo apaštalą už jo karžygišką Dievo meilę iškeltų ant mūsų altorių.

---

160 Tėvynės sargas, 1901, Nr. 2, 3, B. 23, 24.

Vysk. A. Baranauskas ir Šv. rašto vertimas į lietuvių kalbą

Vincas Padolskis

PRATARTIS

Daug amžių praleido lietuvis, belaukdamas Kristaus Evangelijos šviesos. Ir kai pagaliau ją išvydo, kai išgirdo Dievo žodį, Kristaus paskelbtą ir jo Apaštalų pakartotą, tai vis dėlto dar ne greit jis jį gavo į savo rankas knygoje surašytą. Dar ilgai jis turėjo sau taikyti Apaštalo Povilo žodžius: „Fides ex auditu" (Rom. 10, 17).

O tai dėl to, kad krikščionybė nėra knygos religija. Ne knyga ją pagimdė, ne knyga yra ir būtina jos palaikymo sąlyga. Kai Kristus, siųsdamas į pasaulį savo Apaštalus, siunčiamiesiems kalbėjo: „Eidami į visą pasaulį, skelbkite Evangeliją visam sutvėrimui" (Mk. 16, 15), Jis jiems neįteikė jokios knygos. Jie turėjo skelbti tik tai, ką patys buvo girdėję ir regėję, o ne ką sako knyga. Tam reikalui parašytos knygos net ir nebuvo.

Vis dėlto rašytas Kristaus žodis netruko atsirasti. Mat, Apaštalų žodį tikintieji ne kasdien galėjo išgirsti, o ir atmintimi ne visuomet buvo galima pasitikėti. Štai kodėl romėnai prašė Morkų, šv. Petro palydovą, kad jis jiems surašytų Petro skelbtuosius apie Kristų žodžius, kuriuos ne tik jie, bet ir jis pats iš savo mokytojo lūpų jau tiek kartų buvo girdėjęs. Matas gi, kai jau rengėsi eiti į kitas tautas, pats pasirūpino savo vietoje palikti įtikėjusiesiems hebrajams parašytą Evangeliją.

Jei jau pirmieji krikščionys taip troško turėti parašytą Evangeliją, visai suprantama, kodėl ir kitos kartos, jau žymiau nutolusios nuo Kristaus laikų, norėjo turėti Kristaus žodį knygoje surašytą: tuo būdu jie galėjo turėti progų tą Kristaus žodį dažniau prisiminti, jį medituoti ir gilintis į jo išreikštas taip naujas ir sunkiai suvokiamas mintis.

Toks noras, be abejo, turėjo gimti ir lietuvio sieloj, kai jis įtikėjo Kristų ir išgirdo Bažnyčios skelbiamą Evangeliją. Tik, deja, dar ilgai jam teko laukti, kol ši jo svajonė įvyko; dar ilgiau jam teko laukti, kol gavo į savo rankas visą Šv. raštą, jam suprantama kalba parašytą.

I. ŠV. RAŠTO VERTIMAI Į LIETUVIŲ KALBĄ PRIEŠ BARANAUSKĄ

A. *Katalikiškieji Šv. rašto vertimai*

Šv. rašto, ypač Evangelijų, vertimas į lietuvių kalbą pasidarė opus, tik Lietuvai priėmus krikštą (po 1387 m., bet ypač po žemaičių krikšto, įvykusio 1413 m.), kai tuo tarpu iki šiol veikę krašte (Mindaugo laikais ir vėliau) pavieniai Lietuvos apaštalai galėjo pasitenkinti, atskirus tekstus tikintiesiems išversdami gyvu žodžiu. A. Jakštas reiškia nuomonę, kad jau XIV amžiui baigiantis, ar XV-jam prasidedant, buvę pagaminti pirmieji lietuviški Šventojo rašto, t. y. Evangelijų, vertimai: juk bažnyčiose per ištisus metus jos turėjo būti žmonėms viešai skaitomos ir aiškinamos[1].

Tokia mintis pagrindo turi. Juk jau pirmaisiais krikščionybės amžiais iš ambonos žmonėms buvo skaitomas Šv. raštas, ypač Evangelijos, ir perskaitytasis tekstas paaiškinamas, sakoma homilija. Juo labiau tai turėjo būti daroma vėlesniais laikais.

Kad taip buvo daroma XVI amžiuje Lietuvoj, žinome iš Daukšos Postilės, kurioj kaip tik paduodami Evangelijų tekstai ir jų homilijos, verstos iš lenkų kalbos. Argi tačiau ši praktika tik XVI-ame amžiuje Lietuvoj įvesta? Ar ne tiksliau jos ieškoti XV-tame amžiuje? Juk Vilniaus vyskupija veikė jau nuo 1388 metų, Žemaičių gi nuo 1417 metų, turėdamos, be daugelio lenkų, ir lietuvių dvasininkų, net universitetinį mokslą ėjusių Krokuvoje ar kitur[2]. Kas yra buvęs šių tekstų vertėjas, nėra žinoma; nežinoma taip pat, ar buvę tokių vertimų daugiau negu vienas. Nė vienas tačiau tokių vertimų neišliko iki mūsų laikų. Perrašinėjami ranka, kaip ir visi prieš spaudos išradimą leistieji veikalai, tokie Evangelijų rankraščiai, pasirodžius pirmiesiems spausdintiems vertimams, pamažu pradingo[3].

Spausdintas seniausias ir pilniausias Evangelijų tekstų rinkinys yra išlikęs jau minėtoj, Kan. Mikalojaus Daukšos iš lenkų kalbos verstoj, Vuiko Postilėje („Postilla Catholicka"), išleistoje 1599 m. Vilniuje[4]. Šalia Evangelijų tekstų, skaitomų sekmadieniais ir per šventes, čia duodami ir tų tekstų paaiškinimai, homilijos. Tik reikia pažymėti, kad tarp Evangelijų tekstų ir homilijų pastebimi aiškūs kalbiniai skirtumai, kurių kil-

---

[1] A. Jakštas, Apie katalikiškus lietuviškus Šventraščio vertimus ir vertėjus, Soter, 1933, 3 psl.

[2] A. Alekna, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje (Redagavo J. Stakauskas), Kaunas. 1936, 52 psl.

[3] Vacl. Biržiška neigia tokių ranka perrašinėjamų vertimų buvimą. Bažnyčioje vartotinų Biblijos dalių lietuviškai vertimo reikalas esąs atsiradęs tik XVI a. pabaigoje, kada, vysk. Merkelio Giedraičio rūpesčiu, pradėta faktiškai antrą kartą krikštyti Lietuva. Žr. Biblija lietuvių kalba, Liet. Enciklopedija, III, 817.

[4] Fotografuotą Daukšos Postilės leidimą paruošė M. Biržiška ir išleido Lietuvos Universitetas 1926 m.

mė tačiau nėra tikrai žinoma. Pasak kai kurių, Evangelijų tekstas nebūsiąs paties Daukšos vertimas; veikiau jis jį būsiąs paėmęs iš seno Žemaičių vyskupijoj dar XV amžiuje vartoto evangelyno[5]. Pasak kitų, Evangelijų tekstus vertęs pats Daukša, tik juos išvertęs prieš homilijas[6], ar didelėj savo šaltinių (lotyniškos Vulgatos ir lenkiško Vuiko Evangelijų vertimo), ypač Bretkūno Postilės, įtakoje[7]. Štai kodėl jų stilius išėjęs kitoks, negu homilijų. Evangelijų tekstai išversti lietuvių vakariečių tarme, su nemažai senovinių pilnesnių formų, kurios vėliau sutrumpėjo, pvz., *mokitiniump* vietoj *mokytiniams, sawump* v. *savo, tiemus* v. *tiems, butumbim* v. *būtumėm;* rašo taip pat *buo* vietoj *buvo, žmuo* v. *žmogus.*

Žymiai trumpesnis už daukšinį senų atspausdintų tekstų rinkinys yra dar išlikęs Konstantino Širvydo SJ „Punktuose sakymų", kurių I dalis išleista 1629 m. Vilniuje, antroji gi jam jau mirus — 1644 m.[8]. Čia taip pat, kaip ir Daukšos, prieš pamokslą paduodamas Evangelijos tekstas, kuris mažai kuo skiriasi nuo Daukšos Postilės Evangelijų teksto; tai yra veikiau tas pats Daukšos tekstas, tik perrašytas rytiečių vilniečių tarme. Palyginus abu tekstus, galima tai lengvai įsitikinti. Be to, kad Evangelijų vertimas nėra paties Širvydo darbas, aiškiai parodo ir „Punktuose sakymų" pastebimieji kalbiniai skirtumai tarp Evangelijų teksto ir homilijų, panašiai kaip ir Daukšos Postilėje[9].

Išleidimui suprastinti ir palengvinti, vėliau pradėjo leisti jau tik vieną Evangelijų tekstą, homilijas paliekant patiems kunigams paruošti. Toks sekmadieniams ir šventėms reikalingas Evangelijų tekstų rinkinys, vadinamas evangelynu, buvo paruoštas 1637 m. jėzuito Jono Jaknavičiaus (a. 1588—1668 m. bal. 11 d.)ir pirmąkart išleistas ar tais pačiais, ar 1647 metais kartu su lenkišku tekstu (Ewangelie polske y litewske). Vėliau jis buvo dažnai perspausdinamas.

Vysk. Juozapo Giedraičio įsakymu 1806 m. buvo išleistas šio, nuolat perspausdinamojo, evangelyno pataisytas leidimas, atsižvelgiant į esamas Lietuvoj tarmes. Mat, evangelynas buvo skirtas visai Lietuvai. Todėl, kad nebūtų pavojaus klaidingai suprasti jo atskirus žodžius, kurie skirtingose tarmėse galėjo turėti ir visai skirtingą prasmę, Evangelijų tekste prie kiekvieno tokio žodžio, turinčio įvairiose tarmėse nevienokią

---

5 A. Jakštas, op. cit., 5 psl.; Ark. J. Skvireckas (Šventasis Raštas, I, Kaunas, 1913, psl. 46), palaikydamas mintį, kad ne Daukša buvęs Evangelijų vertėjas, nenurodo, iš kur jis tą vertimą paėmęs.

6 Vacl. Biržiška, Biblija lietuvių kalba, Liet. Enc. III, 817.

7 R(aitelai)čių Jonas, Šv. Rašto į lietuvių kalbą vertimo istorija, Vadovas, 1912, Nr. 47, 252 psl.

8 Paskiausiai šį jo veikalą išleido Dr. Franz Specht. Širwids Punktay sakimu. Teil. I: 1629, Teil. II: 1644 litauisch und polnisch mit kurzer grammatischer Einleitung, Göttingen 1929.

9 R(aiteliai)čių Jonas, op. cit., 252 psl.; Fr. Specht savo veikale „Širwidas Punktay sakimu", 10 psl., šiuo reikalu taip rašo: „Es lässt sich zeigen, dass er lit. Vorlagen benutzt hat. Denn sprachlich weichen sie mitunter von den Predigten ab".

prasmę, buvo pridėtas ir kitas atitinkamas žodis teksto supratimui palengvinti.

Gražus tai buvo darbas, bet ne tas, kurio jau seniai laukė ir turėjo teisės laukti katalikiškoji Lietuva: Lietuva laukė ištisų keturių Evangelijų, ir net viso Naujojo Įstatymo vertimo.

Tokį vertimą pagaliau ryžosi duoti pats Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulpas Giedraitis (1754—1838.VII.5(17)). Vertimas, skiriamas katalikams (Naujas Istatymas Jėzaus Christaus Wieszpaties musu), išėjo iš spaudos Vilniuje 1816 m., bet be paaiškinimų ir, kas nuostabiausia, lėšomis protestantiškos biblijų draugijos[10].

Vertimo kalba grynesnė už kitų, XIX amžiaus pradžioje išleistų, lietuviškų knygų kalbą, tačiau nėra tokia gryna, kaip Bretkūno protestantiškojo biblijos vertimo. Norėdamas, kad jo „Naują Įstatymą" skaitytų ir liaudis, tarimo inovacijų vertėjas daryti nedrįso ir paliko lenkiškąjį tarimą, žmonėse jau nuo seniai paplitusį. Štai kodėl jis rašė Lukošius, Judošius, Barabošius, Maižiešius, nors pats gerai suprato ir žinojo, kad lietuviškai reikia veikiau rašyti: Lukas, Judas, Mozė ir t. t. Vartoja taip pat ir polonizmus: smertis, sūdas, pažičyti ir t. t. Vuiko lenkiškojo vertimo įtaka visur jaučiama; dažnai juo net vergiškai sekama[11].

Antras šio vertimo leidimas išėjo tik po 90 m. (1906 m.) Shenandoah, Pa., Amerikoje, kun. S. Pautieniaus lėšomis ir su trumpais, bet menkučiais kun. A. Staniukyno paaiškinimais. Tekstas paliktas visiškai tas pats, pakeista tik rašyba. Kalba pataisyta tik pačiose antraštėse, pvz., vietoj „Gromata szwento Powilo Apasztalo pas rimionis" rašoma: „Šv. Apaštalo Povilo Raštas pas Rymiečius"; vietoj „Evangelia pagal Lukosziaus" rašoma: „Evangelija pagal Lukošių".

Iš to, kas čia pasakyta, aiškiai matyti, kad Šv. rašto srityje katalikų darbų balansas yra labai menkas. Nuo 1599 iki 1816 m., t. y. per 217 metų katalikai tenkinosi tik Evangelijų ištraukomis. Į Senąjį Įstatymą tedrįstama leistis tik vėliau. Tai bus vysk. Valančiaus darbas.

Vysk. M. Valančius į lietuvių kalbą išvertė Psalmes, kurios išleistos 1869 m. Tilžėje, ne Vilniuje ir ne 1864 m., kaip pažymėta veikalo pradžioje. Tai ne kas kita, kaip kontrafakcija žandarams apgauti[12].

Po Psalmių įvado vertėjas paduoda visų 150 psalmių vertimą pagal Vulgatos tekstą. Vertimas atliktas sąžiningai; kai kur įbrukamas kursyvu vienas kitas žodis, padedąs originalo tekstą geriau suvokti. Ne visuomet tačiau tie įterpimai gerai parinkti. Kalba žemaitiška. Vėliau vysk.

---

10 Vacl. Biržiška, Lietuviškų knygų istorijos bruožai, I dalis: Senosios lietuviškos knygos, 72 psl., Kaunas 1930.

11 R(aitelai)čių Jonas, op. cit., 254 psl.

12 Vacl. Biržiška, Biblija lietuvių kalba, Liet. Enc. III, 823.

Valančius šias psalmes sueiliavo ir 1872 m. išleido Tilžėje kantičkinio formato veikalu (Vilniaus ir 1863 m. pažymėjimas — kontrafakcija)[13].

Vysk. M. Valančiui mirus (1875 m.), vis labiau pradeda bręsti mintis išsiversti į lietuvių kalbą visą Šventąjį raštą. Lietuviai protestantai tokį vertimą turėjo jau nuo 1735 m., tad katalikams netiko pasilikti su vienu tik Psalmių ir Naujojo Testamento vertimu. Kadangi reikalas dabar jau buvo visiškai aiškus ir neatidėliotinas, beliko ieškoti tik būdų tai minčiai įgyvendinti.

Taip pati mintis, taip ir pirmosios pastangos šiai minčiai realizuoti pirmiausiai pasireiškė Kauno Kunigų Seminarijos kai kurių auklėtinių grupėje 1880—1881 m. J. Vizbaro iniciatyva buvo sudaryta vertėjų grupė, kuriai priklausė A. Dambrauskas, J. Tumas, Pr. Žadeikis, J. Mačiulis ir daugelis kitų gabesnių kunigų. Kai kurie savo pasižadėjimą įvykdė, — pvz., Maironis, Žadeikis, — tuo tarpu kiti vis delsė darbą pradėti. Jiems jo pradėti ir visai neteko, nes baigiantis 1901 m. plačiai pasklido žinia, kad visą Šventąjį raštą ėmė versti Seinų vyskupas Antanas Baranauskas. Kas gi tais laikais geriau už jį galėjo tikti šiam darbui? Jis buvo ir teologas, ir filologas, ir poetas. Todėl nepradėjusieji savo darbo tik džiaugėsi ir Dievui dėkojo, kad sunki vertimo našta taip vykusiai nuslinko nuo jų pečių.

B. *Protestantiškieji Šv. rašto vertimai*

Prieš pradėdami kalbėti apie vysk. A. Baranauską ir jo lietuviškąjį Šv. rašto vertimą, turime keletą žodžių tarti ir apie lietuviškuosius protestantų Šv. rašto vertimus. Tada susidarys pilnesnis vaizdas to viso darbo, kurs buvo atliktas prieš Baranauską, ir teks žiūrėti, kaip jis ta darbą tęsia toliau.

Tenka pirmiausia pažymėti, kad protestantai Šv. raštą vertėsi tais pačiais etapais, kaip ir katalikai, tik jų darbas buvo žymiai spartesnis. Jau 1579 m. pas juos pasirodo Willento „Evangelios bei Epistolos“, 1591 m. Bretkūno Postilė, 1625 m. Jono Rėzos Psalmynas, 1701 m. Naujasis Testamentas ir pagaliau 1735 m. viso Šv. rašto vertimas.

Baltramiejus Willentas buvo Karaliaučiaus lietuvių kunigas. Jo „Evangelios bei Epistolos Nedeliu ir schwentuju dienosu skaitomosios“ yra vertimas iš vokiečių kalbos, 10 metų darbas. Be Evangelijų tekstų, šiame veikale įdėta ir dalis pranašo Izaijo. Tai pirmas bandymas duoti bažnyčiose vartoti Šv. rašto tekstą.

Kitas Karaliaučiaus lietuvių kunigas, anksčiau kunigavęs Labguvoje, Jonas Bretkūnas (g. 1536 ar 1535 m., m. 1602.X. Karaliaučiuje), 1590

---

[13] A. Jakštas, op. cit., 9 psl.

m. pabaigė versti visą Šv. raštą, Senąjį ir Naująjį Testamentą. Darbą jis pradėjo Evangelia Lukaszaus 1579 m., — taigi, tuo pačiu metu, kai buvo išleistos ir Willento „Evangelios bei Epistolos", — matyti, dėl to, kad to laiko kunigus Willento leidinys nepatenkino. Bretkūnas vertė iš vokiečių kalbos, pasinaudodamas tačiau dar ir lotyniškų bei lenkiškų vertimu, taip pat graikišku ir hebraišku tekstu. Nors Bretkūno verstasis Šv. raštas niekuomet nebuvo atspausdintas, vis dėlto jis yra svarbus: juo naudojosi visi paskesnieji protestantų vertėjai, savus vertimus gamindami.

Bretkūno vertimas pasiliko nespausdintas dėl to, kad vertimui peržiūrėti paskirtoji komisija savo darbo nesiteikė pabaigti, nežiūrėdama 1595 m. vyriausybės paraginimo. Nesulaukdama darbo galo, konsistorijai patariant, 1599 m. vyriausybė vertimo rankraštį iš Bretkūno nupirko. Jis ir šiandien guli Karaliaučiaus universiteto bibliotekoje, o dalis jo nuorašo Karaliaučiaus Valstybiniame archyve.

Kokios buvo komisijos darbui užbaigti vilkinimo priežastys? Kai kas to vilkinimo priežasčių ieško grynai asmeniniuose cenzorių santykiuose su Bretkūnu, jų nenoru perdaug išgarsinti Bretkūno vardą. Vacl. Biržiška spėlioja, ar tik nebuvęs čia kaltas ir pakitėjimas santykių lietuvių atžvilgiu, grįžtant prie nutautinimo politikos, kurią anksčiau varė kryžiuočių ordinas ir kuri jau XVI amžiuje vis aiškiau pradėjo atgyti[14]. Tikroji priežastis gal buvo ta, kad vertimas buvo laikomas nevisai tikusiu. Tiesa, vertimui Bretkūnas naudojosi Liuterio vokišku vertimu, bet drauge jis atsižvelgė ir į graikiškąjį bei lotyniškąjį tekstą, ir todėl jo vertimas, artimesnis originalui, skyrėsi nuo Liuterio vertimo, kas tačiau nebuvo pageidaujama. Štai kodėl vėlesnieji vertėjai bandė taisyti Bretkūno vertimą, nors faktiškai tuo jį tik pagadino[15].

Negavęs aprobatos, savo verstųjų tekstų Bretkūnas negalėjo įsidėti nė į 1591 m. savo išleistąją Postilę ir turėjo pasinaudoti Willento išleistomis Evangelijų ištraukomis, kurios, vartojamos bažnyčiose, buvo skaitomos oficialiu vertimu.

Vis dėlto Bretkūno vertimas neliko užmirštas. 1625 m. Karaliaučiaus kunigui Jonui Rėzai pavyko išleisti pataisytą jo Psalmių vertimą. Deja, Psalmynas Rėzos buvo taisomas, prisilaikant ne originalo, bet vokiško vertimo, kas —Bretkūno vertimą apgadino, į jo kalbą įnešė germanizmų.

1660 m. Anglijoj buvo pradėta spausdinti taip vadinamoji Chylinskio Biblija. Samuelis Boguslovas Chylinskis, sūnus Lietuvos reformatų kunigo, studijavęs Olandijoj, 1657 m. buvo išsiųstas į Angliją lėšų rinkti ir derėtis išspausdinti Kėdainių senjoro, Jono Božimovskio, ir lie-

---

[14] Vacl. Biržiška, Lietuviškų knygų istorijos bruožai, I d., Kaunas 1930, 63 psl
[15] R(aitelai)čių Jonas, op. cit., 246 psl.

tuvių pamokslininko Karaliaučiuje, Jurgio Skrodzkio, ruošiamą Šv. rašto vertimą, taip vadinamą „Kėdainių Bibliją". Bet išėjo kitaip.

Gyvendamas Anglijoje, kad ir neturįs reikiamų kvalifikacijų, Chylinskis pats pradėjo versti Šv. raštą lietuviškai. Tarp kitko, į šį žygį, atrodo, jį bus nemažai pastūmėjęs rėmėjų reikalavimas parodyti jiems sumanytąjį spausdinti darbą. 1659 m. Chylinskio vertimas jau buvo baigtas ir išspausdintas leidžiamosios Biblijos prospektas; 1660 m., anglų paremtas finansais, vertimą pradėjo spausdinti E. Tyrolo spaustuvėje Edinburge. Atspausdinus dalį Senojo Testamento ir jį parodžius Vilniaus Sinodui, kurs jį įvertino neigiamai, spausdinimas buvo sulaikytas; atspausdintieji lankai (iki 40 psl.) už skolas buvo areštuoti ir vėliau parduoti kaip „makulatūra". Išliko tik trys egzemplioriai: vienas British Museume, kitas Berlyno Valstybinėje bibliotekoje ir trečiasis, korektūrinis, įteiktasis Vilniaus Sinodui, buvęs Vilniaus Universiteto bibliotekoje, vėliau pateko į Petrapilio Katalikų Dv. Akademijos biblioteką, bet po 1918 m. jo likimas nežinomas[16].

1701 m. Karaliaučiuje išleistas iš karto dviem leidimais Bitnerio Naujojo Testamento vertimas; vienas leidimas buvo pritaikytas Didžiajai, kitas Mažajai Lietuvai.

Pagaliau 1735 m. buvo atspausdintas viso Šv. rašto vertimas. Tai buvo kolektyvo darbas, ir todėl vertime pastebima daug nevienodumų ir net šiokių tokių prieštaravimų. Tai pastebėjus, J. J. Quandtas, kurs šiai Biblijai spausdinti buvo išrūpinęs iš Fridricho Wilhelmo I lėšų, šį vertimą pavedė peržiūrėti Schimmelpfenigiui, ir 1755 m. išėjo naujas pataisytas leidimas. Vėliau šis vertimas vėl buvo taisomas, be kitų, Rėzos (1816 m.) ir Kuršaičio (1869 m.). Nekalbant apie dogmatines klaidas, kalbos atžvilgiu vertimas vis dėlto pasiliko prastokas, pilnas germanizmų.

Peržvelgus tuos visus, katalikų ir protestantų, vertimus, visur tenka pastebėti vieną ir tą patį dalyką: tai sunkumas išsireikšti gražiai lietuviškai. Šv. rašto mintis reikia išreikšti tiksliai, suprantamai ir gražiai. Bet čia kliudo stoka tinkamos terminologijos, pilna svetimybių ir mažai kultivuota kalba. Tai vis sunkiai nugalimos kliūtys. Prie to dar prisideda noras nenutolti nuo liaudies kalbos, o kartu ir išvengti liaudžiai įprasto tarimo inovacijos, kai tuo tarpu mūsų kalba to reikalaute kartais reikalauja. Pastebimas dar originalo, iš kurio verčiama, kalbos neapvaldymas, neatsižvelgimas taip pat į savo kalbos dvasią. Štai kodėl vertimas išeina vergiškas.

Visas šias kliūtis reikia turėti prieš akis, kalbant ir apie vysk. A. Baranausko Šv. rašto vertimą į lietuvių kalbą.

---

[16] Vacl. Biržiška: Biblija lietuvių kalba, Liet. Enc. III, 820 s.; to paties autoriaus: Lietuviškų knygų istorijos bruožai, I dalis: Senosios lietuviškos knygos, Kaunas 1930, 65 psl.

II. VYSK. A. BARANAUSKO ŠV. RAŠTO VERTIMAS

Jei vysk. Baranauskas ėmėsi versti Šv. raštą į lietuvių kalbą, tai, galima sakyti, tik reikalo spiriamas. Vysk. Giedraičio į lietuvių kalbą išverstasis „Naujasis Įstatymas" tuomet jau buvo retenybė, todėl kunigai šaukte šaukė, kad jiems trūksta lietuviško katalikiško Šv. Rašto vertimo, ypač Naujojo Įstatymo. Bet šiuo metu tik vieno Naujojo Įstatymo vertimo jau negalėjo pakakti. Jau buvo skaitoma tikru atsilikimu neturėjimas viso Šv. rašto vertimo, kokį Lietuvos protestantai jau nuo 1735 metų turėjo. Vysk. A. Baranauskas ryžos pagaliau tą spragą užkišti.

Jis buvo ir poetas, ir teologas, ir filologas.

Baranausko poetiniai gabumai čia tikrai galėjo rasti patogią dirvą pasireikšti, ypač psalmių vertime. Tiesa, psalmių poezija orientalinė, besilaikanti savų dėsnių, bet vis dėlto kiek ten minčių ir jausmų, kurie yra tapę visos žmonijos bendru lobiu! Suprantama, kiekvieno vertėjo pareiga kuo tiksliausiai perduoti originalo mintį, bet poetas gali lengviau surasti tinkamą žodį, žodį gražų ir spalvingą, sakinio dalis taip pat sklandžiau jam pavyks supinti, mintis todėl meniškiau bus išreikšta, negu ne poeto darbe.

Šv. rašto poezijos, kaip ir kitų jos knygų, vertimą turi lydėti ir teologinė precizija. Šiuo atžvilgiu parinktas tinkamas tikslus žodis turi esminės reikšmės; kitaip vertimas neišreikš to tikėjimo, kuriuo dvelkia verčiamoji knyga. O tai jau bus prasilenkimas su originalu ir negalės vertimu skaitytis, nekalbant jau apie blogus padarinius, kuriuos gali skaitytojuose sukelti iškreipta tikėjimo knyga.

Teologinį išprusinimą vysk. A. Baranauskas gavo pirmiausia Varnių Kunigų Seminarijoje, į kurią jis įstojo 1856 m. rudenį. Nuo 1858 iki 1862 m. jis mokėsi Dvasinėje Petrapilio Kunigų Akademijoje, kurią baigė Teologijos Magistro laipsniu; 1863—1864 m., kaip valdžios stipendininkas, tęsdamas mokslą jis lankėsi užsienio aukštosiose mokyklose, — Miunchene, Romoje, Innsbrucke ir Louvaine, — o iš ten sugrįžęs, 1865 m. jau profesoriauja toje pačioje Petrapilio Kunigų Akademijoje.

Bet čia jo veikla buvo neilga. Susiginčijęs su rusofilu tos Akademijos rektorium, tų pačių metų gruodžio mėnesį profesoriavimą Petrapilyje meta ir sugrįžta į savo vyskupiją, kur iš pradžių jis eina katedros vikaro pareigas, gi nuo 1867 iki 1884 m. yra Kauno Kunigų Seminarijos homiletikos ir dogmatinės teologijos profesorius[17]. Šie metai A. Baranausko teologiniam išsiprusinimui buvo, be abejo, svarbiausi, nes, būdamas dogmatinės teologijos profesorius, labiau negu kada nors anksčiau, turėjo progos susigyventi su teologija, jos klausimais ir preciziška terminologija.

---

[17] J. Tumas, Antanas Baranauskas, 26 psl., Kaunas 1924.

Dėstydamas homiletiką, turėjo progos įsistudijuoti ir į lietuvių kalbą, kuria homiletika buvo dėstoma: nuo 1863 m. homiletikos dėstymas lenkų kalba buvo uždraustas; tebuvo galima ją dėstyti tik lietuvių arba rusų kalba, — taigi, ji ir buvo dėstoma lietuviškai. Prieš tai tačiau auklėtiniams tekdavo išeiti ir tam tikras paruošiamasis lietuvių kalbos kursas, trukęs net dvejus metus. Kaip homiletikos profesoriui, A. Baranauskui pačiam teko skaityti šis kursas. Tai davė jam progos tapti kalbininku.

Savo kurso reikalui 1870 m. jis išsivertė į lietuvių kalbą Augusto Schleicherio 1856 metais išleistą „Lehrbuch der litauischen Sprache", bet vėliau jis šią gramatiką, kaip netikusią, metė ir paruošė savo lietuvių kalbos vadovėlį, „Mokslą lietuviškos kalbos", kaip pats autorius šį savo vadovėlį vadino[18].

A. Baranauskas kalbotyra tada buvo labai susidomėjęs ir palaikė artimus santykius su daugeliu kitų to laiko kalbininkų, — A. Schiefneriu, H. Weberiu, J. Baudouin de Courtenay, F. Kuršaičiu, L. Geitleriu, J. Karlovičium ir E. Volteriu. Svetimiesiems mokslininkams jis rodėsi didžiausias Lietuvos filologas. Vėliau tačiau jo susidomėjimas kalbotyra pradėjo vėsti, užtat vis daugiau ir daugiau vietos skyrė matematikai. Persikėlęs į Seinus vyskupu (1897 m.), kalbotyrą A. Baranauskas visai metė.

Pradėjęs kalbininko darbą, rašybai pagrindu A. Baranauskas buvo paėmęs Schleicherį, taigi, rašė diēna, dūna, maczau, gaidžo, bet jau prieš 1873 m. jis susidaro skirtingą savąją rašybą. Jis vartoja lenkiškas ł ir w, pirmas iš kilmės pradeda rašyti rugiai, arklai, dwasia, vietoje kitų rašomųjų rug(i)ei, arkl(i)ei, dwase. Remdamasis rytiečių tarmėmis, rašo nosines ne tik galininke, bet ir įnagininke (ranką, gerybę), o vėliau ir vietininke (laukę, darbuosę). Jis kūrė taip pat naują kirčių ir balsių kiekybės teoriją (prieš Schleicherį ir Kuršaitį).

Jis yra pirmasis lietuviškos gramatikos terminologijos kūrėjas. Jo balsis, liemuo, būdvardis, skaitvardis, sakinys, rašyba, tarmė ir kt. visuotinai prigijo, o daiktovardis, įvardė teko perdirbti į daiktavardį, įvardį. Tačiau dauguma jo kaltinių terminų nenusisekę. Antai, linksnį iš pradžių vadino lankčiu, paskui lankiu. Linksnių vardai vergiškai išversti iš lotynų kalbos: vardlankis, gimlankis, duodlankis, skundlankis ir t.t. Kai kurie terminai net patiems jo mokiniams sukeldavę daug juoko, pvz., šnypščiai (š, ž), švilpiai (s, z), čiulpiai (č, dž)[19].

---

[18] Šį ranką rašytąjį A. Baranausko vadovėlį, sutrumpintą, autoriaus visai neatsklausęs, savo lėšomis išleido Tilžėje 1896 m. Kun. P. Sereika (1844—1913) („Kalbamokslis Lietuviškos kalbos išduotas per L. L."). Kalbamokslyje ištikimai paduota visas A. Baranausko gramatikos turinys, išlaikyta ir jo rašyba, išskyrus tik lenkiškąją w, kuri pakeista lotyniška v. Plg. A. Dambrausko-Jakšto Užgesę Žiburiai, 274 psl., redaguoti kun. J. Tumo, Kaunas 1930.

[19] A. Salys, Baranauskas kalbininkas, Liet. Enc. II, 1179 s.

Būdamas didelis konservatorius, savo rašyboje A. Baranauskas ne tik palaikė lenkiškas raides w, ł, sz, cz, bet ir visą eilę tokių kalbos barbarizmų, kaip: griekas, griešyti, smertis, smertelnas, pakūta, čyščius, koronė, storonė, rokuoti, rokunda, sumenija, spaviedis, spaviedotis, mūčelninkas, pūstelninkas, Traicė, asaba ir t.t.

Reikia pažymėti, kad žymesnės įtakos mūsų bendrinei kalbai ir rašybai susidaryti A. Baranauskas neturėjo. J. Jablonskis išaugo ne iš Baranausko, bet iš K. Jauniaus, kuris savo mokytoją Baranauską žymiai pralenkė.

Gaila, kad į gyvenimo pabaigą Baranauskas kalbotyra nesidomėjo ir su kitų laimėjimais nesiskaitė. Tai būtų nemaža padėję Šv. rašto vertimui. Studijuodamas kalbotyrą, „galų gale išsidirbo sau nuomonę, kad jis vienas temokąs, kaip reikiant, lietuvių kalbą ir į kitaip manančius žiūrėjo su panieka. Jaunių laikė utopistu reformatorium, o Jablonskį nesubrendėliu. Kartą, gavęs į rankas Kriaušaičio gramatiką, sviedė ją į kampą, sakydamas: „Gaila laiko tokioms nesąmonėms skaityti". Lietuvių laikraščių, einančių Tilžėje, nekentė ir nė į rankas neėmė. Tai esąs bedievių nesubrendėlių darbas". Taip rašo savo atsiminimuose apie vysk. A. Baranauską prel. J. Laukaitis, tais laikais buvęs Seinų Kūrijos sekretorius ir vysk. A. Baranausko kapelionas.

Tokie buvo vysk. A. Baranausko kalbiniai laimėjimai ir įsitikinimai, kada jis pradėjo versti Šv. raštą į lietuvių kalbą. Kaip pažymėta rankraščio lapuose, vertimą jis pradėjo 1901 m. rugs. 4 d. (savo laiške broliui Anuprui, rašytame 1901 m. gruodžio 29 d., nurodo rugpiūčio mėnesį). Vertė labai sparčiai, bet mirtis jį užklupo, darbo dar nebaigusį. Vertėjas mirė 1902 m. lapkričio 26 d. Paskutinė jo darbo diena buvo toji pati lapkričio 26. Tą dieną jis pabaigė versti Raudų III skyrių, paaiškinti gi tespėjo tik pirmąsias 9 eilutes. Devintosios eilutės aiškinimas baigiasi šiais žodžiais: „Takus mano iszwertė. Padarė, jog man niekas nebesiseka".

Mirties nutrauktas vertimas dabar sudaro 1528 psl. in-folio rankraštį, kuris po vertėjo mirties buvo atitekęs Žemaičių Seminarijai, dabar gi yra V. D. Universiteto rankraščių skyriuje, padalintas dviem dalim: į pirmą įdėta viena tik Psalmių knyga, kuriai tačiau trūksta dviejų lapų, 1073—1076 psl., taigi stokoja Ps. LXVIII—LXXI; į antrąją sudėtos visos likusiosios išverstos knygos. Rankraštis šiaip įvardintas:

B I B L I J A

RASZTAS SZWENTAS

Seno ir Naujo Testamento

Isz lotiniszkos wulgatos

Lietuwiszkai perguldytas
su trumpais pareiszkinimais

isz Kunigo Menokijaus ir kitu mokytu

A. B. Seinu Wyskupo

Prel. J. Laukaičio tvirtinimu, vysk. A. Baranauskas vertimui kasdien skirdavęs ne mažiau kaip 12—15 val. Iš paišeliu pažymėtos knygos pradžioj ir pabaigoj datos, nurodančios, kada toji knyga buvo pradėta versti ir kada ji versti baigta, matyti, kad vertėjui darbas vyko labai sparčiai. Štai pagal tuos datos pažymėjimus sudaryta lentelė, atvaizduojanti vertimo laiką ir spartą:

Knygos pavadinimas	Pradėta versti	Baigta versti
Knęga Genesis (Gimimas)	1901. IX. 4	1901. IX.27
Knęga Exodus (Iszejimas)	„ IX.28	„ X.17
Knęga Leviticus (Lewitiszka)	„ X.17	„ X.29
Knęga Numerorum (Skaicziu)	„ X.29	„ XI.13
Knęga Deuteronimii (Antro Zokono)	„ XI.13	„ XI.30
Knęga Josue	„ XII. 1	„ XII.10
Knęga Judicum (Sudžiu)	„ XII.10	„ XII.21
Knęga Ruth	„ XII.21	„ XII.23
Pirmoji knęga Regum (Karaliu)	„ XII.23	1902. I.18
Antroji knęga Regum (Karal.)	1902. I.19	„ I.28
Treczioji knęga Regum (Karal.)	„ I.28	„ II. 9
Ketvirtoji knęga Reg. (Karal.)	„ II. 9	„ II.19
Knęga pirmoji Paralipomenon (likusiu daiktu)	„ II.19	„ II.28
Antroji knęga Paralipomenon (likusiu daiktu)	„ II.28	„ III.10
Knęga pirmoji Ezdrosziaus	„ III.10	„ III.14
Knęga Nehemijosziaus vadinama antraja Ezdrosziaus	„ III.14	„ III.19
Knęga Tobijosziaus	„ III.19	„ III.22
Knęga Judith	„ III.22	„ III.26
Knęga Esther	„ III.26	„ IV. 3
Knęga Job	„ IV. 3	„ IV.15
Knęga Psalmu	„ IV.16	„ V.26
Knęga Proverbiorum (Priežodžu)	„ V.26	„ VI.18
Knęga Ekklezijastes	„ VI.19	„ VI.29
Canticum Canticorum (Giesmė giesmiu Salomono)	„ VI.30	„ VII.11
Knęga Iszminties (Sapientiae)	„ VII.11	„ VII.27
Ecclesiasticus (Ekkleziastikas)	„ VII.28	„ IX. 4
Pranaszystė Izajosziaus	„ IX. 5	„ X.17
Pranaszystė Jeremijosziaus	„ X.18	„ XI.22
Threnai tai yra Raudojimai Jeremijosziaus pranaszo	„ XI.22.	

Raudų tespėta išversti tik trys skyriai. Kad ir silpnas, lapkričio 24—26 d. jis dar atliko rekolekcijas, ir vėl sėdo prie darbo. Berašant

teksto „Takus mano iszwertė“ „pareiszkinimą“: „Padarė, jog man niekas nebesiseka“, ištiko jį paskutinis priepuolis, ir vakare mirė[20]. Taip Naujasis Įstatymas versti liko nė nepradėtas.

Vysk. A. Baranauskas Šv. raštą vertė iš lotyniškos Vulgatos teksto, išleisto alytiškio arkiv. Sim. Kazlausko Vilniuje drauge su lenkišku Vuiko vertimu ir pridėtu iš Menokijaus paimtu komentaru (Biblija łacinsko-polska z komentarzem Menochjusza, Wilno, 1861—1864; vėliau perspausdinta). Šis veikalas buvo dažnai naudojamas to laiko Kunigų Seminarijose kaip Šv. rašto vadovėlis. Deja, jis buvo gerokai persenęs, nors, tiesą pasakius, jaunas jis niekuomet ir nėra buvęs, nes komentaras buvo paimtas iš autoriaus, gyvenusio 1576—1655 m. Tiesa, arkiv. S. Kazlausko laikais Šv. rašto studijos dar nebuvo padariusios tiek pažangos, kaip šiandien; vis dėlto pažangos padaryta buvo. Taigi, reikėjo į tai atsižvelgti. Juo labiau vysk. A. Baranauskui netiko šiuo pasenusiu komentaru naudotis, nes jis rašė veikalą jau XX-jam amžiui, ir kai Šv. rašto mokslas šuoliais žengė pirmyn. Kitas egzegetas, kurio veikalais naudojosi vysk. A. Baranauskas, buvo Cornelius a Lapide († 1637). Tačiau, pasak prel. J. Laukaičio, labai retai jo komentarais faktiškai naudojosi; į jį pažvelgdavęs, tik kilus kokiai abejonei. Pats vysk. A. Baranauskas egzegezės mokėjo tik tiek, kiek jos prieš keturiasdešimts metų buvo mokęsis Petrapilio Dvasinėje Akademijoje. Jis buvo teologas, bet ne egzegetas. Štai kodėl jo pridedamieji paaiškinimai, paties vertėjo vadinami „pareiszkinimais“, išėjo toki silpnučiai ir nepritaikyti šių dienų reikalavimams. Nedidelės vertės yra ir jo atskirų knygų „Intwedimai“. Išskyrus Pentateuchą, tokie „Intwedimai“ duodami prieš kiekvienos knygos tekstą.

Nei hebrajų, nei graikų kalbų vysk. A. Baranauskas nemokėjo ir į originalinį tekstą neatsižvelgė. Jo visos pastangos buvo nukreiptos ištikimai perduoti Vulgatos tekstą. Tai jį privedė prie vergiško vertimo. Ištiesų, savo vertime jis sustatinėja žodžius pagal lotynišką Vulgatos tvarką, nežiūrėdamas, kad tai priešinga lietuvių kalbos gramatikai ir kad Šv. rašto prasmė dėl to kartais lieka visai nesuvokiama. Gerai, kada Vulgatos prasmė yra aiški; tada ją rasi aiškią ir Baranausko vertime. Bet jei Vulgatoj aiškios prasmės nėra, jos nerasi nė vysk. A. Baranausko vertime. Jai surasti vysk. A. Baranauskas originalinių tekstų į pagalbą šauktis nė nemanė[21].

Įsipainioti į vergišką vertimą vysk. A. Baranauskui bus nemaža padėjęs lenkiškasis Vuiko vertimas, be kurio jokio kito vertimo jis po ranka neturėjo. Vuiko vertimas, pirmą kartą atspausdintas 1599 metais, griežtai laikėsi Vulgatos teksto ir jį vergiškai perdavė, už tai susilaukdamas daug priekaištų. Kadaise jis buvo laikomas aukščiau kritikos, dabar gi vertinamas vis blaiviau, ir stengiamasi jis pataisyti. Vysk. Fr. Alb.

---

[20] M. Biržiška, A. Baranauskas, Liet. Enc. II, 1178.
[21] A. Jakštas, op. cit., 14 psl.

Simonas savo prakalboje prie pataisyto Vuiko teksto, leidžiamo 1908 m. su komentaru, taip išsireiškia: „Vuiko vertimas, puikus kaip vienas iš gražiausių lenkų kalbos paminklų iš XVI šimtmečio pabaigos, niekuomet nebuvo tikru Šv. Rašto vertimu teisingoje to žodžio prasmėje, bet vergišku perdėjimu lotyniškos Vulgatos. Kun. Vuikas nors anot ano laiko liudytojų, žinojęs hebraišką ir graikišką kalbą, vienok, kaip pasirodo iš visos sakinių ir straipsnių eilės, arba retai į originalius tekstus pažvelgdavo, arba, jei ir žiūrėjo, tai nevisuomet juos kaip reikiant suprato. Todėl būtų galima paduoti iš jo vertimo visus šimtus tokių išsireiškimų, kurie net žmogui apsipratusiam su biblijine kalba yra tikri galvosukiai... Vuikas vertė iš lotyniško teksto žodis po žodžio sulig to, ką jie reiškia pirmame geresniame lotyniškame žodyne, nežiūrint į tai, ar lenkas skaitytojas ką nors iš to supras, ar ne“[22].

Vysk. A. Baranauskas irgi panašiai vergiškai perduoda Vulgatos tekstą, visai neieškodamas prasmės. „Jei kuris žodis turi dvejopą prasmę, vieną tiesioginę materialinę, kitą metaforinę, tai Baranauskas, — pastebi A. Jakštas (Op. c. p. 14), — dažniausiai ims pirmąją, nors iš teksto ir matytųs, Šventraštį pavartojus tą žodį antrąja prasme. Pav., lot. žodis generatio reiškia ir fizišką gimdymą ir žmonių kartą. Šiąja pastarąja prasme 105 psalmėj 31 eilutėj pasakyta: in generationem et generationem usque in sempiternum. Bet Baranauskas į tai neatsižvelgdamas verčia: „gimdyman ir gimdyman iki ant amžių“. Panašiu būdu žodis similitudo reiškia ir palyginimą ir panašumą. Baranauskui panašumas, matyt, atrodė abejotinas, todėl jis Pradžios knygos (1, 26) žodžius „Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram“, išvertė: „Padarykime žmogų paweikslan, ir prilyginiman musu“. Pradž. 2, 4, rašoma: „Szitie yra gimdymai dangū ir žemės“. Pradž. 1, 20: „Gimdykit wandenys rėplį duszios gyvos“. Pradž. 5, 1: „Szitoji yra knęga gimdymo Adomo“. Pradž. 2, 23, taip verčia: „Ir tarė Adomas: Tai nunai, kaulas isz kaulu mano, ir mėsa isz mėsos mano: szitoji wadinsis Wyrienė, jog isz wyro imta yra“. Taigi, žodyno paduodamoji pirmoji žodžio prasmė ir vyks A. Baranausko yra mėgiama. Jei tačiau šalia vergiško Vuiko vertimo vysk. A. Baranauskas būtų turėjęs geresnių vertimų kitomis kalbomis, be abejo, jo vertimas būtų išėjęs geresnis.

Be daugelio pasenusių polonizmų, kaip smertis, apiera, zokonas, sūdas, paliktų tik dėl konservatoriškai senovės branginimo, randame nemaža ir senų kalbos formų, kaip antai: būnai, pražūnai, išnykstai, saviemus žmonėmus, geriemus vaikamus, geramui vaikui, vaikump, žmoniump, tėvump ir t.t. Teis. 9, 2 jis rašo: „Bylokit wisiemus wyramus Sichemo: kas jumus yra geriau“.

Šias senovines lytis Baranauskas paėmė iš Daukšos ir Širvydo, kurių

---

[22] Cituota pagal Arkiv. J. Skvirecką, Šv. Raštas, I, 47 psl., Kaunas 1913.

raštais nepaprastai grožėjosi. Kaip pažymi savo atsiminimuose prel. J. Laukaitis, jis tokiu būdu norėjo sukurti lietuvišką biblinį stilių, kaip kadaise lenkišką biblinį stilių sukūrė Vuikas, kurio vertimu vysk. A. Baranauskas buvo tiesiog susižavėjęs.

Reikia pažymėti, kad Baranauskas bandė kalti ir naujus žodžius, tik, deja, dažniausiai nevykusiai. Pvz., lotynišką žodį „salutare" jis verčia „išganyba" (Ps. 41, 6: „iszganyba weido mano"), mirabilia — stebūklystės (Ps. 105, 7: „Tėwai musu Egipte nesuprato stebuklysczіu tawo"), magnalia — didždaryba (Ps. 105, 21: „kuris padarė didždarybas Egipte").

Štai vysk. A. Baranausko vertimo pavyzdys:

Psalmas LXVII:

1. Gatui; Psalmas Giesmės, paczamui Dowidui.

2. Kelysi Diewas, ir bunai iszbarstytais neprietelūs jo, ir pabėgie kurie neapkencza jo, nuog weido jo.

3. Kaip nyksta dumas, isznykstai: kaip tirpsta waszkas nuog weido ugnies, teip pražunai nusidėjėlai nuog weido Diewo.

4. Ir teisieji puotuojie, ir džiaugysi akysę Diewo, ir pamėgstai linksmybėj.

5. Giedokit Diewui, psalmą skambinkit wardui jo, kelą darykit tarnui, kuris žengia ant wakaru: Wieszpats wardas jamui.

Džiaugkites akysę jo, iszsigąs nuog weido jo.

6. tėwo naszlaiczu, ir sudžos naszlu:

Diewas wietoj szwentoj sawo:

7. Diewas, kuris ingywendino wienbudžus namuose: kuris iszweda surisztus galybėj, lygiai ir tuos, kurie nartina, kurie gywena kapuose.

8. Diewe, iszeitint tau akysę žmonijos tawo, pereitint pustynėj:

9. žemė sudrebo, nes dangūs warwėjo nuog weido Diewo Sinai, nuog weido Diewo Izraelaus.

10. Lietų gerawalį atskirsi, Diewe, tėwykszczai tawo: ir pasilpo, tu gi iszbaigei daryt ją.

11. Gywulai tawo gywens joj: pritaisei saldybėj tawo neturėlui, Diewe.

12. Wieszpats duos žodį sakantiemus Ewangeliją macies daugybėj.

13. Karalus galybiu numylėto numylėto: ir gražumui namu skirstyt plėszmus.

Jei ši psalmė ir šiaip jau sunkiai suprantama, tikras „crux interpretum", tai vysk. A. Baranausko vertime beveik visai neįmanoma suvokti, kas ten norima pasakyti. J. E. Arkiv. J. Skvirecko vertime ši psalmė nepalyginamai geriau pavykusi išversti.

UŽBAIGA

Remiantis tuo, kas anksčiau pasakyta, prieiname išvadą, kad vysk. A. Baranausko Šventojo rašto vertimas tiek moksliškumo, tiek lietuvių kalbos ir gramatikos atžvilgiu nepatenkina elementariausių kritikos reikalavimų. Visai suprantama, kad toks vertimas niekuomet negalės išvysti pasaulio šviesos, juo labiau — kad jį su kaupu pavaduoja arkiv. J. Skvirecko vertimas.

Vis dėlto, kad ir pasilikęs rankraštyj, šis vysk. A. Baranausko darbas mums daug ko pasako: jis nuolat byloja apie nepaprastą vertėjo pasiaukojimą tą darbą dirbant ir duoda mums darbštumo pavyzdį; jis mus moko Dievo žodžiui meilės ir pagarbos — jis pats jį traktavo su didele meile ir pietizmu.

Paskleisti Šv. raštą mūsų žmonėse buvo jo karščiausias noras. 1901 m. vasarą jis lankėsi Varšuvoje ir Petrapilyje, rūpindamasis spaudos grąžinimo reikalais. Ir kai jam tai buvo pažadėta, tuoj ėmė Šventąjį Raštą versti; jam išleisti ir lėšas taupė[23].

Deja, garbus Vyskupas savo darbo pabaigos nesulaukė: išvertęs tik 3/5 visos Biblijos, mirties pakirstas sukniubo ant jos rankraščio. Turime dėkoti Apvaizdai, kad į šią dirvą nedelsiant siuntė kitą darbininką, J. E. Arkiv. J. Skvirecką, kurio dėka dabar jau turime viso Šventojo rašto lietuvišką vertimą.

Bet dar liko įgyvendinti antra vysk. A. Baranausko testamento, paskutinės jo valios, dalis. Tai lietuviško Šv. rašto paskleidimas tautoje. Čia tai jau mūsų veikimo dirva, verta didžiausio susidomėjimo ir realių pastangų.

PANAUDOTA LITERATŪRA:

1. *R(aitelai)čių Jonas,* Šv. Rašto į lietuvių kalbą vertimo istorija Vadovas, 1912, Nr. 47, 245—260.
2. *K. J. Skvireckas,* Šventasis Raštas, I, Kaunas 1913.
3. *K. J. Tumas,* Antanas Baranauskas, Kaunas 1924.
4. *Vacl. Biržiška,* Lietuviškų knygų istorijos bruožai, I dalis: Senosios lietuviškos knygos, Kaunas 1930.
5. *A. Jakštas,* Apie katalikiškus lietuviškus Šventraščio vertimus ir vertėjus, Soter, 1933, 3—24.
6. *M. Biržiška,* A. Baranauskas, Liet. Enc. II, 1158—1178.
7. *Vacl. Biržiška,* Biblija lietuvių kalba, Liet. Enc. III, 817—824.
8. *A. Salys,* Baranauskas kalbininkas, Liet. Enc. II, 1179—1183.
9. *Prel. J. Laukaitis,* Vysk. A. Baranauskas Šv. Rašto Vertėjas, Atsiminimai (rankrašty).

---

[23] M. Biržiška, A. Baranauskas, Liet. Enc. II, 1177.

PSICHOLOGIJA

FILOSOFIJA

T U R I N Y S

Vysk. Mečislovas REINYS, Vilkaviškis
VDU Teologijos-Filosofijos Fakulteto nargs
Rasė ir psichika

Prel. Prof. Pranas KURAITIS,
VDU Teologijos-Filosofijos Fakulteto nargs
Tauta ir jos filosofija

Juozas GIRNIUS
Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai

---

Rasė ir psichika

Vysk. Mečislovas Reinys

Rasių klausimas yra dabartiniu laiku labai suaktualėjęs ne vien politikos srityje, bet ir pačiam antropologijos mokslui. Toksai lygiagretus suaktualėjimas yra visai suprantamas, nes, kaip istorija rodo, gyvenimo sukelti įvykiai yra netrukus atitinkamo mokslo nagrinėjami, nes jie sudaro tinkamą progą ir reikiamą medžiagą mokslinei analizei, dėsnių suradimui, dalykų išaiškinimui bei įvertinimui.

Turint tikslą išnagrinėti rasės ir psichikos klausimą, tenka išsiaiškinti patys temos terminai — rasė ir psichika — ir iš jų sugretinimo kylantieji santykiai.

Rasės terminu nusakome grupę žmonių su paveldimų kūno žymių kompleksu, skirtingu nuo kitos grupės. Psichikos terminu išreiškiame psichinio gyvenimo visumą, kiek ji prieinama plačia prasme imamam patyrimui, visai neliečiant pačios sielos — psichės — klausimo.

Turint prieš akis rasės ir psichikos terminus bei dalykus, čia mums ir iškyla rūpimasis pagrindinis klausimas, būtent, rasių psichologijos klausimas. Jisai sudarys šio mūsų svarstymo branduolį. Rasių psichologijos klausimas yra naujas, kelia labai daug mokslinių ginčų, maža kas yra išaiškėję, nors veikalų rasių psichologijos vardu yra jau keleta. Tačiau visai teisingai prof. Dr. Franz Rüsche pabrėžia, kad mokslinė rasių psichologija yra dar tik pradedama nagrinėti ir maža kas tikra šioje srityje yra žinoma[1].

Norint nuodugniau išnagrinėti rasių psichologijos dalyką, tenka, visų pirma, pasvarstyti ginčus, kilusius sudarant rasės sąvoką, — būtent, ar rasės sąvoka remiasi somatinėmis žymėmis ar gal psichinėmis, antra, ar nėra moksliškai daugiau pamatuota kalbėti apie atskirų tautų psichiką, negu apie atskirų rasių, trečia, kaip būtų galima, bent suglaustai ir provizoriškai, charakterizuoti lietuvių tautos psichiką.

---

[1] „Die eigentlich wissenschaftliche Rassenpsychologie steht erst in den Anfängen und weiss noch nicht viel Sicheres zu sagen". Jo veik. „Blut und Geist", 98—9 psl., 1937, Paderborn, F. Schöningh.

I

Rasių mokslas, kaip jisai šiandien figūruoja įvairiuose kraštuose ir kaip jam yra įvairių mokslininkų atstovaujama, sudaro antropologijos mokslo dalį.

Bendra visų kraštų antropologų nuomonė rasės sąvokos klausimu yra ta, kad rasę sudaro somatinės, vadinasi, kūninės žmogaus žymės, ne psichinės. Tarp vokiečių antropologų dabartiniu laiku didžiausiu autoritetu pasižymi prof. Egon v. Eickstedtas, parašęs tuo klausimu stambių veikalų („Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit" 936 psl. 1934, Stuttgart; „Die rassichen Grundlagen des deutschen Volkes" 1934, Köln; „Grundlagen der Rassenpsychologie" 1936, Stuttgart). Prancūzų mokslininkas, Angerso kat. univ. biologijos prof. M. Manquatas, taip atsiliepia apie rasės sąvoką ir E. v. Eickstedto nuomonę: „Geriausias pasakymo «žmonių rasė» apibrėžimas mums atrodo yra duotas Eickstedto: «žmonių rasė yra grupė individų, turinčių savyje pastoviai ir charakteringai sujungtas kūnines, normalines ir paveldimas žymes, galinčias kaitaliotis iki tam tikros ribos»[2]. Ne tik sakytasis prancūzų mokslininkas, prof. M. Manquatas, taip giriamai atsiliepia apie E. v. Eickstadto pažiūrą rasės sąvokos klausimu, bet ir rasių psichologijos tyrėjas prof. Bruno Petermannas, vokietis, aiškiai ir nesvyruodamas pasako, kad E. v. Eickstedtas išsamiai pavyzdingu moksliškumu išnagrinėjo antropologijos atžvilgiu visą medžiagą, liečiančią rasių mokslą, be jokio nukrypimo į psichologinius klausimus[3]. Vadinasi, pripažįsta, kad rasės sąvoka remiasi somatinėmis žymėmis.

Nors rasinės žymės yra paveldimos, tačiau jos tam tikrose ribose gali kaitaliotis, vadinasi, jose gali reikštis mutacijos. Iš to eina išvada, kad rasių pastovumo nėra ir jo niekuomet nebuvo, taip aiškiai ir kategoriškai pareiškia E. v. Eickstedtas[4]. Iš tikrųjų. Negalima nesutikti su šiąja E. v. Eickstedto pažiūra. Juk pačių antropologų pasakymais, labai tolimoje senovėje rasių skaičius buvęs visai mažas, o dabartiniu laiku jų priskaitoma į kelias dešimtis.

Nors visais istorijos laikais buvo nemažas žmonių tarpusavis bendravimas, įvairių rasių ir atmainų kryžminis moterysčių sudarymas, tačiau tasai bendravimas žymiai padidėjo naujaisiais ir mūsų laikais, kai susi-

---

[2] „La meilleure définition de l'expression «race humaine» nous semble être celle qui fut donnée par Eickstedt: «Une race humaine est un groupe d'individus présentant une réunion constante et caractéristique de traits corporels normaux, héréditaires, et possédant une latitude limitée de variations». Imta iš žurn. „Revue des Questions Scientifiques" str. „Races humaines et racisme" 1939 m. sausio, 47 psl., Louvain.

[3] Žr. Br. Petermann: Das Problem der Rassenseele, 4 psl., 1935, Leipzig, Barth.

[4] E. v. Eickstedtas savo veikale „Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit" 121 psl. (1934, Stuttgart) sako: „Rassenkonstanz, wie Kollman meinte gibt es nicht und hat es nie gegeben". Imta iš F. Rüsche: „Blut und Geist" 93 psl.

siekimo priemonės ištobulėjo. Žmonių bendravimo išdava buvo ta, kad žmonių rasės taip susimaišė, susikryžiavo, jog, pagal bendrą antropologų nuomonę, grynų rasių visai nėra ar beveik nėra. Grynos rasės žmonių grupė tegalinti, esą, būti kur nors izoliuotoje saloje ar šiaip kokiame izoliuotame užkampyje. Kitur, neizoliuotose vietose, esą, galima rasti tik atskirus grynos rasės individus. Taip pasisako patsai E. v. Eickstedtas[5].

Nors taip aiškus ir vienodas yra antropologų nusistatymas rasės sąvokos klausimu, tačiau yra naujų bandymų ne apriboti rasės sąvokos somatinėmis žymėmis, bet rasės sąvoką sudaryti, pasirėmus psichinėmis žymėmis arba bent šalia somatinių žymių pripažinti reikalingumą ir psichinių žymių. Šių pažiūrų ir bandymų įtakoje ir mėginama sudaryti mokslo šaka, vadinama rasių psichologija.

Kad galėtume įvertinti, ar yra kuo pamatuota rasių psichologija, reikia atkreipti dėmesys į metodą, kurį vartojant mėginama sudaryti rasių psichologiją. Šiam tikslui pasiekti tenka imti dėmesin L. F. Clausso, H. Güntherio ir Br. Petermanno mėginimai sukurti rasių psichologiją.

Visai priešingame poliuse dabartiniams antropologams rasės sąvokos klausimu yra L. F. Claussas. Jisai savo pažiūras į rasės dalyką yra išdėstęs veikalėliuose „Von Seele und Antlitz der Rassen und Völker" (1929, München) ir „Die nordische Seele" (VII Aufl. 1939, München) bei straipsniuose „Der germanische Mensch" (žurn. „Rasse", Bd. I, 1934) ir „Die Erforschung der Rassenseele" (žurn. „Zeitschrift für Menschenkunde, II).

L. F. Claussas visai atmeta antropometrinį metodą kūnui matuoti ir tuo būdu rasę nustatinėti pagal fizines žymes. Jisai visa ima atvirkščiai. Rasė, pagal Claussą, turi būti nustatoma iš psichinių žymių. Psichinės žymės, anot jo, turi būti įgyjamos aprioriniu metodu, idėjų intuicija (Ideenschau), priklausančia nuo įprastosios gamtamokslyje vartojamos patirties. Apriorišku mas duodąs, anot Clausso, intuicijos sąvokų sprendimams būtinumą ir visuotinumą. Intuicija esanti taikoma įsivaizduotoms asmenų situacijoms, kurių bendroji struktūra esanti mums žinoma iš savo patyrimo, bet specialinė struktūra priklausanti nuo idėjos, kurią turinti situacija atvaizduoti. Vis skirtingos būsiančios situacijos, priklausančios nuo skirtingų idėjų, — pvz., vyro, burmistro, ūkininko, mergaitės svečiuose, mergaitės kasdieniniame darbe ir t.t. Šios įvairios situacijos sudarančios atskirus stilius. Reikia įsigyventi į stilių. Prie psichikos stiliaus prisitaikąs kūnas. Esančios tos pačios rasės, jei pergyvenimo stilius esąs toks pat[6].

---

[5] Savo veik. „Die rassischen Grundlagen des deutschen Volks" 10 psl. taip rašo: „Daher gibt es auch heute unter uns nur noch einzelne reine Rassentypen in mehr oder minder grosser Zahl, aber keine geschlossenen reinen Rassen als solche mehr". Imta iš F. Rüsche, op. cit., 92 psl.

[6] Žr. Br. Petermann, op. cit., 61—93 psl.

Kaip matome, L. F. Claussas sudaro psichikos rases, analizuodamas įsivaizduotas laikysenas pagal ryškias idėjas.

Kas tenka manyti apie L. F. Clausso metodą ir visą kostrukciją?

Pirma: matome, kad Claussas visai nepaiso antropologijos nei davinių, nei objektyvaus metodo, matuojančio somatines žymes, jas lyginančio. Tuo tarpu tie daviniai ir tas metodas visiems imponuoja savo objektyvumu.

Antra: Clausso metodas yra apriorinis, abstraktus, subjektyvus. Jį taikydamas, nerandi atramos taško. Tą pačią analizuojamąją įsivaizduotą situaciją nevienodai vertins įvairūs asmenys, — pvz., dinamiškas cholerikas ar bevalis flegmatikas, entuziastas poetas ar pesimistas filosofas, egoistas biznierius ar altruistas filantropas. Tad kokį rasės tipą jie sudarys iš šios vienodos laikymosi situacijos? Aišku, kad didelis prieštaravimas.

Pagaliau Clausso metodas reikalauja ypatingai ryškių momentų, kuriuose žymu lyg koks pagavimas, įkvėpimas, aistringas kerštas bei tolygūs momentai. Bet faktiškai žmogus daugiau gyvena be ypatingai ryškių momentų. Kaip gi tada nustatyti rasė psichiniais laikymosi analizės pagrindais? Atrodo, kad nebegalima.

Visa drauge suėmus, tenka padaryti išvadą, kad L. F. Clausso bandymas nustatyti rases vien tik psichikos analizės pagrindais yra nepavykęs: visiškai subjektyvus, be jokios precizijos, nieko pozityvaus neduodąs.

Clausso kraštutinumu neseka Hansas F. K. Güntheris. Jisai yra populiarus Vokietijos visuomenėje savo raštais rasių klausimais. Iš žymesnių dalykų jisai parašė „Rassenkunde Europas“ (III Aufl. 1929, München), „Rassenkunde des deutschen Volkes“ (XVII Aufl. 1934, München), „Nordische Rasse bei den Indogermanen“ (1934, München), „Rassenkunde des jüdischen Volkes“ (III Aufl. 1929, München).

Hansas F. K. Güntheris charakterizuoja žmonių rases pagal somatines ir psichines žymes. Kai H. F. K. Güntheris charakterizuoja rases pagal kūnines žymes, jisai tada laikosi šių dienų antropologų priimtojo metodo: matuoti somatines žymes, iš jų sudaryti kompleksus ir jais charakterizuoti žmonių grupes, kaip atskiras rases. Vadinasi, H. F. K. Güntheris rasės sąvoką sudaro, pasiremdamas somatinėmis žymėmis.

Be somatinių žymių, H. F. K. Güntheris priskiria kiekvienai rasei ir psichines žymes. Bet kokias psichines žymes priskirti kiekvienai rasei, kaip jas nustatyti? Tam tikslui pasiekti H. F. K. Güntheris griebiasi tokio metodo: jisai keliauja į tokias vietas, kur, jo manymu, gyvenanti kuri nors gryna rasė ar beveik gryna. Tenai jisai mėginąs stebėti kasdienį žmonių psichikos pasireiškimą ir taip sudarąs atskirų rasių psichines charakteristikas. Šiuo metodu yra H. F. K. Güntherio sudarytos Europos rasių psichinės charakteristikos. Pvz., pažiūrėkime, kaip atrodo pagal H. Güntherį šiaurinė (nordikų) rasė, kaip manoma gyvenanti Skandinavijoje, šiaurinėje vakarų Vokietijoje ir Anglijoje. Šiauriečiai esą: gabūs, išradėjai; vadai,

kūrybingi žmonės, dideli valstybės vyrai; tvirtai ramūs, šaltai galvoją; sugebą spręsti, realūs, pagrindingi, nepaperkami sprendimuose; turį tikrovės pajutimą, jų vaizduotė mažai judri, bet esą gabumų pasakoti; jie džiaugiasi gamta, gyvulius mėgsta; atviri, teisingi, ištikimi, teisingai galvoją, branginą atsakomybę, sąžiningi; iš esmės protestantiški; svetingi, tačiau susilaiką iki nešnekumo; mėgstą dainą, muziką, kūno mankštą, linkę į darbus gryname ore; energingi, ištvermingi, uolūs, dirbą daugiau šuoliais (stossweise); turi valdymo dvasios (geri arklių dresiruotojai); savižudybės dažnos, nusikaltimai reti[7].

H. F. K. Güntherio metodas atskirų rasių psichikai sudaryti yra iš esmės ydingas. Pirma: kadangi dabartiniu laiku nėra grynų rasių, tai ir keliavimai į tokių rasių sritis yra negalimi. Antra: jei kurios savybės norima priskirti rasei, tai jos turi remtis paveldimais genais. Tuo tarpu H. F. K. Güntherio stebėjimai nieko bendro neturi su genais, tik konstatuoja pastebimas psichines savybes, žmonių papročius; o visa tai yra išdava ne tik genų, vadinasi, rasinių savybių, bet ir faktiškosios gyvenimo aplinkos, gautojo mokslo, patirtojo auklėjimo. Trečia: faktiškai H. F. K. Güntheris pateikia ne rasių psichiką, bet tautos ar gyventojų (populus. Volk) psichiką; o tai yra visai skirtingas dalykas nuo to, ką ketino H. F. K. Güntheris pateikti.

Bruno Petermannas mano kitaip sukonstruoti bendrąją rasių psichologiją. Jo nepatenkina nei L. F. Clausso metodas iš vienos pusės, nei H. F. K. Güntherio metodas iš kitos pusės. Br. Petermannas siekia arčiau susieti psichiką su kūnu, jisai yra linkęs biologizuoti psichiką, kas matyti iš jo teigimo, kad biologija esanti skirstoma į rasių mokslą ir rasių psichologiją: iš rasių gi psichologijos jam rūpinti bendroji rasių psichologija, arba rasių psichologijos pagrindai, o ne atskirų rasių specialinės ar diferencinės psichologijos. Rasių psichologijos pagrindai dar nesą, anot Br. Petermanno, išnagrinėti, užtat jisai ir darąs pirmuosius bandymus savo veikalu „Das Problem der Rassenseele".

Arčiau siedamas psichiką su kūnu, Br. Petermannas nukreipia ypatingą dėmesį į paveldėjimą. Paveldėjimas, anot jo, remiasi genais, kurie savo ruožtu yra susiję su chromosomais. Genai nesą medžiagos gabaliukai, bet daugiau prilygstą potencinei energijai, turį reikšmę funkcijos. Į genus esančios atremtos psichinės savybės, savybės gi galinčios turėti daug įvairių smulkesnių žymių. Asmuo su gausiomis psichinėmis savybėmis patiriąs daug įtakos iš gamtinės ir žmonių aplinkos. Aplinkos veikimas esąs asmens patiriamas pagal asmens psichinę visumą. Taigi, galų gale, genų įvairios kombinacijos, gamtos ir žmonių aplinkos įtaka, asmens plėtotė ir pergyvenimai pagal jo struktūros visumą ir sudaro tai, kad faktiškai gyvenime randame įvairiausius tipus tiek somatiniu, tiek psichiniu atžvil-

---

[7] Imta iš Br. Petermann, Das Problem der Rassenseele, 19 psl.

giu. Įvairūs tipai susidaro todėl, kad yra kaip fizinis, taip ir psichinis paveldėjimas, bet nei jo laipsnis, nei jo linkmė konkrečiu atveju nėra pramatomi ar žinomi, nes genuose yra savaimingų mutacijų, o aplinkos veikimas taip gali būti įvairus, kad išdavos negalima su tikrumu pramatyti, nors dvynių istorijos, muzikalinių gabumų, kriminalinių defektų tyrimai parodė, kad esama paveldėjimo.

Br. Petermanno bandymas sukurti bendrąją rasių psichologiją negalima laikyti pavykusiu, nes doktrinos jokios visumos nesudaryta, tik iškeltas ir plačiau panagrinėtas psichinio paveldėjimo klausimas, o to dar per maža bendrajai rasių psichologijai sudaryti. Be to, dar yra vienas sumetimas, kuris verčia būti atsargiu su teigimais apie psichinį paveldėjimą. Juk yra paveldimos ne išplėtotos psichinės savybės, bet tam tikri linkimai, kurie su laiku, aplinkai ir kitiems veiksniams veikiant, plėtojasi ir diferencijuojasi įvairiomis savybėmis. Tarp paveldėtų linkimų ir diferencijuotų savybių yra nemažas skirtumas. Stebint suaugusį žmogų ir pastebint įvairias psichines žymes ar savybes, negalima tų žymių ar savybių laikyti tapatingomis su paveldėtais linkimais, nes savybėse randame daug daugiau turinio, krypčių, negu linkimuose. Iš kur ir kaip atsirado skirtumas? Aplinkos ir žmonių įtaka, ypač auklėjimo veiksniai, padarė, kad pradiniai linkimai išsiplėtojo į taip skirtingas savybes ar žymes. Auklėjimo reikšmę psichinėms savybėms labai teisingai yra pabrėžęs garsus danų biologas, W. Johannsenas; jisai sako: „Gero auklėjimo reikšmė pasirodys ne mažesnė, bet daug didesnė, jei bus tinkamai suprasta, kad auklėjimas keičia ne rasę, t. y. genotipinį pagrindą, o tik daro įtakos asmeninėms savybėms . . . Kur genotipinis palinkimas eina ranka į ranką su geriausiu auklėjimu, ten yra gaunamos geriausios asmeninės kvalifikacijos . . . Didelei vidutiniškumų masei auklėjimas yra gyvenime nulemiančios svarbos; čia ir yra apskritai kilnus auklėjimo reikšmingumas“[8].

Turint galvoje didelę aplinkos ir auklėjimo įtaką visoje žmogaus ontogenezėje, pasidaro visai nebeaišku, kokiu metodu Br. Petermannas gali susekti psichinių linkimų pirminėje formoje paveldėjimą, vadinasi, kada tie linkimai dar nėra išplėtoti ir išdiferencijuoti aplinkos ir auklėjimo įtakoje. Faktiškai jokio metodo tam susekti nėra. Taigi, dingsta ir pagrindas nustatyti *rasės* psichiką ar psichologiją.

---

[8] „Die Bedeutung einer guten Erziehung wird nicht kleiner, sondern viel grösser erscheinen, wenn es recht verstanden wird, dass Erziehung nicht die Rasse, das ist die genotypische Grundlage, verändert, sondern nur die persönlichen Eigenschaften beeinflusst . . . Wo genotypische Veranlagung Hand in Hand mit der besten Erziehung geht, sind wohl die höchsten persönlichen Qualifikationen erreichbar . . . Für die grosse Masse der Mittelmässigkeiten mag die Erziehung von entscheidender Bedeutung im Leben sein; darin liegt die eminente Wichtigkeit der Erziehung im allgemeinen“. Prof. Fr. Rüsche, Blut und Geist, 121 psl.

II

Neigiamas nusistatymas prieš rasių psichologiją atsiranda ne vien iš tų analizės metodų, kuriais norima konstruoti rasių psichologiją, bet ir iš įvairių kultūrų tyrimo. Pirmaeiliai mokslininkai, kultūrų tyrėjai ir etnologai, kaip Leo Frobenius (jo veikalas „Erlebte Erdteile" 1926 m. jau buvo 7 tomų) ir Wilhelmas Schmidtas (jo veikalas „Der Ursprung der Gottesidee" 6 storiausių tomų, „Rasse und Volk" ir t.t.) ilgus metus tyrė įvairių kraštų kultūras ir priėjo išvadą, kad pasaulyje yra daug kultūrų, kad Europos kultūra nėra norma, kad kultūras tenka priskirti ne rasėms, bet tautoms, imamoms ta prasme, kurią turi vokiškas žodis Volk.

Kultūrų klausimu, kaip L. Frobenius ir W. Schmidtas, taip pat išsitaria ir Br. Petermannas, psichologas, daug metų dirbęs Kinijoje Šanchajaus universitete. Jisai aiškiai pasisako, kad Europos kultūros negalima laikyti kultūros norma, kad pasaulyje yra daug kultūrų, kurių negalima kiekybiškai matuoti, bet reikia jas iš vidaus perprasti ir įvertinti, kad, pvz., kinų studentai intelektiniu atžvilgiu nėr iš esmės skirtingi nuo europiečių, o kitais atžvilgiais, — kaip antai, uolumu ir ištverme, — dar praneša juos[9].

Kur randame kultūrinį gyvenimą, ten randame ir gausų psichinį gyvenimą. Šį pastarąjį priskiriame konkretiems žmonėms, kurie gyvena toje vietoje, taigi klanui, tautai, gyventojams ar kito kurio vardo žmonėms. Čia ir randame realų tvirtą pagrindą kalbėti ne apie rasių, bet apie atskirų tautų psichiką ar psichologiją.

Žmogaus priklausymas tam tikrai tautai yra apsprendžiamas komplekso iš jo kilmės, istorijos, kultūros, kalbos ir dvasios. Atskiri šio komplekso elementai gali kaitaliotis bei trūkti, tačiau tas nesukliudo priklausyti tam tikrai tautai, nes tame priklausyme lemiantį vaidmenį turi dvasia, o jos ryškiausias eksponentas yra asmens sąmonė. Galutinėje sąskaitoje asmens įsitikrinimas ir nustatymas apsprendžia asmens priklausymą tam tikrai tautai. Nors kartais gali pasitaikyti neaiškumų, svyravimų, bet jų yra ne daugiau, negu kitose žmonių moksliškojo pažinimo srityse.

Kai yra konkreti tyrimui prieinama medžiaga — tautos, kai yra galimas dalykas pritaikyti gerai žinomus mokslo metodus — stebėjimą, eksperimentą, istorinį apžvelgimą, protinį išnagrinėjimą, tada nėra jokios kliūties sudaryti atskirų tautų psichologijos mokslams. Atitinkamai išplėtus ar susiaurinus tyrimo objektą, galima sudaryti ir atitinkamas psichologijas. Todėl ir galimos yra psichologijos mokslų šakos, kaip antai: prancūzų tautos psichologija, anglų tautos psichologija, lietuvių tautos psichologija, žemaičių psichologija, dzūkų psichologija, prancūzų revo-

---

[9] Žr. Br. Petermann, op. cit., 56, 58 psl.

liucijos psichologija, mokytojų psichologija, darbininkų psichologija, zarasiečio psichologija ir t. t. Pritaikymas, detalizavimas ir smulkinimas gali labai toli eiti.

III

Lietuviai rasiniu atžvilgiu yra, pagal vyraujančią nuomonę, priskiriami Baltijos rytų rasei. Bet ne tas čia mums rūpi. Mums čia svarbu mėginti bent kiek pateikti davinių apie lietuvių psichiką, kad ilgainiui būtų galima sudaryti lietuvių tautos psichologiją.

Norint charakterizuoti lietuvius psichologiniu atžvilgiu, reikia stebėti atskiras psichines savybes, ir tuo būdu susidarys ištisas psichinių savybių kompleksas. Pagal jį ir tenka spręsti apie lietuvių tautos psichologiją. Mat, tiriant atskirus asmenis, komplekso savybės gali įvairuoti, kai kurių trūkti, bet psichologinis vaizdas susidaro iš asmenų viseto, kaip tai gali gerai parodyti ir statistinio metodo pavartojimas.

Mėginant nustatyti lietuvių tautos psichologiją, reikia turėti galvoje ne vien šių dienų lietuvius, pvz., po Didžiojo karo, bet tenka dalykas imti plačiau, siekti ir į praeitus lietuvių gyvenimo laikus.

Sudarant lietuvių psichologinę charakteristiką, tenka laikytis eilės, kurioje yra nagrinėjami bendrosios psichologijos klausimai, žinoma, darant reikiamus pakeitimus.

Juslių veikimo atžvilgiu nieko ypatingo netenka pažymėti, kaip ir kitose tautose.

Lietuvių pastabumas, sakyčiau, vidutiniškas, nei perdaug žvalus, nei lėtas.

Lietuviai sugeba dėmesį suspiesti ir jį palaikyti. Momento įspūdžiai jų greit neišblaško.

Įdomavimasis lietuvių yra gan žymus, ką parodo sugebėjimas pasekti naujais dalykais, kurie pradeda reikštis, pvz., kad ir ūkyje.

Atminties atžvilgiu lietuviai yra stipriai pozityvus tipas: prieš Didįjį karą būdami bendrose su kitataučiais mokyklose, parodydavo stiprų pažangumą mokymesi, kas priklausydavo ne vien nuo gabumų ar stropumo.

Vaizduotė lietuvių nėra perdaug judri ir laki, tačiau senovės lietuvių mitologijos liekanos, dabartinių laikų lietuvių vaidybiniai gabumai, gamtos įsielinimai, pasireiškiantieji pasakose, kalba tai, kad lietuvių vaizduotėje yra gražaus kūrybingumo.

Lietuviai galvoja iš lėto, bet giliai. Net ilgai galvoti jiems nesunku. Protinių gabumų ir rimtumo jie turi. Jie galvoja labai realiai, svaičiojimams nepasiduoda. Bet jų orientacija neskubi, sąmojo nedaug.

Žmonių kalba išreiškia jų mintis. Lietuviai nėra iškalbingi, bet jų kalba preciziška, aiški, lengva suprasti. O juk kalba yra žmonių dvasios padaras: iš kalbos gali spręsti apie žmogaus dvasią. Palyginus tarptautinių sutarčių tekstą, išreikštą lietuvių kalba ir kuria kita iš naujųjų kalbų, tuojau galima pastebėti, kad lietuviškasis nuostato tekstas yra žymiai trumpesnis. Tas reiškia, kad lietuvių kalboje yra daugiau precizijos. Be to, lietuvių kalboje nėra tiek daugiaprasmių žodžių, kaip kad, pvz., anglų kalboje galima pastebėti. Lietuvių kalboje nėra bereikalingų priedų, kurių galima apsčiai rasti prancūzų kalboje. Lietuvių kalbos rašyto teksto ištarimo tikrumas visa galva praneša anglų kalbą ir žymia dalimi prancūzų. Tai vis savybės, kurios gerai liudija apie lietuvių kalbos dvasią ir lietuvių protus.

Žmogaus valia pasireiškia norais ir jausmais. Lietuviai neskubiai ryžtasi spręsti ar veikti ir greit veikti. Bet kai jau pasiryžo veikti, tai veikia patvariai, stengdamiesi ištesėti dalyką iki galo. Todėl lietuviai yra laikomi gerais darbuotojais.

Lietuviai nėra linkę dominuoti kituose, jie daugiau linkę paklusti, būti drausmingi, kantrūs, ištvermingi.

Lietuviai yra gilaus jausmo žmonės, bet jų jausmai yra tylūs, nuosaikūs, neaistringi, neekspansyvūs.

Lietuviai nėra išdidūs, bet savigarbą, nors tylomis, jaučia. Lietuviai dorą brangina. Pagarbą vyresniems yra linkę reikšti. Lietuviai brangina žemelę — maitintoją. Kokia pagarba buvo reiškiama lietuvių tradicijose duonai, ugnelei!

Lietuviai didžiai gerbė vaidilutes ir rūtas. Lietuvių liaudies dainose reiškiasi kuklumas, dorinis svarumas. Lietuvių tradicija stiprių ir biaurių keiksmų neturi. Kurie yra, tie atneštiniai iš svetur. Tas visa parodo, kad lietuvių moralinis jausmas yra gan kilnus.

Religiniai lietuvių jausmai ir įsitikinimai irgi yra gan prakilnūs. Žiloje lietuvių pagoniškojoje praeityje nerandame nei šventų karvių, nei jaučių, nei ibisų, nei kerėplų, nei pabaisų; tik randame šventą ugnelę, šventą ąžuolą, šventą miškelį, vaidilutes, garbinimą gamtos, tikėjimą į pomirtinį gyvenimą. O naujaisiais laikais argi ne religinis katalikybės jausmas apsaugojo mus nuo surusėjimo?

Estetinis jausmas lietuviuose irgi pakilęs. Lietuva garsi savo liaudies dainomis, liaudies audiniais su puikiausiais raštais, liaudiška smūtkelių — kryžių kūryba, gėlių darželiais net prie menkiausios lūšnelės. Argi tai neliudija grožio jautimą liaudyje, tautoje? Tačiau švaros jausmu, rodos, negalėtume pasigirti, bet ir tai tik prieš vakarų kaimynus.

Visuomeninis jausmas lietuviuose yra gan aukštai pakilęs. Lietuviai nekaringi, taikūs, geros širdies, žiaurumu biaurisi. Tiesa, lietuviai, susitikę svetimą, gana atsargūs, nes tolimos praeities laikai pamokė to

lietuvius, kai jų kaimynai per tiek amžių teriojo Lietuvą, dažnai panaudodami net ir klastą. Tačiau svečias, atvykęs pas lietuvius, labai mielai priimamas, todėl lietuvių svetingumas plačiai žinomas lietuvių kaimynuose.

Visuomeninis jausmas tiek yra išsiplėtojęs lietuviuose, kad jie pasižymi net dideliu tolerantiškumu. Vytauto laikais ir anksčiau Lietuvos valdomų buvo taip daug svetimtaučių ir svetimtikių, tačiau jie visi džiaugėsi jiems teikiamu tolerantingumu ar net globa.

Tautinis lietuvių jausmas nėra karštas, šovinistiškas, agresyvus, tačiau jisai realiai rusena lietuvių širdyse ir praeityje išlaikė didžiausių pagundų ir įvairiausių antpuolių bandymus, daromus diduomenės ir valstybių galiūnų. Knygnešių gadynė, nepriklausomybės kovos, Lietuvos atstatymas parodė lietuviuose esant milžiniškų jėgų ir pasiaukojimo Tautos ir Tėvynės reikalams.

Lietuvių tradicijoje šeima ir jos narių santykiai buvo garbingi. Tik dabartiniu laiku ją krikdo atneštos svetimos užsienio užmačios.

Temperamentas lietuvių turi daug choleriko ir melancholiko bruožų, kuriuos tenka vertinti labai pozityviai kultūros filosofijos atžvilgiu.

Lietuvių charakteris tiesus, atviras: nemėgsta nei zigzagų, nei veidmainiavimo.

Čia suminėtieji lietuvių psichologinės charakteristikos bruožai nėra išsamūs. Be to, nuodugniau įsižiūrėjus į lietuvių psichiką, lengvai galima pastebėti psichinių skirtumų, kurie yra dzūkuose, kapsuose su zanavykais, žemaičiuose ir Lietuvos rytiečiuose. Tokių skirtumų yra nemaža. Todėl, apskritai kalbant apie lietuvių psichiką, nelengva vienu terminu aprėpti skirtingus bruožus. Kas kita būtų rašant apie dzūko psichiką ar žemaičio. Juo arčiau dalyko, juo mažiau apibendrinimo, tuo tiksliau galima nusakyti.

Iš padarytosios apžvalgos apie bandymus nustatyti santykius tarp rasės, tautos ir psichikos aiškėja, kad rasės psichologijos kelias nėra pagrįstas ikšioliniais moksliško tyrimo daviniais, kurie aiškiai skiria rasę nuo tautos sąvokos, ir kad ikšioliniai rasės psichologijos bandymai moksliško tikrumo neduoda. Atvirkščiai, ikšioliniai antropologijos daviniai sudaro tvirtą pagrindą plėtotis atskirų tautų ar dar smulkesnių grupių psichologijoms.

IŠ DALYKO LITERATŪROS:

Muckermann, H., Grundriss der Rassenkunde, 128 psl., ²1935. Paderborn.

Manquat, M., prof. de biol. à Angers, str. Races humanaines et racisme žurnale „Revue des Questions Scientifiques", 1939, janvier, 42—61 psl., Louvain.

Hankins Frank H., prof. à Nortkampton, La Race dans la civilisation. Une critique de la Doctrine Nordique, 332 psl., 1935. Paris, Payot.

Anastasi, Anne, prof. at Columbia univ., Differential psychology, 615 psl., 1937, New York, Macmillan.
Montandon, G., prof. à Paris, La Race, les Races mis au point d'Ethnologie somatique, 299 psl., 1933, Paris, Payot.
Lester, P. et *Millot, J.,* prof. à Paris, Les races humaines, 223 psl., 1936, Paris, Colin.
Sombart, Werner, Vom Menschen, Versuch einer geitswissenschaftlichen Anthropologie, 463 psl., 1938, Berlin, Buchholtz.
Petermann, Bruno, prof., Das Problem der Rassenseele, 230 psl., 1935, Leipzig, Barth.
Schmidt, Wilhelm, P., Rasse und Volk, [2]1935, Salzburg, A. Pustet.
Žilinskas, J., prof., Lietuvių protėviai, 143 psl., 1937, Kaunas, Spaudos Fondas.
Endziulaitytė-Gylienė, M., Dr., Dabartinės Europos rasės, str. žurnale „Ateityje", 1926 m. (Nr. 9-10) 432—438 psl., Kaunas.
Rüsche, Franz, prof., Blut und Geist, 171 psl., 1937, Paderborn. F. Schöningh.
Eickstedt, E. v., prof., Grundlagen der Rassenpsychologie, 1936, Stuttgart.
Clauss, L. F., Von Seele und Antlitz der Rassen Völker, 100 psl., 1929, München.
Clauss, L. F., Die nordische Seele, 91 psl., [2]1932, München.
Günther, Hans F. K., prof., Rassenkunde Europas, [3]1929, München.
Garth. R. T., Race psychology, 260 psl., New York, Mc Graw Hill.

Tauta ir jos filosofija

Pranas Kuraitis

Tarp aktualių, ypatingai dominančių, tautos reikalų ir rūpesčių plačioji visuomenė ir kitur ir pas mus filosofijos paprastai nemini. Kaip yra su filosofijos padėtimi, kokios filosofinės srovės ir linkmės krašte viešpatauja, kaip yra su specialiai filosofija užsiimančių žmonių filosofinio darbo verte, — ar, antai, yra pas mus filosofinės minties stagnacija, ar progresas, ar regresas, kokie artimesni ir tolimesni mūsų tautos filosofijos uždaviniai, — tai vis klausimai, kurių tikrą svarbumą, atrodo, įsakmiau nedaug kas supranta, o dar mažiau kas turi noro jais bent kiek sau galvą kvaršinti. Ir tarp tų, kurie dedasi, daugiau ar mažiau pagrįstai, tikrais inteligentais ir kurie bent šiek tiek arčiau yra susipažinę su filosofijos žodžio prasme ir sąvokos reikšme, paprastai yra įsigalėjusi nuomonė, kad filosofija priklauso prie kultūros liuksuso, prabangos, blizgučių, kad filosofų darbai ir filosofijos įtaka tautos gyvenime kokios žymesnės reikšmės neturi ir negali turėti. Jeigu vidurinėse mokyklose šiek tiek išeinama filosofijos, tai daug kam atrodo, kad čia tik įsigyvenusios dar mokymo srityje savotiškos rutinos, dekoratyvinio etiketo ar kažkaip keistai dar vis besilaikančio konvenanso dalykas. Iš šitos kertės daug kieno žiūrima ir į filosofijos dėstymą aukštosiose mokyklose, į filosofų darbus, veikalus, apskritai, į visus filosofijos dalykus ir reikalus.

Tenka pripažinti, kad šitaip čia žiūri ne tik tie, kurie visą savo dėmesį ir rūpesčius yra nukreipę į materialinę gerovę, į išorinę kultūrą, bet ir daugelis tų, kurie šiaip jau pabrėžiamai akcentuoja vidaus, dvasios kultūros svarbumą, kurie stengiasi giliau įžvelgti į tautos negales, kurie sielojasi tautos kultūros pagrindais, tikromis visuomenės pažangos sąlygomis ir perspektyvomis.

Bet argi jau iš tikro yra toks tragiškas ir tartum nepataisomas plačiųjų sluoksnių inteligentijos santykis su filosofija? Ar čia kartais nėra tik kokio keisto nesusipratimo?

Į šituos klausimus pirmučiausia tenka ir atkreipti dėmesį, nes paaiškėjus daug kame nesusipratimams, paskui lengviau jau bus prieiti prie tikro filosofijos reikšmės supratimo tautos gyvenime. Tada, manau, atsiras pakankamai akstinų domėtis ir ligšioline filosofijos padėtimi krašte, ir susirūpinti filosofinio darbo ir jo įtakos pažanga tautoje.

I

Siekiant platesne ir gilesne vaga kultūrinės pažangos, reikia, kad tautoje būtų žmonių, sugebančių kritiškai orientuotis įvairiose kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo srityse.

Reikia, antai, žmonių, nusimanančių apie meno ir literatūros teorijas, linkmes, tų sričių kūrinių vertinimo kriterijus. Šito nusimanymo negalima turėti, nesusipažinus, tarp kitko, su estetika, šiek tiek su psichologija ir su eile etikos klausimų. Šitų žinių daugiau ar mažiau reikia ir tų sričių (meno ir literatūros) kūrėjams ir specialistams teoretikams bei kritikams ir šiaip norintiems čia įmanomai orientuotis. Jei tų žinių bus nepakankamai arba jeigu bus laikomasi klaidingų, netikusių estetikos, psichologijos ir etikos linkmių ir teorijų, tai tas dalykas neigiamai atsilieps į kultūrinę tose srityse padėtį ir sukliudys čia bet kurią rimtesnę pažangą.

Toliau, imkime istorijos mokslo sritį. Istorijos įvykių sąryšį nustatant ir juos vertinant, tenka naudotis psichologijos, etikos ir visuomenės filosofijos žiniomis. Be to, istorijoj dažnai susitinkama su įvairiais religijos, apskritai pasaulėžiūros ir neretai net su grynosios filosofijos faktais, kuriems tinkamai suprasti reikia kartais ir tikrai gero orientavimosi filosofinių sistemų įvairume.

Kas kiek ne tik plačiau, bet ir giliau eina į gamtos mokslų sritį, tas neišvengiamai susitiks su gamtos filosofijos ir net su gnoseologijos ir ontologijos problemomis. Čia tenka, antai, susidurti su evoliucijos klausimu, su tų ir kitų gamtinių reiškinių realumo klausimu, su galiojančiu gamtoje priežastingumo ir tikslingumo dėsniu. Reikia taip pat nemažo susipažinimo su skirtumais tarp specialiųjų gamtos mokslų kompetencijos ir filosofijos, kad būtų čia išvengta apgailėtinų klaidų, taip neretai drumsčiančių visuomenės gyvenimą ir vedančių prie pasaulėžiūros nusistatymų pakrikimo.

Kas šiek tiek rimčiau yra susipažinęs su socialiniais ir ekonominiais klausimais ir tų sričių įvairiomis teorijomis, tam aišku, kad čia be lemtesnio su filosofija susigyvenimo tikrai neišsiversi. Juk, antai, ir individualistinio liberalizmo ir socializmo, kolektyvizmo idėjiniai pagrindai remiasi atitinkamomis filosofinėmis pažiūromis į žmogų, į žmogaus prigimtį ir į jo gyvenimo tikslą, į atskiro žmogaus santykį su visuomene, į valstybės uždavinius.

Nesunku taip pat nustatyti nusveriančią filosofinių elementų reikšmę, valstybės ir visuomenės gyvenimo centrines problemas sprendžiant. Svarstant, antai, klausimus apie valstybės prigimtį, valstybės ir visuomenės gyvenimo funkcijas, apie valstybės ir visuomenės santykius su individu, su religija, apie teisės ir doros santykius, tenka juk čia turėti nemaža žinių ypačiai iš visuomenės, valstybės ir teisės filosofijos ir iš etikos.

Suprantančiam, kas tai yra pedagogika, savaime aišku jos esminis sąryšis su psichologija ir etika. Pedagogikai taip pat būtina šiaip ar taip nusistatyti santykį su religija, taigi, atsiskaityti su religijos filosofija, o visuomeninio bei politinio auklėjimo atžvilgiu tenka remtis visuomenės ir valstybės filosofijos nurodymais. Dažnai su suprantamu susirūpinimu kalbama apie tautos dorą, apie tautos dorinio smukimo pagrindus. Aišku, kad šituose dalykuose kritiškai nesusiorientuosi be rimto susipažinimo su filosofija. Užsiimant gi religijos ir pasaulėžiūros taip visada tautai aktualiais klausimais, atsižvelgiant ypačiai į gausingus čia priekaištus ir ginčus, savaime suprantamas yra reikalingumas tikrai gerai orientuotis filosofijoje.

Pagaliau, kritiškai gilintis į ypatingą tautos prigimtį, į reikiamos tautai kultūros uždavinius, į įvairių kultūros sričių tarpusavio santykius neįmanoma be visuomenės ir kultūros filosofijos pagalbos.

Iš čia matome, kiek stačiai neapsakomai daug klausimų, o tarp jų ir labai svarbių ir aktualių, kuriais sąmoningos tautos turi domėtis ir kuriuose be rimto susipažinimo su atitinkamomis filosofijos dalimis, su atitinkamų filosofinių klausimų išsprendimu, negalima kritiškai susiorientuoti!

Taigi, yra ne kas kita, kaip tikrai keistas nesusipratimas, kai tenka iš inteligentų dažnai išgirsti reiškiamas pažiūras apie tai, kad filosofija tautai yra dalykas menkos reikšmės, negyvenimiškas, neaktualus. Bet ir keisti dalykai be priežasties neatsiranda. Viena to nesusipratimo priežasčių, matyti, yra ta, kad daug kas pratęs žiūrėti į filosofiją, kaip į grynosios filosofijos dėstymą vadovėliuose, paskaitose, kur nesiimama tiesioginiu būdu spręsti minėtų kultūrinio gyvenimo sričių aktualijų, o tenkinamasi trumpu išdėstymu, suvedant filosofines pažiūras į logingą, sistemingą sintezę. Dažnai filosofijos vardu įsakmiai ir tebevadinama tik grynosios filosofijos paskaitos, veikalai, straipsniai, o kai įvairiuose kituose moksluose ir įvairiose kultūros srityse pritaikomos tokios ar kitokios filosofijos žinios, tai tie pritaikymai paprastai nežymimi filosofinėmis etiketėmis, nenurodoma jų kilmė, o traktuojami tik kaip toms specialioms mokslo sritims priklausomos dalys.

Kita svarbesnė to keisto nesusipratimo priežastis, atrodo, bus ta, kad mokyklose, kuriose kam teko kiek klausyti filosofijos dėstymų, tie dėstymai dažniausiai nebuvo organiškai sujungti su plataus ir išsišakojusio kultūrinio gyvenimo klausimais, kiekvieną inteligentą dominančiais, ir dėl to paprastai į tuos dėstymus buvo žiūrima, kaip į keistos, painios, įkyrios, nuobodžios, nuo gyvenimo nutolusios ir nežinia kam kada bebūsiančios naudingos proto mankštai medžiagos padavimą. Dažnai dėl to su filosofijos vardu aiškiau kažkaip užsiliko daugelio atmintyje įstrigusios tik for-

malios logikos sąvokos bei dėsniai ir tik patyrimui, atrodo, neprieinamame kažkokiame pasaulyje turintieji vertę metafiziniai svarstymai.

Pagaliau, apie filosofijos kaip tokios gyvenime reikšmingumą netenka paprastai skaityti nei periodinėje spaudoje, nei plačiai skaitomojoje lengvojoje literatūroje, nei visuomenei išjudinti skiriamuose leidiniuose. Iš kitos pusės, grynąja, sistemingąja filosofija užsiimantieji žmonės paprastai neturi nei patraukimo, nei sugebėjimo savo mėgiamų dalykų visuomenėje populiarinti, juo labiau įspūdingai savo dalykų afišuoti ir efektyviai reklamuoti.

Svarbu čia įsidėmėti ir tai, kad yra filosofijoje srovių ir sistemų, kurios savo uždaviniais iš tikro toliau nesiekia už formalioje logikoje proto mankštymą ir už metafizikos mokslinio charakterio bei gyvenimui jos reikšmingumo diskreditavimą.

Ne dėl savo tad esminio vertingumo, bet tik dėl atsitiktinių istorinių priežasčių kai kurių filosofinių srovių įtaka yra įsigalėjusi ir kitose tautose, ir mūsų visuomenėje; tų srovių nusistatymai dažnai nebuvo tokie, kad galėtų paskatinti giliau susiinteresuoti filosofija ir pripažinti jai bent kiek reikšmingą vaidmenį tautos kultūriniame gyvenime. Taip, antai, mūsų krašte daugelyje inteligentų buvo ir dar tebėra įsigalėjęs iš Rusijos universitetų ir iš Rusijos gyvenamos inteligentų aplinkos pargabentas rusiškai nudažytas natūralizmas, į materializmą pakrypęs pozityvizmas ir krikščionybei priešingas laisvamaniškas agnosticizmas.

Taigi, kai norime kritiškai nustatyti filosofijos reikšmę tautos gyvenime, turime pirmučiausia kreipti dėmesį į tą filosofijos srovę, kurios pagrindiniai nusistatymai yra atsiradę ne dėl individų galvojimo vienašališkumų, ne dėl atsitiktinių istorinės evoliucijos konjunktūrų, bet dėl to, kad jie turi pagrindą realybės prigimtyje bei esminėse ypatybėse ir yra tvarkoje su kritiškais proto reikalavimais. Tik tokia filosofinė srovė galės reikiamai atlikti visus svarbiuosius filosofijai tenkančius tautos gyvenime uždavinius.

Pravartu čia bent trumpai susipažinti su tos vertingos filosofinės srovės ypatybėmis ir su pagrindiniais pasistatytais jos uždaviniais, o taip pat su dažniau vis gresiančiais į stambias bei pragaištingas klaidas įpulti pavojais.

II

Tautos kultūriniame gyvenime tikrai didelės reikšmės ir vertės gali turėti tik tokia filosofinė srovė, kuri pasižymi ypačiai šiomis ypatybėmis: 1) jos prisilaikantieji gali turėti kritiškai pagrįstą įsitikinimą, kad jos sistemos pagrindai atitinka tiesą, kad jie remiasi realiais faktais ir kritiško proto reikalavimais, 2) jos sistema pajėgia visas mokslo, kultūros, gyveni-

mo sritis suvesti į neturinčią prieštaravimų sintezę, kuri reiškia ne tik formalią, bet ir realią mokslų vienybę, 3) jos filosofinė sistema vengia klaidingo originalumo ir, siekdama pažangos, atsižvelgia į tikruosius praeities laimėjimus, 4) jos su tiesa sutinkančioje filosofijoje susiderina kilnus etiškas kūrybinis idealizmas su pajėgiančia pozityviai patyrimą įvertinti metafizika, 5) jos su tiesa sutinkančioje filosofijos sistemoje turi rasti atramą racionaliam visuomenės ir valstybės kūrybiniam darbui ir susitvarkymui reikalingi idėjiniai pagrindai, o pažangos rūpesčiams tvirti ir kilnūs objektyvūs motyvai, 6) jos su tiesa sutinkančios ir objektyvumo bei realumo paisančios filosofijos vienu iš žymesnių uždavinių yra duoti galimumą kritiškai ir pozityviai orientuotis svarbiuose pasaulėžiūros klausimuose, 7) ji turi būti laisva nuo stagnacijos, nuo ekskliuzyvumo, siaurumo ir tik savyje užsidarymo; joje turi būti galimumo pagerbti kitose filosofinėse sistemose esančios tiesos dalis ir net sunaudoti filosofijos pažangai sutinkamas jose klaidas, 8) su tiesa sutinkančioje filosofijos srovėje turi būti sprendžiami visi svarbieji filosofijos uždaviniai ir turi joje įsitekti visos filosofinių klausimų grupės.

Apie kiekvieną iš čia suminėtų ypatybių reikia dabar kiek įsakmiau išsitarti.

1. Tikrai vertingos filosofinės sistemos atstovai turi turėti kritiškai pagrįstą įsitikrinimą, kad jų sistemos pagrindai atitinka tiesą, kad juose nėra prieštaravimų ir nesąmonių; kad jų laikydamiesi jie čia remiasi realiais faktais ir kritiško proto reikalavimais.

Aiškiai dėl to netikus yra sistema, ant kurios pagrindo stovint negalima be sau pačiam prieštaravimų laikyti tą sistemą sutinkančia su tiesa.

Pavyzdžiui, Kantas savo gnoseologijoj, išdėstytoj veikale „Kritik der reinen Vernunft", prieina išvadą, kad pojūčiams neprieinamieji dalykai negali būti žmogaus tikrai pažinti. Bet tąja išvada remiantis, ir paties Kanto tyrinėjimai veikale „Kritik der reinen Vernunft" apie apriorinių sintetinių spręsmų vertę, apie įvairių kategorijų vertę, kaip pojūčiams neprieinami dalykai, negalima laikyti tikro pažinimo objektais ir negalima dėl to sakyti, kad čia Kanto tyrinėjimų rezultatai sutinka su tiesa.

Be to, laikantis nuosekliai Kanto mokslo apie kategorijas, tektų prieiti prie tikrų nesąmonių. Kantas sako, kad daikto, koks jis yra savyje, sužadinta mūsų pojūčių galia duoda pirmučiausia mums be jokių sąryšių, be jokios tvarkos patyrimo medžiagą; kad visi sąryšiai, visas tos medžiagos sugrupavimas ir sutvarkymas priklauso tik nuo operavimo aprioriniais elementais (apriorinėmis formomis ir kategorijomis). Taigi, taikant tai, pavyzdžiui, paties Kanto veikalui „Kritik der reinen Vernunft" reiktų sakyti, kad kuomet jį skaitome, tai iš to veikalo gauname tik padilginimą savo pojūčių galios reaguoti, ir tokiu būdu atsiranda iš pradžių

mumyse tik chaotinga jutimų medžiaga, kurią paskui su pagalba savo juslinės srities apriorinių formų (erdvės ir laiko) ir apriorinių proto galvojimo dėsnių arba kategorijų sugrupuojame, sutvarkome į mokslinio pažinimo objektus. Tokiu būdu išeina, kad kiekvienas Kanto veikalų skaitytojas, Kanto pažiūrų besilaikydamas, turi teisės save patį laikyti visų tuose veikaluose išreikštų minčių autorium.

Panašiai yra keistų paradoksų ir pozityvizme: jis skelbia, kad tik apie pojūčiams prieinamus fenomenus galime ką nors tikra sužinoti, o tuo tarpu pati pozityvizmo sistema, kaip minčių sistema, juk pojūčių patyrimui yra neprieinamas dalykas. Taigi, pats pozityvizmo sistemos skelbimas formoje sutinkančių su tiesa nusistatymų yra vidujiniame prieštaravime paties pozityvizmo pagrindinei pažiūrai.

Taip pat ir radikalusis evoliucionizmas, skelbiąs, kad nesą jokių pastovių, objektyvių tiesų, kiek jis pretenduoja būti sutinkanti su tiesa sistema, prieštarauja pačiai svarbiausiai savo sistemos pozicijai.

2. Vertinga filosofinė sistema turi sugebėti visas mokslo, kultūros, gyvenimo sritis suvesti į neturinčią prieštaravimų sintezę, kuri reikštų ne tik formalią, bet ir realią mokslų vienybę. Tam reikalingi realybėje turintieji pagrindą visuotiniai požiūriai. Tokių požiūrių negali duoti atskiras tik realybės sritis svarstantieji specialūs mokslai; specialių mokslų požiūriai yra persiauri; jie negalėtų viso ko apimti ir neturėtų reikiamo šiam tikslui pagrindo ir objektyvumo. Tokius visuotinius objektyvius, realius požiūrius gali turėti tik filosofijos mokslas (pirmoje eilėje ontologija), kuris įžiūri tai, kas yra bendra visiems realiems daiktams. Antai, iš taško esybės, įvykimo, esybės ir įvykimo dėsnių galima visa, kas buvo, kas yra ir kas bus, bendriausiais atžvilgiais apimti ir paskui jų šviesoje susirasti mažiau bendrų, bet taip pat objektyvių, realių požiūrių, reikalingų sudaryti mokslų, kultūros, gyvenimo sintezei.

Įvairių specialių mokslų rezultatų sintezės sudarymas yra naudingas ir reikalingas dalykas, nes tik tokioje sintezėje geriau paaiškėja atskirų mokslų vertė ir pilniau pasireiškia jų prasmė. Juk, antai, tos pačios gyvos esybės fizines ypatybes svarsto fizika, chemines — chemija, anatomines — anatomija, fiziologines — fiziologija ir t. t.; kadangi toji esybė nėra savyje suskaldyta, tai naudinga ir reikia visų tų mokslų duomenis apimti pagal vieną, viską apimantį platesnį požiūrį. Panašiai yra su visais tais mokslais, kurie svarstymo objektais turi tam tikras specialines dalykų rūšis, atskiras realybės sritis. Juk nėra visai izoliuotų, visai neturinčių jokių su kitais santykių dalykų; viena realybės sritis tokiais ir kitokiais santykiais jungiasi su kitomis. Realybėje yra ir tai, kas bendra, visuotina, ir tai, kas kokiai realybės sričiai, rūšiai ypatinga, ir tai, kas individualu. Teisingai sakoma, kad atskiri specialūs mokslai savo rezulta-

tais — tai kaip raidės žodyje ar atskiri žodžiai sakinyje, kurie tik filosofijos nustatytame sąryšyje pasireiškia pilnoje savo prasmėje.

Įsidėmėtina taip pat, kad tik realių universalių požiūrių šviesoje galima suprasti sąryšį tarp nemokslinio ir mokslinio pažinimo, suprasti perėjimą iš nemokslinio, vadinamo sveiko normalių žmonių proto pozicijų į atskirų specialių mokslų ir sisteminių filosofinių nusistatymų sritį.

Tenka atsiminti, kad filosofija yra ne tik mokslų sistemoje prigimtoje tvarkoje vadovaujanti dalis, bet ji turi ir su nemokslinio, vadinamo paprasto, sveiko proto pozicijomis tiesioginį betarpišką kontaktą.

Antai, einant Aristotelio mokslo pagrindų supratimu, mokslinio pažinimo išeities tašku yra nemokslinio, vadinamo normalaus, sveiko proto patyrimai, žinios, nuomonės. Kiekvieno atskiro mokslinio tyrinėjimo tikslas yra pagilinti, patikrinti, sisteminti tuos patyrimus, tas žinias ir nuomones. Joks mokslinis tyrinėjimas juk nesukuria sau iš nieko tyrinėjamų faktų, svarstymo taisyklių ir metodo elementų, bet pasiima visa tai, saviškai paskui apdirbdamas ir kombinuodamas, iš paprasto normalaus sveiko proto pažinimo srities. O pagrindinis mokslas, filosofija, tyrinėja tai, kas yra bendra visiems faktams ir visų pažinimų objektams, sutinkamiems taip atskirų mokslų ir mokslų dalių plotuose, taip ir visur ten, kas pažįstama ir paprasto, nemokslinio normalaus sveiko proto pažinimo būdu. Tokiu būdu Aristotelio filosofija yra lygiai artima savo pagrindiniais duomenimis ir paprastam sveiko proto pažinimui, ir moksliniams tyrinėjimams. Laikantis čia Aristotelio, būtų klaidinga vaizduotis sau mokslų sistemą, kaip kokius namus, kurių tik apačia, atskirų eksperimentinių ir observacijos mokslų reprezentuojama, turėtų betarpišką santykį su konkrečia realybe, o stogas išreikštų pagrindinius filosofijos tyrinėjimus ir būtų atsirėmęs tik į atskirų mokslų specialius rezultatus. Einant Aristotelio sistemos mintimi, ne viskas juk, kas yra, turi būtinai pirma tapti atskirų nefilosofinių mokslų dalyku, kad tik paskui galėtų patekti į filosofijos sritį. Atskiri mokslai juk visos realybės savo svarstymais neišreiškia, neapima, ne į visas realybės ypatybes ir ne į visus jos atžvilgius kreipia dėmesį.

Dėl to daug kas gali ir turi išsyk tapti filosofijos objektu, nebūdamas pirma jokių kitų mokslinių tyrinėjimų liestas. Viskas, antai, kas yra, buvo, bus ir gali būti, savo bendromis su visu kuo ypatybėmis, kaip antai: būties, esybės, tiesos ir vertės, — priklauso filosofijos svarstymų sričiai.

Iš čia lengva suprasti, dėl ko į Aristotelio pagrindinius filosofijos kadrus gali tilpti ir visi šių laikų mokslo išradimai, nes tie kadrai nebuvo Aristotelio statomi priklausomai nuo specialinių mokslinių teorijų ir hipotezių, nuo pasiektų jo laikais atskirų mokslų tyrinėjimų rezultatų. Kintant specialių mokslų teorijoms ir didėjant jų tyrinėjimų rezultatams,

nėra tad pagrindo manyti, kad dėl to turi griūti ir tie Aristotelio pagrindiniai filosofijos kadrai.

Teisingai dėl to Williamas James vadina Aristotelio filosofiją gavusia universitetinį išlavinimą nemokslinio sveiko proto seserimi. Žinoma, ji nemažiau artima yra ir atskiriems specialiems mokslams.

3. Atsimenant, kad filosofijos sistemas vertinant, pirmoje eilėje reikia žiūrėti, koks jų santykis su realiais faktais ir su kritiško proto reikalavimais, antra vertus, žinant filosofijos vaidmenį mokslų sintezėje ir sąryšį su nemokslinio sveiko proto patyrimu ir pažinimu, nesunku suprasti, kad filosofija savo pagrindinėje dalyje gali ir turi turėti visuotinį pripažinimą.

Dėl to vengtinas daug kur naujaisiais laikais įsigalėjęs klaidingo originalumo vaikymosi paprotys viską, būtent, savaip pradėti, nepaisyti praeities pasiekimų, kiekvienam išeiti iš saviškai nusistatyto naujo centrinio principo ir varyti filosofinį darbą kitose negu iki tol pagrindinėse linijose. Tokiu būdu įgyvendinama tik diskredituojanti filosofiją anarchija, nutolstama nuo tikrųjų filosofijos tikslų ir uždavinių, pametami keliai, vedantieji į teisingą svarbiųjų problemų išsprendimą, ir įsipainiojama į bergždžius, nesiliaujamus ginčus.

Rimtai žiūrint į filosofijos dalykus, reikia kritiškai įvertinti praeities filosofinį darbą, daugiau dėmesio kreipti į srovę, kurioje daugiausia rūpintasi ir rūpinamasi vertingo iš praeities filosofinio palikimo išsaugojimu ir panaudojimu, kurioje daugiausia dėmesio kreipiama į sveiko proto pažinimą ir į normalaus gyvenimo reikalavimus. Tokiu būdu, einant Aristotelio pasakymo prasme, bus įsijungiama ne į tam tikrą, užgaidomis, neišaiškinamais savotiškumais ir įvairiais konjunktūriniais atsitiktinumais paremtą kokio vieno, kito ar trečio atskiro filosofo darbą, bet į didžiojo, didžiausio už visus filosofo, — būtent, į nuosekliai ir realiai filosofuojančios žmonijos darbą.

Tuo keliu ėjo Aristotelis; juo ėjo Tomas Akvinietis; juo stengiasi eiti jų pagrindų besilaikantieji šių laikų filosofai.

4. Su tiesa sutinkanti filosofija gali būti pažinta iš to, kad joje yra susiderinimas kilnaus etiško kūrybinio idealizmo su pajėgiančia patyrimą įvertinti metafizika.

Nesunku juk suprasti klaidingumas tokios filosofinės sistemos, kuri veda prie tikrų dorinių nesąmonių. Antai, jeigu kokioje filosofinėje sistemoje objektyviai tiesai vietos nėra, tai išeina, kad, pagal ją, ir dorinių tiesų sužinoti tikrai negalima, o tai reiškia, kad joje negalima pažinti tai, kas reikalinga protingam gyvenimo tvarkymui; gi iš čia savaime eina išvada, kad ir prieš neprotingą gyvenimo tvarkymą nieko čia tikra negalima pasakyti. O tuo tarpu filosofijos klausimai tam tikslui keliami ir svarstomi, kad į žmogaus gyvenimą būtų įnešta daugiau proto šviesos, o

ne tam, kad toji šviesa būtų visai užgesinta. Be to, kiekvienas filosofinis tyrinėjimas privalo turėti būtinas dorines ypatybes. Juk teisingai kai kurie filosofai nurodo filosofijos tyrinėjimų darbe šias užlaikytinas sąžiningumo sąlygas: nepasiduoti naujumų ieškojimo manijai, negarbinti be atodairos to, kas buvo seniau, nesiskubinti su naujais teigimais, būti kantriam abejojimuose, nesilaikyti užsispyrus nepamatuotos savo pažiūros, griežtai išsižadėti pasirodžiusių tikrai klaidingų savo nuomonių. Teisingai pastebi Vl. Solovjovas, kad atsisakyti filosofijoj sąžiningumo, tai reiškia atsisakyti čia žiūrėti tiesos interesų, kitaip sakant, tai reiškia atsisakyti nuo pačios filosofijos. Todėl tokia filosofinė sistema, kurioje doros dėsniai (taigi, ir filosofijos darbe užlaikytino sąžiningumo reikalavimai) neturi tvirto pagrindo, tuo pačiu aiškiai pasirodytų esanti klaidinga, kaip priešinga tokiai filosofinio svarstymo sąlygai, be kurios paisymo nė joks filosofinis tyrinėjimas negali būti laikomas šio to vertas.

Yra, tiesa, filosofų, kurie savo filosofijoj priima be kritiško patikrinimo dorinės pareigos reikalingumą. Tai liudija jų jausmų kilnumą, tik, deja, kartu ir jų galvojimo filosofijoj paviršutiniškumą. Nesilaikant, mat, kritiško proto reikalavimų doros klausimų srityje, nėra juk tuomet kas atsakyti tų klausimų srityje skeptikams, nėra kuo atremti įvairių amoralistų priekaištus, nėra kaip protingai orientuotis dorinių pažiūrų įvairume ir net pačiais pagrindiniais klausimais vienų kitoms dorinių sistemų priešingume.

Etika yra praktinė filosofijos disciplina. Praktinės disciplinos remiasi teoretinėmis, yra šitų praktiniams uždaviniams pritaikymas. Iš tikro, etikos nusistatymai daug priklauso nuo to, kaip, antai, suprantama žmogaus prigimtis, žmogaus santykis su Dievu, pasaulyje tikslingumo pasireiškimas, žmogaus laisva valia.

Tokia teoretinė filosofija, kuri neduoda tikros praktiniam gyvenimui tvarkyti šviesos, tuo pačiu faktu jau liudija apie savo klaidingumą. Juk kai žmogus nežino protingo gyvenimo tikslo, tai jam tada visas gyvenimas, visi gyvenimo rūpesčiai ir visi gyvenimo darbai negali turėti protingos prasmės; tada ir užsiėmimas filosofija tokio gyvenimo supratimo kontekste negali būti laikomas protingu darbu. Kai nėra apskritai jokio protingais pagrindais nustatyto gėrybių vertinimo, tai ir intelektualinės gėrybės tarp kitų gėrybių ir reikalų negali būti išimtis. Kitaip sakant, tokia teorinė filosofija, kuri gyvenimui jokios tikros protingos prasmės nenurodo, negali pretenduoti, kad ir į ją pačią būtų rimtai žiūrima. Kai čia visas gyvenimas neturi protingumo charakterio, tai ir filosofija, kaip to gyvenimo dalies išdava, irgi negali būti laikoma protinga.

5. Su tiesa sutinkančioje filosofijos sistemoje turi rasti realią atramą racionaliam visuomeniniam ir valstybiniam susitvarkymui ir kūrybiniam

tose srityse darbui tikri idėjiniai pagrindai ir pažangos rūpesčiams objektyvūs motyvai.

Kaip gyvenimo faktai rodo, čia neretai pagrindiniuose nusistatymuose yra keistų prieštaravimų.

Antai, garbinama laisvė, skelbiama kova dėl laisvo galvojimo teisių, o tuo tarpu tų pačių žmonių, laisvę ir laisvą mąstymą begarbinančių, labai dažnai tuo pačiu laiku laikomasi determinizmo, nepripažįstama žmogui laisvos valios; nepripažįstant gi žmogui valios laisvės, neįmanoma juk nusistatyti tikros pažiūros į tikros laisvės esmines ypatybes ir jos ugdymui reikalingas sąlygas. Dažnai kalbantieji apie didesnę lygybę visuomenėje nepripažįsta dvasinės sielos žmoguje; o vien kūno atžvilgiu sunku rimtai stoti už lygybę, kada ir žmonių ūgis, ir fizinės pajėgos, ir darbo išdavos lygybės nerodo; kreipiant dėmesį vien į materialinę sritį, nė teisių lygybei negalima surasti tvirto pagrindo.

Su entuziazmu daugelio kalbama apie visuomenės kultūros pažangą ir jos reikalus, o tuo tarpu tų pačių kalbėtojų skelbiama, kad apie žmogaus gyvenimo tikslą ir prasmę, taigi, tuo pačiu ir apie kultūrinimo tikslą ir prasmę nieko tikra negalima sužinoti, na, o šito dalyko nežinant, nėra pagrindo kalbėti apie kultūros pažangą, nes nežinia, kaip ir į kurią pusę reikia žengti.

Piktinamasi dažnai dėsniu „jėga teisės pagrindas", o tuo tarpu laikomasi tokios pasaulėžiūros, kurioje nepripažįstama dvasinių jėgų ir kurioje tik materialinių jėgų autoritetas turi vietos.

Sutinkama dažnai pasiaukoti tėvynės, visuomenės gerovei, o tuo tarpu netikima į sielos nemirtingumą, į pomirtinį gyvenimą, ir visa galima laimė, manoma, esanti tik žemėje. Giriama tėvynės meilės dorybė, o tuo tarpu dažnai nepripažįstama dorinei pareigai jokio tvirto protingo pagrindo. Dejuojama dėl atsakingumo supratimo sumažėjimo ir drauge stengiamasi išplatinti pažiūrą, kad žmoguje nėra valios laisvės. Norima, kad visuomenėje padidėtų sąžiningumas ir drauge platinama pasaulėžiūra, kurioje sąžinės autoritetui nėra jokio tikro objektyvaus pagrindo.

Keliamas reikalas susirūpinti žemesniųjų sluoksnių gerove, o tuo tarpu dažnai nepripažįstama esminio skirtumo tarp žmogaus ir tarp gyvulio, ir tokiu būdu neturima pagrindo esminiam elgimosi skirtumui su žmonėmis ir su gyvuliais. Juk jeigu pagaliau visa susiveda į materiją ir jos ypatybes, tai visai tuomet natūralu, kad stipresnis pavergia silpnesnį, kad didesnė fizinė jėga nusveria mažesnę. Trokštama teisingesnių, širdingesnių santykių tarp žmonių ir drauge kovojama prieš dvasios kultūrą ir jos pagrindus, ir tokiu būdu remiamas žmogaus sugyvulėjimas ir sužvėrėjimas.

6. Su tiesa sutinkančios ir objektyvumo bei realumo paisančios filosofijos vienu iš įžymiausių uždavinių yra duoti galimumą kritiškai orien-

tuotis svarbiuose pasaulėžiūros klausimuose. Klaidinga yra, tiesa, identifikuoti filosofiją su pasaulėžiūra, nes į pasaulėžiūrą įeina religinės pažiūros, kurios nėra vien prigimtinės srities, taip pat įvairių mokslų žinios ir net racionaliai neįmanomi pagrįsti nusistatymai ir nuomonės. Bet pasaulėžiūros pagrinduose kritiškai visašališkai orientuotis šiaip ar taip neįmanoma be filosofijos pagalbos.

Daug kliudoma filosofinio darbo rimtumui, kai tuo filosofiniu darbu užsiimantieji dėl kokių atsitiktinių priežasčių nesirūpina į savo pasaulėžiūros pagrindus kritiškai žiūrėti. Tada filosofijos darbas nustoja tikro reikšmingumo ir atsakingumo. Tada filosofija ima atrodyti, kaip kokia nesvarbi pramoga, tartum kokia gyvenimui paįvairinti poezija, kokia Begriffsdichtung. Filosofijos istorijos faktai liudija, kad šitokia nuotaika sudaro gerą dirvą tarpti visokioms filosofinėms ekstravagancijoms, nes čia savo asmenybės centre šitaip filosofuojąs žmogus nesijaučia atsakingas už savo filosofinius nusistatymus.

Naujaisiais amžiais, antai, subjektyvizmui filosofijoj įsigalėti daug prisidėjo protestantizmo kūrėjų išplatintos pažiūros apie visai sugadintą dėl pirmųjų tėvų nuodėmės žmogaus prigimtį dvasios reikalų srityje ir apie tai, kad žmogus savo prigimto proto jėgomis nieko tikro negali sužinoti nei apie Dievą, nei apie dvasią ir nemirtingą sielą, nei apie gyvenimo tikslą. Tokiu būdu kritiškas tų centrinių pasaulėžiūros punktų pagrindimas besilaikantiems tų protestantizmo dogmų pasidarė nebeįmanomas; negalint gi kritiškai filosofiškai tų svarbių klausimų spręsti, lengvai tada sutinkama filosofijoj tenkintis ir neturinčiomis tvirto pagrindo subjektyviomis pažiūromis. Šitokia nuotaika iš dalies galima išaiškinti, kodėl taip, palyginti, ramiai įsigyveno pagrindiniuose filosofijos klausimuose subjektyvizmas protestantų šalyse. Kuomet tose šalyse daugelio filosofų protuose protestantizmo dogmos religinės dekompozicijos eigoje užleido vietą indiferentizmui tikėjimo dalykuose, ir net ateizmui, tai ir tas indiferentizmas, ir tas ateizmas buvo bandomas remti ne tiek kritiškais filosofiniais svarstymais, kiek savotiškais aprioriniais nusiteikimais.

Šitoks filosofiniais klausimais nusiteikimas ir nusistatymas darė įtakos ir katalikiškų kraštų filosofams. Juo labiau, kad religijos atžvilgiu irracionaliam filosofiniam dogmatizmui įsigalėti čia galėjo duoti progos įtakingos Dekarto gnoseologijos metodas. Kaip žinoma, Dekartas, norėdamas radikaliu abejojimu išbandyti pažinimo vertę, iš to bandymo kompetencijos išėmė religijos ir doros srities pažiūras; tokiu būdu jo įtakoje esantiems lengvai galėjo susidaryti nuomonė, kad tose srityse, tai yra centriniuose pasaulėžiūros klausimuose, nėra reikalo griežto kritiško metodo laikytis. Iš kitos pusės, kai Dekartas ir jo pasekėjai įgijo didelių kritiškumo pionierių vardą, tai daug kas iš jų priešų, neturėdami tokių kritiškumo pretenzijų ir matydami, kad centriniais pasaulėžiūros klausi-

mais ir anie kriticistai čia nuo kritiškumo atsisako, dar daugiau tenkinosi čia irracionaliniais motyvais.

Toks tat filosofo sieloje centrinės pasaulėžiūros nuo filosofijos atskyrimas negali išeiti į gerą nei jo pasaulėžiūrai, nei jo filosofijai; centrinė pasaulėžiūra jo sieloje neturi tada sąmoningo protingo pagrindo, o filosofija jam atrodo kaip tartum kokios žaidžiančios vaizduotės padaras, o ne kritiško proto į realius faktus atremtas nusistatymas. Kai šitaip filosofija atskiriama nuo centrinės pasaulėžiūros, tai tada lengva širdimi sutinkama filosofijoj laikytis subjektyvizmo, reliatyvizmo, gnoseologinio idealizmo, pragmatizmo ir net skepticizmo. Šitoks dvejopų tiesų (vienaip nusistatoma nepriklausomoje nuo filosofijos centrinėje pasaulėžiūroje, o kitaip filosofijoje) laikymasis išaiškina mums didelę dalį pakrikimo moderniųjų laikų filosofijoj, jos nusistatymuose vidujinių prieštaravimų gausingumą ir centriniais klausimais pastangų nevaisingumą.

Antai, imkime materialistinės filosofijos šalininkus. Jie kalba apie materializmo tiesą. Tuo tarpu, pripažįstant tik materialius procesus, negalima juk, nuoseklumo laikantis, pripažinti skirtingos nuo pojučių proto galios; o visą pažinimą suvedant prie jutimų ir jutimų susigrupavimų, nėra galima protingai kalbėti apie kokią nors pastovią tiesą, nes jutimai nurodo tik tai, ką aš juntu, bet nenurodo jokio tvirto pagrindo, kad taip visada bus, kad taip su dalyku yra nepriklausomai nuo jutimo vyksmo. Jeigu mes neturėtume proto, savo esme skirtingo nuo jutimų galios, tai tada ir materijos, egzistuojančios nepriklausomai nuo jutimo vyksmo, nebūtų galima pažinti. Ir paties materializmo, kaip minčių sistemos, vien jutimų galiomis negalima susidaryti; juk ir tos pačios sistemos jutimais negalima nė patirti. Mat, sistemos pozicijų prasmei suprasti ir įvertinti reikia turėti dvasinę pažinimo galią. Tokiu būdu prieiname prie keistos išvados: materializmo sistemos, kuri neigia dvasinės galios buvimą mumyse, negalima būtų nei susidaryti, nei suprasti, jei mes neturėtume iš tikro dvasinės pažinimo galios.

Yra filosofų skelbiančių, kad apie Dievo buvimą nieko tikra sužinoti negalima. Bet su tais jų skelbimais sunku rimtai skaitytis, kai matai, kad, einant jų filosofijos pagrindinėmis pažiūromis, tektų sakyti, jog negalima taip pat nieko tikra sužinoti apie tai, ar kiti žmonės tikrai egzistuoja ir ar pats tokios filosofijos skelbėjas tikrai egzistuoja, kaip savo esmėje pastovi esybė, galinti turėti pretenzijas kokius nors filosofinius klausimus spręsti.

Panašių nesąmonių yra ir gnoseologinio idealizmo pažiūrose. Pagal tą idealizmą tiesioginio pažinimo objektu gali būti tik idėja, o ne daiktas su pagalba idėjos. Bet jei taip, tai idėja, nereiškianti nieko nuo savęs skirtingo, faktiškai nieko nereikštų, neturėtų visai prasmės, vadinasi, nebūtų idėja. Tokiu būdu čia prieinamė keistą išvadą, būtent, kad tame

idealizme, kuris, kaip atrodo iš paviršiaus žiūrint, kuo labiausiai vertina idėjas, iš tikrųjų idėjos negali turėti jokios reikšmės ir prasmės, kitaip sakant, nėra čia joms vietos.

Subjektyvizmo šalininkai paprastai neįsisąmonina, kad subjektyvizme nėra vietos tikram žmogaus subjektui. Čia pažinimui tikrai prieinamais laikomi tik patys sąmonės fenomenai, o ne subjektas, kaip pastovi substancija, kaip žmogiškas esmines ypatybes turinti esybė. Subjektyvizmas, kuriam jokia objektyvi, taigi, tikra tiesa nėra prieinama, negali nieko tikra pasakyti apie jokio dalyko padėtį, net ir apie subjektyvių dalykų padėtį, nes ir čia reikia jų objektyvaus nušvietimo.

Pozityvizme nieko tikrai pozityviai nežinoma svarbiaisiais pasaulėžiūros klausimas, ir iš viso čia objektyviai, taigi, tikrai tiesai vietos nėra.

Galima būtų ilgai tęsti panašių, prieštaravimais ir keistais paradoksais pasižyminčių, įvairių filosofinių izmų pavyzdžių sąrašą, bet pakaks čia ir paminėtų.

7. Su tiesa sutinkanti, objektyvumo ir realumo kritiškai paisanti filosofijos srovė turi būti laisva nuo stagnacijos, nuo ekskliuzyvizmo, siaurumo ir tik savyje užsidarymo. Joje turi būti galimumo pagerbti ir kitose filosofinėse sistemose esančias didesnes ir mažesnes tiesos dalis; joje turi būti stengiamasi net ir klaidas, net nepagrįstus teigimus, neigimus ir abejojimus sunaudoti kaip progas giliau, aiškiau ir visašališkiau atitinkamiems klausimams nušviesti ir rūpintis visa sunaudoti kaip akstiną ir medžiagą filosofijos pažangai.

Į įvairias filosofines teorijas ir pažiūras, kad ir nesuderinamas su objektyvios tiesos reikalavimais, galima betgi žiūrėti kaip į paklausimus ir kaip į didesnio aiškumo ir visašališkesnio pagrindimo reikalavimus, nukreiptus į stovinčias ant tikrų pagrindų filosofijos sistemos atstovus. Šituo atžvilgiu gali būti naudos filosofijos darbo pagilinimui ir filosofijos pažangai, net ir iš susipažinimo su skepticizmo, subjektyvizmo, gnoseologinio idealizmo, pozityvizmo, sensualizmo, agnosticizmo ir su kitais daugiau ar mažiau klaidingais filosofijos srityje pasireiškusiais nusistatymais ir nuomonėmis.

8. Su tiesa sutinkančioje filosofijos srovėje turi būti sprendžiami visi svarbieji filosofiniai uždaviniai ir turi joje įsitekti visos filosofinių klausimų grupės.

Pravartu pagrindines filosofijos sistemos klausimų grupes bent trumpai čia štai nurodyti.

a) Bendrosios logikos ir metodologijos klausimai. Kritiškas nustatymas prie tiesos vedančių galvojimo dėsnių ir metodų. Tarp kitko, ypačiai svarbu čia kritiškas aptarimas, kas yra mokslas ir kokios jo yra rūšys, kad būtų galima išvengti vienu atžvilgiu jo ribų klaidingo siaurinimo ir kitu atžvilgiu neteisingo jų praplėtimo.

b) Gnoseologijos klausimai, pirmučiausia pagrindiniai pažinimo vertės tiesos atžvilgiu patikrinimo klausimai. Pažinimo šaltinių bendroji kritika. Pažinimo ribų klausimas.

c) Ontologijos klausimai. Apie pačios esybės ir paties įvykimo realias ypatybes ir realius dėsnius ir bendriausiu atžvilgiu priežastis.

d) Gamtos filosofijos klausimai. Klausimai apie materialinių daiktų esmę, esmines ypatybes, veikimo jėgas; apie tų daiktų tikslą ir kilmę.

e) Psichologijos klausimai. Apie gyvų matomojo pasaulio būtybių gyvybės principo prigimtį, galias, santykius su kūnu.

f) Racionalinė teologija arba teodicėja. Apie Dievo buvimą ir prigimtį.

g) Etika. Apie žmogaus gyvenimo tikslą ir protingą jo individualinį ir socialinį tvarkymą.

h) Meno filosofija.

i) Kultūros filosofija.

k) Religijos filosofija.

l) Suvedimas visų pažinimo rezultatų į sintezę pasaulėvaizdžio ir pasaulėžiūros reikalui. Tai gali įvykti tik su čia minėtų filosofinių disciplinų pagalba.

9. Šitas aštuoniuose punktuose suminėtas ypatybes, kaip jau čia buvo vienur kitur nurodyta, turi toji filosofinė srovė, kuriai atstovauja Aristotelio bei Tomo Akviniečio filosofijos pagrindų prisilaikantieji. Tiesa, prieš tą srovę yra dar vis ir dabar kai kuriose aplinkose įsigalėjusių prietarų ir reiškiama kai kurių priekaištų, bet, tik šiek tiek į juos įsigilinus, tuojau paaiškėja jų nepagrįstumas. Su žymesniais, dažniau sutinkamais priekaištais pravartu ir šičia bent kiek, kad ir trumpai, susipažinti ir juos išsiaiškinti.

III

1. Daugelio bandoma įrodinėti, kad būtų, girdi, atžagareiviškumas daugiau vertinti kokią senovės ar vidurinių amžių filosofijos sistemą, nes juk pastaraisiais šimtmečiais mokslas esąs padaręs milžinišką pažangą, su kuria nesiskaityti negalima.

Į tai reikia atsakyt, pirmiausia, kad toji pažanga yra padaryta pirmoje eilėje ne filosofijoj, bet kituose moksluose. Filosofija, ypačiai savo pagrindinėje dalyje, iš esmės nepriklauso nuo atskirų mokslų pažangos; ji gali tinkamai nusistatyti čia pačias pagrindines pažiūras ir be atskirų mokslų pagalbos; mat, atskiri mokslai neužsiima tyrinėjimu tų realybės savybių, kurias svarsto pagrindinė filosofija; na, o jeigu neužsiima, tai nei atskirų mokslų progresas, nei jų regresas negali čia turėti esminės įtakos filosofijos padėčiai.

Žinoma, randant pagrindo apskritai labiau vertinti Aristotelio ir Tomo Akviniečio filosofiją, negu, antai, Kanto ir pozityvistų, tai dar nereiškia, kad nereikia jau atsiminti po XIII šimtmečio buvusių ir dabar esančių naujų filosofijos sistemų. Gali visados atsirasti reikalas šį tą papildyti, šį tą paaiškinti, šį tą patobulinti ir pačioje pagrindinėje filosofijos dalyje; tam galima daugiau ar mažiau rasti akstino ir pagalbos, susipažįstant ir su kitomis sistemomis.

O toje antraeilėje filosofijos dalyje, kurioje suvedami į sintezę atskiruose moksluose pasiektieji rezultatai, dažnai turi būti daroma revizija ir taisymas, būtent, kai tik pasiekiama žymesnių naujų rezultatų atskiruose moksluose. Laikantis tad Aristotelio ir Tomo Akviniečio filosofijos pagrindų, — jeigu tik jų laikomasi kritiškai įsisąmoninant jų vertę, — galima nurodyti pakankamai galimybės filosofijos pažangai.

2. Kitas dažnai sutinkamas priekaištas, daromas Tomo Akviniečio filosofijos pagrindų besilaikantiems, yra tas: esą, Tomo Akviniečio filosofija neturinti reikalingo nepriklausomumo charakterio, esą, ji remiantis Apreiškimu, Bažnyčios autoritetu, teologijos nustatomais principais.

Bet šitokia pažiūra, deja, liudija nesusipažinimą su Tomo Akviniečio mokslu pačiuose charakteringiausiuose dalykuose.

Juk vienas iš svarbiausių Tomo Akviniečio pagrindinės problematikos punktų yra kaip tik aiškiai nurodyti skirtumą tarp filosofijos ir teologijos ir patikrinti filosofijai reikalingą nepriklausomumą. Pagal Tomo Akviniečio mokslą, filosofijoj įrodyta tiesa galima laikyti tik tai, kas yra prieinama prigimtoms žmogaus pažinimo galioms ir kas yra kritiškai įrodyta. Tomas Akvinietis labai ryškiai buvo iškėlęs nepriklausomos filosofijos šūkį, stodamas į griežtą opoziciją prieš to laiko augustinistus, kurie su baime žiūrėjo į Tomo Akviniečio pastangas.

Įsigilinę į filosofijai reikalingo nepriklausomumo prigimtį, turime pripažinti, kad Tomo Akviniečio filosofija greičiau užsipelno nepriklausomos vardą, negu kokia kita, kad ir naujųjų laikų sistema.

Nepriklausoma juk galima teisėtai laikyti tik tokią filosofiją, kurios pažiūros galutinai yra paremtos realiais faktais ir kritiško proto reikalavimais, nes tik šitoks nepriklausomumas proto srityje gali būti rimtai vertinamas. Taigi, tos filosofinės srovės, kurios, pavyzdžiui, gnoseologinių, ontologinių, etinių klausimų objektyviai išspręsti nepajėgia, objektyvios tiesos čia surasti neįstengia, priverstos yra vadovautis įvairiais subjektyviais, irracionaliais, taigi, nekritiškais nusistatymais; o *esant tokiam priklausomumui nuo svetimų kritiškam protui instancijų, negali gi tokios filosofinės sistemos turėti teisėtą pretenziją į tikra prasme vartojamą kritiškos nepriklausomos filosofijos vardą.*

Tuo tarpu Tomo Akviniečio filosofiją galima ir reikia laikyti tikra prasme nepriklausoma. Einant jo filosofiniu metodu, visokiems tik sub-

jektyviais motyvais paremtiems sprendimams, nusistatymams negali būti vietos kritiško objektyvumo besilaikančioje filosofijoje. Tomo Akviniečio realiai skiriamas protas nuo kitų sielos galių, kaip antai, nuo valios ir jausmų; čia nėra tad jokio pagrindo proto srityje vadovautis jausmų bei valios nusiteikimais.

Tiesa, Tomas Akvinietis suveda į darnią sintezę filosofiją su Apreiškimu, su antgamtine krikščioniška religija, bet jis tą suvedimą daro neužmiršdamas skirtumo, kuris yra tarp prigimtam protui prieinamų tiesų ir antgamtinio Apreiškimo nurodymų.

3. Daug kas iš menkai tesusipažinusių su filosofijos istorija vadina tomistinę filosofiją dogmatiška arba nekritiška.

Ir čia kalti įsigalėjusieji prietarai.

Daug, mat, kas laikosi Fichtės įgyvendintos pažiūros, kad kiekviena filosofinė sistema, kuri pirmaisiais pažinimo objektais laiko išorinės realybės faktus, o ne subjekto pergyvenimus, reikia laikyti dogmatiška, tai yra nekritiška. Tuo tarpu toji Fichtės pažiūra negalima priimti be kritikos, nes nėra gi ji neginčytina, nėra savaime aiški. Juk, antai, Aristotelio ir Tomo Akviniečio šalininkai priešingo nusistatymo laikosi ir stengiasi tą savo nusistatymą kritiškai pagrįsti. Tai, kas stengiamasi kritiškai pagrįsti, negalima vadinti dogmatiškai priimamu, priimamu be kritiško įsisąmoninimo. Fichtės subjektyvizmas, — tai iš tikro nekritiška, dogmatiška pozicija, nes jis be objektyvaus pagrindo, tik laisvu apsisprendimu, yra savavališkai nusistatęs savo filosofijos pradedamuosius punktus.

Kiti nenori pripažinti tomistinei filosofijai kritiškumo dėl to, kad joje aštriai, tragingai nestatomi gnoseologijos klausimai, kad nėra jais ypatingo susirūpinimo.

Bet tame nėra nieko nuostabaus. Tomo Akviniečio filosofijos pagrindų prisilaikantiems yra pavykę surasti pagrinde tinkamą išsprendimą svarbiųjų gnoseologijos klausimų; dėl to ir nėra čia tokio, kaip Dekarto ar Kanto šalininkų, aštraus tragingo tų klausimų statymo ir nėra jais liguisto susirūpinimo.

Šiaip Tomo Akviniečio pasekėjų, iš esmės į dalyką pažiūrėjus atrodo, įstengiama kritiškiau svarstyti pažinimo vertės klausimus, negu Dekarto ar Kanto. Tomistinėje filosofijoje, antai, stengiamasi nustatyti esmines pažinimo ypatybes, būtent, kad kiekvienas pažinimas turi santykį ne tik su subjektu, bet ir su objektu, ir kad pažinimui nė kiek nėra artimesnis subjektas už objektą. Atvirkščiai, pažinimo tikslas, esminė jo prasmė yra pažinti objektą; taigi, nėra visai pagrindo subjektinę realybę laikyti pačiam pažinimui artimesne už objektinę, kaip tai buvo manę gnoseologinio racionalizmo, empirizmo ir kantizmo atstovai ir pasekėjai.

Tomistinės filosofijos atstovų kritiškiau mokama apsieiti su skeptikų argumentais, negu Dekarto ar Kanto. Tomistinėje filosofijoje kritiškai

įsisąmoninama abejojimo prasmė, jo santykis su tiesos pažinimu. Čia nebijoma kad ir visuotinio abejojimo ugnimi išbandyti pažinimo vertę. Čia nėra reikalo į filosofijos pagrindą dėti to, kas būtų kritiškai nepatikrinta.

Tomas Akvinietis sprendė su visu rimtumu ir laimingai išsprendė visuotinių sąvokų reikšmės problemą, pro kurią taip lengvamaniškai praėjo Dekartas ir kuri taip nepavyko išspręsti Kantui. Tuo tarpu toji problema filosofijoj yra viena iš pagrindinių. Juk ir kalbant apie pažinimo vertę tiesos atžvilgiu, pirmiausia rūpi ne tas ar kitas tik pažinimo vyksmas, bet pažinimas apskritai; taigi, jau čia, kad galėtum kritiškai patį klausimą susiformuluoti, reikia turėti kritišką nusimanymą apie visuotinių sąvokų reikšmę ir vertę.

4. Pasitaiko neretai, jog su baime žiūrima šiais laikais į tomistinės srovės įsigalėjimą dėl to, kad, girdi, gali būti iš to pavojaus moderniosioms vertybėms, kaip antai: laisvei, humaniškumo ir progreso idealams.

Tuo tarpu gi tomistinė filosofija kaip tik kritiškai pajėgia įrodyti, kad žmogus iš tikro turi laisvą valią, ir ji moka suvokti valios laisvės prigimtį; suvokus gi jos prigimtį ir esmines ypatybes, galima principiškai nustatyti valios laisvės normalaus ugdymo dėsnius, valios laisvės santykį su kitomis vertybėmis. Nuostabu, kad reklaminiai laisvės gerbėjai paprastai laikosi tokių filosofinių sistemų, kuriose valiai realios laisvės visai nepripažįstama, ar dėl jos buvimo neišsprendžiamai abejojama, ir kuriose dėl to, žinoma, nėra jokio tvirto protinio pagrindo jai vertinti.

To ar kito vertinimas turi būti protingai daromas, taigi, turint tam kritiškai pateisinamą pagrindą. Toks pagrindas galimas rasti tik tokiose sistemose, kuriose pajėgiama kritiškai išspręsti vertinimo, tai yra gėrio ir esybės problemas, kitaip sakant, kur pajėgiama išspręsti centrinius metafizikos klausimus. Tik tuomet galima rasti pagrindą kritiškai pozityviai nusistatyti ir integralinio humaniškumo klausimais, įstengti lemtai suprasti žmogaus asmens vertės didinimo ir žmonių sugyvenimo kilninimo uždavinius ir būdus.

Rimtai apie pažangą galima kalbėti tik remiantis tokia sistema, kurioje kritiškai nurodoma žmogaus gyvenimo prasmė, kurioje išsprendžiami žmogaus sielos prigimties ir paskirties klausimai, kitaip sakant, kurioje pajėgiami išspręsti svarbieji metafizikos klausimai. Tokios gi sistemos, kurios šių klausimų spręsti ir išspręsti principiškai nepajėgia, pasirodo tokiu būdu negalinčios kritiškai nurodyti žmogaus gyvenimo vertę, taigi, ir jo pažangos prasmę bei uždavinius.

IV

Iki šiol čia kalbėjau apie filosofijos naudingumą ir reikalingumą kiekvienai tautai, apie tikros visoms tautoms vertingos filosofijos ypatybes ir uždavinius, apie kai kuriuos priekaištus aristotelizmo ir tomizmo pagrindų besilaikantiesiems, ir svarsčiau tuos filosofinius klausimus tokiais požiūriais, kurie tokia pat prasme reikšmingi kiekvienai tautai.

Bet pastaraisiais dešimtmečiais darosi ypatingai aktualūs šie tautą ir jos filosofiją liečiantieji klausimai: ar negali ir neturi būti skirtingų tautinių ypatybių įvairių tautų filosofijose? ar vienos tautos filosofija, būdama skirtingos tautinės sielos išraiška, nesiskiria iš esmės nuo kitų tautų filosofijų? ar nėra pagaliau dviejų skirtingų filosofijų ta prasme, kad viena išreiškia vadinamo paprasto sveiko proto pagrindiniais klausimais nusistatymus ir yra kiekvieno atėjusio į protą tautiečio dalykas, o kita, mokslinė, tik filosofų specialistų?

Nors į šituos klausimus būtų galima iš esmės žiūrėti kaip į anksčiau jau svarstytų bendrųjų klausimų specialius pritaikymus, bet kai šiais laikais jie neretai statomi filosofinio dėmesio centre, tai labai pravartu juos ir įsakmiai čia pasvarstyti. Juos besprendžiant, visašališkiau paaiškės, kaip, kuria prasme, gali ir turi būti tautinė filosofija suprantama.

1. Kaip filosofijos istorijos faktai rodo, nėra toli gražu pilno uniformiškumo nei įvairių laikotarpių, nei įvairių tautų filosofijose.

a) Vienur su ypatingu atsidėjimu svarstomi vieni klausimai, kitur ypatingas dėmesys kreipiamas į kitus. Vienur filosofiniai svarstymai eina fragmentiškai, prie progos įvairių rūpesčių, kitur daugiau sistemingai. Vienur filosofinis darbas eina tokio įpročių ir psichinės aplinkos kontekste, kitur kitokiame. Ne visur vienoks kultūros laipsnis. Ne visur toks pat sielos galių pajėgumas ir tarp savęs susiderinimas: vienur nustelbiamai veikia vaizduotė, kitur savotiškai galingos, judrios arba apatiškos valios nusiteikimai; kitur vyrauja daugiau praktiniai, o dar kitur teoretiniai interesai.

Antai, senovės indų filosofinio dėmesio centre stovėjo klausimai apie tai, kaip išsilaisvinti iš varginančių rūpesčių dėl kiekvieno žmogaus gyvenimui gresiančių nelaimių, kuriomis laikoma yra liga, pasitaiką kiekvienam įkyrūs rūpesčiai, senatvė ir mirtis. Pirmajame senovės graikų filosofijos periode svarstoma beveik tik tai, iš ko pačiame pagrinde pasaulio daiktai susideda. Poaristotelinėje filosofijoje, kai graikų tauta neteko politinės nepriklausomybės, nėra jau tokių gilesnių, platesnio masto svarstymų teoretinėje filosofijos dalyje ir politinėje bei socialinėje filosofijoje, kokiais pasižymėjo Platono ir Aristotelio filosofinis genijus: ir stoikams, ir epikuriečiams, ir pagaliau skeptikams rūpėjo pirmoje eilėje, kaip atskiras žmogus gali pasiekti savo gyvenime sielos ramybę. Prieš pat Kris-

taus gimimą ir pirmaisiais krikščioniškosios eros šimtmečiais filosofiniuose rūpesčiuose, — kaip antai, neoplatonikų ir neopitagorininkų, — vyriauja religiniai bei mistiniai motyvai.

Viduriniaisiais amžiais per eilę šimtmečių pirmoje vietoje buvo klausimai apie bendrų ir visuotinių sąvokų reikšmę iš atžvilgio į realybę ir apie santykį tarp filosofijos ir teologijos. Tryliktajame amžiuje yra visa eilė filosofų, kurie sukuria plačias filosofines sistemas. Renesanso metu charakteringas yra naujumų ieškojimas ir drauge atsigręžimas vienų į tokias, kitų į kitokias žymesnes senovės graikų filosofijos sroves. Septynioliktajame amžiuje įsigali Prancūzijoje į matematinio pažinimo savybes orientuotas racionalizmas, o Anglijoj nuo to amžiaus pradžios ima reikštis filosofijoj daugiau ar mažiau grynas empirizmas. Aštuonioliktojo amžiaus antrojoje pusėje Kantas stengiasi savo transcendentaliniu metodu nugalėti ir racionalizmo ir empirizmo vienašališkumus; jis sudaro kriticistinę pažinimo teoriją ir ant praktinio proto postulatų paremtą metafiziką.

Kai įvyksta trečiojo luomo, kiekvienos tautos kamieno, emancipacija, kai jo interesų įtaka ima žymiau reikštis valstybių ir tautų gyvenime. tai ir įvairiose kultūros rityse, neišskiriant ir filosofijos, atsiranda ryškesnių tautinių rūpesčių ir tautinio individualumo žymių. Devynioliktojo amžiaus pradžioje įsigali romantizmas Vokietijoje, socialinė filosofija Prancūzijoje, mesianistinė filosofija Lenkijoje, kova tarp vakariečių ir slavonofilų Rusijoje, prasideda sisteminė filosofinė kūryba iš turkų jungo išsilaisvinusiose Balkanų tautose.

Antrojoje pusėje devynioliktojo amžiaus, kai didesnių gabumų žmones patraukė gamtos mokslų specializacija, kai įvyko krizė centrinių pasaulėžiūros klausimų srityje, tai vienur, kaip antai daug kame Vokietijoj, reiškėsi iš pradžių didelis palinkimas grįžti prie Prancūzijoj jau nugalėto materializmo metafizinių pozicijų, kitur, kaip antai anglų kalba reiškiančiuose savo filosofines mintis kraštuose, įsigali pragmatizmas, kitur vėl, numojus kairiąja ranka į metafiziką, užsidaroma nevaisinguose pažinimo teorijos debatuose arba tenkinamasi tik istoriniu filosofijos istorijos domėjimusi. Tuo metu didžiojo kultūros ir mokslo globėjo Leono XIII įtakos dėka prasideda įvairiuose kraštuose tomistinės ir aristotelinės filosofijos reikšmingas atgimimas, kurio daugelis atstovų stengiasi atsižvelgti ir į kitas filosofijos sroves, taip pat į naujausius eksperimentinių, įvairių specialių mokslų ir apskritai moderniosios kultūros laimėjimus.

Po Didžiojo karo ėmė reikštis įvairiuose kraštuose didesnis susidomėjimas centriniais filosofijos klausimais. Naujų akstinų čia persiorientuoti yra davęs atgijęs hegelizmas, toliau plėtojama fenomenologija, gyvenimo filosofija, egzistencialinė filosofija ir pagaliau rasistinis biologizmas.

Iš čia suminėtų filosofijos istorijos charakteringesnių faktų matome įvairumą klausimus pasirenkant, juos formuluojant, sprendžiant, jiems čia

vienokią, čia kitokią vietą skiriant filosofinio ir apskritai kultūrinio dėmesio plote. Įvairiu metu ir įvairiose tautose dažnai yra įvairus prie tų pačių klausimų psichologinis priėjimas; vienur su vienokiais jų atžvilgiu priekaištais bei sunkumais tenka susidurti, kitur su kitokiais. Imkime, pavyzdžiui, Dievo egzistavimo klausimą: vienur kliudo čia tinkamai susiorientuoti metafizinio pažinimo trūkumai, kitur įsigalėję dogmatinio antiklierikalizmo ir naivaus ateizmo prietarai, kitur vėl savotiškas anarchinis liberalizmas ir susijęs su pozityvizmu ir skepticizmu pragmatizmas.

b) Tos ar kitos tautos filosofijoj skirtingas svarstomų dalykų pasirinkimas, ir dėl to filosofinės kūrybos įvairumas, dažnai priklauso nuo ypatingų tautoje atsiradusių reikalų. Kai, antai, tautoje reiškiasi ekonominė, socialinė, politinė krizė, tai yra akstino ypačiai užsiimti ir iš filosofinio požiūrio ekonominiais, socialiniais ir politiniais klausimais. Kai tautoje atsiranda didesnė religinė krizė, tai filosofija imasi daugiau spręsti centrinius pasaulėžiūros klausimus. Kai tautai gresia žymesnis dorinis pakrikimas, tai yra reikalo gilinti ypačiai orientaciją individualinės ir visuomeninės etikos klausimais. Kai specialiųjų mokslų autoritetas panaudojamas ne savo vietoje, ne jų kompetencijos ribose, kai jų vardu braujamasi siaurais, tik atskiroms, specialioms sritims tinkamais požiūriais spręsti apie visą realybę ir visą gyvenimą liečiančius filosofinius klausimus, tai tada tenka filosofijai ypačiai kovoti dėl savo autonomijos ir rūpintis nustatyti kompetencijos ribas tarp kitų mokslų ir filosofijos, įsakmiau nurodyti filosofijos reikšmę ir vietą kultūriniame gyvenime.

Filosofinėje įvairių tautų kūryboje atsiranda įvairumų ir dėl įvairių įtakų iš kitų kraštų, kuriuose buvo ėję savo mokslus to ar kito krašto filosofijos atstovai arba kurių tautų kalbą čia daugiau moka ir daugiau ta kalba filosofinės literatūros naudoja.

c) Kiekvienos tautos filosofijoj reikia ypačiai gilintis ne tiek į kitų, kiek į savo tautos pašaukimą, į savo tautos psichologiją. Kiekvienos tautos filosofija turi atlikti uždavinius, kurie jai iš esmės tenka savo tautos kultūros gyvenime. Tai liečia, žinoma, pirmiausia psichologiją, filosofinę pedagogiką, kultūros filosofiją, doros, teisės, meno ir visuomenės filosofiją.

Filosofija juk turi išreikšti giliausiu, plačiausiu ir aukščiausiu būdu prigimtų galių sugebėjimų srityje ir atskiro žmogaus, ir tautos sąmonę apie savo padėtį, apie savo kultūros reikalus, apie savo pareigas ir teises, apie pažangos perspektyvas.

2. Kad tautos temperamente ir charakteryje įsigalėjusios ypatybės, kultūros atžvilgiu ir kitais atžvilgiais tautos padėtis, tautos reikalai ir rūpesčiai turi nemažos reikšmės jos filosofijai, tai jau iš to, kas pasakyta, yra aišku. Bet dabar čia tenka pasvarstyti klausimą, ar tautų filosofijų

įvairumai, skirtingumai yra tos rūšies, kad galima būtų kalbėti apie esmės skirtumus tarp atskirų tautų filosofijų.

a) Didžiojo karo metu Wundtas ir Bergsonas stengėsi įrodyti, kad aukščiausias filosofijoj momentas yra tautinis, ir išvesti kinų sienas tarp įvairių tautų filosofų[1]. Kilus ginčams betgi paaiškėjo, kad jų argumentai tokioms plačioms išvadoms neduoda pagrindo, kad tautiškumo pažymys nėra pats svarbiausias, sprendžiant apie tos ar kitos tautos filosofinės kulrybos vertę[2]. Tiesa nėra juk nei vokiška, nei prancūziška, nei angliška, nei itališka, bet visuotinio galiojimo, anttautinė. Kaip tik apie pačius didžiuosius tos ar kitos tautos filosofus kalbant, kai norima iškelti filosofijoj jų nuopelnus, paprastai pabrėžiama jų reikšmingumas ir vertingumas visoms tautoms ir visiems laikams. Jie paprastai yra turėję daugiau ar mažiau įvairių laikų ir tautų kultūrinių srovių įtakos taip, kad neretai tarp įvairios tautybės galvotojų yra didesnė vidujinė giminystė, negu tarp daugelio tos pačios tautos galvotojų.

Kai sakoma, kad, girdi, aštuonioliktajame amžiuje Vokietijoj toks Dekartas tiek pat negalimas, kaip toks Kantas septynioliktajame amžiuje Prancūzijoj, tai tas tik parodo jų reliatyvų nuo laiko ir nuo vietos priklausomumą, kurio niekas rimtai nė neneigia, bet jokiu būdu tai neįrodo jų filosofijos ekskliuzyvistiškai arba esmiškai tautinio charakterio. Antai, dabar rimtų filosofijos istorikų nustatyta stipri senovės ir viduriniųjų amžių įvairių tautų filosofijos įtaka Dekartui. Kanto pagrindiniai filosofijoj susiorientavimai susidarė įtakoje Hume skepticizmo, Rousseau sentimentalizmo ir Newtono matematinio gamtamokslio; jo transcendentalinis idealizmas yra rezultatas ieškojimo naujų kelių, norint išvengti Dekarto pradėto dogmatinio racionalizmo ir prie skepticizmo vedančio anglų empirizmo vienašališkumų, bet drauge stengiantis ne vieną esminį dalyką iš jų sau pasilaikyti. Maine de Biran buvo įtakoje Leibnico, Kanto, Fichtės. Fichtės filosofijoj žymu įtaka Rousseau ir Plotino, o Hegelio filosofijoj daugeliu atžvilgių Aristotelio įtaka. Tokie žinomi XIX amž. prancūzų filosofai, kaip Victor Cousin, H. Taine, T. Ribot ir Ch. Renouvier buvo didelėje vokiečių filosofijos įtakoje.

b) Kai kurie bando įrodyti, kad yra iš esmės skirtingos tautinės filosofijos, remdamiesi perdėtu, nominalistiniu konkretumų ir individualumų vertinimu. Jie sako, kad žmonija realiai neegzistuoja, kad ji yra tik nerealios abstrakcijos padarinys, kad yra tikrumoje tik žmonės tokios ar kitokios tautos, tokios ar kitokios rasės. Dėl to, girdi, nėra visoms tautoms, visoms rasėms jokių bendrų, vienokių tiesos, gėrio, doros, teisės,

---

1 W. Wundt, Die Nationen und ihre Philosophie, Leipzig 1915; H. Bergson, La philosophie française, Paris 1915.

2. Cfr. J. Benrubi, Gibt es eine nationale Philosophie? „Internationale Monatschrift", 1917, XI, 726—746; cfr. P. Dovydaitis, Ar esama tautinės filosofijos? „Logos", Kaunas 1922, 27—40 psl.

grožio normų: kas yra vadintina tiesa, dora, teisėta, gražu, tai, esą, priklauso nuo to, ar tai iš tikro turi kilmę iš ypatingų tautos, rasės savybių, ar tai derinasi su tautos, rasės uždaviniais, ar tai prisideda prie tautos, rasės išsilaikymo ir ar tai jos gerovei kokiu nors atžvilgiu yra naudinga. Tais nusistatymais einant, antai, tyčiojamasi iš visus žmones apimančios artimo meilės, iš visiems pripažįstamų žmogaus asmens vertybei priklausomų žmogiškų teisių ir pareigų, iš pagrindinių visas tautas ir rases liečiančių teisingumo ir žmoniškumo normų. Skelbiama net, kad tarp aukščiausios ir žemiausios rasės žmonių yra didesnis skirtumas, negu tarp žemiausios rasės žmonių ir aukščiausios rūšies gyvulių. Dėl to, esą, aukščiausios rasės tauta visai teisingai gali, pagal savo numatomus reikalus, siekti visais galimais būdais, — nevengdama nei smurto, nei prievartos, — kad jos interesams tarnautų žemesnės tautos, žemesnės rasės žmonės.

Bet šitie perdėto tautiškumo ir rasiškumo nominalistiniai samprotavimai remiasi klaidingais, kritikos neišlaikančiais prileidimais ir veda prie tikrų nesąmonių.

Pirmiausia, klaidingai yra neigiama žmonijos, žmoniškumo sąvokos realus pagrindas. Mat, jeigu sąvokos bendrumas turėtų reikšti jos turinio nerealumą, tai tada tektų nerealiais laikyti ir tautiškumą bei rasiškumą. Juk konkrečioje realybėje nėra, antai, nei lenkų, nei žydų tautos bei rasės, kaip atskirai savyje egzistuojančios esybės, o yra tik štai tie ir tie konkrečiai egzistuojantieji lenkai ir žydai. Bet kaip visuose lenkuose ir žyduose yra jų tautai ir rasei charakteringų realių ypatybių, kurias galima išreikšti bendromis sąvokomis, taip tas pats analogiškai pasakytina ir apie visiems žmonėms, kaip žmonėms, priklausančias savybes. Individualios būtybės juk šalia individualių savotiškumų turi tų pat ypatybių, žymių, kaip ir visos tos rasės, tos tautos, tos padermės, tos rūšies, tos kategorijos būtybės, ir pagaliau turi visa tai, ką turi turėti kiekviena egzistuojanti būtybė, būtent, esmę ir egzistavimą, vienumą, — tą ypatybę, kad joje, kaip ir visose kitose būtybėse, dalis yra mažesnė už jos visumą. Protas tad turi realaus pagrindo pačioje realybėje savo bendrų ir bendriausių, visuotinių sąvokų turiniams. Pavyzdžiui, šitas štai individualus arklys turi daug realių savybių tų pačių, kaip ir visi arkliai; turi realių ypatybių tokių pat, kaip ir visi gyvuliai, kaip ir visos būtybės.

Jau ir kūno, augalinės bei juslinės srities, gyvybės pasireiškimų atžvilgiu įvairių tautų ir rasių žmonės turi, antai, pagrindinių bendrų savybių, kuriomis skiriasi nuo kitų šios žemės gyvūnų; tos savybės savo reikšme yra nepalyginamai didesnės, negu nuo skirtingų rasės ir aplinkos įtakų priklausantieji įvairumai. Juo labiau tad dvasinių galių, proto ir laisvos valios, vertybės ir jų dėsniai yra aukščiau tautų ir rasių skirtumų. Negali juk kitoki būti, pavyzdžiui, matematikos, mechanikos, fizikos, chemijos, astronomijos dėsniai mongolų tautose ir rasėse, o kitoki semituose

ir arijuose. Kaip atskirų mokslų tiesos, taip ir giliausiai, pagrindiniausiai visus žmones ir visas esybes liečiančius klausimus svarstančiosios filosofijos tiesos turi savo objektyvų galiojimą nepriklausomai nuo tautinių ir rasinių skirtumų. Siekimas tad čia turėti kažkokius skirtingus nuo objektyvios tiesos reikalavimų rasinius nusistatymus reikštų dalykų nesupratimą ir nuo tikros tiesos nukrypimą. Juo, mat, kurioje tautoje ir rasėje kultūros vertybės geriau suprantamos ir labiau branginamos, juo ten daugiau suprantamas ir vertinamas visų žmonių, visų tautų ir rasių solidarumas, juo ten labiau pagerbiamos kiekvienam žmogui priklausančios tokios pat pagrindinės teisingumo ir žmoniškumo teisės ir pareigos. Juo labiau tautos ir rasės vertina didžiąsias, bendrąsias vertybes, juo dėl to vertingesnėmis darosi tos pačios tautos ir rasės, juo labiau sugeba suprasti, kurios tautinės ir rasinės ypatybės yra geros, kurios iškrypusios, kurios taisytinos. Kaip atskiro žmogaus, taip ir atskirų tautų bei rasių savotiškumai turi būti gilesnių idėjų ir aukštesnių normų šviesoje svarstomi, vertinami ir tvarkomi.

Negalima dėti į pačios pasaulėžiūros ir filosofijos pagrindus nei tautiškumo nei rasiškumo ypatybių, nes tie pagrindai turi savyje viską apimti ir dėl to turi būti pastovaus galiojimo. Tuo tarpu tautinis bei rasinis momentas yra žmogui kad ir svarbus, bet tik dalinis dalykas ir ne pats aukščiausias; be to, tautos ir rasės atsiranda ir keičiasi.

Iš viso to, kas čia pasakyta, turi būti aišku, kad tautos filosofija neturi užsidaryti savo tautinėse bei rasinėse savybėse, negali jų laikyti savaime aukščiausiu dalyku, tiesos, gėrio, teisės ir grožio didžiausiais kriterijais, kitaip sakant, kad tiesos paisanti tautos filosofija negali iš esmės skirtis nuo kitų tautų filosofijos.

3. Kalbant apie tautos filosofiją, pravartu čia taip pat paliesti klausimą, ar filosofija turi būti ta prasme tautinė, kad ji reikalinga kiekvienam tautiečiui, ir ar dėl to nėra reikalo skirti dvi filosofijos rūšis, iš kurių viena išreiškia vadinamo paprasto sveiko proto pagrindiniais klausimais nusistatymus ir yra kiekvieno atėjusio į protą tautiečio dalykas, o kita mokslinė — tik filosofų, specialistų.

a) Į pirmąjį klausimą tenka atsakyti teigiamai: taip, filosofija yra reikalinga kiekvienam į protą atėjusiam tautiečiui. Kiekvienas žmogus turi būti ir yra animal philosophicum ne tik galimybėje, bet ir aktualybėje. Paanalizuokime vadinamojo sveiko proto galvojimo turinį, kaip jis reiškiasi ir pas nemokytus žmones, tai tame galvojimo turinyje rasime nemaža tos rūšies minčių, kurios iš esmės tokios pat savo pagrinde randamos ir filosofijos mokslo žinovų raštuose; tik šičia jos yra daugiau ar mažiau metodiškai, sistemingai, kritiškai, trumpai sakant, mokslo būdu reiškiamos.

Kiekvienam žmogui, protu žvelgiančiam į gyvenimą, į aplinką, į santykius su įvairiais žmonėmis ir su įvairiomis institucijomis, sąmoningai tvarkančiam savo gyvenimą, atsižvelgiant į savo gyvenimo tikslą ir uždavinius, tenka čia reikšti nusistatymus, kurie metodiškai, sistemingai, kritiškai svarstomi ir sprendžiami filosofijos moksle. Negalima sakyti, kad ir pas nemokytus žmones tuose nusistatymuose nebūtų visai paisoma kritiškumo ir nuoseklumo. Ir nemokytiems žmonėms čia tenka susidurti ne kartą su skirtingomis pažiūromis, pasitaiko keblių atsitikimų, kyla ginčų. Pagaliau refleksija, ne kartą labai gyva ir giliai bei plačiai siekianti, veikia ne tik standartizuoto mokslinio galvojimo srityje. Dėl to ir nemokytų žmonių sveiko proto filosofija neretai reiškiasi gana imponuojančiai.

Tautoje sveiko proto filosofijos mintys yra užfiksuotos patarlėse, pasakų pamokančiuose apmatuose ir išvadose, dainose, įvairiuose padavimuose, papročiuose, sąryšyje su religijos ir doros klausimais.

Juo gyvenimas darosi sudėtingesnis, painesnis, juo daugiau atsiranda pakitėjimų ir naujumų politiniame ir apskritai kultūriniame gyvenime— juo daugiau yra akstinų gilintis ir plėtotis filosofinei sveiko proto orientacijai. Nuolatos filosofinė sveiko proto refleksija yra veikti skatinama religinio ir dorinio sąmoninimo bei auklėjimo priemonėmis. Į mases eina, tarp kitko, ir su filosofinėmis mintimis įvairūs politiniai, socialiniai ir kitokios rūšies visuomeniniai judėjimai.

Žinoma, kaip apskritai kultūrinės pažangos niekados negali būti tautoje perdaug, taip tas liečia ir sveiko proto filosofijos padėtį tautoje. Svarbu, kad būtų vis gilesnis ir plačiąją visuomenę liečiančiais įvairiais kultūriniais klausimais visoje tautoje susipratimas. Labai žalinga, kai atsiranda plačiose masėse idėjinis pakrikimas, visus liečiančiais klausimais nesiorientavimas; tada visuomenėje sugyvenimas netenka reikalingos idėjinės bazės, idėjinio susicementavimo. Ypač mažai tautai tenka labai žiūrėti, kad nepristigtų sveiko proto filosofijos išteklių, kai ima siausti aplinkui audros ir grasomai reikštis sąlygų netikrumas.

b) Kalbant apie santykius tarp čia tik ką bendrais bruožais svarstytos nemokslinės sveiko proto filosofijos ir mokslinės, specialistų filosofų filosofijos, tenka pasakyti, kad daug kur tie santykiai nėra tokie, kokie turėtų būti.

Dažnai mokslinė filosofija laiko savo uždaviniu atsiremti tik į specialių mokslų jau svarstytus faktus. Filosofija tada imasi aiškinti tų mokslų pagrindines sąvokas ir pagrindinius principus ir suvesti į darnią sistemą jų rezultatus. Jei kartais leidžiamasi mokslinėje filosofijoje ir kiek toliau, būtent, į plačiųjų ir giliųjų pasaulėžiūros klausimų svarstymą, tai betgi, paprastai neįsisąmoninama esminio sąryšio su visu žmogaus gyvenimu, taigi, ir su nemoksline sveiko proto filosofija. Tuo būdu mokslinė fi-

losofija kaž kaip išsilaužia iš realaus gyvenimo visumos konteksto, nemato organinio sąryšio su įvairiomis kultūros sritimis ir su žmogaus neintelektualiniais gyvybiniais reikalais bei uždaviniais. Mokslinė filosofija neretai užsidaro sistemoje, neturinčioje nei durų, nei langų į išorę, ir jos turinys atrodo kaip koks atsijęs nuo gyvenimo, vien tik savim tenkinąsis idėjų pasaulis.

Ne be pagrindo tokią, bloga prasme, abstrakčią mokslinę filosofiją puola visoki gyvenimo filosofijų, pragmatizmo, egzistencialinės ir irracionalinės filosofijos atstovai.

Iš tikro mokslinė filosofija savo esmėje turi būti ne kas kita, kaip moksliškai, metodiškai, sistemiškai, kritiškai išvystyta, galimai ištobulinta nemokslinė sveiko proto filosofija. Mokslinė filosofija turi suprasti esminį mokslinio filosofinio pažinimo sąryšį su visu žmogaus gyvenimu, su visa realybe, kad ir ne visais atžvilgiais pažinta ir kai kur nesiduodančia savo pasireiškimų (konkrečių, individualių) įsprausti į uždaros sistemos rėmus. Nepametusi esminio sąryšio su gyvenimu, mokslinė filosofija neturi niekados jaustis savyje uždara ir pilnai pabaigusi visus savo svarstymus, nes gali būti surasta naujų reikšmingų realybės svarstymo požiūrių.

Tikra mokslinė filosofija turi turėti platesnę bazę, negu visi specialūs mokslai drauge paimti. Jos bazė visa realybė, bet kuri visais atžvilgiais ne tik specialių mokslų, bet ir iš viso nėra pažinta. Kai mokslinio filosofinio pažinimo visuotiniausiu objektu yra esybė, kuri yra analoginė ir kuri dalinasi į aktualią ir potencialią, tai suprantama, kad mokslinis filosofinis žvilgsnis turi būti atviras, be baimės ateities naujumams ir pažangai sutikti.

Tikra mokslinė filosofija neturi būti vergiškai pririšta prie sistemos ar joje aklai uždaryta. Kur tik filosofinėms mintims yra reikalo ir progos reikštis, tai visu tuo turi domėtis ir mokslinė filosofija. O filosofinėms mintims yra progos ir reikalo reikštis ir istorijoje, ir literatūroje bei mene, ir publicistikoje, ir visuomeniniame, ir socialiniame, ir politiniame gyvenime. Mokslinei filosofijai turėtų rūpėti visais galimais būdais padėti auklėtis ir tobulėti ir nemokslinei sveiko proto filosofijai.

Tik šitokia mokslinė filosofija galės tinkamai atlikti savo pareigas, savo uždavinius tautos gyvenime.

V

Visi ligšioliniai svarstymai, kurie lietė filosofijos naudingumą ir svarbumą kiekvienai tautai, kuriais nurodyta tikros filosofijos ypatybės ir uždaviniai ir paisytinos tautinės savybės tautos filosofijoj, atsižvelgiant į reikšmingesnius čia priekaištus, turi būti svarbūs kikvienai tautai, taigi, ir mūsų tautai.

Mums juk svarbu įsijungti į kultūrinio pasaulio vertingos filosofijos pozityvų darbą. Ir iš kitų tautų praeities, ir iš jų dabarties reikia stengtis asimiliuoti tai, kas randama geriausio, kas gali tinkamiausiai patarnauti tikram mūsų tautos kultūriniam subrendimui, didesnei mūsų tautos kultūrinei pažangai.

Bet žiūrėdami universaliai vertingų laimėjimų bendroje kultūringo pasaulio gyvenimo plotmėje, mes neturime užmiršti ir apie specialiai mūsų tautai rūpimus filosofijoj dalykus.

Žinoma, būtų klaidinga stengtis dėti į filosofijos pagrindus savo šiokias ar tokias tautines bei valstybines savybes arba, tuos pagrindus nustatant, vadovautis kokiais ypatingais tautiniais ir valstybiniais interesais ir sumetimais. Mes negalime čia sekti pavyzdžiais nei tų valstybių, kur filosofijoj tiesa nustatoma pagal tai, kiek derinasi su valdančios partijos bei klasės tikslais ir uždaviniais, neí tų tautų, kur filosofijos pagrindai stengiamasi iš esmės atremti į specifines rasės ypatybes.

Kurie tad specialūs tautiniu požiūriu mums turi filosofijoj reikalai rūpėti?

Mums turi rūpėti gerai pažinti mūsų tautos filosofijos istoriją, dabartinį mūsų filosofijos stovį, mūsų filosofinio darbo eigą.

Mums turi rūpėti gerai išsiaiškinti įvairius mūsų tautos psichologijos klausimus. Svarbu čia, tarp kitko, suprasti klausimų statymo ir aiškumo reikalavimų psichologiją. Svarbu pažinti, kaip tautoje taikomi bendrieji doriniai principai, ypač kai jų konkretesnis taikymas gali eiti ne dedukcijos, bet adaptacijos keliu.

Svarbu pažinti mūsų visuomenės psichologiją ir iš psichologijos punkto visuomenės santykius, sąjūdžius ir visuomeninio veikimo sąlygas.

Mums turi rūpėti filosofijos įtakos sėkmingas reiškimasis mūsų kultūros, mūsų visuomenės gyvenimo srityse.

Mums turi rūpėti mūsų inteligentijos visais atžvilgiais idėjinė orientacija, kuri negali nesiremti filosofijos pažiūromis.

Mums turi rūpėti, kad mūsų tautos pašaukimas ir jos kultūros uždaviniai būtų sąmoningai išryškinti, atsižvelgiant į mūsų tautos ypatingą padėtį ir į ypatingą laiką, kuriame gyvename, ir kad būtų nustatyti ir įvertinti mūsų kultūrinio gyvenimo svarbesni teigiamumai ir neigiamumai.

Apie kai kuriuos čia suminėtus rūpesčius pravartu, kad ir trumpai, bent kiek įsakmiau išsitarti.

1. Dėl įvairių nelemtų istorinių priežasčių mūsų praeities filosofija yra mažai ištirta; bet kiek žinoma, ji yra skurdi, optimizmo nežadinanti.

Mažai mes žinome apie Vilniaus akademijos ir Vilniaus universiteto

laikų grynosios filosofijos atstovus ir jų veikalus[3]. Daugiau yra prieinamos medžiagos apie tuolaikines kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo orientacijas; bet lietuviškų gilesnių studijų kol kas ir apie tai neturime.

Uždavinys mūsų filosofijos istorikų, kai jų bent kiek daugiau turėsime, turės būti nušviesti, kad ir negausingų, mūsų praeityje pasižymėjusių mintytojų-filosofų darbus, nors jie rašė ir ne lietuviškai, ir neturėjo tikros tautinės sąmonės.

Mums irgi pravartu šiek tiek daugiau sužinoti, antai, kad ir apie XVIII amž. filosofą Krupavičių, apie XIX amž. pirmos pusės mūsų krašto filosofą antikantistą Angelą Daugirdą (1770—1835), apie antihegelistą ir antišelinginistą Maksimilijoną Jokubavičių (1785—1853); paskui apie kiek vėlesnius: apie mesianistą Andriejų Tovianskį (1799—1878); apie Antaną Bukotą (1808—1876), kuris 50 metų anksčiau už prel. prof. Aleksandrą Dambrauską-Jakštą buvo aukštai kėlęs filosofijoj nuopelnus lenkų filosofo Hoene-Wrońskio; apie Kiprą Norvidą (1821—1883), kuris domėjosi daugiau visuomenės filosofijos problemomis.

Nedaug kas iš mūsų žino, kad vyskupas Antanas Baranauskas yra rašęs ne tik „Anykščių šilelį", ne tik žinomas populiariąsias dainas, bet kad yra išspausdinęs pagrindinį filosofinį savo veikalą lenkiškai „O progresyj transcendentalnej".

Ne ką mes žinių teturime ir apie XIX amžiaus mūsų krašto idėjinio gyvenimo peripetijas iki Simanui Daukantui ir vyskupui Valančiui, o ir iš vėlesnių XIX amž. laikų stinga mums idėjų istorijos požiūriu ir kultūrinio gyvenimo sistemingų aprašymų. XX amžiaus mūsų kultūros ir filosofijos istorija senesniesiems žinoma iš asmeninių susipažinimų, iš periodinės ir neperiodinės spaudos sekimo ir iš artimųjų bei pažįstamųjų pasakojimų. Bet bebręstančiam ir neseniai subrendusiam jaunimui būtų labai pravartu, jei būtų išsamesnių, plačiu požiūriu studijų apie mūsų protinės kultūros eigą ir išvaizdą ir per šio amžiaus jau nemažą į praeitį nuėjusį laikotarpį.

Nuo 1922 metų, tai yra nuo atsiradimo filosofinio laikraščio „Logos" ir nuo mūsų universiteto įsteigimo, filosofinis darbas ryškiau reiškiasi ir mūsų spaudoje ir paskaitomis. Nemažai jau nuveikta, bet dar visų ir elementarinių darbų nepadaryta. Juk dar neturime elementarinio filosofijos sistemos vadovėlio, neturime ir iš nevienos filosofinės disciplinos

---

[3] Šiuo atžvilgiu nemaža galima pasinaudoti iš šių dviejų pagrindinių lenkų kalba išleistų veikalų:
M. Baliński, Dawna Akademia Wileńska, Petersburg 1862.
J. Bieliński, Uniwersytet Wileński, Kraków 1899—1900.
Ypač šitame J. Bielinskio veikale svarbus antrojo tomo 46-tas perskyrimas, kuris specialiai yra skirtas Vilniaus akademijos ir universiteto filosofijos padėties istorijai.

išleisto kurso. Turime jau, Dievui dėkui, prof. St. Šalkauskio rūpestingai ir sumaniai sudarytą ir plačiai inteligentijai žinotiną filosofinę terminiją; ji paskelbta 1937 m. „Logose“ ir paskui išleista atskirai; gi 1938 m. „Logose“ yra tas pats dalykas paduotas kitoje tvarkoje; tenai ėjo alfabetine tvarka pagal pradžioje padėtus lietuviškus terminus, o šičia alfabetine tvarka pagal pirmoje vietoje dedamus vokiškus terminus.

Bet daug, labai daug reikia dar dirbti, rašyti ir spausdinti grynosios filosofijos srityje. Iki šiol vis per maža turėjome šitam reikalui pajėgų, o ir tos pačios buvo tampomos į įvairius kitus darbus.

2. Mūsų filosofų uždavinys būtų plačiau, visašališkiau išryškint mūsų tautos pašaukimą ir jos kultūrinius uždavinius, atsižvelgiant į mūsų tautos ypatybes ir į mūsų tautos ypatingą padėtį ir ypatingą laiką, kuriame gyvenime, ir į iki šiol pasireiškusius mūsų gyvenimo svarbesnius teigiamumus ir neigiamumus.

Dėl to fakto, kad mūsų tauta gyvena apsupta iš kelių pusių gausingų ir galingų kaimynų, mums reikia pirmoje vietoje stiprėti, kiek galima daugiau, dvasinės kultūros srityje. Reikia mums visa, kas yra mūsų kaimynuose teigiamo, mokėti įvertinti ir sugebėti vengti tų visų neigiamybių, kurios juose reiškiasi. Šitam uždaviniui sėkmingai atlikti reikia nemažos ir filosofinės kultūros ne tik filosofams specialistams, bet ir plačiajai mūsų inteligentijai.

Dėl to fakto, kad mūsų tauta yra maža ir kad mes negalime savo pajėgų be atodairos eikvoti, svarbu, kad mūsų tautoje įsigalėtų sveikiausia filosofinė srovė, apie kurios ypatybes ir uždavinius esu anksčiau gan įsakmiai kalbėjęs. Mums ypač reikia vengti siaurų, lėkštų filosofinių sistemų įtakos, kurios ne mažina, bet didina idėjinį tautoje pakrikimą ir į jokią gilesnę pozityvią pažangą neveda.

Dėl to fakto, kad mūsų tauta yra maža ir kad mums daugiau tenka kovoje dėl būvio ir dėl geresnės ateities pasitikėti dvasinės kultūros stiprėjimu, kyla nepaprastai atsakingas ir sunkus mūsų inteligentijos uždavinys.

Giliau susirūpinti dvasios kultūros pagrindais, taigi, filosofine kultūra, turi mus skatinti ir baisi daugiaropu atžvilgiu krizė, kurioje dabar gyvena pasaulis. Kai dabar eina gilus vertybių perkainojimo procesas, kai dabar taip išjudinta asmens reikšmės, šeimos, visuomenės, tautinių ir tarptautinių santykių sąmonė, reikia mūsų inteligentijos atstovų nepaprastai didelių dvasinės kultūros pastangų, kad išvengtume įsigalėjimo taip pragaištingos idėjinės anarchijos, kurią paprastai seka papročių ir doros smukimas, visais atžvilgiais tautos merdėjimas.

3. Mums reikia tad susirūpinti ne tik grynąja filosofija, bet ir filosofijos įtaka įvairiose mūsų kultūros, mūsų visuomenės gyvenimo srityse. Mums reikia tinkamai filosofiškai sugebančių savo darbo plotmėje

orientuotis valstybininkų, juristų, sociologų, ekonomistų, medikų, gamtininkų, įvairios rūšies mokytojų, rašytojų, menininkų, meno ir literatūros kritikų, visuomenės veikėjų, publicistų, organizacijų vadų.

Ir ypač visoje inteligentijoje mums reikia ko daugiausia žmonių, įstengiančių sąmoningai ir kritiškai orientuotis savo profesijoj, visuomenės ir valstybės gyvenime, pasireiškiančiose mūsų krašte ideologinėse, kultūrinėse, visuomeninėse, socialinėse ir politinėse linkmėse.

Tam visam, aišku, reikia kiek galima didesnio bendro kultūrinio, taigi, ir filosofinio pasiruošimo ir susiorientavimo. Svarbu ypač jaunimui giliau pasiruošti filosofiškai, kad galėtų greičiau ir tikriau susiorientuoti, ką laikyti vertinga iš senesniųjų palikimo, ką galima ryžtis keisti ir kokia kryptimi.

Dar aiškiau reiškiasi filosofinės kultūros stiprinimo ir platinimo reikalas, kai pažiūrime į mūsų visuomenės gyvenimą iš pasąulėžiūros reikalų punkto.

Mūsų inteligentijai kaskart daugiau darosi aktualu ir reikalinga nuodugnesnio išsiaiškinimo daugelio sunkių, subtilių, keblių klausimų, kaip antai, kultūrinės pažangos ir prigimto humaniškumo kultivavimo teisėms ir pareigoms suderinti su ypatingais antgamtinio tikslo reikalavimais, su antgamtinių tiesų ir priemonių kaskart tobulesnio panaudojimo uždaviniais.

Mūsų vadinamoji liaudis, susidėjus taip įvairioms aplinkybėms, verčiama dabar yra pereit iš daugiau ar mažiau uždaros katalikiškos aplinkos į mišrias kryžkelių, rinkų ir įvairių kitų viešų vietų gyvenimo psichologijos sąlygas ir kaskart daugiau jai tenka susidurti su įvairiais ant klaidingų hipotezių, iškraipytų žinių ir sofistiškų samprotavimų paremtais priekaištais prieš tikėjimą. Reikalinga tad sėkmingesniam plačiosios visuomenės čia susiorientavimui atitinkama katalikų inteligentų pagalba. Tad ir šiuo atžvilgiu mūsų inteligentijai tenka didinti ir gilinti savo dvasios kultūros išteklius.

Taip, tautai svarbu ir reikalinga ir grynosios filosofijos darbo srityje kaskart didesnė ir judresnė pažanga.

Kai grynosios filosofijos srityje bus daugiau parengta priemonių ir galimumų lengviau ir greičiau susiorientuoti svarbiaisiais filosofijos klausimais, tai filosofijos įtaka bus sėkmingiau vykdoma ir įvairiose kitose kultūros ir visuomenės gyvenimo srityse. Antra vertus, svarbu, kad filosofijos reikšmė ir su ja gilesnio, ypač patiems inteligentams, susipažinimo reikalas kaskart aiškiau būtų suprantamas pagal įvairius kultūros ir visuomenės gyvenimo padėties ir pažangos reikalavimus. Reikia, kad virstų ilgainiui savaime aiškia aksioma, jog tinkamas filosofijoj orientavimasis yra privalomo inteligentams, nuolat tobulinamo ir papildomo, bendrojo išsilavinimo dalis. Tai įgalins mūsų inteligentiją ir visą susipra-

tusiąją visuomenę tinkamiau dirbti dvasios kultūros pažangos darbą ir iš viso duos galimumo mūsų tautai taip sunkiose sąlygose ir aplinkybėse atlikti savo būtinuosius kultūros uždavinius.

BIBLIOGRAFIJA

Dr. P. Kuraitis, Pagrindiniai gnoseologijos klausimai. Kaunas 1930.
Dr. P. Kuraitis, Filosofijos supratimas ir jos santykiai su kitais mokslais. „Logos" 8—17 psl. Kaunas 1922.
Dr. P. Kuraitis, Dėl šių laikų kultūros krizės. „Židinio" I tome, 51—56 psl. Kaunas 1924.
Dr. P. Kuraitis, Tomo Akviniečio reikšmė filosofijoje. „Židinio" I tome, 287—288 psl. Kaunas 1924.
Dr. St. Šalkauskis, Filosofija ir mūsų gyvenimas. Žurnale „Logos" 18—26 psl., Kaunas 1922 m.
Pr. Dovydaitis, Ar esama tautinės filosofijos? Žurnale „Logos" 27—40 psl., Kaunas 1922 m.
H. Bergson, La philosophie française. Paris 1915.
W. Wundt, Die Nationen und ihre Philosophie. Leipzig 1915.
Dr. St. Garfein-Garski, Zagadnienie polskiej filozofji narodowej. Sudėtiniame veikale „Polska filozofja narodowa". 1—29 psl. Kraków 1921.
J. Benrubi, Gibt es eine nationale Philosophie? Žurnale „Internationale Monatschrift" XI, 726—746 psl., 1917.
Dr. Th. Grentrup, Volk und Volkstum. Freiburg i. Br. 1937.
Dr. Fr. Rüsche, Blut und Geist. Paderborn 1937.
Dr. W. Schmidt, Rasse und Volk. Salzburg-Leipzig ²1935.
Jakob Hommes, Lebens- und Bildungsphilosophie als völkische und katholische Aufgabe. Freiburg i. Br. 1934.
Dr. Hans Pfeil, Der deutsche Glaube in philosophischer Sicht. Paderborn 1935.
Rasse und Staat. Numeris žurnalo „Schweizerische Rundschau" tam klausimui skirtas 1938-1939 Heft 9, Einsiedeln.
Dr. Hans Pfeil, Der Mensch im Denken der Zeit. Paderborn 1938.
Dr. Otto Dietrich, Die philosophischen Grundlagen des Nationalsozialismus. Breslau 1935.
Arnold Gehlen, Der Staat und die Philosophie. Leipzig 1935.
Dr. Fritz Hippler, Wissenschaft und Leben. Heidelberg 1937.
Józef Bieliński, Uniwersytet Wileński. Tom I-II. Kraków 1899—1900.

Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai

Juozas Girnius

Šitame straipsnyje imuosi supažindinti su ta mąstymo srove, kuri turi teisės vadintis mūsų laiko filosofija, ir atskleisti tuos rūpesčius, kuriuos ji kelia ateities filosofavimui.

Laiko valdomas žmogiškasis buvimas vyksta vieningame „buvo" ir „bus" santykyje. Ir filosofavimas, esminis žmogiškojo buvimo būdas, visada yra jo faktinės išeities ir jo laisvos ateities santykinėje vienybėje. Jis visada įaugęs buvusiajame ir visada atviras būsimajam filosofavimui. Nušviesti bet kurį filosofavimą ir yra atskleisti, kaip imamasis filosofavimas yra susijęs su jau *buvusiuoju* mąstymu ir kokioms *ateities* galimybėms jis lieka laisvas. Tad ir šitame straipsnyje teks ieškoti egzistencialinės filosofijos versmių buvusiajame mąstyme ir rūpintis atskleisti jos laimėjimų prasmę ateities filosofavimui.

I

Egzistencialinės filosofijos versmių tenka ieškoti Kierkegaardo ir Nietzschės kovoje prieš idealistinį mąstymą.

1. — Viso naujųjų laikų metafizikos vyksmo gale stovinčiojoje *idealistinėje* filosofijoje senasis būtybės, kaip būtybės (ens qua ens), klausimas virsta pažinimo klausimu, ir metafizika esmiškai sutampa su logika. Idealistinė tiesiai yra filosofija, kuri būtį suveda į tos būties *mąstymą*. Jos nusistatymu, mąstymas, kaip būtybių jų pažįstamybėje apsprendimas, yra pats būties grindimas. Atseit, ne mąstymas jau yra apspręstas pirmaisiais, t. y. būties principais, o jis pats teigia pastaruosius principus. Pirmieji būties principai išreiškia jos mąstančiojo proto prigimtį. Todėl mąstymo struktūros išskleidimas drauge yra ir pačių būties apsprendimų išvystymas. Mąstymo vyksmas — pačios būties vyksmas. Tikroji būtis yra grynoji sąvoka, ir grynoji sąvoka — tikroji būtis. Visa yra tikra, kas yra protinga, ir visa yra protinga, kas yra tikra.

Kaip suprastina ši būties ir sąvokos tapatybė? Kokia šio tikrovės protingumo prasmė? — Sąvokos žodžiu čia netenka suprasti „paprasta" sąvo-

ka reprezentacinio vaidinio prasme. Tai būtų nereikšmingas ir iš viso klaidingas teigimas, kad žmogiškasis kurios būtybės vaidinys yra jau pati ta pažįstamoji būtybė. Būties sąvokiškumo teigime idealistai sąvokos žodžiu vadina sąvoką, išreiškiančią kuriantįjį *absoliutinį* protą, kuris pats save mąsto tokiu būdu, kad pačiu šiuo savęs mąstymu jis kuria ir neša visos būties tikrybę. Visa protinga yra tikra, nes iš viso tikras tėra vienas dieviškasis absoliutinis protas. Atseit, būtis idealistams yra sąvoka absoliutinio proto visai būčiai imanentiškumo prasme.

Idealizmas būtį išaiškina sąvoka, arba idėja. Sąvoka, kaip idėja, pačia savo prigimtimi išeina už laiko. Ji yra visuotinė, nes išreiškia būtį tos būties antlaikinėje, t. y. visuotinėje būtinybėje. Jei būties esmę išreiškia visuotinė sąvoka, tai ir būtis savyje išaiškėja kaip esmiškai visuotinė, pati visuotinybė, *sistema*. Taip Schellingui tikrovė yra savyje sistemingas organizmas, Hegeliui — sisteminiu ritmu vykstanti konkreti visuotinybė.

Būties prasmė yra esmiškai visuotinybė. Tad ir aukščiau teigtasis principas „visa yra tikra, kas yra protinga“ faktiškai reiškia: visa yra tikra, kas yra visuotina. Tiesa yra visuma. Tikra yra visa, kas išreiškia visumą, kas turi prasmės būties sistemoje, kas yra būtina visuotiniojo būties vyksmo apraiška. Ir atitinkamai nėra „tikra“ idealistams visa, kas individualu bei atsitiktina, kiekvienas asmeninis gyvenimas, kiekvienas paprastas istorinis trukimas, atsitiktinis iškilimas bei žlugimas.

Tiesa yra visuma, arba sistema. Sistema idealistine prasme nėra atsitiktinė individualaus proto projekcija, o pati absoliutinės dvasios visybė. Todėl toliau aišku: bet kurios būtybės visuotinybė glūdi absoliutinės dvasios išreiškime. Kiekviena būtybė yra tikra, kiek ji išreiškia absoliutinę visuotinybę. *Lygiai ir žmogus yra tikras (savo „esmėje“) ne jo asmeninėje istorijoje, o tiktai visuotinėje absoliutinės dvasios funkcijoje.* Žmogiškojo gyvenimo tikrybė glūdi ne jame „pačiame“, ne asmeniniuose individo rūpesčiuose, o antlaikiniame absoliutinės dvasios vyksme, jos išreiškime.

Nurodėme, kaip idealizmas yra grynojo pažinimo sistema, t. y. ta filosofija, kuri būtį išaiškina sąvoka ir taip jos esmę randa visuotinybėje.

Kas betgi vyksta šiuo būties, kaip visuotinės sąvokos, išaiškinimu? Kas yra būčiai jos visuotinioji sąvoka? Ne kas kita, kaip jos „kas“, arba „esmė“. Bet kurios būtybės sąvoka išreiškia, „kas“ yra ši būtybė savo antlaikinėje būtinybėje, kaip „kas“ ji galioja, kaip „kas“ ji pažįstama. Savo antlaikinybėje sąvoka lieka abejinga išreiškiamosios būtybės „kad“, jos egzistencijai ar neegzistencijai. Žodžiu tariant, *idealistinis būties išaiškinimas tikrovėje reiškia būties suvedimą į esmę, arba tokį jos supratimą, kuris istorinei atskirų būtybių egzistencijai neteikia problematinės prasmės.*

Reikšmingu Hegelio pasisakymu, idealistinė filosofija siekia atskleisti

Dievo mintį dar prieš pasaulio sukūrimą. „Prieš sukūrimą“ reiškia: *prieš egzistenciją.*

Iš tikrųjų, egzistencija jos istoriniame savotiškume (individualume) neįmanoma sąvokiškai išreikšti ir sistemiškai apvaldyti. Todėl ji Hegeliui yra *„faule Existenz“*, ir todėl jis absoliutinio pažinimo vardu eina į dalykus dar prieš jų egzistenciją. Bet kaip tiktai šis „dar prieš egzistenciją“ apreiškia pagrindinę nenuveikiamą idealistinės filosofijos sunkenybę: kaip iš antlaikinės bei visuotinės idejos prieiti istorinę bei individualinę egzistenciją. *Egzistencija — riba idealistinei esmės filosofijai.*

Idealistinė filosofija dalykus svarstė tiktai jų idealinėje, nuo laiko atitrauktoje, neribotybėje ir liko akla tai nenuveikiamai *baigtinybei*, kuri žymi kiekvieną esmės susijungimą su egzistencija, kiekvieną konkrečią esmės ir egzistencijos santykinėje vienybėje trunkančią būtybę. Ir iš tikrųjų, netruko iškilti idealistinėje plotmėje neišsprendžiama „tingiosios egzistencijos“ baigtinybės problema, kuri pralaužė absoliutinę nuotaiką ir pasuko vakarietiškąjį mąstymą į naujus egzistencinius laiko, mirties bei kančios, kaltės bei kovos, situacinių apsisprendimų ir asmeninės atsakomybės rūpesčius.

Jau pačiame idealizme kilo egzistencijos problema, laužianti jo absoliutinę bei sisteminę nuotaiką, ir būtent, — *Schellingo* pozityviosios filosofijos pastangoje išsaugoti tikėjimą nuo jo paneigimo absoliutiniame Hegelio religijos supratime. Schellingui rūpi patsai *realusis* tikinčiojo santykis su Dievu, ne tiktai idealinė Dievo galybė. Šiuo rūpesčiu jis ir išeina į radikalią opoziciją prieš Hegelio filosofiją, kurią jis vadina negatyvia filosofija. Hegelio filosofija einanti į dalykus dar prieš jų egzistenciją, atseit į dalykus, kaip dar nesančius. Ji, būtent, teklausianti dalykus, kaip objektus, t. y. jų pažįstamybėje, arba idealinėje juos mąstančio absoliutinio proto galimybėje. Ir patį Dievą todėl ji prieinanti tiktai kaip objektą, visų objektų objektyvybės pagrindą. Gi Schellingas nori eiti tiesiai į pačią būtį, *į Dievą jo egzistencijoje, t. y. jo pirminėje neobjektyvybėje* (in seiner Un-vor-denklichkeit). Ką nors klausti kaip objektą — reiškia klausti jo galimybę. Dievas betgi yra pirma bet kokios objektyvybės, arba idealinės galimybės. Jis yra pats iš savęs, o ne per kurią galimybę (potenciją). Dievas — pati pirminė valia, kuri aktualizuoja visas potencijas.

Bet Schellingo Dieviškosios Egzistencijos klausimas negalėjo nuveikti idealizmo, kol pats būties klausėjas, žmogus, liko ir toliau idealistiškai suprantamas. Tik su nauju paties būties klausėjo buvimo klausimu egzistencija galėjo pasiekti problematinio aštrumo. Lemiančius šia linkme žingsnius žengė ir tuo įgalino mūsų imamąją egzistencialinę filosofiją *Sören Kierkegaardas ir Friedrichas Nietzschė.*

Kierkegaardas ir Nietzschė — du vieniši mąstytojai, aistringai susirūpinę jų savotiškumo, nepalyginamai individualios asmenybės išsaugoji-

mu. Abu jie negalėjo pakelti idealistinės visuotinybės nuotaikos. Abiejų rūpestis eina į žmogų, kaip jį *„patį“*. Ir abiem žmogus yra jis „pats“, kiek jis tiesiai nėra tik visuotinybės reiškėjas, kiek jis nėra tik vienas žmogaus apskritai atsitikimas, o — išimtinė, niekada vėl nepakartojama ir niekieno nepakeičiama egzistencija; kiek jis tiesiai nėra tik vienas momentas antlaikiniame absoliutinės dvasios vyksme, o gyvena jo paties asmeninę istoriją.

2. — Kierkegaardas savo opoziciją idealistinei visuotinybės filosofijai išreiškia *tikėjimo paradoksu.* „Tikėjimas, iš tikrųjų, yra paradoksas, pagal kurį Individas yra aukščiau to, kas bendra bei visuotina“[1]. Šį paradoksą vysto tikėjimo ir moralės antinomija. Tikėjime individas susikaupia jame pačiame ir savo baimingoje vienatvėje sueina į santykį su Absoliutu, moralėje jis įsijungia į žmogiškąją bendruomenę ir ją tvarkančias visuotines maksimas. Tikėjimas, asmeninis individo santykis su Absoliutu — individualus, bet, — ir tiesiai todėl, — absoliutus; moralė, veikimas pagal visuotiniąsias maksimas, — visuotinė, bet, — ir tiesiai todėl, — neabsoliuti. „Individas savo santykį su tuo, kas visuotina, apsprendžia iš santykio su absoliutu, o ne santykį su absoliutu iš santykio su tuo, kas visuotina“[2]. Vadinas, *ne tai, kas visuotina, yra jau absoliutu, bet tiesiai absoliutu reliatyvina tai, kas visuotina.* Absoliutinė pareiga Dievo atžvilgiu reliatyvina pareigas žmogiškosios bendruomenės atžvilgiu. Dievo meilė gali pareikalauti artimo meilę reikšti būdu, tiesiai priešingu tam, kas būtų pareiga moraliniu atžvilgiu. Taip Abraomui Dievas įsako nužudyti jo viso gyvenimo viltį, pirmgimį sūnų Izaoką. Ir Abraomas nebūtų buvęs tikėjimo tėvas, jei vieną momentą būtų suabejojęs Dievo valia. Tačiau *Abraomas — ne Kainas.*

Tikėjimo ir moralės antinomija — tikėjimo riterio ir tragiško herojaus antinomija. *Tragiškas herojus* atsisako „savęs paties“, kad tai, kas visuotina, išreikštų — tikėjimo riteris atsisako to, kas visuotina, kad liktų jis „pats“. Tragiško herojaus kelias visada tikras. Jis greitai baigia savo kovą, tegu ir skaudžią, ir vėl laimi ramią tikrybę kitų užjaučiamame jo supratime. Visi pateisina ir gėrisi jo laikysena. — *Tikėjimo riteris* visą gi laiką lieka netikras savo gūdžioje vienatvėje. Visada jis gali atsisakyti savęs paties ir iš savo skaudžios vienatvės grįžti į žmogiškosios bendruomenės prieglobstį. Bet ar ši galimybė yra tiesa, ar krizės apraiška, tai tegali nuspręsti patsai tikintysis. Bet kadangi jis atsisakė visuotiniųjų principų, tai ne tik niekas iš šalies negali jam padėti apsispręsti, bet ir jis pats negali turėti jokių objektyvių kriterijų, kuriais jis galėtų vadovautis. Tik pati jo vienatvės netikrybė nurodo į galimą jo tikėjimo tikrybę. Klaidingas tikėjimo riteris ieško dvylikos sektantų, kad jiems padavęs ranką

---

[1] Crainte et tremblement (trad. P.-H. Tisseau), 110 psl.
[2] Id 110—111.

garsiai turguose triukšmautų ir apkurstų vienatvės krizių balsui. Tikrasis tikėjimo riteris nelygstamoje vienatvėje neieško ir nesutinka jokio draugo. Jis eina vienų vienas su savo baisia atsakomybe. Bet žino ir jis, kaip puiku savo tėviškę turėti visuotinybėje ir būti suprastam kiekvienos kilnios sielos, ir kaip baisu gimti už visuotinybės ribų ir būti išjuokiamu visą kelionės laiką. Todėl ir tragiškiausias herojus atrodo į balių einančiu kavalieriumi, jei jį lyginti su lėtai ir bandančiai savo žingsnius renkančiu tikėjimo riteriu.

Kai Kierkegaardas patetiškai skelbia: *žmogus yra egzistencija,* tai, iš tikrųjų, jis mano šią žmogiškąją galimybę, atsisakius to, kas visuotina, nelygstamoje individualybėje sueiti į absoliutų santykį su Absoliutu.

3. — Ir Nietzschės *antžmogio* filosofiją valdo individualistinis žmogaus esmės supratimas. Tiktai, kai Kierkegaardui žmogiškosios egzistencijos individualybę išreiškia tikėjimo paradoksas, tai Nietzschei žmogiškosios individualybės sąlyga yra Dievo nebuvimo reikalavimas. Kierkegaardui žmogus yra jis „pats" (egzistencija), kada jis nelygstamoje vienatvėje sueina į santykį su Absoliutu. Nietzschei žmogus yra jis „pats" (pakeliui į antžmogį), kada jis ateistinėje vienatvėje teigia savęs paties absoliutybę.

Ir būtent: Nietzschei žmogiškojo „pats" metafizinė prasmė yra *kūryba.* Ji apreiškia žmogaus savotiškumą. Bet kūrybinė tiesiai yra valia, kuri išeina už visuotinių normų ir ieško to, kas nauja, dar neturima ir nežinoma. Kūrybos nelygstamybė, Nietzschės nusistatymu, ir reikalauja, kad nieko nebūtų aukščiau žmogaus kūrybinės valios. Jei būtų Dievas, nebeliktų kas kurti, todėl — jo nėra.

Kūrybinė žmogaus valia teikia būčiai jos prasmę ir grindžia daiktų vertę. Ne daiktai jau yra geri ar blogi, bet tiktai kuriantysis skiria tai, kas gera ir kas bloga. „Niekas nežino, kas yra gera ir bloga, nebent — kuriantysis"[3]. Gera, kas plaukia iš asmeninės kūrybinės valios, bloga, ką palaiko sustingusi beasmeninė bendruomenės („visų") valia. „Kur yra nekaltė? Ten, kur kūrybinė valia. Ir kas nori kurti už savęs, tas turi man gryniausią valią"[4].

Kūrybinis daiktų vertės grindimas drauge yra ir pačios jų tiesos atskleidimas. Nietzschės ironija kreipiasi prieš *nesuteptąjį pažinimą* (unbefleckte Erkenntnis), kuris nori tiktai iš šalies, nesuinteresuotai, gėrėtis idealinėmis daiktų esmėmis. Kaip pats pažįstamųjų daiktų egzistencijos prasmės kūrimas, — kiekvienas tikras pažinimas yra suteptas kūrybiniu dalyvavimu pažįstamųjų dalykų egzistencijoje ir nešvarus, kaip — gimdymas.

Kūrybinė valia pačia savo esme individuali. Ji nepasitenkina tuo, kas visiems prieinama, ji laužia visuotines normas ir eina į tai, ko dar neturi-

---

[3] Also sprach Zarathustra (Kriegsausgabe), 288 psl.
[4] Id 180.

ma, kas tik vienam kurinčiajam įmanoma. Kuriantysis vis nori išeiti už savo paties esmės. Nėra vienos visiems tiesos ir visiems vieno gėrio. Tiesa — mano, atskleidžiančiojo, tiesa; gėris — mano, vertinančiojo, gėris. Zarathustros kelias — jo vieno kelias. Su savo mokiniais jis atsisveikina: „Vienas dabar aš einu, mano mokiniai. Ir jūs traukitės ir likite vieni. Taip noriu aš. Iš tikrųjų aš patariu jums: šalinkitės nuo manęs ir ginkitės Zarathustros. Ir dar geriau: gėdykitės jūs jo. Gal būt, jis jus apgavo. — . . . Dar jūs savęs neieškojote: todėl jūs radote mane. Taip daro visi tikintieji, ir todėl aš turiu tiek maža ką veikti su visokiu tikėjimu“[5].

Suglaudžiame: ir Kierkegaardas tikėjimo paradoksu, ir Nietzschė ateistiškai nusistačiusiu antžmogiu, abu palieka idealistinę visuotinybės nuotaiką ir tiesia pagrindus naujam individualistiniam, — egzistencialiniam, — žmogaus supratimui. Idealistams esmė yra visuotinybė, Kierkegaardui ir Nietzschei — savotiškybė. Idealistams žmogus savo esmėje yra visuotinio proto nešėjas, arba sąmonė apskritai, atitraukta nuo istorinio vyksmo ir todėl abejinga jos pačios bei jos prieinamųjų būtybių egzistencijai. — Kierkegaardui ir Nietzschei žmogus yra jis pats (savo „esmėje“) savo nepalyginamoje individualybėje, t. y. kiek jis nėra tik toks, kaip visi kiti, o giliausiais savo egzistencijos akimirksniais kūrybiškai vis išeina už „visų“ normos. Žodžiu tariant, abiem, — Kierkegaardui ir Nietzschei, — *žmogaus esmė yra pati jo istorinė egzistencija nepakartojamoje individualybėje.*

Kintant žmogaus, filosofavimo nešėjo, supratimui, atitinkamai turi pakisti ir visos filosofijos problematinė linkmė. Kol žmogus idealistiškai suprasta, — kaip visuotinųjį protą išreiškianti sąmonė apskritai, — tol būties klausimas vyko visuotinio pažinimo galimybės klausimu, ir metafizika sutapo su logika. Kai naujai žmogaus esmei teigiama jo istorinė egzistencija, tai ir būties klausimas turi vykti žmogiškosios egzistencijos klausimu. *Egzistencialine filosofija ir yra vadinama ta mūsų laiko filosofija, kuri atsakymo į būties klausimą ieško individualioje žmogiškoje egzistencijoje, baimingu rūpesčiu nešančioje savo istorinį mirties bei kaltės likimą.*

Schemiškai egzistencialinę filosofiją priešpastatant idealizmui, pastarasis yra grynojo pažinimo, pirmoji — pažinimo, kaip asmeninio apsisprendimo, filosofija. Idealizmas — absoliutinė sistema, egzistencialinė filosofija — atviras, sistemas laužąs filosofavimas. Idealizmas — visuotinybės, egzistencializmas — individualybės filosofija. Idealizmas — antlaikybės, egzistencializmas — laiko filosofija. Apskritai tariant, idealistinės filosofijos problematinis titulas — būtis ir mąstymas (idėja), egzistencialinės — būtis ir laikas (egzistencija).

---

[5] Id 114—115.

II

Taip jos bendriausiose tendencijose apibūdinta, egzistencialinė filosofija nėra vieninga mokykla. Pačia savo esme ji nori būti asmeninis, atseit, *ne mokyklinis filosofavimas*. Tai greičiau savotiška viso mūsų konkretybe susirūpinusio laiko filosofavimo linkmė. Galima betgi joje išskirti dvi radikaliai skirtingas sroves. Pirmoji daugiau kreipiasi į Nietzschę: tai ateistinio nihilizmo šalčiu dvelkianti *Martino Heideggerio*[6] filosofija. antrąją daugiau veikia Kierkeggardo įtaka: tai Dievybės ieškojimo nerimu pulsuojanti *Karlo Jasperso*[7] filosofija. Heideggerio žodžiu gyvena jaunoji vokiečių filosofų generacija. Būdinga čia *Hanso Heysės* („Idee und Existenz") pastanga egzistencialinę filosofiją pritaikyti vitalistinės Trečiojo Reicho pasaulėžiūros tikslams. Jaspersui artimi *Gabrielis Marcelis* („Etre et Avoir"), *Nik. Berdiajewas* („Cinq méditations sur l'existence"), *Paul Häberlinas* („Das Wesen der Philosophie"). Egzistencialinė nuotaika žymi ir *René le Senneo* moraliniame idealizme („Devoir" ir „Obstacle et Valeur"), ir *Louis Lavelle'io* totalinės esamybės filosofijoje („Etre", „Acte", „Présence totale"). Ir *Maurice Blondelio* metafizika („L'Etre et les êtres") ontologinę būties problemą sieja su moraline („egzistencialine") asmens problema.

Šitame straipsnyje, vietos ribojami, sustosime tik ties pačiomis būdingiausiomis egzistencializmo linkmėmis — Heideggerio ir Jasperso filosofijomis.

1. — Heideggeris rūpinasi nauju *metafizikos* grindimu. Nors mūsų laiku ir esą giriamasi metafizikos pažanga, tačiau būties klausimas esąs tiesiai užmestas, nes būtis laikoma savaime suprantamu dalyku. Bet: „Ar turime mes šiandien atsakymą į klausimą, ką manome žodžiu „esąs"? Jokiu būdu. Privalu tad iš naujo kelti būties klausimą"[8].

Ligšioliniame mąstyme būties klausimas nepasiekęs problematinio aštrumo, nes, Heideggerio nuomone, jis vis nepakankamai griežtai skyręs *būtį* nuo atskirų *būtybių* ir vis *„pasakojęs istoriją"*, t. y. būtį supratęs kaip dar vieną būtybę šalia visų kitų būtybių. Heideggerio reikalavimu, pirmasis filosofinis žingsnis turi būti būties ir atskirų būtybių skyrimo suvokimas. Būtis nėra jokia atskira būtybė, o tai, kas įgalina visas atskiras būtybes, kas jas apsprendžia būtybėmis. Būtis yra *prieš* visas ir tad *jau* visose atskirose būtybėse. Taip suprastos būties klausimas klausia: kodėl yra kas nors, o ne nieko?

---

[6] Martin Heidegger (g. 1889 m.), Freiburgo i. Br. universiteto profesorius. Pagrindinis jo veikalas „Sein und Zeit" (1926 m.).

[7] Karl Jaspers (g. 1883 m.), buvęs Heidelbergo universiteto profesorius. Pagrindinis jo veikalas „Philosophie" (I. Philosophische Weltorientierung. II. Existenzerhellung. III. Metaphysik, 1932 m.).

[8] Sein und Zeit, 1 psl.

a. — Būties klausimui išspręsti Heideggeris imasi *žmogiškosios būtybės analitikos.* Būties klausimui išvystyti tenka klausti žmogų, nes kaip tik jis ir yra ta būtybė, kurios būtis yra pats būties supratimas. Žmogui yra sava, kad su ir per jo būtį jam būtų atskleidžiama pati būtis. Kaip tokią būtybę, žmogų Heideggeris terminologiškai vadina *Dasein.* „Da" reiškia esminę žmogaus atvirybę būčiai. „Das Dasein ist seine Erschlossenheit"[9]. Heideggeriškai žiūrint, tradicinė vaizdinga kalba apie žmoguje esančią lumen naturale teturi prasmės nurodyti, kad žmogus būva *būties supratimo* būdu. „Prigimtinės šviesos apšviestas" nereiškia, kad žmogus būtų ko kito iš šalies apšviečiamas, bet kad jis pats savyje yra apšviestas, t. y. kad jis pats yra šis apšvietimas. Tik kadangi žmogus yra pati lumen naturale, jis atskleidžia visa, ką jo šviesa prieina, ir visa paslėpta, kas lieka tamsoje.

Bet vėl tasai žmogaus jame pačiame šviesumas bei būčiai atvirumas nereikia suprasti tradicine neveiklios, „tiktai apšviečiančios", iliuminacijos prasme. Heideggerio žmogaus jame pačiame šviesumas yra veiklus save vis pralenkiantysis pasaulyje buvimas bei pasaulyje sutinkamų būtybių atskleidimas (Sich-vorweg-schon sein-in-der-Welt als Sein-bei-innerweltlich begegendem Seiendem). Kaip toks veiklus pasaulio ir jame sutinkamų būtybių atskleidimas, žmogiškoji būtis yra *rūpestis (Sorge).*

Žmogiškosios būties, kaip rūpesčio, išaiškinimu Heideggeris betgi nenori reikšti pragmatistinio nusistatymo. Rūpesčio terminu jis supranta ne vieną psichologinę laikyseną, patirtinį rūpinimąsi, bet apriorinį visų žmogiškųjų laikysenų pagrindą. Rūpestis yra *prieš* visas ir tad *jau* kiekvienoje žmogiškojoje laikysenoje. Jis yra dar prieš bet kokį teorijos ir praktikos skyrimą. Abi pastarosios, — teorija ir praktika, — yra galimybės tos būtybės, kuri būva rūpesčio būdu.

Iš tikrųjų, Heideggeris rūpesčio sąvoka nori nuveikti teorijos ir praktikos skyrimą ir taip pereiti kraštutinius intelektualizmo ir pragmatizmo nusistatymus. Rūpestyje, kaip jų galimybės pagrinde, teorija ir praktika, pažinimas ir veikimas pasiekia jų pirminės vienybės. *Pati veikla pažįsta, ir pats pažinimas pirmine prasme yra veikla.* Daiktus atskleidžia, juos „pažįsta" patsai veiklus jais rūpinimasis, patsai jų vartojimas, nes tiktai pastarasis teikia daiktams žmogiškosios prasmės ir taip apsprendžia jų būtį. Anksčiau abejingus daiktus (Vorhandenes) vartojimas perkeičia į parankiui esančius, žmogiškai prasmingus įrankius (Zuhandenes). Pačia aptartimi įrankio būtis yra „um zu", atsakyti kuriam žmogiškam reikalui. Žmogiškasis reikalas, kaip įrankio „wo zu", esmiškai konstruoja įrankio būtį. Kiekvienas įrankis yra, kiek jis yra vartojamas. Vartojimo apsprendžiamas („kuriamas") įrankis ir gali būti atskleidžiamas

---

[9] SZ, 133 psl.

(„pažįstamas") tik pačiu to įrankio vartojimu. Vadinamasis teorinis pažinimas niekada negalėtų atskleisti pagrindinio būtybių įrankiškumo, jų vartotinybės charakterio. Taip Heideggeriui pirminis pažinimo būdas yra pats jų vartojimas, t. y. *egzistencinis* jų *atskleidimas,* kai teorinis pažinimas tėra išvestinis pažinimo būdas, kuris sąvokiškai artikuliuoja pirminį pažinimą ir jį *sakiniais* išreiškia.

Jei pažinimas pirmine prasme yra egzistencinis atskleidimas, o jo spręsminis išreiškimas tik išvestinis pažinimo artikuliavimas, tai atitinkamai ir pirminė tiesos vieta Heideggeriui yra ne spręsmas, bet pati žmogiškoji egzistencija. Būtent, *tiesa yra pati žmogiškoji būtis, kiek ji atskleidžia prieinamąjį pasaulį, kiek ji yra pats šis atskleidimas, pati žmogiškosios būtybės atvirybė prieinamajam pasauliui ir jame sutinkamoms būtybėms.* Spręsmas yra tiktai šio pirminio egzistencinio atskleidimo objektinis artikuliavimas, kuris vieningoje atskleidžiančioje žmogiškojoje egzistencijoje išskiria atskleidimą bei jo išreiškimą ir toliau atskleidžiamąją tikrovę bei ją išreiškiantįjį spręsmą ima kaip du atskirus, nors savotiškai ir atitinkančius, daiktus. Tiesa, kaip pati pasaulį atskleidžiančioji bei būčiai atviroji žmogiškoji egzistencija, įgalina tiesą, kaip atskleistąją tikrovę išreiškiantįjį spręsmą. Tiesa, kaip spręsmas, yra galima tiktai tiesos, kaip egzistencinio atskleidimo, arba atvirybės, pagrindu. *Pirminė tiesos prasmė — atskleidžiančioji egzistencija, antrinė tiesos prasmė — išreiškiantysis spręsmas.*

Heideggerio akimis, tradicinė tiesos, kaip proto ir tikrovės atitikimo (adaequatio intellectus et rei), aptartis juda tiktai antriniame, išvestiniame, tiesos supratime ir neprieina pirminės tiesos prasmės. Ji žmogiškąjį aktą supranta daiktinio vyksmo būdu. Būtent, vieningą atskleidžiančiąją žmogiškąją būtį ji ima kaip dviejų daiktų, — daikto „atskleidžiantysis protas" ir daikto „atskleidžiamoji tikrovė", — santykį. Gi faktiškai bet kuris spręsmas savo tiesumą įrodo ne jo tikrovei „atitikimo" įrodymu, o įrodymu, kad jis atskleidžia daiktus, kaip jie yra savyje. Taip spręsmo „paveikslas ant sienos kreivai kabo" teisingumą patikriname ne lygindami vaidinius („paveikslas", „kaboti", „kreivai", „siena") tarpusavyj ar su daiktais, o pačiu pažvelgimu įsitikindami, kad šis spręsmas atskleidžia daiktus, kaip jie yra savyje.

Heideggeriui atskleidžiančioji egzistencija yra tiesa tokiu būdu, kad *žmogiškasis būties atskleidimas drauge yra ir jos pačios (būties: ne būtybių, o jų supratimo pagrindo) kūrimas (Entwerfen).* Tiesa pačiame pagrinde priklauso nuo ją atskleidžiančios ir drauge kuriančios žmogiškosios egzistencijos. Ji yra tol, kol yra ši pastaroji. Niutono dėsniai, prieštaravimo principas ir apskritai kiekviena tiesa tol tėra tikra, kol egzistuoja žmogus. Kol nebuvo žmogaus ir kada jo vėl nebus, nebuvo ir nebus jokios tiesos. Taip, pvz., Niutono dėsniai prieš jį nebuvo nei tei-

singi, nei klaidingi. Tik su Niutonu jie tapo tikri, nes juose žmogus priėjo anksčiau paslėptą tikrovę. *„Kiekviena tiesa pagal jos esmiškai žmogiškąjį charakterį priklauso nuo žmogaus būties“* (Alle Wahrheit ist gemäss deren wesenhafter daseinsmässiger Seinsart relativ auf das Sein des Daseins)[10].

Jei taip Heideggeriui tiesa yra pati ją kuriančioji žmogiškoji egzistencija, tai tolimesnis metafizikos, t. y. būties tiesos klausimo, vyksmas reikalauja klausti: kokia yra žmogiškosios egzistencijos prasmė? Kas yra pati žmogiškosios egzistencijos projektuojamoji būtis paprastai?

b. — Žmogiškosios būties, — rūpesčio, — du buvimo būdai: tikrasis ir netikrasis. *Netikrasis* rūpestis — nuobodulys. Tai kasdieninis, „visų dienų“ rūpestis, kuris žmogų išblaško dauginguose žmogiškai abejinguose bei svetimuose daiktuose. Kasdieniniame nuobodulyje žmogus paskęsta pasauliniuose rūpesčiuose ir pamiršta save patį. Jis mąsto, kalba ir veikia, kaip ir *visi* kiti. Asmeninę atsakomybę jame pakeičia beasmeninės bendruomenės viešpatija.

Tikrasis rūpestis — aukštųjų akimirksnių rūpestis. Jis eina ne į atskirus žmogiškuosius reikalus, o į pačią žmogiškojo gyvenimo visumą. Jis žmogų pastato prieš nenuveikiamą žmogiškosios baigties — mirties tikrybę.

Mirties akivaizdoje rūpestis išauga *baime*. Baimė atskleidžia žmogui, kad jis egzistuoja kaip baigtinė būtybė, atseit, kaip būtybė, kuri būva mirties būdu. Žmogus, kol jis egzistuoja, vis lieka dar ne visas savo būties galėjimas, jam vis priklauso „dar ne“. „Dar ne“ betgi nereiškia: dar nėra, o tiktai — yra ateityje. Nokstantis vaisius vis yra dar nenunokęs: jam vis priklauso „dar ne“. *Mirtis yra*. Būtent, ji nėra tiktai žmogaus svetimas jo egzistencijos nutraukimas, o pati žmogiškosios egzistencijos galimybė. Mirtis nėra nei paprastas pasibaigimas, nei atbaigimas, o žmogiškasis buvimo būdas. Žmogus būva mirties būdu (Sein zum Tode). Jis tol miršta, kol jis gyvena. Tai reiškia: *žmogiškoji egzistencija vyksta ne laike, bet tiesiai yra pats laikas. Laikas — prasmė tos būtybės, kuri būva mirimo būdu.*

Jei gyvenimas vyksta kaip mirimas, tai nuolat jį žymi *mirties baimė*. Mirties baimė nemaišytina su vulgariniu mirties bijojimu. Pastarasis tėra paprastas toliau nebegyvenimo bijojimas. Tai bailio silpnųjų valandų nuotaika. Tikroji mirties baimė yra nuotaika stipraus, į save patį atsirėmusio individo, kuris šaltai žiūri į mirtį, kaip savo buvimo būdą. Tokia mirties supratimo prasme mirties baimė, užuot buvusi mirties vengimas, greičiau yra bėgimas į mirtį. Bet ir vėl šis bėgimas į mirtį nereikia suprasti vulgariškai, kaip savotiškas rūpinimasis realizuoti mirties galimybę. Tas tiesiai reikštų mirties galimybės nuveikimą, jos praradimą,

---

[10] SZ, 227 psl.

paprastą toliau nebegyvenimą. Gi tikroji mirties baimė kaip tiktai siekia „didinti“ mirties, kaip žmogiškojo buvimo būdo, galimybę.

Tikroji mirties baimės prasmė yra atskleisti žmogui jo tikrąją asmeninę egzistenciją, sutelkti žmogų jame pačiame. Mirtis — asmeniškiausia žmogaus galimybė. *Kiekvienas miršta savo mirtį.* Niekas mirtyje negali kitu pasivaduoti. Tiesa, gali vienas žmogus sutikti mirtį už kitą, bet pasiaukojusysis mirs savo mirtį. Mirtis kiekvieną atpalaiduoja nuo visų ryšių su kitais daiktais bei žmonėmis, atskleidžia visų pasaulinių rūpesčių abejingumą ir grąžina į *nelygstamą mirties vienatvę.*

c. — Mirties baimėje, — savo tikrojoje egzistencijoje, — žmogus įgauna priėjimą prie pačios būties, t. y. prie to, kas yra prieš visas ir tad visose būtybėse. Paprastas atskirų bei apspręstų daiktų (plėšiko, audros ir pan.) bijojimas atskleidžia atskiras patirtines būtybes. Mirties baimėje, kada žmogui suabejingėja ir pasitraukia visos patirtinės būtybės, kada išslysta visas pasaulis, apsireiškia būtis, kaip jokia patirtinė būtybė, kaip pats *niekis.* Betarpiškai galima patikrinti, kad baimė mums niekį apreiškia tik, kai ji jau yra praėjusi. Tada, būtent, šviesiame šviežio atminimo žvilgyje sakome: *ko, prieš ką ir dėl ko baiminomės, tikrovėje nieko nebuvo. Iš tikrųjų, buvo niekis, kaip toks.* Baimė apreiškia, kad *nieko nebuvo. Iš tikrųjų, buvo tik niekis.* Baimė apreiškia, kad būties buvimas yra niekio niekėjimas (Sein des Seienden als Nichten des Nichts). Niekis — būties paprastai prasmė. Būtis ir niekis yra tapatingi, tiktai ne Hegelio jų abiejų, — neapspręstybės ir betarpybės, — o esminės būties baigtinybės prasme. *Būtis esmiškai baigtinė.* Ir todėl senąją tiesą „ex nihilo nihili fit“ Heideggeris keičia nauja: „Ex nihilo omne ens finitum qua finitum fit“.

Kokia tikroji šios Heideggerio būties ir niekio tapatybės prasmė? Ar ši niekį apreiškiančioji baimė tėra žmogiškoji tyla prieš Nebeįmanomybę, ar greičiau baimingas radimas, kad už baimėje pasitraukusios patirtinės tikrovės nieko nėra, atseit, tėra niekis? Ar Heideggerio niekio mitas tėra filosofinė neįmanomybė pozityviai kelti Dievo klausimą, paliekant betgi atvirą kelią negatyvinei, pvz., nūdienei dialektinei teologijai, ar greičiau Dievo klausimo išskyrimas jo neigimo prasme apskritai?

Heideggerio tekstų tyla nėra vienaprasmiškai aiški. 1937 m. rudenį kartą mano paties žodžiu paklaustas dėl filosofinės Dievo klausimo galimybės, Heideggeris tyliai, puse burnos, pratarė vieną žodį: *Das ist schon Theologie* . . . Tai jau teologija! Ir toliau reikšmingai priminė savąjį esminės būties baigtinybės supratimą. Būtent, jo supratimu, baigtinybė nėra paprasta *ontinė* savybė, kuri reikalautų jos kuo kitu išaiškinimo, kuo kitu pagrindimo. Baigtinybė yra pati *ontologinė* būties paprastai prasmė. *Būtis yra pati baigtinybė.*

Aiškėja, berods, kad Heideggerio reikalautasis pirmas metafizinis žingsnis „nepasakoti istorijos“ tikrovėje jam reiškė pradinį *ateistinį* nu-

sistatymą. Jei Heideggeriui būtį projektuoja baigtinė žmogiškoji būtybė, tai ir jos projektuojamoji būtis turi būti esmiškai baigtinė, baigtinybė paprastai.

2. — Giliai nuo Heideggerio išsiskiria Jasperso filosofavimas. Heideggeris ir Jaspersas — du vienos plotmės priešininkai: abu išeina iš baigtinės žmogiškosios egzistencijos rūpesčių. Kai betgi Heideggeriui žmogiškosios egzistencijos baigtinybė reiškia ir pačios būties paprastai baigtinybę, tai Jaspersui, atvirkščiai, žmogiškosios būtybės baigtinybė liudija jos begalinį savyje nepakakimą (unendliches Ungenügen) ir reikalauja Dievybės.

Baigtinybės ir nebaigtinybės antinomija žmogiškojoje egzistencijoje ir žmogiškajame Dievybės priėjime — štai du pagrindiniai Jasperso filosofavimo rūpesčiai. Kaip baigtinė žmogiškoji egzistencija turi nelygstamos vertės? Kaip istoriškai žlunganti žmogiškoji veikla yra nelygstama? Kaip savyje viena Dievybė gali reikštis istoriškai suskilusiais veidais? Kaip žmogiškoji tiesa apie Dievybę gali būti istoriška ir tačiau nelygstama? Į pirmuosius klausimus Jaspersas atsako ribinių situacijų, į antrąjį — šifrų teorija.

a. — *Ribinių situacijų* teorija konkrečiai išvysto esminį žmogaus istoriškumą (laikiškumą). Jos pagrindinis klausimas: kaip galimas nelygstamas egzistavimas bei veikimas lygstamose istorinėse situacijose?

α. Paprastai situacija yra ta konkreti psichofizinė tikrovė, kuri apsprendžia žmogiškąjį reiškimąsį: teikia jam šansus ar jį riboja. Visas žmogiškasis buvimas yra situacinis. Vieną situaciją palikti reiškia pereiti į kitą. Niekada negalime išeiti už situacijų. Visada liekame situacijose.

Be paprastų situacijų, kurias galiu keisti, iš vienos pereidamas į kitą, yra situacijų, kurios pačios savyje nesikeičia ir mane visada riboja. Tai ribinės situacijos (Grenzsituationen): aš niekada negaliu palikti situacijų apskritai, aš negaliu gyventi be skausmo ir kovos, aš neišvengiamai prisiimu kaltę, aš turiu mirti. Ribinės situacijos nėra iš šalies įžvelgiamos ir todėl mūsų tiksline veikla nepakeičiamos. Tenka arba jas prisiimti, kaip savo likimą, ir jose būti savimi „pačiu“ arba užmerkti prieš jas akis ir, atsisakius savojo „pats“, paprastai vegetuoti.

Visas ribines situacijas valdo *mirtis.* Mirtis nėra kažkas gyvenimui svetima, bet žmogiškojo buvimo galimybė. Ir dargi: mirtis yra egzistencijos veidrodis, — jei laisvoji egzistencija turi reikštis nelaisvomis patirtinėmis lytimis, tai ji turi nuolat mirti: visos jos apraiškos turi nuolat *žlugti,* kad nesustingtų ir neatitrūktų nuo savo laisvojo pagrindo. Mirties situacijos prisiėmimas, jos į egzistenciją įjungimas nėra paprastas žinojimas apie mirtį, bet iš žmogiškosios sąmonės laisvės sureliatyvinimas visos patirtinės tikrovės. Taip egzistenciališkai prisiimama mirtis nustoja būti

svetima ir tampa savotišku manęs atbaigimu. Mirtis išaiškėja kaip paslaptingoji viešnia. Pirma ji buvo mažiau kaip gyvenimas ir reikalavo drąsos. Dabar ji daugiau kaip gyvenimas ir teikia palaimingos tikrybės.

Asmeninį nemirtingumą Jaspersas atmeta. Visi nemirtingumo įrodymai jam atrodo klaidingi ir beviltiški. Tiesiai patirtinio mūsų gyvenimo ryšys su kūniniais organais jam įrodo žmogiškosios būtybės mirtingumą. Amžinybė nėra už laiko. Amžini yra aukštieji akimirksniai, kuriuose žmogus yra jis „pats". *Žmogus yra amžinas tau „čia", ir būtent, savo kūrybiniuose akimirksniuose, o ne „anapus".*

Antra ribinė situacija yra *kančia.* Ir kančia nėra atsitiktinis reiškinys. Ji neišvengiamai lydi visą laisvosios egzistencijos reiškimąsi patirtinėje tikrovėje, kaip jos dalinis neigimas. Laimė užmigdo žmogaus tikrąją egzistenciją. Kančia turi ją vis naujai *žadinti.* Kančios ribojamas žmogus gyvena įtampą tarp noro sakyti „taip" ir negalės šį „taip" ištarti.

Mirtis ir kančia yra ribinės situacijos, kurios žmogų apsprendžia be jo valios, gi kova ir kaltė — ribinės situacijos, kuriose jis pats dalyvauja. *Kova* — būtina patirtinės tikrovės ribotybės apraiška. Kas nenori žlugti, turi kovoti dėl savo egzistencinės erdvės ir tad negali išvengti kitų išnaudojimo. Galutinė žmonijos taika — neįmanoma. Kova visur ir visada. Organiniame gyvenime kova vyksta *prievartos* priemonėmis, aukštesniame — *kovojančia meile,* kur abu besimylintieji meilėje kovoja, kad kiekvienas liktų pats sau ištikimas. Ir meilė negali būti kartą visam laikui laimėta. Niekada ji nevirsta nuosavybe. Patirtiniame gyvenime niekas aukštesnio negali būti pastoviai iškovota, o *viskas tenka saugoti kasdieninėje kovoje.*

Patirtiniame pasaulyje egzistuoti yra ne kas kita, kaip rinktis, bet viena rinktis — reiškia atmesti kitas galimybes, atseit, save apriboti, *nusikalsti.* Lygiai mano veikla, kaip ir nuo veikimo susilaikymas, turi savo padarinius: neišvengiamai patenku į kaltę.

Visos ribinės situacijos išreiškia esminį patirtinės žmogiškosios tikrovės istoriškumą: laisva žmogiškoji egzistencija patirtinėje tikrovėje gali reikštis tik vis žlungančiomis apraiškomis. Nėra laisvės be patirtinės tikrovės, bet patirtinė tikrovė pati savyje nėra laisvė. Laisvė tėra kovoje su gamta. Jei laisvę atpalaiduoti nuo gamtos, ji išnyksta deginančioje nebūties ugnyje. Jei laisvė sutampa su gamta, ji sustingsta ir nebėra daugiau laisvė. Jei tad laisvė tėra kovoje su gamta, tai visos jos apraiškos turi žlugti. Tai esminė laisvės antinomija. Jasperso žodžiais, „kas galėtų mums pastoviai būti, būtų absoliutinė būtis, kas pastoviu mums tampa, tėra reliatyvinė būtis. Absoliutinė būtis mums tėra laisvės žlugime, ir pastoviai mums trunka bei objektyviai galioja tiktai reliaty-

vinė būtis. Tai ir yra žmogaus istoriškumas, kad tai, kas pastovu, tėra niekinga, ir būties apraiška tėra tai, kas žlunga"[11].

3 — Paprastose situacijose žmogiškasis veikimas yra patirtinis ir lieka lygstamas. Tiktai ribinėse situacijose jis įgauna nelygstamybę, nes tiktai šiose jis pasiekia absoliutinę laisvės sąmonę ir išeina už visų objektinių lygstamų tikslų. Nelygstamasis veikimas radikaliai skiriasi ir nuo vitalinio, ir nuo racionalinio veikimo. Vitalinė veikla — instinktiškai akla, nelygstamoji veikla — absoliutinės (ne racionalinės) sąmonės apšviesta. Tikslinė veikla — apspręsta kurio konkretaus tikslo ir jo atžvilgiu yra priemonė, nelygstamoji veikla — pati savo tikslas, kaip žmogiškojo „pats" išraiška.

Vadinas, kadangi visa patirtinė tikrovė yra reliatyvi ir joje keliami tikslai lygstami, tai *nelygstamoji veikla patirtiniame pasaulyje tėra galima tik šio pastarojo susimbolinimu ribinėse situacijose.* „Pasaulyje veiklos nelygstamybė tėra galima, jei aš pasaulį tarsi palikau ir dabar vėl į jį grįžtu"[12]. Ir tolesniu giliu Jasperso žodžiu, „nelygstamos veiklos pasaulyje tiesa yra įtampa, kad aš pasaulyje veikiu, lyg jis būtų absoliutus, ir drauge turiu sąmonę, kad vien pasaulinė tikrovė yra niekis"[13]. Ribinės situacijos susimbolina patirtinę tikrovę ir tuo pačiu lygstamai patirtinei veiklai suteikia nelygstamybės vertę.

Tik šis patirtinės veiklos simboliškumas išaiškina herojišką gyvenimo riziką aukoti gyvybę už tai, kas neišgelbimai turi praeiti. Šis herojizmas tėra įmanomas, jei patirtinė tikrovė įprasminama kaip laisvosios būties apraiška. *Jei visa tebūtų patirtinė tikrovė, nebūtų prasmės už ką mirti.*

Žmogiškosios veiklos nelygstamybė reikalauja patirtinės tikrovės susimbolinimo, jos nušvietimo, kaip tikrosios būties apraiškos. Kol žmogus yra užsimiršęs lygstamoje, tikslų apsprendžiamoje, veikloje, tol jam reali tėra patirtinė tikrovė, visa kita — nerealu. Tiktai, kai ribinėse situacijose savo nelygstama veikla žmogus susimbolina patirtinę tikrovę, patirtybė jam tampa nereali prieš tikrąją transcendencijos realybę. *Ribinėse situacijose išaiškėja, kad pasaulis nerymo pats savyje, o ribų akivaizdoje tėra transcendentinės būties apraiška.* Patirtinė tikrovė simboliškai nušvinta. Pasaulis tampa transcendencijos šifras.

Paaiškėjo, kaip nelygstamoji veikla, kuri ribinėse situacijose susimbolina patirtinę tikrovę, drauge yra ir pasaulio palikimas, arba Dievybės ieškojimas. Tuo pačiu išaiški ir ribinių situacijų teorijos santykis su šifrų teorija.

b. — Jasperso manymu, kurį čia valdo Kanto „Ding an sich" ir fe-

---

[11] Philosophie, II. 253.
[12] Id. II, 259.
[13] Id. II, 259.

nomenų skyrimas, objektinis, apskritai galiojantysis, pažinimas pačia savo aptartimi negali pasiekti būtį savyje. *Objektinis pažinimas eina į atskiras būtybes.* Pažinimo objektas visada yra kuri apspręsta būtybė ir tad niekada pati būtis savyje. „Nirgends habe ich das Sein, sondern immer nur ein Sein"[14]. Būtis pačia savo esme yra nemąstoma. Mąstoma būtis tiesiai nėra būtis savyje, o būtis mąstymo atžvilgiu, atseit, mąstinys, arba objektas, kuris šalia savęs turi kitus objektus ir prieš save mąstantįjį subjektą. *Būtis savyje negali tapti objektu.* Žmogui, kaip subjektui, ji neprieinama.

Bet Jaspersui ši objektinė būties savyje, — Dievybės, — nepažįstamybė nereiškia jos neprieinamybės apskritai. Būtent, neobjektinė Būtis Savyje privalo neobjektinio jos priėjimo. *Neobjektinio Dievybės priėjimo galimybės nušvietimas* — pagrindinis Jasperso filosofavimo rūpestis, kuriuo jis siekia metafiziškai išvystyti kritiškąjį Kanto mąstymą.

Neobjektinę būtį savyje žmogus gali prieiti, kiek jis yra pats savyje, t. y. kiek jis tiesiai nėra subjektas ir pats sau netampa objektu. Iš tikrųjų, žmogui, kaip subjektui, arba sąmonei apskritai, visa tėra objektai ir — niekas būtis savyje. Patirtinė tikrovė lieka tamsi ir nebylė. Tiktai žmogui, kaip jam pačiam (neobjektinei egzistencijai), kiek jis savo nelygstama laisva veikla sureliatyvina patirtinę tikrovę, pastaroji nušvinta kaip būties savyje apraiška, ir joje prakalba Dievybė.

α. Patirtinė tikrovė — transcendencijos šifrinis raštas. Kaip eksperimentas yra tarpininkas tarp subjekto ir objekto, taip šifras — tarpininkas tarp transcendencijos (Dievybės) ir egzistencijos (žmogaus, kaip jo paties). Šifras pats savyje betgi nėra transcendencija paprastai, o greičiau — transcendencijos kalba. Transcendencija ir šifras yra vienybės bei tapatybės santykyje. Kiekvienas šifras išreiškia transcendenciją, bet transcendencija nėra tapatinga nė su vienu šifru. Šifrų pasaulis palenktas nesiliaujamam kitimui. Transcendencija — aktualybė be galimybės.

Transcendencija šifriškai prakalba ribinėse situacijose. Ir todėl „transcendencijos vieta nėra nei šiapus, nei anapus, bet riba"[15]: *nei grynas pasaulis, nei grynoji transcendencija.* Transcendencija nėra už mūsų „čia" pasaulio — tarsi kitas „anapusinis" pasaulis. Tokios užpasaulinės transcendencijos priėmimas, mūsojo pasaulio sudvigubinimas Jaspersui yra apgaulingas. Į šį užpasaulinės transcendencijos pasaulį perkeliami mūsų pasaulio daiktai bei įvykiai, tiktai fantastiškai padidinti, sumažinti ir suderinti. — „Paprastas anapus yra tuščias, ir taip — lyg jo nebūtų. Todėl būties patyrimas reikalauja imanentinės transcendencijos"[16].

---

[14] Id, III, 2.
[15] Id, III, 13.
[16] Id, III, 136.

Bet šis imanentinės transcendencijos reikalavimas Jaspersui nereiškia paprasto panteizmo. Panteizmo — teizmo dilema tegaliojanti sąmonei apskritai, kuri Dievybę suprantanti tuo pačiu būdu, kaip pasaulį. Todėl jai arba pasaulis yra visa: pats pasaulis yra ir Dievas kartu (panteistinė imanencija), arba yra ir pasaulis, ir Dievas: Dievas yra už pasaulio (užpasaulinė transcendencija). Ši panteizmo — teizmo dilema betgi nustojanti savo vertės egzistencijai (žmogui pačiam savyje), kuri transcendenciją prieina šifrinėje transcendencijos vienybėje su pasauliu.

3. Kaip vyksta šis šifrinis transcendencijos priėjimas, šis transcendencijos šifrinio rašto skaitymas? Jei transcendencija šifriškai apsireiškia tiktai žmogui, kaip jam pačiam, arba egzistencijai, tai ir šifrinio rašto skaitymo vieta yra „pats" žmogus savo ribinių situacijų egzistencijoje. Kaip juslės turi būti paliestos, kad jos galėtų pagauti patirtinę tikrovę, taip žmogus turi būti jis „pats", t. y. prisiimti ribines situacijas, kad jis galėtų transcendenciją prieiti. Transcendencijos kalbą girdi tik tas, kas nėra pats sau kurčias. Ir būtis lieka tamsi tam, kas užmerkia akis savo istorinei egzistencijai ribinėse situacijose. „Transcendencija tiek man tiesia ranką, kiek aš jos siekiu"[17].

Pirmine prasme šifrinis transcendencijos priėmimas yra ne kas kita, kaip pati nelygstamoji veikla, kurioje egzistencija ribinėse situacijose atskleidžia patirtinio pasaulio savyje nerymojimą ir tuo pačiu jo šifriškumą. Ribinėse, t. y. esmiškai istorinėse situacijose apsireiškiančios transcendencijos priėjimas, arba šifrų skaitymas, turi būti esmiškai *istorinis.* Transcendencijos šifrai žmogiškajai egzistencijai nėra vienaprasmiškai aiškūs, ir žmogiškasis Dievybės priėjimas visada lieka tikrybės ir netikrybės įtampoje. Paties Jasperso žodžiais, žmogiškoji orientacija į transcendenciją vyksta polinėje *išdidaus priešginumo* (Trotz) *ir nuolankaus atsidavimo* (Hingabe) vienybėje. Jei žmogus atsisako šios įtampos vieno kurio poliaus naudai, jis praranda ir savąjį veržmą į transcendenciją. Priešingumas be atsidavimo išsigimsta į tuščią užsispyrimą, ir jame žmogus praranda Dievybę. Atsidavimas be priešingumo išvirsta tuščiu neveiklumu, ir žmogus jame praranda savo laisvę, t. y. save „patį". Tikrasis Dievybės priėjimas vyksta ne paprastai neveikliu, o priešingumą nuveikusiu atsidavimu. „Dievybė nenori aklo atsidavimo, bet laisvės, kuri gali priešintis ir tik iš priešinimosi gali pasiekti tikrąjį atsidavimą"[18]. *Tikras Dievybei atsidavimas tegalimas per įveiktą jai priešinimąsi.* Pati kova su Dievybe yra jau jos ieškojimas.

Žmogiškąjį Dievybės ieškojimą valdo *dienos dėsnio* (Gesetz des Tages) ir *aistros nakčiai* (Leidenschaft zur Nacht) įtampa. — „Dieną aš matau patirtinę tikrovę, kaip gražaus pasaulio turtą, pažįstu gyvenimo po-

---

[17] Id, III, 68.
[18] Id, III, 79.

mėgį, kuris atsispindi mano patirtinio buvimo paveiksle, pasaulio sąrangoje, klasiško atbaigimo ir tragiško sunaikinimo didybėje, apipavidalintų apraiškų gausoje. Bet gamta ir žmonės šį didingumą teturi tada, jei aš esu jų veidrodis. Tai gražus paviršius, kaip jis matyti jį stebinčiam ir savo šventes švenčiančiam žmogui. Pasaulis, tik taip žiūrimas, karanti fantazija. Visiškas ir galutinis atsidavimas jo vaizdinėms formoms atpalaiduoja nuo tikrosios egzistencijos ir staigiai atiduoda nusiminimui nakties, kuri, rodos, už jo slėpėsi.

Diena surišta su naktimi, nes ji tėra pati, kai ji vakare sudūžta. Dienos prielaida yra idėja to, kas pozityviai istoriniame tapsme statoma, — jame norima to, kas pastovu, kas reliatyviai trunka. Naktis betgi moko: visa, kas tampa, turi būti sugriauta. Tai nėra tik pasaulio laike tekėjimas, faktas, kad niekas negali pastoviai būti, bet yra lyg valia, kad niekas tikro neprivalo užtrukti. Sudužimas yra neanticipuojama būtina patirtis, kad atbaigtoji būtis yra ir žlungančioji. Laikinės būtybės paskutinė galimybė yra realizuotis, kad autentiškai sudužtų. Ji neria į naktį, kuri ją grindė"[19].

Dieną žmogus gėrisi pasaulio patirtinių formų gausa ir šiame pasaulio paviršiaus pomėgyje jis užmiršta tikrosios būties klausimą. Tiktai dienos gale jis atskleidžia patirtinio pasaulio ribas ir aistroje nakčiai grįžta į savo tamsųjį pagrindą neobjektyvybėje. Iš šios aistros nakčiai jis ir ieško transcendencijos, priešingumo ir atsidavimo įtampoje. Dieną, patirtinių formų spindesyje, pasaulis atrodo pati būtis savyje. Naktis ribinėse situacijose vėl atskleidžia nenuveikiamą patirtinės tikrovės sudužimą ir ieško transcendencijos. Bet patiriamosios ribotybės skausmas vėl priešinasi Dievybei ir kaltina ją už visa bloga.

γ — Tokioje tikrybės ir netikrybės, priešginumo ir atsidavimo, pokylio ir nuopuolio, dienos dėsnio ir aistros nakčiai įtampoje vykstąs šifrų skaitymas esmiškai yra *asmeninis*. Būtent, šifrai nėra objektai visuotinai galiojančiai sąmonei apskritai, o tik nurodymai nepalyginamai asmeniškai egzistencijai. Todėl *ir šifrų skaitymas nėra vienaprasmiškas, visiems lygiai galiojąs jų prasmės sužinojimas, o asmeniškas tikėjimas, nelygstamas jį reiškiančiam žmogui, ir tačiau neužsimetąs kitiems žmonėms.* Daugingais šifrais kalbanti transcendencija yra lyg viena šviesos versmė, išsiskleidžianti į visas puses nukreiptais spinduliais. Pačią mus apakinančią šviesos versmę mes negalime tiesiai prieiti. Mes ją tematome, kiek ji užlūžta pasaulyje ir mūsų akyje. Ir kiekvienas taip užlūžęs spindulys tikrai egzistuoja tiek, kiek mes jį laikome visa šviesa. Lygiai ir Dievybę žmogus gali prieiti tik atskiruose ir žlunganciuose šifruose. Ir todėl nėra visiems vieno Dievybės supratimo. Kiekvienas Dievybę prieina savaip. „Transcendencijos paradoksas yra tas, kad ji gali būti

[19] Id, III, 110.

tik istoriškai suvokta, bet negali būti adekvačiai mąstoma kaip pati istoriška"[20]. Dievas yra mano Dievas. Būtų betgi per išdidu manąjį Dievą laikyti vieninteliu Dievu. Jaspersui tikroji laikysena yra nelygstamas stovėjimas savajame Dievybės supratime ir drauge atvirumas visiems kitiems Dievybės priėjimams. Tai nėra betgi paprasta reliatyvistinė tolerancija, pvz., Lessingo „trijų žiedų" prasme. Savyje viena transcendencija žmogui suskyla ne tiktai skirtingais, bet tiesiai vienas su kitu nepermaldaujamai kovojančiais veidais. Vieno mąstymo atvirybė kitam mąstymui — kovos atvirybė.

Kiekvienas šifrų skaitymas pačia savo esme yra asmeninis bei istorinis. Ir pats spekuliatyvinis šifrų skaitymas, arba metafizika, yra ne kas kita, kaip šifras. *Metafizika nėra visiems galiojąs būties savyje pažinimas („ontologija"), o tiktai asmeniškai apeliuojąs šifrinis nurodymas į transcendenciją.* Taip, pvz., ir Dievo įrodymai Jaspersui yra prasmingi ne kaip priverstiniai, visiems galioją argumentai, o kaip šifrai, kalbą tiems, kurie į juos tiki. Argumentai Dievybės neįrodo. Ją liudija tik pats tikinčiojo nelygstamas tikėjimas.

Žodžiu tariant, metafizika yra tikėjimas, metafizinė tiesa — tikėjimo tiesa. Kai žinojimo tiesa yra visiems priverčiamai galiojanti, bet, — ir tiesai todėl, — lygstama, nes nė vieno asmeniškai neišreiškianti, — tai tikėjimo tiesa yra istorinė bei asmeninė, bet, — ir tiesai todėl, — nelygstama. *Istorinė,* nes transcendenciją žmogus prieina tik atskiruose istoriškai žlungančiuose šifruose. *Nelygstama,* nes išreiškia žmogų jo nelygstamai laisvame apsisprendime, arba tikėjime. Taip Jaspersas išsprendžia jo metafizinių mąstymų pradžioje keletą klausimų: kuria prasme istorinė žmogiškoji egzistencija gali nelygstamai prieiti Dievybę.

III

Bandėme supažindinti su pagrindinėmis egzistencialinio mąstymo linkmėmis būdingiausiose Heideggerio ir Jasperso filosofijose. Toliau sieksime atskleisti tuos rūpesčius, kuriuos tas mąstymas kelia ateities filosofavimui.

Egzistencialinė filosofija naujai filosofavimą grąžina į esminį jo rūpestį — *metafiziką.* Pastarojo laiko kriticistinė filosofija buvo atsisakiusi metafizikos grynojo pažinimo vardan. Bet kurios gyvastingos prasmės gali turėti vien grynojo pažinimo klausimas, jei jis nekyla iš būties klausimo rūpesčio ir tiesiai bijo juo susitepti? Grynojo pažinimo filosofijai vis grėsė pavojus virsti ne tiktai grynu, bet ir tuščiu pažinimu. Metafizikos atsisakiusi filosofija prarado savo savarankiškumą ir virto

[20] Id, III. 23.

tiktai mokslinio pažinimo kritika. Teisingai šią mokslinę filosofiją ironizavo *Paul Valery*[21]: ši filosofija nori būti mokslų kritika, bet pati nuo jų priklauso ir nuolat pagal juos save pertaisinėja, deja, vis — besivėlindama! Egzistencialinėje filosofijoje vėl iškyla būties klausimas.

1. a. — Pastarasis naujas metafizikos iškilimas buvo įmanomas tiktai idealistinio grynojo subjekto nuveikimu. Iš tikrųjų, egzistencialinėje filosofijoje filosofavimo nešėjas nebėra savyje uždaras grynasis subjektas, sąmonė apskritai, o konkreti istorinė egzistencija. Heideggeriui Dasein tiesiai yra In-der-Welt-sein: filosofuojantysis yra tiesiai numestas į pasaulį ir pats savyje yra taip pasauliškas, kad jis egzistuoja pasaulio atskleidimo būdu. Jaspersui filosofuojanti egzistencija išeina už sąmonės apskritai plotmės ir, nuveikusi subjekto-objekto prarają, eina į neobjektinę būtį savyje. Žodžiu tariant, egzistencialinė filosofija laimi naują filosofavimo nešėjo supratimą. Jai filosofuojantysis nebėra savyje uždaras subjektas, o *pasauliui atvira ir jį atskleidžianti egzistencija.* Tik toks filosofavimo nešėjas ir gali kelti būties klausimą ir imtis metafizikos, — esminio filosofijos rūpesčio.

Tokiu konkrečiu pažįstančiojo supratimu iškeliamas *pirminis buvimo ir pažinimo santykis.* Pats žmogiškasis buvimas atskleidžia, — „pažįsta", — daiktus. Ir pažinimas nebėra abejingas pažįstamosios tikrovės iš šalies stebėjimas, bet žmogiškai prasmingas dalyvavimas pažįstamajame pasaulyje. Pačiame gyvenime neangažuotas, grynas stebėjimas niekada iš viso negalėtų atskleisti tokių būties charakterių, kaip, pvz., vartotinybė ar grasomybė.

Atitinkamai šiai pirminei buvimo ir pažinimo vienybei kitos prasmės įgauna ir tiesos sąvoka. Egzistencialinė filosofija atskleidžia *egzistencinį tiesos charakterį* ir tuo nuveikia formalistinę tiesos ir egzistencijos prarają idealistiniame tiesos supratime. Naujai atskleidžiama, kad tiesa nėra loginė funkcija, idealinėje srityje, už egzistencijos, galiojąs spręsmas, bet visų pirma pats egzistencinis vyksmas. Kiekvienas spręsmas neša tiesą, kiek jį patį neša juo gyvenanti egzistencija. Pirminė tiesos vieta yra ne spręsmas, o pati žmogiškoji egzistencija būties atskleidime. Ir tad tiesos pažinimas nėra vieno ar kito dalyko paprastas sužinojimas, po kurio ją sužinojusysis lieka kaip buvęs. Tiesa ją pažįstantįjį keičia iš pat jo vidaus.

Apskritai tariant, kaip idealistinį subjektą apskritai egzistencialinėje filosofijoje pakeičia individuali istorinė egzistencija, taip *tiesa iš idealinės plotmės grįžta į istorinę egzistenciją. Tiesa nebėra daugiau už egzistencijos, o pati egzistencija.* Tuo pačiu ji nustoja būti tiktai nepavojingas sakinys ar žodis, kurį aš galėčiau skelbti ir pats jai nesiangažuo-

---

[21] 1938 m. kovo 10 d. paskaita, skaityta Paryžiaus Polyteknikume (Ecole Polytechnique).

damas ir manyje pačiame nesikeisdamas. Tiesa įgyja dramatinės prasmės. Man tiesa yra tai, kas aš pats esu: ne tai, ką aš sakau, bet ką aš veikiu.

b. — Tiesos egzistenciališkumo atskleidimu egzistencialinė filosofija nuveikia idealizmą, bet vėl lieka jo tradicijoje, kiek būtį esmiškai suveda į pažinimą. Skirtumas tik tas: idealistams *būtis* yra transcendentinio subjekto loginė funkcija, o egzistencialistams — *laikinė (temporalinė) egzistencijos projekcija.* Bet ir vieniems, ir antriems būties tiesos kūrėjas yra pats ją atskleidžiantysis žmogus. Ir, būtent, Heideggeriui „būtis — ne būtybės — yra tiktai tiek, kiek yra tiesa. Ir ji yra tiktai, kiek ir kol yra žmogus“[22]. Žmogus projektuoja būties tiesą. Ir Jaspersui būties tiesa yra žmogaus laisvo apsisprendimo bei rizikingo rinkimosi dalykas. Žmogus renkasi tiesą, bet ne iš tarsi dviejų duotų galimybių, o visada renkasi tą tiesą, kurioje jis jau gyvena.

Čia egzistencialinė filosofija lieka idealistinėje plotmėje, ir čia mes jai turime padaryti priekaištus, kuriuos paprastai darome idealizmui. Baigtinė žmogiškoji būtybė negali būti būties tiesos kūrėja („projektuotoja“). Ne žmogus kuria būties tiesą, bet tiktai gyvena tiesoje, kiek jis atskleidžia būtį. Į Heideggerio sakinį „Sein und Wahrheit sind gleichursprünglich“[23] atsakome scholastine „ens et verum convertuntur“ koncepcija. *Ne žmogiškoji egzistencija yra jau ir pati būties tiesa, o tiesa yra būties atitikimas kūrybinei Dievo minčiai.* Pati savaime žmogiškoji egzistencija nėra būties tiesa, nes ji lygiai gali būti klaidoje, kaip tiesoje. *Tiesi žmogiškoji egzistencija tėra tiek, kiek ji juda ontologinėje būties atvirybės šviesoje.*

Ir Jasperso tiesos, kaip žmogiškojo apsisprendimo bei rinkimosi, supratimas teturi pagrindo, kiek jis nori iškelti, kad būties jos visumoje pažinimas nėra lygiai vienaprasmiškas, kaip atskirų būtybių pažinimas. Tai liudija pati tikrovė: tūkstančiais metų įvairiai teikiami Dievo įrodymai ir tūkstančiai metų aktualus ateizmas. Būties savyje, — Dievybės, — pažinimas visada lieka analogiškas ir ta prasme prileidžia rinkimosi, arba apsisprendimo, galimybę. *Būties tiesa renkamasi, bet pats rinkimasis turi vykti pačios būties atvirybėje.* Kitaip tas rinkimasis virsta tamsios bei kaprizingos sauvalės išraiška.

c. — Toliau: kadangi egzistencialinei filosofijai būties tiesa projektuojama bei renkamasi pačios žmogiškosios egzistencijos, tai pagal pastarosios istoriškumą ir pati tiesa tampa istorinė. Todėl Heideggeriui amžinųjų tiesų idėja yra iš filosofinės problematikos nepašalintoji krikščioniškosios teologijos liekana. Todėl Jaspersui visas žmogiškasis Dievybės priėjimas vyksta istoriškai žlungančiuose šifruose ir yra esmiškai istorinis.

---

[22] Id 230.
[23] Id 230.

Atseit, egzistencialinė filosofija aukščiau teigiamai įvertintąjį tiesos egzistenciališkumo laimėjimą apmoka brangia *tiesos vienybės ir amžinybės praradimo kaina.*

Idealistai tiesos vienybę bei amžinybę gelbėjo transcendentinės, nuo istorinės žmogiškosios egzistencijos atitrauktos, sąmonės apskritai vienybe. Bet šiandien nebėra kelio į šį supratimą. Ir mūsų supratimu, *tiesos vienybei ir amžinybei pagrindą galime rasti tiktai ontologiniame būties tiesos pagrinde — kūrybinėje Dievo mintyje.* Tiesa gali būti viena ir amžina, jei ji yra pati Vieno Dievo amžiną mintį išreiškiančioji būtis.

Vadinas, egzistencialinė filosofija teisingai iškėlė tiesos egzistenciališkumą, bet, vėl likdama idealistinėje tradicijoje, nepasiekė ontologinio tiesos pagrindo ir negalėjo išsaugoti tiesos vienumo bei amžinumo charakterių. *Sutinkama, kad tiesa yra egzistencialinis vyksmas, bet einame giliau: tiesa yra tik tas egzistencialinis vyksmas, kuriame žmogiškoji egzistencija vyksta ontologinėje pačios būties atvirybėje.*

2. — Tiesos supratimui turi atsakyti atitinkamas ir žmogiškosios veiklos supratimas. Jei žmogus kuria (projektuoja) bei renkasi tiesą, tai jis pats apsprendžia ir savo *veiklos* vertę.

a. — Būtent: jei neprieinama ontologinė tiesa, atseit, ontologinis tiesos ir klaidos skyrimas, tai nėra nė pagrindo skirti gėrį nuo blogio. Egzistencialinėje filosofijoje ir neiškyla šios gėrio ir blogio sąvokos. Heideggerio filosofijoje jas pakeičia tikrybės ir netikrybės (Eigentlichkeit-Uneigentlichkeit), Jasperso filosofijoje — nelygstamybės ir lygstamybės (Unbedingtheit-Bedingtheit) sąvokos. Heideggeriui netikroji yra egzistencija, kurioje žmogus paskęsta kasdieniniuose rūpesčiuose ir užmiršta save „patį"; tikroji egzistencija yra egzistencija, kurioje žmogus atsipalaiduoja nuo visų pasaulyje sutinkamų rūpesčių ir mirties vienatvėje grįžta į save „patį". Jaspersui lygstamas yra veikimas, kurį apsprendžia žmogiškosios prigimties instinktinė būtinybė ar paties žmogaus sau iškeliami tikslai, ir nelygstamas yra veikimas, kuris vyksta dėl jo paties, t. y. kuris plaukia iš laisvojo, nieku nerišamo „pats".

Šio tikrybės-netikrybės, nelygstamybės-lygstamybės skyrimo prasmė yra dvejopa. Visų pirma jis reiškia žmogiškosios veiklos aontologiškumą, jos *abejingumą būčiai.* Egzistencialinės filosofijos manymu, žmogiškojo veikimo apsprendimas objektyviais būties tikslais reikštų jo sudaiktinimą, praradimą jo žmogiškumo charakterio. Todėl žmogiškosios veiklos vertė nepriklauso nuo jos siekiamosios būties. Siekiamieji dalykai neapsprendžia juos siekiančios veiklos vertės. Vertinga yra pati nieko nerišama, pati sau ištikima valia. Bet kuris dalykas yra vertingas tiek ir tol, kol jo nori pats žmogus, t. y. kol jis išreiškia laisvą žmogiškąją egzistenciją.

Išvystytas žmogiškųjų vertybių abejingumas būčiai reiškia žmogiškosios veiklos *ateistiškumo* charakterį. Žmogiškosios veiklos tikrybė, ar nelygstamybė, glūdi jos rymojime joje pačioje, jos nepriklausomybėje nuo nesamos ar tik nepažįstamos Transcendentinės Būties. Todėl Heideggeriui Dievo klausimas iš viso neiškyla, todėl Jaspersui išsireiškimas „Dievo valia" atrodo abejotinas ir pavojingas, nes „paties" žmogaus, kaip jo paties, arba jo laisvės, sąlyga Heideggeriui yra Dievo neklausimas, Jaspersui — jo nepažįstamybė.

Pastaruoju žmogiškosios veiklos aontologiškumu bei ateistiškumu egzistencialinė filosofija lieka kantiško „autonomizmo" tradicijoje. Tiktai pagal individualistinį („egzistencialinį") esmės supratimą ji žmogiškosios autonomijos esmę mato ne visuotinybės, o individualybės funkcijose. *Kanto visuotinės pareigos imperatyvą ji pakeičia konkrečiu istorinės situacijos reikalavimu.* Kantas: elkis taip, kad tavo pasielgimas būtų visuotinio elgesio norma. Egzistencialistai: veik taip, kaip reikalauja nepakartojamai individuali situacija.

b. — Istorinės situacijos reikalavimu egzistencialinė filosofija naujai iškelia žmogiškosios veiklos *asmeniškumo* charakterį. Tai laiku kilusi reakcija prieš tūlą formalistinį ideologizmą, kuris visa vertino pagal formalistinį atitikimą abstrakčioms normoms ir nesuprato moralinės asmeninio nusiteikimo bei nusistatymo prasmės. Reaguodama prieš tokį formalizmą, egzistencialinė filosofija ir iškelia, kad *žmogiškojo veikimo vertei esmiškai priklauso asmeninio apsisprendimo momentas.* Jai vertingas yra veikimas, kuris plaukia iš asmeninio apsisprendimo ir kuris eina į konkretų asmenį. Jasperso žodžiu, tas nieko nemyli, kas myli visus žmones, bet myli tik tas, kas myli tą ar kitą jam nepakeičiamai brangų asmenį.

Bet egzistencialinė filosofija, reaguodama prieš formalistinį ideologizmą, prieina antrą kraštutinumą. Ji visą žmogiškąją veiklą suveda į asmeninį nusistatymą ir užmiršta idėjų vaidmenį žmogiškajame veikime. Idėjos turi vadovauti asmeniniam apsisprendimui. Asmeninis apsisprendimas, jei jis nori likti tik asmeninis apsisprendimas ir nenori išreikšti visuotinai vertingų idėjų, neišvengiamai virsta subjektyvia sauvale. *Tik — asmeniška yra jau subjektyvu.*

Trumpai tariant, nėra vertingas nei tik formalinis atitikimas visuotines idėjas be asmeninio nusiteikimo, nei tik subjektyvus, visuotinėmis idėjomis nesivadovaująs, nusiteikimas. *Žmogiškosios veiklos vertybė glūdi asmeninio nusiteikimo ir objektyvių, būtį išreiškiančių, idėjų vienybėje.*

c. — Egzistencialinei filosofijai betgi svetimi reliatyvistiniai nusiteikimai. Ji gyvena *herojistine* nuotaika. Žmogus turi likti ištikimas pats sau, jei ir visa tai, kas vertinga, žlunga ir jei pastoviausia yra tai, kas mažiausia ko verta. Ne pasisekimas, bet pačiam sau ištikimybė, net ir savo

sudužimui ribinėse situacijose. Ne užmerkimas akių prieš visko sudužimą ribinėse situacijose, bet šalta joms atvirybė.

Didelis yra dalykas reikšti herojistinį nusistatymą mūsuoju pragmatizmo ir buržuazinės ironijos laiku, kada teklausiama, kiek tas ar kitas apsimoka. Bet herojizmas tol lieka pium desiderium, kol lieka neišspręstas ontologinis būties gėrio ir blogio klausimas. Jaspersui gi tiesiai šio neįmanomybė yra pati žmogiškosios laisvės, moralinio gyvenimo nešėjos, sąlyga. Tik nežinant, kas gera ir bloga, galima esą laisvai veikti. Matyti, kaip Jaspersas nejučiomis išeina iš intelektualistinės nuotaikos, pagal kurią gėrio pažinimas jau savaime apsprendžia ir jo rinkimąsi. Tikrovėje žmogus ir pažindamas gėrį ir blogį, — kurie čia, žemėje, visada tik iš dalies pažįstami, — yra laisvas rinktis ar nesirinkti viena ar kita. *Jei visiškai nepažintume gėrio ir blogio, tai rinkimasis tebūtų akla rizika ar sauvališkas kaprizas.*

Herojizmas turi vertės, jei jis kreipiasi į vertingas idėjas. Pats savaime jis dar nekuria gėrio. Herojiškai gali būti vykdomas ir blogis. *Vertingas tėra herojizmas, kurį judina pati gėrio meilė.*

3. a. — Ir tiesos, ir vertės klausimai nurodė į jų ontologinio grindimo reikalą. Čia ir yra egzistencialinės filosofijos kryžius. Heideggeriui iš žmogiškosios egzistencijos baigtinybės plaukia pačios būties niekingumas, ateistinis nihilizmas. Jaspersui — žmogiškosios egzistencijos sąlyga yra Dievybės nepažįstamybė.

b. — Heideggeris teisingai atskleidė ypatingą mirties (žmogiškosios baigties ar nebaigties ir būties paprastai) klausimų sąryšį. Mirtis žmogų atpalaiduoja nuo susirūpinimo atskiromis būtybėmis ir pastato prieš dramatišką būties ir nebūties klausimą. *Žmogiškosios būtybės mirtingumo, atitinkamai nemirtingumo klausimas, virsta centriniu metafizikos klausimu.*

Bet tas klausimo išsprendimas, kurį mums patiekia Heideggeris, mūsų nepatenkina. Iš tikrųjų, mirtis yra mūsų pasaulyje buvimo galimybė. Bet pasaulyje buvimas dar neišsemia visos žmogiškosios egzistencijos. Dvasinė egzistencija praneša biologinį pasaulyje trukimą. Ir dvasinė egzistencija lieka baigtinė, bet ne jos galo, o jos baigtinybės prasme. Heideggeris *pervien suplaka baigtinybės, kaip būties struktūros, ir galo, kaip būties pasibaigimo, sąvokas. Dvasinė egzistencija, nors ir baigtinė, bet amžina.* Jos tad galimybė yra ne mirtis, o jos išganymas ar neišganymas (filosofinėje tų žodžių prasmėje). Iš žmogiškosios egzistencijos baigtinybės, kaip jos savyje nerymojimo, tiesiai plaukia savyje rymančios nebaigtinės būties reikalavimas.

c. — Jaspersui Dievybė savyje nepažįstama ir prieinama tiktai simboliniuose šifruose. Šifrų teorija atskleidžia gilų visos *patirtinės tikrovės simboliškumą,* bet nepasiekia baigtiniais simboliais kalbančios Nebaig-

tinės Būtybės. Jaspersas maestriškai atskleidžia žmogiškąjį Dievybės *ieškojimą* dienos dėsnio ir aistros nakčiai įtampoje, bet sudūžta nepriėjęs pozityvios Dievo sąvokos ir lieka pakeliui tarp panteizmo ir teizmo.

Suglaudžiame mūsąjį egzistencialinės filosofijos komunikatyvinį vertinimą: egzistencialinė filosofija pasiekė tiesos egzistenciališkumo ir žmogiškosios veiklos asmeniškumo bei herojiškumo laimėjimus, bet abu šie laimėjimai lieka netikri, kol nėra pasiektas ontologinis tiesos bei gėrio pagrindas, t. y. Dievybė. Egzistencialinė filosofija mums todėl ir lieka *tik* būties *klausimas*, išvystęs dramatinę būties rūpesčio prasmę žmogiškajai egzistencijai, bet nepateikęs mus patenkinančio sprendimo. Būties atsakymo ieškojimas, — ontologija, — lieka *philosophie perennis*, iš viso buvusiojo mąstymo ateitin siekiančiojo filosofavimo uždavinys.

Baigiame pažymėdami, kad jei egzistencialinė filosofija nepateikia mus patenkinančio būties atsakymo, tai didelis jos nuopelnas kurti tą nuotaiką, kurioje gali būti prasmingai ieškoma metafizinių rūpesčių išsprendimo. Tai *tiesos nuotaika.*

Vakarietiškasis gyvenimas ir mąstymas seniai jau — ir vis dar[24] — vyksta naudos ženkle. Gėris tapatinamas su nauda ir būties pagrindo ieškoma irgi tik naudoje. Norint pagrįsti kurį dalyką, pateisinti jo egzistenciją, stengiamasi įrodyti jo naudingumą.

Ir filosofijai patarinėjama supraktiškėti, susinaudinti. Bet *metafizika pačia savo esme yra nenaudinga ir niekada negali būti sunaudinta.* Naudingas gali būti tiktai mokslinis atskirų būtybių pažinimas, kuris įgalina — nors ir labai ribotai — pastarųjų būtybių veikimą organizuoti mūsų norima linkme. Gi būtis savo visumoje negali būti paveikiama. Ties ja tegalima susimąstyti. Metafizika ir yra šis *susimąstymas* ties Dievu ir mūsų žmogiškuoju likimu. Šis susimąstymas negali būti niekam panaudotas. Jis yra nenaudingas ir tačiau jis keičia patį susimąstantįjį žmogų.

Filosofijai atviros dvi galimybės. Arba klausti naudos kriterijaus savaime suprantamybę: ar nauda yra aukščiausia vertė? ar greičiau patys aukščiausi dalykai nėra nenaudingiausi? Arba ryžtis save sunaudinti, virstant völkische Weltanschaung, ar rūpinantis tik praktiniais vadinamosios kultūros filosofijos klausimais (socialiniais, teisiniais, etiniais, estetiniais ir pan.).

Egzistencialinė filosofija apsisprendžia už tiesos nuotaiką ir šia prasme už metafiziką. Ji juda toje didžiojoje vakarietiškoje mąstymo pradžios nuotaikoje, kurią išreiškia pirmieji Aristotelio „Metafizikos“ pusla-

---

[24] Jei krizės raudos aptilo ir mažiau begirdėti atgimimo balsų, tai dar nėra ženklas, jog krizė jau praėjo. Greičiau tai liudija, kad patys krizių apaštalai ir renesansų pranašai vargiai nusimanė, kurioje krizėje atsidūrėme.

piai: *„Yra mokslų naudingesnių už filosofiją, bet nėra mokslo už ją aukštesnio“*[25].

Tiesos nuotaikoje ir tenka ieškoti būties atsakymo, neužmirštant, kad mūsų žmogiškojoje sąlygoje tiesa negali būti kartą visam laikui laimėta ir privalo būti vis naujai ieškoma ir gyvenama.

---

[25] A, 983 a.

PEDAGOGIKA

MOKYKLA

ŠEIMA

T U R I N Y S

Dr. Ona NORUŠYTĖ, Vilnius
Šeimyninio auklėjimo padėtis ir mūsų laikai

Gimnazijos Direktorius Antanas ŠERKŠNAS, Kaunas
Mūsų šviesuolio šeimos pedagogika

Šeimyninio auklėjimo padėtis ir mūsų laikai

Ona Norušytė

I

a) Mūsų amžiuje pasireiškęs ekonominis ir dvasinis sukrėtimas nepaliko nepalietęs ir vienos iš žmonėms labai artimų kultūros vertybių, būtent, šeimos. Šalia visų kitų gyvenime pasireiškusių krizių mūsų amžiuje žmonija išgyvena ir šeimos savotišką krizę.

Daug kas šią apraišką laiko smarkiai XIX-XX a. besiplečiančios industrializacijos dėka išaugusių didelių miestų išdava, nes miesto gyvenimo pobūdis įneša į šeimos gyvenimą tiek destruktyvių faktorių, kad jie padaro šeimą nepajėgią atlikti žmonijos gyvenime tą funkciją, kurią ji atlikdavo iki mūsų dienų. Mūsų amžiuje pradėta abejoti pačia šeima, kilusios yra diskusijos dėl jos pajėgumo atlikti savąsias funkcijas. Iš vienos pusės šeima, jos ryšiai, dar laikomi valstybės ir tautos gerovės laidu, iš kitos pusės apie šeimą kalbama kaip apie nusigyvenusią, gyvenimo pralenktą instituciją, ir manoma, kad tie uždaviniai, kuriuos anksčiau šeima atlikdavo, šiandien gali būti kitokiu būdu sėkmingiau atliekami (pertvarkytu šeimininkavimu, įstaiginiu auklėjimu).

Vieni tiki, kad didelės tautų masės dar gyvena vieningoje tvirtoje šeimoje ir ją kaip tokią vertina, o kiti mano, kad daugeliu atvejų jau nebesą tikro šeimyninio gyvenimo, ypač miestuose, nes miestų gyvenimas suskaldęs šeimą į atskirus atomus — atskirus individus. Todėl šeimai negalį būti skiriami ligšioliniai nė ūkiniai uždaviniai; o kaip auklėjimo institucija šeima esanti jau visai nereikalinga: įstaigos šią pareigą atliekančios daug geriau. Tarp šių kraštutinių nuomonių yra dar kitų, kurios šeimą vertina kaip individualinės ir tautinės gerovės pajėgą, bet kuriai gresia moderniojo gyvenimo pavojai, kuri tų pavojų yra net jau paliesta. Šalia žmonių, kurie tai tik apgailestauja, yra dar kiti, kurie nuo tų pavojų ginasi, ieško priemonių šeimos gyvenimui atstatyti ir sutvirtinti. Tačiau nevienokios yra pažiūros, kiek iš viso ūkinis ir kultūrinis išsivystymas pats savaime sudaro šeimai neišvengiamų pavojų, kurie tuo atžvilgiu būtų lyg normalaus ūkinio ir kultūrinio gyvenimo išsivystymo apraiška, ir kiek šei-

ma gali būti sustiprinta įstatymais, socialine politika ir apskritai kitomis socialinėmis priemonėmis.

Stebėdami viešąjį valstybių gyvenimą, matome taip pat tam tikrą maišatį šioje srityj. Girdime valstybių vyrų žodžius, palaikančius šeimą; girdime motinos pareigų garbinimą; susituokiantiems teikiama net reali materialinė parama; už vaikų gausumą dalijami medaliai; antra vertus, matome linkimą įkurti viešas įstaigas, kurios pavaduotų šeimą vaikų globojimo ir auklėjimo darbe.

Šalia minėtų auklėjimo įstaigų dar steigiamos ir net valstybių autoritetu palaikomos vaikų organizacijos, kurios nuo mažens vaikus paima į savo auklėjamosios veiklos įtaką. Taigi, vienu atžvilgiu matome valstybės vyrų pastangas padėti jauniems žmonėms sudaryti šeimas, realią paramą gausioms šeimoms ir neigimą bevaikių šeimų, bet antru atžvilgiu ir paraleles pastangas kuo anksčiausiai vaiką atimti iš šeimos globos, suteikti jam valstybės apmokamų žmonių ir jos išlaikomų įstaigų globą. Neretai pačią motiną norima laikyti savotiška valdininke, atliekančia savo pareigą valstybei. Šiuo atveju pripažįstama jai teisė į atlyginimą — algą. Pedagoginių sistemų srityj, sekant Fröbeliu, Pestalozziu ir kt. pedagogais, neretai kartojamas tradicinis šūkis, kad šeima esanti pirminė auklėjimo institucija, todėl ji turinti būti savo auklėjimo pobūdžiu įvairių rūšių prieglaudoms pavyzdys, o ne atvirkščiai; tačiau vėl būdinga, kad auklėtojai specialistai vis dėlto konkrečiai norėjo ir nori savo sistemomis turėti įtakos ir šeiminiam auklėjimui.

Visa tai rodo, kad mūsų dienomis gyvenamas šeimos klausimų atvžvilgiu neaiškumo laikotarpis; matome lyg persilaužimo reiškinius. Akivaizdoje šių pavojų, kurie gresia pakirsti žmonijos pačias gyvybingąsias gyslas, Pijus XI rado reikalą dar kartą primygtinai ir aiškiai formuluoti, sukoncentruotai pareikšti katalikų Bažnyčios doktrinalinę pažiūrą į šeimą šių dienų pavojų šviesoje net dviejose enciklikose: vienoje kalbėdamas apie dviejų žmonių sudarytą šeimą, o kitoje — apie šeimos, paties Kūrėjo tam reikalui skirtos, pareigas jaunosios žmonių kartos auklėjimo atžvilgiu.

b) Kadangi mums šiuo atveju rūpi šeima, kaip auklėjimo institucija, tai įdomu prisiminti tai, ką apie šeimos reikšmę ir uždavinius auklėjimo darbe turėjo progos aiškiai pasakyti tie pedagogai, kurie gyveno kaip tik tuo laiku, kada, atsiradus reikalui, buvo gausiau pradėtos steigti auklėjimo įstaigos, turinčios savo uždaviniu bent iš dalies pavaduoti motiną auklėtoją, ir kurie patys steigė vaikų prieglaudas, vaikų darželius. Taip J. Pestalozzis, sukūręs originalų šeimyninio auklėjimo ir motinos pasiaukojimo grožio bei reikšmės dokumentą, romaną „Lienhard u. Gertrud", sako: „Žmonijos naminiai santykiai yra pirmieji ir tobuliausieji prigimties santykiai... Pirma tu esi vaikas, žmogus, o paskui savo profesijos moki-

nys... Todėl jūs, tėvų namai, esate tikro žmonijos prigimto ugdymo pagrindas. Tėvų namai, jūs esate papročių ir valstybės mokykla"[1].

Antras to paties autoriaus veikalas, „Wie Gertrud ihre Kinder lehrt", rodo mums, kaip motina padeda savo vaiko ugdymo pagrindus.

Ir šiandien tvirtinama, kad dar ne visai suprasta yra Pestalozzio reikšmė šeimyniniam auklėjimui ir kad jo nurodymai nėra pakankamai praktiškai vykdomi.

Pestalozziu sekė Fröbelis teigdamas: „... tik iš ramios, nuošalios šeimos šventovės gali pirmiausia mums sugrįžti žmonių giminės gerovė"[2].

Kaip Pestalozzis mokyklos, — viešosios auklėjimo įstaigos, — auklėjamuoju pavyzdžiu sekti ragina namų auklėjimą, nes „pastarasis, tesekdamas pirmuoju, turi žmonių giminei vertės", taip Fr. Fröbelis kuria savų vaikų darželį, pasiremdamas šeimos auklėjimu; į jį „įsiklausydamas", jį „nujausdamas", ir pašaukia į darbą moters motiniškąsias, šeimą kuriančiąsias, jėgas.

Dvidešimtojo amžiaus šeiminio auklėjimo propoguotojai mato tik šeimoje žmonijos gerovės atstatymą ir per šeimos auklėjimą tikisi žmonijos atgimimo.

Kad ir turime matyti visas sunykimo apraiškas, kad ir gausi statistika įrodinėja šeimų sumenkėjimą, kad ir su pasibaisėjimu tektų stovėti ties praraja, tačiau nereikia užmiršti, kalba J. Schröteleris, kad „prigimtoji šeima yra ir pasiliks žmonių vaikų tikro auklėjimo idealas. Viskas turi orientuotis į šį idealą"[3]. J. Schröteleris pabrėžia kaip svarbiausią uždavinį — sustiprinti vėl natūralią šeimos bazę ir vengti visko, kas galėtų skatinti šeimos tolimesnį palaidumą. Jis primena, kad dirbtinės auklėjimo priemonės niekad negali būti laikomos normalinėmis, bet ir dirbtinės priemonės, gausiai pasireiškiančios mūsų dienomis, turi savo normų ir įstatymų ieškoti šeimoje, žmogaus išsivystymo pirmykščioj eilėj, vadinasi, ir tai, kas dirbtinio yra, vis dėlto bus geriau, jei labiau priartės prie tikrojo šeimos charakterio[4].

c) Fr. W. Försteris[5] vertina šeimos gyvenimą kaip vienintelę vietą, kur ypač ryškiai išlyginama toji didelė spraga tarp egoizmo ir meilės, kur visai artimai susitinka prigimtis ir kultūra, pareiga ir palinkimas, kur, galima sakyti, prigimtis perauga save ir beveik tampa kultūra; šią intymią prigimties ir kultūros sąveiką jis laiko turinčia nepalyginamos reikšmės žmonių geisminiam gyvenimui sukilninti.

---

[1] *J. H. Pestalozzi,* Ausgewählte Werke, 3 t., 12—13 psl. Beyers Bibliothek pädagogischer Klassiker.

[2] *Fr. W. H. Fröbel,* Menschenerziehung, 279 psl. Ph. Reclam.

[3] *J. Schröteler, S. J.,* Die erzieherische Lage der Zeit und die Aufgabe der Familie, „Magazin für Pädagogik" 1934, 3 sąs., 123 psl.

[4] *J. Schröteler, S. J.,* ten pat.

[5] *Fr. W. Foerster,* Lebensführung, 104-5 psl. Leipzig 1930.

Šeimos bendruomenėje, kur narių ryšio pagrindas yra meilė, kur vaikas mylimas dėl jo paties, kur natūralūs įstatymai verčia mylėti savo kūną ir kraują, o sakraliniai ryšiai neleidžia užmiršti vaiko sielos — jau yra tas pagrindas, kuris žmogaus auklėjime turi lemiamosios reikšmės.

Tėvo ir motinos auklėjimo pagrinde yra natūralus palinkimas, kuris, pasireiškiąs meile, tėvus padaro vaikų auklėjimo savotiškai reginčius. Tokiu būdu šeimos auklėjime galimas yra į auklėtinį įsijautimas, kuris būtinas sėkmingam auklėjimui. Šeimos auklėjimas pasižymi savo organiškumu, jis yra maitinamas ir skatinamas gaivalingos šeiminės meilės.

Kaip svarbi motinos meilė vaiko išsivystymui, pasakoja H. Hetzer[6], pasiremdama savo stebėjimais bei tyrinėjimais ir lygindama motinos ir pasirengusios specialistės auklėjimąją svarbą vaiko išsivystymui skatinti. Ji sako, kad motina, racionaliai neparengta, bet klausydama savo motiniškojo palinkimo, sugeba savo vaiką taip veikti, jog tas vaikas, būdamas jos globoje, savo išsivystymo kvocientu (1.12) 4—9 mėnesyj prašoka vaikus, esančius parengtų specialisčių globoje (0.98). Taigi, motinos meilė nugali įvairias kliūtis, kurių nepajaučia gal racionaliai vaikų globai parengta specialistė, tačiau specialistė negali susidaryti tų ryšių, kurie jungia motiną ir vaiką jų meilėje ir kurie ypač skatina vaiko išsivystymą.

Be to, šeimos pastovumas ir tikrumas laiduoja tą užuovėją, kuri nepaprastai reikalinga kūdikio, vaiko ir jaunuolio fiziniam sveikatingumui ir dvasinės plėtotės bei brendimo gerovei. Nesuardomieji šeimos ryšiai, susiję su pasitikėjimo, pasiaukojimo dvasia, yra nepavaduojama atrama įvairiuose gyvenimo nepasisekimuose tiek vaiko, tiek jaunuolio ir suaugusio žmogaus gyvenime.

Šeiminės atramos sąvoka glaudžiai susijusi su „namų“ sąvoka, kuri reiškia tam tikrą užuovėją nuo išorinio pasaulio: vaikas bėga namo, ar jis būtų sušalęs, išalkęs, užsigavęs, draugų ar kitų nuskriaustas. Namai jį nuramina, čia jis jaučiasi tikrai globojamas, todėl atsigavęs vėl gali bandyti savo jėgas už tų namų sienų.

Per šeimą, — iš savo „namų“, — vaikas pažįsta pasaulį. Pradžioje šeima yra jo artimiausias pasaulis, kurį sugeba pažinti ir suprasti. Namų aplinka, jos daiktai, veikia jo dvasines galias ir skatina jo fizinį vystymąsi. Tarp vaiko dvasinių galių ir aplinkos daiktų susidaro santykiai, kurie turi vaiko asmenybei susiformuoti esminės reikšmės. Šeimoje suaugusiosios visuomenės narių atstovais jam yra tėvai. Jie vaikui yra atstovai suaugusiosios kartos ir išorinio pasaulio reikalavimų, tačiau tokiu būdu ir tokiu kiekiu, kiek ir kaip vaikas pajėgia savo gyvenimo fazėje tatai suprasti ir įveikti. Taip palaipsniui vaikas įveikia sunkumus, įauga į suaugusios kartos gyvenimą. Tokiu būdu šeima padeda būsimojo žmo-

---

[6] *H. Hetzer,* Mütterlichkeit, S. Hirzel in Leipzig 1937.

gaus gyvenimo pagrindus, aprūpina jį tuo lobiu, kuriame susipina į vieną visumą tai, kas įgimta ir įgyta.

Šeimoje vaikas randa progos ir savo jėgas bandyti su savąja karta — su broliais, seserimis. Jis išmoksta galinėtis, varžytis, bet tuo pačiu metu mokosi susitarti, nusileisti, laimėti, drauge džiaugtis, liūdėti, susitaikyti. Šios pedagoginės situacijos su vienmečiais broliais seserimis, — per jas, tas situacijas, vaikas susiduria su tam tikra gausia vaikų visuomene, bet vis dėlto ne tokia didele, kad jis jos neapvaldytų, joje nepaskęstų, — yra taip įvairios ir socialinio auklėjimo atžvilgiu taip vertingos, kad jų kitur, ne šeimoje, neįmanoma sukurti.

Normalioje šeimoje, kur auga berniukai ir mergaitės drauge, daug lengviau, net pati savaime išsisprendžia ir lyčių problema. Vaikas savaime įauga į lyčių skirtumą, tai jam darosi savaime suprantama, kaip ir darbo bei pareigų pasiskirstymas. Tėvas sūnums yra „vyriškumo" modelis, o motina dukterims „moteriškumo". Tėvas „uždirba duoną" ir globoja, saugoja šeimą nuo išorinių gyvenimo dūžių. Šalia jo visi jaučia saugumo dvasią. Tokiu atveju motina įgalinta yra išvystyti ir pareikšti veikimu savo kūrybines galias šeimos viduje, gamindama jos gėrybes, puoselėdama vertybes, kurdama šeimos dvasią. Vaikai, matydami tėvų pastangas, darbus, rūpestį, ir dar natūralios meilės skatinami, prisideda prie tėvų darbo pasisekimo, kiek galėdami ir pajėgdami. Tokiu būdu šeima yra darbo bendruomenė, kur natūraliu būdu nariai pasiskirsto darbą, ir tas darbas visos bendruomenės laikomas lygiaverčiu, — jį atlygina meilė.

Kitos auklėjimo įstaigos yra daugiau pritaikytos vienam, ar keliems, tačiau nusakytam, ribotam skaičiui uždavinių atlikti.

Jos taikomos tam tikram — ilgesniam ar trumpesniam — vaiko gyvenimo laikotarpiui.

Tuo tarpu namie, šeimoje, vaikas išgyvena visus savo vystymosi laikotarpius.

Tėvai turi auklėjimo tikslą, kurio šaknys glūdi jų pasaulėžiūroj, ir kuris išbandytas yra jų gyvenimo patyrimais. Šitas auklėjimo tikslas tvarko jų auklėjamąją veiklą, padeda jiems pasirinkti nuo pat pirmųjų dienų veikimo priemones, kurios prasideda daugiau vaiko globa, priežiūra, pereina įvairius auklėjamosios veiklos tarpsnius, pradedant įsakomuoju tėvų vadovavimu, kada vaikas daugiau auklėjasi suaugusio valios įtakoje ir pamažu, išsiugdęs savo laisvąją valią, įgauna dvasinės autonomijos, kur suaugusiųjų, tėvų, vadovavimas jau tampa draugišku patarimu ar įspėjimu dėl jo paties, vaiko, gerovės. Šitoji įtaka, rūpestis, labai dažnai nepasibaigia su fizinio subrendimo metais, nepasibaigia net ir su išsiskyrimu iš tėvų šeimos rėmų. Šis auklėjamasis veikimas, — žinoma, besikeičiančia forma, — neretai tęsiasi iki tėvų mirties. Šeimoje vaikas suauga su autoriteto sąvoka ir pilnai išgyvena paklusnumo ir autoriteto santykį įvai-

riuose laipsniuose ir niuansuose. O ši ypatybė yra būtina tiek socialiniame, valstybiniame, tiek dvasiniame gyvenime. Taigi, šeimos auklėjamoji veikla apima visą vaiko — jaunuolio gyvenimą ir visas gyvenimo sritis; ta auklėjamoji veikla orientuojama pagal tolimąjį auklėjimo, — gyvenimo tikslą; pagal pastarąjį vėl pasirenkamai artimesnieji gyvenimo uždaviniai, o šie vėl apsprendžia priemones, metodus, aktualias situacijas, priderinamas prie vaiko išsivystymo, prie jo pajėgumo. Šeimoje žmogus rengiamas ne kuriam atskiram uždaviniui ar uždavinių grupei, bet visam gyvenimo uždavinių kompleksui; čia randame tautinio, visuomeninio, dorinio, religinio auklėjimo sintezę. Šis auklėjamasis veikimas paprastai vyksta prisiderindamas prie aktualių situacijų, o ne prie išdirbtos sistemos, todėl jis turi tą neįkainojamą auklėjimo ypatybę — *konkretumą* ir konkrečių situacijų įspūdingą veikimą (čia ranka, širdis ir protas veikia sutariamai).

Taigi, šeimos auklėjimas pasižymi savo organiškumu, savo harmoningumu puoselėjant, auklėjant ir lavinant visas vaiko galias (tiek fizinį sveikatingumą, tiek dvasinį pajėgumą); jis padeda pagrindus žmogaus gyvenimui ir daro galimą ir sėkmingą kitų institucijų auklėjimą, jis yra vispusiškas, pilnas, jis yra vieningas, ištisinis, turi parengiamojo charakterio suaugusio žmogaus gyvenimui; jis yra vieningai tikslingas ir suteikia progų vaiko valiai pasireikšti konkrečiu veikimu.

II

Tačiau, kad šeima galėtų atlikti savo, kaip auklėjimo institucijos, pareigas, jai reikia tam tikrų sąlygų.

Le Play[7], aprašydamas europišką XIX a. darbininko šeimą, ją vaizduoja kaip darbo bendruomenę, kur didelės reikšmės turi 3 faktoriai: visų šeimos narių produktyvus darbingumas, apsiribojimas tik būtiniausiais suvartojamais dalykais (ką papročiai nusako) ir taupumas nuosavybei išlaikyti ir iš namų išeinantiems šeimos nariams aprūpinti. Taigi, išlaikyti ir padidinti šeimos nuosavybę rūpėjo *visiems* šeimos nariams. Dvasinis-dorinis šeimos ryšys rėmėsi dekalogo vykdymu ir tėvo autoriteto veikimu. Ši patriarchalinė šeima individualiai patarnaudavo savo narių gerovei ir viešumai, nes pastarajai netekdavo rūpintis socialine senų, paliegėlių ir kitų globa.

Šeimos gyvenimo sukrėtimu Le Play laiko tą momentą, kada ji, šeima, netenka savo nuosavybės kaip atramos, ir tokiu būdu jos ateitis pasi-

---

[7] *Le Play,* Les Ouvriers Européens, Études sur les travaux, la vie domestique et la condition morale des populations ouvriéres de l'Europe. D'après les faits observées de 1829 à 1855, [2]1878.

daro neužtikrinta, kada atsipalaiduoja šeima nuo žemės ir todėl jos egzistencija susvyruoja, kada moderniškosios susisiekimo priemonės įneša naujumo į gyvenimo būdą ir į papročius, kada religija apšvietimo dėka netenka savo vadovaujančios įtakos žmogaus gyvenimui.

Šeimos griuvimu laiko jis tą momentą, kada tėvai turi vaikus anksti išleisti iš namų be tinkamo pasirengimo gyvenimui, be išmokto darbo, ir negali suteikti vaikams nei globos, nei paramos.

Šį kriterijų taikyti mūsų laikų šeimai, kaip pastebi Alice Salomon ir Marie Braun[8], būtų netikslu, nes šiais laikais didelės dalies tautų šeimos nėra susijusios su nejudoma nuosavybe, todėl reikia ieškoti kitų turinių ir jėgų, kurie sujungia šeimos narius į vieną draugę ir padeda šeimai išsilaikyti.

„Šeima yra kultūros vertybė, kurią įgyvendinti gali tik tas, kuris jai atsideda su siela ir kūnu", kalba A. Heinen[9]. Savo auklėjamąją funkciją tegali tada šeima sėkmingai vykdyti, kada tėvai sąmoningai pažįsta savo auklėjamąjį uždavinį, kada jie pasiryžę visas savo jėgas, glūdinčias tėviškume ir motiniškume, kuo vaisingiausiai panaudoti, šią pareigą atlikdami. Šis atsidėjimas auklėjimo pareigoms pasižymi tėvo ir motinos pastangomis tapti tikromis pedagoginėmis asmenybėmis, kas pareikalauja iš tėvų nuolatinės savęs kontrolės ir saviauklos.

Nietzschės Zarathustra klausia būsimąjį tėvą:

„Tu esi jaunas ir trokštum vaiko ir vedybų. Bet aš tave klausiu: ar tu esi tas žmogus, kuris gali vaiko trokšti? Ar tu esi nugalėtojas, savęs valdovas, geismų įsakinėtojas, savo dorybių viešpats? Taigi, aš tave klausiu"....

„Viršum savęs tu privalai statyti. Bet pirma tu turi man būti pats pastatytas, stačiakampis savo kūnu ir siela".

Neįmanoma tokia pedagoginė asmenybė, kurios išoriniai veiksmai, jos elgesys nesiderintų harmoningai su jos vidiniu gyvenimu, kurios gyvenime pasireikštų dvilypumas. Todėl pirmas tėvų saviauklos uždavinys yra vidinio gyvenimo suderinimas su išoriniu elgesiu. Be to, saviaukla turi vykti kasdieninio pasiaukojimo kryptimi. „Viskas kitiems, nieko sau", kaip parašyta Pestalozzio kapo akmeny. Šis tėvų pasiaukojimas, atsisakymas ir atsipalaidavimas nuo egoizmo yra auklėjimo autoriteto pagrindinis bruožas. Jis sudaro tas sąlygas, kurios nesukelia konfliktų tarp jaunosios ir senosios kartos, o atvirkščiai — verčia vieną kitai aukotis, kas yra tikrosios šeimos meilės apraiška. Be to, tėvas turi sukurti sūnums vyriškumo, o motina dukterims moteriškumo idealą. Šitoje vi-

---

[8] *Alice Salamon und Marie Baum,* Das Familienleben in der Gegenwart. Berlin 1930.

[9] *Anton Heinen,* Familienpädagogik. Handbuch der Erziehungswissenschaft. Teil III, Band I, 1934.

dinėje tėviškos jėgos, o motiniško atsidėjimo ir pasiaukojimo sąveikoje auga ir bręsta vaikai į asmenybes. Vaikus geriausiai auklėjamai paveikia tėvų tikras ir vieningas religinis, dorinis, dvasinis ir socialinis gyvenimas, tačiau ir vaikai, besivystydami ir bebręsdami, nuolat veikia tėvus auklėjančiai savo reikalavimu, kad būtų jiems tvirti vadai.

Be to, tėvai turi būti pasirengę sudaryti vaikams materialinę ir dvasinę aplinką, kurioje jie geriausiai galėtų tarpti.

Namai yra toji pirmoji konkrečioji vieta, kur pasireiškia dviejų žmonių, vyro ir moters, bendros pastangos sudaryti tą reikalingą vaikų auklėjimui aplinką; tai yra toji vieta, kur pasireiškia tam tikros rūšies vyro ir moters sąjungos kūryba.

Vyras, kuris savo uždaviniu laiko pasireikšti savo kūrybingąja galia už namų sienų, jeigu taip galima sakyti — pasaulinėje plotmėje, ir pasinaudodamas atlyginimu už tą savo dalyvavimą kultūros gėrybių kūrime sudaro savo namams tvirtą materialinę atramą, duoda progas moteriai pasireikšti savo kūrybingąja galia namie, kurti namų gėrybes, puoselėti vertybes. Šioje srityje pasireiškia savitarpinė lyčių parama bei papildymas. Vienu atžvilgiu vyras, teikdamas savo darbu namams atramą, reikalingas ir pats namų atramos: namų aplinkoje vyras atgauna savo pusiausvyrą, kad vėl vidinėmis savo kūrybinėmis jėgomis išsiveržtų į pasaulį. Antru atžvilgiu, kad namai būtų dviejų žmonių kūrybinių jėgų išraiška, reikalingas yra tam tikras materialinis tikrumas, kur moteris galėtų atsidėti savo kūrybingajam darbui, pasireiškiančiam namų pasaulyj. Tačiau, kad tie žmonės, — žinoma, pirmiausia moteris, — galėtų tikrai savo bute, savo name, sukurti tikruosius namus — tikrą tėviškę, jie abu, bet ypač moteris, turi būti apsirūpinę ne tik materialinėmis gėrybėmis, bet ir dvasinėmis priemonėmis.

Sunku yra sukurti namus tiems žmonėms, kurie nuolat kilnojasi iš vienos vietos į kitą. Žmogaus santykiai su daiktais ir su aplinka yra labai savotiški. Žmogus savo gyvenamąją aplinką įdvasina, jo vartojamieji daiktai darosi jam prasmingi, tiesiog kalba į žmogų. Žmogui, šiandien čia, rytoj kitur besikilnojančiam, vargiai pasiseks sukurti namus, nes namų dvasia yra surišta su tam tikru pastovumu.

Namai nemėgsta viešumos. Jeigu į namus įeina ir išeina kas nori ir kada nori, jeigu namų gyventojai nėra niekad tikri dėl savo ramumo, niekad nežino su kuo jie namuose gali susidurti, tai „namų dvasia“ išeina iš namų ir palieka žmones gyventi viešbutyj. Namų dvasiai reikalingas tam tikras atsitvėrimas nuo viešumos, tam tikras uždarumas, nes be to žmonės nepasijus esą tokioje aplinkoje, kur galima atsikvėpti po jėgas išeikvojusių kovų, kur galima atgauti gyvenimišką pusiausvyrą. „My house is my castle“ — daugeliu atvejų apibūdina šį šeimos uždarumą šeimyninio gyvenimo meisteriai — anglai.

Šie uždari namai neturi būti perankšti jame gyvenantiems, nes tada jie darysis nebemalonūs ir bus jaučiama skriauda gal individui, o gal ir asmenybei. Todėl savotiškas menas yra taip sutvarkyti namus, kad jie neprarastų savo intymumo pobūdžio, bet kad žmonės drauge, šalia vienas kito, gyvendami, vienas kitam nekliūtų, vienas kitam netrukdytų.

Be to, šeimos uždarumas neturi būti aklinis. Šeima, gyvendama kultūringoje visuomenėje, tautoje, savo kūrybinguoju darbu turi įtakos visuomenės, tautos gyvenimui, bet antra vertus — visuomenės, tautos gyvenimas, jos kūryba, pasireiškianti viešumoje, gali teigiamai apvaisinti šeimos kūrybą. Šeimai, kuri visiškai užsidarytų nuo tautos, plačios visuomenės įtakos, grėstų pavojus užtrokšti savo ankštume, savo kasdieniškume ir susmukti savo žmogiškojo gyvenimo vertingumu. Todėl namų kūrėjų pastangos turėtų pasireikšti šios namų dvasiai reikalingos sintezės suradimu: namų nuošalumo-uždarumo ir drauge atvirumo, aktualumo tautos-visuomenės kultūrinės kūrybos atžvilgiu, jo teigiamos įtakos pasisavinimu, — o tatai padėtų namų dvasiai įsigyventi ir apsivaisinti.

„Namų baldų dvasia“ — tokia tema surengė kartą Vokietijos katalikų organizacija jauniems sužadėtiniams paskaitų ciklą. Šis pavadinimas yra būdingas. Nuo baldų parinkimo, jų sutvarkymo, paveikslų sukabinimo, langų užlaidų, kilimų, kilimėlių, priegalvėlių labai daug priklauso namų dvasia, kuri susijusi ir su kultūrine objektyvuota aplinka ir su žmogaus subjektyviu nusiteikimu. Šiai kultūrinei namų aplinkai sudaryti nepakanka vien materialinių resursų, nepakanka specialisto patarimo, — čia turi pasireikšti ir namų kūrėjų asmenybė: jų praktiškasis patyrimas ir individualinis skonis.

Pasitaiko, kad žmonės iš puikių rūmų bėga, ieškodami pasiilgtos namų dvasios. Ir randa ją kultūrinių gėrybių atžvilgiu neturtingoje lūšnelėje. Namų dvasia gali įsikurti ir barako kampelyje, sakoma net — ir traukinyje, kur tik yra žmonių, pasirengusių ją priimti.

Taigi, pagrindinė vis dėlto sąlyga namams sukurti yra pati žmogaus asmenybė, jo nusiteikimas, kuris toje aplinkoje, aplink save spinduliuodamas, pagimdo namų dvasią, reikalingą kiekvienam žmonių visuomenės nariui. Šitai namų dvasiai reikia nuolatinio puoselėjimo, nes ji lengvai gali būti ir išvyta; tada žmonės, netekę namų, kartais praranda gyvenimo atramą ir kartais net nežino, kodėl tai įvyko, nes atrodo, kad netrūko tų materialinių sąlygų, kurios žmogų daro laimingu.

Katalikų Bažnyčia, suprasdama namų dvasios reikšmę žmonijai, įvairiais būdais laimina šias žmonių pastangas, jas paremia ir papildo: pvz., kunigas *pašventina* namus; šventinamos žvakės, gėlės, verbos, — jos skiriamos namams saugoti. Pagaliau katalikų namai yra Dievo namai; juose

randame Dievo kertelę (kaime), namų altorių — kryžių, paveikslą (pvz., Šv. Jėzaus Širdies), aplink kurį sukasi visas namų gyvenimas.

Tėvai yra savo namuose kunigai, kurie vadovauja Dievo tarnybai — įvairioms naminėms pamaldoms.

Tėvo kunigystės pareigą mini šv. Augustinas, ragindamas: „Atstovaukite mums savo namuose“[10], primindamas drauge šeimos galvai pareigą saugoti visus šeimos narius (ir vergus) nuo paklydimo.

III

Tačiau mūsų laikais gal ryškiau, negu kitados, matomi yra šeimyninio auklėjimo pavojai ir jo ribos.

Didelės reikšmės šeimos išsilaikymui ir gerovei turi materialinės gėrybės. Tiek šeimų monografijos[11], tiek mūsų stebėjimai[12] rodo, kad materialiniai trūkumai įstengia suardyti, sugriauti šeimas, arba bent rimtai graso jas apdraskyti. Sugriuvusioj šeimoj tėvai nepajėgia būti pedagoginėmis asmenybėmis ir savo pavyzdžiu veikti; kartais atvirkščiai — jie tampa savo vaikų gundytojais, išnaudotojais. Taip pat didelis pavojus gresia toms šeimoms, tų namų dvasiai, kur nėra bent tinkamo darbo pasidalinimo, kur vyras ir žmona lygiai priversti išeiti iš namų, lygiagrečiai uždarbiauti. Tada nėra kas rūpinasi namais; jeigu žmona atlieka dvi pareigas, tai viena iš jų, — dažniausiai toji, kuri neapmokama, t. y. namai, — nukenčia. Ypač negalima yra tada vienos iš svarbiausių šeimos pareigų atlikti — būtent, vaikus auklėti. Šiuo atveju šeima negali tinkamai atlikti savo uždavinių, jeigu nėra tinkamo darbų pasidalinimo, jeigu tėvas nėra šeimos maitintojas, globėjas, o motina nėra šeimos ūkio tvarkytoja ir vidaus gyvenimo kūrėja.

Tačiau šie ekonominiai pavojai yra reliatyvūs ta prasme, kad jie labai priklauso nuo asmenybės pajėgumo ir reakcijos. Vienur jie pakerta šeimos egzistencijos pagrindus ir drauge padaro žmogų nesugebantį tvarkyti savo gyvenimą, kitur jie susilaukia didelio pasipriešinimo ir esti nugalėti.

Dar didesnė nelaimė gresia šeimai, kai ne tiek materialiniai trūkumai, kiek šeimos narių ydos destruktyviai veikia sugyvenimą. Čia pir-

---

[10] *E. Niebecher,* Das allgemeine Priestertum der Gläubigen, 159 psl., Paderborn 1936.

[11] *Alice Salomon und Marie Baum,* Das Familienleben in der Gegenwart. *Erna Corte,* Forschungen über Bestand und Erschütterungen der Familie in der Gegenwart, Bd. III, Berlin 1930.

[12] *O. Norušytė,* Dorinis auklėjimas lietuvių šeimoje, „Naujosios Vaidilutės“ leidinys. Kaunas 1939.

moj eilėj yra girtuokliavimas, kuris gali būti susijęs dar ir su kitomis ydomis: lošimu, lytiniu palaidumu ir t.t. Šios ydos gali pasitaikyti tiek neturtingiausioje, tiek turtingiausioje šeimoje. Tik didelės kitų šeimos narių pastangos gali kartais išlaikyti šeimą nesuardytą, tačiau ir tokia šeima labai dažnai netenka savo auklėjamosios jėgos jaunajai kartai. Vis dėlto reikia pastebėti, kad jaunoji karta neretai instinktyviai atsiremia į sveikąjį šeimos narį, o nesveikąjį išskiria iš įtakingųjų veiksnių.

Tačiau turime nemaža pavyzdžių, ypač iš darbininkų, kur nedarbas, materialiniai trūkumai kaip tik palaužia asmens valią ir įtraukia ji į šeimos gyvenimo naikinančią ydą. Tiktai motinos heroiškos pastangos sugeba dar išlaikyti nesuardytą šeimą, neišblaškytus vaikus ir, nepaisant visų destruktyvių įtakų, turėti bent dalį teigiamosios įtakos auklėjamojoj veikloj.

Jeigu vienu atžvilgiu šeimos auklėjimui gali grėsti ekonominės gerovės nepakankamumas, tai kitu atžvilgiu vaiko charakterio ugdymui grės aukščiausio auklėjimo tikslo neturėjimas, kilnių ir tikrų idealų stoka; o tatai yra mūsų amžiaus liga, Nietzschės žodžiais tariant, „kur mūsų nuomonėse plepa be tvarkos visi amžiai“.

„Klausiant kaip Pilotas, — sako Försteris[13], — kas yra tiesa? — negalima nei savęs nei kitų auklėti; tiktai kilniu ir nepajudinamu tikslu gali žmogus išsigelbėti iš savo įgimto chaoso ir iš amžinai besikeičiančių prigimties impulsų galybės“.

Be tikro auklėjimo idealo negalima yra nei tinkamai metodo pasirinkti, be to, negalima yra nei toji tvarka, kur visi gyvenimo uždaviniai ir visos priemonės randa savo vietą pagal aukščiausiąjį tikslą. Tada darosi neišvengiami auklėjimo kraštutinumai. „Teisingai kalbama apie motinystės kilnumą, — sako Försteris[14], — tačiau daugelį moterų, neturinčių aukštesnės gyvenimožiūros, motinystė veda į tiesiog bedievišką savo kūno ir kraujo kultą ir į visišką aklumą, kas paliečia svetimas teises ir pirmebes“. Tokiais atvejais neišvengiamas ir nuolatinis abejojimas, svyravimas, kas jokiu būdu negali patarnauti tvirtam charakteriui susiformuoti, kur visos dorybės būtų savitarpiniame darniame santykyj, palenktame vyriausiam tikslui.

„Tai nėra atsitiktinumas, kad kaip tik mūsų laikais tvirtinama, esą, mūsų veiksmus inspiruojanti pasąmonė, nes juo žmogus mažiau vadovaujamas didelių ir apgalvotų principų, juo daugiau jis pasirengęs būti vairuojamas pasąmonės procesų ir impulsų“[15].

Auklėjimui būtinas konkretumas vertybių srityj; t. y. antgamtinės ir kitos dvasinės vertybės turi būti laikomos tikromis, realiomis, pastovio-

---

13 *Fr. W. Foerster,* Alte und neue Erziehung, 179 psl., Luzern 1936.
14 *Fr. W. Foerster,* Lebensführung, 107 psl.
15 *Fr. W. Foerster,* Alte und neue Erziehung, 184 psl.

mis; tarp tų vertybių turi būti tikrai jaučiamas pastovus vertės santykis. Tik tokiu atveju galima yra tikra, nuolatai pastovi auklėjamoji veikla; tik tada paaiškėja įvairių metodų ir priemonių vertė, kada aiškiai žinoma, kam auklėjama, kada tos vertybės yra taip realios ir brangios, kad tik jų šviesoje ir yra vertinamas visas žmogaus gyvenimas.

Kam apsirūpinam dažų atsarga, jeigu nežinome, ką jais dažysime? — Galima būtų su Montaigne paklausti šeimos auklėtojus, kurie rūpinasi auklėjimo sistemomis, metodais, priemonėmis, bet aiškiai nenusivokia, kam jie savo vaiką auklės, kokiam vyriausiam idealui jie palenks visą savo veikimą. Šeimos auklėtojams gali tokiais atvejais grėsti Jean Paul Levanoj vaizdingai aprašyti ir sugretinti šeimos dorinio auklėjimo nesutarimai, kur pirmą valandą skaitoma vaikui tikroji moralė, antrą — sava nauda, trečią — klausiama: ar tu esi matęs, kad taip tėvas būtų daręs kada; o ketvirtą sakoma: tu dar mažas, tai tinka tik suaugusiems, penktą: svarbiausia, kad tu pasauly pro kitus prasiskverbtum ir taptum kuo nors valstybėje; šeštą: ne laikiniai dalykai, bet amžinybė apsprendžia žmogaus vertę; septintą: todėl nukentėk geriau neteisybę ir mylėk; aštuntą: ginkis narsiai, jeigu jis tave užkabina; devintą: mielasis, neišdykauki taip; dešimtą: berniukas neturi taip ramiai sėdėti; vienuoliktą: tu turi tėvų daugiau klausyti; dvyliktą: tu turi pats auklėtis. Juo neaiškesnis yra vyriausias auklėjimo tikslas, juo mažiau tikima jo realumu, — juo šis prieštaravimas didesnis.

„. . . be atsakymo į klausimą: kam žmogus apskritai gyvena? — daliniai tikslai nuolatos vienas kitam prieštaraus, vienas kitą trukdys ir naikins“[16].

Šeimos auklėjimo pareigoms atlikti gali trukdyti tėvų pasiruošimo stoka.

Iš pat mažens vaikui reikia nuolatinės priežiūros ir globos, kad jis fiziškai nežūtų ir kad jo auklėjimo pagrindas nebūtų apardytas. Todėl tėvams reikia vaiko fizinį išsivystymą, fizinės kultūros reikalus pažinti ir sugebėti rūpintis jo fizine sveikata, būtent: gyvenimo tvarka, tiksliu maitinimu, vaiko darbu ir poilsiu, kūno mankšta ir grūdinimu. Tai yra priemonės, kurios, tiksliai pavartotos, sudaro pagrindą vaiko fizinei sveikatai ir sąlygoms dvasiai normaliai išsivystyti.

Besirūpindami vaiko dvasinio išsivystymo reikalais, tėvai turi būti pasirengę padėti tam vaikui pažinti aplinkinį pasaulį ir jo daiktus, sudaryti tas sąlygas, kad vaikas galėtų išbandyti savo jėgas ir besigalinėdamas su medžiaga išmoktų ją pavergti savo valiai. Tėvai turi nusimanyti apie reikšmę tos aplinkos medžiagos, kuri patarnauja vaiko vaidinių, jo vaizduotės ir inteligencijos formavimuisi, ir mokėti tinkamai ją išgyventi drau-

---

16 *Fr. W. Foerster,* Alte u. neue Erziehung, 179 psl.

ge su vaikais. Šeima turėtų sugebėti sudaryti atranką įvairių reikalavimų ir pateikti juos vaikui tokia forma, kad jis galėtų juos įvykdyti. Taip vaikas, pamažu bręsdamas, palaipsniui sugeba patenkinti vis didesnį, komplikuotesnį kiekį reikalavimų, iki jis išaugs iš grynai šeimos rėmų ir, susidūręs su išoriniu pasauliu, įstengia ir čia bandyti savo jėgas ir laimėti.

Šeimoje vaikas turi rasti akstinų, žadinančių jo darbštumą, ir tai turi pasireikšti savaime suprantamu šeimos narių vienas kitam talkinimu visai šeimai reikalingame darbe. Be to, auklėjime turi būti išnaudotos visos konkrečios situacijos, kad atsiradęs vaiko kuo nors susižavėjimas gautų progos tuoj pat pasireikšti konkrečiu veiksmu.

Šeimai gali trūkti pasiruošimo auklėjimui tuo atžvilgiu, kad ji nepažįsta vaiko, jo sielos, kuri besivystydama pasireiškia išorinio gyvenimo veiksmais. Todėl suaugusieji gali kartais į nemalonias, jų akimis žiūrint, vaikų apraiškas netinkamai reaguoti ir tuo būdu laužyti vaiko charakterį arba pakreipti jo palinkimus netinkama kryptimi. Šito siaurumo netrūksta kartais net vidutiniškai šeimai, pvz., kada matome vienus vaikus išaugusius teigiamų, kitus neigiamų charakterių toje pačioje aplinmumų, glūdinčių pačiame vaike. Taip pat nepasirengusiai šeimai gali būti persiaura arba atsilikusi ir todėl neišnaudojanti visų auklėjimo galimybių, glūdinčių pačiame vaike. Taip pat nepasirengusiai šeimai gali grėsti išorinis pavojus, ypač tuo metu, kada vaikas natūraliai savo vidiniu išsivystymu ir išoriniu gyvenimu pamažu vaduojasi iš siaurų šeimos ribų ir įžengia į vis platesnį gyvenimo plotą. Tada šeima, kuri pati nesiorientuoja gyvenamojoj situacijoj ir jos neapvaldo, negali išnaudoti ir visų veiksnių, auklėjančiai veikiančių vaiką tolimesnėje aplinkoje. Tokiais atsitikimais neretai vietoje kad šeimos auklėjimą papildytų mokykla, draugai, organizacijos, — o tatai žmogui yra labai vertinga, — kyla konfliktai tarp šeimos auklėjimo ir tų kitų institucijų; tas dažnokai atneša žalos pačiam šeimos auklėjimui ir besiformuojančiam žmogaus charakteriui.

Materialistinės dvasios ir egoizmo įtakoje šeimai, kaip auklėjamajai institucijai, gresia pavojus dėl ekonominių išskaičiavimų ir savo patogumų dirbtiniu būdu apribojimas vaikų skaičiaus. Šiandien vienturčio vaiko auklėjimas sudaro problemą, kuri visų krypčių pedagogų rimtai svarstoma, nes tokiu būdu šeiminiam auklėjimui atimama viena iš labai svarbių auklėjimo situacijų ir nustojama daug vertingų progų augančio žmogaus charakteriui pataisyti, papildyti, išsilyginti. Tokiais atvejais tenka šeimai ieškoti papildymo kitur, dirbtinėj aplinkoj, tačiau kita aplinka niekad negali pavaduoti natūralios šeimos, kur išmokstama natūraliu būdu susitarti, prisitaikinti, nugalėti savo egoizmą, patarnauti ir pasiaukoti. Be to, didelio susirūpinimo pedagogai rodo pasireiškiančiu prigimties kerštu per gausioje vienturčiui vaikui tėvų meilėje, kuri, jei skiriama daugeliui

vaikų, skatina jų išsivystymą ir apvaisina visą auklėjimą, o skiriama vienam vaikui — pati suserga hipertrofija ir, pasirinkdama auklėjimo priemones, neišlaiko pusiausvyros; dėl to vaikas auga išlepęs, užglostytas, be išbandytų ir užgrūdintų jėgų; dėl jo fizinės gerovės ir sveikatos užmirštama dvasinė gerovė, siela ir vyriausieji žmogaus gyvenimo tikslai.

Egoizme glūdi ir dviejų kartų konfliktai — šaknys jaunosios kartos kovos su senąja, nes egoizmas neleidžia surasti autoriteto esmės ir atiduoti viską kitiems, o sau nieko nepasilikti. Čia randa dirvos ir vaikų profesijos pasirinkimo tragedija, nes tėvai kartais, nepaisydami vaiko palinkimų, jo talento, dėl egoistinių sumetimų (tarnaudami daugiau sau, negu vaikui) verčia vaikus rinktis ne tas kurias reikia profesijas. Be abejo, dėl to nukenčia žmogus, kuris negali savuosius, Dievo duotus, talentus išvystyti ir tokiu būdu pasireikšti savo pilna asmenybe; šiuo atveju kenkiama ir profesiniam darbui, nes dažnai nemėgiamasis darbas sugriauna profesinę etiką.

Šeiminis auklėjimas, kaip ir kitas kuris, turi savo specifines vertybes, kurios geriausiai yra puoselėjamos idealioje šeimos atmosferoje ir su kuriomis žmogus geriausiai susigyvena, augdamas šeimoje. Šeimos vertybės nebranginamos ir jos žmogaus neveikia tada, kai atrofuojasi šeiminis jausmas. Tuo tarpu šis jausmas gali atrofuotis tada, kai vaikas neauga tikroje šeimoje. Todėl pedagogai ir yra nepaprastai susirūpinę šeiminiu auklėjimu, nes to jausmo atrofavimasis atneštų žmonijos pagrindinės celės, šeimos, išnykimą.

IV

Paminėjus šeiminio auklėjimo svarbą, būtinas jam sąlygas ir gresiančius pavojus, be abejo, pirmoj eilėj pravartu pažvelgti į *lietuvišką šeimą* tų sąlygų ir pavojų šviesoje. Mūsų šeima, išgyvendama bendrus visoms tautoms laiko atneštus sunkumus, dar išgyvena ir savo specifinius tautinius sunkumus, kurie kyla iš staigaus tautos gyvenimo situacijos pakitėjimo ir trūkumų pasirengimo tinkamai įjungti gyvenimo iškeltuosius reikalavimus į savo pasaulėžiūrą, susidaryti pilną gyvenimo koncepciją ir tokiu būdu teigiamai, tautai naudingai, išspręsti šeimos gyvenimo uždavinius.

Kalbėdami apie lietuvišką šeimą, daugiau remsimės „Dorinio auklėjimo lietuvių šeimoje“[17] daviniais, kur yra panaudoti pasikalbėjimai auklėjimo klausimais su 200 lietuvių motinų iš įvairių liet. visuomenės sluoksnių. Minėtoj knygoj liet. visuomenė padalinta į 4 sluoksnius: ūki-

---

[17] *O. Norušytė,* Dorinis auklėjimas lietuvių šeimoje, „Naujosios Vaidilutės“ leid., Kaunas 1939.

ninkų, darbininkų, miesčionių, šviesuolių. Be abejo, visose 4 šeimose randame apskritai būdingų lietuviškai šeimai žymių. Tačiau pasikeitusi materialinių gėrybių aplinka, taip pat pasikeitęs tų gėrybių vertinimas, pasikeitusi ir socialinė šeimos padėtis jau spėjo uždėti tam tikrų visuomenės grupių šeimoms savo skirtingą antspaudą, o tatai jau pasireiškia ir vaikų auklėjime: suaugėlio auklėjimo tikslų skyrimu, gyvenimo uždavinių numatymu, taip pat konkrečiose auklėjimo situacijose priemonių pasirinkimu ir tų priemonių bei auklėjimo reikalavimų motyvavimu. Šeimos pedagoginėj veikloj, kur suaugusioji karta, pasinaudodama savo gyvenimo patyrimu, stengiasi apsaugoti savo jaunuolius nuo jų pačių anksčiau patirtųjų klaidų ir visą to jaunuolio gyvenimo kelią padaryti sklandesnį, lygesnį, pakilesnį, — pamatome tos visuomenės grupės gyvenimo akiratį, jų pažiūrą į gyvenimą; pamatome tą perspektyvą, iš kurios jie žiūri į gyvenimą; pagaliau pamatome, kokius uždavinius savo vaikams, — o tuo būdu ir iš viso savo grupės šeimai, sau patiems, — skiria gyvenime atlikti. Priemonių parinkimas, jų motyvavimas mums parodo vaiko sielos pažinimą, nusimanymą apie jo ne tik kūno, bet ir dvasios evoliuciją, o taip pat ir šeimos patyrimą toje srityje, jos sugebėjimą apvaldyti situacijas, kada jai tenka pritaikinti aktualiai situacijai vienokią ar kitokią priemonę, turint galvoj tolimesnįjį auklėjimo tikslą, skirtą jau tik suaugusiam žmogui galutinai realizuoti.

Šeimoje randame tą visą auklėjamųjų momentų kompleksą, kuris turi jaunajai kartai įtakos, nepaisant kiek apie tai nusimano suaugusioji karta. Minėjome, kad šeimoje tas kompleksas yra nuolatinio išsivystymo stadijoje; jis prasideda bejėgio vaiko globojimu ir baigiasi suaugusio žmogaus saviaukla. Auklėjamoji veikla, viena iš pagrindinių šeimos funkcijų, iš auklėtojo pareikalauja tam tikro pozityvaus nusiteikimo ir pasirengimo.

Nagrinėdami lietuvių šeimos suaugusios kartos sąmoningą auklėjamąją įtaką jaunajai kartai ir pasiremdami pačių motinų-tėvų parodymais, pastebėjome auklėjimo tikslų skyrimą, gana glaudžiai susijusį su šeimos medžiagine ir visuomenine aplinka, jos padėtimi ir įvairiais gyvenimo veiksniais, veikiančiais ją. Taip pat pastebėjome šeimose vartojamas auklėjimo priemones ir motyvus, glaudžiai susijusius su pasirenkamuoju auklėjimo tikslu.

Lietuviška darbininkų šeima skiriasi nuo ūkininko šeimos ne tiek savo kultūriniu lygmenimi, kiek materialinės egzistencijos netikrumu, darbo nepastovumu; jai daugiau gresia įvairios gyvenimo ydos, nes jos gyvenamojoj aplinkoje yra pagundų daug stipresnių, negu kaimo aplinkoje, tuo tarpu šeimos ryšiai daug laisvesni, ir todėl atrama šeimoje nejaučiama taip tvirtai, kaip ūkininko šeimoje. Ir štai toje darbininkų šeimoje

matome jau skirtingą pažiūrą į savo vaikų auklėjimą tiek trokštamų vertybių atžvilgiu, tiek auklėjimo priemonių pasirinkimu.

Jeigu ūkininkui rūpi savo vaikų geras sugyvenimas su žmonėmis, neiškrypimas iš dorinio kelio, kurį saisto religijos nuostatai, tai darbininkas daugiau linkęs yra gintis nuo jo egzistencijai gresiančių pavojų, kuriuos jis mato girtuokliavime, lošime, lytiniame palaidume ir t.t. Jeigu ūkininkas, siekdamas auklėjimo tikslų, remia savo reikalavimus Dievo ir tėvų autoritetu, tai darbininkas ypač baido savo vaikus konkrečiai pajuntama bausme ir juos baudžia.

Nors visuose Lietuvos miesto sluoksniuose (darbininkų, miesčionių ir inteligentų) ryškios yra pastangos užtikrinti ir sustiprinti savo materialines pozicijas, kas pasireiškia ir pasakytose trokštamosiose savo vaikams profesijose, tačiau atskirai matome jau ryškius skirtumus darbininkų, miesčionių ir inteligentų šeimose, kada materialinė pozicija stebima tikslų visumoje. Tada matome, kad miesčionių šeima, trokšdama savo vaikams geresnės pozicijos, jaučia tuo būdu realų pagrindą savo troškimams įgyvendinti. Čia dažniausiai randame tikslesnį darbo pasidalinimą ir darbo bendruomenę, nes čia visa šeima stengiasi prisidėti prie bendro šeimos turto, ir todėl čia yra panašumo į ūkininko šeimą. Tačiau miesčionių šeima skiria savo jaunajai kartai kiek kitokesnius uždavinius, negu ūkininkas, todėl ji pati iš savo vaikų reikalauja mažiau pagalbos ir daugiau stengiasi vaikus paruošti jų būsimajam gyvenimui, — leidžia į mokslus, skirdami tam laiką ir lėšas. Tuo tarpu ūkininko vaikas paprastai rengiasi būti ūkininku ir jau nuo pat vaikystės jis įtrauktas į šeimos darbus, kurie tarnauja tėviškei išlaikyti ir turtui didinti. Be to, miesčionių šeima, jausdama savo atramą materialinėj srityj ir geriau įžvelgdama į miestinio gyvenimo reikalus, kitaip žiūri į patį gyvenimą, — stengiasi jį suprasti ir jam vairuoti savo vaikus parengti. Čia įvairesnės darosi ir auklėjimo priemonės, kuriomis stengiamasi išbandyti įvairias psichines vaiko instancijas, panaudoti, kiek tai pajėgiama, auklėjimą trokštamiems uždaviniams įgyvendinti ir tikslams pasiekti.

Materialinės egzistencijos užtikrinimo pastangos labai ryškios yra ir inteligentuose, tačiau jos jau praaugusios gryną kovą dėl būvio. Todėl, nors ir neretai dar linkima vaikui uždarbio atžvilgiu tikresnės profesijos, dažnai profesija vis dėlto esti ta, kuri laiduoja daugiau asmens laisvumą, savarankiškumą, kurios atlikimas, o dėl to ir pelningumas, daugiau priklauso nuo paties asmens pajėgumo ir pasirengimo. Tačiau neretas jau ir toks atsitikimas, kad į profesiją, į uždarbį nekreipiama dėmesio, o daugiau galvojama apie grynai žmogiškąsias charakterio ypatybes, taip pat apie saikingą altruizmą. Priemonių pasirinkimo atžvilgiu matome pastangas daugiau prisitaikyti prie vaiko išsivystymo, jo pajėgumo, taip pat sudaryti palankesnes auklėjimo sąlygas — aplinką.

Kalbant apie auklėjimo priemones, kurias pasirenka suaugėlis, vadovaudamas vaikui ir palaipsniui siekdamas pasiskirto auklėjimo tikslo, pirmiausia iškyla pažinimo reikalas to individo, kurį teks auklėti ir atsidėjus, su meile ir pareigos jausmu, drauge su tuo pačiu auklėtiniu išgyventi visus sielos išsivystymo laikotarpius, prisiderinant prie auklėtinyj esančių galimumų, tuos galimumus išnaudojant ir nuolat būnant tik vadovo rolėje, — ne pačiam sau siekiant tikslo, bet norint vedamąjį prie jo privesti ir sudaryti tas sąlygas, kad pagaliau vedamasis pažintų tą tikslą, su juo susigyventų, pradėtų branginti ir pats užsidegęs bandytų jį pasiekti, nereikalaudamas jau suaugusiojo vadovo. Taigi, prisiderinant prie vaiko psichinio gyvenimo išsivystymo ir pobūdžio, šis suaugusiojo vadovavimas vaikui gali būti griežtesnis, glaudesnis, tai vėl kitais atvejais daugiau prielaidesnis, kada vaikas ne įsakomas, bet tik sudaromos jam sąlygos, numatomi būdai ir jie priartinami prie jo, kad pats, tasai vaikas, eitų skirtuoju keliu ir pats siektų tikslo. Sielos gyvenimo didelės krizės laikotarpiais suaugėlis sudaro tas sąlygas ir pats yra tąja asmenybe, į kurią vaikas atsiremia savo abejonių metu; vidaus neramumų išvargintas, jis pasinaudoja suaugusiojo draugo patarimais, paremtais gyvenimo ir jaunuolio sielos pažinimu; tokiu būdu jaunuolis pagaliau nelūžta tos krizės prislėgtas, bet susiranda savo gyvenimo koncepciją ir kelią, kuris pasižymi pusiausvyra. Kad šis suaugusiojo vadovavimas būtų galimas, reikia, kaip minėjome, vaiko sielos gyvenimą, jo evoliuciją sąmoningai pažinti, nes didelis pavojus gresia pedagoginei veiklai, jeigu mažu vaiku rimtai nesirūpinama, jeigu jis apytikriai iki 3—5 metų, kaip mūsų surinktoje medžiagoje matyti, vis dar laikomas „durneliu", nieko neišmanančiu, ir čia todėl jam daug kas leistina, ir kai tas laikas, kada vaikas yra linkęs sekti suaugusiu ir paklusti jo reikalavimams, nėra išnaudojamas geriems įpročiams sudaryti.

Vaikui beaugant, auga ir tėvų statomi reikalavimai. Tada matome lygiagrečiai augančias, tėvų gausiai vartojamas, griežtas priemones, būtent, bausmes, o motyvuose — grasymų gausumą ne tik tėvų autoritetu pasiremiant, bet stengiantis ir baudžiančio Dievo baimę sukelti. Vaikui augant, netiesioginių priemonių vietą užima bausmės, kurios nuolat auga ir savo viršūnę pasiekia kritinguoju vaikui laikotarpiu — prieš pubertetą. Taigi, atrodo, kad motina, pajutusi vaiką esant savarankiškai veikiančiu subjektu, pajutusi reikalą turėti gilesnės jam įtakos, griebiasi tų priemonių, kurios jai atrodo pakankamai įspūdingos ir kurias suaugęs, būdamas daug patogesnėje pozicijoje negu vaikas, pajėgia įvykdyti. Prieš pubertetą tėvų autoritetinės priemonės ir bausmės neretai iššaukia tragingų konfliktų. Mūsų turimoj medžiagoj matome vaikus, bėgančius iš namų, taip pat motinas, sunkiai išgyvenančias šį laikotarpį — kada „vaikas jau neklauso", bet dar yra nesuaugęs. Šiuo atžvilgiu ypač skundžiasi

ūkininkės ir darbininkės. Mūsų protokoluose randame pavyzdžių, kur darbininkės ir ūkininkės prisipažįsta savo bejėgiškumu, nes mušimas po mušimo nieko nepadedąs, o vaiką „negi užmuši"; kitos vėl aiškiai sakosi nežinančios nė ką daryti, nes vaikas savo darąs, bėgąs iš namų ir t.t.

Taip kalba motinos, išgyvendamos su vaikais tą laikotarpį, kada pabunda vaiko asmenybė, kada jo siela išgyvena savotišką krizę ir pati ieško apsisprendimo būdų, kada pasireiškia savarankiškos gyvenimo koncepcijos bandymai, o motina, nenusivokdama apie vaiko sielos padėtį, nori dar pavartoti dresūros priemonę, bausmę, ir tokiu būdu palaikyti tarp vaiko ir savęs autoritetinius, tikriau sakant — baimės santykius, kad vaikas neišslystų iš jos rankos. Tuo tarpu pirmieji vaiko gyvenimo metai, kada dresūros priemonės galėtų būti sėkmingiau panaudojamos pastoviems įpročiams sudaryti, nėra išnaudojami pedagoginiu atžvilgiu.

Šių konfliktų mažiau pasitaiko miesčionių šeimose, nes jos vis dėlto, mūsų turimąja medžiaga, daugiau skiria reikšmės pamokymui ir turi daugiau laiko ir noro domėtis vaiko sielos išgyvenimais, kai tuo tarpu ūkininkės ir darbininkės mini neturinčios laiko vaikams mokyti ir todėl mušančios: tai esą daug greičiau sekas atlikti, ir greičiau paklauso. Be to, reikia pastebėti, kad ūkininkės kartais ir reikalo nejaučia: ką čia daug vaikams pasakosi. Pasakai, ir turi klausyti, o neklausys, — tai tam diržas. Ūkininkės ir darbininkės vartojama bausmė atlieka įsakymo vykdymo, laidavimo ir atbaidymo funkcijas, o miesčionys ir inteligentai, šalia minėtųjų, ieško jau kitokių bausmės rūšių ir daugiau kreipia dėmesio į vaiką skatinančiąją pusę, kuri ypač mūsų turimojoj medžiagoj pasireiškia kurio nors vaikų noro atmetimu ar atpildu už padarytą gerą darbą. Čia matome, tiesa, naujų veikimo formų ieškojimo, bet kurios vis dėlto su vaiko galiomis neturi vidinio ryšio ir yra tik kitokios rūšies malonumo ar nemalonumo suteikimas. Jų veikimas taip pat yra laikinis, kaip turimoj medžiagoj matyti, kada motina vaiko pažadą pasitaisyti, būti geresniu išgauna žadėdama nupirkti foto aparatą, pačiūžas, leisti į kiną, žadėdama užmokėti pinigais (po 10 centų) už paklausymą ir t.t. Tokiu būdu motina palaiko kurį laiką vaiko tam tikros krypties pastangas, tačiau tos pačios motinos skundžiasi šių priemonių nepakankamumu ilgesniam laikui, nes vaikas vėl viską užmiršta, o be to, kartais ir sako: tai neduosi man 10 centų, o kai būsiu gera, tai vėl duosi.

Taigi, ir čia pastebime sudarančias vaikui laikinio afekto priemones, kurios įstengia tam tikrą laiką paveikti vaiko pastangas, bet ne dėl pačios vertybės, o dėl pašalinio daikto, dėl malonumo.

Vadinasi, tai nėra toji bausmės rūšis, kuri kreiptųsi į patį vaiką, į jame glūdinčius galimumus, į jo valią ir iššauktų gailestį dėl blogo, žadintų pasiryžimą veikti dėl paties gėrio, kuris turi nenykstamos vertės

ir kuriuo susižavėjus surandama auklėjime skatinančioji jėga, einanti iš paties gėrio.

Mūsų turimojoj medžiagoj atrodo, kad lieka neišnaudoti, kaip auklėjimo priemonės, pavyzdys ir pamokymas. Pastarojo maža yra ūkininkuose ir darbininkuose, nes teisinamasi laiko stoka vaikams daug pasakoti, — daugiausia jo yra inteligentuose. Tačiau, jeigu ūkininkai ir darbininkai reikalauja iš vaiko veiksmo be pagrindimo, be paaiškinimo: pasakiau ir, baigta — reikia klausyti, — tai inteligentų pamokyme pastebime kitą trūkumą, būtent, su pamokymu kartu neina konkretus veiksmas; teoretinis pamokymas dažnai neturi progos būti konkrečiai pritaikintas. Pasigendame auklėjimo priemonėse ir tėvų pedagoginės asmenybės pavyzdžio, kurį šeiminiame auklėjime laikome viena iš svarbiausių. Tiesa, randame nusiskundimų dėl blogo šeimos sugyvenimo pavyzdžio: nieko iš mūsų vaikų gero nebus. — Kodėl? — Dėl to, kad jie nieko gero nemato, nei negirdi, — tačiau, kad pavyzdys būtų sąmoningai pozityviai panaudojamas auklėjimui, mūsų medžiagoj labai retai pasitaiko.

Kalbant apie auklėjimo priemones, mums be abejo rūpi sužinoti, kas tas priemones vairuoja — kokios vertybės ypač branginamos ir kiek jos turi skatinančios ir nurodančios galios auklėjime.

Vertybių sritis yra toji vieta, kur suaugusioji karta susitinka su jaunąja, kur pasireiškia abiejų kartų susižavėjimas ir tikėjimas tų vertybių tikrumu ir kur parodomos abiejų kartų pastangos, stengiantis tas branginamas vertybes realizuoti savo gyvenime.

Giliausias ryšys tėvų ir vaikų pasireiškia „tikėjimo kontakte", sako A. Heinenas[18], t. y. srityj tų vertybių, kurios saisto ir įprasmina visą žmogaus gyvenimą. Suaugęs apvaldo tas vertybių sritis, jis pagal savo pasaulėžiūrą pažįsta jų tarpusavį santykį, jų vertingumo laipsnį, jis yra pasiryžęs ir savo gyvenimo įpėdinį įvesti į tą pasaulį. Ši sritis susieta su pačiais centriniais žmogaus sielos išgyvenimais, ji nustato žmogaus protą, jausmus ir valią, skatina juos ta ar kita kryptimi veikti. Neįmanomas joks auklėjimas be auklėjimo tikslo, nes jokiu būdu negalima uždegti, sužavėti kitus tuo, kuo pats netiki. Todėl ir auklėjimo vertybių srityj negalimas joks tikras auklėjimas toms vertybėms siekti ir joms prisitaikyti, jeigu pats auklėtojas netiki tų vertybių sričių realiu pritaikomumu. Religingo žmogaus neišauklės tas, kuriam religinis gyvenimas, jo tiesos, nėra tikroji tikrovė, o tik iliuzija, arba vienas iš šalutinių gyvenimo apraiškų, — jeigu jis pats negyvens tuo gyvenimu.

Šioj srityj, — pastovių, branginamų gyvenimo vertybių srityj, — šių dienų pasaulis išgyvena didelę krizę, išgyvena ją ir mūsų tauta, jau veikiama to bendrojo, viso pasaulio, pasaulėžiūrinio išgyvenimo. Bet

---

[18] *Anton Heinen,* Familienpädagogik. Handbuch der Erziehungswissenschaft. Teil III. Band I. 1934.

mūsų tauta dar ir savaip jį giliai išgyvena dėl pasikeitusių gyvenimo sąlygų; tatai ypač tenka smarkiai išgyventi mūsų visuomenės tai daliai, kuriai teko išeiti iš įprastinės kaimo aplinkos, atsisakyti jos pasaulėvaizdžio, drauge ir gyvenimožiūros; o jeigu ir neatsisakyti, tai, visa tatai pasilaikant, nesusiorientuoti naujose gyvenimo situacijose.

Vertybių atžvilgiu aiškų veidą parodo mums ūkininko šeima. Ūkininkė, kuri savo vaikus stengiasi išauklėti taip, kad jie organiškai susijungtų su esama santvarka, su įprasta aplinka, o iškrypimą iš įprastų gyvenamųjų ūkininko vėžių laiko nenormalumu, — stengiasi vaikus supažindinti su esamais papročiais, tradicija; iš to kylą reikalavimai ir tiems reikalavimams nusilenkimas atrodo jai pačiai būtinas ir savaime suprantamas, nes „taip visi daro; taip visi geri žmonės gyvena"; ji taip pat ir iš vaiko reikalauja to būtino nusilenkimo, prisitaikymo, — o vaiko pasipriešinimas sukelia šeimoje konfliktus. Tačiau visam jos gyvenimui ir vertybių orumui pagrindinės reikšmės turi religija. Religija apsprendžia ūkininkės visą gyvenimą, ji vertina jį pagal religijos nuostatus etinėje srityj. Religija suaugusi su ūkininkės visu gyvenimu; ji tiki religinio gyvenimo realumu; tuo paremti ir jos sakomieji vaikui motyvai, ir ji turi įtakos jos pasirenkamoms priemonėms. Paklausta, ar jai vis tiek būtų, jeigu vaikas būtų netikintis, ūkininkė atsako: „Kas tada iš žmogaus būtų, jis būtų gyvulys, — kitu atveju, — geriau tegul neaugtų, jeigu jau toks būtų". Iš pastarojo pasakymo matome heroišką pasiryžimą paaukoti geriau vaiko gyvybę, negu principus, įprasminančius gyvenimą. Tuo tarpu inteligentė motina, kalbėdama apie religinį auklėjimą, sako: „žinoma, tai labai gera, kol vaikas mažas, o paskui, kai paaugs, jis pats pasirinks, kas jam geriau". Tai jau yra drungna nuotaika pagrindinių gyvenimo principų atžvilgiu, tų principų, dėl kurių ūkininkė pasirengusi net vaiko gyvenimą aukoti. Kitas pavyzdys, kada inteligentė, paklausta, ar jai vis tiek, jei vaikas būtų tikintis ar netikintis, atsako: „Tikintis, nes tada daug lengviau daug ką gyvenime pakelti. Tačiau konfesija nesvarbu". Čia vėl matome tam tikrą praktišką motyvą, bet apibendrintą — abstraktų, kuriam jau nesvarbi yra tų principų tokia, o ne kitokia, dorinė įtaka gyvenimui. Pasaulėžiūrinė abstrakcija, religijos principų nesilaikymas gyvenime, religija sau, o gyvenimas sau, — tatai yra charakteringas mūsų amžiaus šūkis, — ryškiai pasireiškia ir mūsų inteligentų šeimoje. Be abejo, šio teigimo nebendrinsime ir netaikysime visoms inteligentų šeimoms, tačiau reikia pažymėti, kad stebint mūsų vidutinę šeimą, jis ryškiai pastebimas, nes gyvenimo sąlygos, jų staigus kai kuriais atvejais pasikeitimas, atnešė gėrybių perkainojimo srityj didelių atmainų, ir tas nepaliko be įtakos vertybių sričiai.

Kadangi religinės tiesos nebėra tie principai, dėl kurių reikėtų paaukoti savo ir vaiko gyvybę, tai matome, kad ir konkrečiame auklėjime

motyvai nesemiami iš tų vertybių sričių. Kada ūkininkų auklėjimo motyvuose randame 34,6% paminėtų iš religinės srities, tai inteligentai jų mini tik 18,8%. Vietoj to matome augančias kitas vertybių sritis, kurios remiasi daugiau natūraline tėvų meile ar kitais prigimtais nuostatais. Taigi, matome iš vienos pusės vertybių sričių įvairėjimą, tačiau matome ir jų nukėlimą iš antgamtinio į gamtinį pasaulį, kuris kai kuriais atžvilgiais ir tam tikrame amžiuje vaikui yra artimesnis, tačiau kuris iš žmogaus gyvenimo atima pakilumą ir nesukelia nusiteikimo savo gyvenimą tvarkyti, nuolat turint prieš akis pačius tolimuosius gyvenimo tikslus, ir pagal kylančius iš tų tikslų principus. Taip pat pastebime, kad žmogus jau neretai pats darosi dorinio gyvenimo mastas, nes remiamasi žmogiškumu auklėjime: „Tai ne žmogiška. — Tau gėda, kad tu žmogus, ir taip darai". Kad šis mastas labai slidus ir gali būti labai netikras, auklėjime nepastovus — įrodinėti, tur būt, nereikia, prisimenant, kaip įvairiai šiandien yra žmogiškumas suprantamas.

Kada neturima taip branginamų vertybių, dėl kurių aukojamas visas gyvenimas, tai auklėjimas nukenčia vienu ypač svarbiu atžvilgiu, būtent, konkretumo stoka. Vaikas dažnai to, kas jam pasakojama ir kuo net jo susižavėjimas sukeliamas, negauna progos konkrečiai įvykdyti. Štai pavyzdėlis tam pailiustruoti: miesto vaikas yra daug girdėjęs apie gerus vaikus, kurie kitiems, ypač seniems, šiuo ar tuo padeda. Kada kartą, eidamas į vaikų darželį su motina, pamato senutę, nešančią malkas, jis kviečia motiną eiti jai padėti. Motina bando vaiką įvairiai atkalbėti nuo jo pareikšto noro. Pačios motinos žodžiais — visa laimė, kad senutė pasuko kita kryptimi, todėl situacija buvo išgelbėta, nes „pervėlu būtų į darželį". Tačiau vaikas nenusileidžia ir kamantinėja motiną, ar ji būtų tikrai senutei padėjusi. Motinai atsakius teigiamai, vaikas sako: tai tu gera, jeigu būtum padėjusi. Tačiau motina sakosi ir pati nežinanti, kaip būtų reikėję išsisukti iš tos padėties, jei viskas būtų kitaip pakrypę; jai taip pat ne visai aišku, ar vaikas ja patikėjo, nes jis žiūrėjęs į ją vis dėlto smalsiai ir atrodęs abejojąs.

Tuo tarpu ūkininko vaikas konkrečiau pajuto tėvo veiksmą, kada jie važiuodami pasivijo neturtingą pėsčią einantį žmogų į miestelį ir pakvietė jį į vežimą sėsti.

Taip pat gausu yra atsitikimų, kada motina dėl siauros egoistinės vaiko kūno meilės nesugeba išlaikyti pusiausvyros tarp kūno ir dvasinės sveikatos; kultyvuodama vieną iš jų, neretai nuskriaudžia kitą ir padaro vaikui net didelės žalos.

Dėl to kaip tik ir kyla vėl reikalas paliesti tam tikrą netikrumą, abejones vertybių srityj ir su jomis susijusių priemonių pasirinkimą bei to pasirinkimo motyvus. Netikrumas, abejonės auklėjimo srityj yra didžiausi auklėtinio ir auklėjimo priešai. Tatai, šalia kitų, yra tos prie-

žastys, kurios neleidžia šeimai rasti tinkamo santykio tarp autoriteto, — o tuo būdu ir paklusnumo, — bei pedagoginės laisvės. Be abejo, čia veikia taip pat toji vertybių sritis, kuri nustato šios rūšies santykius tarp vaiko ir tėvų. Dekalogo 4 įsakymas nurodo aiškų santykį. Ūkininko šeima stengiasi šį santykį išlaikyti kad ir primityviausiomis formomis, kartais net per dideliu griežtumu, tėvo despotiškumu. Inteligentų šeima, gal pamokyta nemalonaus patyrimo (pati augusi toje griežtumo atmosferoje) ir drauge modernių pedagoginių idėjų, prisisunkusių natūralizmo dvasios, įtakoje, taip pat gyvenamąjį laikotarpį daromų religijai priekaištų įtakoje, o kartu ir pati netikėdama religinių nuostatų ir skelbiamųjų tiesų tikrumu, labai dažnai yra dezorientuota pedagoginių priemonių pasirinkimo atžvilgiu; vaiko ir tėvų santykiuose nėra pastovaus nuolatinio tikrumo, nes stokoja vertybių nuolatinio, pastovaus gyvenimiško santykio.

Darbininkų šeimos tiksluose matome apskritai defenzyvų nusiteikimą ir daromas pastangas šituo būdu užsitikrinti sau egzistencijos minimumą, o religiniai tikslai ir čia sumažėję.

Tačiau turimoj medžiagoj matome, kad darbininkai nėra tapę areligiški — tik jie išgyvena keistą padėtį. Vaikystėje įsigytasis pasaulėvaizdis ir gyvenžiūra neranda pateisinimo miesto gyvenime. Taip pat ir pasaulėžiūra, kuri kaime buvo susijusi su visu gyvenimu (čia buvo įprasta įvairiose gyvenimo apraiškose matyti pasireiškiančią Dievo valią), mieste pradeda sugniužti, nes jame jau negalima pamatytų tų kaime pažįstamųjų natūralių Dievo valios pasireiškimo formų; čia, mieste, visos žmogaus jėgos turi būti įtemptos, norint išvengti sudužimo, čia taip pat kasdien matomas perkainojimas gėrybių ir vertybių. Bet pačiam nepajėgiant priderinti savo pasaulėžiūrą prie gyvenimo, ar tą pasaulėžiūrą performuoti — senasis, paveldėtasis, gėris dar saugomas, bet jau motina jaučia jo nepakankamumą savo jaunosios kartos atžvilgiu. Todėl jos motyvuose matome iš religinės srities mėgiamus ypač tuos motyvus, kurie sukelia baimę: grasoma baudžiančiu Dievu, kurio bausmę galime užsitraukti savo elgesiu, o antru atžvilgiu — desperatišką padėtį rodo ir įvairių bausmių krovimas vaikui, kad įtaka būtų jaučiama bent tuo laiku, kol vaikas dar motinos globoje. Darbininkė, kalbėdama apie religijos svarbą žmogui, motyvuoja: tada jam (be religijos) viskas galima, vadinasi, ir religija darbininkei turi tos prasmės, kad ji uždraustų žmogui nedorai elgtis — taigi, daugiau defenzyvios prasmės.

Iš suminėtųjų šeiminio auklėjimo momentų, iš įvairių faktų aiškėja, kad šiandieninė mūsų šeima daugeliu atžvilgių dėl įvairių priežasčių nepajėgia pilnai atlikti savo auklėjamosios pareigos, o dėl to gali skaudžiai nukęsti tauta, valstybė ir pats atskiras žmogus, kurį šeima gali neparengti įvairiems gyvenimo uždaviniams ir taip pat jo paties šeiminiam

gyvenimui, kuriam, kaip tam tikrai kultūros vertybei, žmogus turi būti taip pat išauklėtas, pasirengęs.

V

Kadangi šeimai savo auklėjamąją funkciją atlikti būtinos yra kai kurios sąlygos, o tuo tarpu mūsų dienomis, labiau negu kitais laikais, šeima tų palankių sąlygų pristinga, be to, kadangi mūsų dienomis šeima dėl įvairių ekonominių ir pasaulėžiūros dalykų atvirai pastatyta prieš įvairius pavojus, pražūtingus šeimos esmei ir atliekamiems žmonijai uždaviniams, todėl pastebime įvairiuose pasaulio kraštuose pastangas įvairiais būdais padėti šeimai apskritai ir ypač jos auklėjimo darbe. Šios pastangos labai ryškiai pasireiškia trimis būdais:

1) šeimos pedagogikos klausimai yra uoliai nagrinėjami normatyvinės, sistematinės socialinės pedagogikos rėmuose; 2) konkrečios šeimos situacija, jos padėtis, tyrinėjima ir ieškomi būdai tai šeimai padėti, kiek tatai leidžia esamoji aplinka ir kitos sąlygos; 3) reikia paminėti ir praktines pastangas žodžiu, raštu bei konkrečiu darbu sužadinti, išjudinti šeimos pedagogines jėgas ir pakreipti jas tinkama linkme. Pastaruoju atžvilgiu įvairiuose kraštuose ypač daug dirba įvairios organizacijos: moterų organizacijos rūpinasi motinų parengimu, o tėvus stengiasi veikti įvairūs profesiniai ir luominiai susibūrimai, taip pat suaugusiųjų švietimo įstaigos, kursai, liaudies universitetai. Čia reikia paminėti ir mūsų laikais įkurtąją įstaigą — socialines mokyklas, kurios ieško būdų mūsų socialinio gyvenimo žaizdoms gydyti ir rengia įvairioms socialinio gyvenimo sritims, taip pat socialinei pedagogikai, specialistus — socialinius talkininkus. Šių socialinių talkininkų uždavinys yra padėti šeimai atsistoti tvirtomis kojomis; jie ypač didelę darbo dirvą randa miestuose tarp darbininkų. Šiai pastangų rūšiai pritaria ir jas įvertina valstybių vadai, todėl socialinės talkininkės moterys laikomos valstybės tarnautojomis.

Tiek organizacijos, tiek specialinės mokyklos ypatingą savo dėmesį kreipia į žmonių pasirengimą šeiminiam gyvenimui ir auklėjimo uždaviniams, nes šeimoje, kurioje trūksta to pasirengimo, augantiems žmonėms dažniausiai ir gresia didžiausias pavojus. Ir Pijus XI savo enciklikoje apie krikščionišką jaunuomenės auklėjimą pastebi tą keistą santykį tarp stropaus ir ilgo pasirengimo viešosioms pareigoms ar laisvosioms profesijoms ir visiško tėvų nepasirengimo, ar labai menko, vaikų auklėjimo pareigai.

A. Heinenas pasirengimui šeiminiam gyvenimui laiko pirmoj eilėj sąžinės ugdymą, nes šeima yra „kultūros vertybė, kurią gali tik tas realizuoti, kuris jai atsideda su kūnu ir siela, su kūnu ir krauju“[19]. To paties

[19] *A. Heinen,* Familienpädagogik, Handbuch der Erziehungswissenschaft, III dalis, I tomas, 1 psl. 1934.

A. Heineno žodžiais kalbant, visų žinių suteikimas, — švietimas ir sugebėjimų lavinimas, — turi prasmės tiek, kiek jis prisideda prie minėto sąžinės ugdymo.

Tėvų santykiuose su vaikais šį sąžinės pasireiškimą J. Schröteleris[20] mato jau minėtuose trijuose momentuose, kada tėvai savo vieningu gyvenimu ir įsitikinimu yra tikros pedagoginės asmenybės, kada jų saviauklai vadovauja nuolatinis pasiaukojimas, savęs išsižadėjimas ir kada tėvas vaikui yra tikro vyriškumo, o motina tikro moteriškumo idealas. Jeigu šie pagrindiniai reikalavimai nebūtų įvykdyti, jeigu šis viso dalyko branduolys nebūtų sveikas, J. Schröteleris laiko beprasmiu visokį tėvų švietimą.

Šioje sąžinės ugdymo srityje pati šeima gali daugiausia padaryti, nes čia pasireiškia tie protu nesuvokiami, žodžiais nenusakomi, bet gyvai pajaučiami tėvų auklėjamosios įtakos reiškiniai, kada visas šeimos gyvenimas yra prisisunkęs šventumo, apvainikuotas meile ir verčia tėvus aukotis vaikų gerovei, ir tai sudaro auklėjimo autoriteto pagrindą. Šitas šeimos šventumo, jos prigimto ir mistiškojo ryšio, šeimos uždavinio, ne tik supratimas, bet ir gyvas, konkretus pajautimas, aktyvus valios linkimas jį vykdyti geriausiai gali būti ugdomas pačioje šeimoje, kur tėvai ir vaikai susiję natūralios ir antgamtinės meilės saitais, kur, be to, veiksmu parodoma tai, ką Försteris nusako kaip būtiną šeimos nariams nusiteikimą: „Mes nesame čia, kad būtumėm suprasti, bet kad suprastumėm“[21]. Šeimoje kasdien yra progų konkrečiam valios veiksmų pasireiškimui, kasdien žmogus yra skatinte skatinamas konkrečiai atlikti tai, ką jo širdis pajautė, protas suvokė.

Šeimą remia, visada jai padėjo ir padeda auklėjimo darbe Bažnyčia. Minėtojoj apie krikščionišką auklėjimą enciklikoj Pijus XI, prisiminęs šv. Povilo nesidrovėjimą tėvams duoti net praktiškų patarimų apie vaikų auklėjimą, pavyzdžiu rodydamas Antoniano auksinį apie krikščioniškąjį vaikų auklėjimą traktatą, kuris buvo viešai skaitomas bažnyčiose tėvams, ragina dvasininkus griebtis įvairių priemonių, parengiant tėvus auklėjimo pareigoms ne tik teoretiškai apskritai, „bet labiausiai praktiškai ir įsakmiai . . .“[22].

Laikydami mokyklos uždaviniu parengti jaunuolius gyvenimui, negalime nė mokyklos išskirti iš šeimyninėms pareigoms parengimo institucijų. Šeimos auklėjimas turėtų būti papildomas pradinių, vidurinių, profesinių ir dar spacialinių mokyklų. Kadangi pastarosios savo uždaviniu lai-

---

[20] *J. Schröteler*, Die erzieherische Lage der Zeit u. die Aufgabe der Familie, 128 psl.

[21] *Fr. W. Foerster*, Lebensführung, 166.

[22] Pijaus XI enciklika apie krikščionišką jaunuomenės auklėjimą, 23 psl., Kaunas 1930.

ko parengti būsimuosius tėvus ir motinas jų pareigoms, tai jos stengiasi sistemingai perteikti teoretines ir praktines žinias, liečiančias namų ūkį, vaikų ir ligonių priežiūrą bei slaugymą, namų dvasios ugdymą, sielos pažinimo, pedagogikos, meno ir pasaulėžiūros mokslus.

Derinantis prie Lietuvos gyvenimo reikalų ir prie mūsų mokyklų sistemos, tenka pasigesti tolimesniojo ir artimesniojo šeimyninėms pareigoms parengimo.

Mokykla, bendradarbiaudama su šeima, gali pastarajai padėti, gilindama ir stiprindama savo auklėtinių šeiminius išgyvenimus, atkreipdama dėmesį į auklėjimą tų ypatybių, kurios ypač reikalingos yra šeiminiam gyvenimui. Vidurinė mokykla, kreipdama dėmesio į ugdymą tų ypatybių, kurios ypač turi reikšmės šeimos gyvenimui ir jos pareigų atlikimui, turėtų dar savo programoje turėti pakankamą valandų skaičių namų ūkiui ir pedagogikai, kas suteiktų jaunuoliams pakankamai žinių apie šeimos uždavinius, tų uždavinių svarbą žmonijos bei tautos gyvenimui, taip pat apie būdus, kaip tie uždaviniai lengviausia įvykdyti. Be teoretinių žinių, jaunuoliai turėtų turėti progos susipažinti su praktišku pedagoginių dėsnių vykdymu. Šis parengimas šeimos uždaviniams būtinas tiek mergaitei, tiek berniukui. Šeima gyvena dviejų žmonių tarpusave sąveika, tam gyvenimui jie abudu turi būti ir parengti. Jeigu mergaitė rengiama motiniškumui, kuris turės įkūnyti šeiminę šilumą ir gėrį, kuris turės būti gyvas švelnios globos, subtilaus visų kūno bei sielos reikalų supratėjas, ir šeimos namų kultūros centrinis kūrėjas, tai berniukas turi būti parengiamas tėviškumui, kuris atstovaus auklėjimo tvirtumui ir pastovumui, jaus pareigingumą ir šeimos gyvenimo gerovės atsakomybę bei saugumą, ir kuris, pažindamas pasaulį ir laiko reikalavimus, sugebės su savo šeima prie jų prisiderinti ir nesugniužti. Žinoma, tas parengimas neapsiriboja vien supažindinimu su pedagogika: auklėjimui reikia dar tinkamų sąlygų, aplinkos. Jaunas žmogus turi būti parengiamas, jame turi būti išugdytos ypatybės, kurios įgalintų jį suprasti ir sudaryti savo šeimai tinkamas gyvenimo sąlygas ir reikiamą aplinką.

Tą patį galima būtų pasakyti ir apie profesines mokyklas, nes žmogus, šalia pasirengimo viešajai profesijai, turi būti pasirengęs ir šeiminiam gyvenimui bei jo uždavinių atlikimui.

Specialinės mokyklos, kurios savo uždaviniu laiko parengti jaunuolius kuriems nors specialiems uždaviniams, bet kai tie uždaviniai vis dėlto nėra griežtai išskirti iš šeimos gyvenimo akiračio, turėtų taip pat surasti siūlus, siejančius su šeiminių pareigų atlikimu, nekalbant apie tas specialines mokyklas, kurių uždavinys yra susijęs jau tiesiog su parengimu šeiminiams uždaviniams atlikti. Šiuo atveju tepaminėsime mūsų krašto žemės ūkio mokyklas, kurios rengia žmones racionalizuotam laukų ūkiui apdirbti ir namų ūkiui tvarkyti. Be abejo, ši sritis artimai susijusi

su šeimos gyvenimu, vadinasi, žmonės rengiami šeimos ūkiui tvarkyti, ir mokyklose ypač daug laiko skiriama praktikai. Tiesa, šiose mokyklose dėstoma ir pedagogika, tačiau jos valandų skaičiaus santykis su ūkio mokslo dalykais nėra pakankamas. Be to, Lietuvoje, tur būt, nėra tokios ūkio mokyklos, kur būtų atliekama vaikų priežiūros ir auklėjimo praktika, kai tuo tarpu tose mokyklose kitų dalykų praktikos labai gausu. Taigi, šiose specialinėse mokyklose, kurios, rodos, daugiausia rengia žmones šeiminėms pareigoms, matome vienašališką tų pareigų įvertinimą ir pusiausvyros trūkumą.

Suaugusiųjų švietimas įvairiuose kursuose, žemės ūkio klasėse, liaudies universitetuose ir atskiromis paskaitomis vis įgyja platesnės reikšmės ir ypač gali patarnauti: čia gali būti supažindinami tėvai su šeimos auklėjimo reikšme ir uždaviniais ir tų uždavinių atlikimo būdais. Atskirais aktualiais auklėjimo klausimais patarti steigiami yra auklėjimo patarimo kabinetai. Bet nepamirština, kad kursuose, paskaitose įgytosios žinios, visi auklėjimo klausimais patarimai tiek teatneša naudos, kiek tėvai bus pajėgūs ne tik suprasti, bet ir įvykdyti tuos patarimus, ištesėti pasiryžimus. Kiekviena šeima išgyvena dar ir savo individualias situacijas, kur reikia ir individualaus patarimo bei pagalbos, gal ir kontrolės, taip pat vykdant paskatinimo „receptą". Taigi, šiais atvejais reikia žmogaus, kuris pažintų šeimos individualinį gyvenimą, žinotų jos gyvenimo sąlygas, numatytų ją veikiančius veiksnius ir būtų apsišarvavęs tieku žinių, kad sugebėtų orientuotis aktualiose situacijose ir parinkti reikiamas priemones. Tokius šeimos pagalbininkus, savo srities profesionalus, rengia jau minėtosios socialinės mokyklos.

Tos mokyklos taip pat nevengia paruošti besirengiančius šeimos gyvenimui žmones arba įvairaus turinio laikiniuose kursuose, arba nuolatinėse švietimo ir auklėjimo įstaigose.

Šios rūšies įstaigos, — socialinės mokyklos, — pasigendame Lietuvoje ir kitu atžvilgiu, būtent, kada kalbama apie tėvų švietimo ir parengimo, apie teikiamos šeimai paramos metodus. Ne paslaptis yra, kad savaime nekalti, o kartais ir gana geri dalykai, nevykusiai pavartojami, šeimai gali būti nenaudingi, arba net žalingi; čia kaip pavyzdį galima būtų tik paminėti viešą šeimos šelpimą, valgydinimo punktų steigimą, vargingoms šeimoms arba atskiriems šeimų nariams kūčių rengimą prieglaudose, ar kitose vietose, — ne namie. Be abejo, dažnai tokių iškilmių rengimas yra gerų norų žadinamas. bet taip pat yra visai tikra, kad tinkamų metodų ir pasirengusių tam darbui žmonių stoka tų gerų norų rezultatus kartais paverčia abejotinos reikšmės. Dėl tos pačios priežasties neretai abejojama ir įvairių švenčių, kursų bei kitokių šeimos gyvenimui ir auklėjimo uždaviniams parengti įstaigų naudingumu.

Drauge su A. Heinenu dar kartą prisimename, kad visos šios organi-

zavimo priemonės tiek teturi reikšmės, kiek jos patarnauja žmonių sąžinei ugdyti.

Be to, šeimine pedagogika susisieloję žmonės nurodo ir pavojus, atsirandančius parengiant tėvus auklėjamajam darbui, supažindinant juos su vaiko sielos evoliucija ir su auklėjamosiomis priemonėmis. J. Schröteleris pastebi, kad nieko nebūtų klaidingesnio ir pražūtingesnio, kaip bandymai sudaryti šeimos pedagogiką gausumu teoretinių ir sisteminių pamokymų, nes prigimtoje šeimoje esą tiek jėgų, kad jas tik reikią suaktyvinti; tai esą svarbiau, negu visi tėvų supažindinimai su visais metodais, nes pirmasis dalykas yra pagrindinis. „Negalima pakankamai aiškiai pabrėžti, — sako jis, — kaip svarbu yra tą tėvų auklėjimo „instinkto tikrumą“ ir „naivumą“ palaikyti ir skatinti“[23]. Tėvų auklėjamasis darbas turįs išlaikyti pedagogikos „meniškumo“ esminį bruožą.

Teoretiniai pamokymai turi tik šitą sugebėjimą skatinti, — tiek jie tėra pateisinami pagal Schrötelerį. Jis visiškai neigia tas priemones, kurios grėstų šiai tėvų tvirtybei, net žmoniją stebinančiai.

Tačiau reikia pastebėti, kad šiandien šiuo atžvilgiu yra labai lengva suklysti, nes lengva tų pavojų nepastebėti, kada mus ir pedagogikoj nuolat veikia intelektualinis terorizuojąs racionalizmas, o tuo tarpu pritrūkstama gyvenimo organiško sąryšio pajautimo.

Pabrėždamas tuos pačius minėtus pavojus, A. Heinenas kalba, kad motinai nesvarbu yra psichologinės studijos, bet ji turi nusivokti apie vaiko dvasios gyvenimą; jos dėmesys turi būti pažadintas pamatyti, pažinti vaiką; jos valia ir protas turi būti pajudintas surasti būdus būti savo vaiko auklėtoja. Remdamasis savo patyrimu, A. Heinenas kalba apie esamų ir būsimųjų motinų-tėvų švietimo metodus. Jis pataria bendruomeninį darbą, darbo ratelius, bet be statutų, be paragrafų, nes tai pražudo gyvenimą, ir siūlo gyvenimišką aktyvų darbo ratelį, kur žmogus ateina jausdamas noro ir reikalo, niekieno iš šalies neverčiamas. Tokie rateliai gali būti miesteliuose, kaimuose, prie vaikų darželių, prie mokyklų vadovaujami kunigo, mokytojo ar patyrusios motinos.

Didelį darbą šeimos jėgų pažadinimo ir paramos suteikimo auklėjimo srityj atlieka įvairios organizacijos. Jos gali jungti vien tik pačius tėvus, susidomėjusius šeimos gyvenamais reikalais, šeiminiu auklėjimu, arba gali būti narių atžvilgiu ir įvairios, bet jų uždavinys — padėti šeimai, vykdančiai savo misiją. Abiejų rūšių gausias organizacijas mes randame įvairiuose kraštuose, taip pat yra šios rūšies tarptautinių sąjungų.

Minėtos organizacijos stengiasi savo uždavinį atlikti, rengdamos įvairius kursus, organizuodamos darbo ratelius, parūpindamos tinkamos lite-

---

[23] *Josef Schröteler, S. J.*, Die erzieherische Lage der Zeit und die Aufgabe der Familie, 129 psl.

ratūros, steigdamos socialines ir kitokias šeimai naudingas mokyklas, steigdamos taip pat sveikatos ir auklėjimo patarimo įstaigas, sudarydamos viešąją, šeimai naudingą, nuomonę, darydamos įtakos įvairių rūšių pramogoms (pasilinksminimams, kinams ir t. t.), propaguodamos dailiąją literatūrą ir meno kūrinius, galinčius turėti teigiamos įtakos žmonių dorovei, šeimos moralei. Pvz., tarptautinė katalikių moterų sąjunga[24], šalia kitų komisijų, turėdama ir komisiją šeimos klausimams nagrinėti, dešimtajame savo kongrese 1939 mt. kalba apie moters pareigas šeimai, reikalauja moteriai pasirengimo ne tik intelektualinio pažinimo atžvilgiu, bet ir įvairiose tose disciplinose, kurios turi pagrindinės reikšmės moteriai tiek šeimoje, tiek visuomenėje, būtent: doros ir auklėjimo, ekonomikos ir praktiškumo, socialinio ir religinio gyvenimo. Taip pat reikalaujama šeimai socialinės vertės pripažinimo, kad pagaliau įstatymai, įstaigos, papročiai nekenktų šeimai, bet palaikytų tą gėrį, kuriam šeima atstovauja[25].

Lietuvoje dar neturėjome organizacijų, kurios jungtų tik pačius tėvus, ypatingai susidomėjusius šeimos uždaviniais, tačiau turime organizacijų, kurios stengiasi suteikti šeimoms paramą. Žymesnių pastangų šioj srity parodo moterų organizacijos, ypač katalikiškosios[26].

Anksčiau šių organizacijų dėmesys buvo daugiau nukreiptas į fizinę vaikų sveikatą, todėl jos steigdavo sveikatos patarimo punktus, kurie atlikdavo svarbų tautai uždavinį, supažindindami motinas su pagrindiniais higienos dėsniais, su sveikatos reikalais. Taip pat paminėtinos L. K. Moterų Draugijos pastangos apšviesti minėtais klausimais tautos mases, ypač kaimą, siunčiant specialistes gydytojas į miestelius su paskaitomis ir parodėlėmis. Pastaruoju metu, kai valstybė ėmė rodyti didesnio susirūpinimo tautos sveikata ir steigti sveikatos centrus, moterų draugijų dėmesys pamažu pradeda krypti į kitą sritį: pradėjo ieškoti, kaip būtų galima padėti šeimai jos auklėjimo darbe[27]. Todėl 1937-8 metais L. K. Moterų Draugijos iniciatyva pradėtas savotiškas motinų sąjūdis.

---

[24] Union Internationale des Ligues Feminines Catholiques.

[25] Kongreso darbai (nespausdinti).

[26] L. K. Moterų Draugija savo konferencijos proga 1937 metais, gindama šeimą, įteikė Seimui tokio turinio peticiją:

Geruosius tautos sūnus, sąžiningus ir dorus piliečius gali duoti tik religinga, pastovi šeima ir katalikiška mokykla, todėl, savo Jubiliejinės Konferencijos proga, Lietuvių Katalikių Moterų Draugijos visos Lietuvos atstovės prašo Seimą sudrausti šeimų griovikus, šalint įvairius persiškyrėlius ir susimetėlius iš atsakingų pareigų, o ypač iš auklėtojų pareigų, nes tokiose vietose būdami jie labai piktina visuomenę, o ypač mokyklinį jaunimą. Nuskriaustiems šeimos nariams globoti prašo išleisti įstatymą, o visas katalikiškas mokyklas remti materiališkai ir morališkai.

[27] Tačiau 1938 metų L. K. Moterų Draugijos konferencijos rezoliucijose pirmoj vietoj randame:

L. K. Moterų Dr-jos Konferencija, įvykusi š. m. kovo mėn. 20—22 d., konstatavo, kad motinos ir vaiko sveikatos apsauga Lietuvos kaime nėra atitinkamoj aukštumoj, kas daro didelės žalos lietuvių tautos pajėgumui bei atsparumui, kreipia vyriausybės ir visuomenės dėmesį, prašydama suteikti pagalbos motinai ir vaikui jų sunkioje būklėje ir siūlo:

Draugijos skyriuose, parapijos ribose, steigiami jaunų motinų rateliai, kurių uždavinys yra sąmoninti motinas jų auklėjimo pareigose, sudaryti sąlygas, kad jos pažintų besivystantį žmogų (vaiką), ir praplėsti jų auklėjimo akiratį, kad galėtų sėkmingiau pasirinkti auklėjimo priemones. Veikimo plotą čia, žinoma, sudaro kaimo ir miestelio šeima. Tačiau jau labai metas yra susirūpinti ir mūsų darbininko šeima, ir tai ypač, kad ji yra net labai nepatogioj materialinėj ir dvasinėj situacijoj, kurioje nepajėgia tinkamai susiorientuoti. Darbininko šeimai daugiau negu visiems kitiems būtų reikalinga pasiruošusi socialinė talkininkė, sugebanti šeimai padėti įvairiose jos gyvenimo situacijose tokiu būdu, kad pagaliau šeimoje gyvenimo jėgos pabustų ir pasireikštų teigiamu savo uždavinių atlikimu. Darbininkui, be abejo, gali dar padėti ir organizacijos, kultūrklubai, liaudies universitetai, vakariniai kursai, bet visoms toms įstaigoms reikia pasirengusių vadovų, kuriuos turėtų parengti socialinė mokykla.

Didelis susirūpinimas reiškiamas tautoje mūsų šviesuolių šeima. Šitas susirūpinimas yra pagrįstas: tik atsiminkime šviesuolių šeimos istoriją ir neretai dvasinį nepasirengimą gyvenamai situacijai. Miesto šeimai padėti patarimais auklėjimo darbe yra skirtas Motinoms ir Vaikams globoti organizacijų sąjungos įsteigtas konsultacijos kabinetas. Pastaruoju laiku L. K. Moterų Draugijos iniciatyva pradėtas yra sąjūdis ir mūsų šviesuolių šeimose. Kaune 1938 metų pabaigoje susidarė šviesuolių motinų būrelis, kuris savo uždaviniu laiko šeimos gyvenamosios situacijos pažinimą, šeimos pedagogikos klausimų nagrinėjimą ir prisidėjimą prie šeiminės pedagogikos kūrimo. Tas sąjūdis plečiamas ta prasme, kad didesniuose miestuose retkarčiais sukviečiamos šviesuolės motinos į paskaitas, į pasitarimus šeiminio auklėjimo klausimų aptarti. Šiam sąjūdžiui Lietuvos miestuose vadovauja minėtasis, vadinamas centrinis, motinų būrelis.

Ta pati motinų organizacija rengia tiek Kaune, tiek provincijoje savo nariams konferencijas, kursus šeimos gyvenimo ir šeiminio auklėjimo klausimams nušviesti. Pvz., vienos tokios konferencijos paskaitos yra išleistos knygele „Krikščioniškoji šeima". Draugija laiko savo uždaviniu parūpinti šeiminiam auklėjimui literatūros, todėl ji turi, be knygelės „Kelias į laimingą šeimą", savo dvisavaitiniame laikrašty nuolatinį skyrių motinoms.

Be to, šviesuolėms motinoms auklėjimo darbe stengiasi padėti „Naujoji Vaidilutė" ir „Motina ir Vaikas".

Svarstydami organizuotas pastangas padėti šeimai, pasigendame pla-

---

1. Suteikti nemokamą gimdymo pagalbą kaimo moterims.
2. Įsteigti skrajojamas motinos ir vaiko higienos parodas.
3. Prašyti savivaldybes skirti dalį lėšų motinos ir vaiko sveikatos reikalams.
4. Prašyti Švietimo Ministeriją įvesti privalomą motinos ir vaiko higienos kursą aukštesniosiose mokyklose, ir papildomus šeimai pasiruošimo kursus pradžios, vidurinėse ir aukštesnėse mokyklose mergaitėms ir berniukams.

ningų pastangų, išskyrus vieną kitą sporadinį pasireiškimą, vyrų ir jaunimo įvairiose organizacijose.

Taip pat dar nėra pilnai ir giliai panaudota organizuotos visuomenės įtaka įvairių rūšių pramogoms, šeimai naudingos opinijos visuomenėje sudarymui, dailiajai literatūrai, menui, kinui, — kad tas viskas neprisidėtų prie šeimos moralės žlugdymo, bet atvirkščiai — kad keltų tautos dorovingumą. Be abejo, netrūksta šiais klausimais atskirų taurių žmonių pareiškimų ir viešai, — spaudoje, susirinkimuose, — tačiau mūsų laikais, atrodo, būtų reikalinga organizuota galybė, kuri įstengtų sužadinti tais klausimais susirūpinti žmonių protus ir valią. Nepanaudota dar organizuota jėga ir specialioms, šeimai naudingoms, mokykloms steigti, organizuoti: pvz., neturime nė vienos mokyklos, jokių kursų, kur galima būtų pasirengti šeiminio auklėjimo darbui.

Be abejo, šie visi trūkumai gali būti kiek pateisinami, turint galvoje mūsų kultūrinį ir materialinį pajėgumą, bet tas taip pat rodo, kad mūsų tautoje reikalinga yra plati ir galinga talka padėti šeimai, atliekančiai tautai nepavaduojamas pareigas.

Valstybė, kurios pagrindinis narvelis yra šeima, nes „ar šeima nėra jau maža valstybė, — klausia J. Schröteleris[28], — kurioje ugdomas ir būsimasis pilietis su pagrindinėmis pilietinėmis dorybėmis: su pasiryžimu egoizmą nugalėti, susitarti, atsidėti, pasiaukoti?“. Valstybė, būdama vyriausia tautos gėrybių valdytoja, negali pasilikti abejinga šeimos gyvenimui bei šeiminio auklėjimo klausimams. Kaip vyriausia gėrybių valdytoja, ji savo ūkinę politiką turėtų kreipti tokia kryptimi, kad kiekviena šeima turėtų sau tinkamą pragyvenimą, kad augąs vaikas šeimoje, kuri yra pirmoji vaiko tėvynė ir aktyviai prisideda prie žmogaus asmenybės susiformavimo, turėtų bent pakenčiamą kultūrinę aplinką. Kiekvienam tėvui turėtų būti užtikrintas uždarbis ir tuo būdu apsaugotas jo šeimos išlaikymas toks, kad motinai būtų galima dirbti tik namie. Tačiau valstybė negali būti abejinga ir žmonių pasirengimu šeimos pareigoms, o ypač auklėjimo uždaviniams atlikti, todėl ji turėtų remti organizuotos visuomenės pastangas, taip pat atkreipti dėmesį į mokyklas, kuriose rengiami būsimieji šeimų sudarytojai. Ji turėtų remti daromąsias pastangas kurti specialines mokyklas, tarnaujančias minėtiems reikalams, ir aprūpinti žmones, pasiryžusius dirbti šį valstybei reikalingą, o tautai išganingą, darbą. Pirmoj eilėj turėtų būti susirūpinta natūralios šeimos auklėjimo organizavimu ir pagalba kiekvienai šeimai, atliekant savo pareigas. Tik išimties atsitikimais tegalėtų būti pateisinamos steigiamosios, mūsų laikų visuomenės vargų pagimdytosios ir išaugintosios, įvairios socialinės globos ir

---

[28] *Josef Schröteler, S. J.*, Die erzieherische Lage der Zeit und die Aufgaben der Familie, 126 psl.

auklėjimo įstaigos, kurios vis dėlto šeimos pavaduoti auklėjimo darbe neįstengia ir pačios yra tik tiek vertingos, kiek sugeba pasekti šeimos auklėjimu.

„. . . pedagogas, kuris nori pažinti tikrąją auklėjamojo veikimo esmę, turi mokytis pas paprastą motiną ir pas paprastą tėvą. Ten yra tai, ką prigimtis įdiegė, dar švariai išlaikyta ir nesudrumsta“[29], sako J. Schröteleris.

LITERATŪRA

M. Baum und *A. Salomon,* Das Familienleben der Gegenwart, Berlin 1930.

J. Beeking, Die Grundlagen von Ehe und Familie.

J. Beeking, Der eheliche Mensch.

J. Beeking, Der Lebensraum von Ehe und Familie, Salzburg-Leipzig. Šie yra iš išleidžiamosios veikalų serijos, pavadintos „Ehe und Familie“.

Erna Corte, Forschungen über Bestand und Erschütterung der Familie in der Gegenwart, Bd. III, Berlin 1930.

F. W. U. Fröbel, Menschenerziehung.

A. Heinen, Familienpädagogik. „Handbuch der Erziehungswissenschaft“. Teil. III, Band I, München 1934.

O. Norušytė, Dorinis auklėjimas lietuvių šeimoje, „Naujosios Vaidilutės leidinys 1939.

M. Offenberg, Familienpädagogik und häusliche Erziehung „Lexikon der Pädagogik der Gegenwart“, Bd. I, Freiburg-Brsg. — 1930, 751 psl.

J. H. Pestalozzi, Lienhard und Gertrud.

J. H. Pestalozzi, Wie Gertrud ihre Kinder lehrt.

Pijaus XI enciklika apie krikščionišką jaunuomenės auklėjimą, Kaunas 1930.

Pijaus XI enciklika apie moterystę. „Tiesos Kelias“, tomas 1, 1931 m.

W. H. Riehl, Die Familie, Stuttgart [13]1925.

Fr. Schneider, Katholische Familienerziehung, Freiburg-Brsg 1936.

M. Lossli-Usteri, Les Enfants Difficiles et leur Milieu Familial Delachan & L. Niastlé S. a. 1935.

H. Hetzer, Mütterlichkeit, S. Hirzel in Leipzig 1937.

---

[29]) *Josef Schröteler, S. J.,* Die erzieherische Lage der Zeit und die Aufgabe der Familie, 127-128 psl.

Mūsų šviesuolio šeimos pedagogika

Antanas Šerkšnas

ĮVEDAMOSIOS PASTABOS

1. Mūsų šviesuolio šeimos sąvoka

Daug tautų yra neturėjusios ir dabar neturi politinės laisvės, kaip kad neturėjo jos ilgai ir mūsų tauta. Bet vargu rasime pasaulyje tautą, prieš kurios tautinę gyvybę, — prieš jos kultūrą, — būtų tiek kėsintasi, kiek prieš mūsų tautos. Rytų, vakarų ir pietų kaimynai mus draskyte draskė, žudyte žudė mūsų tautinę individualybę. Viena iš didžiųjų mūsų tautos nelaimių — tai senosios Lietuvos šviesuomenės sunaikinimas. Dėl tos šviesuomenės išnykimo mes esame įpratę, be jokių rezervų, kaltinti vien tik patį anų laikų šviesuolį. Bet iš tikrųjų dėl to išnykimo daugiau kaltos yra ano meto mūsų šviesuolio gyvenimo sąlygos, kurių pakeisti, Lietuvai susiejus savo likimą su Lenkijos likimu, lietuvis šviesuolis tikrai neįstengė. Pirmiausia reikia atsiminti, kad ano meto lietuvio šviesuolio sąvokos pagrindinė žymė buvo ne jo inteligencija, kaip dabar, bet jo turtingumas. Kai kalbama apie senosios Lietuvos šviesuolį, tai turima galvoje ne kas kita, kaip tik tų laikų „ponas“, t. y. bajoras, dvarininkas. Anais laikais Lietuvoje nebuvo mokyklų, kur didikai būtų galėję lavinti savo vaikus. Užsienių mokyklas pasiekdavo tik didžiųjų magnatų vaikai. Vidutinės ir net aukštesniosios aristokratijos vaikai būdavo tik namų išsilavinimo. Netekus politinio savarankiškumo ir *neturint savo rašomosios kalbos,* tokiam šviesuoliui liko tik du keliai: laikytis savo tėvų kalbos bei tradicijų ir užtat būti niekinamam, persekiojamam ir, pagaliau, svetimųjų kolonizacijos kombinacijų rezultate likti išstumtam iš gyvenimo arenos arba užmiršti savo kalbą, pasisavinti svetimas tradicijas, paleisti savo gyslomis svetimos kultūros srovę ir išsilaikyti gyvenimo viršūnėse. Pirmuoju keliu ėjusieji susiliejo su liaudimi, o antruoju — visiškai ištautėjo. Ir pirmuoju ir antruoju atveju jie, kaip šviesuoliai, mūsų tautai žuvo. Toks žuvimas ano meto šviesuoliui, kaip matome, buvo neišvengiamas.

Ilgą laiką tauta gyveno be šviesuomenės. Ateina aštuonioliktasis amžius. Nusirita per pasaulį šviečiamosios literatūros banga, po visus pa-

saulio kampus išnešiojusi žmogaus laisvės ir lygybės idėją. To paties amžiaus pabaigoje ir sekančio pradžioje tas idėjas realizuoja revoliuciniai sąjūdžiai. Ir lietuvis pradeda kvėpuoti nauju oru. *Iš liaudies gilumos pradeda dygti nauja šviesuomenė.* Pirmų pirmiesiems beatgimstančios tautos šviesuoliams dažniausiai nebuvo lemta šeimas susikurti. Valančius, Daukantas, Kudirka, Basanavičius, — tai tikri tautos kankiniai, kurie, besirūpindami skurstančios savo tautos reikalais, neturėjo nei laiko, nei jėgų rūpintis savimi, savo šeima. Tiesa, tarp pačių pirmųjų atgimstančios Lietuvos sąmoningų šviesuolių randame ir Šliūpą su Vileišiu, ir dar vieną kitą, kurie pajėgė susikurti gana pavyzdingas ir gausias šeimas. Bet tai tik lašas jūroje. Šviesuolių masės ir toliau teko laukti iš liaudies gelmių.

Tas mūsų šviesuolis, kuris yra jau grynai lietuviškos mokyklos darbo, šeimos dar nėra susikūręs arba tik pradeda kurtis. Apie jo šeimos pedagogiką dar nėra ko kalbėti. Šito šviesuolio pedagoginis pajėgumas paaiškės dar po penkerių, šešerių metų. Šviesuoliai, kurių pedagoginis pajėgumas mums jau aiškus — kurie gerokai įpusėję arba jau bebaigią ugdyti savo vaikus — yra daugiausia pradėję mokslus prieš karą, o baigę juos karo metu arba Nepriklausomybės kūrimosi laikais; vadinasi, šeimas kūrėsi jie taip pat tuo metu. Beveik visi šitie šviesuoliai, kaip matėme, yra kilę tiesiog iš liaudies. Štai apie kokio šviesuolio šeimos pedagogiką mums teks čia kalbėti.

2. *Mūsų šviesuolio šeimos paskirtis*

Mūsų tautą nuo pražūties yra išgelbėjusi liaudis. Savo samanotose lūšnose ji išlaikė tėvų kalbą, išsaugojo savo tradicijas ir, pagaliau, savo krauju atpirko tautai politinę ir kultūrinę nepriklausomybę. Liaudis iki šiol pripildydavo ir mūsų viduriniąsias, ir aukštesniąsias mokyklas. Liaudžiai dėl to mes jaučiame daug sentimentų. Kadangi iš liaudies kilęs lietuvis vaikas, atėjęs į mokyklą, pasirodė gana inteligentingas ir neabejojamai gabus, ir kadangi iki šiol per mūsų mokyklą perėjusio, iš liaudies kilusio, vaiko dar neturėjome progos gyvenime palyginti su vaiku, kilusiu iš tikros šviesuolio šeimos, tai ir dabar visas mokyklos dėmesys nukrypęs yra į liaudies vaiką, o į šviesuolio vaiką maža vilčių tededama. Tai ypatingai jaučiama provincijos gimnazijose, kur šviesuolių vaikai sudaro nežymų procentą ir tarp kurių pasitaiko nemaža sutriuškinto charakterio individų. *Šiuo atžvilgiu mūsų mokykla turi būtinai persiorientuoti, nes tokia padėtis yra nenormali, tokia pažiūra yra nesveika.*

Kad mūsų prasčioko vaikas yra gana inteligentingas ir neabejotinai gabus, dėl to turime tik džiaugtis. Bet tai dar nereiškia, kad neprivalome

ieškoti savuosiuose dar inteligentingesnių ir gabesnių vaikų. *Tyrinėtojų yra konstatuota, kad gabiausi vaikai yra šviesuolių šeimose.* Labai įdomių ir gilių tyrinėjimų šioje srityje yra atlikę vokiečiai ir anglai. Negalima nepaminėti čia Drezdeno mokyklų inspektoriaus Hartnackės[1] tyrimo davinių, kuriuos jis gavo, 1914 m. ištyręs vieno Saksonijos rajono mokyklų 18 657 vaikus. Šitame skaičiuje buvo atitinkamas kiekis akademikų, liaudies mokytojų, mokytų prekybininkų, vidutinių valdininkų, žemesniųjų valdininkų, ūkininkų, amatininkų, fabrikų darbininkų, smulkiųjų pirklių ir padienių darbininkų bei tarnų vaikų. Akademikų vaikų Hartnackė rado 50,5% labai gabių ir labai gerai mokančiųsi, 44,6% gabių ir gerai mokančiųsi ir 4,9% vidutinių gabumų ir patenkinamai mokančiųsi. Negabių ir sunkiai mokančiųsi akademikų vaikų visai nerasta (tiriamųjų skaičius — 103). Antrą vietą užima liaudies mokytojų vaikai: 49,7% labai gabių ir labai gerai mokančiųsi, 42% gabių ir gerai mokančiųsi ir 8,3% patenkinamų gabumų ir patenkinamai mokančiųsi. Negabių ir sunkiai mokančiųsi čia taip pat nerasta (bendras skaičius — 157). Trečią vietą užima šviesesniųjų prekybininkų vaikai (26%, 52,6%, 20,5% ir 0,9% negabių, sunkiai mokančiųsi, bendras skaičius — 582). Ketvirtą vietą užima vidutinių valdininkų vaikai (bendras skaičius — 314), penktą vietą — žemesniųjų valdininkų (bendras skaičius — 1930), šeštą vietą — ūkininkų, su 2,6% negabių ir sunkiai mokančiųsi (bendras skaičius — 1248), septintą vietą — amatininkų, su 2,3% negabių ir sunkiai mokančiųsi (bendras skaičius — 4590), aštuntą vietą — fabrikų darbininkų, su 3,1% negabių (bendras skaičius — 6919), devintą vietą — smulkiųjų prekybininkų (bendras skaičius — 747) ir, pagaliau, dešimtą — padienių darbininkų ir tarnų vaikai, iš kurių rasta tik 8,3% labai gabių ir labai gerai mokančiųsi ir 32,3% gabių ir gerai mokančiųsi, 54,1% patenkinamų gabumų ir mokymosi ir 5,3% negabių, sunkiai mokančiųsi (bendras skaičius — 2067). Lygiai tą pat rodo ir anglų Duff-Thomson[2] 13 000 vaikų inteligencijos tyrimo daviniai. Stipriausios dvasinės jėgos, kaip matome, glūdi šviesuomenėje. Suprantama, šitą tiesą formuluojant, turima galvoje išlavinto proto, didelės dvasinės kultūros šviesuomenė, o ne tokia šviesuomenė, kuri, turėdama gerus materialinius išteklius, pajėgia naudotis civilizacijos priemonėmis ir tik iš viršaus žiba. Kad didesnės kultūros šviesuomenės vaikai gabumų, o tuo pačiu ir mokymosi pajėgumo, atžvilgiu aukščiausiai stovi — neabejotina tiesa. Šitą tiesą labai paremia ir paveldėjimo dėsniai.

Su vaiku, kilusiu iš šviesuolio šeimos, kaip matome, mokykla gali lengviau pasiekti siekiamąjį tikslą, negu su vaiku, kilusiu iš žemesnių

---

[1] Žr. Prof. Dr. Fr. Lenz, Über die biologischen Grundlagen der Erziehung, 24—27 psl. München 1927.

[2] Prof. Dr. Fr. Lenz, ten pat.

socialinių sluoksnių. Prie stipresnės šviesuolio vaiko dvasinės konstitucijos, kuri leidžia jį giliau išlavinti ir stipriau parengti atsakingam kultūros darbui, prisideda dar gyvenimo sąlygos, kurios taip pat lengvina mokyklai geriau pasiekti tikslą. Bet *lietuvio šviesuolio vaikas iki šiol* (imant visumą, ne atskirus atsitikimus) mokyklos vilčių dar nepateisino — jis *sunkiau buvo rengti rimtam kultūros darbui, negu žemesnių sluoksnių vaikas,* nežiūrint to, kad jis yra gabesnis ir turi geresnes sąlygas už šį pastarąjį. Čia kaltas yra ne pats šviesuolio vaikas, bet šeima, kurioje jis auga, ir visuomenė, kuri nesugeba tai šeimai padėti — padaryti ją pedagogiškai pajėgesnę. Štai kas verčia mus kalbėti apie šių dienų lietuvio šviesuolio šeimos pedagoginį pajėgumą ir pagalvoti apie metodus ir priemones tam pajėgumui pakelti. *Mūsų kultūra skurs tol, kol šviesuomenė bus nepajėgi. O šviesuomenė bus nepajėgi tol, kol šeimos, iš kurių ta šviesuomenė plaukia, bus nepajėgios auklėjimo darbe.* Iš šitų prielaidų seka mintis, kad šiandien turėtų būti mūsų svarbiausias uždavinys — pakelti lietuvio šviesuolio šeimos pedagoginį pajėgumą.

I. NATŪRALINIS MŪSŲ ŠVIESUOLIO ŠEIMOS PEDAGOGIKOS PAGRINDAS

1. Mūsų šviesuolio šeimos evoliucija

Lietuvis šviesuolis yra naujas padaras. Iki šviesuolio kėdės jam teko eiti sunkiu keliu. Gi tam šviesuoliui, apie kurį čia teks kalbėti, iki šviesuolio kėdės teko eiti net ir nenatūraliu keliu. Šviesuolio paskirčiai jis turėjo rengtis ne savo mokykloje, ne savo krašte. Savo tautos ateičiai bręsdamas, jis turėjo maitintis ne savo kultūra. Tai veiksniai, kurie kraipyte kraipė jo charakterį, trukdyte trukdė pasiekti sintetiškai pilną, pajėgią, kuriančią asmenybę. Taip brendusį mūsų šviesuolį staiga užklupo didžiuliai tautos reikalai. Be patyrimo, be tradicijų, be patarėjų, jis turėjo sėsti į referento, direktoriaus, ministerio, parlamentaro kėdę, turėjo imti į rankas rašytojo, publicisto, kritiko plunksną, vadovauti visuomenės sąjūdžiams ir t.t. Štai iš kur išėjo daugybė klaidų, kurių per pirmus du mūsų nepriklausomo gyvenimo dešimtmečius yra pridaryta visose gyvenimo srityse. Bet daugiausia ir stambiausių klaidų yra pridaryta auklėjimo srityje.

Tiesioginiai namų auklėjimo veikėjai yra tėvai. Jie sudaro šeimos atmosferą, kurioje vyksta auklėjimo vyksmas ir kuri apsprendžia visą vaiko ateitį. Tėvų sudaryta šeimos atmosfera gali būti pozityvi, negatyvi arba bespalvė. *Tik pozityvi šeimos atmosfera formuoja pozityvią, stiprią asmenybę.* Pozityvią šeimos atmosferą sudaro: 1) tėvų geras ir vienodas išauklėjimas, 2) didelis jų išsilavinimas ir 3) stipri, vieninga

pasaulėžiūra. Tas mūsų šviesuolis, apie kurio šeimos pedagogiką šiandien konkrečiai jau galima kalbėti, kurdamas šeimą, šitų trijų sąlygų neturėjo. Prieš Didįjį karą ir to karo metu, kaip žinome, valstiečiai į mokslus leido tik sūnus. Duktė mokyti — buvo didelė retenybė. Atgavus Nepriklausomybę, mūsų šviesuomenėje buvo didžiulė disproporcija moterų šviesuolių nenaudai. Pačiose Nepriklausomybės išvakarėse, jos kūrimosi metu ir jai tik susikūrus, kaip tik ir subrendo visi tie šviesuoliai vyrai, kurie mokslus ėjo prieš pat karą ir karo metu. Kuriant šeimą, šitam nelaimingam šviesuoliui liko du keliai: imti svetimtautę šviesuolę, su kuria jis drauge ėjo mokslą, drauge jaunystės džiaugsmus ir nelaimes pergyveno ir dėl to vienas kitam net ir sentimentų turėjo, arba sieti savo gyvenimo likimą su nelygaus išsilavinimo moterimi, bet sava lietuvaite. Mūsų šviesuolių paimtos svetimtautės daugiausia ir tikėjimo ne to, kurio yra jų vyrai. Šitas tautinis ir konfesinis priešingumas šeimoje gali būti aštriai nejaučiamas tol, kol vaikų nėra. *Bet kai reikia nuspręsti vaiko ateitis, kai reikia nustatyti auklėjimo tikslas, parinkti metodai ir priemonės, tada tas priešingumas nejučiomis išlenda, kaip aštri yla iš maišo.* „Priešingų konfesijų tėvai yra subrendusios dvasios žmonės ir stipriai prisirišę prie savo įsitikinimų. Vienas tokios moterystės partneris pasitiki savo tikėjimu, stengiasi pagal jį gyventi ir savo vaikams nori jį įskiepyti. Kitas gi partneris pasijunta pažemintas ir kenčia arba stengiasi savo keliu eiti“[3]. Tiesa, konfesinį priešingumą mūsų šviesuolis išsprendė labai paprastai: tarėsi sau esąs laisvamanis, nei savo, nei vaikų dėmesio nekreipė į jokią religiją ir tuo tarytum stengėsi pabėgti nuo savo likimo. Iš čia ir eina didžiausias pedagoginis nepajėgumas mūsų šviesuolio šeimoje. Mat, pasirodo, kad *tik ta pedagoginė sistema yra sėkminga, kuri paremta aiškia pasaulėžiūra ir tvirtais principais.* Šitą tiesą greit pastebėjo ir patys tokie ateistai arba religiniai indiferentai tėvai, kurie savo vaikus pradėjo siųsti į vienuolių vedamas mokyklas. Žinoma, kad ir geriausia mokykla — vis tiek ji nepajėgs pripildyti tos tuštumos, kurią namai yra palikę. Ir dar daugiau: *čia prasideda formuotis iš vaiko fariziejiškas tipas, nes jis mokykloje, tėvams pritariant, verčiamas prie to, ko namai nebepripažįsta.* Tai situacija, kuri triuškina vaiko charakterį. O „charakteris juk yra vieningas dalykas. Sausas, aiškios pasaulėžiūros neapipavidalintas, dorybių kalimas, tai mozaikinis darbas, kuris charakterį tik ardo. Grynas moralizavimas, be vidujinio religinio vaiko nusiteikimo, vieningos asmenybės nekuria, o greičiau ją drasko ir blaško“[4]. Toks draskymas ir blaškymas mūsų šviesuolio vaiko yra davęs jau blogų rezultatų. Tautybės atžvilgiu miš-

---

[3] Dr. Fr. Schneider, Katholische Familienerziehung, 33—34 psl., Freiburg i B. 1935.

[4] Fr. W. Foerster, Schule und Charakter, 297 psl., Zürich 1920.

riose šeimose tautinis momentas taip pat draskė besiformuojančią asmenybę iš vidaus ir trukdė jai pasiekti aukšto tobulumo laipsnio. Autoriui neišdildomą įspūdį padarė vienas pasikalbėjimas su mūsų šviesuolio šeimos motina, labai rimta moterimi, kuri pati yra rusų tautybės, stačiatikių tikybos. Ketvertą vaikų ji išauklėjusi lietuviškai ir katalikiškai. Auklėjusi juos taip, nenorėdama vyrui ir jo plačiai giminei širdies žeisti. Dabar ji labai gailisi, kad auklėjusi juos liet.-katal., o ne rus.-pravoslaviškai. Esą, rusų yra labai plati tautosaka: pasakos, lopšinės, dailioji literatūra — visa tai būtų patarnavę išauklėti platesnio masto, labiau pajėgiančius vaikus. Pradėję vaikščioti į mokyklą, jie būtų išmokę lietuviškai ir dabar, esą, lietuviškai šnekėtų švariau, negu jie šneka, nes, „kūdikystės metu pirmuosius šitos kalbos pagrindus dėjau aš, pati jos maža temokėdama", sako ta motina. Paklausus, kaip būtų buvę su vaikų tautybe, jeigu ji juos iš mažens būtų auklėjusi rusiškai, motina atsakė: „Aš juos būčiau išauklėjusi patriotais lietuviais". Graudu darosi, klausant tokios kalbos. Pati motina, taip samprotaujanti, suprastina ir atjaustina: ji gi inteligentė, giliai jaučianti moteris, suformuota kaip tik tų pasakų, lopšinių ir rašytinės dailiosios literatūros, kurių savo vaikams formuoti ji negalėjo panaudoti. Šičia ir glūdi žmogaus (šitokios motinos) ir tautos tragedija, kurią paliko mums istorija. Šita nelaiminga motina ištekėjo už lietuvio šviesuolio ne lietuviška kultūra susižavėjusi, ne iš pasiryžimo padėti nelaimingai, nuskriaustai tautai, o tik likimo prispirta. Štai kodėl mes šitą momentą vadiname ir tautos tragedija.

Pilnutinei asmenybei ugdyti reikiamų sąlygų nėra ir to mūsų šviesuolio šeimoje, kuris likimo buvo priverstas tą šeimą kurti su visai menkai išlavinta moterimi. Tokia moteris būtų gal idealiausia motina ūkininko, amatininko, darbininko ar kito kurio nors žemesnio socialinio rango šeimoje, bet ji yra nepajėgi šviesuolio šeimoje. Šviesuolis prie jam skirtos pozicijos visuomenėje turi būti pribrendęs. Tuo tarpu tokia motina prie tos pozicijos nėra pribrendusi. Jos vaikai tai pozicijai yra mokyklos brandinami, o ji pati stovi vietoje. Vaikai labai greit pastebi motinos nepajėgumą ir pradeda jį (tą nepajėgumą) išnaudoti. Apie 14-15 metus tokia motina savo vaikų pradeda nebesuprasti, tarp jos ir vaikų nutrūksta dvasinis kontaktas, ir savo vaikams ji neturi jokios įtakos. Tarp jos ir jos vaikų susidaro pragarmė. Vaikai pakliūva į draugų įtaką, ir, motinai nepajėgiant atsverti tos įtakos, dažnai pradeda formuotis iš jų baisūs žmonės. „Vaikas be jokios kritikos seka pripažintu vadu. Vado bandymai ir metodai pastumia jį į kraštutiniausias ekstremas"[5]. Palaidos vaikų gaujos, nuo kurios savo vaiko tokia motina nepajėgia atskirti, „vadas, paprastai, yra tas, kuris drąsiausiai pasiekia

---

[5] R. Reininger, Über sociale Verhaltungsweisen in der Vorpubertät, 8—9 psl., Wien 1925.

aukščiausio medžio viršūnę ir išmeta varnų lizdus, kuris pakelia sunkiausį daiktą, ne pagal savo bendruomenės narių pajėgumą, kuris geriausiai moka išsisukti, pakliuvęs už nešvarius darbus"[6]. Pavojingiausia yra tai, kad „tokio vado pavojinga tironiškoji jėga glūdi ne išviršiniame valdomojo spaudime, bet išvidiniame jo stengimesi vadui paklusti... Tokiam tironui į rankas pakliuvęs vaikas turi permatyti visą tos tironijos baisumą, kad jis galėtų radikaliai pasukti savo gyvenimo vairą kitu keliu"[7]. *Visą tą baisumą permatyti pats vaikas yra nepajėgus. Tą baisumą pirmiausia turi permatyti tėvai, o paskui — padėti ir vaikui jį permatyti.* Štai kodėl sakome, kad toje šeimoje, kur motina nepajėgia atsverti vaikams neigiamos svetimos įtakos, pilnutinei asmenybei ugdyti sąlygų nėra. Ta motina, kuri nėra pribrendusi šviesuolio šeimos paskirčiai, negali pajėgti sukurti šeimoje tokias sąlygas, kokias pajėgia sukurti tai paskirčiai pribrendusi motina. Žinoma, čia neturime galvoje tų retų išimčių, kur net ir labai nedidelio išsilavinimo šviesuolio šeimos motina išugdo pozityviausias asmenybes.

Brendimo metu mūsų šviesuolis neturėjo gero patarėjo, kuris būtų pataręs jam rimtuose gyvenimo klausimuose. Tėvai jo buvo prastuoliai, o mokytojai — rusai. Pirmieji dėl nepajėgumo, antrieji dėl kraujo ir dvasios svetimumo lietuviui šviesuoliui tikrų gyvenimo kelių parodyti negalėjo. Tų kelių mūsų šviesuolis turėjo pats ieškoti. Beieškodamas, jis daug klaidžiojo. Neprityręs ir niekieno nevadovaujamas, jaunas mūsų šviesuolis padarė klaidų, kurias vėliau pataisė. Bet padarė jis ir nepataisomų klaidų. Daugiausia nepataisomų klaidų pridarė mūsų šviesuoliai šeimas besikurdami. Tie, kurie vedė svetimtautes arba nelygaus išsilavinimo saviškes, tai darė dėl to, kad nebuvo iš ko pasirinkti. Bet buvo ir tokių šviesuolių, kurie vedė, nors ir retai tada pasitaikiusias, savąsias šviesuoles, visiškai nekreipdami dėmesio į savo ir jos charakterius, nepagalvoję, ar tie charakteriai tarp savęs sutiks, ar sudarys jie sklandžią dvasinę harmoniją, kuri turės būti naujų kartų ugdymo pagrindu. Tas pat galima pasakyti ir apie mūsų moterį šviesuolę. Dėl to šiandien mes *turime pasibaisėtinai didelį skaičių persiskyrusių šviesuolių tėvų. Auklėjimo sąlygas išardo ne tik tėvų persiskyrimas, bet ir jų tarpusavis nesugyvenimas. Lietuvoje dabar turime apie 20% šviesuolių šeimų, kurių tėvai tarp savęs nesugyvena. Apie 5% mūsų šviesuolių tėvų yra persiskyrę.* Vadinasi, apie ketvirtadalis mūsų šviesuolių šeimų neturi natūralinių auklėjimo sąlygų. Štai kodėl šiandien mūsų mokykla mokymui ir auklėjimui prasčiausia medžiaga laiko šviesuolio vaiką. Tai pavojingas momentas tautos gyvenime: ta medžiaga, kuri iš esmės, kaip matėme, yra geriausia, mūsų šviesuolių šeimose tiek sudarkyta, kad mo-

---

[6] Dr. H. Schröder, Soziologie der Volksschulklasse, 133 psl., Halle 1928.
[7] Fr. W. Foerster, Lebensführung, 74—75 psl., Leipzig 1922.

kykloje ji jau yra menkiausia. Dar pavojingesnis šis momentas yra dėl to, kad toks sugedęs šviesuolio šeimos vaikas neigiama kryptimi veda ir geros šeimos vaiką.

2. *Mūsų šviesuolio šeimos dvasia*

Pastudijavę keletą atskirų šeimų, galime pastebėti, kad net to paties socialinio ir kultūrinio lygmens šeimos savo vidaus nuotaika nėra vienodos. Vienos jų yra švelnesnės, jaukesnės, malonesnės, o kitos — grubesnės, aštresnės, atstumiančios. Šita vidaus nuotaika paprastai yra vadinama šeimos dvasia. Šeimos dvasia tai nėra kažkokia, šalia individų esanti, substancialinė lytis, bet atskirų šeimos narių vieningas nusiteikimas, išaugęs iš tuos narius veikiančių endogeniškų ir egzogeniškų priežasčių. Įsigilinę į šeimos dvasios esmę, pastebime, kad ji (toji dvasia) yra drauge ir augančią kartą ugdanti medžiaga. *Šeimos dvasia vaikai minta, stiprėja ir panašėja į tos dvasios kūrėjus — tėvus.* Štai iš kur kilęs gilus mūsų žmonių palyginimas: obuolys nuo obels netoli tenukrinta.

Šeimos dvasios kūrėjai turi būti tėvai. Savo dalį į šeimos dvasią įneša ir tarnai, seneliai, taip pat kiti šeimos nariai, kur jų yra. Kartais atsitinka ir taip, kad tėvai nepajėgia atsverti kitų šeimos narių dvasinių nusiteikimų sumos ir lieka šeimoje ne dominuojanti jėga, bet tik šeimos gyvenime dalyvauja nariai. Tai būna ten, kur tėvai negali atsiskirti su savo šeima ir vesti savarankišką gyvenimą, pavyzdžiui, ūkininkų šeimose. Šeimos dvasia gali būti pozityvi arba negatyvi. *Pozityvi šeimos dvasia formuoja iš vaiko pozityvią asmenybę, o negatyvi — augina menkavertį individą.* „Taip nesąmoningai ir nejučiomis šeimoje, toje nedidelėje visuomenės ląstelėje, tame siaurame ratelyje, kuriama naujųjų kartų ateitis. Tikėjimo jėga, stipri artimo meilė ir sugebėjimas pasiaukoti visuomenei — visa tai priklauso nuo to, kiek šeimos nariai, ir tai nuo pat kūdikystės dienų, yra įpratę gerbti ir laikytis Kūrėjo nustatytų šventų tvarkos nuostatų“[8].

Šeimos dvasios kokybę apsprendžia: 1) tėvų išsiauklėjimas, 2) jų kultūrinis ir pasaulėžiūrinis subrendimas ir 3) materialinis pajėgumas. Pažiūrėkime į mūsų šviesuolio šeimą šitais trimis atžvilgiais.

Sistemingo auklėjimo mūsų šviesuolis nėra gavęs. Gimęs ir vaikystės dienas praleidęs jis tokioje šeimoje, kur visą auklėjamąją galią savo rankose turi aplinka, natūralinės tos šeimos gyvenimo sąlygos. Mūsų tėvai, iš kurių šeimų kilę čia kalbamieji šviesuoliai, jokių auklėjimo teo-

---

[8] W. Ellbracht, Erziehung in der Familie, 8 psl.

rijų nepažino, bet jie visada suprato vaiko priežiūros reikšmę. Mūsų kaimietis ir šiandien aiškiai nuvokia, kas vaikui galima ir ko negalima. Reto mūsų kaimiečio šeimoje nėra pakankamos drausmės, jeigu tik tėvai patys savarankiškai gyvena. Mūsų kaimiečiui auklėjimo darbą lengvina ta aplinkybė, kad kaime vaikui nėra sąlygų pasidaryti masės nariu. Negatyvūs masės nusiteikimai, kas dažnai pasitaiko mokykloje arba miesto vadinamųjų gatvės vaikų gaujose, yra vėžys, kuris graužte graužia į tą masę pakliuvusio, nekalto vaiko besivystantį charakterį, nuodyte nuodija jo individualybę, ir taip suformuoja menkavertį žmogų. Natūralinėje mūsų kaimiečio aplinkoje tokiai nuodingai masei susidaryti nėra laiko, nes kaime ir vaikai, ypač jau paaugliai, kuriems ir yra pavojingiausi tie negatyvūs masės nusiteikimai, dirba atitinkamą darbą. Štai dėl ko mūsų liaudies šeimose išauga, kad ir prasčiokai, bet dori ir ištikimi tautos ir konfesijos sūnūs. Iš tokios pat aplinkos kilęs mūsų šviesuolis moraliniu atžvilgiu, rodos, visa galva turėtų būti aukščiau už savo brolį kaimietį. Bet gyvenimas įrodė, kad mūsų šviesuolis moraliniu atžvilgiu stovi nė kiek ne aukščiau už tą savo brolį. Atrodo, tarytum be įtakos liks tos kultūrinės gėrybės, kurias jam mokykla per eilę metų teikė mokomosios medžiagos pavidalu. *Pasirodo, kad be reikiamo laipsnio vidinės disciplinos, be nuoširdaus mokyklos teikiamų gėrybių išgyvenimo, vien sausas tų gėrybių kalimas iš bręstančio žmogaus pozityvios asmenybės neformuoja.* Tokią vidinę discipliną, nuoširdų kultūrinių gėrybių išgyvenimą sužadinti ir palaikyti besimokančiam jaunuoliui tegali tik pajėgi, šilta namų aplinka, *kurios mūsų šviesuolis besimokydamas neturėjo.* Besimokydamas *mūsų šviesuolis gyveno ne savo, bet svetimoje, ir tai pedagoginiu atžvilgiu labai nepajėgioje, šeimoje.* Svarbiausiuoju žmogaus gyvenimo (fizinio ir dvasinio brendimo) metu vaikas buvo paliktas svetimuose žmonėse ir be jokios priežiūros. Šitą mūsų tautos momentą labai stipriai yra išreiškęs M. V a l a n č i u s „Luokės keliais išėjusio“ Augustino tragedijoje. Ypač ryškiai M. Valančius yra užakcentavęs čia kaip tik tą momentą, kada, tėvams pasiryžus sūnų padaryti „ponu“, vaikas išslysta iš tos natūralinės namų aplinkos, kuri yra svarbiausia kaimiečio auklėjimo pasisekimo sąlyga. Tokios natūralinės namų aplinkos brendimo metu neturėjimas žalojo mūsų šviesuolio charakterį, trukdė formuotis pilnutinei asmenybei. Suprantama, *tokiam šviesuoliui ir savo šeimos pozityvi dvasia sunkiau susikurti, negu tam, kuris pats yra išugdytas jo tėvų sukurtoje pozityvioje šeimos dvasioje.* Eidamas mokslus, mūsų šviesuolis mito visą devynioliktąjį amžių brendusia, o revoliucijos metu savo vaisius atidavusia, rusų nihilistine dvasia. Tas rusiškas nihilizmas, vėliau virtęs bolševizmu, visiškai deformavo lietuviško jaunuolio dvasią. Jaunas lietuvis šviesuolis žinojo, kad Lietuvoje nėra nei didžiulės išnaudojamųjų darbininkų masės, nei išnaudo-

tojų kapitalistų priespaudos, kaip tai buvo Rusijoje, ir vis dėlto jis ėjo „prieš kapitalistus", kovojo „su išnaudotojais", „naikino buržuaziją". Kiek daug stiprių lietuviškų jėgų nutekėjo šita, visiškai į svetimą baseiną tekančia, o mums jokios naudos nenešančia, srove! Nei tas rusiškasis nihilizmas, nei komunizmas, nei bolševizmas mums laisvės nežadėjo, nė vienas iš tų „izmų" mums jos ir neatnešė. Mums laisvę žadėjo tautos gelmėse glūdinti lietuviškoji sąmonė, o ją (tą laisvę) savo krauju išpirko tos lietuviškos sąmonės inspiruotas ir *tuos visus svetimus „izmus" metęs* lietuvis. Tik atgavę savo Nepriklausomybę ir įvykdę žemės reformą (ši spontaniškai išplaukė iš gilesnių tautos reikalų, negu „buržuazijos naikinimas", kaip dažnas gali pamanyti), lietuviai šviesuoliai momentaliai suprato, kad žydai ir rusai (Marksas, Engelsas, Leninas) ne jiems rašė savo „evangelijas", kuriomis jie tiek laiko gyveno ir maitinosi. Kad lietuviai šviesuoliai tai suprato ir pasijuto skaudžiai apsivylę, iškalbingai rodo ir tas faktas, kad jų labai nedaug liko ten, kur tos svetimos „evangelijos" buvo realizuotos ir kur jų vykdytojai sulaukė žadėtosios laimės.

Nors lietuvis šviesuolis ir suprato, kad tos idėjos jam buvo svetimos, betgi pačios idėjos jo charakteriui, jo dvasios struktūrai nepasiliko be pėdsakų. Tų idėjų sužalota *dvasia pereina į tikybinį, kultūrinį ir net į tautinį indiferentizmą.* Per du dešimtmečius *susiformuoja savotiška dvasinė buržuazija.* Šita buržuazija atitrūksta nuo tautos kamieno — kaimo, nes kaimas lieka tamsus, o kultūrinėmis gėrybėmis egoistiškai ima naudotis tik nedidelis sluoksnis tos buržuazijos. Šita indiferentiškai buržuaziška nuotaika apvaldo ir šeimos dvasią. *Tokia šeimos dvasia žadina vaiko entuziazmą ne vertybėms, bet paviršutiniškiems menkaverčiams gyvenimo reiškiniams.* Yra be galo simptomingas reiškinys, kad į studentų korporacijas stoja labai mažai mūsų šviesuolių vaikų. Tai yra tos buržuazinės šeimos dvasios konsekvencija. Mokykla konstatuoja, kad darbingumo atžvilgiu mūsų šviesuolio vaikas taip pat labai žemai stovi.

Mūsų šviesuolis iš tėvų nepaveldėjo jokių turtų. Turtais pertekęs jis nėra ir šiandien. Jeigu jis, per du dešimtmečius dirbęs, negirtuokliaudamas ir nekortuodamas, įsigijo keletos dešimčių tūkstančių vertės nuosavybę, kurios pusę, ar net du trečdalius, dar apsunkinusi yra skola, tai čia nėra turtu pertekimas. Ir vis dėlto mūsų šviesuolio šeimoje materialiniu atžvilgiu peržengiamos kuklumo ribos. Ypač tai jaučiama kiek didesnes pajamas turinčiose šeimose. Tokių šeimų narių apsirengimas ir vieši pasirodymai pasižymi ne skoningu, patogiu, paprastu kuklumu, bet — mada ir brangumu. Mūsų šviesuolio vaikas turi pinigų ne tik visokiems nereikalingiems menkniekiams pirkinėti, bet ir keturis, penkis kartus per savaitę į kiną eiti. Esama ir tokių šeimų, kur visu kuo namie aprūpintas vaikas „saviems reikalams" gauna dar po 25 lt. kas mėnuo.

„Savų reikalų“ toks vaikams greitai prisirenka tiek daug, kad jam prisieina tą „nedidelę algelę“ dar pasididinti. Ir dažnai jis pasididina ją nešvariu būdu. Tai yra tiesus ir aiškus kelias į įstaigos kasą, kuri po keletos metų bus jam patikėta.

II. KULTŪRINIS MŪSŲ ŠVIESUOLIO ŠEIMOS PEDAGOGIKOS PAGRINDAS

1. Mūsų šviesuolio pedagoginis pasirengimas

Pirmutiniai ir visų svarbiausi auklėtojai yra tėvai. Tėvo, kaip auklėtojo, darbo sėkmingumą apsprendžia du dalykai: 1) jo prigimtis ir 2) jo pasirengimas auklėjimo darbui. Kai kalbame apie auklėtojo prigimtį, tai turime galvoje tuos jo dvasios savumus, kurie įgalina jį ne tik įžvelgti, kas vaikui leistina ir ko neleistina, bet ir nuteikti vaiką nedaryti to, kas jam neleistina, o daryti tai, kas jam leistina. Šitokius dvasios savumus turįs auklėtojas pajėgia vaiką pratinti, kas kaip tik ir sudaro pačią auklėjimo vyksmo esmę. Toki auklėtojo dvasios savumai yra prigimties dovana, o ne išugdytas dalykas. Gyvenimas įrodė, kad net ir labiausiai išlavintas ir išauklėtas žmogus gali būti menkai pajėgus auklėtojas (veikėjas, ne formuluotojas) ir atvirkščiai, eilinis žmogus gali pajėgti puikiausiai vesti vaiką pozityvia kryptimi. Prisiminkime savo mokymosi dienas. Įeina į klasę vienas mokytojas, rodosi, paprastas, kuklus, niekuo nesiskiriąs nuo kitų, o klasėje tylu, ramu, pamokos darbas eina normaliausia vaga. Į tą pačią klasę įeina kitas mokytojas, rodos, energingas, gabus, o klasėje — anarchija. Randame tokius pat reiškinius ir šeimoje: vienų tėvų vaikai iš karto nujaučia, ko tėvai iš jų pageidauja, ir stengiasi tą jų pageidavimą vykdyti, o kitų — „neklauso“, ir gana.

Didelę klaidą darytume manydami, kad šeimose daugiausia ir daroma auklėjimo klaidų kaip tik dėl to, kad tėvai neturi auklėtojui reikiamų įgimtų dvasios savumų. Pirmiausia turime atsiminti, kad *mūsų minėtų dvasinių savumų neturi tik labai retas tėvas.* Antra, šeima tai ne mokykla: šeimoje vaikas gyvena individo, o mokykloje — masės psichologija. Ir dar daugiau: šeimoje yra s a v a s, o mokykloje — s v e t i m a s vaikas. Tas pats žmogus, kuris klasėje trisdešimties, keturiasdešimties svetimų vaikų visai nepajėgia suvaldyti, šeimoje tris, keturis savo vaikus gali visiškai gerai auklėti. Iš 320-ties man gerai pažįstamų šviesuolių šeimų, teradau 7 motinas (vadinasi, tik apie 2,2%), kurios iš prigimties yra nepajėgios šeimos auklėjimo darbui. Visose tose šeimose nepastebėjau nė vieno tėvo, kuris iš prigimties būtų visiškai nepajėgus šeimos auklėjimo darbui. Vadinasi, *dėl mūsų šviesuolio šeimos pedagoginio nepa-*

jėgumo kalta yra ne tėvų prigimtis, bet pedagoginio pasirengimo trūkumas.

Pasirengimas auklėjimo darbui jungia savyje du momentus: 1) pedagoginį išsilavinimą ir 2) praktinį patyrimą. Tėvas, kaip auklėtojas, gali pedagoginio patyrimo įsigyti: 1) šeimoje, kurioje jis pats gimė ir augo ir 2) šeimoje, kurią jis pats susikūrė ir auklėja. Šeimos, kurioje mūsų šviesuolis gimė ir augo, auklėjimo pavyzdžiu jis maža tegali pasinaudoti, nes ta šeima gyveno kitokiose sąlygose, turėjo kitus auklėjimo tikslus ir buvo auklėjimui menkai pajėgi. Mūsų šviesuolis, kaip šviesuolis, nepaveldėjo jokių šeimos tradicijų, jokios jo paskirčiai tinkamos auklėjimo sistemos, jokių metodų, jokio supratimo apie auklėjimo priemones. Dėl to jo paties susikurtoji šeima liko pedagoginių bandymų objektu. Tuos bandymus jis darė be jokios teorijos. Dėl to turėjo gerokai nukentėti bandomasis objektas — jo vaikas.

Pedagoginis išsilavinimas galima įsigyti: 1) mokykloje, 2) visuomenėje ir 3) lektūros pagalba. Mokykloje mūsų šviesuolis auklėjimo darbui visiškai nebuvo rengtas. Dėl šito kaltinti savęs mes negalime, nes mūsų šviesuolis, apie kurį čia kalbama, mokėsi svetimoje mokykloje. Bet kad iki šiol mūsų šviesuoliui geriau pasirengti šeimos auklėjimo darbui nepadėjo visuomenė — tai tik mes patys kalti. *Esame tiesiog nusikaltę tautos ateičiai, kad nesugebėjome iki šiol sukurti ir įvykdyti, šalia mokyklinio švietimo, sistemos, kuri būtų daug padėjusi tėvams ir auklėjimo darbe.* O visų didžiausias *nusikaltimas — tai, kad nesugebėjome pagaminti savo šeimoms pedagoginės literatūros.* Iki šiol nepajėgėme suprasti, kad mažoje tautoje, be organizuotos pagalbos, pedagoginė literatūra pati bujoti niekada negali, nes jai, lygiai kaip ir kitų sričių literatūrai, bujoti mažoje tautoje nėra sąlygų. Bet visuomenei sąmoningai ir organizuotai padedant, mažoje tautoje šiuo atžvilgiu galima pasiekti labai gerų rezultatų. Šiuo klausimu iki šiol mūsų Švietimo Ministerija konkretaus nieko nėra padariusi, o visuomenė — padariusi per maža. To viso rezultatai mūsų šviesuolio šeimoje labai ryškūs.

Šeimą, kuri supranta auklėjimo reikšmę, kuri pajėgia susiformuluoti auklėjimo tikslą ir sugeba pasirinkti geresnes auklėjimo priemones bei metodus, laikome turinčia *pedagoginę nuovoką.* Šita pedagoginė nuovoka charakterizuoja šeimos pajėgumą auklėjimo darbe. *Be pedagoginės nuovokos šeima yra pavojinga ne tik sau, bet ir plačiai aplinkai, kurioje ji gyvena.* Savo aplinkai pavojinga tokia šeima dėl to, kad joje augą vaikai griauna gerų šeimų vaikų akyse tai, ką jos (tos geros šeimos) per ilgą laiką sunkiai sukuria. Įsijautus į minėtų 320-ties mūsų šviesuolių šeimų tėvų ir vaikų tarpusavio santykius, pasisekė nustatyti, kad pedagoginę nuovoką turi tik 42,5% šeimų, iš kurių 18,3% sugeba net aiškiai formuluoti savo vaikų auklėjimo tikslus, nustatyti pagrindinius darbo metodus ir pasirinkti tin-

kamas priemones. Likusieji 57,5% minėtųjų šeimų yra be pedagoginės nuovokos. Iš jų yra 30,9% šeimų, kur, nors pozityviai asmenybei augti sąlygų ir nėra, bet šeimos drausmė, kad ir jėga, šiaip taip pajėgiama palaikyti. Gi 26,6% tų šeimų yra tokios, kur „vaikai ką nori, tą daro". *Šitų nelaimingų šeimų vaikai yra tiesiog nuodai, kurie žudo visą masę gerų vaikų, ypač brendimo metu.* Pedagoginiu atžvilgiu pajėgesnės šeimos skųste skundžiasi, kad joms labai trukdo auklėjimo darbą svetimų šeimų „palaidi vaikai". Pedagoginiu atžvilgiu pajėgesnė šeima žino, sakysime, kad neribotas kinų lankymas iš vaiko formuoja menkavertį žmogų, ir savo vaikui neleidžia žiūrėti visokių filmų. Tuo tarpu jų vaiko draugas, be jokios pedagoginės nuovokos šviesuolio šeimos vaikas, niekieno neprižiūrimas ir nereguliuojamas, eina keturis, penkis kartus per savaitę į kiną (mūsų šviesuolių esama ir tokių šeimų!) ir žiūri net ir tokių filmų, kurios tiesiog drasko vidinę jo vienybę. Vaikas nepajėgia suvokti, kad toks kinų lankymas žudo jo ateitį. Atvirkščiai, jis mano, kad to, kuris laisvai lanko visokius kinus, kaip tik geriausia ateitis. Geros šeimos vaikui kyla klausimas: kodėl „tik man v i s k a s draudžiama", kodėl „v i s i e m s tai galima, tik man negalima?" Šitoki skundai — tai ženklai ligos, kuria vaikas apsikrėtė nuo palaidų, be jokių normų gyvenančių draugų.

Niekur nerasime tėvų, kurie nenorėtų, kad jų vaikas užaugtų geras žmogus. Šituo dėsniu remdamiesi, galime tvirtinti, kad *visos auklėjimo negerovės mūsų šviesuolio šeimoje darosi dėl tėvų nesupratimo auklėjimo reikšmės.* Iš tikrųjų, jeigu jie suprastų auklėjimo reikšmę, tai, norėdami susilaukti iš savo vaiko gero žmogaus, jie rūpintųsi savo pedagoginiu pajėgumu. Gyvenimas įrodė, kad tie *pedagoginės nuovokos neturintieji mūsų šviesuoliai kaip tik ir nesidomi auklėjimo klausimais:* jie nelanko pedagoginių paskaitų, sunkiai atkviečiami į mokyklos tėvų susirinkimus, nesiperka ir neskaito auklėjimo klausimus nagrinėjančios literatūros, neseka savo vaiko gerų ir blogų pasielgimų ir nedaro iš jų reikiamų išvadų.

Mūsų šviesuolio šeimai pedagogiškai tobulėti gerokai trukdo ir savotiška rūšis jo egoizmo: *per savo užgaidas ir iškrypusius palinkimus jis dažnai visiškai nemato savo vaiko ateities.* „Tokie šeimos egoistai nemato, koks pavojus dėl tokios trumparegystės gresia jų šeimos ateičiai... Tokių egoistų išauklėtiems vaikams trūksta to pat, ko trūko jų tėvams: jie paprastai būna išauginto kūno, bet neišauklėtos dvasios — kūnas juos ir valdo, ne dvasia"[9]. Tokie egoistai taip pat nori iš savo vaiko sulaukti gero žmogaus, bet jie nepajėgia išsižadėti siaurų, dažniausiai iškrypusių, savo asmens palinkimų ir sudaryti skaidrią šeimos atmosferą, kuri, kaip sakėme, yra pagrindinė sąlyga pozityviai asmenybei ugdyti.

---

[9] Fr. W. Foerster, Lebensführung, 87 psl., Leipzig 1922.

2. *Pedagoginiai santykiai mūsų šviesuolio šeimoje*

Tarpasmeninės difuzijos keliu per vaiką plaukia tėvų dvasios srovė[10]. Dalis tos dvasinės energijos pakliūva į vaiko sąmonės sferą ir duoda tuojau apčiuopiamus vaisius, o dalis — paskęsta jo pasąmonėje, ten glūdi ir išsiveržia kartais gana po ilgo laiko. Formuojant asmenybę, svarbiausia yra tai, kad tas dvasinį pavidalą formuojąs skulptorius (šiuo atveju — tėvas, motina) pakiltų iki tokio sąmoningumo laipsnio, kuris padėtų jam suvokti tą paslaptingąją dvasios srovę, kuri sruvena iš jo į vaiką, kuri veikia pastarojo sąmonę ir pildo jo pasąmonės gelmes. Tokio sąmoningumo laipsnio nepasiekę tėvai dažniausiai nenusivokia, ką jie dirba ir kokių vaisių jie iš savo darbo laukia. Šitas sąmoningumas — tai pagrindinė tėvų ir vaikų pozityvaus santykiavimo sąlyga.

Namų ugdymas yra betarpiškas ugdytojo veikimas į ugdytinį. Dėl to *pozityvus namų ugdymas neįmanomas be nuoširdaus, gilaus dvasinio kontakto tarp tėvų ir vaikų.* Dvasinis kontaktas nėra tas banalus, dirbtinis tėvų stengimasis „bendrauti" su vaikais, kartais vaikams pataikaujant, gerinantis, o kartais net visaip viliojant juos prie savęs: *dvasinis kontaktas yra ne kas kita, kaip tik tėvo įsijautimas į vaiką, iš vienos pusės, ir sudarymas sąlygų vaikui įsijausti į tėvą, iš kitos pusės.* Išsijungus šiam dvasiniam kontaktui, negali būti jokios kalbos apie pozityvų ugdymo vyksmą. Kai motina ar tėvas nėra dvasiniame kontakte su savo vaiku, jie vaiko nebeturi: jų vaiką formuoja pašaliniai veiksniai, ne patys tėvai. Vaikai, su kuriais jų tėvai nepajėgia išlaikyti dvasinio kontakto, per visą brendimo laiką seksualiniu, moraliniu ir socialiniu atžvilgiu „šviečiami" yra ne tėvų, bet sugedusių draugų. Tokių draugų — „švietėjų" įtaka pradedančiam bręsti vaikui yra milžiniškai didelė. Ją atsverti tegali tik tie tėvai, kurie giliau jaučia visą savo vaiko sielos bangavimą ir kurie savo vaiko akyse turi tokį autoritetą, kuriam vaikas nejučiomis lenkia savo galvą ir subordinuojasi. Tėvai, kurie vengia liesti bręstančio vaiko sąmonę ir jausmus knietinčius subtilius klausimus ir juos nušviesti sau pageidaujama, o vaikui suprantama prasme, vaikų akyse savo autoriteto nekelia, bet jį žemina. Tokie tėvai lengviausiai ir pastumia vaiką sugedusiems draugams į globą. Tai didžiausia tragedija šeimos gyvenime: pagimdytas, išmaitintas, išaugintas vaikas išplėšiamas iš motinos rankų ir formuojamas menkaverčiu žmogumi.

Mūsų šviesuolio šeimoje šitas dvasinis kontaktas tarp tėvų ir vaikų dažniausiai nėra nutrūkęs, bet i š s i g i m ę s. Žinoma, čia turimos galvoje tik tos šeimos, kur tėvai tarp savęs sugyvena ir kur apskritai nėra šeimos nesklandumų. Mūsų šviesuolio šeimoje esąs dvasinis kontaktas nėra paremtas tėvų giliu įsijautimu į vaiko sielos bangavimą sąryšyje su gy-

---

[10] Plg. Dr. A. Maceina, Ugdytojas ir ugdytinis, „Logos", 124 psl., 1935.

venamąja aplinka ir moderniškojo gyvenimo sparta, iš vienos pusės, ir sudarytomis sąlygomis vaikui įsijausti į tėvų norus ir užsimojimus, iš kitos pusės. Mūsų šviesuolio šeimoje esąs dvasinis kontaktas yra ne kas kita, *kaip paprastas vaikų atvirumas tėvams.* Nepažįstant mūsų šviesuolio šeimos dvasinės struktūros, galima būtų spręsti, kad tas vaikų atvirumas ir yra stipraus dvasinio kontakto konsekvencija. Bet iš tikrųjų tas atvirumas plaukia ne iš gilaus tėvų įsijautimo į vaiką ir, atvirkščiai, vaiko įsijautimo į tėvus, kas, kaip matėme, ir sudaro dvasinio kontakto pagrindą, bet *iš davimo vaikams šeimoje ir gyvenime neribotos laisvės ir „apsisprendimo teisės“*, kas, kaip matome, tenka laikyti ne dvasiniu kontaktu, o dvasine anarchija. Mūsų šviesuolio šeimos „dvasinį kontaktą“ galima pavaizduoti tokiu pavyzdžiu. Neseniai Kaune praūžė Europos krepšinio pirmenybių rungtynės. Rungtynės tęsėsi 7 dienas, kasdien maždaug po keturias valandas. Į sporto halę susirinkdavo kasdien po vienuolika, dvylika tūkstančių žiūrovų. Žiūrovams tekdavo grįžti namo naktį apie 23 (vieną dieną — net 23,5) val. *Į tas rungtynes turėjo nuolatinius bilietus 56,2% Kauno lietuvių šviesuolių vaikų, 13—16 metų amžiaus gimnazistų* (apskaitymą darant, neskirta lytis ir neimta mažiau kaip 13 ir daugiau kaip 16 metų). Autoriui teko patirti net tokių atsitikimų: nuolatinius bilietus į minėtas rungtynes turėjo *nemaža net 9 metų amžiaus mūsų šviesuolių vaikų.* Kodėl tokiam vaikui nebūti atviram namie: jis žino, kad ką jis i s a k y s, tai tėvai klusniai įvykdys. Šitokį „dvasinį kontaktą“ gali palaikyti su savo vaikais net paprasčiausi analfabetai tėvai, jei tik jie turėtų geras materialines sąlygas. „Pozityvi asmenybė ugdoma tik tada, jeigu ugdytojas ir ugdytinis: 1) vienas kitą giliai supranta, 2) vienas kitą nuoširdžiai atjaučia ir 3) stengiasi vienas kitam padėti“[11]. Taigi, be vaiko įsijautimo į tėvus nėra pozityvaus ugdymo. Ten, kur vaikas gyvena neribotomis užgaidomis, kurias tėvai be jokios atodairos tenkina, auga (dabar) šeimos ir (ateity) visuomenės parazitas, o ne asmenybė. Tas vaikas, kuris, 23 val. parėjo iš sporto halės ir tik dėl to rytojaus dieną neina į mokyklą, aišku, tėvų nesupranta, neatjaučia ir nesistengia jiems padėti. Tėvai gi tokį vaiką „atjaučia“ ir „stengiasi jam padėti“. Kaip matome, tai sugadinta ugdymui reikiama harmonija, ir dėl to negalima laukti iš tokio ugdymo pozityvių rezultatų.

Šitos rūšies vaikų „atjautimą“ ir „stengimąsi jiems padėti“ mūsų šviesuoliai paprastai vadina gryniausia tėvų meile vaikams. Pedagogika gi šituos dalykus vadina grynai zoologine meile. Šitoje zoologinėje meilėje paprastai glūdi negirdėtai didelis tėvų egoizmas. Čia jau yra kita rūšis egoizmo, negu ta, apie kurią kalbėjome praeitame skyriuje. Ten tėvai per savo užgaidas ir iškrypusius palinkimus nemato savo vaiko ateities, o čia

---

[11] Prof. M. Voerting, Lehrer und Schüler, 47—48 psl., Leipzig 1931.

— tėvai per savo vaiką nemato ir nejaučia aplinkos ir realaus gyvenimo Iš čia kilęs yra dvasinis ir fizinis vaikų lepinimas mūsų šviesuolių šeimose.

Visas auklėjimas prasideda paklusnumu (Nietzschė). „Paklusnumas yra didelė ir brangi dorybė, kuri veda žmogų į plačiausiai suprastą laisvę. Gerai paklusti pajėgiąs žmogus yra vidiniu atžvilgiu laisvas, jo gyvenimas eina tiesiu, pozityviu keliu“[12]. Mūsų šviesuolio vaikas nepajėgia paklusti tėvams. Tas nepaklusnumas plaukia iš šių šaltinių: 1) mūsų šviesuoliai, nesupratę didžiųjų vaiko laisvės šalininkų idėjų, savo vaikus nėra pratinę paklusti, 2) vaikas gali paklusti tik autoritetui, kurio mūsų šviesuolis savo vaiko akyse dažniausiai neturi, 3) vaiko paklusnumas — tai šeimoje nustatytų ir visiems šeimos nariams (ir tiems, kurie nustatė, ir tiems, kuriems nustatyta) gerbtinų ir brangintinų nuostatų laikymasis; jeigu tų nuostatų nesilaiko tėvai, tai stengiasi jų išvengti ir vaikai. Tuo nenorima pasakyti, kad tėvai tegali daryti šeimoje ir gyvenime tik tai, kas leista vaikams ir, atvirkščiai, kad vaikai gali daryti visa tai, kas tik leista tėvams. Ne. Čia turima galvoje tik kiekvienam šeimos nariui skirtų nuostatų laikymosi privalomumas. Mes apsirinkame manydami, kad vaikas „daug ko neišmano“, kad jis nesupranta, kas suaugusiam galima ir ko negalima. Vaikas paprastai daugiau supranta, negu mes manome. Pavyzdžiui, vaikas puikiai supranta, kada tėvas meluoja, kada jis tiesą sako. Neklusnų vaiką auklėja ir tėvų nesugebėjimas vaikams įsakyti, ko jie turi laikytis. „Kiekvienas auklėtojas turi būti taupus su įsakymais ir draudimais“[13]. Drausti reikia tik tie dalykai, kurie vaikui aiškiai neleistini. Bet uždraudimas turi būti be kompromisų vykdomas. Dažni kompromisai — tai auklėtojo silpnumas, kurį vaikas moka meistriškai išnaudoti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. *V. Ruzgas,* Vaikų auklėjimas, Kaunas 1935.
2. Motina ir Vaikas, mėnesinis žurnalas, galima pirkti įrišti komplektai.
3. *H. Hetzer,* Auklėjimo klaidos, Kaunas 1936.
4. *Dr. W. Stekel,* Briefe an eine Mutter. 3 Bd., Wien 1935.
5. *W. Ellbracht,* Erziehung in der Familie, Paderborn 1936.
6. *P. F. Thomas,* L'éducation dans la famille, 2 tomes, Paris 1927.
7. *L. Goirand,* Lettres sur l'éducation, 2 tomes, Paris 1922.
8. *Dr. Max Hammer,* Erziehungsprobleme des grosstädtischen Kleinbürgerhauses, Osterwieck 1932.
9. *Dr. Ad. Ferrière,* Die Erziehung in der Familie, Berlin 1927.
10. *Fr. Schneider,* Katholische Familienerziehung, Freiburg i. Br. 1935.
11. *Fr. W. Foerster,* Lebensführung, Leipzig 1922.

---

[12] W. Ellbracht, op. cit., 132 psl.
[13] W. Ellbracht, op. cit., 137 psl.

K A L B A

LITERATŪRA

K R I T I K A

T U R I N Y S

Lektorius Andrius AŠMANTAS, Vilnius
Iš romantiškosios į mokslinę kalbotyrą Lietuvoje

A. a. Prel. Al. Dambrauskas-Jakštas

Lektorius Juozas AMBRAZEVIČIUS, Kaunas
V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys
Jakšto ir Vaižganto jungas

Gimnazijos Mokytojas Vladas KULBOKAS, Vilnius
Jakštas ir „Draugija“

Gimnazijos Mokytojas Petras BUTĖNAS, Panevėžys
A. Jakšto poetinis žodynas

Iš romantiškosios į mokslinę kalbotyrą Lietuvoje

Andrius Ašmantas

Nors kalbos mokslas yra tiek pat senas, kiek ir pati žmonijos kultūra bei visų mokslų pradžia, tačiau nėra galutinai aišku, kas yra kalba. Kalba yra didelė kasdienybė, ir daugelis iš mūsų su ja taip apsipranta, kad joje nebemato vertybių ir klausimų, kurie tiktų rimtam mokslui. Vos vaikas nusirito nuo motinos kelių ir išmoko kiek švebeldžioti, — baigta jau su kalbos gudrybėmis.

Ne tik kalbos kasdienybė trukdo pačią kalbą tiksliau pažinti, bet ir tam tikros to paties mokslo tradicijos. Mat, ir mokslas nėra laisvas nuo madų, kurias kuria tam tikros gyvenimo aplinkybės. Šiandie, sakysime, iki gyvo kaulo, rodos, turėtų būti aišku, kad mes einam kraštutiniu keliu, kalbos apraiškas stebėdami ir vertindami tik raštu ir iš rašto. Užmirštas gyvasis žodis! Kodėl nekeliame, pagaliau, dar ir kitų klausimų: kas buvo toji kalba, kol ji rašte atsidūrė? Kur jos tikroji užuomazga? Kur jos kelias iki gyvo garsinio žodžio ir rašytinio ženklo, kurie yra juk tik viršiniai kalbos apdarai, iš kurių per greit dažnai sprendžiame jau pažįstą visą kalbą ir jos prigimtį? Reikia sutikti su Dr. L. Weisgerberiu: „Trūksta tikrojo kalbos mokslo, kuris kalbą mėgintų suprasti jos apraiškos formose, poveikiuose ir santykiuose“[1].

Iš tikrųjų, kalba būtų be galo platus dalykas, jei visuotinai ją tirtume. Juk kalba nesibaigia tik pasakytu ar parašytu žodžiu. Ji turi savą įtaką kitiems. O kur jos pradžia? Tokiu būdu sukasi, tarytum, koks kalbos ratas, kur neaišku, kur pradžia ir kur pabaiga. Čia daug yra priklaidžiota mūsų, bet nemažiau yra klaidžiota ir kitų tame „amžiname kalbos rate“.

Negalime būti laisvi ir mes nuo tų sunkumų ir painiavų, ypač šiuo kartu, kad keliamoji problema yra remiama paskolintiniais literatūros terminais. Ar čia reikia nukelti visą literatūrinį nusiteikimą ir galvojimą į mūsų kalbos istoriją ir joje ieškoti tų apraiškų, kurios galėtų būti vadinamos romantiškomis? Be abejo, turime sutikti, kad kinų sienos

---

[1] L. Weisgerber, Muttersprache und Geistesbildung, 6 psl. Göttingen 1929.

negali būti tarp kalbos ir literatūros. Juk kalba ir literatūra yra vieno ir to paties šaltinio dvi srovės, dar taip artimos, kad jas galime drąsiai pavadinti tikrosiomis seserimis, nes tas pats jų ir apdaras — žodis. Tačiau nei apdaras, net nei veido panašumas dar nedaro iš dviejų žmonių visiškos tapatybės, taip lygiai kalba ir literatūra, nors tekėdamos iš to paties šaltinio, nėra tie patys dalykai, kurių apraiškos būtų visiškai glaudžios ir iš esmės gretimos. Todėl ir nenuostabu, kad kalbos istorijoje nerandame tais pačiais terminais vadinamų kalbos laikotarpių bei jos reiškinių. Jei čia ir atsisakome vesti griežtą kalbos ir literatūros paralėlę, vis dėlto gyvai jaučiame, kad panašių reiškinių, kuriuos galėtume vadinti romantiškais, yra buvę mūsų kalbos istorijoje.

Kalba žmogui yra lyg saulėtą dieną jo šešėlis. Niekada jis negali su ja atsiskirti ir ištrūkti iš jos globos, kai jis ką mąsto, jaučia ar vaizduojasi. Bet kalba yra lygiai tas lydimasis jo šešėlis, kai siūbteli kas nauja jo minčių pasaulyje. Tos mintys prasiveržia į gyvenimą tik per kalbą. Jos savaip nuspalvina ir pačią kalbą. Va, mums raštas atsirado su evangelijos pritikusia mintimi: Evangelija turi būti skelbiama visoms tautoms jų kalba.

Evangelijai kalba ne griovimo, bet statymo pamatai. Sekdami mūsų tautos minties raidą, rasime ir kitokių pažiūrų ir lūkesčių, kurie buvo dedami į kalbą. Todėl šioje vietoje, šiame referate, norėdami išlaikyti mūsų tautos pažiūrų tolydumą į kalbą, negalėsime eiti siauruoju keliu: imti tik tai, kas grynojoje kalbotyroje pasakyta — pareikšta. Tokių liudijimų turėtume tuomet labai maža ir negalėtume rasti kaip tik pačių gaiviųjų minčių, kurios žvelgė į kalbą romantiškomis akimis ir kurios dėjo į kalbą romantiškus lūkesčius. Todėl turėsime čia kliudyti ne tik kalbotyrinius darbus, bet ir menkutes, o būdingas pažiūroms į kalbą pastabas, pasakytas kita proga ir nekalbotyriniuose veikaluose. Tiesa, tada negalėsime giliai į kiekvieną mažmožį pažvelgti, bet vis dėlto žvilgsnis bus visuotinesnis mūsų kalbos pažiūrų raidai.

Tačiau painu: kas tose kalbinėse pastabose jau laikytina romantiška? Čia, tur būt, reikės laikyti prieš akis du kriterijus. Pirmasis būtų tas, kad visados kalbines pastabas reikės vertinti anų laikų dvasia. Jei jos sutampa su to laiko kalbos dvasia, vargu begalėsime visa tai vadinti romantiška, nors šiandie tos pažiūros į kalbą būtų ir labai tolimos.

Antras kriterijus eitų iš šių dienų kalbos pažiūrų. Jei anuomet kas sugebėjo kalbos srityje prasiveržti į priekį taip toli, kad jų pažiūros į kalbą net šiandie yra didžiai branginamos, — vargu bus galima laikyti kalbos romantika.

Šitaip susiaurinę romantiškumo sąvoką mūsų kalbos istorijoje, turėsime taip pat pašalinti iš savo darbo akiračio ir tuos, kurie buvo pa-

prasti nemokšos ir prišnekėjo apie kalbą rimtai ar juokais visokių niekų. Žodžiu, teks čia vertinti tik tuos, kurie savo metu ar vėliau yra turėję tam tikrą reikšmingą įtaką mūsų pažiūroms į kalbą ir pačiai kalbotyrai.

II

Didingoji mūsų didžiosios kunigaikštijos politinė galybė nebuvo lydima savarankiškos tautinės kultūros galybės. Ji stokojo net pagarbos kalbai tų žmonių, kurie ją, tą valstybę, sukūrė. Valstybinis gyvenimas riedėjo, vežamas svetimų kalbų — lotynų, o ypač vėliau gudų-rusų kalbos žargono, kuris užleido vėliau savo vietą lenkų kalbai. Tačiau, kai toji didingoji kunigaikštija ėmė smukti ir kiti ją dar gyvą pradėjo prievarta laidoti, atbudo glūdėję jausmai, kurie pareikalavo pagarbos tiems, kurie ją kūrė. Ir štai čia susilaukiame garsiosios teorijos, kad lietuvių kilta iš romėnų. Tai teorijai į pagalbą ateina kalba, kurios ryškiausias kalbinių saitų su romėnais kūrėjas yra Michalo Lituanus. Jis kreipęsis (1550 m.) į Zigmantą (Žygimantą) Augustą: „Deja, sako, neturime gimnazijų (gimnasia litteraria), mokomės Maskvos raštų, kurie neseni ir neturi savyje nieko, kas keltų mumyse prakilnumo. *Rusų kalba yra svetima mums lietuviams,* kitaip pasakius, italams, nes mes juk turime italų kraujo. Mūsų giminystę su italais rodo kad ir pusiaulotyniškoji mūsų kalba ir romietiški mūsų senovės papročiai . . .[2] Ir štai, M. Biržiškos tvirtinimu, jai davęs savo rašte 74 žodžius lotyniškus, kurie rodą romėnišką lietuvių kilmę. Be abejo, čia jokio romantiškumo negalime rasti. Anuomet taip galvoti buvo galima ir tų pažiūrų laikės net T. Narbutas, dirbęs jau XIX a.[3] Pagaliau tam tikras žodžių giminumas šiandie, susikūrus lyginamajai kalbotyrai, yra įrodytas faktas, nes mūsų ir romėnų kalbos yra tos pačios indoeuropiečių kalbų šeimos. Todėl romėnų teorijos kūrėjai nėra tipiški kalbos romantikai, kuriems kalba būtų buvusi kažkas daugiau ir kita, negu anų metų pažiūros leido.

Čia tektų sustoti ir ties M. Daukša, kuris ir šiandie garsus savo Postilės (1599 m.) prakalba. Tiesa, toje M. Daukšos prakalboje pasirodo, kad jo pažiūros į kalbą yra žymiai platesnės, negu kitų jo amžininkų. Reikšmingiausi jo žodžiai yra šie: „Ne žemės derlumu, ne drabužių įvairumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tauta, bet labiau išlaikymu ir vartojimu savo kalbos, kuri didina ir išlaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę. Gimtoji kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės

---

[2] M. Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos, I, 62 psl. Kaunas 1931 m.
[3] V. Maciūnas: Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje, 108 psl. Kaunas 1939 m.

motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikink kalbą — sunaikinsi santaiką, vienybę ir dorovę"[4].

Be abejo, čia į kalbą yra daug platesniu žvilgsniu pažiūrėta, negu ir mes esame pratę. Todėl jis dažnai mūsų mokyklai romantikas. Bet jau ir šiandie, kai kalba yra suskaldyta įvairių ir siaurų kalbos dalykų specialistų, pasigendama visuotinesnio kalbos pažinimo. M. Daukša daugeliui galėtų būti puikiu to kelio skynėju. Mūsų tautos likimo istorija daugelį Daukšos minčių yra kruvinomis raidėmis įrašiusi, kad tai tiesa. Kas šiandie mūsų tautą labiausiai suplėšė ir dar ardo, ar ne savosios kalbos netekimas? Čia Daukša didžiu savo pastabumu ir gilia intuicija yra išvydęs gimtąją kalbą pilnesnę ir reikšmingesnę, negu mes sugebame ją suprasti ir išsiaiškinti. Bet vis dėlto neįžvelgiame jo mintyse netiesos, perdėjimo ar tuščio išaukštinimo, kurio neverta gimtoji tautos kalba. Daukša yra tik pralenkęs keliais šimtmečiais kalbos mokslą, suteikdamas jam tokį platų turinį, kurio neapžioja ir šių dienų mokslinė kalbotyra.

Mūsų kalbos pirmojo gramatiko D. Kleino darbai[5] ir buvo anuomet tikra revoliucija. Jis pasiryžo parašyti gramatiką kalbai, kuri suskilusi tarmėmis, rikli ir sumaišyta ir net neturinti pastovios vartosenos. Tačiau jis, puikiai pažindamas graikų ir lotynų kalbas ir jų istoriją, drąsiai tvirtino: „Taigi išdirbkime vieną tarmę, bendriausią, iš visų geriausią, kurią ką tik nurodėme"[6]. Jis ėmė laužti ledus, norėdamas sudaryti mūsų raštams pastovesnę bendrinę kalbą[7]. Vis dėlto jo darbas buvo vykdomas po didžių studijų ir labai realių užsimojimų. Čia ne romantika, bet didi pažanga.

Toks pat realus kūrinys ir „Universitas linguarum Lituaniae" 1737 m. Jame spėjamasis autorius, J. Jaknavičius, sudeda daug vertingų kalbinių pastabų, kurios remiamos tik kalbos duomenimis ir reiškiniais.

Tiesa, kiek skirtingos nuotaikos yra XVIII a. tų žmonių, kurie Mažojoje Lietuvoje ne tik kalbą tyrė, klaidžiodami visokiuose spėliojimuose apie lietuvių kalbos kilmę, bet ją labai nuoširdžiai ir gynė. Gindami lietuvių kalbą nuo naikinimo, jie ne tik ją vertino ir aukštino dėl jos kalbinių ypatybių, bet tiesiog šaukė: „Kalbą spausti reiškia Dievo kūrinį naikinti"[8].

O Zigfridas Ostermeyeris, išugdytas tų idėjų, savo veikale „Ar patartina išstumti lietuvių kalbą ir lietuvius sulieti su vokiečiais" (1817 m.) pulte puola tuos naikintojus: „tiems ponams būtų galima teisingai pa-

---

4 M. Biržiška, Rinktiniai mūsų senovės raštai, 29 psl. Kaunas 1927 m.
5 K. Kleinas, Grammatica Lituanica, 1653.
6 M. Biržiška, Rinktiniai mūsų senovės raštai, Kaunas, 1927 m., 232 psl.
7 Plg. Archivum Philologicum, VII, P. Joniko „Kleino gramatikų bendrinė kalba".
8 V. Mac., Lituanist. sąj. XIX a. pr., 131 psl.

sakyti: jei jums šita kalba ir tauta nepatinka, ko jūs čia atsikraustot; mes ir be jūsų apsieiti galime, jūs tik sumaiščių padarot"[9].

Sunku šiandie pritarti ir atmesti šią mintį, skelbiančią moralinę kalbos vertę. Ji neištirta, ir be galo sunkus jos tyrimas. Juk tai reti atsitikimai. Apie kalbos tam tikrą moralinę vertę kalbėjo ir M. Daukša, sakydamas: „Sunaikink kalbą, nugriausi saulę nuo dangaus, sumaišysi pasaulio tvarką, atimsi gyvybę ir garbę"[10].

Kad mažiems vaikams psichiškai nesveika maišyti kelias kalbas, niekas šiandie neabejoja. Bet nepasakysime, kad čia neglūdėtų ir moralinės tiesos. Pats, gyvendamas kelerius metus Klaipėdos krašte, nemaža turėjau progų stebėti žmones, kuriems būdavo didžiausias sunkumas apsispręsti tautiškai tik dėl to, kad jie moka gerai abi to krašto vartojamas kalbas. Tam tikrais konkrečiais atvejais galėdavai pamatyti, kad tų žmonių tam tikri kompromisai ir savotiškas laviravimas tarp dviejų tautybių būdavo įtartinas morališkai. Tikrai tada būdavo galima jausti, kad tie žmonės neprekiautų savo tautybe (o taip pasitaikydavo), jei temokėtų tik vieną savo gimtąją kalbą. Jei taip pasitaiko, tai tenka į tas pažiūras pažvelgti tik kaip į praplėstą kalbos supratimą ir jos nepaprastą reikšmę. Tada ir čia romantiškumo netektų ieškoti.

XIX amžius — tautų atbudimo amžius. Neliko ir mūsų tauta nepaliesta. Su tautos budimu be galo glaudžiai sutapo ir tuomet kalbos mokslo, ypač lyginamojo, kilimas. Mūsų kalba tada randama seniausia tarp gyvųjų Europos kalbų. Jei ji seniausia, tai ji geriausia, skambiausia ir tobuliausia. Nuostabu, kad šių įsitikinimų pasiekė tie žmonės, kurie lyginamojo kalbos mokslo dar nebuvo pažinę. Vienas tų minėtiniausių yra kun. Ksaveras Pr. Bohušas (kitų vadinamas Baužas). Jis įsitraukė į mūsų kalbos ir tautos istorijos tyrinėjimą lenkų Mokslo Bičiulių Draugijos dėka. Tos draugijos Varšuvos skyriaus (1806.XII.12) susirinkime skaitė paskaitą apie lietuvių tautą. Ši paskaita vėliau dar kiek papildyta ir išspausdinta 1808 m. atskira knygute, antrašte „O początkach narodu i języka litewskiego rozprawa". Šio veikaliuko yra trys dalys: I-je (6—64 psl.) sprendžia jis Lietuvos žemės ir tautos istoriją, II-oje (65—115 psl.) mėgina atsakyti į klausimą: „Ar lietuvių kalba yra savaiminga, ar kilusi iš kitos kalbos?" (65 psl.). Čia Ks. Bohušas, visai nepažindamas lyginamojo kalbos mokslo, bet veikiamas tautinės ambicijos, priėmė ne tik išvadą, kad lietuvių kalba yra savaiminga, bet dar be galo tobula ir kitų kalbų motina. Kai jam tenka spręsti lietuvių kalbos giminumą su slavų kalbomis, laiko jos savaimingumą taip aiškiu dalyku, kad sušunka: „aiškinti tokį aiškų dalyką, būtų tas pats, kaip saulę apšviesti vidudienį žiburiu ar žvake" (96 psl.).

---

9 V. Mac., ten pat, 131 psl.
10 M. Biržiška, Rinkt. mūsų sen. r., 29 psl.

III-oje dalyje (Język Litewski, uważany w sobie samym. 113—207 psl.), panagrinėjęs lietuvių kalbos žodyną, randa lietuvių kalbą tiek tobulą, lanksčią ir žodingą, kad ji buvusi jau savo tobulybėj tada, kai vokiečių ir prancūzų kalbos buvusios visai neaptašytos, o apie jų dailumą niekas nė negalvojęs (154—155 psl.).

Ks. Bohušas, pats menkai temokėdamas lietuviškai[11], yra buvęs, kaip V. Maciūno įrodyta, Mažosios Lietuvos kalbininkų didžiojoje įtakoje. Lietuvių kalbos aukštinimas ir nesigailėjimas skambių žodžių yra jo tautinės ambicijos reikalas ir jau tikrai romantiškas nusiteikimas, kuriam trūksta objektyvumo ir duomenų tvirtinimams, kad lietuvių turėta sava literatūra ir t.t. Tačiau Bohušas yra turėjęs daug džiuginamos ir net paskatinamos įtakos XIX a. žemaičių bajorams ir kitiems, kurie domėjosi savo gimtąja kalba[12]. Iš visų kitų atskirai galėtų būti paminėtas Simanas Daukantas (1793—1864). Jis skiriasi iš visų ano meto patriotų rašytojų tuo, kad labai griežtai nusikreipė nuo lenkų ir jos kultūros. Šis jo nusigręžimas labai atsiliepė ne tik jo istoriniams darbams, bet ir jo kalbinėms pastaboms. Jis žiūrėjo į lietuvių tautą ir kalbą, kaip į savarankiškiausius padarus. Tiesa, savo „Prasmoje lotynų kalbos“ 1837 m. dar laikė lietuvių ir lotynų kalbas seserimis. Tačiau vėliau aiškiai stoja už visišką lietuvių kalbos savarankiškumą, didžiausiu rūpestingumu vengdamas barbarizmų, kiek anuomet buvo galima jų išvengti. Aukštindamas lietuvių tautą ir jos praeitį, kurią matė atsispindėjusią kalboje, kėlė tuo pačiu ir lietuvių kalbą. Tai parodo jo etimologijos, kuriose jis randa visa tai, kas reikalinga jo teorijai pagrįsti. Jis Kurlandiją, kuri esanti, be abejo, lietuviška, ir išaiškina: „tai yra iš lietuviško *kurti* ir teutoniško *land* — kraštas, beje: *Kurland* nuo to, jog tenai gyventojai amžiną ugnį Dievui ant garbės kūreno . . .“[13]

S. Daukantas aiškindamas, kad šilima yra viso regimo gyvenimo pagrindas, mitologinį Perkūną šiaip išetimologizuoja: „pirmąjį šilimos įkūrėjį vadino Perūnu, arba Perkūnu, nuo žodžio perėti, beje: jog jis išperėjo visa, kas vien yra regima šioje pasaulėje . . .“[14]

Šitokia lengva etimologija, kuri nežiūri nei fonetikos dėsnių, nei kalbos raidos, naudojasi ir daugelis kitų. Tai buvo anuomet „leista“. Ties S. Daukantu sustojame sąmoningai ilgiau, nes jis yra geriausias atstovas tos kartos, kuri ir norėdama dar daug iš kalbos mokslo negalėjo laimėti konkretiems lietuvių kalbos klausimams.

---

11 Plg. V. Maciūno, Bohušo veikalas apie lietuvių kalbą, Arch. Philologicum, VI, 84—99 psl.

12 Plg. V. Mac., Lituanist. sąj. XIX a. pradž., 151 psl.

13 S. Daukantas, Lietuvių būdas, J. Talmanto redaguotas, 21 psl. 1935 m..

14 Ibid, 109 psl.

III

Mano manymu, A. Schleicherio (1821—1868) „*Grammatik der litauischen Sprache*“ (Prag, 1856 m.) skiria mums kalbos mokslo eigą dviem dalim. Iki minėtosios A. Schleicherio gramatikos visai mes neturėjome moksliškos lietuvių kalbos gramatikos, kuri būtų tikrai paskutinis anų metų lingvistinis žodis. Kalbos mokslas tuomet buvo padaręs didelę pažangą, kurios nematyti visoje anometinių gramatikėlių plejadoje[15].

Kiek šia Schleicherio gramatika mokslininkai stebėjos ir ją vertino, tiek, lyg tyčia, mūsų visuomenė suskilo dviem dalim: vieni pasuko tos gramatikos praskintu mokslo keliu, kiti tik dar labiau sustiprino savo nusiteikimus, kad lietuvių kalba yra geriausia ir skambiausia, o iš visų kalbų seniausia — tiesiog kitų kalbų motina.

Šiame suskilime tenka įžiūrėti romantiškiausią nusiteikimą mūsų kalbos mokslo raidoje. Dar nuostabiau, kad tą gramatiką vieni ir kiti skaitė, o nuėjo vis dėlto be galo skirtingais keliais.

Pirmasis, kuris Didžiojoje Lietuvoje suprato A. Schleicherio gramatikos mokslo vertę ir ja praktiškai naudojos, buvo A. Baranauskas. Tos gramatikos ilgokai laikės, mokydamas klierikus lietuvių kalbos Kauno kunigų seminarijoje (1867—1884 m.).

Be abejo, romantiškiausių kalbotyrinių duomenų rasime „Auszroje“ (1883—1886 m.). „Aušra“[16] yra laikomas žymiausias mūsų atgimstančios tautos jėgų sutelkimas. Aušrininkai tiesiog aklai mylėjo savo tautą, jos praeitį, kalbą ir papročius. „Aušra“ — retas patriotinis sąjūdis. Todėl nenuostabu, kad „Aušros“ kolektyvo galva ir vadas, Dr. J. Basanavičius, kuris buvo be galo pamėgęs knygą ir mokslą, tai nuotaikai negalėjo atsispirti. Jis sekė ir skaitė visus anuomet pasirodžiusius žymių kalbininkų mokslo veikalus, ypač tuos, kurie lietė lietuvių tautą ir jos kalbą.

Paskaitęs A. Schleicherio „Handbuch der litauischen Sprache“ II-trąją dalį, išrašo šiuos A. Schleicherio žodžius, kuriais palydi K. Donelaičio „Metus“:

„Skaitant szitą mistriszką darbą szirdingai gailu, jog nyksta(?) tokia kalba, literatūros neturėdama, kuri pagal pormu tobulybę su darbais Graiku, Rymėnu ir Indu galėtu lenktyn eiti“[17].

Ir baigia tą savo straipsnelį, kur išrankiotos tik tokios to pasaulinio kalbininko pastabos, šiais žodžiais: „Argi nebūtų malonu, kad ne tik svetimi mokinti vyrai, bet ir patys mūsų laiko Lietuvei lenktu galvas

---

[15] Plg. Archivum Philologicum, VI, P. Joniko „Trumpa gramatikų apžvalga“, 43—53 psl.

[16] Toliau bus rašoma tik „Aušra“, nors visur terašoma „Auszra“.

[17] J. Bs., Schleicheris apie lietuvių kalbą, „Auszra“, 1885 m., 42 psl.

priesz patogią szulnią, dailią, neiszpasakytinai seną lietuviszką savo garbingu sentėviu kalbą . . .[18]

Reikia net stebėtis, kokiu rūpestingumu Dr. J. Basanavičius sekė ir skelbė tai, kas lietuvių kalbą darė seniausią, svarbiausią ir reikalingą kalbų mokslui.

Iš to paties A. Schleicherio „Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaft zu Wien" vėl išrašo: „Lietuviszka kalba yra seniausia tarp visu dar gyvu kalbu indogermaniszkos giminės ir to dėlei — gi taip didei svarbi ir vertybės pilna dėl iszaiszkinimo susigiminiavusiu kalbu, įpaczei artimiausia su lietuviszka susigiminiavusios slovėniszkos (p. 538)"[19].

Nors Basanavičius skaitė tokių rimtų mokslininkų veikalus, jis nenuėjo už save vyresnio A. Baranausko keliu: jis pasiliko ištikimas aušrininkas kalbotyrai, kuri viską išaiškina, kad visa tai lietuviška ir iš lietuvių kalbos. J. Basanavičius, važiuodamas Dunojumi, kuris, be abejo, „lietuvių pramintas", sutinka uolotas vietas, vadinamas *Gierdap* ar *Gierdop* ir išaiškina, kad tai esąs lietuviškas žodis: „girdanti upė, girdupė", nes, mat, „laivai prigerdavo"[20].

Ir baigia tą savo straipsnį, pavadintą „Lietuviu Dunojus" ir „Rimėnu Danubius", užsidegęs vaikišku džiaugsmu: „Kožnas ir tai lengvai supras, kokie jausmai mano szirdije pakilo, iszgirdus pirmą kartą tą vardą lietuviszką, dar sziandie uzsilikusį ir minavojamą taip tolimoje bei svetimoje jau sziandie dėl musu szalije . . ."[21]

Kas galėtų čia sužymėti visas J. Basanavičiaus etimologijas. Jo rankos tuoj viską padaro lietuvišką, kai tik pirštai prisiliečia. Graikų sala Κυπρος virsta lietuviškiausia *Kupros* sala[22]. Tik reikia stebėtis jo energija, nuoširdumu ir pasiryžimu išaiškinti lietuvių tėvynę buvus trakų -frygų šalyje. Jis norėjo padaryti mokslo pasaulyje perversmą, o savo tautą, kalbą ir tėvynę išgarsinti. Tačiau jo ilgo amžiaus kruopštus darbas baigės tuo, kad „nei savųjų, nei svetimųjų mokslininkų jam įtikinti nepavyko"[23].

J. Basanavičius buvo vadas, bet lietuvių kalbos romantiško aukštinimo kelius skynė ne vienas. Nuoširdus Basanavičiaus rėmėjas buvo M. Akelaitis, rašinėjęs į „Aušrą" iš Paryžiaus. Bet tokiu pat nuoširdumu ėjo ir tilžiškis Dr. Bruožis. Jis net skaitė vieną paskaitą Tilžėje „Ar rojuje lietuviškai kalbėjo?" Jis toje paskaitoje įrodęs, kad lietuviai visam

---

18 Ibid., 43 psl.
19 Auszra, 1885 m., 39 psl.
20 Auszra, 1884 m., 346 psl.
21 Auszra, 1884 m., 347 psl.
22 Auszra, 1885 m., 378 psl.
23 Vac. Biržiška, Lietuv. Enciklopedija, II, 1434 psl.

pasauliui „apšvietą“ davę, nes graikų kalbos σχολή, lot. schola, slav. szkola, pranc. école esąs lietuviškas žodis „iszkala“.

Nors visi aušrininkai brangino ir mylėjo savo kalbą, bet apie ją nedaug kas tedrįso rašyti. Buvo ir realistų, kaip J. Šliupas, kuris savo straipsnyje „Tikrasis jeszkinis tėviszkumo“[24] įrodinėja, kad ne viena kalba, bet sava kultūra sudaro bet kurios tautos tautiškumą. Buvo mėginta nežinomo autoriaus net Dr. Basanavičiui atsikirsti. To nežinomo, bet rimto kalbininko straipsnis „Vokiszkasis ir lotyniszkasis Vokiečių vardas“ tiesiog d-rui Basanavičiui skirtas[25]. Gaila, straipsnis nutrauktas (Red.? — A. A.) taip anksti, kad nė autorius nepasirašęs.

Tai buvo viena kregždė, kuri pavasario dar nesudaro. Visa „Aušra“ kvėpuote kvėpuoja grynu lietuvišku mūsų kalbos romantiškumu. Tas pradžioje nekaltas kalbos romantiškumas virsta tikru romantizmu, kuris bene šluoja iš kelio visus tuos, kurie nepasiduoda to romantizmo suvirškinami. Kelia tokį įtarimą minėtas bevardis straipsnis.

„Aušros“ kalbinis romantizmas yra didžioji srovė, sutekėjusi iš mažų srovelių, kurios nešė, lyg šapą, kiekviena savo tikslą.

Vieniems kalbos senumas ir formų įvairumas ar bent koks palyginimas su graikų, lotynų ar indų kalbomis buvo viskas. Čia jie matė ne tik tautos išganymą prieš rytų ir vakarų milžinus, naikinančius lietuvių kalbą ir tautą, bet ir pranašumą, kad lietuviai senovėje yra buvę pranašiausia ir seniausia tauta. Tokių pėdsakų J. Basanavičius ieškojo ir „rado“ net Mažojoje Azijoje.

Kitiems buvo vienintelė nemeluota tautinė žymė — kalba. Jie dėjosi į garbingą eilę tik dėl to, kad tas romantiškasis entuziazmas padėjo išsaugoti kalbą, o paklydusius kai kuriuos net grąžinti prie tos kalbos. Dėl to ir nenuostabu, kad „Aušros“ kalbinis romantizmas pagauna visus. Pats kalbinis romantizmas savo pažiūromis, nusiteikimu ir kalbos esmės nagrinėjimu, eina ranka rankon su literatūriniu romantizmu. Prof. V. Mykolaičio žodžiai apie aušrininkus ir jų mokslą: „Jie visi mėgo gilintis į Lietuvos senovę ne kritiškai ją tirdami, bet savo vaizduotėj ją atkurdami, kaip kokį laimingą aukso amžių“[26], — labiausiai tinka „Aušros“ kalbininkams.

„Aušros“ kalbininkai negalėjo kalbos nagrinėti, svarstyti, dėl jos abejoti. Jų pareiga tebuvo „nežinantiems“ paaiškinti, kad

„Pats wieszpats kwapu sawo
Ir atweręs žodžius tawo
Isz balso Wisprigimimo
Prie pasaulio sutvėrimo“[27]

---

[24] Auszra, 1884 m., 1 ir t.t.
[25] Auszra, 1885 m., 289—294 psl.
[26] V. Mykolaitis-Putinas, Naujoji lietuvių literatūra, I t., 103 psl.
[27] J. A. W. L. (Vištelis), Lietuwiszkoji kalba, „Auszra“, 1883 m., 10 psl.

Maža dar to: toji kalba yra dangaus kalba —

„Tu danguje karaliauji,
Liaupsint Pramžiu nepaliauji,
Skambedama tarp szwentuju
Jau nuog amžiu amžinuju“[28].

A. Vištelis (Vištaliauskas) tuo savo eilėraščiu tikrai duoda visą „Aušros“ kalbinio romantizmo sintezę, pagrįsdamas ir „dabarties mokslo laiminėjimais“ —

„Tu esi tarp daugio szimtu
Kalbu sviete da garbintu
Ir seniausia ir gražiausia“.

Tą „mokslo“ paskutinį žodį išbaigia su didžiai pakilusia nuotaika —

„Tawo garso skambėjimą
Girdint dvasia mums perima
Lig kad kankliu waitojimai,
Lig dangiszki giedojimai“[29].

Leidėme čia ilgiau kalbėti A. Vištelui dėl to, kad jis gražiausiai tuo savo eilėraščiu pavaizduoja ir sintetina aušrininkų kalbinį romantizmą, kuris veržėsi galinga srove, nešdamas net tokius vyrus, kaip J. Basanavičių, Dr. Bruožį ir kitus tuo metu, kada lietuvių kalba buvo susilaukusi tikrų savo tyrėjų net iš mūsų pačių: tuos pirmuosius kelius, kurie niekada nebeužėlė iki mūsų dienų, skynė visai garbingai mūsų jau minėtas A. Baranauskas.

IV

Laikydami „Aušrą“ ne tik literatūros, bet ir mūsų kalbinio romantizmo tikruoju atstovu ir geriausiu to romantizmo reiškėju, A. Baranauską, dirbusį jau prieš „Aušrą“, turėsime sutikti, kaip pirmąjį jau mokslinės kalbotyros atstovą. Tas susikryžiavimas dar tikriau pasako, kad „Aušros“ kalbininkai romantikai nėra visi tik nemokšos ar nežinėliai, kas dedasi pasaulyje. Jie ir žinodami eina savo keliu, turėdami jau tam tikrą nusiteikimą, savo motyvus ir tikslą. Tiesa, kalbinis romantizmas galėjo klestėti ir net viešpatauti kartu su moksline kalbotyra gal ir dėl to, kad A. Baranauskas savo kalbotyrinių darbų nepaskelbė, ir jie tebuvo prieinami tik jo tiesioginiams mokiniams — klierikams. Iš šalies atrodo, kad jis dėl savo būdo ir noro tarnauti tik Bažnyčiai[30], ge-

---

[28] Ibid, 11 psl.
[29] Auszra, 1883 m., 12 psl.
[30] Plg. Fr. Kuršaičio „Grammatik der litauischen Sprache“ 1876 m. prakalbą, IX psl. ir t.t.

riau buvo pažįstamas svetimiems kalbininkams, kurie sąmoningai viliojo iš jo visokiais būdais kalbos duomenų, negu saviems, kurie ieškojo ir laukė sau tik mokytojo.

A. Baranauskas yra mūsų mokslinės kalbotyros tėvas, nors buvo tik savimoka kalbos srityje. Jam buvo laimė išsyk susidurti su tais veikalais, kurie buvo rimti ir moksliškai parašyti. Tai A. Schleicherio „Grammatik der litauischen Sprache" (Prag, 1856). Šioji gramatika leido Baranauskui ne tik giliau pažinti kalbą, bet ir nusistatyti mokslinius kalbotyros pagrindus, o čia svarbiausias ir rimčiausias mokslinis posūkis — į gyvąją kalbą ir į visas lietuvių kalbos tarmes. Šis kelias brangus ir be galo didelės vertės ir šiandien. Juo pasukęs, A. Baranauskas pastebėjo net savo mokytojo A. Schleicherio stambių nelygumų ir klaidų. Mat, A. Schleicheris savo gramatikai tepasinaudojo beveik tik Mažosios Lietuvos aukštaičių vakariečių tarme (Plg. rugei — rugiai, arklei — arkliai, dvase — dvasia ir visa kirčio sistema bei rašyba).

A. Baranauskui pirmajam teko ir lietuviška gramatika rašyti. Čia jis susidūrė su gramatiniais terminais. Jam priskiriami *balsis, liemuo, būdvardis, skaitvardis, sakinys, rašyba, tarmė* . . .[31]

Tiesa, buvo ir nevykusių terminų, ypač linksnių: *vardlankis, gimlankis, duodlankis, skundlankis, taislankis, vietlankis* ir *šauklankis* bei *vadintlankis.*

Tai buvo pirmosios lietuvio pėdos mokslinėje kalbotyroje. Jos daug kur ir šiandie smėliu neužverstos.

A. Baranauskas mūsų lietuviškos kalbotyros tėvu vadinamas ne be reikalo, ir tuo atžvilgiu, kad jis išugdė mums kun. K. Jaunių, visa galva pralenkusį savo „tėvą". Jaunius dar labiau įsigilino į tarmes (mat, jis dėstė vėliau toje pat kunigų seminarijoje lietuvių kalbą, ypač 1885—1892 m.) ir visai paskendo grynosios kalbotyros moksliniuose klausimuose. Jis net visai nuo gyvenimo atitrūko ir nebežinojo, kas aplink dedasi. Tačiau jo moksliniai laimėjimai ne tik jį išgarsino, bet daug paliko ir mums: vertingų tarmių aprašymų, visą puikią kirčių sistemą ir palyginti plačią mūsų kalbos fonetiką su šauniomis morfologinėmis pastabomis prie linksniavimų ir asmenavimų. Nors Jaunius taip pat vertino A. Schleicherį, bet tuo pačiu dar labiau tolo nuo jo ir taisė jo klaidingas išvadas[32].

Tiesa, Jauniui kai kas irgi prikiša kalbinį romantiškumą dėl jo plataus užsimojimo giminiuoti ne gimines semitų kalbas. Čia jis darė klaidų, bet tos klaidos nesugriovė vertingų atradimų mūsų kalboje. Mat, jis pirmas iš lietuvių taip plačiai ir giliai tepažino ne tik mūsų kalbos tarmes, bet ir svetimąsias, ypač lotynų, graikų, senąją persų ir sanskrito. Tačiau platus Jauniaus užsimojimas nėra mikčiojimas ir visiškas užsi-

---

[31] Plg. A. Salio „B. Kalbininkas" Liet. Encikl., II, 1178 psl. ir t. t.
[32] Plg. Mano „Jaunius — Gramatikas", Židinys, 1938 m., Nr. 10.

merkimas kalbiniams metodams, bet labiau mokslinis entuziazmas, kuriam sunku gromuliuoti tai, kas kitų padaryta. Čia jo kiek ir nueita A. Mickevičiaus nurodytu keliu:

„Siek ten, kur vyzdis nepasiekia!
Laužk tai, ko protas nepajėgia!“[33]

Nei A. Baranauskas, nei K. Jaunius nesugebėjo jausti gyvus ir plačius tautos reikalus ir juos sujungti su savo kalbotyra. Tegu ir kliuvo A. Baranauskui pirmi žingsniai žengti, bet domėtis kalbotyra ir dirbti jai tik tiek, kiek reikia raštui, yra per maža. Jo klierikai nebuvo ugdomi ir bendrinei šnekamajai kalbai, kaip jis mokė juos bendrinės raštų, arba rašomosios, kalbos. K. Jaunius dar labiau pametė kalbos praktikos reikalus. Jam buvo lietuvių kalba tik mokslas, kurio aukštybėse jis ir nardėsi. Susintetino kalbos mokslą ir kalbų praktiką tik J. Jablonskis. Gyvenimo verčiamas, jis turėjo domėtis ir rūpintis visais kalbos klausimais. Todėl J. Jablonskis yra didelė priešginybė K. Jauniui ir net K. Būgai. Anot Pr. Skardžiaus: „kiek tie nardėsi kalbos mokslo aukštybėse, tiek jis plūkėsi su kasdieniniais bendrinės kalbos dalykais“[34].

J. Jablonskis ne tiek pats skendėjo kalbotyros smulkmenose, kiek jis vykusiai jas atrinko, apibendrino ir paleido į apyvartą. Šiuo požiūriu J. Jablonskis yra kalbininkas eklektikas. Tačiau, pasirodo, reikia ir čia nemažesnių kalbinių gabumų, kaip ir istoriškai lyginamajai kalbotyrai. Atvirkščiai, J. Jablonskio kalbinis jausmas — kas sava ir kas svetima — buvo daug jautresnis, negu K. Jauniaus. Todėl J. Jablonskis, būdamas realistas ir praktikas, pasuka visuomenine linkme ir rankioja iš visur tuos „grūdelius“, iš kurių jis ir sudaro tvirtus mūsų bendrinės rašomosios kalbos pagrindus. Tačiau ir J. Jablonskis nebuvo tik aklas automatinis eklektikas. Jis aiškiai linko į sintaksę. Kaip K. Jaunius buvo aštriausis fonetikas ir griežtas jos sistemininkas, taip J. Jablonskis nuėjo savarankišku sintaksės keliu — ir šiandie jis yra ne tik mūsų bendrinės kalbos kūrėjas, bet ir stambiausias mūsų kalbotyroje sintaksininkas. Jei čia J. Jablonskiui ir trūksta sistemingų stambių veikalų, tačiau jo įtaka mūsų kalbos kultūrai ir jos krypčiai yra begalinė ir iš periodinės spaudos. Jo kalbos kultūros kriterijus tas pats liaudinis — tarminis[35], ne knyginis, kaip ir A. Baranausko bei K. Jauniaus. Todėl jis K. Jaunių didžiai gerbia ir laiko net „mūsų kalbininkų tėvu“[36].

J. Jablonskį gyvenimas pastūmėjo dar labiau į gramatikos ir net į mokyklinius vadovėlius. Šioje srityje jo atliktas darbas turėjo ir tebeturi milžiniškų įtakų mūsų mokyklai ir jos vadovėliams.

---

33 M. Biržiška, Iš A. Mickevičiaus raštų, 7 psl. Kaunas 1927 m..
34 Pr. Skardžius, J. Jablonskis, Archiv. Phil. II, 7 psl.
35 Plg. Pr. Skardžiaus J. Jablonskis, Arch. Phil., II, 11 psl.
36 J. Jablonskio Raštai, III t., 50 psl.

K. Būga (1879—1924) yra jauniausias iš to ketvertuko (Baranausko, Jauniaus ir Jablonskio), kuris sukūrė lietuvišką galingą mūsų kalbotyros srovę. Jei Baranauskas lieka savo kalbotyriniais linkimais bespalvis (tarminis metodas, paveldėtas iš Schleicherio), tai K. Būga, pasiekęs naujųjų laikų garbingo mokslininko vardą, yra aiškiai linkęs į etimologiją, kurią iš dalies bus paveldėjęs iš Jauniaus[37]. Etimologiniai darbai, kuriems panaudojo didelį istorinės kalbų raidos pažinimą, suteikė ne tik mokslininko vardą, bet jį padarė kalbininku istoriku, sprendžiančiu iš vietovardžių ir asmenvardžių tamsius priešistorinių tautų santykius ir jų gyvenamąsias vietas. Tiesa, čia kai kas gali būti jau papildoma ir pataisoma, bet šio mokslinio darbo metodas lieka tvirtas, ypač, jei jis dar jungiamas su buvusiais kultūriniais tų tautų santykiais. Pats Būga, tiesa, nusivylęs savo „Aistiškais studijais", norėjo *„atidėti beveik visas* savo jėgas vienam lietuvių kalbos žodynui"[38].

Parašęs vertingą, bet dar nebaigtą žodyno įvadą, turėjo savo darbą nutraukti, ištiktas nelauktos mirties.

V

Šie keturi suminėti vyrai yra mūsų mokslinės kalbotyros šulai, rašę lietuviškai. Su mokslinės kalbotyros įsigalėjimu išnyksta ir tas mūsų kalbinis romantizmas, taip suklestėjęs „Aušroje", kurioje kitiems net vietos nebedavė. Tiesa, Dr. J. Basanavičius savo trakų-frygų teorija, rodos, iki mirties tebetikėjo ir laikėsi jos metodo. Tačiau visuomenės akyse jis buvo jau visai sutriuškintas pačių lietuvių, ypač K. Būgos.

Po K. Būgos ir J. Jablonskio mirties prasideda šių dienų kalbinis periodas. Jis sunkiausia apibūdinti. Nei pirmas, nei antras nepaliko savo tiesioginių visiškai paruoštų mokinių. Todėl ir nenuostabu, kad be galo sunku dar ryškiau apibūdinti tą mūsų kalbos linkimą, kuris prasidėjo po minėtų vyrų mirties.

Pagaliau, antra, nereikia šiandie mums išleisti iš akių ir tai, kad gyvenimo sąlygos, kuriose bręsta dabartiniai kalbininkai, yra be galo skirtingos. Mūsų tautos ir valstybės gyvenimas platėja ir įvairėja. Kuriama nauja kultūra ir naujos mokslo sąlygos. Tačiau individualizmui, kol nesame tiek turtingi, yra dar nepalankios sąlygos. Kiekvienas turi dirbti ne tik tai, ką jis mėgsta, bet ir tai, ko šiuo metu pareikalauja iš jo plačioji visuomenė. Dėl to grynosios kalbotyros ir kalbos kultūros sparta nėra didelė, kaip kad negausus dar ir pačių kalbininkų būrelis. Be abejo, daug čia reiškia ir mokslinės įstaigos, be kurių mes jokiu

---

37 K. Būga, Lietuvių kalbos žodynas, V psl.
38 Ibid, V psl.

būdu individualiai nepajėgsime atlikti didžių kalbotyrinių darbų. Šiandie įsteigtasis Lituanistikos Institutas yra mūsų kalbos mokslo ir jos kultūros centras šalia universiteto. Vienur ir kitur dar pagausinti kalbos mokslo darbininkų kadrai galės mums suteikti laukiamų vaisių tik vėliau.

Ko mes labiausiai laukti galėtume? Čia jau lieka tik mano subjektyvus noras ir pageidavimas.

Mokslinė sritis, kaip minėta, yra dar labai trukdoma kasdienybių. Per trumpas dar ir mūsų tautos savarankiškas nepriklausomas politinis gyvenimas. Nepalankios pagaliau ir mūsų tautos politinės aplinkybės: rytų pietuose ir vakaruose, ypač dabar, labai apkarpyti kalbiniai pakraščiai. Štai čia ir yra viena iš didžiausių kliūčių, kad iki šiol dar net nedrįstame ir klausimo kelti, kur mūsų kalbos ribos ir kokios jos? Juk čia glūdi begaliniai mokslo darbai, kurie turėtų pratikti nauja šviesa mūsų tautos praeitį ir jos santykius su kaimynais.

Antras vertingas mokslo uždavinys — aprašyti gyvąsias tarmes dabartinėse turimose ribose. Be šio rūpestingo, mokslinio ir visuotinio darbo yra neįmanoma jokia didelė pažanga kituose kalbos klausimuose: žodyne, sintaksėje, fonetikoje, morfologijoj, semantikoje ir kitur.

Nenorėdamas smulkiau besuminėti atskirus mokslinius klausimus, kurių dauguma turi būti remiami tarmine ir dar visuotine jų medžiaga, norėčiau pereiti prie kultūrinių mūsų kalbinių uždavinių, kurie skiriami jau plačiajai visuomenei.

Daug dar mes stokojame vadovėlių ir veikalų, kurie būtų moksliški, bet jau skirti visuomenei ar moksleivijai. Čia būtų galima surašyti visą litaniją: žodynų, gramatikų, sintaksių ir kitokių vadovėlių, kurie būtini kalbos kultūrai. Turime ir šiandie dar daug vargo su rašyba, gramatika, žodynu ir sintakse, kurie jau purenti pirmųjų kalbininkų.

Bet visų aktualiausias, ypač sunkiausias, yra mūsų bendrinės kalbos kūrybos reikalas. Bendrinė rašomoji kalba pradėta jau aiškiai viena linkme nuo „Aušros“ laikų. Dirbome nenutrūkstamai — ir daug jau čia padaryta. Dirvonuoja mūsų bendrinė šnekamoji kalba. Ji aiškiai ir sąmoningai pradėta mūsų kartos kalbininkų. Todėl visos mokyklos rūpestingai mokinius temoko dar tik bendrinės rašomosios kalbos, o šnekamajai bendrinei kalbai dar neturime tinkamai parengtų kadrų. Užtat mūsų abiturientas nevisada sugeba dar skirti tarimų: *sėti ir sieti,* nors rašte puikiai supranta ir skiria. Apskritai gyvoji kalba mokyklose dar neturi sau prideramos vietos. Sakomojo žodžio kultūra beveik dar neįsivaizduojama. Mes mokame sklandžiai ir vaizdžiai rašyti, bet visai užsimirštame mokyti sklandžiai vaizdžiai gera bendrine tartimi kalbėti.

Čia turime susidurti su kalbos psichologija, kuri mūsuose yra visai beveik nepažįstama, ir tuo pačiu su platesne kalbos sąvoka. Šalia sa-

komojo žodžio kultūros gyvai turi pritapti stilistinis mūsų kalbos pažinimas ir ugdymas. Šie klausimai dar dirvonuoja. Tačiau mūsų kartos uždavinys — kelti kalbos kultūrą vispusiškai ir plėsti ta linkme net mokslines bei kultūrines įstaigas. Praplėstos atitinkamos mūsų universiteto katedros ir vykusiai suorganizuotas bei vadovaujamas Lituanistikos Institutas galės savo darbais ne tik pakelti mūsų kalbos kultūrą ir mokslinį lygmenį, bet ir įteisinti mus kitų kultūringųjų tautų tarpe.

Jakšto ir Vaižganto jungas

Juozas Ambrazevičius[1]

Kalbėti apie mirusius Vaižgantą ir Jakštą reikia: pirmasis buvo L. K. M. Akademijos narys, antrasis — tos akademijos pirmininkas. Tačiau taip dabar esame suaugę su gyvaisiais rūpesčiais ir žmonėmis, kad sunku surasti žodį, kuris po gausių dienos įspūdžių klausytojų dėmesį magiškai pavergtų ir sukoncentruotų jo mintis į anuos laikus ir žmones. Nebent pahipnotizuotų garsų ir spalvų tonais minėjimo programoj įsirašyti didieji Beethovenas ir Čiurlionis, kurie mokėjo išsinerti iš dienos tempo ir įsijungti į eiles amžinosios pasaulio procesijos, bežygiuojančios į Vakarus, minoriškai nušviestus besileidžiančios saulės. Čiurlionio procesijoje tie, kurie išėjo į kalnus, šaukia: kalnai, kalnai; kurie tebeina laukais, šaukia: laukai, laukai; kurie dar neišėjo iš miško, šaukia: miškas, miškas. Ir jie negali susišnekėti, susiprasti, nes kiekvienas tariasi einąs pačiu tikruoju keliu ir nuoširdžiai teisybę skelbiąs.

Dėl tos pačios priežasties ir mums ne kartą yra sunku susišnekėti: kiekvienas tariasi skelbiąs vienintelę tiesą. Tačiau kiekvienas savos tautos ir kiekvienas apskritai žmogus, gyvasis ir mirusysis, daros mums suprantamesnis, sukalbamesnis ir artimesnis, kada pasistengiam įsitikinti, jog esame sykiu su jais tos pačios procesijos dalyviai, piligrimai, nors kiekvienas ir kitoks. Ima tada noras kritiškai įsistebėti į tuos procesijos vadus, kurie šaukė paskui save kitus, ir kiekvienas vis kitokiu tonu.

Šita prasme artimos ir įdomios galėtų atrodyti Jakšto ir Vaižganto figūros. Jie lietuvių gyvenimo kelyje buvo vadai; jie patys tame kelyje susitikdavo ir išsiskirdavo; jie savo bendrakeleivių buvo apšaukiami arba pagarbinami. Paliekant šiuo tarpu nuošaliai jų nuopelnus tautos kelyje, paliekant jų pačių kovą su gyvenimu, šiam pranešimui teskiriamas tik siauras uždavinys — *įsižiūrėti į pačias Jakšto ir Vaižganto figūras, pastatytas viena šalia kitos, nelyginant du galerijos paveikslus.*

Jakštas ir Vaižgantas stovi šalimais kaip du visai skirtingo charak-

---

[1] Buvusiam L. K. Mokslo Akademijos pirmininkui a. a. Prel. Al. Dambrauskui-Jakštui, nesulaukusiam šio III-jo Suvažiavimo, atminti bei pagerbti buvo skaitytos trys paskaitos, kurias čia iš eilės spausdiname. *Red.*

terio tipai. Visai kitos dvasinės galios yra išplėtotos Jakšto, kitos Vaižganto. Kitaip dėl to juodu santykiauja su įvairiomis gyvenimo sritimis: su religija, su menu, su visuomene, patys su savimi.

Jeigu, pasak Gogolio, kiekvienas turi kokią nors aistrą, kiekvienas turi ką sava, tai

JAKŠTO tokia aistra buvo — t i e s a. Tiesą surasti ir ją kitiems paskelbti — jam yra aukščiausias uždavinys. Jokio kito atpildo iš gyvenimo nenori, tiktai — te visi pasako, jis tiesos mylėjo taką. Jis džiaugias išgirdęs, kad ir St. Šalkauskis pasiryžęs tarnauti vienų vienai tiesai. Net 1880 m. pasirinkdamas aukštuosius mokslus, Jakštas nebuvo suinteresuotas nei karjera, nei tėvų norais. Nulėmė grynas nesuinteresuotas noras — ieškoti tiesos. Ir ėmėsi matematikos, nes matematikos tiesos esančios pastoviausios, visuotiniausios; matematika visų mokslų esanti karalienė. Kiti mokslai, ypačiai humanitariniai ir juridiniai, neužsipelnė Dambrausko palankumo dėl savo reliatyvumo. Abejojo, ar tie mokslai yra bent krislelį tiesos pasiekę, pastovios, nekintamos tiesos (Jakšto žodis, N. Romuva, 1936, Nr. 10).

Tačiau ir viena matematika Jakšto nepatenkino. Jis troško tiesos apie universumo, v i s a t o s esmę, jos paskirtį ir tikslą, apie žmogaus vietą joje. Tokį pilnutinį žinojimą begalėjo duoti jam sintezė iš tyrojo (egzaktinio) mokslo, teorinės filosofijos ir tikrosios teologijos. Šitų mokslų Jakštas ir ėmėsi, sintetindamas Solovjovo, rytiečio, ir Wronskio, vakariečio, idėjas. Net savo poezijoje reflektuoja tas didingąsias visatos ir žmogaus problemas: žvaigždynus, jų nuostabiai tikslingus kelius ir prasmę. Šitos dinamiškos visatos viršuje stovi Dievas, leidęs jai tvarką, nustatęs kelius ir davęs jai grožį. Jakšto pasaulio koncepcija graži, didinga. Ji primena Goethės „Fausto“ prologe paskelbtą visatos dinamiką. Primena ir Čiurlionio koncepciją. iš kurios kyla jo galingosios vizijos.

Nusileisdamas iš visatos sferų į t a u t o s gyvenimą, Jakštas ir čia siekia pačių tolimųjų tautos pagrindų — jis iškelia ir jau net mėgina spręsti lietuvių tautos paskirties problemą — kokis yra lietuvių pašaukimas tarp kitų tautų. Jis džiaugiasi, kad studentas Šalkauskis pasinėręs į šios rūšies klausimus, ir tikisi iš jo savos lietuviškos tautinės filosofijos (Logos, 1938, XVIII, 24 psl.). Jakštui rūpi, vadinas, patys bendrieji, patys tolimieji principai. Pagal juos ims vertinti konkrečius kasdieninio gyvenimo reiškinius.

VAIŽGANTO kita aistra — e s t e t i n ė, g r o ž ė t i s. Grožėtis jis gali anuo tikslinguoju kosmu, kurio viršūnėje yra Dievas. Tačiau visame kosme ir atskiruose jo reiškiniuose ant menkiausios žolelės Vaižgantas mato ne tiek didybę, kiek gyvybę, vitalines jėgas, kurios veržiasi veistis, augti, klestėti, kad išnykdamas duotų gyvybę kitoms kartoms. Pati Dievybė jo pergyvenama kaip gyvoji jėga, kurios atspindžiai panteistiš-

kai reiškiasi gamtos reiškiniuose, įliedami į mažiausius gamtos gaivalus jūras grožio. Dievo jis taip nesąs pamilęs, kaip tėviškę.

Atkreipęs akis į savo žemę ir jos sultis, Vaižgantas ypačiai yra pamėgęs visą smulkmeniškąjį savo tėviškės grožį, ar jis bus gamtoje, ar žmonėse, ar jų darbuose. Perspektyviniai peizažai, tolimi užsimojimai, esmės dalykai jam svetimi.

JAKŠTAS kelyje į tiesą nepripažįsta teisės fantazijai, intuicijai. Protas, — savas, kritiškas protas, — yra tikriausia priemonė žmogiškajai tiesai pažinti. „Kuo daugiau protavimo, išrodinėjimo, o kuo mažiausia dogmatizavimo", pataria jis Šalkauskiui (Logos, 1938, 17 psl.). Kritišku aštriu protu jis išgliaudo sąvokas, sudaro logišką sistemą, kurioje viskas turi būti aišku, tikslinga, tvarkinga. Jakštas dėl to nemėgsta retorikos, patoso, tuščių skambių frazių, kurios paskandina tiesą miglose. Dėl to jis nepalankus intuityvistui filosofui Bergsonui. Bergsono filosofija „išrodo kažkoki neaiški, nesugaudoma ir dėlto gi galinti privesti prie daugelio bergždžių ginčų, bet vargiai beįstengianti padėti . . . tiesą surasti" (Logos, 1938, 17 psl.). „Bergsonas gi, — tęsia mintis Jakštas, — žydas, o žydai negali atsižymėti jokiame gryname moksle — nes tai tauta, kuriai stinga precizijos, kurios protiškas veikimas visada buvo silpnas" (ib.). Svetimas Jakštui ir populiarusis Ernst Hello, anuo laiku St. Šalkauskio mėgstamas:

> Kaipo juristas advokatas sveikas brangini jame originalius sakinius, dailius žodžius. Taip, visa tai pas jį yra, bet deja nėra ten vieno visųsvarbiausio dalyko, kurio jokia gražbylystė neužvaduos — tai *sistematiškumo,* mokėjimo sudaryti sintezę ir pagalios — aiškumo. Hello ne filosofas, bet „essayistas" literatas. Aš net vadinu jį „katalikiškuoju sofistu". Kaipo toksai jis galėjo būt naudingas aristokratiškuose Paryžiaus salionuose, kur gerai parinktas „bon mot" paprastai užvaduoja argumentą, bet Tamstai jis į mokytojus netinka. Man rodos, kad jis tiesiog daro įtekmę į Tamstą, atpratindamas nuo filosofiškos precizijos, nuo sveikos dialektikos, nuo griežtų definicijų ir nejustinai verčia būt panašiu į save „Phrasenmacher'iu". Nes pas Hello ne *mintis* pirmoje vietoje tik frazė. Nieko nepasakys jis žmoniškai, naturaliai: jam vis reikalingi bombastiškos frazeologijos koturnai . . ." (Logos, 1938, XVIII, 27 psl.).

Svetimas Jakštui ir misticizmas, intuityvinis santykiavimas su Dievu. Dėl to jis uoliai ginčijosi su kun. P. Būčiu dėl Liurdo stebuklų, reikalaudamas aiškių, griežtų jiems įrodymų.

Svetimas jam apriorinis pasikliovimas žmogiškaisiais autoritetais. Kiekvienas autoritetas turi būti kritiškai priimamas tiek valstybės, tiek Bažnyčios gyvenime, tiek moksle. Jis piktinasi tomis autoritetinėmis institucijomis, tiek bažnytinėmis, tiek valstybinėmis, kurios savo sprendimais nustelbia žmogaus minties laisvę.

> „Juo ilgiau gyvenu, juo labiau man darosi aišku, jog tikra liuosybė yra pamatas visko: be liuosybės negal būt jokio tobulinimos žmo-

nijos gyvenime, o ypač be žodžio liuosybės. Ant nelaimės pas mus Bažnyčioje ta žodžio liuosybė pasilieka dabar suspausta daugiau negu XI-XII amžiuose. Kiekviena gyvesnė mintis, išreikšta kataliko rašytojo, tuojau patenka į Indeksą" (Athenaeum, 1938, 30 psl.).

Kai Jakštas prieina prie estetinių vertybių, apie jas sprendžia racionališkai. Jis turi aiškius meno kriterijus; juos išveda iš amžinojo Logo. Būtent, išveda tuos, kurie protui gali būti lengvai priimtini ir suprantami. Subjektyvus įsijautimas į meno kūrinį, estetinė fantazija jam yra svetimas kelias ir nemokslišką. Tos fantazijos ir pats Jakštas neturi, palyginti su jo galingu, visa lengvai analizuojančiu protu. Tai viena iš priežasčių, kodėl Jakštas pasmerkė Čiurlionio paveikslus.

„Tikro, gyvo, neiškraipyto, protui suprantamo ir akims malonaus grožio p. Č-nis, matyt, tiesiog nemėgsta"... Čiurlionio sonatos, nupieštos drobėj „šneka į žiūrovą kažkokia visai nesuprantama kalba ir per tai nedaro jokio įspūdžio". (Jakštas, Meno kūrybos problemos, 149 psl.).

Jakštas neprisiėmė Čiurlionio, nes jo loginei dvasios struktūrai fantastingos, simbolistinės Čiurlionio vizijos buvo svetimos; svetimos taip, kaip Kantui, kad nepriimtiniausia iš visų menų buvusi muzika, nes ji esanti neintelektuališkiausia.

Intelektuališkas meno vertintojas paprastai ieško veikale pirmiausia t u r i n i o, antra — veikalo formoje ieško t e c h n i k o s (eiliavimo, sintaksės), nes šitie dalykai gali būti racionaliai suprasti ir apspręsti. Šito tipo buvo ir Jakštas. Čia ir buvo jo silpnybė: jis net perdaug pasitikėjo racionalistiniu sprendimu, perdaug buvo paniekęs intuiciją, ar gal jos neužtenkamai turėjo. Dėl to pasitaikydavo meno kūrinius klaidingai įvertinti. Klaidingai ne dėl to, kad apskritai jo teoriniai kriterijai būtų blogi, bet kad tie kriterijai netinkamai būdavo pritaikomi.

VAIŽGANTAS yra kitokis. Jo intelektualinis gyvenimas nėra gilus. Imdamas filosofiškai samprotauti, jisai nusikalsdavo ir logikai. Bet ne geležinės logikos jisai klausė, o dažniausiai i n t u i c i j o s. Intuityviai ką padaręs, tik paskiau racionaliai savo žygį įvertindavo ir gailėdavos pasielgęs ne pagal konvenansus. Pirma padarydavo, paskui pagalvodavo. Netgi stojo į seminariją, atrodo, ne logika, bet sentimentu pagrįstais motyvais: buvo silpnos sveikatos, tarėsi netrukus mirsiąs, o mirti klieriku, už kurį melsis tiek draugų, jam vaidenos išganingiau, gražiau.

Ne protas, o mistinis iš motinos paveldėtas religingumas paskatino Tumą 1897 m. ieškoti religinės pagalbos nuo rusų priespaudos. Kada jo brolis buvo suimtas už knygas, pats Vaižgantas, paleistas laikinai už užstatą, norėjo bėgti į Ameriką. Bet Dambrauskas jį sulaikė — prikalbėjo stovėti iki paskutiniosios. Tada Vaižgantas, nebesitikėdamas pagalbos iš žmonių, giliai pajaučia gausiąs jos iš Aukščiau. Slapčiomis iš namų arešto bėga jis į Vilnių prie Aušros Vartų. Jis įsitikinęs, kad jam reikią pasiekti tą vietą, ir iš tėvynės nebūsiąs išrautas. Pasiekęs savo

Užtarytoją, jis karštai improvizuotai meldžiasi. Pasimeldęs ir tvirtai įsitikinęs, kad jam maskoliai dabar nebepavojingi, atgavo dvasios pusiausvyrą ir nuotaiką. Tik tokis mistinis tikėjimas kalnus kyloja... Yra ir daugiau epizodų, kur Tumas instinktyviai jautęs, kad reikia kas padaryti arba reikia nuo ko susilaikyti, ir kada šito balso paklausydavęs, viskas geruoju baigdavęsi. Vienu tarpu griebėsi Tumas net hipnozės, kad išgautų iš savo draugo ekskunigo pavojingą laišką, galintį įduoti rusams ne tik jį, bet ir visą lietuvišką reikalą.

Su intuityviniu nusijautimu Vaižgantas ėjo ir į meną. Rūpinosi ne tiek meno veikalą suprasti, kiek pergyventi, žavėtis. Kodėl gražu, dažnai jis neturėdavo argumentų. Užteko to vieno: man patinka, man gražu.

Vis dėlto aišku, kad jam patiko ne tiek turinys, kiek forma. Formos elegancija prašnekdavo į jo vaizduotę ir jausmą su ypatingu sugestyvumu. Tada iš turinio jis nedaug ir bereikalavo. Pasitaikydavo, kad net banalūs dalykai, tik dėl vaizdingos, naujos, sklandžios kalbos, Tumo buvo keliami į genialiųjų eiles. Tai visiems pažįstamas Vaižganto deimančiukų-ieškojimas. Čia buvo ir Vaižganto silpnybė. Dėl jos ilgainiui neteko pasitikėjimo kritiškoje literatūrinėje visuomenėje.

Santykyje su visuomene Jakštas ir Vaižgantas vėl skirtingi.

JAKŠTAS stovi draugijos priešakyje, organizuoja laikraščius. Bet iš esmės jis nėra organizatorius. Organizatorius kitus traukia į darbą, o Jakštas pats už visus atidirbdavo. Nuo žmonių jis individualistiškai atsiskyręs. Už žmones artimesnės jam knygos ar apskritai spauda. Ryšius su visuomene dažniausiai tik per spaudą ir palaikydavo. Dėl to retai kas Jakštą matydavo, o pamatęs Jakštą, pats imdavosi varžytis, stebėdamas, kaip jis, Jakštas, pakliuvęs į visuomenę, sėdi nuleidęs ir pakreipęs galvą, tarsi nedrįsdamas jos pakelti. Jakštas nejautė (o gal tik neparodė?) savyje reikalo tos vidaus šilumos, kuri atsiranda tarp žmonių, kada jie akis į akį susitinka. Jakštas tenkinosi tuo intelektualiniu bendravimu, minčių pasidalinimu, kuris gali reikštis ir per laikraštį, laišką.

Jakštui visuomenėje sunku buvo matyti tokį žmogų, kokis jis yra. Jis į žmogų ar į visuomenę žiūrėjo taip, lyg anapus jo ar jos stovėtų dar žmogus ar visuomenė, idealioji — tokia, kokia ji turėtų būti. Kritiško žvilgsnio ir čia nepameta. Kas nusikalto grožiui, tiesai, dorovei — tam Jakštas nepaperkamas smerkėjas publicistikoje, polemikoje, satyroje. Ir priekaištų dalis Čiurlioniui bus kilusi dėl jo gyvenimo nesiderinimo su žmogui privalomomis normomis. Nepermaldaujamas net draugams: ir Maironiui kliuvo satyroje už kortas. Knygą Jakštas labiau myli už žmogų, tiesą betgi labiau už knygą.

Tokis žmogus negalėjo įtilpti į kokios vienos grupės rėmus. Jis pats per didelis, ar jo idealai ir reikalavimai per dideli. Dėl to Jakštas prisipažįsta, kad jis nesąs krikščionių demokratų šalininkas, nors iš tikrųjų yra vienas iš tų, kurie pačią partiją kūrė ir jos ideologiją formulavo.

Santykius su žmonėmis matuodamas teisybe, ne simpatijomis, ieškodamas su jais intelektualinio kontakto, šito tipo žmogus išsineria iš savos tautos ir sueina į kontaktą su kitų tautų žmonėmis. Ir Jakštas, visą laiką dirbdamas savam kraštui, tapo internacionalistu, koresponduodamas su užsienio mokslininkais, propaguodamas tarptautiniam susižinojimui esperantą.

VAIŽGANTAS ir čia kitoks. Jis nuo žmonių neatskiriamas. Tiems, kurie jį atsimena, ir šis minėjimas gali atrodyti, lyg su spraga: nėra kokio būtino žmogaus, ar tegu kokios dekoracijos, kuri vienu savo buvimu sukelia nuotaiką. Pats Vaižgantas jautėsi neatidalijamas nuo visuomenės, būtinasis jos kamštis. Jei kviečia į susirinkimą, kodėl nenueit, nepasėdėt, turint kuo sėdėti — ironizavo pats save. Šitas dalyvavimas visur, ištirpimas visuomenėje kilo ne iš racionalistinio apskaitymo, kad taip bus naudinga, reikalinga. Tai instinktyvus, emocionalus noras su žmonėmis santykiuoti. Kaip avelė, atskirta nuo kaimenės, nerimsta, į ją veržiasi, nors jai vienai, gal būt, ir daugiau žolės būtų. Vaižgantas su visuomene širdim santykiavo, visuomenę mylėjo. Mylėjo ją ir Jakštas, bet intelektualistiškai. Emocionalinė meilė nori savo mylimąjį objektą matyti. Pamatai, vaižgantiškai tariant, giliai giliai iki pat širdies į akis pažiūri, porą banalių žodžių numeti, ir gera gera pasidaro. Iš tos meilės orbitos Vaižgantas neišskyrė nė vienos grupės, ar lietuvio.

Tačiau emocinė meilė linkus į konkrečius žmones. Jeigu Vaižgantas santykiavo daugiau su viena grupe, būtent, su tautininkais, tai čia ir yra tos emocinės, naivios meilės įrodymas. Su jais Vaižgantas jungėsi per savo gerus asmeninius bičiulius, kurie šitai grupei vadovavo. Per tėvus siejos su vaikais.

Emocinė, — tiek asmeninė, tiek visuomeninė, — meilė yra aklesnė, nei intelektualinė. Ir Vaižgantas mylėjo savo visuomenę aklai, nepaisydamas, ar ji tos meilės verta, ar ji tik išnaudoja tą meilę. Charakteringą epizodą papasakoja A. Venclova, kada kairiųjų rašytojų buvo parodyta iniciatyvos prašyti prezidentą, kad paleistų iš kalėjimo Korsaką, kalinamą dėl komunistinės akcijos.

— Na, cicilike, sėsk. Ką pasakysi?

— Tur būt, žinot, profesoriau... (išdėsto reikalą, kad norima prašyti prezidentą paleisti Korsaką iš kalėjimo).

— Už ką jį laiko? Už bolševizmą?

— Rodos.

— Na tai ką aš turiu padaryti? (Venclova paprašo pasirašyti).

— Kad paleistų bolševiką?... Jį reik sušaudyt!... Bolševikus šaudyt, panie!

Aš išpūčiau akis.

— Jūs taip manote, kunige?

— Brač, kas laiko rankose valdžią, tai turi šaudyt. Kitaip neišsilaikysi.

— Bet juk jūs valdžios nelaikot!

— Ne, žinai, po prašymu aš nesirašysiu. Aš tautininkas. Taip? Aišku? (Ir nesirašo, bet pasižada pats... nunešti prašymą Prezidentui. Eina Venclova pas Jakštą).

Duris atidaro mažutis liesutis seneliukas ir pro akinius, pakėlęs galvą, tartum nustebęs žiūri į mane. Pasakau labą. Neatsako. (Vėliau sužinojau, kad reikia pagarbinti). Ranka tyliai rodo į kabinetą — einu. Tyliai rodo kėdę — sėdu. Jis atsisėda kitoj stalo pusėj prieš mane. Abu tylim. Įsidrąsinus išklostau reikalą. — Nė žodžio. Paduodu prašymą — nė žodžio. Paima. Skaito. Skaito ilgai, prisitraukęs arti prie akių. Skaito, matyti, bent kelis kartus. Aš pradedu nerimauti. Argi ir čia mano vizitas susilauks fiasco? Ne. Jakštas keliasi. Eina į kitą kambarį. Po kiek laiko atneša man prašymą atgal. Nė žodžio. Paimu — smulkiom raidėm pasirašyta — A. Jakštas. Padėkoju, prašymą sulenkęs dedu atgal į voką. Pakylu išeiti. Mažas žmogelis pro akinius, pakėlęs galvą, žiūri į mane liūdnom akim.

— Reikia paleist, — kalba jis taip tyliai, jog aš, stovėdamas kitoj stalo pusėj, vos girdžiu. — Gaila vaikino. Labai gabus vaikinas. Aš rašiau į Šiaulius, kad jį sušelptų. Nežinau, ar jį ten sušelpė, ar ne... Reikėtų paleist. Gaila vaikino.

Padėkojęs išėjau nuo šio žmogaus, kurį visada vaizduodavaus akmeninį, su akim, svaidančiom neapykantos kibirkštį visokiom žmogiškom silpnybėm, bedieviam ir socialistam. Žmogiškas žmogus! (Kultūra, 1933 m., 296—7 psl.).

VAIŽGANTUI atsikeršija jo psichologinis sutapimas su visuomene. Nors jis niekados nepaseno ir už jaunesnius atrodė jaunesnis, bet naujos kartos pasijuto iš gyvenimo išstumiamas (iš un-to, iš Vytauto bažnyčios). Jis pasijuto niekam nebereikalingas, nebetekęs gyvenimo prasmės. Šitokis pergyvenimas ne vieną pagreitintu tempu nuvaro į kapus (plg. „Žemaičių Robinzoną"!). Laimė, kad Vaižgantas mokėjo ne tragiškai, bet su juoku pro ašaras pergyventi tuos momentus (plg. „Aš, tarnaitė ir kanarėlė"). Ir kai Vaižgantas mirė, šioj salėj buvo vienos akademinės organizacijos vakaras; tyčiomis norėta nuslėpti žinia apie Vaižganto mirtį, kad nereiktų vakaras nutraukti. Tai buvo padėka mokinių savo mokytojui...

JAKŠTAS neišgyveno šito tipo tragikos. Jis nebuvo savo būties taip labai parėmęs žmonėmis. Jis buvo savo egzistenciją įprasminęs filosofiniu religiniu pagrindu. Visatos kelyje žmogus yra irgi keleivis, kuriam bus pasakyta: „Privažiavome. Jau Tėvas laukia. Lipk!" Dėl to Jakštas nebuvo taip emocionaliai prisirišęs prie viso gyvenimo ir nieko sau iš jo nelaukė. Kada Jakštas įsigijo blogą reputaciją dėl tautinio veikimo dvasinės vyriausybės akyse, kada buvo apšauktas raudonu radikalu, šovinistu, tai Vaižgantas siūlė jam parašyti maldingo turinio knygelę, kad reabilituotųsi. Tada Jakštas jam atsakė:

„Nors ir dievočiausią išleisčiau knygelę, nieko iš to nebūtų... kiekvienas literatas kunigas, ypačiai lietuvis, akyse Jo Mylistos yra visados didesnis ar mažesnis maištinikas, neliuosas nuo puikybės, užsikrėtęs kriticizmo liga. Todėl pataisymas opinijos nėra galimas... O ant galo kam man ta ištikimybės garbė valdžios akyse. Ir gyventi ir numirti lygiai gerai galime su ja kaip ir be jos" (Athenaeum, 1938, 6 psl.).

Ir nenuostabu, jeigu testamente atsisakė nuo iškilmių, pasirinko savo kūnui pavėsį, šešėlio vietą ir įsirašydino: „Mes ne savo ugnimi žėruojam ir ne sau aplinkui šviesą liejam".

Jau nebeįmanoma tęsti šitų dviejų žmonių charakterių kontrasto. Juos niuansavo dar ir temperamentas.

Dvejopi jų tipai aiškūs: Jakštas — intelektualistas, racionalistas, plačių bendresnių filosofinių horizontų, individualistas. Vaižgantas — emocininkas, siauresnių, konkretesnių poetinių horizontų, visuomenininkas.

Psichologas Ed. Sprangeris savo tipų klasifikacijoj Jakštą vadintų teoretiniu žmogum, Vaižgantą — estetiniu.

Vis dėlto šitie kontrastai suėjo į bičiulystę. Išlikę laiškai rodo, kaip artimai juodu bičiuliavos. Du poliai vienas kitą traukė. Juodu taip kaip Vaižganto raštuose nuolatos sutinkami bičiulių jungai, poros: Niaura ir Taučius, Sauliukas ir Laurukas, Šešiavilkis ir Vidmantas, Šumacheris ir Zeligmanas...

Jungė juodu dar du jų charakterio bendri bruožai: idealizmas ir dinamizmas. Abudu ne sau gyveno. Abudu turtų nesusikrovė. Abudu dinamiški, nes suprato, kad gyvenimas nėra statika, bet upė; abudu pajėgė išsiveržti iš tos gyvenimo balos ir iš jos stengėsi upę daryti. Jau labai populiarus Vaižganto liberalumas. Daugiau net susigyvenęs buvo ne su kunigais, bet su pasauliečiais. Kai kas net baiminos, kad Vaižganto liberalumas nesąs suderinamas su kunigo pareigomis ir jis galįs nuo kunigystės atitrūkti. Net garbės kanauninko laipsnį, tariasi Vaižgantas, jis esąs gavęs, kad būtų labiau su savo luomu surištas. Tačiau taip tik atrodė. Vaižgantas jautėsi susigyvenęs su kunigyste ir jos niekados nepamesiąs. Suliberalėjęs, vadinas, susidėjęs daugiau su pasaulininkais, o ne su kunigais, kad toje aplinkoje, kur jis gyveno, jis radęs anais laikais pirmuosiuose daugiau pritarimo savo tautinei akcijai. Tatai labiau pritiko jo dinamiškai prigimčiai ir charakteriui.

Jakštas išpopuliarėjęs, kaip bekompromisinis savo kuniginio luomo gynėjas. Tai yra tiesa — kunigo luomą jis labai saugojo, tarp kunigų buvo daugiau ir jo bičiulių. Tačiau dėl to šitame luome jis ir negalėjo pakęsti sutingimo, konservatizmo. Tiesiog radikaliai keičias tradicinė apie Jakštą nuomonė, paskaičius jo laiškus, kuriuose jisai reikalauja pažangos ir atsinaujinimo savo paties luome:

> „Pykstame ant bedievių, kad jie kunigų garbę žemina ir niekina. Mes patys daugiau save niekinam savo aklu konservatizmu ir atžagareiviškomis nuomonėmis. Dabar pati rugiapiūtė, o pas mus dvasiški tėvai nei patys prie darbo neina, nei kitiems dirbti neleidžia. Ai tas autoritetas. Geras jis yra, bet... bet rasit dar ten toli Romoj, pas mus jis tik darbus ardo" (Athenaeum, 1938, 22 psl.).

Skaudžių, atvirų žodžių dar daugiau išsprūdo Jakštui prieš stagnaciją savo luome (žr. Athenaeum). Sustingimo, pozos, melo nepakentė Jakštas ir kitose, ne kultūrinio gyvenimo, srityse bei luomuose iki pačių paskutinių dienų.

Tačiau žinomas yra likimas žmonių, kurie neina su gyvenimu į kompromisus ir nori būti sau žmonės. Jie esti niekinami iki palūžta arba iki laimi pripažinimą. Ir čia bendras Jakšto ir Vaižganto likimas. Jie buvo ujami, paskui jie pripažinimą laimėjo savo idėjoms, gyvenimui ėmė vadovauti. Paskui jų siūbuotas gyvenimas šuoliais ima lėkti ir užlieja juos pačius. Tai, ką jie idealizavo, pasirodo su dideliais iškrypimais. Kaip Vaižgantas pasijuto atstumtas nuo visuomenės, su kuria visa savo būtimi suaugęs buvo, taip Jakštas pasijuto nebetekęs laisvoje Lietuvoje teisės skelbti laisvai tiesos žodį, dėl kurio jis visą gyvenimą buvo kovojęs. Kai 1928 m. „Ryto“ redaktorius buvo pasodintas į kalėjimą, o leidėjas nubaustas 2000 litų, Jakštas kreipėsi į Vaižgantą prezidento intervencijos, kad redaktorius būtų paleistas, kad spaudai būtų duota laisvė, o atsakyti jai reiktų tik prieš teismą.

> „Kai man Kauno gubernatoriai vieną po kitai dėjo pinigines pabaudas už „Draugiją“, „Ateitį“, „Garnį“, „Vienybę“, kai Griazevas mane traukė teisman... aš tylėjau, nes baudė mane svetima, barbariška valdžia... Ne tam aš visą amžių dirbau plunksna, kad koks beraštis cenzoriukas braukytų mano straipsnius ir kvalifikuotų, kuris tinka spaudai, o kuris negalima praleisti. Ne tam mes visą amžių kovojom su rusais, kad būtumėm tūkstančiais litų baudžiami“. Ir pasirašo tą laišką su jakštiškai apkartusia ir sąmojinga dvasia: „Keturis kart administratyviškai rusų baustas, penktą kart teisman trauktas Tavo kolega A. Jakštas“. (Athenaeum, 1938, IX, 46 psl.)[1].

Iš perspektyvos žiūrint, Vaižgantas vis dėlto, atrodo, labiau buvo savo laiko visuomenės prisiimtas. Savo įtaką jis išsėjo su kaupu toje atgimstančioje Lietuvoje. Bet jo įtaka šita epocha ir ribojasi. Jakšto idėjos tuo tarpu buvo šaudomos į tolimesnę perspektyvą, į ateitį, bet jo meto visuomenėje ne užtenkamai iškeltos ir išpopuliarintos. Pavyzdžiui, jo iškeltoji jau 1907 m. lietuvių tautinio pašaukimo problema susilaukia atbalsio tik pokarinėje Lietuvoje ir su visa erudicija sprendžiama dabartinių filosofų. Jakšto idėjos gali būti gyvos ir aktualios dabartiniame gyvenime. Kai didvyris miršta, užbalzamuojama jo širdis, bet tik ne jo protas, kuris spinduliuoja iš jo raštų.

Nors Jakštas su Vaižgantu susipykdavo, susibardavo (vis dėl tų raštų ir dėl visuomeninio darbo metodų), bet paskui vėl susitaikydavo ir, vienas antrą gerbdami ir mylėdami, toliau abudu žengė, tiesai ir tautai tarnaudami. Šiame darbe juodu atrodo kaip tas Mykoliuko jaučių jungas, kuris įsireižęs verčia velėną, o pro jų atlaužtas galvas trykšta rytmečio saulės spinduliai. Tai sykiu ir Vaižganto, ir Jakšto jungas.

---

[1] Pažymėtina, kad ir šis Jakšto laiškas, 1938 m. skelbiamas kaip dokumentinė medžiaga, dar buvo išbraukytas tos pačios institucijos, apie kurią A. Jakštas kalbėjo.

Jakštas ir „Draugija“

Vladas Kulbokas[1]

I

Pirmame laikotarpyj, nuo „Aušros“ iki spaudos atgavimo, mūsų kritika labai silpna kokybės ir kiekybės atžvilgiu. Menkas spaudos išsivystymas, rašytojų, kritikų ir visuomenės menkas kultūringumas, o svarbiausia — tautinės kovos laikas (ta kova visas jėgas, visas kultūros sritis buvo pašaukusi tautos gelbėti, įvairių būtinų idėjų skleisti), — tai sąlygos, kurios nulėmė mūsų kritikos silpną pasireiškimą. Vietoj literatūros kritikos, kuri apimtų visą platų kūrybinį jos darbą, turėjom idėjinę, visuomeniškai-tautinę, bei doriškai-tikybinę kritiką.

1) *„Aušros“* pagrindinė *idėjinė* kryptis — tautinis romantizmas, skelbiamas eilėmis ir proza. Į galą bando krypti į praktiškąjį kultūros darbą, mėgina patriotinio romantizmo kratytis.

2) *„Varpo“* kritika apskritai idėjinė, visuomeninė. Nusistatoma prieš tautinį romantizmą bei jo poeziją. Žymu antireligiškumas. (Iš čia kovos su „Apžvalga“). Skleidžiamos pozityvizmo, realaus darbo idėjos — keliami ekonominiai, socialiniai klausimai, mokslas. Kairesnieji bando socialistines idėjas į kritiką įnešti. Mažuma „Varpo“ kritikų su Kudirka stoja už literatūros ir poezijos teises; į literatūros ir poezijos teises, į literatūrą žiūri estetiniu atžvilgiu. Bet jie „Varpe“ kitus nenusveria.

3) *„Apžvalga“:* jos kritika visuomeninė, tautiškai-katalikiška. Akiratis siauresnis, kovos (su „Varpu“ ir kt.) tonas aštresnis už „Varpo“. Išimtis — Maironio balsas ir įdomus M-ž-s susidomėjimas tautosaka kaip kūrybos šaltiniu.

4) *„Tėvynės Sargo“* kritika labiau literatūrinė. Daugiausia rašęs Tumas sugeba pajausti tikrąjį veikalo grožį. Tumui pasitraukus, kritika vėl tendencinė.

5) *„Žinyčia“* vertina idėjiniu atžvilgiu, bet yra ir labiau estetinės kritikos. Vėl raginama tautosaką kūrybai panaudoti. Pradeda savo veiklą Jakštas.

6) *„Dirvoj Žinyne“* P. Būčys ir L. Kaupas stoja prieš tendencinę, —

---

[1] Šita studija yra ištrauka iš autoriaus didesnio darbo, kuriame nušviečiama lietuviškoji literatūros kritika ligi Didžiojo karo. *Red.*

taip „kairės“, taip ir „dešinės“, — kritiką. Nušviečiama sunki kritikos padėtis.

II

Antrame laikotarpyj, nuo spaudos atgavimo iki Didžiojo karo, spaudos ir kitokios laisvės leidžia kūrybinėms tautos jėgoms plačiau pasireikšti. Literatūra ir jos kritika auga į plotį ir aukštį. Tiesa, pirmojo laikotarpio tendencijos tebėra stiprios. Dar daugiau — jos rodo tendencijos labiau įsigalėti: visuomeninė ir idėjinė kritika tik dabar parodo savo jėgą. Vietoj bendrų tautinių idėjų, einama net prie partinių.

Bet šalia jos atsiranda ir grynai literatūrinė kritika. Jauni, drąsūs rašytojai stoja į kovą su partinėmis, utilitarinėmis tendencijomis. Nors priešų turi gausiai ir stiprių, bet jie nepaiso ir vis labiau įsigali. Prie Didžiojo karo ateiname su gražiai užsinešusia literatūros kritika. Keliamos įvairios literatūros problemos — tautiškumo, naujų formų, tautosakos panaudojimo, susisiejimo su pasauline literatūra. Kritika turi ne vien bastytis po kitus laikraščius, bet susilaukia specialių literatūros žurnalų — „Vaivorykštės“, „Baro“.

1) *„Vilniaus Žinios“* neturi vieno nusistatymo literatūros atžvilgiu. Iš pradžių Biliūnas savo vėlesniosios, suliteratūrėjusios veiklos metu stoja už kūrybos estetikos teises literatūroje. Rūpinasi rašytojų ir visuomenės gilesniu estetiniu išsilavinimu. Žulys, Tumas eina jo linkme. Vėliau įsigali pozityvistų žmonės, kritika įgauna visuomeninės tendencijos, kuri eina greta su estetine linkme. Kai kas nori visai meną ir literatūrą paneigti, bet kiti stoja prieš tai. Redakcija leidžia laisvai pasireikšti įvairioms nuomonėms. Herbačauskas, V. Staneika iškelia literatūros laisvę, netendencingumą.

2) *„Lietuvos Žinios“* — „kairiosios“ kritikos atstovas. Kritika visuomeninė, pozityvistinė. G. Petkevičaitė literatūroj pirmiausia liaudies reikalais rūpinas. Stoja prieš šviesuomenę, besirūpinančią vien savo sielos kultūra, tolstančią nuo liaudies. Ji nepalanki grynajai literatūrai. Į galą atsiranda „L. Žiniose“ ir meniškesnės kritikos (Sruoga, Ign. Šeinius, K. Puida, Vienožinskis): ji kelia naujas idėjas (ypač meno tautiškumo), bet ši kritikos atošvaistė „L. Žinioms“ necharakteringa.

3) *Visuomenė“* — visuomeninės, net partinės, kairiosios kritikos atstovas.

4) J a k š t a s ir *„Draugija“* — idėjinės katalikiškai-visuomeninės kritikos tvirtovė. Jakšto utilitarinės ir dogmatinės pažiūros pateisinamos anų laikų sąlygomis. Jo nuopelnas — visuomenės uolus informavimas. Bet susidūręs su naujesnių krypčių literatūra, jos, priešingos jo literatūriniams idealams, nesupranta, smerkia. Formos atžvilgiu dogmatikas, klasinių formų gynėjas, naujųjų priešas.

Kiti „D-jos“ kritikai eina prie literatūros išvadavimo iš utilita-

rizmo tarnybos: to siekia Varnas, Kragas, Gustaitis, Puida. Bet „Draugijoj“ vis dėlto nusveria Jakštas.

5) Herbačiauskas drąsiausiai kelia laisvos literatūros, naujų formų, tautos dvasios ir tautiškumo klausimą mene. Linksta į liaudies kūrybą. Prieš jį kovoja Jakštas. Herbačiausko liestieji klausimai labai reikšmingi, tik ankstybi ir pasišiaušusia forma iškelti.

6) *„Viltis“*. Viltininkai veik visi grynosios literatūros šalininkai. Žymiausia — Čiurlionienė, kelianti tuos pat klausimus, kuriuos kėlė ir Herbačauskas (literatūros laisvė, tautiškumas, suinteligentinimas, tautosakos panaudojimas, naujos formos). Perša simbolizmą. Reikalauja didelės inteligentų sielos kultūros, ne vien visuomenės darbo. Sukelia tuo prieš save „Liet. Žinias“, „Visuomenę“, Jakštą („Draugiją“ apskritai). Jos kritikose daug skonio ir estetinio jausmo, bet perdaug skeptikė ir šališka. Voldemaras, Pečkauskaitė, L. Gira, Tumas ir kiti eina apytikriai šia — kaip ir Čiurlionienė — estetine linkme. „Vilties“ ėjimo pabaigoje, nuo 1913 m., kritika įgauna „D-jos“ kryptį.

7) *„Vaire“* susimetę senieji viltininkai, daugiausia estetai. Pažymėtinas, be kita ko, Rygiškių Jonas, stojęs prieš Žemaitės tendencingumą.

8) *„Aušrinė“* toli prašokusi „Liet. Žinias“ literatūros supratimu. Kelia pagrindinius meno esmės klausimus (Šlapelis), tautiškumo (R. Bytautas), meno ir literatūros santykius su liaudies kūryba, srovių klausimus. Kritikos būdas — jausmu ir intuicija įsigaunama į kūrėjo sielą, ir ji atskleidžiama poetiška forma (Šilingas).

9) *„Vaivorykštė“* atsideda tik literatūrai, spiečia visus rašytojus. Akcentuoja meno ir literatūros netendencingumą, tautiškumą ir saitus su pasauline literatūra. Iškeliama vėl liaudies kūrybos reikšmė. Žymiausiasis kritikas, L. Gira, pasižymi geru estetiniu skoniu. Remiasi subjektyviai psichologine estetika. Rūpinasi lit-ros forma. Gustaitis nori supažinti su romantine literatūra (orientalinės literatūros studijos).

10) *„Pirmasai Baras“* ne tik atsideda vien literatūrai, bet suspiečia tik naujausias sroves, pažangiuosius rašytojus. B. Sruoga griežtai stoja prieš tendencinę bei dogmatinę kritiką. Literatūra — sielos atvėrimas. Kritika — rašytojo sielos atidengimas. Sruoga meno tautiškumo problemai duoda naujos šviesos. Iškelia psichologinę formą kaip tautybės pažymį. Mūsų tautos psichologinės formos ieško liaudyj, jos kūryboj, ir rašytojuose, kurie arti liaudies stovi, kurie naudojasi jos kūryba. Randa, kad mūsų tautos psichologinė forma realinė. Sruoga giliai pajaučia ir labai meniškai išreiškia kūrinio tikrąją prasmę ir grožį. Ig. Šeinius, be meno, kūrybos iškėlimo, pabrėžia dar didelę individualybės reikšmę kūrybai. Kūrėją individualistą stato prieš visuomenę, kuri turi prie jo artintis, ne antraip.

Karas laikinai nutraukė gražiai užsinešusį „Baro“ ir kitų kritikos darbą.

JAKŠTAS IR „DRAUGIJA“

Pirmieji Jakšto kritikos bandymai pasirodė dar „Apžvalgoj“, „Tėvynės Sarge“, „Žinyčioj“, bet pats vaisingiausiasis jo darbas susijęs su „Draugija“ — katalikiškosios mūsų visuomenės mėnesiniu žurnalu, ėjusiu nuo 1907 iki 1923 metų. Šis žurnalas buvo skiriamas literatūros, mokslo ir politikos reikalams. Literatūros skyrius buvo jame gana platus. Kritikos skyrių daugiausia pats redaktorius A. Jakštas-Dambrauskas ir prirašydavo. Jis nepraleisdavo neparecenzavęs beveik nė vienos naujai pasirodžiusios knygos. Per visą „Draugijos“ ėjimą jis sistemingiausiai ir pilniausiai išgarsindavo literatūros veikalus ir sukeldavo visuomenės susidomėjimą. Į pagalbą kartais kviesdavos kai kuriuos Petrapilio kunigų akademijos profesorius lietuvius, Friburgo universiteto studentus ir Seinų seminarijos klierikus. Bet „Draugijoj“ paties Jakšto žodis viską nusverdavo.

Jakštas ne tik recenzuodavo visas literatūros naujienas, bet yra parašęs ir visą eilę straipsnių apie literatūrą ir meną. Svarbiausi jo straipsniai:

1) „Keli žodžiai apie matematiškąjį poetiškumo kriterijų“ („Draugija“, 1907 m. 1 nr.),

2) „Šis tas apie naujus poezijos rūbus“ (ib., 1907 m. 12 nr.),

3) „Trečioji lietuvių dailės paroda Vilniuje“ (ib., 1909 m. 30 nr.),

4) „Futūrizmas bei chamizmas kitur ir pas mus“ (ib., 1913 m. 83 nr.),

5) „Kurti“ („Vilties“ Priedas, 1 nr.),

6) „Kas yra grožis“ („Draugija“, 1909 m. 30 nr.),

7) „Meno problemos“ („Viltis“, 1915 m. 25 nr., J. Jurkūno paskaitos kritika).

Dauguma Jakšto kritikų surinktos į 2 storus „Mūsų naujosios literatūros“ tomus (1923 m.), o šiaip jau straipsniai į „Meno kūrybos problemas“ (1931 m.) ir „Užgęsusius žiburius“ (1930 m.). Kritikos darbą dirbo iki pat mirties.

Kai kas visą prieškarinę mūsų kritiką nori matyti tik Jakšto darbuose. Gal todėl, kad jis aiškiausias prieškario kritikos atstovas ir plačiausiai tą darbą varęs. Jo kritikos darbe ryškus visuomeninis momentas, dogmatizmas, nedideli estetiniai reikalavimai. Be to, jis didžiausiai grupei mūsų visuomenės buvo nepajudinamas autoritetas. Beveik visi kiti katalikų kritikai įvairiuose laikraščiuose tik smulkesniu mastu dirbo tai, ką didžiausiu užsimojimu „Draugijoje“ Jakštas. Jo įtaka visuomenei didelė ir stipri.

Iš jo kritikos raštų ir šiaip straipsnių galima susidaryti vaizdą visos Jakšto pažiūrų sistemos, kuria buvo normuojama jo kritika. Štai to vaizdo bruožai, kalbant daugiausia paties Jakšto žodžiais.

Jakšto estetikos pagrindai

Jakšto grožio ir kūrybos šaltinis — Logos: „Mano giliausiu įsitikinimu, kiekvienas grožis yra visada amžinojo Logoso atspindys. Žemėje nėra ir negali būti tiesos, labo ir grožio, kaip tik iš Jo ir per Jį“[1]. Tasai Logos nėra kokia idėja, bet Dievas: „Mano Logos ne idėja, ne abstrakcija, bet Dievybės pilnybė, amžina savyje, bet apsireiškusi laike Mesijos Kristaus asmenyje“[2]. Dievas yra draug ir grožio bei meno kriterijus: „Iš to pat Amžinojo Logoso plaukia ir absoliučiai tikras grožio kriterijus poezijoj ir dailėj“[3].

Dievas neduoda išbaigtos estetikos, griežtų poezijos ir meno normų ir kūrybos metodikos. Bet duoda aukštesnį instinktą skirti grožiui nuo šlykštynės. O sukurti estetiką — žmogaus darbas. Kaip šviesa, eidama per stiklo prizmę, lūžta ir nusidažo įvairiomis spalvomis, bet vis pasilieka šviesa, taip ir Logos, perėjęs per žmogų, nepaliauja juo buvęs ir duoda galią skirti grožiui nuo biaurumo. Tad išeina, kad „homo est mensura artis“, bet tik susijungęs su Dievu, sudievintas. Todėl menininkai ir kritikai turi stengtis tobulėti, dorėti tiek privačiame, tiek ir meno gyvenime (pvz., rinktis siužetus su Dievo valia sutaikomus).

Žmonių sukurtasis racionalios estetikos mokslas yra nustatęs grožio kriterijus. Kritikai turi juos pažinti ir taikyti meno reiškiniams. Kur menas susiduria su kitomis vertybių sritimis, ten reikia griebtis ir tų sričių kriterijų. Pvz., meno nuogybių klausime — teologijos ir etikos, dieviškosios proporcijos klausime — algebros.

Grožis yra objektyviai daiktuose, ne vien subjektyvus žiūrovo jausmas. Estetinis pasigėrėjimas yra tiesioginė grožio pasėka. Grožio esmę suvokti vienu atjautimu negalima. Čia reikia ir proto. Proto keliu prieiname, kad grožis glūdi: 1) tam tikroje harmonijoje bei proporcijoje, 2) tam tikroje tvarkoje, 3) vienybėje. Kitaip sakant, grožis galima aptarti štai kaip: „Grožis tai maloni žiūrėti duotosios daugybės tinkamoji vienybė[4], — arba, — malonus žiūrėti suderintas vienybėje įvairumas“[5]. Šis grožio aptarimas bendras gamtos ir meno grožiui. Specifinis meno grožis bus: „Tiksli vienybės ir įvairumo sintezė, vartojamoji idėjai išreikšti protui prieinamu ir jausmams maloniu būdu“[6].

Grožis ir kūryba mene. Menas yra grožio kūryba. Grožis yra esminis meno elementas. Juo galima atskirti tikrą meną nuo pseudo meno. Mene kūryba — ne viskas. Ji tik vienas meno elementas, kuriuo remtis

---

1 Mūsų naujoji literatūra, I, 6.
2 Meno kūrybos problemos, 310—311.
3 Mūsų naujoji literatūra, I, 6.
4 Meno kūryb. probl., 25.
5 Ten pat, 26.
6 Ten pat, 26.

negalima, nes gautume begrožį meną: „Tiek biauraus daikto gražiame, tiek dailaus — prastame paveiksle kūrybos neabejotinai esama. Jei meno esmė tik nuo kūrybos pareitų, tai abiejuose atvejuose kūrybos rezultatai turėtų būti tie patys“[7]. Kaip valgio gardumui negana virimo, taip meno dalykui — kūrimo. Reikia tam ir kūrybos objekto, ir pažinti grožio dėsnius, ir mokėti kūrybos technikos. Jei yra kūrinyj grožio — menas, jei ne — tai ne menas, nors kūrybos ir būtų.

Kūryba A. Jakštui yra sukūrimas ko naujo. Dievo, didžiojo Kūrėjo, panašumu sukurtasis žmogus tam tikra prasme irgi kūrėjas, nes sugeba sukurti naujų daiktų ir idėjų. Kiekviena tauta ir kiekvienas žmogus privalo kurti, nes tik taip gali pasauliui apreikšti save. Kūryba galima ne tik mene, bet ir moksle, ekonomikoj, politikoj.

Žmogiškoji kūryba, būdama dieviškosios atvaizdas, turi laikytis jos normų bei dėsnių. Tie dėsniai privalomi ir grožio kūrybai. Nuo jų išlaikymo priklauso kūrinio tobulumas. Tuos dėsnius susekame iš gamtos ir Apreiškimo. Jie yra: 1) dėsningumas (Dievo kūryboj nėra chaoso — viskas sukurta „in mensura, numero et pondere“), 3) proporcingumas (vienybė įvairume ir įvairumas vienybėje), 3) gerumas, 4) šviesumas, aiškumas.

Meno kilmė ir tikslas. Menas kilo iš naudingumo. Vėliau jis ėmė tenkinti ne paprastus kūno reikalavimus, bet dvasios — sukūrė nerealų, svajonių pasaulį; kiek kartų menas nori atgimti, tiek kartų turi imtis naudingo tikslo, nebūti vien nenaudingų brangenybių gamintojas. Jis yra socialus darbas, turįs apimti visą gyvenimą, kad jį pagražintų. Meno tikslas — grožio kūrimas. Bet šis tikslas glaudžiai siejasi su tarnavimu Dievui, tautai, žmonijai.

Meno santykiai su tiesa ir gėriu. Aukščiausioj srityj „verum bonum et pulchrum inter se convertuntur“; žemesnėj, kad pilnai to ir nėra, bet irgi neturi būti prieštaravimų. Visos šios vertybės išteka iš bendro šaltinio — Dievo. „Kas Jam gyvenime ar kūryboj šiokiu ar tokiu būdu prieštarauja, tas jau tuomi pačiu elgiasi ir nelogiškai ir neestetiškai ir nenormaliai“[8]. Dažnai atsižvelgimas į moralinę gėrybę duoda galią skirti grožį nuo pseudo grožio, tikrą meną nuo pseudo meno.

Menas ir visuomenė. Menininkai turi nepamiršti, kad jie, kaip ir kiti tautos vaikai, turi jai pareigų. Jei to nepaiso, jei laiko save stovinčiais anapus gera ir bloga ir nori būti visai nepriklausomi — jie ne menininkai, bet klaidaus meno pranašai. Juk menas — „tai tarimas naujo žodžio, tai socialinis prabilimas į savo tautą, o per ją ir į žmoniją. Taigi meno kūryba neturi būti asmeniškų egoizmų bei sibaritizmų, bet — tarnavimu visuomenei“[9].

---

7 Ten pat, 84.
8 Mūsų nauj. lit., I, 6.
9 Meno kūryb. probl., 59.

Menininkai, neigdami minią, paneigia ir liaudį, o tuo pat ir joje glūdinčią tautinę kūrybą, kuria menas turi remtis, jei nenori likti negyvas, dekadentizmo iškraipytas. Tarp kitko, juk mūsų tikslas — tautinio meno sukūrimas.

Menininkas, kreipdamasis į visuomenę, turi kalbėti suprantama jai kalba. Turi būti atviras, logiškas, natūralus, saikingas, vengiąs tuštumo, painumo.

Meno tautiškumas glūdi tautiniuose siužetuose ir liaudiškume. Teisybė, šito teigimo Jakštas nėra pasakęs, bet tai suvokiama iš Čiurlionio kaltinimo netautiškumu.

Įkvėpimas. Geriausi kūrybos vaisiai gimsta, kai kūrėją aplanko įkvėpimas. Įkvėpimas — susidūrimas su aukštesniuoju pasauliu. Įkvėpimo yra du šaltiniai: aukštesnis Gero pasaulis — Logos, ir aukštesnis blogo pasaulis — Anti-Logos. Žmogus laisvai gali vieno ar kito įkvėpimus priimti arba atmesti. Tuo atžvilgiu kūrybą galima vadinti laisva žmogaus valios deklaracija. Jeigu klausys blogojo prado įkvėpimo, sukurs kūrinius, kuriuose gal ir bus kiek kūrybos žymių, bet kurie bus pikčiausi nuodai žmonijai. Tik gerojo prado, Logo, įkvėptas žmogus bus tikras kūrėjas, poetas: „Tikras poetas ne tas, kurs turi didelius gabumus ir esti įkvėptas, bet tik tas, kurs tą įkvėpimą gauna iš tikros grožio dvasios, einančios iš Amžinosios išminties ir vedančios prie tikrojo grožio šaltinio, kuriuo yra Dievas“[10].

Meno objekto elementai yra šie: „1. idėja, kurią menininkas nori išreikšti, 2. idėjos įkūrimas tam tikron formon, 3. tos formos protui prieinamumams ir jausmams malonumas, 4. jos viršujame išreiškime tiksli vienybės ir įvairumo sintezė“[11].

Idėja — yra protinė idėja, mintis. Todėl fotografija nebus menas, nes joje nėra idėjos. Joje taip pat nėra nei kūrybos, o be tų dalykų nėra meno: „Kad būtų meno objektas, reikia, kad žmogus prie dailaus daikto ar reginio pridėtų dar iš savo šalies kūrimo antspaudą ir pozityvios idėjos kilnumą“[12]. Jei idėjas menininkas išreiškia netikusiai dėl menko talento ar technikos nemokėjimo, išeina netobulas, nevertingas meno dalykas. Tas pats atsitinka, kai menininkas vartoja nepaprastą, protui neprieinamą ir jausmams nemalonią formą.

Meno dalykui neužtenka nei mechaninės vienybės be įvairumo, nei mechaninio įvairumo be vienybės. Tik jų sintezė duoda meno dalyką. Tų elementų darnus susijungimas sudaro meno veikalų tobulybę. O kur nėra tobulybės — nėra nė grožio. Anot šv. Tomo Akviniečio, kur nėra

---

10 Ten pat, 224.
11 Ten pat, 26—27.
12 Ten pat, 27.

„tobulybės, harmonijos ir aiškumo, ten nėra nė grožio“[13]. Grožis — tobulybės, harmonijos ir tiesos atspindys.

Jakšto pažiūros į poeziją

Jakštas daugiausia domėjosi literatūra, ypač poezija. Ir čia jis laikosi visos eilės dėsnių, principų.

Poezijos esmė. Poezija — grožio kūryba, pasigaunant žodžių kaip medžiagos. Nuo prozos ji skiriasi išviršine forma: „Jei kurdamas grožį žmogus kalba laisvai, niekuo nevaržydamasis, kaip tik viena gramatika, tai tokios kūrybos padaras vadinas prozos dalykas. Jei kursime grožį, pasigaudami kalbos, tvarkomos tam tikrų ritmo, eiliavimo, strofikos ir k. taisyklių, tai toks kūrinys įgaus poezijos dalyko vardą“[14]. Poezija nuo senovės laikyta aukštesne už prozą.

Poezijos tikslas. „Pagrindinis ir svarbiausias poezijos tikslas yra kurti grožio dalykai, ir, jais veikiant žmones, gaminti jiems estetiško pasigėrėjimo“[15]. Antraeiliai poezijos tikslai — žmonių dvasios auklėjimas, kėlimas patriotizmo, pamaldumas. Bet kitur Jakštas sako, kad poezijos uždavinys — „skaistinti visus žmones, rodyti jiems ateities idealus, vesti į tai, ko dar nėra, bet kas turi būti. Jos obalsiai: „Excelsior“, „sursum corda“. Jos kūrimas — pranašavimas. Jos atstovai — socialiniai veikėjai par excellence, nes jie sužavėję, veda paskui save visą tautą“[16]. Tik per tautą poetai gali eiti į visą žmoniją. O poetas privalo gyventi ne sau, bet žmonijai. Jis turi drauge su tauta džiaugtis, liūdėti ir visa tai daina išreikšti. Jo dainos turi būti apie rimtus dalykus. Pasaulyj daug vargo, artimo nepaisymo, Dievo ir Bažnyčios niekinimo. Poetų pareiga visa tai aikštėn iškelti, juntamon formon įkūnyti, grožio kalba kalbėti. Tik taip jis gali atlikti savo uždavinį.

Poeto laisvė. (Plg. „Menininko laisvė“). Poeto laisvė neturi virsti anarchija ir tiesos įžeidimu. Poetas „turi griežtai laikytis filosofinių ir religinių tiesų“[17], kitų sričių tiesos nėra taip griežtai privalomos.

Turinys ir forma poezijoj. Poezijoj skiriama turinys ir forma. Jų sintezė — poezijos esmė: „Poezijos esmę sudaro krūvon sujungti minčių kilnumas, jausmo gilumas ir rimų skambumas. Kitaip sakant, poezijoj lygiai svarbu tiek jos turinys, tiek ir jos forma“[18]. Poezijos temos, jos turinys turi būti kilnus. Tokių temų ypač duoda tikybos ir dorovės sritys. O

---

13 Ten pat, 28.
14 „Židinys“, 1932 m. 7 nr., 15 psl.
15 Ten pat, 15.
16 Mūsų nauj. liter., I, 7.
17 „Žid.“, ten pat, 15.
18 Mūsų nauj. liter., I, 215.

poezijos forma — eiliavimas: „Poezijos formą sudaro paprastai eiliavimas, kuris reiškiasi įvairiausiais ritmais, pėdomis, rimais, strofomis, paralelizmais ir kitkuo“[19]. Teoretiškai galvojant, rodosi, kad kiekvienas poezijos dalykas turėtų būti naujas ir turiniu ir forma, bet „kadangi eiliavimo būdų skaičius nėra begalinis, tatai nė kiek nenusidės poetas savo pašaukimui, pasirinkdamas naujam kūriniui bet kurį iš jau esamųjų ir kitų vartotųjų eiliavimo būdų“[20]. O turinys? — „Jis turi būti savas, iš niekeno neskolintas“[21]. Iš turinio dvasios galima susekti, ar poetas yra palaidas „menas menui skelbėjas“, ar Dievo ir savo tautos tarnas. Poetai atsako už savo kūrinių turinį. Daili forma negali išpirkti turinio biaurumo.

Poezijos kūrybos dėsniai. Poezijos kūryba turi būti panaši į dieviškąją kūrybą. O Dievo kūryboj vyrauja jau anksčiau minėtieji principai, būtent: 1) dėsningumas, 2) proporcingumas, 3) gerumas, 4) aiškumas, šviesumas.

Dėsningumo principo išvados: 1. „Žmogaus sukurtuose poezijos dalykuose neturi būti jokio chaoso, netvarkos, anarchijos. 2. Poetas, norįs sukurti tobulą poezijos kūrinį, turi rūpestingai išlaikyti visus poezijos kūrimo dėsnius, nė vienam jų nenusidėdamas. 3. Didesnis ar mažesnis nukrypimas nuo bet kurio — ritmo, pėdos, cezūros, eiliavimo strofikos bei kitų poezijos kūrimo dėsnių, sudarydamas didesnę ar mažesnę poetiškąją licenciją, visuomet daugiau ar mažiau gadina poezijos kūrinį. Tobulam poezijos kūriny neturi būti jokios poetiškos licencijos. Jis visuomet turi būti griežtai dėsningas, kaip kad griežtai dėsninga yra visa Dievo kūryba“[22].

Proporcingumas: „Kiekvienas žymus neproporcingumas gadina poezijos kūrinio grožį“. Nevykęs bus kūrinys, kur įžanga ilgesnė už visą kūrinį arba kur viena eilutė labai ilga, kita trumpa.

Gerumas. Ką Dievas sukūrė — visa buvo labai gera. Žmogui kurti sunku. Reikia daug taisyti, dailinti. Apie kūrinio gerumą sprendžiama iš to, ar tas kūrinys duoda estetinio pasigėrėjimo, ar dorina. Jei laužo poezijos taisykles — nebus geras. Poezijos gerumas eina ir iš įkvėpimo šaltinio.

Šviesumas, aiškumas. „1. Poezijoj netoleruotinas tamsumas ir dirbtinis neaiškumas. 2. Poezijos kūrinių tamsumas, nesuprantamumas — yda. 3. Poezijos tamsumas prieštarauja jos socialumui, nes poezija — žodis visuomenei. 4. Dievas savo kūryboj nuo tamsos ėjo prie šviesos, o naujoviniai poetai daro atbulai. 5. Nesuprantamais kūriniais poetas nusideda Dievui ir žmonėms.

Apskritai, tikras poetas — natūralumo mėgėjas, jis vengia dekadentiškų „štukų“, futūriškos „balaganščinos“, konstruktyvistiško kūliais

---

[19] Meno kūryb. probl., 245.
[20] Ten pat.
[21] Ten pat.
[22] „Žid.“, ten pat, 23.

vartaliojimosi publikai nustebinti“[23]. Žodis — jam minties reiškėjas: nevalia jo naudoti vien įspūdžiui sustiprinti. Todėl nepateisinami beprasmiai garsai poezijoj[24].

Jakšto pažiūros į kritiką

„Poetas kuria grožį, kritikas jį įvertina... Kritiko priedermė atskirti veikalai pagaminti tikram įkvėpimui veikiant, nuo veikalų rašytų dainiui snūduriuojant, ar šaltai vien protu begalvojant“[25]. Kritikas turi žiūrėti, kad visuomenėn nepatektų netikrojo grožio kūrinių[26], išmesti lauk netikusius kūrinius, įvertinti talentus ir niekadirbius. Toliau, visuomenę atpratinti nuo kūrybinių šiukšlių skaitymo, o leidėjus nuo jų leidimo bei platinimo[27]. Kritika turi poetams priminti jų didžią misiją visuomenėje, turi smerkti absoliučios laisvės šalininkus, užgaunančius tiesą, gėrį, grožį. Bet kritika neprivalo poetus mokyti: „Niekam neverti tie poetai, kurie kritikų nurodymų reikalingi“[28]. Jei kritikas veikia poetą, tai tik laisvai šiam prisiimant kritiko mintis.

Iš šių pastabų matyti, kad Jakštas turėjo ištisą, logišką sistemą meno ir poezijos sričiai. Tą sistemą geriausiai būtų galima charakterizuoti kaip pasiremiančią dogmatizmu, ir nuosekliai einant — jo kritika irgi yra dogmatinė kritika. Šiaip ar taip begalvojant, mūsų kritikoj tik vienas A. Jakštas turėjo aiškiai suformuluotą, giliai paties pergalvotą, o ne lengva ranka iš šalies susigraibytą sistemą, ir čia yra jo nuopelnas. Ir kaip tik literatūros žmogui ateityj gal bus įdomesnė teoretinė A. Jakšto estetikos, poezijos filosofijos dalis, negu praktiškasis jos pritaikymas atskiriems veikalams. Sprendžiant apie šio vyro kritiką, nereikia pamesti istorinės perspektyvos. Tą klausimą svarstant, ypač svarbu atsižvelgti į tai, kas buvo literatūros kritikos srityje prieš Jakštą, kaip Jakštas papildė ir išreiškė savo laiko dvasią ir atitiko visuomenės reikalavimus bei jiems vadovavo (žinoma, su naujosiomis literatūros srovėmis, ypač po Didžiojo karo, jis nėjo ranka rankon). Tik tada ima ryškėti didelis jo darbas, iškyla jo figūra ne tik literatūros, bet ir visos tautos fone.

A. Jakštas — žmogus nuosaikus, logiškas ir pastovus. Ką jis teoretiškai nusistatė, to ir praktikoje reikalavo. Todėl jis iš poetų ir reikalaus poezijos, sukurtos pagal jo nuostatus. Jis bus visuomenininkas, ištikimas katalikas ir griežtai reikalaus tam tikrų formų, paneigdamas visa, kas iš

---

23 Meno kūryb. probl., 151.
24 Ten pat, 288.
25 Mūsų nauj. lit., 29—30.
26 Meno kūryb. probl., 325.
27 Ten pat, 299.
28 Ten pat, 303.

jo nusistatytų rėmų išeina. Jis pats sakos: „Tų sprendimų teisingumu aš ir šiandien nė kiek neabejoju, todėl ir nematau reikalo tiekti jiems šiokių ar tokių korektyvų"[29]. Vadinasi, rėmai nuo pradžios iki galo tie patys.

Jam ypač svarbi meno veikalo idėjinė pusė. Krikščioniškieji ir tautiniai idealai — štai ko jis nuolat siekia ir dėl ko kovoja. Jis nemėgsta poetų egoistų, didelių individualistų. Jo pažiūros formavosi tada, kai kova dėl tautinių ir krikščioniškųjų idealų ir literatūros darbo buvo neišskiriamai susijusi. Todėl poetus visuomenininkus jis labiausiai vertina, ypač iškelia Maironį: „Maironis yra par excellence Lietuvos tautinio atgimimo bardas, giesmininkas, kovotojas už lietuvystės teises, poetas patriotas, dainius pilietis"[30]. Jo dainos „mus jaunystėje žavėjo, kėlė mumyse pasitikėjimą savo jėga, skatino stoti į darbą tautos dirvoje, kovoti su lietuvystės priešais"[31].

Už tautines idėjas ir Vydūną labai vertina, ypač jo „Prabočių šešėlius".

Jakštas myli visa, kas gera, dora, žmoniška, kas kelia žmonėse geras mintis, į laimingesnį gyvenimą veda. Šiuo atžvilgiu jis vertina Vaižgantą, Gustaitį, Pietarį, iš dalies L. Girą ir kitus.

Anuomet šis idėjinis vertinimas buvo visai suprantamas. Vėliau, kai atsirado rašytojų grynųjų menininkų, visai skiriančių dailiąją literatūrą nuo visuomeninio bei tautinio darbo, šis grynai idėjinis vertinimas literatūrai buvo nebepakankamas ir net pavojingas, kai teko susidurti su priešingos ideologijos rašytojais.

A. Jakštas geriausiai vertina romantikus, realistus, klasikus. Jis juos sugeba vykusiai įvertinti ir tikrąsias jų veikalų teigiamybes ir ydas nurodyti (pvz., Maironio poemų lyroepiškumą, Vaižganto „Pragiedrulių" smulkmenų daugybę, publicistiškumą, „otsebiatiną", L. Giros minčių palaidumą). Dėl šių krypčių pamėgimo ir visur ieškojimo pirmiausia idėjinio turinio, mažiau paisant estetinės pusės, kartais būdavo atlaidus net abejotino talento poetams: Žalvarniui, Margaliui, Žibuntui, K. Stikleliui etc...

Visos srovės po romantizmo ir realizmo Jakštui — dekadentizmas, į kurį priskaito simbolizmą, impresionizmą, ekspresionizmą ir kitas. Į jį pateko ir naujasis, po 1905 m. pasireiškęs, judėjimas mūsų literatūroj. Tas judėjimas siekė literatūrą atskirti nuo visokio visuomeninio darbo, ieškojo specifinės lietuvių tautinės dvasios, naujų literatūros formų, domėjosi tautosaka. Pasirodė Herbačiausko, Žegotos, S. Kymantaitės-Čiurlionienės bandymai.

Į šiuos visus naujus reiškinius Jakštas pažiūrėjo kaip į visų jo idealų

---

29 Mūsų nauj. liter., I, 6.
30 Ten pat, 30.
31 Ten pat.

paneigimą ir šoko kovoti. Sulaukęs „Gabijos“ ir Herbačiausko „Erškėčių vainiko“ — pasmerkė juos. Panašiai atsitiko su S. Kym.-Čiurlionienės „Lietuvoje“ (1910 m.), I. Šeiniaus „Kupreliu“, „Vasaros vaišėmis“, su literatūros žurnalais „Vaivorykšte“ ir „Baru“. Nepatiko ir Krėvės naujos formos „Šarūnas“ (skaitytinė drama).

Nepripažįsta ir užsienio tuomet modernių rašytojų: individualistų, impresionistų bei simbolistų (Žulavskio, Vispianskio, Bodlero, Ničės, Pšibiševskio, Ibseno, Hamsuno).

Tautiškumo ieškodamas kūrinio siužete, turinyje, neįvertino Čiurlionio ir J. Baltrušaičio.

Jam svarbiausia idėjos, logiška veikalo fabula, dailus, paprastas stilius (mūsiškas realistinis ar romantinis). Dramos srityje jam labiausiai rūpi liaudies scenos repertuaras.

Kritikos būdas. Jakštas mėgsta atpasakoti turinį, pacituoti, pažiūrėti kalbos grynumo. Dažnai kalba retoriškai, o peikdamas griebiasi satyros ir parodijos. Parodo daug sąmojaus. Jo protavimas aštrus ir išvados pagal jo samprotavimus — logiškos, nuoseklios, aiškios.

Stropiai vertindamas visas anuomet pasirodančias knygas, jis jas plačiai išgarsindavo. Nors sudėtingesnių naujosios literatūros faktų ir neįvertino, bet, pagal savo laiko sąlygas, palankiai vertindamas idėjiniu atžvilgiu vertingus veikalus, jis padėjo rimtą pagrindą mūsų kultūrai. Jis įpratino anuometinį skaitytoją ieškoti rimto turinio. Ant šio tvirto pagrindo vėlesnieji kritikai galėjo statyti sudėtingesnį, grakštesnį kritikos rūmą be baimės, kad pamatai neišlaikys. Jo ir kitų bendradarbių visuomeninė bei idėjinė kritika suvaidino svarbų vaidmenį. Žinoma, po jos turėjo ateiti ir atėjo meniškesnė kritika. Bet ir čia darbas ėjo palaipsniui.

Kiti „Draugijos“ kritikai bei teoretikai

Be Jakšto, „Draugijoj“ dirbo visa eilė žmonių. Jų straipsniuose matyti mintis, kad jau laikas literatūrai žengti visai savitu keliu. Bet ir čia sutarimo nėra. Bent apytikriam vaizdui gauti čia suminimos svarbesniųjų straipsnių mintys.

Svarbesniųjų straipsnių autoriai yra Varnas, M. Gustaitis, R. Bytautas, P. Kragas, K. Puida, J. Purickis, J. Gabrys, P. Leonas, J. Gustaitis (jo 1 str. verstas) ir kiti. Vieni jų sprendžia pagrindinius meno klausimus (Varnas, R. Bytautas, J. Gustaitis 1-jame str., J. Purickis), kiti tyrinėja istoriškai bei vertina kritiškai įv. literatūros reiškinius (M. Gustaitis, P. Kragas, K. Puida).

Principinius estetikos klausimus nagrinėja *J. Gustaitis* str. „Aiste-

tika“[32]. Čia bandoma spręsti estetinio jausmo prigimtis, grožio ir estetiškumo sąvokos bei jų skirtumai, grožio kriterijus ir priežastys (nei objektyvios daiktų savybės, — simetrija, spalvų harmonija, — nei malonumas nelaikomas grožio kriterijais; kriterijus bandomas sieti su tobulumu, bet griežtai tas klausimas neišsprendžiamas), meno pažangos klausimas, etikos ir estetikos santykiai. Įdomu, kad nuoširdžiame etikos ir estetikos bendradarbiavime temato patenkinamą to klausimo išsprendimą: „Kol gi mūsų psichika užgaidų patraukiama, atras moralistų mokiniuose tik geležinę kliūtį ir daugiau nieko, tol jausmo su dorumo priedermėmis kova nėra išvengiama. Kuomet šioje kovoje etika draugiškai paduos ranką aistetikai, tuomet tik žmogus laisvai pamylės dorą ir tuomet tik jis įžengs į tikrą etiškąjį kelią“[33]. Kaip matyti, etikos ir estetikos klausimas sprendžiamas priešingai Jakšto nusistatymui.

Adomas Varnas str. „Šis tas apie dailę ir dailės kritiką“[34] į meną žiūri kaip į žmogaus ir gamtos sielų sintezę. Jis kritikuoja R. Bytauto meno kriterijų — atitikimą tikrovei (R. Bytautas taip tvirtino str. „Aplink mūsų dailės parodas“[35]): „Atitikimas tikrumui negali būti meno kriterijumi. Priėmęs šį kriterijų menininkas amžinai pražūtų akivaizdoj tos gamtos, į kurią jis yra įsmeigęs akis. Gamta yra sena boba su stipria atminčia. Kaip tokia, ji tarška be galo daug. Rašyti visus jos tarškalus — reikėtų išsižadėti savosios asmeninės gamtos, išsižadėti savo norų ir jausmų, likti kažkokios valdiškai-gamtiškos kanceliarijos kopistu“[36]. Šiuo teisingu tvirtinimu Varnas kaip į akis dūrt visiems tiems, kuriems gamtos ir gyvenimo fotografiškos kopijos buvo didžiausias menas. Toks meno supratimas užmuša kūrybą. Bet A. Varnui vien sielos būsena taip pat nepakankamas meno kriterijus. Tik sintezėj gamtos ir žmogaus sielos yra tiesa. Ko reikia dailėj ieškoti? „Dailėje apskritai reikia ieškoti visų pirma tas, kas žadina, kas sukelia naujas mintis, kas priverčia jautriau jausti, giliau ir jautriau mąstyti, intensyviškiau gyventi“[37]. To žadintojo, jaudintojo (estetinės emocijos — V. K.) stiprumas ir bus meno kriterijus. Visi kitoki kriterijai — joki kriterijai: „Nei gamta, nei tauta, nei morališkieji dogmatai, nei tikėjimas prasmėje kurios religijos išpažinimo, nei visuomenės gyvenimo pakraipa, nei historija, nei gramatika negali tapti čia kriterijumi“[38].

Lygiai vykusiai Varnas sprendžia ir meno santykius su religija. Jis sako, kad menas laisvai mėgsta patarnauti religijai, lygiai kaip ir ši jam,

---

32 Vertė J. Papečkys, „Dr.“, 1911 m. 54 nr.
33 Ten pat, 177.
34 1908 m. 22 nr.
35 1908 m. 17 nr.
36 „Draugija“, 1908 m. 22 nr., 124 psl.
37 Ten pat, 128—129.
38 Ten pat, 129.

bet „spirti — gi ją (dailę — V. K.) taikinties prie tikybinių dogmatikų, prie siaurai tenumatomų moralybės paragrafų, prie visokių demokratiškų bei partiviškų principų, yra status *piktžodžiavimas* ir dailės iškoneveikimas"[39]. (Laisvu kultūros talkininku meną laiko ir *Profanas:* „Profano mintys ir įspūdžiai iš II Lietuvių dailės parodos Kaune"[40]). Varnas kalba ir apie kritiką. Jam kritikas — kartu ir menininkas. Juo reikią užgimti. Jis turįs sugebėti pergyventi tai, ką jautė kūrėjas, turįs būt atviras kiekvienam naujam grožiui. Sintetiškas protas ir kūrėjo jausmų liepsna bei intuicija — kritiko esmė. Toks gilus ir teisingas meno ir jo kritikos supratimas, kaip Varno, buvo anuomet retas.

„Draugijoj" kelti ir kiti, daugiau ar mažiau susiję su literatūra, klausimai. Antai, *J. Purickis* rašo apie literatūros įtaką gyvenimui („Beletristikos rolė žmonijos auklėjime")[41], *P. Leonas* apie „Poetiškąsias dainų grožybes"[42].

Buvo taip pat duodama vietos ir literatūros istorijai: atspausdinta net keliolika straipsnių tuo klausimu. Iš jų didžiausias, vėliau atskira knyga išleistas, J. Gabrio „Lietuvių literatūros apžvalga". Bet, kad juose visuose meniškosios kritikos kaip ir nėra, tad tenka palikti juos šalyj. Iš jų išsiskiria tik kun. M. Gustaičio „A. Mickevičiaus „Krymo sonetai"[43]. Čia matyti gili literatūros kultūra, estetinis skonis.

Dabar — tikrieji kritikai. Žymiausias iš jų bene bus *P. Kragas — Petras Gerulis,* Seinų seminarijos klierikas, parašęs keliolika kritikų — studijų „Draugijai" ir pora straipsnių „Ateičiai". Svarbesnieji straipsniai: „Lazdynų Pelėdos veikalai"[44], „Šatrijos Ragana"[45], „Mačys Kėkštas"[46], „Žemaitė"[47], „Keletas žodžių apie Adomo Jakšto poeziją"[48], „Pastabos apie M. Vaitkaus poeziją"[49], „Rutelė mūsų dainose"[50], J. Biliūno pažiūros į beletristiką"[51], „Z. Krasinskis"[52]. Be to, keliolika šiaip jau recenzijų (L. Giros, L. Steponavičiaus raštų . . .).

Kragas literatūrą laiko dvasiniu tautos gyvenimu, kuriame atsispindi visa tautos dvasia. Neniekindamas svetimų literatūrų, teisingai nurodo, kad savos literatūros jos atstoti negali[53]. Jis nenori su Biliūnu su-

---

39 Ten pat, 127.
40 „Dr.", 1908 m. 20 nr.
41 „Draugija", 86, 91—92 nr.
42 1910 m. 37 nr.
43 1908 m. 21 ir 24 nr.
44 „Draugija", 1910 m. 42—43 nr.
45 1910 m. 44 nr.
46 1910 m. 48 nr.
47 1911 m. 51 nr.
48 1911 m. 55—56 nr.
49 1011 m. 57 nr.
50 1912 m. 63, 64 nr.
51 1912 m. 70 nr.
52 1912 m. 71-72 nr.
53 „Ateitis", 1911 m. 4 nr., 180 psl.

tikti, kad literatūra turi tik duoti gyvenimo, visuomenės vaizdų ir paraginti skaitytoją su to gyvenimo bei visuomenės ydomis kovoti. Viena, kad literatūros medžiagos šaltinis esąs ne vien tik gyvenimas, bet ir fantazija; antra — jam svarbi ir estetinė literatūros pusė: „Grožio esybė glūdi pačiame dailės veikale, o ne susijaudinimuose (nusiteikimuose kovoti su visuomenės ydomis — V. K.), kuriuos pas skaitytoją ar žiūrėtoją sukelia"[54]. Kragui literatūra svarbi ir kaip kūrėja naujos gražios tikrovės. Bet literatūros veikalo naudingumo taip pat neniekina („Klaidos" įvertinimas[55]).

Mūsų literatūroj tuomet buvo stipri realizmo linkmė. Ir Kragas jos šalininkas. Bet realizmas jam ne gyvenimo kopijavimas, o svarbesnių gyvenimo bruožų sukoncentravimas. Ypač beletristikoje taip turi būti. Bet neneigia ir fantastinio elemento, jei jis natūralus, išaiškinamas be aukštesnių jėgų įsikišimo (pastebėtina, jog ir Biliūnas su tuo sutiko). Bet Kragas realizmo nelaiko vieninteliu kūrybos būdu. Jis teisingai sako, kad reik suprasti kiekvienos krypties esmę, tai tada nelaikysim vieną kryptį aukštesne, kitą žemesne. (Tai, žinoma, labai sveikas kritikui nusistatymas).

Herbačiauskui ir Čiurlionienei pakėlus balsą prieš senąjį literatūros supratimą, prieš visuomeninio darbo literatūrą ir kartu prieš realizmą, Kragas stoja realizmo ginti. Jis nurodo, kad realizmas mums nesvetimas, nes ir Duonelaitis ir Valančius, pagaliau ir atgimimo meto rašytojai, buvę realistai: „Jie sužetus ėmė iš gyvenimo ir to gyvenimo neslėpė po simboliais, neaiškumais, savo raštams nedavė jokio mistiško atspalvio, bet prieš tą, ką matė, ką širdis jautė ir tai aiškiai, kaip tai lietuvis mėgsta"[56]. Tad „reališkumo supratimas nėra „vėjo atneštas", o jis prasideda nuo Duonelaičio, pamaži plėtojas ir stipriai susiriša su mūsų tautiniu atgimimu"[57]. Aišku, Herbačiausko pradėtoji linkmė jam negali patikti: „Jaunieji rašytojai jau tų idealų (plačiai suprasto realizmo — V. K.) pradėjo nebranginti, o nori duoti raštijai visai kitokią spalvą, neva tai savotišką, bet iš tiesų rengiasi tarnauti svetimtaučiams"[58]. Iš tikrųjų kitataučių, ypač lenkų, literatūros įtaka Herbačiauskui buvo aiški. Be to, pasišiaušusi jo forma negali patikti Kragui, kurs šiaip kitų naujosios literatūros atstovų nepaneigia. Kragas priima Vydūno simbolizmą, Krėvės kūrybą, prisigėrusią liaudies dainų dvasios, — ir tą Krėvės tautinės poezijos dvasią ypač akcentuoja! — ir naujų formų ieškojimą. Jis skatina rašytojus susipažinti su tautosaka: tuo jie „praturtintų savo dovaną" ir išsyk įstotų į tautos poezijos vagą"[59].

---

54 „Dr.", 1912 m. 70 nr., 109 psl.
55 1910 m. 42-43 nr., 136 psl.
56 1910 m. 47 nr., 247 psl.
57 Ten pat.
58 Ten pat, 125.
59 1912 m. 64 nr., 340 psl.

P. Kragas turėjo tikro kritiko ypatybių. Svarbiausia, buvo apdovanotas estetiniu jausmu, kuris jam leido išskirti vertingus kūrinėlius, pajusti jų grožį ir tai kitiems nurodyti. Savo studijoje apie atskirus rašytojus jis nurodo kiekvieno iš jų tikrąjį talentą, savybes ir ydas. Pvz. apie Žemaitę teisingai sako, kad jos labiau vertingi „paveikslai“, kur ji nesistengia mokyti nei ko nors įrodyti. Pažymi jos gabumą gamtos bei buities vaizdus ir liaudies tipus piešti. Taip ir apie kiekvieną rašytoją, kurį tik jis lietė, sugebėjo pasakyti rimtos ir nuoširdžios kritikos žodį.

Kragas gerokai apsipažinęs su savąja ir lenkų literatūra, neblogai orientuojasi įvairiose literatūros kryptyse ir nėra fanatiškas vienos srovės šalininkas. Su reikiamu atsargumu jis pasako tiesos žodžių apie įvairias tuometines mūsų kryptis. Gal tik kiek pergriežtas buvo Herbačiausko bei Čiurlionienės atžvilgiu. Na, bet šiųjų raštų išimtinis tonas gal ir jį išprovokavo... Be abejo, dabar negalima sutikti su jo realizmo plačiu supratimu, į kurį jis subruko ir Maironį, ir Žemaitę, ir Jakštą, ir Kudirką. Čia viena žymė (visuomeniškumai) jam išlygino ir stilių ir pasaulėžiūrų skirtumus.

Jo kritikos daugiausia vertintinos kaip informacinės. Jis visuomet, kaip atrodo, pilniausiai panagrinėdavo pasiimto autoriaus raštus. Duodavo plačius turinius, charakterizuodavo tipus ir susiedavo juos su visuomenės gyvenimu. Gausios, gerai parinktos citatos, vaizdingas dėstymas jo kritikas padarydavo mielai skaitomas. Tuo jis nemažai patarnaudavo „Draugijai“ ir visuomenei. Gaila, kad gyvenimas jį nuo darbo, nespėjusį savo talento išvystyti, atitraukė.

Kazys Puida „Draugijai“ parašė studijas: „Jovaras“[60], „J. Mikuckis“[61] ir „D. Poška“[62]. „Lietuvos Žiniose“ svarbesnė kritika — Šeiniaus „Bangos siaučia“[63]. Amerikoj 1913 m. išėjo rinkinys straipsnių apie senesniuosius mūsų rašytojus „Mūsų dainiai“. Čia rašo apie Strazdą, Pošką, Baranauską, Vienažinskį, Vaičaitį ir Zauerveiną.

K. Puida bando sujungti idėjinį atžvilgį su estetiniu. Jis sako, kad senesnieji rašytojai labiau susiję su tautos bei liaudies reikalais, vargais. Tatai sudaro ypatingą žymę jų kūryboje. (Čia suprantamas jų susijimas su tauta — rūpinimasis įvairiais jos reikalais, visuomeniškumais. Naujieji gi rašytojai su tauta susiję visai kitu atžvilgiu: jie, gal būt, dar geriau už tuos senuosius sugeba meniškai išreikšti giliausius tautos troškimus, jos dvasią. Bet čia visa eina jau pagilintoj kūrybinėj plotmėj). Šiuos du šaltinius, — tautos liaudies gyvenimą ir kūrėjo vidaus gyvenimą, — Puida ir stengiasi iškelti. Įsigilinimas į laiko sąlygas ir dvasią, į kūrėjo dvasios struktūrą, be to, pakankamas grožio pajautimas leido tinkamai jų kūrybą

---

60 1910 m. 39 nr.
61 1913 m. 79-80 nr.
62 1910 m. 45 nr.
63 1914 m. 46 nr.

įvertinti ir, kad ir apytikriais bruožais, išreikšti. Pvz., Strazdelį iškelia iš užmiršties kaip gyvą liaudyje išsaugotų tautos jėgų atstovą, kuris spirias prieš svetimybės bangas; tikrųjų ateities kelių kad ir nenuvokdamas, graudžia giesme ramina brolį artoją, giedodamas jo vargą ir visą buitį. Jis (Puida) sugeba nusileisti intuicijos galia į kūrėjo emocijos gimimo priežastis ir jos įkūnijimo procesą (pvz., apie „A. Šilelį“). Formalinis atžvilgis, kaip ir beveik visų prieškario kritikų, silpnai tepaliestas. Bet jo nuopelnas, kad sugebėjo sukurti gan ryškius tų rašytojų kūrybos dvasinius vaizdus. Tautos ir literatūros meilė juntama kiekviename jo knygos puslapyj. Tai ypač patraukia skaitytojo akį arčiau pažinti buvusius ir pamirštus (tuomet) rašytojus. Straipsniai apie naujuosius rašytojus blyškūs. Šiaip čia jau mažiau sieja kūrybą su visuomeniškumu, net smerkia agitavimą. Silpniausiai pavyko Šeiniaus talentas įvertinti. Jo piešiamų asmenų chaotiškumą nori aiškinti pereinamojo laikotarpio padaru. Tuo tarpu bene tiksliau tai išvesti iš impresionistų pamėgimo piešti ne valios, ne planingo veikimo, bet jausmų, nuotaikos žmones.

Panašiai idėjinį atžvilgį su meniniu sieja ir *J. Gabrys* str. „Maironis — mūsų tautiško atgimimo dainius“. Nors jo straipsnis jubiliejinis, bet nevengia ir kritiškų pastabų.

Pažymėtinas *Vydūno* str. apie kritikos ydas (jo kritikuoto veikaliuko proga). Tos kritikos silpnybes stengiasi teisinti P. Būčys nurodydamas, kad nė vienas laikraštis profesionalo kritiko neturi.

Smulkių kritikų rašė dar Mad-rietis, A. Maliauskis, P. Būčys, A. A. ir daug kitų.

Kaip matyti, įvairus „Draugijos“ kritikos lobis: įvairūs žmonės, įvairios nuomonės. Bet visur dominuoja Jakšto balsas. Tad ir vertinti „Draugiją“ tenka daugiau kaip Jakšto kritikos pasireiškimas, žinoma, visuomet nepamirštant ir kitų pastangų. Apie Jakštą šį tą pasakius jau pirmiau, ne ką galima dabar bepridėti ir prie bendro „Draugijos“ darbo įvertinimo.

Ji literatūrai vietos skyrė nemaža, uoliai kėlė įvairius klausimus, kritikavo visas literatūros naujienas. Pasireikšdavo ir naujesnių nuomonių apie literatūrą.

„Draugijos“ kritikos kryptimi eina ir visi kiti katalikų žurnalai bei laikraščiai, be „Vilties“. Bet visuos kituos laikraščiuos ta kritika smulkesnė, menkesnė, atsitiktinė. O jos mintys tos pačios. Pvz., toks „Vadovas“, kad ir sako, jog literatūros dalykas — grožis, bet prideda, kad literatūra negali būti be šiokios ar tokios tendencijos, tik ji, esą, neturinti būti labai aiški. Bet „Vadovo“ kritikas Meškus — kun. Staugaitis kaip tik parodo aiškų tendencingumą dėl nepriimtinų jam idėjų.

A. Jakšto poetinis žodynas

Petras Butėnas

Prelatas Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas buvo tiek platus, tiek didžiai išlavintas žmogus ir tiek daug iš įvairių mokslo, meno ir praktinio gyvenimo sričių prirašęs, kad, norint jį, jo kūrybą, kūrybos krypsnius, reikiamąją mintį gerai suprasti epochos šviesoje, ilgam bus darbo, kol bus viskas ištirta, nušviesta ir būsimajai gadynei gatavai perduota. Jis asketas mokslininkas, menininkas, visuomenininkas, kalbotyrys, matematikas-logikas ir gyvenime, — mirdamas pageidavęs, kad ant jo kapo būtų toks antrašas paskelbtas iš jo paties lyrinės kūrybos: „Mes ne savo ugnimi žėruojam, mes ne sau aplinkui šviesą liejam“ („Saulė“, 22 p.), — buvo ir poetas. Nuostabiai savotiškas jis ir poetas buvo, apie kurį J. Ambrazevičius („Lietuvos rašytojai“, 143 p.) pasakė: kūrė „ne tai, kas pačiam patinka, bet kas reikalinga visuomenei“. Ir A. Jakšto poezija, — giesmės ir dainos, — aprėpia kasdienybės žmogų ir jo sielos gyvenimą. Tai J. Ambrazevičius kiek toliau (144—145 p.) teigia: „Net pačią poeziją rašo, turėdamas prieš akis degamuosius visuomenės reikalus. Poezijoje taip suaugęs su momento reikalais, kad tie reikalai nepaleidžia rašytojo net tiek atitrūkti nuo gyvenimo, kiek reikalinga poetui savo išgyvenimams atsieti nuo konkretaus fakto ir paversti visuotiniais“. Jis, tvirtintina, asketas, logikas, matematikas ir moralistas lietuviškiausiais drabužiais. Gal dėl to, apskritai kalbant, ir jo poezijos *stilius,* ne tik turinys, extra gyvenimo, savaip ir griežtai suvaržytas, pažabotas, bet ir *lietuviškas* su dideliu taiklumo priemaišu norimiems vaizdams reikšti.

A. Jakštas toks nuo „Aušros“ laikų — pirmosios lietuvių tautos romantizmo ir atgimimo pakopos. Jie *du* nuo anų laikų tokie dideli realistai išsiskyrėliai iš bendrumos kad ir dviejų krypčių ideologai: dr. V. Kudirka lietuviško pozityvizmo ir dr. A. Jakštas — lietuviško katolicizmo. Kiti didieji mūsų ano laiko žmonės su dr. J. Basanavičium priešaky — labiau gyvenimo romantikai. Dr. V. Kudirka, nebaigęs darbo, nelaiku nukeliavo į amžinybę, o dr. A. Jakštas, kietas kaip titnagas, visame savo

---

[1] Jakšto stiliui nušviesti P. Butėnas yra parašęs plačią studiją, iš kurios čia spausdiname jo poetinio žodyno nagrinėjimą. *Red.*

gyvenime ir žodžio kūryboje, laimingai atkeliavo ligi mūsų dienų, toks pat pasilikdamas ir savo širdies poezijoje.

O tos poezijos apsčios būta. Pirmieji jo eilėraščiai pasirodė „Aušroje“ (Nr. 5-6, 1884 m.): pirmuoju eina L. Kondratavičiaus „Giesmės prasciokėlio nemokanczio raszyti“ vertimas. Vadinasi, būdamas 24 metų amžiaus, jis išėjo į spaudą jau kaip poetas, nors ir kito autoriaus žodžius savo gimtąja kalba skelbdamas šiokia jau tada, jaunystėje, gyvenimui taikyta nuotaika:

Aš kad plunksnelę laikyt mokėčiau,
Vien dėl tėvynės tiktai krutėčiau:
Aš skinčiau broliams takus dorybės,
Smerkčiau žalingus vaisius girtybės,
Giedočiau — Dievas yr apgintuvė
Drąsaus žemaičio, tylaus lietuvio...

Kartkartėmis spausdindamas, ir tokio užsimojimo ir akiračio savo poezijos yra išleidęs atskirais leidiniais: „Dainų skrynelę“, „Rudens aidus“ ir 1930 V. D. metais „Liriką“, kuri daugiausia suėmė ir anųjų dviejų pirmesnių leidinių poezijos dalykus.

A. Jakšto lyrika vadinama sausa, šiurkštoka, matematiška, precizuota, logiška ir panašiais artutiniais tiems epitetais ir sinonimais. To galima ir laukti, tikėtis, nes ir pats autorius nesislepia. Bet, kai patyrinėji visą kūrybą ištisai, pajauti, kad ne visai taip: bent sausumo ir šiurkštumo, oi, ne visur jo poezijoje esama. Jei ir taip neigiamai atrodytų — tai tik todėl, kad visur gyvenimo elementas ir dargi matematiškumo bei logiškumo dvasios diriguojamas žodinio išreiškimo atžvilgiu. A. Jakštas lietuvių kalbą mokėjo gerai, liaudies kalbos užkampiai jam buvo žinomi, vaizdus sudorodavo tiksliai, stilistikos priemones, atrodo, išnaudojo ligi paskutiniųjų. Be to, turėdamas klasinę eilėdaros ir stiliaus formą pavyzdžiu sau ir kitiems kūrėjams ir kultivuodamas gyvosios kalbos autoritetą žodinėje kūryboje, jis N. Nekrasovo žodžiais šitaip griežtai dėl poezijos atsiliepia „Dainų formos“ vertime:

Formos pergreitai nevelk!
Tinka labai, mat, poėmai
Žodžiai priderinti tėmai;
Eilę, lyg pinigą, kalk!
Sakinį griauki klaidingą,
Vykdydam's dėsnį kartu:
Žodžiams — kad būtų ankštu,
Minčiai — ruiminga... *(1905.IV.26)*

Kad ir šitokie iškeliami eilėraščiui reikalavimai, skelbti prieš 33 metus, betgi kūrėjas gyvai pritaria ir jausmui, be kurio negali nė poezijos gimti („Daina“, 179 psl.).

Dievui pradžiuginus širdį,
Jausmui sujudinus protą,
Gimsta, lyg pievoje puokštė,
Sieloj dainelė svajota...

Poezijai pasigavęs valią, protą ir jausmą ir palenkęs juos vienam tikslui, poetas šit ko nori, nors ir tokia poezijos forma išeidamas į viešąją Lietuvos padangę ir nė kiek savo „kankliais“ (lyrika) nesididžiuodamas („Mano kankliai“, 180 p.):

Nūn gi protas kad ir jaučia
Dangiškų minčių verpetą, —
Menki, tylūs mano kankliai
Žemės miego nesuprato.

O kitame posme kūrėjas sušunka, kad žmogus tobulėtų, pakiltų „nuo šios žemės į aukštybes“, bet, kai daina nepakyla, tai:

O dabar aš kad ir giedu,
Nyksta, gaišta balsas mano, —
Nes dainų retai kas klauso,
Dar rečiau giesmes numano...

Iškelia Absoliuto meilę, vieną iš savo poezijos vainikų, poetas kitame eilėraštyje ragina pamilti Lietuvos padangę („Į mano dainelę“, 181 p.):

Skriskit, mano dainelės, skambėdamos,
Kelkit tėvynės sūnus...
. . . . . .
Budinkit miegančius brolius tėvynėje,
Nūn teprakrapšto akis!
. . . . . .
Jaunajai lietuvių kartai įkvėpkite
Meilę savosios kalbos,
Gera pagirkite, pikta neslėpkite,
Būkite balsas tautos!..

Savy lyrika liesdamas Dievo, tėvynės ir gimtosios kalbos aukštinimo motyvus, A. Jakštas viename posme, atrodo tikra, pasako ir galutinį savo poezijos tikslą („Dainiaus geismas“, 182 p.):

Vien tetrokščiau: tė visi pasako:
Jis tiesos mylėjo siaurą taką,
Gynė brolius, priešus maldinėjo,
Jiems įkvėpt gerų jausmų norėjo...

Su šitokiomis intencijomis, prisipažinimais ir pažiūra į poeziją, jos turinį ir stilių per žmones leisdamas, A. Jakštas ištesėjo savo žodį ne tik savo eilėraščių turiniu, bet ir jųjų stilium bei kalba, kuriuodu tarpusavy augte suaugę.

Iš mažatvės augęs su A. Jakšto „Beraščiu“, paskum jau kaip mokinys jautęs jo eilėraščių prieinamumą eiliniam žmogui, gėrėjęsis aforizmiškumu, supratęs jo kalbos natūralumą ir imponuojantį minčių reiškimo statumą, — gavęs progos, šįkart mėginsiu ne jo poezijos turinį nagrinėti, kuris bent trumpai ankstesniais žodžiais prabėgom apibrėžtas, bet jo lyrikos stilių ir kalbą stilistikos ir kalbamokslio atžvilgiu, norėdamas patirti, ar iš tikro, kaip sakoma, jau tokia ir jo stiliaus sausybė ir dvelktų. Šiam reikalui mėginsiu prakalbinti pačius jo lyrikos faktus ištraukų pavidalu. Gilinaus į stiliaus puošmenas, susytas drauge su turiniu, kuo mažiausiai liesdamas lyrikos metriką, kuri, tiesa, yra monotoniška, neišmis-

linga, dažnai neskambi[1], nedaug ką ir iš tropų (poetinio žodyno) teištraukdamas ir visą dėmesį spiesdamas į figūras (poetinę sintaksę) bei joms artutinius dalykus.

*

* *

Rašant apie A. Jakšto lyrikos stilių, teko laikytis tam tikro stilistikoje numatomo plano. Bet pasirodo, kad įvairių literatūros teorininkų šis tas nevienodai įvertinama, skirstant medžiagą, ir todėl kai kurie stilistikos skyreliai nevienodas vietas turi. Išeidamas iš stilistikos normų ir pasiremdamas lietuvių kalbos dvasia bei duomenimis, vietomis kiek savaip ką- ne-ką paskirstęs, šitaip čia viską esu sutvarkęs: poetinis žodynas (poetinė leksika) ir poetinė sintaksė (poetinis kontekstas).

Poetinis žodynas: A. *Aiškumas* — sinonimija; B. *Tikslumas* — žodžių žaismas, lakonizmas; C. *Taisyklingumas* — naudojimasis priesagomis; priesagos *-al-, -yb-, -en-yb-, -ij-, -ik-as, -ykl-, -in-, -ing-, -išk-, -yst-, -um-, -uol-, -uv-;* prieveiksminis *gi;* D. *Įvairios kalbinės aplinkos žodžiai — archaizmai, barbarizmai, makaronizmai, neologizmai:* galūnės *-a, -is, -ys;* priešdėlėtieji žodžiai; daiktavardis + daiktavardis; būdvardis + daiktavardis; skaitvardis + daiktavardis; prieveiksmis + daiktavardis; *dialektizmai* — sangrąžos žodelis *si,* kitos žemaitybės, šiaip tarmybės, įtartinukai; E. *Poetinė semantika — epitetai:* įvardžiuotiniai būdvardžiai, mažybinė forma; *palyginimai; tropai* — ironija, alegorija: posakiai, aforizmai.

Poetinė sintaksė: A. *Gyvumas — antitezė; apostrofa; interrogacija; eksklamacija; elipsė; gradacija; repeticija; polisindetomas* (jungiamieji žodžiai *ir, kaip, kur, į, ar, su, anei, (ir) ne, kad, tai); epifora; epanafora;* figūrų papildymas: — *asindetonas, brachilogija, geminacija;* B. *Skambumas — eufonija:* sutrumpinimai, liepiamosios nuosakos galūnė *-ki, -k,* inversija;*euritmija* (kirtis); *onomatopeja:* jaustukiniai prieveiksmiai, akimirksniniai veiksmažodžiai, ištiktukai, jausmažodžiai, garsoseka; C. *Stiliaus pilnumas — periodai:* aiškinamieji, išeitiniai, nuolaidiniai, priešpriešiniai, priežastiniai, santykiniai, sąlyginiai, sujungtiniai.

Sintaksė (papildomasis skyrius): linksnių vartojimas, pažyminiai, prielinksniai, prieveiksmiai, jungtukas *nes.*

Varija (papildomasis skyrius): svetimieji kūrėjai, sukaktuvininkai, literatūrą liečia, filosofija, geografija, gamta, tėvai, vaikams, visuomenės negalavimai, visuotinybės.

Iš šitos programos šiame rašinyje gvildenamas skyrius *Poetinis žodynas.*

---

[1] Apskritai *daina* A. Jakšto „Lirikoje" liesta šiuose eilėraščiuose: Dainų forma (vert.) (231 p.), Dainiui (vert.) (226 p.), Į mano daineles (181 p.), Dainiaus geismas (182 p.), Liaudies dainiui (sek.). (182 p.), Mano kankliai (180 p.).

Poetinė leksika

A. AIŠKUMAS

Stiliaus aiškumą liečia s i n o n i m a i *(syn—su,* ónoma — vardas; artimos reikšmės, bet nevienodareikšmiai žodžiai), o m o n i m a i *(ómoios* — panašus, vienodas; žodžiai, turį dvi ir daugiau reikšmių), p e r i f r a z ė s *(peri* — apie, *frásis* — posakis, išsireiškimas; vengimas pavadinti sąvoką jai savingu žodžiu) bei jos dvi šakelės — a m p l i f i k a c i j o s (papildymas, išplėtimas; viso sakinio pakeitimas kitu arba kitais sakiniais) ir e u f e m i z m a i *(eufemos* — malonus, laimingas; stataus žodžio, nemalonaus dalyko išreiškimas švelnesniu žodžiu ar sakiniu), ir, galop, t i k s l u s m i n č i ų r e i š k i m a s (vengtini supainioti žodžiai, sakiniai, netikęs žodžių derinimas).

Omonimų ir perifrazės reiškinių, būdingų A. Jakšto „Lirikoje", nėra, o tikslus minčių reiškimas, atsirėmęs į kūrėjo logiką, labai nužiūrėtas. Iš to skyriaus teiškeltini į paviršių sinonimijos dalykai.

Sinonimija

Mūsų kalba gausi sinonimų, ar tautosaką imtumėm, ar raštus, ar kasdienę kalbą, pvz.: *dirba, pluša; gieda, dainuoja; griūva, puola; rėkia, šaukia; šaltinis, versmė; veidai, skruostai; kibiras, viedras; tynė, vonia; tėvai, gimdytojai; arklys, žirgas; kuilys, tekys.* A. Jakštas sinonimijos reiškinius, norėdamas didesnį efektą padaryti, sumaniai naudoja savo eilėraščiuose, bet tik nepergausiai.

Taip pat nupieščiau birželio rytus,
Kada saulutė tik ką prašvitus,
Ir *žiba mirga* rasos lašeliai,
Ir *čiulba ulba* raibi paukšteliai,

Beraštis, 18 p.

Skelbčiau, garsinčiau ir grožį lauko,
Kaip varpų vilnys siūbuoja, plauko.

Beraštis, 18 p.

Telksim, kviesim aliai vieną —
Būrus, kunigus ir ponus.

Mūsų dirva, 94 p.

Engė, spaudė priešai mus,
Plėšė rusai, vokiečiai,
Kentėm vargą ir skausmus
Ir verkšlenome slapčiai.
Nepr. Lietuvai, 100 p.

Skriejame, plaukiame artyn prie girios,
Vėsu krūtinė oru kvėpuoja.
Beržaro ežeras, 117 p.

Užuot kepę duoną, varot spiritą,
O pasaldę *maukiat, srebiat* „viritą".
Labas rytas laukams, 121 p.

Skamba gaudžia šimteriopos
Dainos operų garsiųjų,
Klauso viešpačiai Europos
Dainininkų parinktųjų.
Kat. lietuvio daina, 170 p.

Priesagos leidžia pasirengti kuo daugiausia žodžių, sinonimiškai tarpusavy skambančių; plg. priesagas *-ij-, -yst-, -išk-um-, -yb-* ir kitas.

Mūsų kalba pilna sinonimų. Apie juos pirmasis gana rimtas darbas pasirodė 1908 metais — tai Romo Bytauto „Šis tas iš lietuvių kalbos filosofijos".

B. TIKSLUMAS

Stiliaus tikslumui trukdo neatsargiai pavartoti, bet poezijos mėgstami pertarai (pvz.: *vadinas, sakysim...*), keli iš eilės sinonimai (žr. sinonimiją), pleonazmai (*pleonáso* — gausinu, dauginu; daugiažodiškumas; įvairių tos pačios prasmės ir turinio žodžių vartojimas), tautologijos (tapatžodybės; tos pačios minties ar to paties dalyko nusakymas keliais įvairiais žodžiais ar posakiais), paralelizmai (*para-állelos* — greta einantis; lygiagretumas; minčių, daiktų, vaizdų ir kt. sugretinimas palyginant), ilgi sakiniai, lakoniški posakiai.

Apskritai imant, A. Jakšto lyrikos stilius tikslus, priklausąs nuo kalbos faktų vartojimo tikslumo. Bet ilgų sakinių dažnoj vietoj tikrai pasitaiko (žr. periodą) šalia lakoniškosios kalbos.

Iš šios srities į paviršių iškeltinas *tautologijos* faktas, pasireiškęs vienu ištisu eilėraščiu, virtusiu tartum kokiu pabrėžiamos minties žodžių žaismu.

Žodžių žaismas

Yra vienas *„Aido"* (90 p.) eilėraštis, taikytas Lietuvos priešams, kurio ir žodžiai taip parinkti, kad jie patys per save jau tuos priešus pliekia. Be to, būdingas tariamasis užklausimų atitarimas, sąskambiškai pa-

imamas iš paskutiniojo žodžio, ir tokia žodžio dalis eina vis pabrėžiamai, sudarydama atskirą žodį.

Ką ten priešas žada rengt? — Engt, engt, engt!..
Ką jis nor' mums padaryt? — Ryt', ryt', ryt'...
Ar sarmatos neturės? — Ės, ės, ės...
Lygu koksai gyvulys? — Lįs, lįs, lįs...
Ir begėdiškai užklups? — Lups, lups, lups...
Mūsų kraujo prisigers? — Gers, gers, gers...
Knygas, laikraščius uždraus? — Raus, raus, raus...
Ir mes būsime tamsoj? — Oi, oi, oi!..
Rasim džiaugsmą vien sapne? — Ne, ne, ne...
Ko daugiau mes turim laukt? — Augt, augt, augt...
Gal dirbt' žemę nesibart? — Art, art, art...
Nė minutės nesilsėt? — Sėt, sėt, sėt!..
Mokslą, šviesą broliams skelt! — Kelt, kelt, kelt...
Iki galą barbaras — ras, ras, ras...
Ir jo valdymas gražus — žus, žus, žus...
Ir jis pats po kelmais — eis, eis, eis...

Tąja pačia proga neiškenčiu nepaminėjęs autoriaus išgalvoto vieno paradokso (savotiškas kalambūras), kur modernistams „patariama", kaip reikia eilėraščius rašyti, duodant įdomų kalbos rezginį:

Tai mano sugalvotos — *eilutės eilėse:*
Skaitydams vieną tekstą, draug kitą regėsi.
Tai daros šiaip: eilėraštį rašydams
Pakeiski kai kur raides paprastas riebiomis,
Ne *kaip* pakliūn, bet taip, kad *tu*, tai padarydams,
Gautumei iš jų žodžius, sudėtus tyriomis.
Kiekvienam, *kaip* reljefas, *jie tuoj* puls į akį,
Nustebę šauks jums bravo, kaip *proto* netekę.

Iš riebiųjų raidžių susidaro toks sakinys: *aš kilnus genijus nešu jum savo prekę!*

Autorius pademonstravo tyčią išgalvotą eventualų faktą, gudriai pašiepiantį nenusisekusių eilių kalikus, kur dėl visai pašalinių motyvų aptemdomas pats kalbos stiliaus tikslumas.

Lakonizmas

Lakoniškų posakių šalia ištęstų periodinių sakinių „Lirikoje" nemaža, ir, reikia pasakyti, jie taiklumu pasižymi. Čia šiek tiek jų išrašau:

Broliai, ko žiūrite?!.
Vieną teturite
Lietuvą brangią tėvynę...
Lygiai Mažojoje,
Lygiai Didžiojoje
Mūs' ją tegina krūtinė!..

M. Lietuvai, 109 p.

Kas čia: kaimas ar miestelis, —
Tepasako kas tai žino,
Nes, va, lietuvis žvejelis
Šieną gatvėje džiovina.

Nida, 112 p.

Nori melstis — še bažnyčia,
Nori mirt — čia pat kapeliai,
Nori poilsio — gali čia
Snustelt artimoj girelėj.
Beržoro įdomybės, 115 p.

Kelionė — darbas paprastas,
Kelionė — vargas didelis,
Kelionė — tikras reikalas,
Kelionė — ponų pramoga,
Kas apibrėš tave?..
Kelionė, 149 p.

Vienas žodis — ne šneka,
Vienas vyras — ne talka.
Kai du stos, 173 p.

C. TAISYKLINGUMAS

Kalbos taisyklingumas ir stilius suaugę: juo kalba taisyklingesnė, juo stilius dailesnis. Bet stiliaus dailumas ir gerumas priklauso ir nuo pačios kalbos, kaip vieneto. Mūsų kalba iš pagrindo stilinga, dėl kurios A. Jakštas sušunka:

Nors žudė ir krimto
Tave praeitis atsidėjus, —
Tu amžių gal šimtą
Savaip nepaliauji skambėjus.
Ir metais senutė
Vis grožiu jaunystės tebžydi,
Net ponai atkutę
Mums tavo dailumo pavydi.
Į lietuviškąją kalbą, 77 p.

Šiuo atveju pažiūrėkim, kaip A. Jakštas lyrikoje verčiasi žodžių priesagomis.

Naudojimasis priesagomis

Žodžių priesagomis kūrėjas savo lyrikoje visai laisvai naudojasi, ypačiai norėdamas eilėdaros rimą išlaikyti. Iš retesnių priesagų yra keletas: *-yč-, -yt-, -um-yn-, -už-* (žemaitiškoji):

O jei tavo siela kenčia
Dėl kaltybių nemažy*čių*, —
Še, pažvelk į Kristaus kančią
Keturiolikoj koplyčių.
Beržoro įdomybės, 115 p.

Kas esi tu? — Lietuv*yt*is.
Lietuvos pilietis, 273 p.

Mums brangesnė yr dorybė
Už didžiausį brang*umyną*.
Kat. lietuvio daina, 171 p.

Jam įsakius, paukščiai girioj gieda,
Ir žvaigždelės per dangužį rieda,
Ir pievelės žydi, marguliuoja,
Ir javais laukeliai geltonuoja.

Vaikelio klausimas, 5 p.

Tėvužėli, kas gi tai sutaisė,
Kad saulutė šviečia mums ir šildo?

Vaikelio klausimas, 4 p.

Iš būdingesniųjų lietuvių kalbos žodžių priesagų, plačiau lyrikoje vartojamą, paliestinos dar šios: *-al-*, *-yb-*, *-en-yb-*, *-ij-*, *-ik-as*, *-ykl-*, *-in-*, *-ing-*, *-išk-*, *-yst-*, *-um-*, *-uol-*, *-uv-*.

Priesaga -al-

Daiktavardinė priesaga *-al-*, po kurios eina kieta galūnė, rodo daiktą turint tų ypatybių, kurių turi ir veiksmažodis, iš kurio tokios priesagos daiktavardis pasidaręs, pvz.: *ėsti* — *ėdalas*, *tepti* — *tepalas*. „Lirikoje" keli tos rūšies reti žodžiai taikliai pavartoti.

B l i z g a l a s — blizgutis, blizgė.

Blizgalais nesuviliosi
Lietuvio ir kataliko.

Kat. lietuvio daina, 170 p.

D e g a l a s — žibė, šviesa.

Kur paukščių kelias traukiasi
Į tolį vien težinomą
Sparnuočiams ir astronomams,
Tartum iliuminacijai,
Šimtų šimtais pridegdinta
Žvaigždelių — *degalų*.

Kelionė, 151 p.

S t e b a l a s — nuostabus daiktas, stebinys.

Kaip rožė pražydus graži,
Maloni kaip vasaros rytas,
Savęsp vyrų akį verži,
Lyg *stebalas* koks nematytas.

Lietuvaitei..., 79 p.

Sakykit gi, ką matėte,
Kokius regėjot *stebalus?*

Kelionė, 158 p.

Ž v a n g a l a s — žvanguolis, žvangumas.

Naujas grožis jiems — niekai,
Naujos dainos — *žvangalai*.

Anatema, 538 p.

Ant ugnies aukuro smagenis dėsime,
Išlaisvos *žvangalu* mes sukvatosime.
Auka, 357 p.

Priesaga -yb-

Daiktavardinė priesaga *-yb-* duoda žodžiui labiau sukonkretintą reikšmę, negu priesaga *-um-* (plg. *daugybė — daugumas),* ir beveik tokias pat pareigas eina, kaip ir priesaga *-yst-*. Autorius šalia įprastinių žodžių *aukštybė, daugybė, galybė, gėrybė, girtybė, kaltybė, malonybė, ramybė, šviesybė, tamsybė* vartoja ir tik dabar jau įprantamus vartoti žodžius: *artimybė, bailybė, dosnybė, genialybė, gyvyba, įdomybė, mažatikybė, narsybė, nematomybė, nemirybė, pilnybė, vertybė, žemybė:*

Artimybė — artybė, artumas, arti, čia pat, kaiminystė.

O jei koktu tau būti tamsybėje,
Iš kaimyno šviesos pasiskolinki,
Jis gyvena čia pat *artimybėje,*
Geras draugas, nuo jo nesitolinki!
Pranašas, 163 p.

Aukštybė — aukštumas,-a, viršūnė.

Da žingsnis viens — ir aš ant pat *aukštybės.*
Gyvenimo kalnas, 187 p.

Bailybė — bailystė, bailumas, bailė, baimė.

Augti kas verta, gyven' be *bailybės,*
Nėra aukštesnės jėgos apkaltos...
Traukinyje iš ryto, 235 p.

Daugybė — daugumas, daug.

Iš jo gyvių pasipylę
Nesuskaitomos *daugybės.*
Ex quo omnia, 19 p.

Dosnybė — dosnumas, davumas.

O tu, *duosnybė* pagirtoji,
Ateik ir viešpatauk ant žemės!
Petrapilės..., 210 p.

Galybė — galia, galėjimas.

Viešpatie didžios *galybės,*
Duok iš amžinos gėrybės
Būti tuomet be kaltybės.
Dies irae, 70 p.

Genialybė — genialumas, geniališkumas.

Senajam mokslui skelbiant prietaringus vylius,
Dainiams žymė, mat, buvo jam — *genialybė...*
Prietarai, 376 p.

Girtybė —

Aš skinčiau broliams takus dor*ybės*,
Smerkčiau žalingus vaisius *girtybės*.
Beraštis, 82 p.

Gyvyba — gyvybė, gyvumas.

Gyvyba — kryžius ir tiesa gyvoji —
Spindi bemirtė iš pūzdrų — grabų.
Traukinyje iš ryto, 235 p.

Įdomybė — įdomumas.

Ei, į Beržorą atvykęs
Iš kampelio tolimojo,
Miel's ateivi, pats manykis,
Tirki *įdomybes* jojo.
Beržoro įdomybės, 115 p.

Malonybė —

Jėzau, jam atleiski kaltes,
Ir per savo *malonybę*
Duok jam danguje ramybę.
Dies irae, 71 p.

Mažatikybė — mažatikystė, mažas (menkas) tikėjimas.

Visur rasi ženklų juodžiausios spalvos
Akl*ybės* arba niekšiškumo,
Slaptingų priežasčių neprotingos kovos,
Mažatikybės ir baikštumo.
Dainiui (vert.), 227 p.

Narsybė — narsa, narsumas, narsingumas.

Tegu priešų pilis griauna,
Puošias vainiku *narsybės!*...
Kat. lietuvio daina, 168 p.

Nematomybė — nematomumas.

Drauge miel's, ar nematai tu,
Jog vis', ką mūs' akys mato,
Ir vien atspindys, šešėliai
Nuo *nematomybės* rato?
Traukinyje iš ryto, 234 p.

Nemirybė — nemarumas, nemirtis.

O *nemirybės* iškilme,
Mus mokai žvelgt mirtin be baimės
Ir net ieškoti joje laimės.
Velykų giesmė, 47 p.

Ne tau ramumas, garbė, did*ybė*,
Aukštos valdžios malonė,
Tau lemta kelias į *nemirybę*
Per vargą ir karionę.
Lietuviui, 139 p.

Garsiais darbais pasauly tu *nemirybės* sieki...
Kvaily, nori ar ne — vis nemira palieki.
(vert.), 269 p.

P r a k i l n y b ė — prakilnumas, kilnybė, kilnumas.

Ir buvo gi ko paklausyti...
Apie varlių pasaulyje daug*ybę*,
Jų praeitos kultūros *prakilnybę*
Ir būsimąją varlijos gal*ybę*.
Varlės politikės, 367 p.

R a m y b ė — ramumas.

Ir vėl tylu. Nakties *ramybė*
Apsiaučia lygiai iš dangaus —
Ir meilės žemiškos piln*ybę*,
Ir tuščią trankymos žmogaus.
Traukinyje iš ryto, 235 p.

Š v i e s y b ė — šviesa, šviesumas, šviesenybė.

Dievuliau mano, kad aš galėčiau
Kad ir netiesiai plunksną vedžioti,
Kiek tai giesmelių gražių sudėčiau,
Kiek tai *šviesybės* turėčiau prote...!
Beraštis, 80 p.

V a r l y b ė — varlija, varliškumas, varlumas.

Ir visos įvairiais balsais nagi kvaksėti:
Ura, ura, mūs' nepriklausom*ybė*!
Dar nepražuvo garbinga *varlybė!*
Varlės politikės, 366 p.

Ž e m y b ė — žemiškumas, nusižeminimas.

Dorybių indas tu,
Turtingas neturtu.
Duok mums did*ybę* nugalėt',
Giliai *žemybę* pamylėt!...
Šv. Pranciškaus..., 61 p.

Išmelsk *žemybės* mums ir kantr*ybės*!
Šv. Pranciškaus..., 63 p.

Priesagos -en-yb-

Dvi daiktavardinės priesagos *-en-yb-*, galima sakyti, tėra tik sustiprintas laipsnis to, ką skelbia ir viena priesaga *-yb-*. Liaudies kalboje žodžiai *baisenybė* (baisybė, baisumas), *brangenybė* (brangybė, brangumas), *sunkenybė* (sunkybė, sunkumas), *šventenybė* (šventybė, šventumas) plačiai vartojami. Keliose vietose ir A. Jakšto lyrikoje tų keimarinių priesagų žodžių yra:

Negyvų kūnų šimtai,
Sužeistų daug*ybė*!...

Na, dabar ar supratai
Karo *baisenybę?!*

Karas, 299 p.

Sveikas teinie sau, iš kur atėjo,
Savo tesaugo *brangenybes.*

Šaulių maršas, 101 p.

Ir save pasveikint duoki,
Šventas Sarge Angele,
Sunkenybėse vaduoki
Dangiškąja malone.

Geroji intencija, 69 p.

Jis mano meilę brangin', lyg kokią *šventenybę,*
Ir gali man teisingai Jis apie tai priminti.

Mano draugas, 24 p.

Priesaga -ij-

Daiktavardinė rinktinumą skelbianti priesaga *-ij-* prieš kietąją moteriškosios giminės galūnę *-a* seniau Rygiškių Jono ir jo mokyklos nelabai būdavo mėgiama. Ir šalia jo vartotosios *lapijos* nelabai buvo leidžiama sakyti *Žemaitija* (reikėjo: Žemaičių žemė, Ž-čių kraštas, Žemaičiai). Šiandie toji priesaga labai išpopuliarėjusi. O A. Jakštas ir kitkart nesivaržydamas ją segiojo savo darbo terminams arba kad ir kitų darbo naujadarams.

G y v a t i j a — gyvatės, gyvačių veislė, gyvatynas.

Ir šis darbas neina vėju,
Vis daugiau tėvynė valos, —
Be žalčių jau liko balos,
Gyvatija sumažėjo.

Garnys, 286 p.

K a t a l i k i j a — katalikai, katalikų pasaulis; katalikybė, katalikystė.

Taip pat teismas visiems lygus,
Ar kas plėšia, ar kas vagia,
Tik taisyklės nesuranda
Katalikija nabagė.

Meksikos konstitucija, 344 p.

M e d i j a — medžiai.

Šnera upeliai, tolyn bėgdami,
Bund' *medija* giriose.

Pavasario naktis (vert.), 265 p.

P i l i e t i j a — piliečiai.

Rami Betanija nubudus,
Teiraujas seniai ir jauni:
Kodėl *pilietija* sujudus,
Kur jie taip bėga skubini?

Lozorius, 95 p.

Vaikija — vaikai.

Mielajai *vaikijai.* (Taip pavadintas visas lyrikos skyrius, 271 psl.).

Varlija — varlės.

Ir buvo gi ko paklausyti...
Apie varlių pasaulyje daugybę,
Jų praeitos kultūros prakilnybę
Ir būsimąją *varlijos* galybę.
Varlės politikės, 367 p.

Vyrija — vyrai.

Prasimušė tamsoj pirmi aušros ženklai,
Kurių jau *vyrija* seniai pasilgus laukė.
Rytas, 92 p.

Žydija — žydai, žydų tauta.

Aplink jį spiečias *žydija* į būrį,
Jordano darbas Jonui yr alsus.
Šv. Jonas Krikštytojas, 220 p.

Žvėrija — žvėrys.

Mat, taip toji žinia nustebino *žvėriją,*
Kad savo nuomonę kiekvieną išreikšti pirmas prisibijo...
Kiaulė ir asilas, 371 p.

Priesaga -ik-as

Peikikas — peikėjas, peikinėtojas.

Nebeklausykit Druskių, naujumos *peikikų.*
Nauj. eilėdaros menas, 375 p.

Skelbikas — skelbėjas.

Bet, jei skelbia kas prieš Tiesą,
Neklausau tokio *skelbiko.*
Kat. lietuvio daina, 168 p.

Žeidikas — žeidėjas, įžeidėjas, įžeidinėtojas, įžeidikas, užgavėjas, užgaudinėtojas.

Mūsų kaltės bausmę gavo,
Dovanok saviems *žeidikams,*
Kaip ir mes atleidžiam savo
Kaltininkams.
Tėve mūsų, 104 p.

Priesaga -ykl-

Daiktavardinė priesaga *-ykl-* prieš kietąją galūnę *-a, -as* rodo arba įstaigą, arba įrankį.

Kandykla — užkandinė.

Jonas smagus skub' *kandyklon,*
Skrieja virpančiais sparnais:
Metas jau išmest burnelę.
Jaunas magas, 356 p.

O jei koks paniūra tuo nepalinksmėtų,
Vilkolakio ras *„kandykloj"*
Šnapso ir šampano.
Vilkolakio daina, 360 p.

Pustyklas — pustyklė, pustytojas.

Nori ir trobą tamsią pamatyti,
Aure, veizėki per langelio stiklą,
Motina supa savo mažutytį,
Kit's šaukia: mama, pamokyk skaityti!
Trečiasis tėvo jau mėgin' *pustyklą.*
Svajonė, 159 p.

Regiklas (regyklas) — regykla.

Taip ir prie lašo ir dangaus *regiklo.*
Tenka sušukti: Oi, Dievuliau didis!...
Dievas, 4 p.

Priesaga -in-

Būdvardinę priesagą *-in-* daiktų kilmei reikšti A. Jakštas nepaprastai plačiai vartoja, net, greičiausiai, jis pats pirmas paleisdamas į pasaulį šitokius žodžius, paprastai liaudies kalboje reiškiant tiktai kilmininkais vartojamus: *bokštinis* — bokšto (gaidelis), *gegužinis* — gegužės mėnesio (naktis), *gyvulinis* — gyvulio (naujiena), *Grįžaliniai* Ratai (Grįžalo R.), *naktinis* — nakties (sargyba), *pagrabinis* — pagrabo (maršas), *pragarinis* — pragaro (ugnis), *prigimtinis* — prigimties (prigimtas; vaistas), *šerminis* — šermenų (maršas), *vasarinis* — vasaros (sveikinimas), *žeminis* — žemės, *žemuoginis* — žemuogių, *žieminis* — žiemos, žiemių (šaltis).

Tvarką *valstybinę*
Kurti paskatinki,
Dvasią *tikybinę*
Kvėpki, išplatinki.
Pasigailėk, 7 p.

Prieš ją tu kėlei, žlibas nabage,
Spėkų *gamtinių* tamsias bangas.
Pasauliui, 31 p.

Šerminis maršas (šermenų).
Pasauliui, 31 p.

Dieve meilės *begalinės,*
Nuo ugnies gink *pragarinės,*
Mano gailesį pažinęs.
Dies irae, 71 p.

Šiandien čia švyturio liepsna težiba,
Eidama ramią *naktinę* sargybą.
Urbo kalnas, 113 p.

Vasariniai sveikinimai (vasaros).
119 p.

Labas rytas, *vasariniai* jūs laukai!
Labas rytas laukams, 121 p.

Ei, visai yra kitas grožis
Savo darbo sijonėlių
Pasiūtų iš mūs' *naminių,*
Čerkesinių marškinėlių.
Tautiniai rūbai, 124 p.

Apgynė jas ir atvadavo,
Iš po vergijos *pragarinės,*
Kai, taręs rimtą žodį savo
Visus sulaikė nuo degtinės.
Vysk. M. Valančiaus..., 130 p.

Priesaga -ing-

Būdvardinė priesaga *-ing-*, rodanti privalumų, tam tikrų žymių gausą, šioj lyrikoj poretė. Šalia įprastinių *baisingas* (baisus) *gailingai* (gailiai), *išmintingas, meilingas* (meilus), retesnių *plunksningas* (plunksnuotas), *unksmingas* yra trejetas, jei ir ne A. Jakšto darbo, tai naujadarų — *mirgulingas* (mirgantis), *moningas, perkūningas.* Ta priesaga čia poezijai daug nepatarnauja, nes rodo gana ilgą žodį, lanksčioj ir įvairioj poezijoj neperparankiausią. Todėl tą priesagą beveik tik giesmėse ir teužtinkame.

Atsimink, Jėzau, *meilingai,*
Manęs ieškojęs *gailingai,*
Nežudyk manęs *baisingai.*
Dies irae, 70 p.

Europos gyvą matė jis darbštumą,
Amerikiečių laisvę išmintingą,
Afrikos oro ir žmonių karštumą
Ir Azijiečių sukilimą ūmą
Ir visą žemės reginį *moningą.*
Svajonė, 161 p.

Šaukia: Dieve, rasą duok *gausingą,*
Ar bent audrą siųski *perkūningą.*
Bus audra, 200 p.

Šaltiniams teik vandens ik valiai,
Paukšteliams rūbą jų *plunksningą,*
Minkštumą mūs' visų vilnelei,
Pakalnėms rasą *mirgulingą.*
Vaiko malda, 304 p.

Priesaga -išk-

Būdvardinė priesaga *-išk-*, vaizduojanti daikto ar reiškinio savumą, jo būdinguosius bruožus, A. Jakšto kartais labai originaliai paduodama.

Taip tai, matyki, ežia *dainiškoji,*
Pirmiausia eina per tėvynės šalį,

Dubysa traukias, slepiasi Šventoji,
Kiekvieną siekia vietą Lietuvoje,
Kalnelį, girią, pievą ar laukelį.
Svajonė, 159 p.

Dar originalumas — neigti ritmas, rimas,
Taip pat eilių lygumas *dainiškoj* kūryboj.
Originalumas, 380 p.

Aukso tyrojo Širdie,
Motiniška mūs' viltie...
Kilk aukštyn, jūros žvaigžde!
Marijos Širdis, 55 p.

Jausmo diduomenei,
Proto jaunuomenei,
Jėgą *nemergišką*,
Būdą *energišką*
Duoki visiems mums, darbuose padėk!
Jaunikaičio malda, 6 p.

Priesaga -yst-

Priesagos *-yb-* ir *-yst-* besivaduojančios. Bet paprastai priesaga *-yst-* rodo žmonių sambūrio žymę, — sakysim, tautystę, luomą, įstaigą; plg.: *dievystė — dievybė, lietuvystė — lietuvybė, tautystė — tautybė.* Prieškariniais laikais, rodos, labiausiai tuo atveju vyravo priesaga *-yst-*.

Didvyrystė —

Ei, ir mums kadaisiai degė
Sieloj geismas *didvyrystės*, —
Nūn, pražilus, ji nebagė
Gėdis audringos jaunystės.
Gyvenimo ruduo, 205 p.

Dievystė —

Ak, ir išminčius graikų yra taręs,
Kad nuo akių mūs' slepiasi *dievystė*.
Teisingas atsakas, 12 p.

Lietuvystė —

Kelkite, stokite,
Veikit, kovokite
Už *lietuvystės idėją!*
M. Lietuvai, 108 p.

Lietuvystė —

Lietuvystės idėją jiems į galvą kala
Ir unijos šventumą murdina į balą.
Iš kauniečio..., 325 p.

Storžievystė —

Užsieniuos kultūra auga,
Kyla pramonė aukštai,
Nėr ten *storžievystės* raugo,
O pas mus vis atbulai.
Užsieniuose ir pas mus, 328 p.

Tautystė —

Štai čia driekias gijos žalios,
Prie jų glaudžiasi geltonos,

Ir kaip mūs' *tautystės* ženklas,
Jungias su anom raudonos.
Tautiniai rūbai, 124 p.

Tautystė —

Jie į dvarą jau nebeina,
Ponams kūnu netarnauja,
Bet *tautystę* savo maino
Ir tėvynės darbą griauja.
Vasario 19 d., 92 p.

Vienystė —

Be to, man teks gyventi
Vienystėj amžinai.
Viskas arba niekas, 264 p.

Bet šalia priesagos *-yst-* tiems patiems reikalams pavartojama ir priesaga *-yb-* (žr. pries. *-yb-*), pvz.:

Tavo ponai braidžioja
Limpančioj *lenkybėje,*
Tavo žmonės klaidžioja,
Lyg akli, tamsybėje.
Lietuva, 91 p.

Gana jau to skirtumo
Tarp kaimo ir *ponybės,*
Visi į bendrą darbą,
Vardan šventos vienybės!
Padėk, Dieve!, 148 p.

Priesaga -um-

Daiktavardinė priesaga *-um-* rodo abstrahuotą daikto ar reiškinio ypatumą.

Auksingumas — auksumas, aukso pavidalo.

Va, kokiu *auksingumu*
Vyno spind' stiklinės.
Ir kaip skamba mūs' draugų
Dainos sidabrinės.
Auksas ir sidabras, 261 p.

Aukštumas — aukštis, aukštybė.

Ir meršiu tad kiekvieną neram*umą,*
Nebenusiskundžiu žemiškais vargais,
Keliu akis į dangišką *aukštumą,*
Verkiu ir daug dainuoju su draugais.
Nauj. Testamentas, 225 p.

Ertumas — erčia, erdvė.

Su dideliu vargu per gryčią ėjau,
Ertumo jos apimti negalėjau.
Gyvenimo kalnas, 187 p.

Juodumas — juodis, juodybė.

Jie iškalbą turi parodyt,
Mokėjimą priešą nuveikt,

Juodu padaryti, kas balta,
Juodumui balt*umo* suteikt.
Vasara, 347 p.

M e k s i š k u m a s — kas yra Meksikos dvasios.

Valdžios kitos labai dėmis
Šiltais Meksikos gudr*um*ais
Ir Bažnyčią žad' vaišinti
Panašiais *meksiškumais.*
Meksikos konstitucija, 344 p.

N a u j u m a — naujumas, naujovė, naujybė, naujiena.

Nebeklausykit Druskių, *naujumos* peikikų,
Bet teikitės greičiausiai į mane skubėti...
Nauj. eilėdaros menas, 375 p.

S a l d u m a — saldumas, saldybė, saldenybė.

Aleliuja jau atgijo,
Mums gyvybės *salduma,*
Jėzaus kėlusio gymyje
Spindi Dievo pilnuma.
Velykų giesmė, 48 p.

S ą m o j u m a s — sąmojis, sumojimas.

Teik mūs' protui *sąmojumų*
Tų švelnių...
Džiaugsmui, 259 p.

V a r l i š k u m a s — tam tikras varlės privalumas.

Mes, Vytautiškių varlės, be srovių skirt*umo,*
Vardan vien įgimto mums *varliškumo,*
Kaipo sudarančio nemažą dalį..., stengsimės...
Varlės politikės, 367 p.

Priesaga -uol-is

Į k y r u o l i s — įkyrus, įkyrėjęs, nusibodėlis.

Ir net šunies nepaisė,
Kuris būdoj, pajutęs blusą kinkoj,
Mokino dantimis tą *įkyruolę.*
Kiaulė ir asilas, 371 p.

N e k a n t r u o l i s — nepakantuolis, nekantrus, nekantrautojas.

Cit, jauni *nekantruoliai,* nutilkit rūgoję.
Naujumas, 379 p.

S n i e g u o l ė — sniegulė, snaigė, snaiguolė, snaigūlė, sniegelis.

Vien tik *snieguolių* kuždėjimas krintančių
Girdis piktoj tylumoj.
Lakišiai, 246 p.

Priesaga -uv-

Daiktavardinė priesaga *-uv-* skelbia arba įstaigą, arba įrankį, arba čiabūvį.

Apgintuvė — gintuvė, apgynimas.

Giedočiau — Dievas yr *apgintuvė*
Drąsaus žemaičio, tylaus lietuvio.
Beraštis, 82 p

Girtuvė — girtavimo įstaiga.

Kai į *girtuvėlę*
Bus takai užžėlę, —
Laimins maldą Dievas.
Šv. Petras, 84 p.

Uždengtuvė — dengtuvė, uždanga.

Kolei stoviu už Jo *uždengtuvės*, —
Mano priešo pajėga menka.
Neprietelis, 30 p.

Žergtuvas — „žirklės".

Jų ne kojos, bet *žergtuvai*,
Sparnų vietoj du kultuvai,
Plunksnų jie netur tikrai!
Įvairūs sprendimai, 283 p.

Prieveiksminis gi

Paprastai prieveiksminis *gi* mintį pabrėžiamuosiuose sakiniuose, kaip liudija gyvoji kalba ir tautosaka, eina sakinio pradžioje, pvz.: *gi* dabar čia kas?!; *gi* žiūrėk, nesidairyk — ir pamatysi!; *gi* ar (trm. *gar)* ir jis buvo įkaušęs?; *gi* žiūriu žiūriu — devyni vilkai vieną bitę bepjauną. A. Jakštas čia prieveiksminį *gi* nuvaro už pirmojo žodžio.

Jums *gi*, sesės, ilgakasės,
Altorėliai nešt!
Eina, eina!, 13 p.

Tavy *gi* senas chaosas spietės —
„Manymo laisvo", „meilės liuosos".
Pasauliui, 32 p.

Taip pat žinom, kad prieveiksminis *gi* neina jungtuku sujungtuku (pvz., rusų kalboj jis eina: онъ же), ir tada jo vietoj vartojamas jungtukas sujungtukas *o*. Tuo tarpu A. Jakštas to nepaiso.

Garbė Tau, mano Dieve, už padarą kiekvieną,
Labiausiai *gi* (= *o* labiausiai) už Saulę, skaisčiausiąją sesutę...
Šv. Pranciškaus saulės himnas, 25 p.

D. ĮVAIRIOS KALBINĖS APLINKOS ŽODŽIAI

Įvairios kalbinės aplinkos žodžiai (žodžių prasmės kitimas) suskirstomi į archaizmus, barbarizmus (ir *makaronizmus)*, neologizmus, dialektizmus (provincializmus, socialinių grupių kal-

bas, vulgarizmus) ir prozaizmus. Tai paaiškės, pavyzdžiais tardant „Lirikos“ žodyną.

Archaizmai

Archaizmai *(archaios* — senas) — senžodžiai, pasenėliai žodžiai yra kontra neologizmams, pereitosios gadynės žodžiai, išėję iš apyvartos, nors kai kieno ir gali būti vėl vartojami. Juos sudaro arba ištisi žodžiai, arba tik archainės žodžių formos. Autoriaus specialiai jų neieškota į savo poeziją krauti.

Tokią nuolat visur skelbia bylą,
Savęsp traukia klausančius pulkus.
Neprietelis, 30 p.

Nabagas ėmė skąstiesi.
Kelionė, 156 p.

Tai vėliai ima puoštiesi,
Madas naujausias gaudyti...
Kelionė, 156 p.

Barbarizmai

Barbarizmai — svetimybės, svetimžodžiai, įėjėliai į mūsų kalbą iš svetimųjų kalbų, ar jie būtų nepakitusios, ar kad ir pakitusios formos. Paprastai barbarizmai įsibrauna į kalbą ne grynojo savo pavidalo, bet pakitę: jiems prikergiama, pavyzdžiui, lietuvių kalbos fonetika ir morfologija, t. y. svetimosios kalbos garsai pakeičiami atitinkamais lietuvių kalbos garsais, kaip kad ir žodžių priesagos. A. Jakštas dėl barbarizmų, atrodo, nėra perdaug sau galvos sukęs, jų vengdamas ar nevengdamas.

Biškelis, biškis, biskis *nelž.* — truputėlis, truputis, nedaug.

Kaip motiną vaikas,
Taip aš Lietuvos myliu šalį:
Ten greit bėgo laikas,
Ten laimės prityriau *biškelį.*
Išeivio geismas, 86 p.

Daboti = saugoti, žiūrėti.

Jo duris sunkiausiomis spynomis užrakina
Ir *dabot* dieną naktį du kareiviu pastato.
Aušros Vartų..., 106 p.

Karstas = grabas. Abudu nelietuviški žodžiai, bet antrasis labiau į mūsų gyvenimą nuo seno šaknis įleidęs.

Aleliuja užgiedokim,
Metas šiandien linksmintis,
Jėzų sveikindami grokim,
Nes iš *karsto* kėlės jis.
Aleliuja, 47 p.

Liuosas = laisvas, nesuvaržytas, atpuolamas (laikas).

Augo žmonija, brendo ir švietės,
Protu pažino vertę tiesos;

Tavy gi senas chaosas spietės —
„Manymo laisvo", „meilės *liuosos*".
Pasauliui, 32 p.

Rėdyti = taisyti, vilkti.

Kaip mylėjo, glamonėjo
Mus brangi mama!
Mokė, *rėdė* ir penėjo,
Kuo galėdama.
Našlaičiai, 295 p.

Roda — nors tai ir slaviškas žodis, bet gal nėra reikalo to seno skolinio bevyt iš mūsų kalbos ir visados verst *patarimu*. Tuo būdu reiktų palikti ir *pri-rodyti* (samdininką), *rodėti* (kas nors daryti), man *roda (rods)* ten nueiti (vietoj aprašomojo sakinio: aš noriu, trokštu ten nueiti arba man smagu ten nueiti).

Sargas Dievo dvaro,
Duosiu *rodą* gerą,
Tik klausykit meiliai,
O gyvenkit dailiai.
Šv. Petras (vert.), 84 p.

Spėka = jėga, galia (žiemryčių aukštaičiuose galė,-ės).

Ir prašo: te Viešpaties Kūnas ir Kraujas
Gaivina jų sielas, *spėkas* tiekia naujas...
Dievo Kūno šventė Kaune, 16 p.

Tėmyti — stebėti, žiūrėti, sekti.

Jei matyčiau brolį skęstant,
Nežiūrėčiau, ar kas *tėmys*...
Gudruolis, 40 p.

Žiurstas = prikyštė, priekaištė.

Žiurstan pasisėmusi smėlio,
Nubrido į Ventės pajūrį...
Neringa, 114 p.[2]

Prie barbarizmų tenka priskirti ir:

Aras = tėra gyva pagrindinė (ne mažybinė) forma *erelis;* plg. *šešėlis* (ne: *šešas, šašas).* „Aro" atsiradimo šaltinio ar ne tik „Aušros" laikų raštuose (Dr. J. Basanavičiaus?) ieškotina.

O, rusai, jūs' garbė yr dingus:
Dvigalvis *aras* gul' purve.
Traukinyje iš ryto, 236 p.

Dainos tėra žmonių, o giesmės žmonių ir paukščių; paukščiai ir *gieda,* ne *dainuoja,* — ne taip, kaip kitose kalbose.

Ir meilės liepsnelė,
Ši tol tenesilpsta, nemainos,
Kol švies mums saulelė,
Kol paukščių bedžiugins mus *dainos.*
Į lietuviškąją kalbą, 77 p.

---

[2] Tarptautiniai žodžiai, kurių „Lirikoje" be galo gausu, taip pat barbarizmai, tik jų čia neliesiu.

Vesti kova = kovą kovoti, karą turėti, kovoti, kautis.

Švietėmės, dirbom, krutėjom, mokinomės,
Atkaklią kovą prieš lenkus bevesdami.
Spaudos 20-ties..., 105 p.

Makaronizmai

Jei kalba perdaug priplūsta barbarizmų, tai patį kūrinį vadiname pilną makaronizmų, arba stačiai makaronišką. Tokio makaroniško stiliaus kūrinys yra A. Jakšto „Paryžiaus kabarete" (fragmentas), kur prancūzas kalbasi su mūsų aristokratu:

Prancūzas:

...Jūs, rusai, prieteliai juk esat mums visi...
Mus riša su jumis dar ryšiai milijonų...
Garçon! Šampano tuoj mudviem. Vive la Russie!...

Aristokratas:

Pardon, mon cher, — klysti mane rusu laikydams.
Aš iš Lietuvos, o tai juk ne visvien...
Turėjau už Telšių dvarus, jie teko žydams,
Vadinas, lenkas aš, tik samogitien...

Prancūzas:

Vous... Samovėdien?!... Iš samojėdų krašto?!...
. . . . . .
Norėjau tuoj išvyt, ale noblesse oblige...
Todėl ir priverstas buvau išmest šimtinę
Ir bėgt į jūsų puikiąją tėvynę —
Nuo chamų tų... jie mums, tai tikras „krzyž"...

Neologizmai

Neologizmai — naujadarai, naujažodžiai, naujos gadynės žodžiai, naujai padarytieji žodžiai, anksčiau kalboje nebuvę. Jie daromi įvairioms sąvokoms lietuviškai pakrikštyti ir pagal reikalaujamuosius kalbos dėsnius, kad tuo būdu būtų taisyklingi ir suprantami. A. Jakšto „Lirikoje" jų tikrai daug. Iš to daugumo paties autoriaus taip pat daug jų pasidaryta.

Galūnė -a

Šios galūnės daiktavardžiai veiksmažodinės kilmės ir skambūs vartoti.

Gyvenà — gyvenimas.

Ei šen, dešinėn, pas mus, pas mus,
Visi, kur mylit labą!
Marint mes mokysim jausmus,
Dėl *gyvenos* už grabo.
Žmonijos idealas, 188 p.

Gyvena — tąsa kelionės
Plaukia amžina srove.
Giliausis pergyvenimas (vert.), 256 p.

Nuolat mažta man skirtieji
Ratai *gyvenos* brangieji,
Kuriuosna esu įjungtas.
Finalas (vert.), 266 p.

N e m i r a — nemarus, nemirštamas.

Garsiais darbais pasauly tu nemirybės sieki...
Kvaily, nori ar ne, vis *nemira* palieki.
(vert.), 269 p.

I š l a i s v a — išlaisvinimas, išsivadavimas.

Ant ugnies aukuro smagenis dėsime,
Išlaisvos žvangalu mes sukvatosime.
Auka, 357 p.

I r a (s) — irimas, griuvėsiai.

Neškit, kraukite po plytą,
Veskit, tieskit naują sieną,
Kad iš *irų* atstatytų,
Užbaigtą ir išrėdytą
Rūmą rasčiau ryto dieną!
Mano rūmas, 166 p.

P a k l a i d a — klaida, paklydimas, apsirikimas.

Kai du stos, visados *paklaidą* supras;
Ieškos, klaus, nepaliaus iki tiesą ras.
Kai du stos, 173 p.

R i d a — ridėjimas.

Seniau raganų rinktas' šito kalno viršūnėj.
Mat, regėdavo jos iš čia Klaipėdą, Nidą
Ir ilgiausią platoką Kuršių marių alkūnę,
Ir Baltosios jūros vilnių amžiną *ridą*.
Raganų kalne, 111 p.

S k a i s t a — skaistumas.

Skaistos ir nuolankumo jis pavyzdys reikšmingas.
Šv. Pranc. saulės himnas, 26 p.

V ė s a — vėsumas.

Aš aprašyčiau... ir mielą *vėsą* žalių girelių.
Beraštis, 81 p.

„V i r i n t a“ — degtinė.

Užuot kepę duoną, varot spiritą,
O pasaldę maukiat, srebiat *„virintą“*.
Labas rytas laukams, 121 p.

Ž a g a — žagimas; susitepimas.

Bet man žaltys gudrusis įkalbėjo:
Raudoną vaisių, girdi, nuraškyk!...
Kokia jaunystė be *žagos* apsėjo?!
Skanus toks vaisius... Dievo neklausyk!...
Adomas (vert.) 219 p.

Galūnė -is

Pirminiai, reikale labai pagaulūs daiktavardžiai.

B ė g i s — bėgimas, tarpas.

Naujais šiais meteliais gerai te jums klojas
Darbe, veikime ir gyvenimo *bėgy*.
Nauji Metai, 276 p.

B ū v i s — buvimas, ekzistencija, gyvenimas.

Viskas praein' ir grįžt atgal negali,
Ir mūsų *būvis* bėga vis greičiau.
Lakišiai (vert.), 248 p.

R ū s t i s,-čio — rūstumas, rūstybė, rūstenybė.

Diena *rūsčio* ir teisimo
Pelenais vers sutvėrimą
Pagal Dovydo skelbimą.
Dies irae, 70 p.

Galūnė -ys

Veiksmažodinės kilmės antriniai daiktavardžiai.

I e š k i n y s — ne teismo termino „išieškojimo" prasme, bet ieškojimo, siekimo, veržimosi.

Ji už garbę jam kilnesnė
Ir už panieką žmonių,
Ji už geidulius stipresnė
Ir už monus *ieškinių*.
Šv. Ignaco giesmė, 58 p.

J u d i n y s — judomas daiktas.

Ir sueis iš vieno meilėj idealo
Judinys negyvas — nejudi gyvybė.
Traukinyje iš ryto, 233 p.

S i e k i n y s — siekimas.

Jo ranka teikės mus į garbę vest,
Ir malonės Jo spėka mūsų *siekinius* pašvęst.
Neprikl. Lietuvai, 100 p.

S m a g u r y s — smaguriautojas, smaližius.

Bet tavęs ten vest, *smagure*, neketu,
Nes gyvybę medžiai turi, kaip ir tu.
Vaikas ir ožkytė, 279 p.

S u k l y s — sukėjas, sukiotojas.

Lai tave nušviečia saulė spinduliais,
Lai ir audros perein' vėsulais — *sukliais!*...
Mano širdžiai, 255 p.

Priešdėlėtieji žodžiai

Yra keletas retesnių žodžių su priešdėliais, prikergtais stačiai prie dviskiemenių daiktavardžių arba galinčių eiti daiktavardžiais.

A t v ė s i s — vėsa, vėsumas, atvėsimas, vėsuma.

Gamta *atvėsio* glėbyje vakaravo.
Pasaka, 223 p.

B e g a l ė s — be galo, daugybė.

Ei, kas čia tavo pasėkas
Mažas, didžias, nepaprastas,
Kurių yr tikros *begalės,*
Trumpon dainon sudės?!
Padėk, Dieve!, 149 p.

B e m i r t i s,-ė — nemarus, nemirtingas, nemirštamas.

Gyvyba — kryžius ir tiesa gyvoji —
Spindi *bemirtė* iš pūzdrų — grabų.
Traukinyje iš ryto, 235 p.

B e s n i e g i s,-ė — be sniego.

Kai atšalo dienelės,
Skrisim mes, kregždelės,
Į *besniegius* pietus,
Kur gaivina lietus.
Kregždė, 288 p.

B e ž m o g i s — nebe žmogus.

Esu, girdi, *„bežmogis“* jau visai —
Nuolat knisuos pirmyn, seku „naujas“ idėjas...
Kurmis ir sliekas, 363 p.

P a d a u s o s — padangė.

Ji nuskrido *padausomis*
Į nežinomas tolybes,
Ir ten klaidžioja slystomis,
Nesuradus sau ramybės.
Meilė ir kardas, 241 p.

P o v e r k i s — paverkimas, verksmas.

Saulės Darytojau,
Žemės Valdytojau,
Poverkiu dideliu
Šaukiu.
Pasigailėk, 6 p.

P r a m o č i a — pramočia, močių močia; plg. protėvis, prosenolis.

Jis „įrodė“, siela — tai chimera,
Mūs‘ *pramočia* — tai girių bezdžionė.
Protestas, 315 p.

Daiktavardis + daiktavardis

Lyrikas, durstydamas žodžių šaknis ir tuo būdu darydamas sudurtinius žodžius (kiti jo bus jau pasisavinti iš raštų ar kalbos), galima sakyti,

nesivaržo, prieš akis turėdamas techninę eilėraščio pusę. Kai kurie iš sudurtinių žodžių (daiktavardis + daiktavardis) disonansingai skamba, kaip *kritikrašis, pusšimtmetis, žmogbezdžioniškumas.*

Auksasparnis — aukso sparnų.

Angelėliai *auksasparniai,*
Dangiškos pilni linksmybės,
Man jūs leiskite pakilti
Nuo šios žemės į aukštybes.
Mano kankliai, 180 p.

Diengalis — dienos galas, dienos pabaiga.

Penktą — esam nuvytę,
Šeštą — *diengaliai* seniai,
Sekmą — drebam sukritę.
Amžių jau pragyvenę.
Gyvenimo savaitė, 214 p.

Dievasūnis — Dievo Sūnus.

Ir išrinktoji Marija
Dievasūnį pradėjo...
Žmonija šaukiasi varguos, 37 p.

Klaidatikis — klaidos tikėtojas, tikėtojas kitaip.

Garbė ganytojui tautiečiui,
Kur mūsų seną kalbą mėgo,
Ir ar tai stabmeldžiui kaimiečiui,
Ar tai *klaidatikiui* miestiečiui
Jis Dievo mokslo skelbti bėgo.
Garbė didvyriui, 133 p.

Kritikrašis — kritikų rašytojas, kritikininkas, kritikuotojas, kritikierius.

Iš čia tai ir paplito *kritikrašių* monai,
Kad tėr tikrieji dainiai — be aukščiau minėtų...
Prietarai, 376 p.

Pusšimtmetis — pusė šimtmečio, pusė šimto metų (trijų žodžio šaknų žodis).

Nūn, *pusšimtmečiui* praslinkus,
Kaip ta laisvė suvartota?
Vasario 19 d., 93 p.

Šuneilės — šuniškos eilės.

Jis publikai pateisint bus visai lengvoka,
Skelbkit tik: nūn poėzei *šuneilės* tetinka.
Naujosios priemonės, 381 p.

Šunprozė — šuniška proza.

Taip pat, kad jau ir vertė *šunprozės* pašoko,
O aktyvistų frontas visiškai nuslinko.
Naujosios priemonės, 381 p.

Žmogbezdžioniškumas — bezdžioniškoji žmogaus kilmė.

Ei, tyrėjau zoologiškumo,
Daug tu susekei mokslu savuoju,
Bet prieš tavo *„žmogbezdžioniškumą“*
Viskas šaukia garsiai: „protestuoju!“
Protestas, 316 p.

Būdvardis + daiktavardis

Sudurtiniuose žodžiuose būdvardžių durstymas su daiktavardžiais parinktas skambiai (ne visi jo darbo žodžiai: tik keli, tur būt). Tik vienas žodis *mažatikybė* nesklandus.

Aukštaprotis — aukšto, didelio proto.

Kiekviens jo dėka esat dabar *aukštaprotis,*
Ir galit nūn pralenkti net rusų Demjanus.
Naujausios priemonės, 383 p.

Darniapėdis — darnių, suderintų pėdų.

Tuoj *darniapėdžiui* ritmui kojos sudaužyta
Ir kaip raišąjį šlubį priversta šlubuoti.
Epilogas, 384 p.

Didžiadainius — didelis dainius.

...Kiekvienas galės iš jūsų *didžiadainiu* likti.
Originalumas, 381 p.

Didžiaspėkis — didžiajėgis, didelės jėgos („spėkos“).

Žiu — mes didvyriai — visi *didžiaspėkiai,*
Ko mes nemokam į laisvę išlėkę
Šioje gadynėj naujoj!..
Ką mes mokam, 312 p.

Didžiavyris — didvyris (Maironis ir turi „didžiavyrį“).

Už ošimą mūsų girių
Šimtamečių
Ir už garbę *didžiavyrių*
Ačiū, ačiū!..
Ačiū-ačiū, 10 p.

Didžkalnis — didžiulis kalnas.

Švelni, miela giedroje, lyg močiutė,
Tu moki dūkti, kaip audra ištinka,
Bangų žirgai, kaip milžinai įsiutę,
Didžkalniais trenkia narsų jūrininką.
Labas rytas jūrai, 119 p.

Dygialapis,-ė — dygių lapų ir dygių lapų žolė (rūšis).

Patvory puikiai išdygo
Daugialapė dilgynaitė,
Žemės grožė ankstyboji.
Pasaka, 355 p.

Ilgaausis,-ė — ilgų ausų.

Šuo *Ilgaausiui* viską nuo pradžios dailiai išlojo.
Kiaulė ir asilas, 372 p.

Įvairiaspalvis,-ė — įvairių, visokių spalvų.

Ir *įvairiaspalvės* kepurės
Studentų nebmatomos jau.
Vasara, 346 p.

Keistagalvis,-ė — keistos galvos.

Kad ir vandens esi (jūra, *P. B.*) vien sudaryta,
Tavyje knibžda gyviai *keistagalviai.*
Labas rytas jūrai, 119 p.

Margasiūlis,-ė — margų siūlų.

Na, žiūrėkit, *margasiūlės*
Juose tyso juostos dailios.
Tautiniai rūbai 124 p.

Margaspalvis,-ė — margų spalvų.

Tavo dugne ne uolynai granito,
Bet augalų gėlynai *margaspalviai.*
Labas rytas jūrai, 119 p.

Mažatikybė — mažas, menkas tikėjimas.

Visur rasi ženklų juodžiausios spalvos
Aklybės arba niekšiškumo,
Slaptingų priežasčių neprotingos kovos,
Mažatikybės ir baikštumo.
Dainiui (vert.), 227 p.

Minkštagalvis,-ė — minkštos galvos.

Tikėti žodžiais pasakų tokių
Reiktų kvailam čia būti,
Nebeturėt nei proto, nei akių
Ir panėšėt į *minkštagalvius* sliekus.
Kurmis ir sliekas, 362 p.

Pailgagrūdis,-ė — pailgo grūdo.

Tarė ir *pailgagrūdės* avižos.
Labas rytas laukams, 122 p.

Stamblapis,-ė — stambių lapų.

Nušiuro puikios liepos,
Beržų pagelto kasos,
Ir ąžuolą *stamblapį*
Užgavo šaltos rasos.
Ruduo, 203 p.

Tamsiažiūris,-ė — kuris tamsoje įžiūri.

Niekas, kad mažytis, *tamsiažiūris,*
Ir pas mus juk ne kažkiek šviesos...
O paskui (vert.), 242 p.

Žaliagalvis,-ė — žalios galvos.

Kuo teko susikrimst jums per naktį gegužinę,
Kad virtot *žaliagalviai,* sudžiūvę, pasenėję?
Lakišiai, 245 p.

Ž a l i a r ū t i s,-ė — žalias kaip rūta.

Ei, jaunučiai, *žaliarūčiai jūs javai,*
Pasakykit man, ką manot atvirai.
Labas rytas laukams, 121 p.

Skaitvardis + daiktavardis

Trejetas sudurtinių, greičiausiai paties autoriaus darybos, žodžių, kur pirmuoju žodžio sandu eina skaitvardis.

P e n k a s m e n i s,-ė — penkių asmenų, penkiuose asmenyse.

Vivat *penkasmenis* Šventas Vintas!...
Vintininkų himnas, 336 p.

P i r m a r ū š i s,-ė — pirmos rūšies.

Pupos tesie *pirmarūšės*
Storos, didelės, kaip grūšios.
Naujųjų Metų linkėjimai, 348 p.

T r i a s m e n i s,-ė — trijų asmenų.

Dėl Kristaus kraujo melskitės,
Malonių mums išgaukite
Iš *Triasmenio* Vešpaties,
Mūsų vienintelės vilties.
Visų Šventųjų giesmė, 66 p.

K i t a t a u t i s,-ė — (įv.+dv.) kitos tautos, nelietuvis.

Ei, *kitatauti,* eik šen paviešėki
Mūsų jaunoj Lietuvoj!
Ką mes mokam?, 312 p.

Prieveiksmis + daiktavardis

Kad sudėtinius žodžius darytumėmės iš prieveiksmio + daiktavardžio — reti atsitikimai. Tobulai netobulai, bet A. Jakštas ir čia yra mėginęs arba jau esamus žodžius bandęs vartoti.

A t g a l e i v i s,-ė — atžegareivis, atžegarininkas; plg. pirmeivis.

„Laisvės“ žodelį be nuovokos berti
Siaurą „pirmeivių“ kuopelę „sutverti“,
Ant *„atgaleivių“* rūgot.
Ką mes mokam?, 313 p.

M a ž k a l b i s,-ė — mažakalbis.

Mažkalbis dažniausiai aš tyliu,
Bet pigiai galėjai įspėti,
Jog tik tave vieną temyliu,
Kaip gali širdis bemylėti.
Jaunikaičio klausimas, 207 p.

V i r š k r i t i k a s — virškritikis, antikritikis *(m.)* (plg. antžmogis), kritikų kritikas.

Tą parodą straipsniais užpylė
Virškritikas mūs' Paparonis.
1926 m., 345 p.

V i r š k u l t ū r i s,-ė — antkultūris *(m.)*.

... Tai čia nieko suprast nei tikėt neįstengs šis
pasaulis seniai *virškultūris*.
Lakišiai, 249 p.

Dialektizmai

Dialektizmai — tarmybės, tarmėžodžiai, skolytieji žodžiai arba jų formos iš tos pačios kalbos tarmių ar šnektų. Jie tiek tėra menkesni, kad nepriimti į bendrinę kalbą, nors ir tos pačios kalbos motinos žodžiai. Prie dialektizmų pridera ir vadinamosios socialinių grupių kalbos bei vulgarizmai su provincializmais (idiomų — dialektų — tarmių žodžiai bei jų žodinės formos). Kadangi pastarieji labai ryškūs „Lirikoje", tai ir teks čia tik apie juos plačiau kalbėti.

A. Jakštas buvo rytpiečių aukštaitis nuo Lėno ežero. Bet jis, žinom, taip pat buvo ir plačiai besirūpinantis lietuvių kalba žmogus ir tąją kalbą pažinęs, apie ją dar nuo prieškario daug rašęs, o dėl rašybos *Druskiaus* slapyvardžiu ir į didelius ginčus ėjęs su *Nedruskiu* (Rygiškių Jonu) ir kitais. Jis kaip kalbininkas ir kaip rytpiečių aukštaičių šnektos atstovas savo raštuose, taigi ir savo lyrikoje, nebuvo nusistatęs tarmybių vengti — fonetikai, morfologijai, sintaksei, žodynui. Ir todėl jo kūryboj kyši daug rytpietybių, o šalia jų vis ir net *žemaitybių*. Čia tik tiek pasakysiu, nesileisdamas į jų atskirą analizavimą: tarmybės (ypačiai sintaksės ir žodyno) nėra bartinas reiškinys. Bet, žinoma, ne visos tarmybės ir priimtinos į bendrinę kalbą. Žemiau teparodau dalį jakštinių tarmybių.

S i — sangrąžos žodelį žemaičiai paprastai vartoja žodžio gale ir tais atvejais, kai žodis priešdėlio neturi. A. Jakštas taip nevartotų, jei pačiai eilėdarai to nereikėtų, nes jo krašte taip nėra.

Lietum prapliupkit, debesys,
Tautų *te*vykdos ilgesys!
Išganytojo pasiilgimas, 35 p.

Kur kova — visi jon *te*burias iš vieno,
Kas siekia ko — siekt teneliauja kas dieną...
Dievo Kūno šventė Kaune, 16 p.

Manoji širdis tesie Tava,
Maldinga, nuo purvų laisva,
Pasauliui *te*nelenkias ji,
Nes gera jai, kai Tu arti.
Kalėdų giesmės, 44 p.

Vykis, brolau, spausk žirgą,
Nėr atgal ko *be* dairytis.
Vyčiui, 103 p.

Žemaitybių dar yra ir šitokių:

Visiems tu brangi *dideliai* (= labai),
Bet man da brangesnė tapai tu...
Lietuvaitei..., 79 p.

Žiūri ir negal atsigėrėti
Žėrinčiu sesutės vaidu*žėliu* (= veideliu):
Geistų ji šimtais akių veizėti (= žiūrėti)
Pro žiedus žolių ir gėlu*žėlių* (= gėlelių).
Saulė ir žemė, 198 p.

Tėv*užėli*, kas gi tai sutaisė,
Kad saulutė šviečia mums ir šildo?
Vaikelio klausimas, 4 p.

Jam įsakius, paukščiai girioj gieda,
Ir žvaigždelės per dangu*žį* rieda,
Ir pievelės žydi, marguliuoja,
Ir javais laukeliai geltonuoja!
Vaikelio klausimas, 5 p.

Geras, *drūtas (= tvirtas, stiprus) darbininkas,*
Menkas, silpnas giesmininkas, —
Aš dainuoju sau prastai.
Darbininko daina, 174 p.

...Ir melst iš Dievulio brangiausių dalykų,
Kad Jis tave sveiką laikytų ir *drūtą*...
Velykų sveikinimai, 277 p.

Kelios įvairių rūšių tarmybės, kurias tuoj po lygybės ženklo bendrinės kalbos forma išreiškiu:

Giedoki Jėzaus Širdžiai,
Širdie manoji saldžiai!
Giesmės garsus tegir*džia* (= tegirdi)
Dangaus net debesi*ai* =(debes*ys*).
Giesmės Jėzaus Širdžiai, 52 p.

Tai jie perka, tai jie maino,
Tai laimė*ja* (= lai*mi)* šiaip litelį.
Kataliko lietuvio daina, 171 p.

Iš žodžių aš Šventojo Rašto
Ramumą ir spėką se*mu* (= se*miu).*
Nauj. Testamentas, 224 p.

Tavo meiliai būdavo plaunami, apdengiami,
Tujen (= Tu) net bučiuodavai rankas, kojas jų.
Himnas, 65 p.

Turtų, laimės, garbės nežiūrėdamas,
Nuo jaunystės jis vien teat*a*minė (= teatminė), —
Turįs žadint tautiečius mylėdamas,
Žmonės jį už tai pranašu praminė.
Pranašas, 162 p.

O vargonai, jei prie to *da* (= da*r)*
Balsui pritar' giesmininkų, —
Rojus sieloj pasirodo
Lietuvių ir katalikų.
Kat. lietuvio daina, 170 p.

Įtartinukai

„Lirikos“ žodynas tikrai gausus. Vieni žodžiai, kurių daugiausia, sumaniai imti iš gyvosios žmonių kalbos, pvz.: apniūkęs (88), atkutęs (116), atboti (87), burniuoti (251), čiuliakas (372), čiukė (372), drauginink as (161, 262), dryksoti (361), drumzdžia (264), dūdžius (179) (šaly yra: milčius, suodžius, vaisčius), išgavėti (273), judus (233), klekėti (357), krykštuoti (289), kriuksmas (354), krustenti (198), kvakė (366), kvakūnė (281), liuli (195), meldinėti (182), nuogalis (347), paniūra (360), paskalsėti (84), plynietis (367), pliuškintis (283), pliurpti (122), pokaita (371), ratuoti (suktis) (22), skardininkas (370), spyginti (77), sudievintas (21), tekslenti (198), tekšnoti (83), tingis (94), tokelės (370), vaisyti (4), vangus (207), žiedrus (79), žiedyti (133) ir t.t., kiti savaip padaryti, pvz.: poėzė (poezija) (374, 381), šunistas (381, 384); pastarosios rūšies (pasidarytųjų) žodžių esu davęs, apie žodžių priesagas kalbėdamas. Yra per 100 retesnių arba kaltinių (tų nedaug) žodžių.

Yra žodžių ar posakių, kurių vartojimas mūsų kalbinėje literatūroje kartais tam tikrais atvejais neleidžiamas arba įtariamas, arba yra ir tokių žodžių, kurie pakeičia tam tikrais atvejais nevartotinus žodžius. A. Jakštas šioj srity gana laisvas ir išradingas.

A t s i e i t i — tekti, pasitaikyti.

Ei, pašalieti, meldžiam's, pasakyki,
Ar būt tau kuomet tam krašte *atsėjo*,
Kur sen's ar jaunas, keleivius sutikę,
Pasveikin meiliai vardu Atpirkėjo?
Tremtinio daina, 85 p.

B e g a l i n i s,-ė — be galo, begališkas, be krašto, bekraštis, be ribos, beribis. Žodis „begalinis“ nevykusiai sudarytas, bet šiaip jis skambus, patogus ir todėl jau įprastas, prigijęs.

Ar pasaulis yra *begalinis*
Ir jo kūnai nesuskaitomi?
Ne, bet jie ribas jo nuolat plečia
Vis tolyn erdvėn nubėgdami.
Pasaulis ir Dievas, 20 p.

Mat, lyg kinematografo
Juostelėj *begalinėje*
Ten viskas puikiai atmušta...
Kelionė, 154 p.

D a i l i a i — gražiai, kaip reikiant. Žodį „dailiai“ mėgsta šia reikšme vartoti žemaičiai (žr. ir vysk. M. Valančiaus raštus), bet kai kas norėtų „dailiai“ ir „gražiai“ išskirti tam tikriem dviem reikalam; plg.: *dailiai* ratai padirbti, bet: *gražiai* dainuoja.

Sargas Dievo dvaro,
Duosiu rodą gerą,

Tik klausykit meiliai,
O gyvenkit *dailiai.*
Šv. Petras (vert.), 84 p.

Gili *meilė* — didelė; plg. giliai atsiduso, giliai atsikvėpė, giliai žiūri (įsispyręs), gilus žvilgsnis.

Tu mano širdžiai taip meili,
Duok *meilės* jai *gilios.*
Giesmės Jėzaus Širdžiai, 51 p.

Ilgą laiką — ilgai, daug laiko.

Ilgą laiką dirvonavus,
Gausų vaisių teišduoda.
Mūsų dirva, 95 p.

Išeiti — pasibaigti; susiliuobti.

Bet čia pašaras išėjo —
Še tau ir gyvuok!..
Iš mužiko dainų (vert.), 250 p.

Įgauti — gauti, įgyti.

Vien negali tik Dievo *įgaut* prigimimą,
Nei grįžti į nebuvimą.
Žmogus, 184 p.

Mokinti = plačiausiai vartojamoji forma tėra moko, mokė, mokyti; plg. mokytojas, mokinys, mokymas, mokytojavimas, mokytojauti.

Ir *mokina* mus kilniausiai
Tos giesmės balsai...
Giesmė, 28 p.

Pats *geriausias,-a* — pats gerasis, geriausias, kuo geriausias, visų geriausias, gerų geriausias, gerutėliausias, gergeris. Kitkart buvo nurodoma, kad įvardžio *pats* nėsą galima jungti su aukščiausiojo laipsnio būdvardžiu, nors žmonių kalboje nuo seno tai tikrai vartojama šalia formos *pats gerasis, pati geroji.*

Ar pasaulis yra *pats geriausias,*
Kad ir mirksta nekaltų kraujuos?
Pasaulis ir Dievas, 20 p.

Pigiai — lengvai, bežiūrint, bematant, beregint.

Vieną medį vėjas griaun',
Vienas *pigiai apsigaun'*
Kai du stos, visados skriaudą pamatys.
Kai du stos, 174 p.

Priduoti — duoda. Pavyzdžio reikšmės žodis priduoti plačiai gyvas žmonėse nuo seno.

Ir mergelei, kuri dėvi,
Jis (drabužis, *P. B.*) *priduoda* daug gražumo.
Tautiniai rūbai, 124 p.

Stebėtinas, reikiamybės dalyvio forma = nuostabus, įstabus, nepaprastas.

...Ei, vieškeli *stebėtinas,*
Nereikalaująs taisymo,
Sakyk, koks tave matinink's
Per erdvių erdves nutiesė...

Kelionė, 152 p.

T r a u k t i s — tęstis, plisti, eiti, trukti, vilktis.

Kur paukščių kelias *traukiasi*
Į tolį vien težinomą
Sparnuočiams ir astronomams,
Tartum iliuminacijai,
Šimtų šimtais pridegdinta
Žvaigždelių — degalų.

Kelionė, 151 p.

Taip tai, matyki, ežia dainiškoji,
Pirmiausia eina per tėvynės šalį,
Dubysa *traukias,* slepiasi Šventoje...

Svajonė, 159 p.

Ū p a s — nuotaika. „Ūpas" — gyvas žodis.

Kai du stos, visados
Ūpas pakitės,
Dviese trauks, balsu šauks,
Net miškai aidės.

Kai du stos, 173 p.

Ž i n g e i d ž i a i — smalsiai, neiškenčiant, neiškęsdamas. K. Būga „žingeidų,-džiai" vartodavo, Rygiškių Jonas drausdavo.

Paklausė *žingeidžiai* gaidelis mūs' bokštinis.

Du gaidžiu, 369 p.

E. POĖTINĖ SEMANTIKA

Poetinė sematika (žodžio prasmės kitimas) teveika tik fazėje, sakinyje, t. y. šiokią arba tokią prasmę žodžiai tesusilaukia tiktai sakinyje. Žodžių prasmė sakinyje tada pakeičiama todėl, kad didesnio *vaizdingumo* norima pasiekti. Tą stilistikos dalį sudaro: e p i t e t a i, p a l y g i n i m a i ir t r o p a i (metaforos, prozopopejos, alegorijos, metonimijos, sinekdochos, ironijos ir hiperbolės). Nors visokių tropų „Lirikoje" maišosi, bet būdingiausias visai jakštinei kūrybai ironijos, dažnai atmieštos sarkazmu, tropas. Prie alegorijos tropo pridera ir posakiai su aforizmais, nors jie ne visi alegoriniai.

Epitetai

Kalba epitetus (epitheton ornans) mėgsta, mūsų dainos dar labiau. Kiek mūsų kalboje būdvardžių sakiniams vartojama! O epitetai būdinamajam vaizdui sudaryti labai pagaulūs; iš čia ir *epitheton* — būdvardis. Autorius epitetų nesigaili. Čia kiek tiek jų tik būdingesnių bus duota.

Ei, sustokit, mieli broliai,
Te jūs' akys prisižiūri
Draugėms — varpoms, *sesei* — rožei
Ir suskaito jųjų būrį!
Ex quo omnia, 19 p.

Baigiasi dienelė,
Jau naktis ateina;
Mik, mano *aušrele,*
Tau dainuosiu dainą.
Lopšinė, 209 p.

...Ir nuo pat pirmosios *auksinės jaunystės*
Ieškoti šioj žemėj dangaus karalystės.
Dievo Kūno šventė Kaune, 15 p.

Verki tu, bus ašarų tavo sunka
Nušluostyta mano ranka.
Ir guosiu tave aš *juodam* liūdesy,
Ir būsiu patsai aš tavy.
Kristus ir siela, 24 p.

Patvory puikiai išdygo
Dygialapė dilgynėlė,
Žemės grožė ankstyboji.
Pasaka, 355 p.

Ačiū už maldas matutės,
Sengalvėlės,
Už dainas jaunos sesutės
Lepūnėlės.
Ačiū-ačiū, 11 p.

Garbė Tau ir už *brolį* Mėnulį ir žvaigždynus,
Kuriuos esi Tu leidęs mums naktimis žibėti.
Šv. Pranciškaus saulės himnas, 25 p.

Mūs jūra *močiutė*
Tur dukrelių būrį,
Vėjui — *tėvui liepiant,*
Visos šokti turi.
Palangos jūra, 109 p.

Įvardžiuotiniai būdvardžiai

Įvardžiuotiniai būdvardžiai — mūsų kalbos turtas — kasdienėj kalboj gana iš mados išėjęs, ir viena iš to išėjimo priežasčių bus ta, kad jie sunkūs pačiame tekste skirti nuo paprastųjų būdvardžių. A. Jakštas, kiek iš gautųjų pavyzdžių matyti, vykusiai jais operuoja.

Imki *juodąją* tamsą lauk ginti,
Žiebki šviesą, ir jausmą, ir mintį!...
Žodis, 3 p.

Ačiū Tau, Dieve, gėrybe *aukščiausioji,*
Davęs man tiek dovanų šio gyvenimo:
Dailųjį kūną ir sielą *gražiausiąją,*
Jautriąją širdį ir šviesų numanymą.
Jaunikaičio malda, 5 p.

Maloningiausioji Dievo Gimdytoja,
Teikis neniekinti mano dūsavimo!
Malda už jaunikaiti, 8 p.

Lydėti Jį ruošias *maldingosios* minios,
Jo pagarbai vėliavos plasta šilkinės.
Dievo Kūno šventė Kaune, 14 p.

Į operą *naujausiąją*
Skubėjau kuo greičiau.
Dvi operi, 17 p.

Sveikutis, Jėzau Kūdikėl *Gražiausiasai!*
Kalėdų giesmės, 42 p.

Dieve, *mieliausiąją,*
Mūsų *brangiausiąją*
Tėvynę gink!
Lietuvos himnas, 75 p.

Tokiuose žodžių junginiuose, kaip *aukštoji gėrybė, jautrioji širdis* (šalia *šviesus numanymas), juodoji tamsa, šimtasis grūdas,* įvardžiuotinės būdvardžių lytys, atrodo, būtinos, nes jos drauge su savo pažymimuoju žodžiu sudaro terminus, charakterizuojančius čia *gėrybės, širdies, tamsos, grūdo* nuolatinius privalumus, dar labiau tų įvardžiuotiniųjų pažyminių išryškintus. Kitiems visiems atvejams tiktų ir neįvardžiuotinė būdvardžių lytis, nes jų pažymimieji žodžiai eiliniai, neturį nuolatinių privalumų, t. y. galį būti ir šiokie, ir tokie, priklausant nuo norimosios išreikšti minties; pavyzdžiui, gali būti: *brangi, miela tėvynė, liūdna diena, maldinga minia* ir kt. Bet autorius, norėdamas pabrėžti kylančiuoju laipsniu tam tikro atvejo privalumus arba būdingumus imamiems objektams, ima ir pavartoja jiems įvardžiuotines būdvardžių lytis; pavyzdžiui: *gražioji siela, naujausioji opera* ir t.t., šalia *negražios*(ios) sielos, *naujos*(sios) (senos,-ios) operos.

Mažybinė forma

Lengvesnio turinio eilėraščiuose susitinkame mažybinių žodžių formų, gyvai žaidžiančių bendrame posmo fone.

Jam įsakius, paukščiai girioj gieda,
Ir *žvaigždelės* per *dangužį* rieda,
Ir *pievelės* žydi, marguliuoja,
Ir javais *laukeliai* geltonuoja!
Vaikelio klausimas, 5 p.

Jis *saulutei* davė *spindulėlius,*
Jis sukrovė medžių *pumpurėlius,*
Iš Jo valios rasos, lietūs krinta,
Iš Jo rankų žvėriai, žmonės minta.
Vaikelio klausimas, 5 p.

Saulutė meiliai savo spindulius beria,
Monstrancija, rūbai tik mirga, tik žėri.
Dievo Kūno šventė Kaune, 14 p.

Malonu man žalioj *girelėj*
Paunksmėj medžių vaikštinėt,
Klausyt, kaip gied' raibi *paukšteliai,*
Į dangų pro lapus žiūrėt.
Maironiui, 127 p.

Sniege rogės klimsta,
Šiaurės vėjai pučia...
Ei, *pavasarėli,*
Šilimos, *lietučio!..*
Žiemos kelionė, 205 p.

Palyginimai

A. Jakštas apskritai ir lyrikoje parodo savo taiklumą. Tam reikalui jam gera stilistinė priemonė palyginimas.

Kaip diegas iš grūdo nežinomu būdu,
Tu angelu žemėn tyliai ateini.
Naujųjų Metų dienai, 25 p.

Kaip rožė pražydus graži,
Maloni kaip vasaros rytas,
Savęsp vyrų akį verži,
Lyg stebalas koks nematytas.
Lietuvaitei..., 79 p.

Kaip motiną vaikas,
Taip aš Lietuvos myliu šalį.
Išeivio geismas, 86 p.

Kaip Lozorius iš kapo tu keliesi,
Ilgos nelaisvės raiščiais apraizgyta!...
Nepriklausomai Lietuvai, 99 p.

Kaip žemėj grūdas, kur apmiręs buvo,
Pavasarį išleidžia pirmą diegą,
Taip tu bundi, kentėtoja Lietuva,
Iš panašaus į mirtį ilgo miego.
Ten pat.

Kaip motina, pagimdžius sopuliuose,
Su meile glaudžia vaiką prie krūtinės,
Taip po vargų šypsai tu, kad jau liuosi
Tavi vaikai, sargai laisvos tėvynės.
Ten pat.

Ei, dainos tos meiliau man ūžė,
Neg lapų šlamesys miške;
Garsiau skambėjo, neg gegužė
Paukštelių čiulbančių pulke.
Jos duoda man skanesnio peno,
Neg vaisiai žemės svetimos;
Nuo jų banguoja siela mano,
Lyg rugių varpos nuo audros.
Dailus jų balsas virpa, liejas,
Stipriau, neg šienpjovių dainų,
Klausau aš jų susidomėjęs
Mieliau, neg pasakų senų...
Maironiui, 127 p.

Taip visą amžių pranašo būdu
Vykdė ir skelbė Viešpaties valią;
Biro jo žodis tyriausiu grūdu,
Tik į kiečiausio granito kelią.
Vl. Solovjovo atminčiai, 131 p.

Tu rūtoms apsikaišius
Ir be skaros šilkinės
Kur kas gražesnė būsi,
Neg pliuškės šios gadynės.
Padėk, Dieve!, 146 p.

Tropai

Iš tropų teimami tik ironija ir alegorija, kaip būdingiausi tropai jakštinei lyrikai.

Ironija

Ironijos tropas „Lirikoje“ meistriškai vartojamas. Kiek ten ironijos, dažniausiai pereinančios į sarkazmą! *„Liūdnų šypsnių“* skyrius visas toks, o kituose skyriuose („Gyvenimo akorduose“, vertimuose ir aforizmuose ir epigramose) ironizuojamųjų vietų taip pat apsčiai. A. Jakštas ironizuoja viską, kas tik Lietuvos gyvenime ironizuotina: beprincipius, bolševikuojančius, bajorus, begėdžius, dvarininkus, „diplomatus“, išpaikusias ponias, klaidingas idėjas, kortininkus, lenkus, naudžius, neatsarguolius, nutautėlius, nemokšas, nusilabdaravusius labdarius, nuogalius, prisilaižėlius, pagirūnus, pilotus, plepius, paleistuvius, socialistus, šunuodegautojus, „veikėjus“ — žodžiu, visą mūsų tamsiosios pusės gyvenimą. Savo *„parodijose“* (Ant Parnaso, Pranašas, Pasaka, Jaunas magas, Auka, Anatema, Vilkolakio daina) išpliekia modernizmą, įsigalėjusį mūsų literatūrininkuose ir kitokiuose menininkuose. O leidinio gale net duoda à la literatūros teoriją naujajai poetų krypčiai: *„Naujosios eilėdaros menas“* (Didaktiškąją poemą, parašytą prof. Jambo Anapetaičio, 11 puslapių). Tai nelyginant Aristotelio *poetika* klasicizmui ar Bualo *poetikos menas* pseudoklasicizmui, kur vienoj vietoj (381 psl.) autorius net išgalvotais keiksmažodžiais sušunka:

Jis (naujasis menas, *P. B.*) publikai pateisint bus visai lengvoka.
Skelbkit tik: nūn poėzeĭ *šuneilės tetinka*...
Taip pat, kad jau ir vertė *šunprozės* pašoko ,
O aktyvistų frontas visiškai nuslinko.
Įrodymais šiais tezei moksliškai pagrįstai
Pritars daug kas ir šūktels: Valio, mūs' *šunistai!*

Nepakęsdamas visuotinės sąžinės, dvasios, žmoniškumo ir tautiškumo spekuliacijos, net yra keletą ilgų ir sumanių pasakėčių sukūręs, tai: *„Kurmis ir sliekas“* (sakmė paaugusiems vaikams), *„Batukas ir koja“* (kiniečių sakmė), *„Varlės politikės“* (skiriama naujai Vilniaus lenkų įstaigai „Klub Narodovy“), *„Du gaidžiu“*, *„Kiaulė ir asilas“* (sekant Lachu), *„Dievas ir žvaigždės“* (iš A. Wysockio).

A. Jakštas, laikydamasis savo principinio motto (taip šiam reikalui tebūnie leista man pabrėžti):

Verge bevali pikto valdonų,
Tu labą, tiesą, grožį gesei;
Užuot teisybės, pasakų — monų
Niekšų sofistų nuolat klausei —
Pasauliui, 31 p.

skelbia savo piktą ironiją, kaip matėm, daug kam. Ištisinių satyrinių kūrinių neduodamas, išrašau šiek tiek būdingesnių jų vietų.

Niekad jis neilsta ir nemiega (neprietelis, *P. B.*),
Dirb', kad žmonės virstų gyvuliais:
Šaukia: „meskit šventą meilės jėgą,

„Epikūro būkit meitėliais...
„Kaimo sūnūs, nuodykit Sokratą,
„Kad gyventi būtų mums ramiau;
„Kam čia Kristus — turite Maratą...
„Liekit brolio kraujo vis daugiau“...

Neprietelis, 30 p.

Čia tu stengies balsu užkimusiu sušukti:
— Šviesos gaivinančios! Šviesybės dieviškos!...
Bet mokyti draugai temoka tik pasukti
Raktelį gęstančios lempelės mokslišlos...

Panašumas, 132 p.

Būdavo — takais drąsuolio
Ims ir lėks, lyg jąją neš' kas..
O dabar mes ieškom guolio,
Lyg tos žiemą girioj meškos...

Gyvenimo ruduo, 205 p.

Tūkstančiai yra velnių,
O viena dievybė;
Tūkstančiai yra klaidų,
O viena teisybė.

Šių dienų mintys, 266 p.

Kas yr gimęs neturtingas,
Bus, kaip šaltis, nemeilingas.
Žmonės vengs su juo broliauti,
Kad netektų... slunko gauti.

Vargšas, 267 p.

Mokam štai valgyt, kavos atsigerti,
Sotūs — gardžiai pamiegot;
„Laisvės“ žodelį be nuovokos berti,
Siaurą „pirmeivių“ kuopelę „sutverti“,
Ant „atgaleivių“ rūgot.

Ką mes mokam?, 313 p.

Bijau, tu netikėsi, nors tai draugas sako, —
Mačiau akimis savomis ant lietuvio — fraką!...
Lyg dieglis koks aštriausias man širdin įdūrė,
Matant, kaip lend' prie frako tauta bekultūrė.
Tad dvasioj pagalvojau: ei, tu frakai, frakai...
Kuo pavirtai, kad tave dėvi jau „licviakai“!...
Tu poniškumo ženkle, tu kultūros žiede,
Žiūrėk, kur likimas nūn tave nusviedė!

Iš kauniečio..., 326 p.

Metelius tris kiaules ganęs,
Pusberniavęs tris antruosius,
Galiu siekt valdžios viršūnės.
Niekis, kad rašyt nemoku,
Ir skaityt nekaip man sekas, —
Leisiu įstatus gudriausius...

Liaudies dainų motyvais, 329 p.

Galop, du sarkastinius eilėraščius nemitus tenka nuo pradžios ligi galo išrašyti, kaip būdingus tos rūšies kūrinius: pirmasis — gryna parodija („Raudonų eilių kalikui“, Jovaru sekant), antrasis — smarkėjančio tempo eilėraštis („Diplomatas“) su maloniai švelnia pagiežos ironija.

I

Meldžiame, proto įgyk,
Juokų daugiau nedaryk,

Rašalą veltui neliek,
Mokslo pauostyk bent kiek,
Kuo buvai, tuo ir buvok,
Nosies aukštyn nekilnok,
Nes, jai iškilus aukštai,
Gali suklysti varnai,
Spėdami, kad tai baslys,
Ant jos nutūpti bandys.
Na, o iš paukščių — kvailių
Sveikas, lipike eilių,
Gali valandoj įkvėpimo
Prozaišką gaut *patepimą*.

II

Tai vyrutis pilnas takto,
Sis pasaulyj nepražus...
Moka niekinti mažus,
Prieš didžiūnus lenkia kaktą;
Ir į jų įeidams rūmą,
Kad netartų kokio „nieko",
Jis už durų — dėl švelnumo —
Saldžiakalbis ir lipšnus, —
Ne tik lazdą, kaliošus,
Bet ir nuomones palieka...

Satyrinio ar ironizuojamojo pobūdžio dar yra šie eilėraščiai: Svajotojui (311), Senovės patarimai (311), Ką mes mokam (312), Nauja religija (314), Protestas (315), Priešingybė (316), Principų tvirtumas (317), Varna (318), Mūsų „veikėjo" gyvenimas (320), Nekaltiems (322), Lėlė (vert.) (323), Iš kauniečio P. Br. Indykevičiaus laiško (325), Paryžiaus kabarete (327), Užsieniuose ir pas mus (328), Liaudies dainų motyvais (1—6) (329), Mūsų partiomachija (332), Vintininkų himnas (334), Pitagoro teorema (vert.) (337)..., Naujosios eilėdaros menas (374—384).

Alegorija

Alegorijos tropas reiškiamas posakiais ar aforizmais, vartojamais ne tiesiogine, bet kita, perkeltine prasme. Jei gyvieji, liaudiniai posakiai ne tiek gausūs, tai aforizmų — nors rieškučiomis semkis.

Posakiai

Kiekviena kalba turi savų posakių, kurie paprastai savo konstrukcijomis nepanašūs į kitos kalbos posakius. Posakis, kaip ir kokia nelyginant daina: kaip iš dainos žodžio neišmesi, taip ir iš posakio irgi. Posakis nebebūtų posakis, t. y. specifiškas priežodinis minties kūrinys, išreikštas alegoriškais žodžiais, jei jį kaip nors kur pakeistum. Posakiai yra kalbos turtas, atėję į mūsų laikus nuo seniau, arba ir sukuriami

dabar — bet perduotini ateičiai. Rašytojas, jei mokamai savo kalbos posakiais naudojasi — stabilizuotas, tikras, visiems vienodai suprantamas mintis išreiškia. Ir ten, kur reiktų kitam rašytojui kokių ilgų aprašomųjų frazių, painių daugiažodžių sintaksinių konstrukcijų — taiklios kalbos rašytojui pakanka iš gyvosios kalbos ar tautosakos pasiimti reikalui posakių skelbiamosios minties niuansams išryškinti. Pasekim, kaip tai daro gyvosios lietuvių kalbos specialistas savo poezijoje.

Aiškių posakių, tiesa, neperdaugiausia (aforizmų nepalyginti lyrikoj daugiau), betgi retesnius čia išrašiau abėcėliškai, posakio branduoliui imdamas jo veiksmažodį, kaip būdingąją posakiškumo dalį, arba, kur tai nebuvo galima — pirmąjį posakio žodį.

Be abejonės — be abejo, be abejojimo, be dvejojimo, suprantama, žinoma, kaip tik.

Ei, tada, *be abejonės,*
Aš tarp dainių pagarsėsiu.
Mano kankliai, 181 p.

Dėti galvą — guldyti galvą, tvirtinti, garantuoti.

Jei šias priemones mano turėsit galvoje
Ir jas, kaip reik, išmoksit, kūrime vartoti,
Galvą dedu, turėsit poėzėj naujoje
Nuostabią nuolatinę nebuvėlę klotį,
Kiekvien's galės iš jūsų didžiadainiu likti...
Originalumas, 381 p.

Dėti į širdį — dėtis į širdį, at(si)jausti, jautriai atsiminti.

Ir minios žodį tą išgirs,
Ir jį giliau *į širdį dės.*
Sudiev, 128 p.

Gaudyti madas — madas vaikyti, madų nepaleisti, naujovintis, tuščiaviduriu būti.

Tai vėliai ima puoštiesi,
Madas naujausias *gaudyti,*
Ir švaistos pasipūtusios,
Į žmogų nebepanašios,
Ir kalba kažinkaip.
Kelionė, 156 p.

Kad duoti, tai duoti — išvien, be perstolio, be perstojo, be atvangos, be pertraukos, duoti, nenustojant duoti.

Berniukai kamžuoti pralenkt nesiduoda:
Varpeliais garsingais *kad duoda, tai duoda.*
Dievo Kūno šventė Kaune, 14 p.

Kaip retai — kaip retai kada, labai retai, taip ne visados (esti).

Visa „aristokracija"
Susėdo, *kaip retai...*
Dvi operi, 17 p.

Kaip iš knygos — kaip ant delno, kiaurų kiaurai, visų visai.

Dabar, *kaip iš knygos,* pasaulio
Viso tu matai vainiką.
Svajonė, 161 p.

Kalti į galvą — krauti į galvą, dėti į galvą, kišti į galvą, brukti į galvą, priverčia iš galvos neišmesti, neišleisti.

Dabar tie litvomanai ima kvailint liaudį,
Lietuvystės idėją jiems *į galvą kala*
Ir unijos šventumą murdina į balą.
Iš... laiško, 325 p.

Kyla ūpas — kyla nuotaika, ūpas pasitaiso, nuotaika pasitaiso, ūpas atsiranda, nuotaika atsiranda, atsigauna, atsitaiso.

Ei, pasaulieti, ar tujen regėjai
Šalį, kur *pančiai tamsos* ima dilti,
Kur gimsta tautai narsuoliai gynėjai
Ir vargšų *ūpas* jau *pradeda kilti?*
Tremtinio daina, 86 p.

Kas gyvas — visi kas gyvas; visi kas tik gyvas; visiteli; visi o visi; visi visiausi; visi iš činto; visi kas kruta; visi kas tik kruta.

Ei, aukas, *kas gyvas,* neškite
Ir smilkylų negailėkitės.
Naujoji religija, 315 p.

Ima plynė. — *Tegu* juos *ima plynė! (Paryžiaus kabarete, 328 p.)* — tegu juos devyni, tegu juos bala, tegu juos perkūnas, suk juos devyni, suk juos bala, suk juos perkūnas, suk juos kelmai, tegu juos kelmai, tegu jie pasikaria, tegu jie pasiunta, tegu jie žinosi, tesižinai.

Krapštyti akis — trinti akis, at(si)verti akis, prasimerkti, išvysti, apsišviesti, susiprasti, pakirgti.

Budinkit miegančius brolius tėvynėje,
Nūn *teprakrapšto akis!*
Į mano daineles, 181 p.

Leipti ausis pradeda — net ausys lėpsta, bjauru, nesmagu, nemalonu klausyti.

Klausai — *leipti ausis pradeda,*
Na, ir eini lauk, spjaudydam's:
Žinokitės sau! Tfu!
Kelionė, 156 p.

Lįsti į akį — lįsti į akis, lįsti į veidą, akyse maišytis, nieko nežiūrėti, nieko nepaisyti, ramybės neduoti.

Pasauly nedaugiausia nūn yr akylumo.
Taigi garbei laimėti *lįskit* jam *į akį.*
Naujosios priemonės, 382 p.

Lįsti į žemę — lįsti į žemes, prasmegti, nors tu prasmek, nors tu pasikark, nors tu padūk, nors tu išpusk, nors tu ką daryk, nors tu susiriesk, nors tu kaktą į sieną mušk, nors patrūk, nors galą gauk.

Bet veltui maldavom,
Verkėm ir dūsavom, —
Diev's kitaip mums lemia,
Nors tu lįsk į žemę.
Šv. Petras, 83 p.

Netekti šulo galvoj — netekti šulo, netekti vieno šulo, netekti vieno šulo galvoje, išgverusio proto, skysto proto, proto netekti, proto neturėti, vieno balkio (galvoj) netekti, vieno balkio (galvoj) neturėti, ne visi namie.

Matyt, galvoj *netekusi* nabagė *šulo,*
Viešai pradėjo girtis...
Kiaulė ir asilas, 371 p.

Nerasi pasišviesdamas — nerasi nieku gyvu, nerasi nieku būdu, jokiu būdu, niekaip nerasi.

Laisvės, teisybės, kaip paparčio žiedo,
Net *pasišviesdamas* pas mus *nerasi.*
Pranašavimas, 87 p.

Nueiti už dyką — nueiti už nieką, per nieką (perniek) nueiti, nueiti per dyką, dykais nueiti, niekais nueiti, veltui nueiti, vėjais nueiti, pavėjui nueiti, nereikalingai nueiti, nenaudingai nueiti, nenaudingai pragaišti.

Bet nūn neklauso, negirdi žmonės
Manęs tamsuolio, manęs „mužiko",
Ir mano dainos, dausų svajonės,
Pragaiš be rašto, *nueis už dyką.*
Beraštis, 82 p.

Parduoti dvarą — lyg (kaip, tartum, nelyginant) dvarą pardavęs, lyg tėvus palaidojęs, lyg žemę pardavęs, lyg galvą palydėjęs, lyg galvos netekęs, lyg paskutinioji atėjo.

Visi murksom nelinksmi,
Lyg *pardavę dvarą.*
Iš... laiško, 325 p.

Po šimts perkūnų — po perkūnų, po perkūnais, po šimts peibėlių, po peibėlių, po peibėliais, po šimts velnių, po velnių, po velniais, po šimts devintinių, po devintinių, po devintiniais, po šimts pypkių, po pypkių, koks čia perkūnas, koks čia peibėlis, koks čia velnias, koks čia biesas, koks čia nelabasis.

Nagi, *po šimts perkūnų,*
Kas ir dėl to tokį čia lermą kelia?
Kiaulė ir asilas, 372 p.

Parauna giltinė. — *Lai jį parauna giltinė! (Kelionė, 155 p.)* — lai jį giltinė, lai jį giltinė traukia, lai giltinė pjauna, lai jis žinosi, suk jį devyni, suk jį giltinė, suk jį velniai, suk jį perkūnas, trauk jį devyni, trauk jį giltinė, trauk jį velniai, trauk jį perkūnas, trauk jį biesas.

Smeigti į širdį (peilį) — durti į širdį, varyti į širdį peilį, širdį užgauti, varyti peilį į širdį, badyti širdį.

Eik pas anuos, ganyki sveiks,
Vardu Aukščiausiojo veldyk,
Ir ar kas girs tave, ar peiks,
Ar kas *širdin* tau peilį *smeigs,* —
Visus globoj laikyk!...
Sudiev!, 129 p.

Šaudyti akimis — dvilksėti, akimis gaudyti, iš akių neišleisti, nekęsti.

Vėl lauke *akim* ji *šaudo,*
Liežuviu muses begaudo.
Varlė, 281 p.

Te ją šimts! — (plg.: *„parauna giltinė“).*

Raštija — niekai tavoras,
Te ją šimts!...
Vengrų bajoras, 341 p.

Tuščia jų! — bala nematęs, bala nemato, tiek to, te jį šimts, suk juos; (plg. *„parauna giltinė“).*

Tuščia jų! te sau kariauna
Apimti geismų didybės.
Kataliko lietuvio daina, 168 p.

Užeiti ant seilės — papulti, užsimesti, panorti (panorėti), į galvą įeiti, į galvą įkristi.

Niekam nebus užginta kurt naujoj dirvoje,
Kas tik *užeis ant seilės,* ar nušvis galvoje.
Prietarai, 377 p.

Verti akį — vilioti akį, džiuginti akį, traukti akį, linksminti akį,

Grožiai gamtoje visur nematyti,
Kur tik pažiūri, viskas *akį veria.*
Dievas, 4 p.

Jos žemi ir pilkučiai namai
Grožiu *neveria* dainių *akies.*
Beržoras, 115 p.

Žemės duktė — žemės vabalėlis, žemės graužikas, menkutis.

Jos lyg deimantais kas rytą
Rasele dabinas smulkia...
Kaip gi dailiai parėdyta
Dangaus grožiu *žemės dulkė!*
Ex quo omnia, 19 p.

Žiba akys — blizga akys, spindi akys, džiaugiasi akys, džiaugsmas ima, savam nebesitveria, savam kaily nebesitveria.

O ten dar vyras, dirbęs dėl tėvynės,
Beskaito „Sargą“, *net* jam *žiba akys:*
Pasilgęs laukia linksmesnės gadynės.
Svajonė, 159 p.

Dievas žino — Dievas žino, dievažin, balažin, kas čia žino.

Ir aš buvau jaunas ir linksmas ir sveik's,
Svajojau *dievai žino* ką.
Brangiausi laikai, 259 p.

Aforizmai

Aforizmai — knyginės, arba atskirų kūrėjų, patarlės ar priežodžiai, nurodantieji dažnai visai alegoriškai šiokias ar tokias žmogaus, tautos, žmonijos taisykles. Jei priežodžių ir patarlių A. Jakšto lyrikoje tikrai negausu, tai aforizmų pasitaiko kiekviename lyrikos puslapyje, ir tuo būdu A. Jakštas su savo imantriausiais aforizmais nė kiek Maironiui nenusileidžia. Čia kelias jakštinių aforizmų sritis ir ketinu paduoti.

Gyvenimo gerovių ir negerovių (sutartinių, barnių ir peštynių) aforizmai. Kiek panašios srities aforizmų ir toliau dar taikysis.

Barniai, peštynės po kaimus tenyksta,
Meilė kieme kiekvienam tegyvena, —
Brolis su broliu tenesusipyksta,
Jaunas lai niekad neniekina seno.
Tėvynei nauj. metų sulaukus, 76 p.

Ei, žmonija, susipraski,
Mesk burnojimus ir skundą, —
Velyk melski: Mūs' neveski
Į pagundą!...
Tėve mūsų, 104 p.

Turit proto, būkit vyrai,
Man talkon ateit skubėkit,
Negražu, jei liks vien tyrai,
Tat beskambant mano lirai,
Rūmą vėl statyt pradėkit!...
Mano rūmas, 166 p.

Ir be sąžinės, be gėdos
Dievo valią laužo, mina:
Tarsi girių žvėrys ėdas,
Nė ką daro — nebežino.
Kat. lietuvio daina, 172 p.

Vienas žodis — ne šneka,
Vienas vyras — ne talka;
Kai du stos,
Visados
Padarys daugiau,
Viens pradės,
Kits padės
Draug varys toliau!
Kai du stos, 173 p.

Tegyvuoja tat vienybė!
Visi stokime į ratą!
Už kortų neliečiamybę
Dėkim turtą ir sveikatą!
Vintininkų himnas, 336 p

Veidmainystė su kitais savo būtinaisiais palydais: apgaulyste, prisiplakimu, išblykštveidiškumu ir galutiniu nusiniveliavimu ligi kiaulės.

Jis tamsybėj amžinai gyvena,
Jis negali veikti prie šviesos,
Jis nemėgsta kito dvasios peno,
Kaip tik melą po kauke tiesos.
Neprietelis, 29 p.

Užmiršai tu, jogei Dievas
Brangin' dvasią vien tiktai:
Baltin' ją šventa dorybė,
Juodin' ją pikti darbai.
I. C., 184 p.

Didžturtis jis, bet minkštaširdis.
Varguolis prašymą išgirdęs,
Tuoj į kišenę ranką bruka
Ir išsitraukia greit... šnipštuką...
Labdarys (vert.), 339 p.

Tai vyrutis pilnas takto,
Šis pasaulyj nepražus...
Moka niekinti mažus,
Prieš didžiūnus lenkia kaktą
Ir į jų įeidams rūmą,
Kad netartų kokio „nieko",
Jis už durų — dėl švelnumo —
Saldžiakalbis ir lipšnus, —
Ne tik lazdą, kaliošus,
Bet ir nuomones palieka...
„Diplomatas", 338 p.

Kas man draugas, tą aš myliu,
Giminėms aš gailestingas
Ir visiems talkininkauju,
Kas galingas, kas galingas.
Gudruolis, 341 p.

Tavo smarkios vilnys,
Kiek sau nor', teošia
Nenuplaus juodumo
Nuo kaktos Judošio.
Jūrai, 342 p.

Silpnybė — išplėsta įvairioms gyvenimo sritims ir begimdanti kitokius blogumus, pančiojančius gerą ir laisvą žmogų.

Ei pats, žmogeli, klauski savo širdį,
Kodėl jėgoms ji žemės pasiduoda?
Kodėl dangaus rimties balsų negirdi?
Kodėl baisi ji, audringa ir juoda?
Labas rytas jūrai, 120 p.

Iškaltą akmeny aš parašą skaičiau:
„Jis jokių priešų nėr turėjęs"...
Tai pagyrimas mirusiam, mąsčiau,
Bet draug ir to žmogaus smerkėjas...
Parašas akmeny, 183 p.

Tarp tų riksmų dvasia žmogaus
Svyruoja lyg klapatė;
Čia mano — angelą dangaus,
Ten kekšę besarmatę.

Žmonijos idealas, 188 p.

Veltui graudžią pranašas ved' raudą,
Minios klyksmai jo nustelbia žodį,
Duonos, aukso ji temato naudą,
Dvasios peno ji ieškot negodi.

Tvanas, 193 p.

Vienuoliai savo sielą
Vis tobulina, tašo,
Miestiečiai ein, kur miela,
Kur prigimtis juos neša.

Priešingybės, 316 p.

Dieve, man atleiski,
Meldžias davatkėlė,
Kur namon sugrįžus
Pragarą sukėlė.

Principų tvirtumas, 318 p.

Kas mums darbo, jog kam rūpi
Kažkoks mokslas ir švietimas...
Lai kas nor ant knygų tupi, —
Mums meilesnis yr lošimas.

Vintininkų himnas, 335 p.

Jaunystės ir kūdikystės metą liečiantieji aforizmai.

Gimęs kovai, darbui, kryžiui,
Jų neprivalai baidytis...
Tat visur būk pirmutinis,
Juk tu Vytis...

Vyčiui, 103 p.

Geidžia gobšas tūkstančius vartoti,
Karo vadas — priešą nuterioti,
Senas — dieną gyvas prastenėti,
Jaunas — draugę amžinai mylėti.

Dainiaus geismas, 182 p.

Būdavo, takais drąsuolio
Ims ir lėks, lyg jąją neš' kas...
O dabar mes ieškom guolio,
Lyg tos žiemą girioj meškos.

Gyvenimo ruduo, 205 p.

Dora ir tikėjimas — aforizmai, kurių turinys skelbia tas dorybes. Tos krypties ir turinio aforizmai itin stiprūs ir efektingi.

Šaukia: „meskit šventą meilės jėgą,
„Epikūro būkit meitėliais,
„Kaino sūnūs, nuodykit Sokratą,
„Kad gyventi būtų jums ramiau;
„Kam čia Kristus — turite Maratą...
„Liekit brolių kraujo vis daugiau"...

Neprietelis, 30 p.

Kristų nužudęs, ugdei Neronus,
Žemę nekaltą mirkei kraujuos,
Niekinai meilę, platinai monus,
Spyrei žmoniją snaust vystykluos'.

Pasauliui, 32 p.

Pusgalvių minią garbinai, kėlei,
Pranašams Dievo čiaupdei burnas;
Kainai ir Judos ir „plėšikėliai“
Bandė gamint tau „laisvės dienas“.
Pasauliui, 32 p.

Žmonija, žūnanti tamsybėj paklydimo,
Kaip tu į mirštantį ligonį panaši!...
Guli ant pagalvių minkštų pasileidimo,
Apsilpusi visai, atšalus, vos kuši!...
Panašumas, 132 p.

Kas negera, iškreipta — taisyki,
Kas bjauru, nedora — tuoj išrauki,
Nepavyko — imkis antrą sykį,
Negali ko — Viešpaties maldauki.
Dievo kareivis, 135 p.

Protas ir siela — mokslas ir menas, šviesa ir grožis, sueinantieji į idėjų pasaulį, aukštinami, o jų panaudojimas gyvenimo menkystai, tik savo asmens laimei ir kitų kvailinimui su kartumu ištaisomi.

Mūsų sąžinė tuo purtos,
Nes dalykas yr ištirtas:
Mokslas bombomis įkurtas
Nėr teisingas ir netvirtas.
Kat. lietuvio daina, 172 p.

Jei nėsi grožio, labo ir tiesos mylėjęs,
Tai tu akmuo sukietėjęs!
Žmogus, 184 p.

Myliu mokslą, šviesą aš ir grožę,
Bet pasaulis kiša melą šlykštų:
Tai marksizmą, tai masonų ložę, —
Sako, man tenai tiesa ištrykštų.
Kovotojas, 193 p.

Svajones mesk, ieškoki vien tik duonos,
Akies nekreipk į ateitį slaptingą!
Idealus, lyg grūdelius aguonos,
Galvoje slėpk, prieš minią neik galingą!
Svajotojui, 311 p.

Mokam štai valgyt, kavos atsigerti,
Sotūs — gardžiai pamiegot;
„Laisvės“ žodelį be nuovokos berti
Siaurą „pirmeivių“ kuopelę „sutverti“,
Ant „atgaleivių“ rūgot.
Ką mes mokam?, 313 p.

Ei, tyrėjau zoologiškumo,
Daug tu susekei mokslu savuoju,
Bet prieš tavo „žmogbezdžioniškumą“
Viskas šaukia garsiai: „protestuoju“!
Protestas, 316 p.

Priespauda — politinė ir atskiro žmogaus dėl įvairių kapitalistinių užmačių, karų, nelygybės. Autorius ypač akcentuoja politinę priespaudą, virstančią ir kiekvieno protingojo Dievo padaro kalėjimu.

Ei, pašalieti, ar esi tu matęs
Šalį, kur niekas linksmai nedainuoja,
Kur žmogus vargti amžinai papratęs

Tiktai maldoje Dievui padejuoja;
Kame nerasi laisvės nei lygybės,
Nes tvirtas priešas spaudžia silpną kraštą,
Kur daug valdovų, o maž tėr' teisybės,
Kur giria mokslą, o užgina raštą.
Tremtinio daina, 85 p.

Va, dega kaimai, skriaudžiami žmonės,
Sesių vainikai negerbiami,
Nėra teisybės, nėra malonės,
Valdoma kumščia ir mirtimi.
Šaulių maršas, 101 p.

Alksta carai, karalienės,
Vargšų pietūs — grūd's aguonos...
Gelbėk, Dieve, duok kasdienės
Mūsų duonos!...
Tėve mūsų, 104 p.

Lygybė griežtai iškeliama, bet tik tiek, kiek ji žmogui ne našta. Jei atvirkščiai — ji autoriaus karčiai ironizuojama.

Vergas laisvę jau pamatė,
Laisvas ieško laimėn kelio...
Liki sveiks, aristokrate,
Rūmuos savojo dvarelio.
Vasario 19 d., 93 p.

Lankom ponų puikų dvarą,
Esam meiliai priimti...
Bet kad ponai skriaudą daro...
Argi mes tai čia kalti?!...
Nekaltiems, 322 p.

Eime būriu viską griauti,
Te lygybė žib' skaisti!...
Ant kitų skubėkim spjauti,
Nes mes vieni nekalti...
Nekaltiems, 323 p.

Laimės grutė aforizmų.

Nes ta žemiškoji laimė,
Lyg dangus meili:
Draug su saule teka, kyla,
Toli leidžias ji.
Laimė, 185 p.

Tai ne paukštis atplasnoja,
Ne mašinos sukas ratai, —
Tai ateina, atdūloja
Vyt senųjų Nauji Metai.
Nauji Metai, 196 p.

Dainų aforizmai.

Ei, dainos tos meiliau man ūžė,
Neg lapų šlamesys miške;
Garsiau skambėjo, neg gegužė
Paukštelių čiulbančių pulke.
Jos duoda man skanesnio peno,
Neg vaisiai žemės svetimos;
Nuo jų banguoja siela mano,
Lyg rugių varpos nuo audros.
Maironiui, 127 p.

Ir liūdni tų dainų balsai
Pasklido po tėvynę.
Ar tai patinka kam, ar ne,
Jau skamba Vilniuj ir Kaune
Laisva jų sutartinė.

Liaudies dainius, 182 p.

Nutautimą vaizduojantieji aforizmai yra sarkastinio pobūdžio arba turi tokią „šilkinę" ironiją.

Bet tuščios svajonės, žinau,
Numanymai tavo kitoki:
Tu svetimą myli labiau,
Kalbos gi lietuvių nemoki.

Lietuvaitei..., 80 p.

Nūn, pusšimtmečiui praslinkus,
Kaip ta laisvė suvartota?
Gi, va, naujus baudžiauninkus
Matėm minant sveiką protą...
Jie į dvarą jau nebeina,
Ponams kūnu netarnauja,
Bet tautystę savo maino
Ir tėvynės darbą griauja.

Vasario 19 d., 93 p.

Aš, studentas žada,
Užsiknisiu kaime...
Bet mokslus išėjęs
Rusuos' gaudo laimę...

Principų tvirtumas, 318 p.

Pardon, mon cher, klysti mane rusu laikydams,
Ašai iš Lietuvos, o tai juk ne visvien...
Turėjau už Telšių dvarus, jie teko žydams,
Vadinas, lenkas aš, tik samogitien.

Paryžiaus kabarete, 327.

Tėvynės išaukštinimas, branginimas, jos reikalų bojimas ir apsaugojimas nuo svetimtaučių drauge su jos sostine Vilnium — A. Jakštui pirmavietis klausimas, ir tėvynei apginti jam ir kardas su skydu būtini. Tos rūšies aforizmai karingos dvasios.

Oru kvėpavai Lietuvos,
Lietuvišką valgei duonelę
Ir prie motinėlės savos
Čia augai, kaip sesių rūtelė.

Lietuvaitei..., 79 p.

Tat į darbą, kas tik sveikas!
Dievas laimins mūsų žygį...
Teka saulė, karštas laikas,
Atsibuskite užmigę!...

Mūsų dirva, 94 p.

Ir tu atgijus nepražūsi,
Viešai aiškštėn išeisi jau,
Jei to verta stebuklo būsi,
Lietuva, amžių Lozoriau!...

Lozorius, 97 p.

Tau skirta tart žmonijai žodis naujas,
Tu pašaukta negriauti bei ardyti;

Tavo garbė — ne lieti priešų kraujas,
Bet kurt, mylėt ir gera vien daryti.

Nepriklausomai Lietuvai, 99 p.

O kaip gražu bus, jei tavi vaikučiai
Drauge tavęs eis kelti taikūs, ramūs,
Ir susibūrę, susijungę drūčiai,
Išvien šuktels: Te Deum laudamus.

Nepriklausomai Lietuvai, 100 p.

Kurkim ją, lyg šventnamį dievybės
Po plytelę nuolat dėdami, —
Tvirti ryšiais broliškos vienybės,
Narsūs vyčiai Vyčio vedami!...

Ateitis, 102 p.

Lietuvą kurdamas Dievas
Josios pusiau nedalino;
Bendros mūs' girios ir pievos,
Bendrą sudarom šeimyną.

Mažajai Lietuvai, 109 p.

Tautinio susipratimo aforizmų dvasią galima redukuot, išreiškiant šiuo posakiu: „lietuvi, budėk!"

Viešpaties pranašas tarė:
— Kelkitės, kaulai sudžiūvę!
Dievas stebuklą padarė, —
Kyla iš kapo lietuviai...

Mažajai Lietuvai, 107 p.

Tu ne vergas, ne grobikas,
Ne atklydęs valkata, —
Tu šio krašto savininkas,
Tau čia veikt ne sarmata.

Juodkrantė, 110 p.

Ei, lietuvi, budėk: ginčas raganų tęsias,
Nuo tavęs nūn šio krašto pareina likimas.
Kilk, sujunki krūvon savo jėgas jaunąsias.
Jų vainikas tesie — tavo pasišventimas.

Raganų kalne, 112 p.

Tavęs nūn pasigendam,
Vadove, darbininke,
Nes tūkstančiai pavojų
Yr Lietuvą apnikę.

Praslinkus 50 m...., 138 p.

Ką gi? Dar žingsnį daryk be baimės,
Mūs' dėsnis — nestovėti.
Bevesdam's tautą pirmyn prie laimės,
Turi visad kentėti.
Erškėčiai, kryžius — tai tau vainikas,
Kol kaujies nepargriuvęs,
Atleisk gi priešams — kaip katalikas,
Kovoki — kaip lietuvis.

Lietuviui, 139 p.

Tos garbės, įgytos kardu,
Mums nereikia nė už dyką...
Turim mes du brangiu vardu:
Lietuvio ir kataliko.

Kat. lietuvio daina, 168 p.

Jaunai lietuvių kartai įkvėpkite
Meilę savosios kalbos,

Gera pagirkite, pikta neslėpkite,
Būkite balsas tautos!

Į mano daineles, 181 p.

Nuo jaunų dienelių
Tėvelius mylėsi
Ir kalbos senelių
Neišsižadėsi.
Gimęs Lietuvoje,
Lietuvą pamėgsi,
Vargo valandoje
Tu iš jos nebėgsi.

Lopšinė, 209 p

Į tėvynės priešą nutaikytieji aforizmai.

Ne jam mūs broliai arė, akėjo,
Ne jam sesutės audė drobes!...
Sveikas teinie sau, iš kur atėjo,
Savo tesaugo brangenybes.

Šaulių maršas, 101 p.

Ir išklausė meldimo Viešpats Jėzus Marijos,
Lukas šventą paveikslą yr į dangų paėmęs.
Bogomazą vadin' nūn karaliene Lenkijos...
Taip yr Viešpats už bausmę Vilniaus lenkams nulėmęs.

Aušros Vartų..., 107 p.

Vytaute, tavo Vilnių štai plėšikas
Laiko užgrobęs kruvinuos naguos...
Rem' jį Plėčkaitis, Judas — Išdavikas,
Lietuva verkia, skęsdama varguos.
Galiūne, mesk jiems savo prakeikimą,
Te jųjų dienos būna, kaip naktis,
Tegu neranda niekad atleidimo,
Tesie jų pelnas — gėda, pražūtis!

Vytauto..., 142 p.

ISTORIJA

T U R I N Y S

Antanas VAIČIULAITIS, Kaunas.
V.D.U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys
Vidurinių amžių poetas Machaut Lietuvoj

Doc. Dr. Zenonas IVINSKIS, Kaunas.
V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys.
Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar

Prof. Dr. Jonas TOTORAITIS MIC, Roma.
Lenkų išleistieji Vatikano archyvo istorijos šaltiniai

Vidurinių amžių poetas Machaut Lietuvoj

Antanas Vaičiulaitis

Tasai metas, kai iš įvairių krikščioniškosios Europos vietų žmonės ėjo kariauti su pagonimis lietuviais, paliko žymių ne tik karo žygiuose, ne tik kronikose ir istorijoje, bet šen ten ir anų laikų grožinėj literatūroj. Antai didysis anglų poetas Chauceris, miręs 1400 m., savo „Kenterberio pasakojimuose" rašo, jog jo riteris, kuris kovėsi su maurais Grenadoje, paėmė Aleksandriją ir dar eilėje kitų žemių savo kardu ir ietimi pasižymėjo, taip pat „In Lettow hadde he reysed and in Ruce" — buvo nukeliavęs į Lietuvą ir Rusiją. Garsusis anglų rašytojas iš tolo girdėjo apie mūsų šalį, su jos vardu jis bus susidūręs per savo diplomatinę tarnybą. O prancūzų literatūra mums duoda žmogų, taip pat stambų ano laikmečio poetą, kuris pats savo pėda yra stovėjęs mūsų lygumose ir mūsų giriose.

Tai Guillaume de Machaut. Gimė jis apie 1300 metus: vadinasi, kai gražiausias vidurinių amžių literatūros klestėjimas buvo baigęsis. XII amžiaus antroji pusė, kurią Sorbonos profesorius G. Cohen vadina prancūzų vidurinių amžių literatūros aukso amžiumi[1], net antru renesansu[2], ir XIII amžius, to paties profesoriaus pramintas didžiuoju — buvo jau praeities dalykas. Stiprieji laikai jau buvo dingę. Gyvenimas ir literatūra suko menkėjimo link tada, kai augo ir gyveno mūsų poetas. Tikrųjų vidurinių amžių jau nėra — esama pereinamojo laiko į renesansą. Feodalinė dvasia irsta ir menkėja, josios principai išsenka ir žlunga. Feodalizmas jau neturi nei savo Rolandų, nei kitų didvyrių. Įprantama į tuščius ir gražius žodžius, brangius drabužius, puošnias šventes, — ir tai paskui atsimuša literatūroje.

Antras vidurinių amžių pagrindas, — Bažnyčia, — taip pat buvo patekusi į blogesnes dienas: įvairios schizmos, popiežių ginčai, kardinolų ir vyskupų prabanga ir ambicijos ardė disciplinos dvasią, paskirus tikinčiuosius vedė prie individualizmo ir nepasitikėjimo savo ganytojais. Bažnyčios galybę pamažu į savo rankas suima karaliai, prie kurių vis labiau įsigali miestelėnai.

---

[1] Žr. Chrétien de Troyes, 16 psl.
[2] Žr. G. Cohen, Miracle de Théophile, Conferencia 1937.

Pagreitindamas feodalinės visuomenės irimą, 1348 m. juodasis maras sunaikina trečiąją dalį visų to meto gyventojų, gi šimtametis karas, pilietiniai karai, visokios kitos rykštės žudo senas formas, stumia į neaiškumą ir neapsisprendimą.

Literatūra neatsilieka nuo savo krašto gyvenimo. Ji taip pat eižėja ir išsenka. Jos dvasia sausėja. Jau nėra tokių šaunių trubadūrų, kaip Jaufre Rudel, Bertrand de Ventadorn ar Peire Cardenal, arba didžiųjų epikų, kaip Chrétien de Troyes ar „Rožės romano" autorių. Vis dėlto negalėtume pasakyti, kad XIV ir iš dalies XV amžiuje trūko kūrėjų ir veikalų. Bet tik štai koks skirtumas tarp ankstesnių šimtmečių ir to meto. Kaip sako Gaston Paris, XI ir XII a. poezija buvo mylėte mylima, bet ne kaip išmislinga ir tuščia pramoga elegantiškai visuomenei, ne kaip literatų būrelio visoki eksperimentai, bet kaip žavesys, užbūrimas, carmen, kuri tave išvaduoja iš kasdieninio gyvenimo sielvarto ir menkystės[3]. Kaip religija, kaip mokslai, taip ir gyvenimas tada buvo poetiškas. „Gyvenimas ir poezija tolydžio susiliedavo[4]". To jau nėra XIV amžiuje, nes dabar literatūra atsiskiria nuo gyvosios gyvenimo srovės, čia besirūpindama vien tik forma, čia besistengdama nusakyti jau nuvytusius jausmus ir išgyvenimus. Veltui norima atsigaivinti, griebiantis simbolių, alegorijų ir knyginių atsiminimų. Kad būtų pridengtas turinio banalumas, bus be galo rafinuojama forma, bus mechaniškai ligi nesąmonės taikomos taisyklės[5]. O tų taisyklių tada būta labai daug. Nustatomos kūriniams pastovios formos, kaip rondeau, baladė, virelai, chant royal. Poetai randa malonumo, iš šitų taisyklių kombinuodami visokius pritaikymus — ir juo praktikoj pasirodo sunkiau, juo manoma pasiekti didesnį tobulumą[6]. Visas tas poezijos aparatas buvo pavadintas retorikos vardu.

Šitos naujos retorikos įvedėjas kaip tik ir buvo mūsų Guillaume de Machaut. Tačiau šalia techninių eksperimentų jo poezijoje, o be to dar — ir E. Deschamps, Charles d'Orléans veikaluose kartais randama ir gaivumo bei nuoširdumo, kuris leidžia ir šiandien kalbėti apie tuometinę poeziją. Ir nuostabus laiko veikimas: juk amžininkai tą patį Machaut laikė pačiu didžiuoju poetu, iš jo mokėsi toki vyrai, kaip Chauceris[7], o ką besakyti apie prancūzus: Deschamps jį vadina kilniu poetu, kurio mirtis „buvo žiaurus gedulas poezijai ir muzikai"[8]. Tas Machaut garsas visai suprantamas. Kaip sako V. Chichmaref, jis pirmas, — ir tai kuo aiškiausiu būdu, — savo kūryboje suima naujas poetines šiaurės Prancūzijos tendencijas. Dėl to amžininkai jį ir laikė reformatorium. Machaut kiaurai savo gady-

---

3 G. Paris, La Poésie du Moyen Age, 3 éd., 28 psl.
4 Ten pat, 20.
5 Žr. Bossuat, Poésie lyrique au Moyen Age, 84 psl.
6 Žr. Lanson, Histoire de la littérature française, 20-e éd., 147 psl.
7 Žr. Chaucer, par E. Legouis, 17 psl.
8 Žr. Chichmaref, G. de Machaut, LXVIII.

nei charakteringas asmuo — ir tai gal įspėjimas, kaip poetui nedera skristi vien tik savo laiko sparnais.

Guillame de Machaut paliko lyrikos ir epinių veikalų. Jo lyriką 1909 m. išleido Petrapilio prof. V. Chichmaref (sk. Šišmaref), o epinius dalykus išspausdino Tarbé pereito amžiaus vidury. Mums jis čia įdomus kaip tik iš savo epo, ir gaila, kad jo nebuvo galima tuo tarpu gauti; teko tenkintis tuo, kad Chichmaref savo leidinio įžangoje pacitavo tas Machaut ištraukas, kurios liečia Lietuvą. Reikia pasitenkinti tomis istorinėmis žiniomis ir aiškinimais, kurie duodami profesoriaus Chichmaref, tų aiškinimų, be kitko, gavusio iš prof. E. Volterio.

Tad pasiklauskim: kaipgi Guillaume de Machaut galėjo patekti į Lietuvą? Apie 1323 metus jis stojo tarnauti Čekijos karaliui Jonui Luksemburgiečiui. Kaip jis karaliaus dvare gavo vietą, pasilieka neaišku. Nuo Otokaro II († 1278) laikų santykiai tarp Čekijos ir kryžiuočių ordino buvo geri ir bičiuliški. Asmeniniai Jono Luksemburgiečio santykiai su ordino didžiuoju magistru, abiejų prisivengimas lenkų dar labiau suglaudė čekų dvarą su ordinu. Kai didysis magistras Verneris iš Jono Luksemburgiečio paprašė paramos, šis tuojau atsiliepė į ano balsą. 1328 m. gruodžio 6 dieną jis išvyksta iš Prahos „cum magna multitudine bellatorum" ir nuskuba prie Vislos krantų. 1329 m. sausio 1 d. jis jau buvo Torne, iš kur, laikinai susitaręs su lenkais, per Karaliaučių pasiekė Ragainę: šį vardą Machaut mini „Aleksandrijos paėmime" („Prise d'Alexandrie" — Raguenite). Persikėlęs per Nemuną, čekų karalius įsiskverbė į dabartinę Raseinių apskritį. Pirmosiomis vasario dienomis jis apgulė, kronikininkų užrašymu tariant, Medewagen pilį — Medvėgalį. Tais metais žiemos būta šaltos, pelkės ir upės gulėjo po ledu, kariuomenei žengti nebuvo jokių kliūčių, tad nebuvo sunku brautis į krašto gilumą. Bet čekų karaliui teko susidurti su smarkiu lietuvių pasipriešinimu. Medvėgalis gynėsi taip atspariai, jog Verneris įtūžęs žadėjo išžudyti visus gyventojus. Tačiau, piliai pasidavus, didysis magistras, Jono Luksemburgiečio prašomas, atsisakė nuo savo keršto.

Machaut sako, kad po Medvėgalio pilies pasidavimo buvo pakrikštyta 6000 netikėlių. Kronikininkai tą skaičių sumažina ligi 3000. Poetas savo veikale „Draugo parama" (Confort d'Ami), parašytame 1357 m. Navaros karaliaus Karolio atminimui, apie tą žygį kalba taip:

Chrestienner fist en une ville
De mescreans plus de vj mille.
Li lieus avoit non Medovagle[9]*.*
Ne tenez pas que ce soit fable,
Qu'encor prist il iiij fortresses
Qui dou païs furent maistresses,
Xedeystain[10] *et Gedemine,*

---

[9] var. Medoagle.
[10] var. Tedeyten, c'est Deicten.

Geguse[11], *Aukahain*[12], *et si ne*
Demoura là homme ne femme
Qui ne perdist le corps et l'ame,
Ne riens qui demourast en vie
Malgré le Can de Tartarie
A qui Lectoe est tributaire.

Geguse bene bus Gegužkalnis netoli šioj ištraukoj minimo Medvėgalio. Aukahain greičiausiai yra Aukaimis, kuris bemaž sutampa su šiandienine Skaudvile. Gedemine bus Castrum Gedemini ar Gedeminen hus — kairiojoj Minijos pusėj. Machaut užrašyto Xedeysten nėra pasisekę identifikuoti.

Tad pirmas žygis į Lietuvą buvo laimingas, „nežiūrint totorių chano, kuriam Lietuva moka duoklę". Nieko nuostabaus, kad Machaut ir amžininkai Lietuvą laiko chano vasalu: Gediminas oficialiai sau skyrėsi ir Rusijos kunigaikščio titulą, gi Rusijos kunigaikščiai tuo metu Aukso ordai nešė duoklę.

Šis žygis buvo nutrauktas, kai Jonas Luksemburgietis sužinojo, kad lenkai sulaužė sutartį ir traukia Kulmo link. Kovo 12 d. čekų karalius jau buvo Torne, o netrukus šiaurinėje dalyje Lenkijos apsupo Dobriną.

Machaut kalba dar apie du Jono Luksemburgiečio žygius į Lietuvą: tai buvo 1336-37 ir 1345 m., bet abu kartus nelabai sėkmingai. Apie vieną ir antrą žygį poetas užsimena tik neaiškiai, tad sunku susivokti, ar juose dalyvavo jis ar ne. Čekų karalius Jonas Luksemburgietis žuvo 1346 m. mūšyje prie Crécy, Prancūzijoje: kovėsi jis ten, nors buvo aklas, o akių ligą buvo gavęs per antrą žygį į Lietuvą. Guillaume de Machaut akyse jis buvo ideali asmenybė. Tad „Draugo paramoje" prisimena jį Machaut su savo paties išgyventomis dienomis. Tame veikale, kurio lapuose randam kalbant ir apie mūsų žemę, esama daug bendrų vietų, kurių anais laikais panašaus žanro raštuose netrūkdavo; yra ten ir patarimų, kaip ginti miestus, apie reikalą pasigailėti nugalėtųjų, apie atsargumą kaimynų atžvilgiu . . . Paskui vėl grįžtama prie praeities įvykių.

Machaut paliko ir daugiau epinių veikalų, bet jie mūs neliečia. Šalia poezijos jis mezgė švelnų tinklą aplink dailiąją Peronelle d'Armentières; tada jis turėjo apie šešiasdešimt metų, sirgo podagra ir buvo viena akim aklas. Kantriai ir meiliai jis audė savo audimą, ligi jaunoji Peronelle neištvėrė prieš visą poeto fantaziją: ji ištekėjo. . . Machaut teliko vienas dalykas — dvasios bičiulystė ir eilės.

Mirė jis 1377 m.

XV a. išleistos „Antrosios retorikos taisyklės" jį vadina didžiuoju naujų formų retoriku. Šių dienų literatūros istorikas G. Lanson sako jo 80 000

---

[11] var. Eguse.
[12] var. Aukahan.

eilučių nerandąs poezijos nė grūdelio. Kiti literatūros istorikai nėra tokie griežti. Visa tai rodo vieną dalyką: Machaut kaip poetas buvo didelis ir svarbus tik savo laikams. Jo asmuo dar viena mums kalba: kaip nelauktai kartais prasideda tautų santykiai ir pažintys, ir pro senų metų dulkes tarpais iš tolimo krašto išgirstam balsą, nors ir trumpai, prabylantį apie mūsų žemę.

Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar

Zenonas Ivinskis

I. ĮVADAS

„Πάντα ῥεῖ“ sakė V amž. prieš Kristų žymus graikų filosofas Heraklitas, vadinamas Tamsiuoju. Nieko nėra pastovaus šiame pasaulyje, viskas teka, viskas amžinai keičiasi, viskas nuolat kinta; „ir mes negalime du kartu į tą pačią upę įlipti, nes vis nauji ir nauji vandens joje bėga“. Šitas mums dabar savaime aiškus, — anais laikais pagrindinis Heraklito filosofijos principas, — gali rasti pritaikymą daugelyje sričių, daugelyje mokslų, nes tas kitimas daug kur vyksta ir eina be paliovos. Tokis „Πάντα ῥεῖ“ yra aiškiai apčiuopiamas ir istorijos moksle. Savaime suprantama — mes nebegalime praeičiai naujų faktų sudaryti, išgalvoti ar išrasti naujus įvykius; mes galime juos tik surasti. Kad 1492 metais mirė didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius Kazimieras ir buvo atrasta Amerika, kad tais metais gimė Ignacas Loyola, ar pradėjo savo pontifikatą Borgia-Aleksandras VI-sis, ar iš Ispanijos buvo išvaryti arabai ir maurai ir t.t. — tų faktų niekas nebegalės pakeisti. Kas yra buvę, yra jau įvykę amžiams. Tačiau visada galės kisti pažiūros į tokius dalykus, ar, pvz., Kazimieras paliko testamentą, kurios buvo priežastys Kolumbo žygio, kas vedė prie Ispanijos konsolidacijos... Ir nesikeičiant patiems faktams, gali keistis pažiūros į juos, jie gali būti naujai nušviečiami, surandamos naujos sąsijos, iškeliamos naujos priežastys. Istorija nebėra skirta įvykiams inventoriškai sužymėti. Jai kaip tik rūpi įvykiai, turį visuomeninės reikšmės savo psicho-fiziniame priežastingume. Štai dėl ko istorijos mokslas taip pat gali kisti ir istoriografija gali išgyventi įvairių pasikeitimų. Tad kiekviena epocha, kiekvienas laikotarpis turi savo istoriografiją, t. y. istorijos mokslo kryptį.

Niebuhras buvo pirmas pionierius, kuris padėjo pagrindus kritiškajam naujųjų laikų istorijos mokslui, kurį taip genialiai sugebėjo savo veikaluose įkūnyti Leopoldas von Rankė. Bet kai tik prasidėjo Vokietijos vienijimo judėjimas, toji istorija ypač pasidarė politine

istorija, kurioje svarbiausiu objektu visur ėmė dominuoti valstybė. Akivaizdoje to vienijimo faktų buvo taip vadinamieji Mažosios Vokietijos istorikai su Prūsų branduoliu, pvz., Droysenas, Sybelis, Treitschkė, o šalia jų Didžiosios Vokietijos šalininkai[1], daugiausia katalikai (Böhmeris, Jansenas, O. Kloppas, Julius Fickeris). Tos istorijos kryptis ėmė keistis į XIX amž. pabaigą, o visai kitokia kryptis jau pastebima dabar. Štai Walteris Frankė, „Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschlands", savo atidaromojoje kalboje užpernai pareiškė tokias pažiūras: kadangi istorijos mokslas Vokietijoje buvęs nuėjęs savu keliu, nusigręžęs nuo tautos masių, tapęs vien „kabinetinių mokslininkų susidomėjimo objektu", kurie esą pasižymėję dažnai moksline impotencija, tai jis turįs įsiderinti į totalistines pastangas; reikią panaikinti tą suskilimą[2]. Žodžiu, istorijai skiriami visai nauji uždaviniai. Vadinasi, kiekviena generacija turi savo istorijos mokyklą. Vienokia, pvz., buvo paskutiniojo žečpospolitos karaliaus Stanislovo Augusto laikotarpio istorijos kryptis, kuri koncentravosi apie Adomo Naruševičiaus mokyklą; kitokia buvo Vilniaus universiteto romantikų istorikų kryptis, vadinama Lelevelio mokyklos vardu, dar kitoniškesnė Krokuvos mokyklos kryptis viduryje XIX a.

Vienaip vertino, pvz., Ordiną apšviestojo laikotarpio racionalistas Augustas Kotzebue, kuriam dar ir senprūsiai, pagal Rousseau principą, yra laiminga, paprasta ir gera tauta, už tat Ordinas jos žalotojas. Jau kitaip žiūrėjo į tai, romantiškoje dvasioje pradėjęs rašyti, Johannes Voigtas, o dar kitaip, — jau be romantikos idealizmo, — prūsiškoje dvasioje rašė Heinrichas Treitschkė, kurio essay dabar taip mėgstamas[3].

Istorikas yra ne tik atitinkamos socialinės grupės narys, ateinąs į mokslą su tam tikrais prietarais, kurie ir geriausiom pastangom neleidžia būti absoliučiai objektyviu, bet jis yra taip pat savo laiko vaikas ir tam tikros pasaulėžiūros atstovas. Štai visi veiksniai, kurie sudaro tam tikras prielaidas, pastojančias kelią į absoliutinę tiesą. Kintant, evoliucionuojant gyvenimo formoms, kinta dažnai ir pažiūros į praėjusius laikus. Dažnai toji istorija yra suaktualinama, sujungiama su gyvenamuoju momentu. Tokiu būdu toji istorija, gyvenimo mokytoja, yra savaime pertaisoma, iš dalies sukuriama. Štai kiekviena revoliucija įneša stambių atmainų į priešrevoliucinių laikų istoriją. Gyvenimas ją pataiso. Rusų-komunistų istorikas Pokrovskis, pvz., apie carų laikus pateikė visai kitokias pažiūras, negu jos buvo rusų istoriografijoje prieš Didįjį karą. Nors kas praeityje yra buvę, yra įvykę amžiams, — ir naujų faktų iš-

---

[1] Georg von Below, Die deutsche Geschichtsschreibung (Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte), 1924, psl. 60 sqq.

[2] Historische Zeitschrift, tom. 153 (1936), psl. 7 sqq.

[3] Das deutsche Ordensland Preussen, Ostland (Ostdeutsche Jugendbücherei).

rasti nebegalima, — tačiau palikuonių pažiūros ir požvilgiai labai kinta, atsiranda naujų aspektų. Šitokiu būdu iškyla nauji klausimai, naujos problemos, ir istorija mainosi. Berlyno universiteto profesorius Eduardas Sprangeris savo įdomioje paskaitoje Prūsų Mokslo Akademijoje (Der Sinn der Voraussetzungslosigkeit in den Geisteswissenschaften) yra aiškiai pabrėžęs[4], kad mokslo be prielaidų nebėra ir negali būti; ypač tai liečia humanistinius mokslus, kur kiekvienas teigimas negali būti matematiškai tikslus ir teisingas.

Istorija todėl nebėra negyvas daiktas, nors ji apie negyvą praeitį kalba. Ji tampa gyvos tautinės sąmonės išraiška, ji evoliucionuoja.

Ir Lietuvos istorijos mokslas, kurį mes šimto metų laikotarpyje trumpai apžvelgsime, yra išgyvenęs tam tikrą evoliuciją. Vienokia buvo mūsų istorija XIX a. pirmoje pusėje, kiek kitokia aušrininkų gadynėje, o jau gerokai pasikeitusi ji yra dabar. Toji evoliucija yra susijusi su tais kitimais, kurie yra įvykę istorijos moksle XIX amžiuje Vakarų Europoje, ypač Vokietijoje, o per ją ir Lenkijoje. Tai buvo taip vadinamosios reakcijos laikotarpis, kuriame atsirado romantinė kryptis, plačiai radusi savo atgarsio ir istorijoje. Kas sudarė tos romantinės krypties esmę istorijoje? Tai buvo, trumpai sakant, atsiradęs noras nuo XVIII a. racionalmio kosmopolitizmo pereiti prie savos tautos praeities pažinimo, prie tos tautos gyvenimo gilesnio supratimo, ypač jos vidurinių amžių, nes ten buvo įžiūrimas labiausiai pasireiškęs tautinis bei nacionalinis gyvenimas. Jei apšviestosios epochos atstovai galvojo kosmopolitiškai ir akcentavo visų žmonių rasių vieningumą, romantikai ieškojo kiekvienos tautos savitumo — tik to, kas tautai savita, pastovu. Romantika ėmė gilintis į tautos praeities tradicijas ir joms skirti didelį vaidmenį. Tik tai buvo vertinga, kas buvo gimę iš savos tautos dvasios[5].

Po šitų trumpų ir bendrų pastabų turime arčiau eiti prie mūsų uždavinio.

II. ISTORIJOS MOKSLAS VILNIAUS UNIVERSITETE

Pirmiausia reikia mesti žvilgsnis į istoriją Vilniaus universitete, kuri turėjo didelės reikšmės Lietuvos ateities istorijos mokslui. Nors Vilniaus universitete istorijai atmosfera nebuvo palanki, — neretai vadovaujantieji jam žmonės jai buvo priešingi ir nedavė tam reikalui lėšų, nesudarė tinkamų sąlygų, nors tebuvo tik viena istorijos katedra ir vienas jai profesorius[6], — tačiau Vilniaus universitete istorijos mokslas

---

[4] Berlin 1929 (Sonderausgabe aus dem Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse).

[5] G. von Below, Die deutsche Geschichtschreibung, o. c., psl. 4 sqq.

[6] Vincas Maciūnas, Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje, Kaunas 1939, 189 psl.

aukštai iškilo ir suklestėjo. Tai buvo atskirų universiteto dėstytojų nuopelnas. Paliesti tos bendros romantinės, — eiti į tautą ir jos praeitį, — krypties, Vilniaus istorikai ne tik kruopščiai rinko Lietuvos istorijos medžiagą, su dideliu užsimojimu ieškojo šaltinių, — kaip, pvz., Onacevičius, Danilavičius, — bet taip pat ėmė daug kritiškiau žvelgti į praeitį. Ypač Igno Danilavičiaus, Jaroševičiaus kritiškumas pažymėtinas. Danilavičius savo kruopščiai surinktame rinkinyje „Skarbiec diplomatów" suabejojo ne vienu dokumentu, daugelį jų kritiškai įvertino. Su negailestingu mokslininko kritiškumu jis sugriovė ne vieną poetišką Lietuvos senovės legendą. Lietuvos praeities idealizuotojams jis nelabai patiko, ir galiu pažymėti, savo laiške Narbutui reiškė Daukantas Danilavičiumi nepasitenkinimo[7]. Ir Jaroševičius nagrinėjo Lietuvos praeitį objektyviai, neslėpdamas jos neigiamybių. Jo 3-jų tomelių „Obraz Litwy" ir šiandien kai kuriuo atžvilgiu nėra nustojęs reikšmės. Mylėdami praeitį ir jai rodydami daug susidomėjimo, juodu, kaip ir Lelevelis, kuris ypač buvo produktyvus Lenkijos istorijos srityje, aukštai kėlė tą kritiškumo vėliavą, kurią kiekvienas istorikas turi tvirtai nučiupęs laikyti.

Kiek kitaip žiūrėjo į Lietuvos praeitį Onacevičius, istorijos katedros vedėjas 1818—21 m., vėliau statistikos ir diplomatikos dėstytojas. Nors ir jis mokėjo kritiškai tyrinėti Lietuvos praeitį, — ir jo vaidmuo Lietuvos istoriografijoje yra gana žymus, — bet jis labai poetizavo Lietuvos senovę, piešdamas savo paskaitose traškančias girias, lietuvių patriarchalinį gyvenimą, jų dievų pasaulį, vaidilų giesmes, didvyriškus žygius ir t.t.[8] Onacevičius žavėjosi garbinga Lietuvos senove, ir savo laiške Kraševskiui 1842 m., kritikuodamas jo Vilniaus istorijoje pažiūrą į Lietuvos didžiuosius kunigaikščius, rašo: „Myliu Gediminą, Kęstutį, Algirdą ir Vytautą, nes jie sudaro Lietuvos didybę ir garbę, mažas ydas didžiomis vertybėmis atlygino"[9]. Panašaus žavėjimosi mes rasime ir Onacevičiaus mokinio, vėliau jo bičiulio, Daukanto raštuose. Tačiau Lelevelio ir jo kolegų kritiškumas, kurį prisiėmė jo jaunesnieji kolegos, nepaliko be įtakos ir Vilniaus universitete studijavusiems kai kuriems lietuviams. Pvz., Onacevičiaus mokinys Kajetonas Nezabitauskas per viešuosius egzaminus skaitė savo rašinį iš lietuvių mitologijos ir ruošėsi išleisti trijų dalių Lietuvos ir Žemaičių istoriją[10]. Bet kiek jis buvo kritiškumu susirūpinęs, negalime nustatyti. Daug tiksliau jau mes galime kalbėti apie Simoną Stanevičių, kuris, kritiško Lelevelio mokinys, pats pasižymėjo blaiviu kritiškumu. Pvz., išrinkdamas lietuvių mitologiją iš Stryjkovskio, Lasickio, Hartknocho ir žodynų, jis kritikuoja Narbuto sufabri-

---

7 V. Maciūnas, o. c. 200—201 psl.
8 V. Maciūnas, o. c. 198 psl.
9 V. Maciūnas, o. c. 198-9 psl.
10 V. Maciūnas, o. c. 205-6 psl.

kuotą mitologiją, jo sudarytas pasakas, sukurtą dievą Praamžiną. Stanevičius pastebi, pvz., kad tokio žodžio nesą nei šaltiniuose, nei gyvojoje lietuvių kalboje, o Narbutas, rasdamas graikų ir romėnų mitologijoje Fatum, jo ieškojęs ir lietuvių tikėjime; aptikęs Širvydo žodyne przeznaczam — pražimiu ir žinodamas, kad iš veiksmažodžių išvestiniai daiktavardžiai baigiasi galūne -imas, Narbutas ir sudaręs žodį Praamžinas (vietoje pražinimas). Tokio lietuvių dievo nė viena kronika nežinanti. Stanevičius toliau primena, kad Narbuto cituojamas padavimas apie didvyrį Vitolfą panašus į „Tūkstanties ir vienos nakties istoriją". Stanevičius neginčijo, kad toks pasakojimas galėjęs būti žmonėse nugirstas, nes liaudis turinti vaizduotę ir mėgstanti atliekamu laiku sekti pasakas; jose tačiau nieko nesą iš krašto istorijos. Tai biaurus mišinys iš įvairių istorijų nuotrupų ir visame pasaulyje išmėtytų pasakojimų, kurie, nuolat liaudies sukuriami, kurį laiką gyvuoja, vėliau nyksta, o jų vietoje nauji atsiranda ar iš tolimų kraštų atklysta[11]. Charakteringa, kad Stanevičius jau netiki ir Simono Grunau suteiktoms žinioms apie Romuvos šventyklą ir pagoniškų dievų trijulę. Jis paliečia ir labai rimtą klausimą, kuris tik žymiai vėliau tebuvo iškeltas lietuvių istoriografijoje: *iš kur Grunau galėjo žinoti apie prieš jį 500 metų anksčiau buvusius dalykus, jei kiti šaltiniai apie tai nieko nesako?* Tokį klausimą galėjo iškelti tik metodiškai gerai išlavintas žmogus. Stanevičius, rodos, pirmasis taip pat teisingai kelia klausimą, kad Lasickis savo žinomajame „De diis Samagitarum" daugiausia dievų surašęs, bet ir daugiausia pridaręs klaidų. Pavyzdžiais jis nurodo, kaip atsirado Lasickio dievų vardai. Lasickis paprastus lietuvių kalbos žodžius imąs dievų vardais, o, be to, dar labai iškraipąs, pvz., Datanus lietuviškai būtų d u o t o i a s, o tai ne dievo vardas, bet tik bendrinis daiktavardis. Tariamoji deivė B r e k s z t a taip pat ne deivės vardas, o veiksmažodis brėkszta. Įdomu pastebėti, kad vėliau panašiai Lasickį kritikavo Mierzyńskis[12]. Gaila tik, kad šitoks kritiškas Stanevičiaus žodis, netikrų ir falsifikuotų žinių klampynėje, lyg koks šviesos spindulėlis, negalėjo būti pastebėtas, nes šis Stanevičiaus darbas pasiliko rankraštyje. Tokie Stanevičiaus samprotavimai, apie kuriuos mes čia ir detalių davėme, padaryti apie 1838 metus, — vadinasi, prieš šimtą metų, — rodo, kad Vilniaus universitete sudarytoji istorijos kryptis, nors ji garbino praeitį ir ją kėlė, tačiau buvo kritiška, ir kad ten studentai įgaudavo sveiką pažiūrą į praeitį. Negalima pasakyti, kad tos istorijos atstovai būtų buvę jau pasiekę genetinės, istorijos tikrąja mokslo prasme, laipsnį.

Genetiniame istorijos laipsnyje pirmoje eilėje žiūrima, kaip istorijos objektu esanti apraiška yra išsivysčiusi; jos tikslas jau ne inventoriškai

---

11 V. Maciūnas, o. c. 207 psl.
12 V. Maciūnas, o. c. 207 psl.

referuoti, ne mokyti ir moralizuoti, bet ištirti priežastis ir tolimesnį vystymąsi, kai tuo tarpu pragmatinė istorija, dažnai neįžiūrėdama tikro veikimo ar įvykio motyvų, ieškojo išminties gyvenimui[13]. Vilniaus istorikai jau buvo didele dalimi palikę tą seną pragmatinės istorijos kryptį, kurioje istorija — gyvenimo mokytoja, turinti paprastai pavyzdžiais stebinti, mokyti, auklėti, ir vaizduoti konkrečiais faktais, kaip galutinėje sąskaitoje laimi gėris ir teisingumas. Toji pragmatinė istorija, turinti vėlesnėms kartoms prieš akis pastatyti pirmtakų dideles kovas, pasiaukojimo dorybes, valios pavyzdžius, kaip įveikiamos didelės kliūtys ir t.t., jau Vilniaus profesorių darbuose mažai bepasireiškia.

Pirmoje eilėje Lelevelis, norėdamas pažinti savo tautos senąją praeitį, palikdamas sausa deklamacija tapusią Naruševičiaus mokinių istoriją, ėmė eiti į pirmuosius šaltinius, juos kritiškai vertinti ir tuo būdu iš pirmųjų versmių stengdamasis prasiskverbti į visuomeninio ir politinio gyvenimo vystymosi paslaptis ir sudaryti atskirą savo pažiūrą — istoriosofiją į Lenkijos praeitį.

Bet, reikia pasakyti, tas gražus Lelevelio mokyklos ir Vilniaus un-to istorijos vaisius, kurio produktas buvo jaučiamas ir Lietuvos istorijos srityje, neišsilaikė toliau ilgam. Jeigu mes pažiūrėsime XIX a. antros pusės Lietuvos istorijos darbus, pirmoje eilėje lietuvių kalba (svetimtaučių darbų čia neapžvelgiu), aiškiai įžiūrėsime, kad nuo to kritiškumo kelio buvo nuslysta, pasinešta vėl pragmatine kryptimi. Šitaip, po istorijos suklestėjimo per Vilniaus profesorius, visa generacija vėliau Lietuvoje (lietuviškuose darbuose) ne tik nebeturi to ankstyvojo kritiškumo vaisių, bet jaučiamas žymus regresas. To priežastis mes paaiškinsime vėliau.

III. ISTORIJA ŠALIA UNIVERSITETO. DAUKANTAS

Čia nėra reikalo plačiau dėstyti, kad XIX a. pradžioje susidarė ir šalia Vilniaus universiteto tam tikros sąlygos domėtis savo krašto praeitimi. Tokiu dideliu Lietuvos istorijos mėgėju buvo Dionizas Poška. Jis žinomas kaip „Mužiko“ autorius, be abejo, daug labiau, negu kaip istorikas. Poška ne tik palaikė gyvus santykius su ano meto mokslo žmonėmis, bet ir jis pats naiviai — mėgėjiškai domėjosi Lietuvos istorija, ir, kaip jo metu buvo kitur, rašė Lietuvos istoriją eilėmis, norėdamas plačiau visuomenę sudominti. Akivaizdoje to fakto, kad nebuvo jo laikais ištisinio Lietuvos istorijos veikalo, radęs kun. Wagos mokykliniame 400 psl. lenkų istorijos vadovėlyje vos 3 psl. skirtus Lietuvos istorijai, Poška

[13] E. Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie, 1908. 32—35 psl.

skundžiasi, kad nieko neatsiranda, kas galėtų Lietuvos istoriją parašyti. „Klebonai, prelatai, kanauninkai ir vienuoliai, turtingi dėl mūsų monarchų ir protėvių duosnumo, nors lietuvių-žemaičių žemėje gyvena ir jų skanią duoną valgo, visai nenori prakaituoti, plunksną graužti, senus autorius, kandžių apgraužtus bibliotekose vartyti... O mes nelaimingi Lietuviai ir Žemaičiai, be gimtosios lietuvių kalbos, be nuodugnaus žodyno, be jokios gramatikos, be jokios tikros istorijos, esame panašūs į tą perkrikštą (žydą), kurs senas žydiškas knygas sudegino, o naujųjų krikščioniškų ne tik neišmoko skaityti, bet net ir vilties neturi jų kokiu nors būdu įsigyti"[14].

Šitokiais žodžiais, kurie turi dar savo prasmės ir dabar, dėstė Poška savo nespausdintoje prakalboje prie rašinio „Kaimiečio artojo mąstymai apie lietuvių-žemaičių tautą ir kalbą". Nesigilindami plačiau į Poškos samprotavimus, turime pastebėti, kad jis (teisingai) įspėja tą, kuris ketintų rašyti Lietuvos istoriją, nepasitikėti lietuviams nepalankiais autoriais, nes visi mūsų istorikai (Dlugošas, Stryjkovskis, Kojalavičius ir kiti iki pat XVIII amž.) buvę dvasininkai, kurie pagonis lietuvius vos telaikė žmonių vardo vertus.

Šitokia Poškos pateikta programa buvo realizuota žinomame Teodoro Narbuto veikale.

Apžvelgti Narbuto veikalą nėra šio darbo uždavinys, tačiau, trumpai tariant, aišku, kad Narbutas, nematęs Vilniaus universiteto, pasiliko Lietuvos istorijos mėgėjas, ir jo mėgėjiškumas visur jaučiamas. Vadinasi, specialaus pasiruošimo Lietuvos istorijos studijoms negavęs, Narbutas, nors turėjo taip pat didelę krašto meilę ir norą išaukštinti Lietuvos praeitį, tebuvo tik kruopštus diletantas ir, deja, ne tik nekritiškas tyrinėtojas, bet ir falsifikatorius. Ieškodamas savo krašto praeities didingumo, jis bandė sau kartais susikurti ir šaltinių. Jo veikalo pirmieji trys tomai drąsiai gali būti užantspauduoti be skriaudos Lietuvos istorijos mokslui. Dėl jo naivaus nekritiškumo ir sąmoningo istorinių faktų ar dokumentų falsifikavimo, ir kiti tomai su tam tikru atsargumu tegali būti imami į rankas.

Pirmoji Lietuvos istorija lietuviškai buvo parašyta, žinoma, Simano Daukanto, kuris 1816—21 metais buvo studijavęs Vilniaus un-te pas Onacevičių, Danilavičių, mažiau pas Lelevelį, klausydamas teisės ir istorijos paskaitų. Palikdamas keturis veikalus iš Lietuvos istorijos srities, Daukantas tapo vėlesnėm generacijom tautiniu lietuvių istoriku, jau amžininko Akelaičio pavadintas Lietuvos žvaigžde ir jos Herodotu[15]. Paliktieji mūsų istoriko darbai įgalina tiksliau įvertinti jo triūsą. Pirmiausia reikia apskritai pastebėti, kad S. Daukanto istorijos veikalai nėra

---

[14] V. Maciūnas, o. c. 224 psl.
[15] Tauta ir Žodis, III (1925), 296 psl.

tiek daug paniekos verti, kiek jie jos yra užsitraukę. Lengvai numoti į jo visą darbą ir užantspauduoti jį įprastai minimu nekritiškumu būtų netikslu. Iš instruktyvaus susirašinėjimo su Narbutu Daukantas, tiesa, išeina didesnis istorikas, negu iš savo veikalų[16]. Tie Daukanto laiškai, taikyti ne plačiai visuomenei, parodo jo neblogą orientaciją ano laiko Lietuvos istorijos moksle. Iš tų laiškų mes matome, kad Daukantas žino, pažįsta arba turi visą eilę šaltinių ir medžiagos, necituojamos jo „Būde" ar „Istorijoje žemaitiškoje". Jis žino Mindaugo prekybos sutartį su rygiečiais, rūpinasi sau nusikopijuodinti Lietuvos kelių aprašymus (die litauischen Wegeberichte), jis turi dokumento nuorašą iš Vytauto ginčo su kryžiuočiais Benedikto Makros laikais, kur pasakyta: „Prūsai yra taip pat mano tėviškė, ir aš jų reikalausiu iki Osos..." Jis turi nusikopijavęs 1528 m. Lietuvos bajorų kariuomenės sąrašus (tai, galima sakyti, pirmasis, kad ir nepilnas Lietuvos gyventojų surašymas). Daukantas jau 1843 m. Narbutą ilgame laiške informuoja apie „Lietuvos Metrikos" atskirus šaltinius ir smulkiai aprašo tą 1528 metų sąrašą. Daukanto istorijos veikaluose nerasime pacituotų šaltinių leidinių, kuriuos jis, pasirodo, pažįsta, — pvz., Muchanovą, Rumiancevą, Dogelio dokum. rinkinius, Obelenskio Liet. Metriką, Dogelio Limites, Acta Borussica, Codex Pomeraniae, Codex diplomaticus Prussicus, Raczyńskio Codex diplomaticus Lithuaniae...[17] Daukanto knygų sąrašas taip pat parodo, kad jis savo bibliotekoje turėjo daugumą to meto Lietuvos ir Rytų Europos istorijos veikalų, svarbių iki tol pasirodžiusių šaltinių. Štai jis turi, — dar jo laikais nepasirodžius Scr. rer. Pruss. V-ms tomams, — senuosius Vygando, Posilgės, Gilbert de Lanoy, Scr. rer. Livonicarum (2 tomas) ir kt. šaltinių bei rinkinių leidinius[18]. Daukantas turi taip pat nuovoką apie archyvus; jis žino, kad Vatikane Lietuvai yra begalės medžiagos, pažįsta Rygos archyvą, orientuojasi apie privačius rinkinius ir t.t.

Daukanto uolūs ir gausūs patarimai ir nurodymai laiškuose rodo, kad jis turėjo sveiko nusimanymo istorijoje. Jis karštai ragina Narbutą, radęs jo asmenyje ne „koroniarą" — lenkininką, „pirmių pirmiausiai surinkti dokumentus, kurie lig šios dienos tebėra išmėtyti ir nežinomi". Tat Daukantas, bent teoretiškai, žinojo ir suprato Lietuvos istorijos m o k s l i n į kelią, todėl kyla rimtas klausimas, — kodėl jis savo veikaluose atsiliko nuo Lelevelio, Danilavičiaus, Jaroševičiaus net savo tautiečio amžininko Valančiaus?

Svarbiausioji priežastis, dėl kurios Daukanto veikaluose nematyti kritiško žvilgsnio į praeitį, yra ta, kad jis savo darbus rašė p l a t e s n e i

---

[16] Mūsų Senovė, I t. Nr. 4-5 (1922), 690—795 psl. (išl. A. Janulaitis).

[17] Z. Ivinskis, Simanas Daukantas ir Lietuvos istorija, „Naujoji Romuva", 1936 m. Nr. 11 (271), 249 psl.

[18] M. Biržiška, Simano Daukanto biblioteka, rink. „Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos", II (1938), 143—154 psl.

lietuvių visuomenei. Mūsų istorikas savo „Darbus senųjų lietuvių ir Žemaičių", rašytus ne 1822, bet apie 1830 m., kaip jis pats sakosi, skyrė „ne dėl mokytų vyrų ir galvočių", bet „dėl tų motinų, kurios geba savo vaikams darbus jų bočių prabočių pasakoti". Ir savo „Istorijoje Žemaitiškoje" (I, 102) Daukantas pasisako: neaiškias ir painias problemas palieka jis „mokytiems vyrams išnagrinėti", o rašo vis apie aiškius dalykus liaudžiai. Daukanto tas pirmasis veikalas, „Darbai", parašytas jam neseniai išėjus iš Vilniaus universiteto; tai pradedančio istoriko rašinys, sukompiliuotas iš Stryjkovskio, Kojalavičiaus, Kotzebues ir N. Karamzino, yra lyg pirmoji jo istorijos redakcija[19]. Suprasdamas istorijos auklėjamąją reikšmę, Daukantas „Darbuose" duoda daug tėvynės meilės pavyzdžių. Kaip lenkuose, žlugus žečpospolitai, vaizduoti savo didžią praeitį pasidarė moralinės paguodos šaltinis dabarties priespaudoje, taip Daukantui rūpėjo lietuviuose per praeitį sužadinti tautinės ambicijos idėjas, daryti iš jos auklėjamąją priemonę, kaip XIX amž. pradžioje buvo su savo istorija padarę lenkai. Šitaip jau nuo savo pirmojo veikalo („Darbų") pradėjęs vaizduoti šviesią Lietuvos praeitį, gimtosios žemės praeities garbę ir grožį, Daukantas laikė ją paguodos šaltiniu dabarčiai. Dažnai žmogus yra linkęs dabarties bėdose ir varguose pasiguosti ir pasistiprinti gražiais ir turtingais praeities atsiminimais. Jau XVI amž., kai lietuviai realiame politikos gyvenime savo santykiuose su lenkais buvo daug nustoję, atsirado II-ji Lietuvos metraščio redakcija, kuri garbino ir kėlė lietuvių senovę, Vytauto laikų didybę, lietuvių pranašumą prieš lenkus ir t.t. Visas tas garbingas žvelgimas į praeitį maždaug parodė, ką faktiškasis gyvenimas lietuviams jau buvo atėmęs. Ar nėra šiokio tokio panašumo ir mūsų artimiausioje praeityje, kai suirus Lietuvos politiniams santykiams su lenkais, ne retai kai kurie patys veiklieji lenkų politikos ir kultūros gyvenimo žmonės, mūsų paguodai ir susiraminimui, buvo iki šiol laikomi lietuviais, minima jų lietuviška kilmė.

Daukantas norėjo taip pat parodyti tą garbingą tautos senovę jos suvargusiems palikuonims. Nors ir neblogai orientavosi Lietuvos istorijos klausimuose, jis grįžo į pragmatinę istoriją, norėdamas tautiečius pamokyti.

Jei Valančiui pasisekė savo „Vyskupystę" parašyti populiariai, bet kartu paremti ją ir mokslui naudinga medžiaga iš Varnių ir Vilniaus kapitulų, parapijų archyvų[19a], tai Daukantas prisitaikė prie platesnės visuomenės ne tik savo terminologija, bet ir turiniu tiek, kad išėjo nebe mokslo veikalas, bet darbas, atsilikęs nuo to laiko istorijos metodo. Jame yra daug mažiau panaudota medžiagos, negu Daukantas buvo susirinkęs. Jame yra parodyta mažiau istoriško sugebėjimo, negu rodo Daukanto ko-

---

19 V. Maciūnas, Lituanistinis sąjūdis, o. c. 205 psl.

19a Žr. *Jonas Matusas,* Motiejus Valančius kaip istorikas, Senovė (H. m. f-to istorijos skyriaus darbai), IV (1938), 5—24 psl.

respondencija, kurioje jis duoda naudingų nurodymų bei raginimų pačiam Narbutui[20]. Savo istorijoje gi Daukantas nori tautiečius pamokyti. Bet kai tik istorija tampa didaktika, kritiškumas žlunga. Ir Daukanto 1830—50 metais rašytiems veikalams, jau ano meto istoriografijos mastu, galima ne mažai prikišti, jei į juos žiūrėsi vien istoriko akimis. Juk tuo pačiu laiku (1827—39) pasirodžiusi Jono Voigto „Geschichte Preussens" daro visai kitokį įspūdį istorinės kritikos ir pačių faktų išdėstymo atžvilgiu. Jei Voigto istorijos tikslas yra pažinti istorinę tiesą, surasti praeities įvykių sąsijas, genezę, nustatyti faktų priežastis, tai Daukanto istorijos tikslas, kaip matėme, yra praktiškas; jis nori kitiems tautiečiams įkvėpti savo tautos meilę. Jis nori per praeitį kelti lietuvių tautinę sąmonę. Jei Voigto istorija ieško daugiau genetinio prado, tai Daukanto veikalai yra pragmatiškai referuojamo pobūdžio, kokių neberašė Vilniaus minėtieji istorikai. Mūsų istorikas pasakoja apie valdovus, kunigaikščius, iškelia jų gerąsias puses, charakterizuoja juos dažnai panašiais posakiais, iškeldamas jų gerus darbus, šventai žiūrėdamas, ką gera pasakys kuri kronika, o ką bloga, ar negera rasdamas — atmeta. Tokiu būdu praeityje jis ieškojo ne gryno mokslo tiesos, o tautinės lietuvių sąmonės, pačių lietuvių.

Buvo dar ir kitų priežasčių, kurios neleido Daukantui pasireikšti Lelevelio mokyklos ištikimu mokiniu. Daukantui nebebuvo tekę arčiau pažinti Vilniaus universitete nei kritiško Danilavičiaus, nei erudito Jaroševičiaus, nes jis jau baigė mokslus, kai šiedu pradėjo dėstyti. Arčiau buvo Daukantas sutapęs su Onacevičiumi, bet iš jo labai daug pasimokyti negalėjo, nes šis, labai romantiškai gerbdamas ir mylėdamas praeitį, nebesugebėjo būti labai kritiškas. Iš Daukanto laiškų, rašytų Narbutui, matyti, kad pirmasis labai mėgo Onacevičių, ir, rodos, todėl, kad tarp jųdviejų būta ne mažo panašumo.

Kritiškai vertinant Daukanto istorijos darbą, reikia priminti, kad jis norėjo būti praktiškas ir daugiadarbis gyvenimo rašytojas, kuris duoda lotynų kalbos vadovėlį, elementorių, dainas, pasakas, moko kaip auginti tabaką, apynius, nurodo kaip laikyti bites, kaip girias kirsti, kaip nuo gaisro apsisaugoti, kaip veisti sodus... Daukanto istorijos darbui trukdė, be to, nuolatiniai jo sveikatos negalavimai, didelė laiko stoka (ypač Petrapilyje), o dar labiau vis neturėjimas pakankamai lėšų. Dar viena svarbi kliūtis, kuri Daukantui pastojo kelią į tikrus mokslininkus, tai buvo iki fanatiškumo einąs antilenkiškas nusistatymas. Pakankamai tai yra užakcentavęs J. Ambrazevičius[21]. Daukantas yra pirmasis iš lietuvių, kuris aiškiai nepasitiki lenkais, ypač „Koronos" lenkais, įžiūri

---

[20] Z. Ivinskis, Sim. Daukantas ir Lietuvos istorija, o. c. 249 psl.

[21] Simanas Daukantas lietuvių tautinės sąmonės evoliucijoje, „Židinys", 1936 m. Nr. 2, 136-7 psl. Tas pats rink. „Lietuvių rašytojai", 1938, 27 psl.

jų veiksmuose intrigas, klastas, apgaules. Jų istorikai esą labai tendencingi, „ne viską skelbia, išrenka tik sau naudingus šaltinius, Lietuvos istorijos dokumentus slepia, ir visokiais būdais rūpinasi, kad Lietuvos istorijos nebūtų", rašo Daukantas Narbutui[22] ir nurodo, kad „koroniarai" už jokius pinigus nebegrąžins pačiuptų Lietuvos istorijos šaltinių. Net korektūros klaidas Lietuvą liečiančiose knygose Daukantas priskiria lenkams, pvz., paties Narbuto istorijoje turėjo būti pažymėta, kad lietuvių vardas pirmą kartą yra minimas 1009 m. „Korektoriai (lenkai), — rašo Daukantas, — padėjo 1090 metus, vadinasi amžiumi vėliau". Korespondencija su Narbutu duoda dar visą eilę faktų, kurie rodo, kaip aiškiai Daukantas jau buvo nukrypęs prieš lenkus. Piktinosi jis lenkų istorikų kritiškumu Lietuvos istorijos atžvilgiu. Apie tą žinomą istoriką Danilavičių, kuris stebina savc istorine kritika ir erudicija, bet nepanorėjo lietuvius pavadinti „grosse Nation", Daukantas savo laiške Narbutui sako: „Reikėjo pirma garsiajam profesoriui išmokti tos kalbos bent asmenavimo ir linksniavimo, tai tikrai kitaip būtų galvojęs ir išsprendęs apie tą tautą"[23]. Patarimas tinkąs ir šių dienų lenkų istorikams, iš kurių jei vienas kitas ir žino, kas Lietuvos istorijos srityje yra daroma, tai tik daugiausia iš antraščių. Tokiu būdu perėjęs lenkų istorikų aiškion o p o z i c i j o n, nė už jokius pinigus jiems nesutikdamas savo rankraščių perleisti, tas Daukantas negalėjo ramiai žiūrėti, kaip jie, pradėdami domėtis Lietuvos istorija, ją suko „Koronos" naudai, tiesiog maltretavo. Gal dabar ir naivus atrodo toks Daukanto nusistatymas lenkų istorikų bei tyrinėtojų (net Danilavičiaus, Jaroševičiaus) atžvilgiu, bet kas pažįsta lenkų istoriografiją — jį supras, ir iš dalies tas ano istoriko nusistatymas, — žinoma, su išimtimis, — rado pateisinimo ir vėliau. Bet šiaip ar taip toji iki pat smulkmenų radikali Daukanto antilenkiška tendencija, kuri n a u d i n g a ir r e i k a l i n g a buvo tautinio atgimimo laikotarpyje, atsiskiriant nuo bendro palikimo su lenkais — Daukanto veikalams yra sudariusi dar vieną minusą.

Iš tos opozicijos jis ir buvo pasukęs jau nebe istoriška linkme. Jam rūpėjo savo veikaluose sukurti didingą Lietuvos praeitį; bet neturėdamas pakankamai šaltinių (kronikos yra paprastai lenkų rašytos), jis kūrė ją vaizdais, priimdamas tik kas gera. Daukanto darbas parodo, kaip buvo jo veikalams kenksmingas toks iš anksto nusistatymas lenkų istorikų atžvilgiu ir nekritiškas atmetimas to, ką jie buvo šaltiniais pasiremdami davę.

Būtų atskiras darbas atidžiai išstudijuoti Daukanto istorijos veikalus ir tiksliau nustatyti ne tik jo metodą, bet ir šaltinius bei versmes. Bet metę žvilgsnį, pvz., į „Būdą", — kuris yra ne gryna mokslinė studija, bet

---

[22] „Mūsų Senovė", I, Nr. 4-5 (1922), 723 psl.
[23] Ten pat 726 psl.

daugiau didaktinis tautiškai-patriotinio auklėjimo ir doros vadovėlis dabarčiai, negu pagal istorijos versmes atgaminimas praeities, — matome, kad jis turi originalių minčių. Štai, pvz., skyriuje apie lietuvių tikybą Daukantas pareiškia, kad lietuviai neturėję stabų, įžiūri jis lietuvių kulte reikšmingą evoliuciją, duoda savotišką aiškinimą apie vieną Dievą — tik jo daug vardų (smarkiai kritikuoja Stryjkovskį, kuris lietuviams nori tiek dievų įbrukti, kiek pačių žodžių nėra jų kalboje), originaliai aiškina medžių kultą ir t. t.[24].

Bet jei lyginsime Daukanto „Būdą" su beveik tais pat metais pasirodžiusiu tos pat rūšies veikalu Jaroševičiaus „Obraz Litwy" (Būdas — 1845, Obraz — 1844), tai matysime, kad tas lyginimas išeina Daukanto nenaudai; jis tuo įdomesnis, kad Daukantas savo „Būde" Jaroševičiumi nesinaudojo, bet jis šituo *lenkišku* veikalu, kaip rašo Narbutui, vargu būtų ir naudojęsis. Jei Jaroševičius savo darbą rašė iš kronikų, aktų, privilegijų, laiškų, statutų, tai Daukanto „Būdas" dvelkia 19-tojo amž. lietuvių sodžiaus kultūra, dažnai iš patarlių ir priežodžių išvedant senuosius lietuvių kultūros santykius. Jei Jaroševičius aprašo lietuvių kultūros istoriją atskirais trimis tarpsniais, Daukantas neskiria atskirų kultūros perijodų tarp atskirų amžių; jam nebėra jokios evoliucijos[25]. Nors tie lyginimai išeina Jaroševičiaus naudai, Daukantas apie savo bendralaikį istoriką 1845 m. rašė: „Menkas jo veikalas apie Girulius — be erudicijos ir išvadų, nedaug geresnis ir atsiųstasis (Obraz Litwy), nes p. Jaroševičius tos nuomonės, kad Lietuvoje buvusi tokia pat baudžiava, kokia yra šiandien, bet tai yra didžiausia klaida... Lenkai mums atnešė valdžios oligarchiją ir valstiečių luomo baudžiavą, kas tų dalykų nežino, neturėtų ir pasakoti tuščių 15 ar 16 amžiaus kronistų pasakų..."[26]

Daukantas, nors iš keturių jo darbų tik „Būdas" jo laiku tebuvo išleistas, rašė savo veikalus lietuvių visuomenei pabusti ir susiprasti, kada dar nebuvo ryškios minties skirtis nuo lenkų. Jo paliktas tradicijas vystė jo palikuoniai tautinio atgimimo laikotarpyje. Daukantas tapo jiems tautiniu istoriku. Jau „Aušroje", „Varpe" net keturis kartus įvairiomis progomis buvo įdėtos Daukanto biografijos ir jo darbų aprašymai; ypač aušrininkų ideologija buvo artima Daukantui, o kai kurie jų, lankydami jo kapą, kaip matyti iš „Varpo", dar labiau ryžosi tapti lietuviais.

---

[24] Z. Ivinskis, Medžių kultas lietuvių religijoje, „Soter" XV, 1938 m., Nr. 2, 151-2 psl.

[25] Z. Ivinskis, Lietuvių kultūros istorikas Simanas Daukantas, „Naujoji Romuva", 1936 m., Nr. 12, 277 psl.

[26] „Mūsų Senovė", I, Nr. 4-5, (1922), 749 psl.

IV. ISTORIJA „AUŠROJE“ IR „VARPE“ IR JOS ROMANTINĖ KRYPTIS IKI POKARINIŲ LAIKŲ

Nustatyti tautinio atgimimo laikotarpio mūsų istorijos kryptį, kuri susideda iš daugybės smulkių laikraštinių darbelių ir vienos kitos knygutės, nėra tiesioginis mano paskaitos uždavinys, tačiau trumpai ties juo sustosiu.

Reikšmingi visam aušrininkų nusistatymui praeities atžvilgiu yra programiniai J. Basanavičiaus žodžiai, kuriuos jis parašė pirmajame „Aušros“ įžanginiame straipsnyje (6 psl.):

„Kaip kiekwienas Žmogus atsimindamas wisą sawo gywenimo bėgi, atsižiurėdamas atgalios mato ir numano, kas jis yra buwęs ir kuomi tapęs, supranta, kokiu savo inpatibiu delei jis tapęs toks, o ne kitoks; taip ir wisa musu gimine (tauta) turetu atminti ir pažinti praėjusi laiką, kuri ira giwenus ant szios Lietuwos žemes, ir wisus laimingus ir nelaimingus atsitikimus, kurie sziokiu ar tokiu budu padare musu giminę tokią, kokią szendie regime ir pawede ję tiems wargams, kuriuose mes giwename... Musu tad ipatingiausias ir didžiausias rupestis bus — duoti pažinti musu broliams Lietuwoj nusidawimu senowes gadines ir weikalu musu garbingu sentewiu, kuriu darbus ir tewiszkes meilę užmirszę nežinome mes patis, kuriu tewu esame sunus bei nepoczei (anukai, waiku waikai). Jei kožnas geras ir patogus sunus guodoja sawo tewus ir tewu tewus, tai ir mes, Lietuwei, szios gadines turime sekti pawizdi geru sunu senowes Lietuwos; todelei pirmiu pirmiausei turime pažinti juju senowiszką givenimą, budą, dabą ir tikibę, juju darbus ir rupesczius; nes ju giwenimą pažinę, pažinsime geriaus juos, o juos pažinę ir patis pasižinsime“.

Šitie programiniai žodžiai „Aušroje“ buvo su kaupu vykdomi. Jau „Varpas“ 1893 m., minėdamas „Aušros“ pasirodymo dešimtmetį, labai apgailestaudamas (1893 m., 81 psl.) be kitko, kad Daukanto istorija, prakilnios ir moksliškos bei lingvistiškos vertės darbas pasilikęs rankraštyje, rašo, jog pradedant lietuvių „krutėjimą“ per maža buvo sujudinti ir pakelti tėvyniškus lietuvių jausmus, „reikėjo dar parodyti, kad Lietuva, nors šiandien nusmelkta, nustelbta dvasiškai, po įtekme svetimtaučio jungo“, turi savyje jėgų. „Tos dvasiškos Lietuvos spėkos pasireiškė, ypač praeityje“. Visa serija etnografiškai-istorinių straipsnių „Aušroje“ turi tikslą parodyti didelę lietuvių kultūrą praeityje, žymią jų kilmę. Dauguma jų parašyti J. Basanavičiaus. Straipsnyje „Lietuvos Dunojus ar lotyniškas Danubius“ parodyta, kad lietuviai, prieš ateidami į dabartinę Lietuvą, gyvenę apie Dunojų ir vadinęsi graikų ir romėnų raštuose trakais. Čia jau formuojasi tokia Basanavičiaus teorija apie trakiškai-frygišką lietuvių kilmę iš Trakijos, kuri vėliau tapo jo gyvenimo svajonė ir jo mokslo tikslas. Jai, tikram mūsų tautinio romantizmo padarui, padėjo

Basanavičius geriausias savo mokslines jėgas; jis tvirtai tikėjo. kad jam pasiseks visus lietuvius ja įtikinti, ir mirė savo darbo neužbaigęs. Toji teorija, kildinanti lietuvius iš garbingos trakų-frygų tautos, turėjo parodyti, kad tūkstančius metų išlikusi gyva sunkiausiose gyvenimo sąlygose, dabar lietuvių tauta nebegali išnykti...

Kitame „Aušros" straipsnyje „Iš priežasties atradimo rašyto akmens" norėta parodyti, kad lietuviai jau gilioje senovėje turėjo savo rašmenis, o straipsnyje „Kulti trypti" autorius norėjo parodyti, kad patys lenkai iš trakų yra išmokę žemę dirbti. Kituose straipsniuose „Apie kun-ščių vardus", „Apie senovės lietuvių pilis", „Debesų išsklaidymas", „Lietuviai kitą gadynę ir šiandien" vėl duota apie garsią praeitį faktų (Varpas, 1893, 84 psl.). Stengdamiesi paminėti naujus svetimųjų (a la Schleicherio) raštus apie Lietuvą, aušrininkai pavyzdžiais norėjo įrodyti, kad „Lietuwei lenktu galvas prieš patogią, szulnią, dailią, neiszpasakytinai seną lietuviszką savo garbingu sentėwių kalbą" (Aušra, 1885, 43 psl.). Kitur vėl įrodinėjama, kad Kasciuška buvo lietuvninkas (Aušra, 1883, 137 psl.), neužmiršti ir praeities rašytojai, — istorikai, literatai, — Donelaitas, Poška, Strazdelis, Daukantas ir kiti; net korespondencijos ir laikraščių santraukos istorijos prisisunkusios, vis besistengiant kalbėti apie garbingą senų senovę, didžiųjų kunigaikščių laikus. Šitaip mėgina dažnas aušrininkas rašyti apie tą praeitį, daryti savo išvadų. N. Akelaitis, pvz., įrodinėja, kad apie Kauną jau pasakojąs Herodotas (Aušra, 1885, 209 psl.), Šliūpas ir Basanavičius, sekdami Daukantu, irgi siekia išaiškinti lietuvių senąją ir garbingąją istoriją. Toji istorija tarnavo palyginimui, šviesi Lietuvos praeitis buvo gretinama prie skurdžios dabarties. Šitaip žvelgiant ir nusikreipiant veidu į praeitį, visai panašiai, kaip lenkų ir ypač čekų tautoje, vystėsi lietuvių atgimimas. Akivaizdoje dabarties sunykimo visi bus skatinami dar labiau garbinti praeitį, kuri jau buvo išnykusi. 1904 m. leisdamas savo veikalo „Lietuvių tauta senovėje ir šiandien" I-jį tomą, dr. Jonas Šliūpas rašo: (Lietuvos) „Istorija — gi mums suteikia drąsa į gyvenimą, padilgina tautos pajėgas, įkvėpia pasitikėjimą į ateitį, sudrutina idealus savistovumo ir nepriegulmybės nuo svetimtaučių persvaro ir valdžios" (3 psl.). Po šitokia parole patriotiškai, bet kartu ir gana populiariai, mėgėjiškai yra parašytas Šliūpo tas trijų tomų veikalas. Toks iki pat XX amžiaus pradžios ir iki šių dienų besitraukiąs diletantizmas, su ta pačia pragmatiškai-didaktine tendencija, kuri labai toli nuo genetinės istorijos laipsnio, yra dar ir dabar pastebimas Lietuvos istorijoje.

Ano meto sąlygose tai buvo *pateisinama*. Tautinis atgimimas atėjo per praeities garbinimą, per istoriją. Įdomu pastebėti: nors lietuviai „Aušros" gadynėje jau aiškiai *skyrėsi* nuo lenkų, tačiau lenkų veikalai, kuriuose buvo garbinama lietuvių praeitis, su dideliu uolumu buvo skaitomi. Negaliu plačiau ties tuo dalyku sustoti, bet paminėsiu didelę

Kraševskio reikšmę. Ką Narbutas buvo plačiai išdėstęs savo mokslo veikale, supoetino ir išpopuliarino Juozas Ignas Kraševskis. Savo trilogijoje „Anafielas", ypač „Vitolo raudoje" ir „Vytauto žygiuose", su didele meile vaizdavo lietuvių praeitį. Todėl jo raštai pasidarė ilgam laikui mūsų atgimstančios inteligentijos tvirtu sąmonės turtu. Kam iš jų nedarė įspūdžio ištisa „Vitolo rauda", kur ilgoje poemoje, remiantis Narbuto duomenimis, apdainuota meilės deivė Milda ir jos švelni meilė sūnui Vitolui? „Aušros" pirmajame numeryje, kuriame ypač gausu medžiagos apie praeitį, tąją „Vitolo raudą" recenzuodamas, Jurgis Mikšas sako: „kas grikonams Odisėja su Ilijada, Rimijonams Eneida, židams senasis testamentas, krikščionims naujasis testamentas, tai mums kaipo Lietuwiams, szita giesmė Witolo rauda" (I, 18 psl.).

Ne kokius mokslo veikalus išstudijavę, bet prisiskaitę Kraševskio mitologijos ir garsios praeities duomenimis nuspalvintų raštų, kurie nukreipti net prieš lenkus, lietuvių inteligentai ėmė savarankiškiau galvoti. Štai vėl matyti, kaip toji praeitis, nors ji didaktiškai-pragmatiniu būdu dėstoma, turėjo didžiulės reikšmės atgimimui. Dar reikėtų tiksliau tą praeities vaidmenį įvertinti. Ne kritiška ir autentiškais faktais nublankinta mokslinė istorija, o toji konkretizuota ir romantiška bei mitologinė praeitis su savo „dievaičiais", su legendomis ir mitais turėjo daug reikšmės atgimstančiai lietuvių visuomenei. Ji buvo ilgam giliai įsiskverbusi į tos kartos smegenis. Kuris iš aušrininkų nesidomėjo ta praeitimi, lietuvių mitologiją? Basanavičius jos neišleido iš akių per visą gyvenimą ir ja žavėdamasis buvo ėmęs teigti, kad krikščionybė, sunaikindama tą brangų lietuvių dvasios turtą, pakirtusi ir jų galybės jėgas, o Jonas Šliūpas prieš šešerius metus išleido plačią lietuvių „mythologiją" ir turinio atžvilgiu parašytą anoje XIX amž. dvasioje.

Nuo „Aušros" ideologijos daugeliu atžvilgių, kaip žinome, nutolo „Varpas", iškeldamas jau pozityvesnius ir praktiškesnius šūkius, tačiau ir jo skiltyse aušrininkiška praeities garbinimo kryptis aiškiai apčiuopiama. Nors „Varpo" programiniame žodyje visai nieko nebepasakyta apie istoriją, tačiau jos gana gausu iš pat pirmųjų numerių. Štai per dešimtį numerių eina Jono Vincaičio, t. y. Staugaičio iš Stadnickio ir Wolffo sulietuvintas darbas apie Algirdą ir Kęstutį. J. Bitaitis duoda ištisą eilę straipsnių iš Lietuvos archeologijos net su daugybe iliustracijų, parafrazuodamas Daugirdo ir kitų tyrinėjimus. Dažnai polemikoje su lenkais griebiamasi istorijos. Štai strp. apie „sulenkėjusius lietuvius" tiems, kurie įžeidžia lietuvių tautos garbę teigdami, jog „mūsų kalba „mužikiška"," atsakyta: „Ta kalba kalbėjo mūsų didis Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Biruta ir didis Vytautas galingiausias Viešpats savo laiku". Kitam strp. („Už ką mes lenkams turime būti dėkingi arba nedėkingi") padarytas pagrindinis atsiskaitymas su lenkais dėl krikšto, kuriuo jau prieš 1385 m. daug

buvę rūpintasi Lietuvoje; o dėl unijos, pasiremiant Bobrzyńskiu, įrodinėjama, kad unija Lenkiją, o ne Lietuvą išgelbėjo nuo pražūties. Su ne mažu kalbiniu ir istoriniu aparatu autorius įrodinėja, kad lenkai istorijoje nedavė nieko lietuviams nei kultūriško, nei dvasiško, todėl ne lietuviai privalo būti dėkingi, bet lenkai. Kur tik „Varpe" polemika, kur rašoma „pro domo sua" — vis griebiamasi istorijos. Ta polemiška Lietuvos istorijos tendencija, akivaizdoje lenkų istoriografijos, nėra išnykusi iki pat šiol. Aniems laikams ji buvo tikslinga ir suprantama. Mokslo tokiuose straipsniuose nė nereikia žiūrėti (pvz., dar 1894 m. „Varpe" per kelis numerius įrodinėjama rusiškųjų plotų lietuviškumas tokia abejotina filologija: Vitebskas nuo vyti, Pinskas nuo pinti, Drutskas — nuo drūtas, Smolenskas — nuo smala etc.), tačiau visi tie dalykai mums parodo aiškią kryptį.

Jei lenkų lietuviams palankūs istorijos ir literatūr.-istoriški veikalai periodikoje būdavo verčiami ar palankiai recenzuojami, tai su dideliu nepasitikėjimu būdavo sutinkami kritiški lenkų išvedžiojimai apie senąją praeitį. Štai, pvz., Mierzyńskio gausių darbų išvedžiojimai, kurie negailestingai ir drąsiai griovė tą apie senąjį lietuvių kultą susidariusį vėlyvą romantizmą, — lietuviai neturėję tikrų šventyklų, nepažinę antropomorfiško pavidalo stabų, neturėję tos garsiosios trejybės nei pažinę dvasininkų hierarchijos su galinguoju krivių-krivaičiu, — lietuvių šviesuomenės buvo labai skeptiškai sutikti. Būgos susirašinėjimas su Tumu-Vaižgantu iš 1903 m. parodo, kad Jaunius ruošėsi rašyti aštrią stambiausio Mierzyńskio veikalo „Romovės" kritiką, kurioje „Mierzyńskis ant lietuvių prikalbėjo nebūtų daiktų... Jo darbas nieko vertas rašinys", sako Būga kitame laiške. Prikišdamas Mierzyńskiui nemoksliškumą ir tendencingumą, piktinosi ypač Būga, kad Mierz. su Brückneriu teigią, būk lietuviai neturėję šventyklų. „Mierzyńskį ir Brückneri, — rašo Būga, — už tokį melavimą ir spiaudymą faktams į akis priderėtų pavadinti tuo vardu, kuriuo jie pavardžiuoja visai nekaltą vienišį Simaną Grunau, — ir toliau Būga rašo, — Grunau nieko nepramanė..."[27] Gana aštriai prieš Mierzyńskio „Źródła" buvo pasisakęs dar 1894 m. „Varpe" V. Pietaris, pažymėdamas, kad lenkai neteisingai be paliovos skriaudžia lietuvius ir lietuvystę. Ar tai nėra toji pat linija, kurią jau taip aiškiai buvo užėmęs savo laiku Daukantas? Ir jaunas kun. A. Alekna, 1896 m. atsiliepdamas apie II-ją Mierzyńskio „Źródła" dalį „Tėvynės Sarge", nesutinka, kad lietuviai nebūtų turėję rašto, ar nebūtų buvę krivių. O recenzuodamas ten pat Latkovskio monografiją apie Mindaugą, jam plačiai primena senąją lietuvių galybę ir kultūrą su jų savu raštu.

Tačiau tie kritiški lenkų teigimai, kuriuos ano meto lietuviai taip

---

[27] Z. Ivinskis, Medžių kultas lietuvių religijoje, o. c. 155-6 psl.

kvestijonavo, nekalbant apie kai kuriuos trūkumus, turėjo būti didele dalimi vėliau kritiškesnių tyrinėtojų lietuvių istorijoje priimti.

Šituose trumpuose išvedžiojimuose mums yra šiek tiek paaiškėjusi Lietuvos istorijos raida XIX a. antrojoje pusėje. Turėjome praleisti kitą visą periodiką ir net nepaminėti Amerikos lietuvių spaudoje taip pat panašių romantiškų tendencijų, kur XIX a. gale apstu straipsnių iš Lietuvos istorijos.

V. LIETUVOS ISTORIJOS KELIAS DABAR

Koks yra ir koks turėtų būti Lietuvos istorijos kelias dabar, begalime atsakyti tik keliomis mintimis.

Kalbėti apie dabartį juo sunkiau, nes mūsų istorijos mokslas, jei taip galima pasakyti, mažai standartizuotas, nematyti standartinių veikalų — daugiau tik atsitiktinės studijos. Suimti tad krūvon ir charakterizuoti mūsų istorijos darbą, kada atsitiktinis kokios nors monografijos pasirodymas per metus yra didelis įvykis mūsų istorikų gyvenime, kada mes kiekvienas, betirdami tai šį, tai tą palaidai, nesistemingai, atsitiktinai, neturime dar bendros ar nusistatytos pažiūros į preitį — yra neįmanoma. Net bevartant ir daugiau parašiusių mūsų istorikų veikalus, nematyti kokios ypatingos koncepcijos. Yra tai dažniausiai nesamos lietuviškai ar visai nespausdintos medžiagos surankiojimas su plačiau nepagrįstu savu požiūriu, ar svetimus autorius beskaitant kilusiais samprotavimais. Gyvename, galiu sakyti, epigonišką Lietuvos istorijos laikotarpį, kur dar neatsiranda vienos pranašesnės ir autoritetingesnės galvos, sugebančios nubrėžti artimiausio dešimtmečio Lietuvos istorijos kelią. Kol to nėra, negali būti vieningumo tyrinėjimuose, ir toliau bus einama ta pačia vaga, kur vienas užklius už vieno klausimėlio, kitas atsitiktinai už kito, ir ties jais krapštysis. Nėra taip pat dar jokios mūsų istorijos filosofijos. Mūsų naujosios istoriografijos, rodos, pats svarbiausiasis uždavinys buvo, atsikračius nuo mėgėjiško prieškarinio diletantizmo ir naivių romantikų galvojimų — atpalaiduoti Lietuvos istoriją nuo svetimųjų įtakų, kurias yra jos praeities sąskaiton pareiškę kaimynų tyrinėtojai. Dažnai mūsų pokarinių darbų įvaduose yra tokie posakiai: rašė iš Lietuvos istorijos veikalų rusai, rašė — lenkai, rašė — vokiečiai ir vis turėjo savo tendencijų, o mes norime paimti savo požiūriu. Nėra tai kažkokia originali mintis, nors mes ją vis akcentuojame. Jau Dionizas Poška piktinosi svetimųjų iškraipymais. Lenkai įrodinėję, kad Lietuva yra gyvenama sarmatiškų tautų pabėgėlių, taigi priklausanti Lenkijai; net toks Naruševičius daugelyje vietų lietuviams, žemaičiams, prūsams teikiąs barbarų, laukinių, niekšų, plėšikų ir maištininkų vardus. Apie rusų ir vokiečių rašytojus nėsą ko ir be-

kalbėti. Poška tad tikisi, kad būsimasis Lietuvos istorijos pasaulietis atsisakysiąs nuo anų epitetų lietuvių tautai[28].

Tokis istorikas yra atsiradęs tik nepriklausomoje Lietuvoje beveik tik už šimto metų. Jis (t. y. istorikų kolektyvas) stengiasi visur pabrėžti lietuvių savitumą, jų didelį kultūringumą, suredukuoti svetimųjų įtakų dominuojančią reikšmę ir *apskritai surasti lietuvius Lietuvos istorijoje.* Šitokia tema rašydamas 1932 m., Dr. Adolfas Šapoka rimčiausiu mūsų besikuriančios istorijos mokslo uždaviniu laikė rasti ir parodyti lietuvius Lietuvos istorijoje[29]. Tai esąs skubus ir neatidėliotinas reikalas, nes jau ir dabar daug kas mūsų istorijoj neberandąs nieko, nes romantiškasis idealizmas nublukęs ir nebesą ko griebtis.

Šitas darbas iki šiol daugeliu atvejų buvo negatyvaus pobūdžio. Pirmiau reikėjo paneigti kitų (svetimųjų) aiškias tendencijas, sugriauti jų pažiūras. Ir mūsų naujoji istoriografija, — žinoma, jau žymiai moksliškesnėje plotmėje, — turi eiti ta senąja polemiška linkme. Polemiškas charakteris nėra išnykęs iki pat šių dienų. Be abejo, susekti lietuvių individualumą ir jį pakankamai aiškiai nustatyti mūsų istorijoje yra rimtas uždavinys, tačiau iš ikišiolinio darbo nematyti, ko mes siekiame Lietuvos istorijoje, nes niekas nėra aptaręs, kokia turėtų būti Lietuvos istorijos programa, nei nusakęs, kokia yra mūsų istorijos prasmė.

Jeigu dabar mūsų uždavinys yra praeityje ieškoti lietuvių tautos, kiek ji kaip atskiras vienetas pasireiškia, tai iš kitos pusės esama tam tikro pavojaus, kad gali būti nueita ir į kraštutinumus. Mes, pvz., su šypsniu veide skaitome diletantiškus samprotavimus didelio leidinio „Akty Vilenskoi archeografičeskoj komissij", kur ypač įžangose ir ypatingu aktų parinkimu leidėjai rusai nuolat stengėsi pabrėžti Lietuvos rusiškumą. Tokius išvedžiojimus mes vadiname aiškia rusiška tendencija ir juos atmetame; tačiau ir mums, besistengiant eiti tos antitezės keliu, dedant pastangų apčiuopti savitą lietuvių gyvenimą, atsiranda pavojaus jį perdėti arba įžiūrėti jį ten, kur jo nėra buvę. Mažų tautų istorijoje, ilgai gyvenusių po svetimu jungu, ir dabartyje pavojų apsuptų, vis nuolat reikia žvalgytis ir dabar į savo praeitį, ypač jei ji garbinga, — kelti savo sąmonę praeities vaizdais. (Ta kryptimi, rodos, paprastai ir eina mūsų spauda, kariuomenė, šauliai). Bet šalia patriotinio momento turi būti nepamirštamas ir istorinės tiesos reikalavimas. Jau Tadas Čackis pastebi, kad istorikas turįs viename altoriuje smilkyti ir tiesos dievybei ir protėvių vėlėms, bet tuos smilkalus reikia tinkamai suderinti, kad jie būtų ilgos ir patvarios vertės ir kad, aiškiai besmilkinant vėlėms, nebūtų paaukotas tikrovės turinys.

Įdomus čia mums gali būti čekų tautos ir jos istorijos pavyzdys, nes čekų tautinio atgimimo ir jos naujausios istorijos kelias buvo panašus.

---

[28] V. Maciūnas, Lituanistinis sąjūdis, o. c. 178 psl.
[29] „Naujoji Romuva", 1932 m., 482 psl.

Žymusis jų istorikas Juozas Pekažis, 1937 metais miręs, yra laikęs reikšmingą paskaitą „Čekų istorijos prasmė", kuria man teko naudotis vokiškame vertime („Der Sinn der tschechischen Geschichte, 1937). Apžvelgdamas visą čekų istorijos vystimąsi nuo Palackio — jų istorijos tėvo — per Gollio mokyklą iki šių dienų, jis instruktyviai išaiškina tiems, kurie čekiškumą buvo kėlę į padanges, kad čekų istorijos charakteris ir jos vystymasis yra stipriame vakarų Europos dvasios ir jos įtakos poveikyje. Tas atgimimo istorikas Palackis, vokiečių Ludeno mokinys, pas kurį buvo studijavęs ir Johannes Voigtas, buvo davęs čekų istorijai tokią prasmę, kad čekai, kaip kultūringiausi slavai, berods, kultūringesni už pačius germanus, savo demokratijoje buvę laisvės, taikos ir gėrio atstovai, kai tuo tarpu germanai atstovavę jėgai, priespaudai, feodaliniam pasauliui — čekų istoriją sudarę tų dviejų jėgų kova, ir Baltojo kalno mūšis Palackiui reiškęs pirmykščios čekų kultūros žlugimą. Prieš tokią čekų istoriosofiją Pekažis ypač užakcentuoja, kad šitoks čekų ir jų pirmykštės kultūros aukštinimas dabartinės čekų istorikų generacijos yra jau kitokis. Jis ypač teigia, kad daug tos čekų kultūros pradų yra atėję iš užsienio. Pekažis pasako, kad čekų tautos istoriją sudarė ne vien tik kova su germanizmu, kaip norėjo manyti Palackis, bet taip pat įsigyvenimas į pažangesnių germanų ir romanų laimėjimus, pasidavimas jų įtakai, pasisavinimas jų kultūros produktų. Tai esąs svarbiausias veiksnys, reikšmingiausias čekų istorijos faktas; ir gana didelė reikšmė yra priskiriama vokiškajam veiksniui. Čia negalime plačiau tų įdomių Pekažio minčių pacituoti, tačiau iš jų aišku, kad negalima imti tautos praeities ir jos istorijos izoliuotai, ypač kai Europa turėjo sudaryti *vieną kultūrinę bendruomenę*. Ieškoti tautos savitumų dar negali reikšti paneigti svetimas įtakas, kurias, žinoma, svetimieji nori matyti dominuojančias ir jas pertempti. Užtenka, pvz., tik peržvelgti Antanavičiaus monografijos koncepciją, kur net Gedimino valstybė išeina labai rusiška. Su tokiomis tendencijomis lietuvis istorikas nesutiks, bet jis turi stygą ir nepertempti.

Man jau ne kartą buvo atėjusi mintis, ir skaitant Pekažio paskaitą dar labiau pasitvirtino, kad Lietuvos istorija yra imama paprastai labai izoliuoti nuo visuotiniosios, kad nepaisomos sąsijos su pasauline istorija. Paprastai Lietuvos istorija išeina lyg kokia sala visuotinės istorijos jūroje. Bet, taip siaurai jos objektą suprasdami, mes galime susiaurėti ir, visur norėdami matyti tik lietuvius, neišlaikyti reikiamos pusiausvyros; yra pavojaus tiesiog lyg kokiuose giliuose šuliniuose užtrokšti savo tyrinėjimuose. Daugybė nuostabių saitų jungia net pagoniškąją Lietuvos istoriją su krikščioniškąja Europa. Kryžiaus karus, kurių vaidmuo toks didelis mūsų istorijoje, ordiną ir jo struktūrą, kuris tiek daug svėrė didž. kun-ščių užsienio politikoje, galime gerai suprasti tik pažindami vidurinių amžių kryž. žygių ideologiją ir apskritai jų dvasią. Net XIII-jam amžiui, kurio

Mindaugo laikams monografijų netrūksta, priėjus prie tų laikų ne izoliuotai, bet platesniu visuotinės istorijos akiračiu, galima daug nauja surasti. Ir, šitokiu keliu einant, Stakausko monografijoje „Lietuva ir Vakarų Europa XIII a.“ yra duota daug naujų aspektų. Tik artimai susieti su Vakarų arba Europos istorija bus labiau pažinti XIV ir XV amž. laikai. Jeigu mūsų istorijos vadovėliai yra izoliuoti, be jokio susiejimo su visuotinąja istorija, tai to neturi būti tyrinėjimuose. Daug tokių saitų su visuotinąja istorija ypač reikia XVI—XVIII amžiuose. Tiesa, apie tuos laikus maža rašyta, bet paprastai laikytasi tik mūsų horizonto, be platesnės perspektyvos. Dažnai mes ir savo atgimimą, Lietuvos atstatymą, vasario 16 d. akto genezę aiškinamės, pasitenkindami tik tuo, ką galvojo, ką jautė ar kokias aspiracijas turėjo mūsų tautiečiai, visai neįstatydami tų faktų į tarptautinės politikos ar istorijos rėmus ir imdami juos labai siaurai ir izoliuotai.

Tokis Lietuvos istorijos *sinchronizavimas* mums išaiškintų dar eilę klausimų, ypač kunigaikščių gadynėje, ir iškeltų naujų problemų. „Tik jungiant Lietuvos praeitį su Vakarais ir Rytais mūsų istorija darosi įdomi ir ryškėja jos gili prasmė. Mūsų istorijos mokslo yra uždavinys ištirti ir iškelti tą tarptautinės reikšmės vaidmenį, kurį suvaidino lietuvių tauta, užėmusi savo praeitimi poziciją tarp šių dviejų skirtingų ir nuo senai sau priešingų pasaulių“[30]. Mano nuomone, tai turėtų duoti naują kryptį mūsų Lietuvos istorijos moksle.

Trumpai charakterizuojant mūsų esamą istorijos kryptį, reikia pasakyti, kad ji iš romantizmo prieglobsčio dar nėra visiškai išsilaisvinusi. Ji dar yra pusiau pragmatiška. Jei XIX a. mūsų mėgėjai į istoriją ėjo jų laiko aktualių interesų vedami, tai buvo tikslinga. Tada buvo taip pat naudinga viskas, kas tik randama prieš lenkus, kur tik pasireiškė lietuvių separatizmas, kurį vis reikėjo užakcentuoti, nes reikėjo nuo lenkų atsiskirti.

Istorija turėjo būti vertinama tuo pagrindiniu mastu. Iš čia ėjo tendencija viską atleisti Vytautui ir jį garbinti, tačiau nieko nedovanoti Jogailai, ir tai todėl, kad pirmojo pastangos ir kovos sutapo su tautinėmis vėlyvų palikuonių aspiracijomis, o antrasis buvo įstatęs Lietuvos kunigaikštystę į jai vėliau pragaištingą kelią. Kad tos Vytauto aspiracijos buvo kitų interesų vedamos, kad Jogailos vertinimas turi būti padarytas iš ano laiko pasiimtu mastu — niekam tada negalėjo rūpėti. Šitas tautiškai politiškas ir romantiškas požvilgis į mūsų praeitį yra tautiniame atgimime suvaidinęs savo didelę rolę. Bet iš dalies tos pačios sąvokos kursuoja ir dabar, ypač visuomenėje. Žinoma, čia prisideda ir mūsų grožinė ar dailioji literatūra, kuri dažnai be jokio *istorinio fono,* išskyrus, berods, K. Puidos Magnus Dux, sudaro visuomenėje, istorijos tyrinėjimų mažai skaitančioje, klaidingas sąvokas.

---

[30] J. Stakauskas, „Nauj. Romuva“, 1936 m., 779 psl.

Jei visuotinioji istorija pas mus neturi, rodos, kitų uždavinių, kaip tik perteikti Vakarų Europos mokslo rezultatus, tai Lietuvos istorija turi kurti. Iki šiol tos kūrybos yra buvę labai maža. Mes nepajėgiame iki šiol ryškiai atsipalaiduoti net nuo lenkų, kurie, ar mes norime ar nenorime, tyrinėja Lietuvos istoriją, t. y. Magni Ducatus Lithuaniae praeitį, žinoma, savo tyrinėjimams duodami kitus uždavinius. Kadangi jie nei iš savo šaltinių rinkinių, nei iš monografijų iki šiol kunigaikštystės nebuvo išskyrę, tai mes dar daug turime naudotis jų produktais, pasitenkindami tik savais samprotavimais.

Kuriant Lietuvos istoriją, — čia nebegaliu nurodinėti plačiau konkrečiai problemų, į ką mes turėtume dėmesį kreipti, — mums reikia atsisakyti nuo tos pragmatiškai-didaktinės minties, kuri „stiprybę semti iš praeities“ dominavo iki D. karo. Mūsų istorija turi būti pakelta į moksliškai suprastos genetinės istorijos laipsnį. Rimtas mūsų istorijos uždavinys yra sau pasigaminti platesnį sisteminį kursą. Klaidinga pažiūra, kad tik prirašius daug monografijų, lyg kokių plytelių statiniui — būtų galimas statyti Lietuvos istorijos rūmas. Visi didieji ir tautiškieji istorikai buvo padėję nuo sisteminių kursų. Palackis, Narbutas, Voigtas, net mūsų Daukantas rašė istorijos kursus, kurių mes nedrįstame rašyti. Tiesa, gali būti daug nukrypimų, netobulybių, bet tada būtų kitiems rimčiausia proga papildyti, atitaisyti. Tokiu būdu išsidirbtų tam tikra pažiūra į mūsų istoriją, atsirastų perijodizacija.

Iki šiol jau nemaža buvota didžiųjų kun-ščių gadynėje; išskyrus Algirdą, jau visi svarbieji kun-ščiai turi savo monografijas, kai kurie net po porą, tačiau nieko nėra Kazimiero laikams ištisai pusei šimtmečio, lygiai taip pat visai apleisti paskutinieji trys gediminaičiai. Kad pounijiniai laikai apleisti taip pat, seniai visi žinome, tačiau čia jau šis tas daroma. Prof. Lappo, o iš lietuvių A. Šapokos, yra jau įvertinta svarbiausia Lietuvos istorijos problema — teisiniai Lietuvos ir Lenkijos santykiai po 1569 m., atpalaiduojant Lietuvą nuo subjektyvių lenkiškų patriotinių prejudicijų. Bet iki 1569 m. unijos istorija, nors ir yra bandymų, mūsų neištirta. Čia dar reikalingas Haleckio darbui antidotas. Teisingai yra pastebėjęs J. Matusas: kad ir labai garsiais svetimais mokslininkais mūsų istorikas negali pasitikėti. Bet neužtenka, svetimųjų darbus perkratinėjant, tik praeinamo įspūdžio ar samprotavimų. Daug dar turime svarbių seniausios istorijos klausimų. Tarpe jų rimčiausias etnografinių sienų ir protėvynės klausimas. Ribos rytuose, šiaurėje, vakaruose, pietuose XIII—XV amž. — svarbi mūsų praeities problema. Pilių ir istorinių vietovių lokalizavimas, apgyvendinimo eiga yra taip pat, su mažom išimtim, neliečiami „Tabu“.

Pas mus daugybėje klausimų ne tik patys faktai dar nėra ištirti ir nustatyti, bet net nepaskelbta medžiaga tiems faktams nustatyti, ypač XVI—XVIII amž. Čia vėl nėra jokio plano. Todėl daugelyje sričių pir-

ma dar reikia atlikti didelis prirengiamasis darbas, kad būtų galima prieiti prie galutinio, aukštesniojo istorijos tikslo.

Iki šiol dažnai temas apspręsdavo parolė užsiimti tik tuo, kas momentui ar politikai gali būti naudinga, bet šitokia kryptimi ilgalaikių vertybių negalima sukurti. Pagaliau kartais istoriko darbo uždaviniai nesiderina su momento reikalavimais. Jei mūsų istorijos mokslas bus norima paversti momento ginklu kovoti prieš svetimą propagandą, jei iš istoriko bus reikalaujama, kad jis tik įrodinėtų tai, kas politiškai gali būti naudinga, objektyvus tyrinėjimas nebus įmanomas.

Žinoma, visose kylančiose ir atsistatančiose tautose visados bus jaučiamas reikalas ištyrinėti, sukurti, pasigaminti savo praeities istoriją, nes jos pažinimas sukelia tautinę sąmonę, sudaro tautinį individualumą, duoda, taip sakant, savą fizionomiją tautai ir praeityje. Tačiau jis turi būti apdairus ir nuoseklus.

Mums reikia taip pat susiorientuoti ir esamoje situacijoje. Dažnai mūsų darbas panašus yra į prie didelės krūvos besikrapštinėjantį žmogelį, kuris nemato, kas yra anoje jos pusėje. Gal panašių samprotavimų akivaizdoje prieš 7-rius metus rašė apie mūsų istoriją ir istorikas P. Štuopis: „Bejėgiški, kuklūs, neekspansyvūs, be galios, be kūrybinės drąsos, be širdies, be meilės, be nieko, mūsų istorikai. Jie istorikai-epigonistai, amatininkai, profesionalai, buhalteriai, chronologai, dogmatikai, pedantai, popieristai“[31].

Šitokiomis atskiromis mintimis, nedrįsdamas konkrečiau ir detaliau analizuoti mūsų istorijos nepavydėtinos padėties, ir baigiu savo pastabas. Čia visai nepaliečiu Liet. istorijos, svetimųjų rašomos, ir uždavinių mokykloje, populiarizuojant ją.

---

[31] „Naujoji Romuva“, 1931 m., 470 psl.

Lenkų išleistieji Vatikano archyvo istorijos šaltiniai

Jonas Totoraitis, MIC

Lietuvos istorija, ypač vėlesniųjų laikų, yra labai susijusi su Lenkijos, labiau kaip su kokios kitos šalies, istorija, ir lenkai istorikai Lietuvos praeitį laiko dalimi savos istorijos. Dėl to ir lenkų istorinių šaltinių rinkiniuose dedamos yra žinios ir apie Lietuvą. Taip yra su visais lenkų šaltinių leidiniais, taip pat reikia pasakyti ir apie šaltinius, lenkų surinktus Vatikano archyve. Ir šituose galima rasti daug įvairių žinelių, paminėjimų, o ne kartą smulkiai ir gyvai aprašytų Lietuvos praeities įvykių. Dėl to lietuviui, užsiimančiam savo tėvynės istorija, reikia susipažinti ne tik apskritai su lenkų istorinių šaltinių rinkiniais, bet ir ypač su tais, kuriuos jie yra išleidę surinktus Vatikano archyve. Apie šituos šaltinius šiame straipsnyje ir norima duoti šiek tiek žinių.

Iš Vatikano archyvo lenkai šaltinių Lenkijos ir Lietuvos istorijai yra išleidę Krokuvoje iki šiol šešis nemažus tomus; šeštasis išspausdintas 1938 m. Jų labai smulkios ir ilgos įžangos rašytos lotyniškai. Tose įžangose yra papasakota, kada lenkai ėmė kreipti dėmesį į Vatikano archyvą, ką jie ten surinko ir išleido; aprašyti ir kai kurių šaltinių rašytojų gyvenimai. Jomis pasinaudojant, čia bus išdėstyta to viso ilgo darbo eiga.

Pirmas čia kalbamųjų leidinių tomas vadinasi: *Acta camerae apostolicae, Volumen I, 1207—1344, edidit Dr. Joannes Ptasnik, Cracoviae 1913.*

Iš jo įžangos matyti, kad lenkai labai seniai buvo ėmę kreipti dėmesį į Vatikano archyvą. Jau prie karaliaus Stepono Batoro buvo nusiųstas žmogus į Romą ieškoti žinių lenkų istorijai. Bet apie tai yra likusi tik vos žinia, ir vaisių iš to, tur būt, nebuvo jokių gauta. Vėliau išgauti iš Vatikano Lenkijos istorijai šaltinių labai rūpinosi karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis. Jo siunčiamas nuvyko į Romą vyskupas Jonas Albertrandis. Jis tenai peržiūrėjo Romos bibliotekas ir daug dalykų jose nurašė, bet į Vatikano archyvą nebuvo įleistas. Jis, būdamas Romoje, surinko labai daug istorinių žinių. Sugrįžęs į Lenkiją, savo nuorašus sudėjo į karaliaus archyvą. Po Lenkijos-Lietuvos padalinimo tas ka-

raliaus archyvas buvo išvežtas į Peterburgą. Ten kai kurie Albertrandžio surinktieji dokumentai pateko į *Monumenta Russiae,* 2 tomai, ir trečias *Supplementa,* kuriuos išleido Aleksandras Turgenevas Peterburge 1842 m.

Albertrandžio nuorašais naudojosi ir kitas istorijos tyrėjas, Mikalojus Malinauskas, kuris Vilniuje, išvertęs lenkiškai, išleido nuncijaus Pranciškaus Commendonės, buvusio prie Zygmanto Augusto, laiškus iš 1563-1564 metų, šiaip pavadindamas:

Pamiętniki o dawnej Polsce z czasów Zygmunta Augusta, zebrał Jan Albertrandy, biskup Zenopolitanski. Z rękopisów wloskich, łacinskich wytłumaczył Józef Krzeczkowski. Wiadomość o życiu Commendoniego, tudzież potrzebne sprostowania i objasnienia dodał Mikołaj Malinowski. Wilno 1847—1851, 2 tomy.

Iš to pat Albertrandžio rinkinių įvairių asmenų reliacijas ar pranešimus iš Lenkijos nuo 1548—1690 m., lotyniškai ir itališkai rašytus, dviejuose tomuose išleido Berlyne Erazmas Rykaczewskis:

Relacye nuncyuszów i innych osob w Polsce od r. 1548—1690 zebrał Albertrandy, wydał Erazm Rykaczewski, Berlin 1864.

Lenkų karalystės (1815—1830 m.) šelpiamas italas Sebastianus Ciampis Florencijoje 1834 m. išleido 3 tomus naujų dalykų iš Italijos ir Romos bibliotekų ir archyvų apie Lenkijos praeities įvykius. Leido jis ir daugiau mažesnių leidinių apie Lenkiją ir Rusiją.

Aleksandras Przezdzieckis išspausdino nuncijaus Annibalo de Capua, buvusio Lenkijoje mirus Steponui Batorui, laiškus apie interregną ir pirmuosius Zygmanto III metus, lenkiškai išvertęs:

Listy Annibala z Kapui, nuncyusza w Polsce o bezkrólewiu po Stefanie Batorym i pierwszych latach panowania Zygmunta III, przetłumaczył i wydał Aleksander Przezdziecki, Warszawa 1852.

Tas pats Przezdzieckis prikalbino Augustiną Theinerį, Vatikano archyvo prefektą, išleisti:

Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia maximum partem nondum edita ex Tabulariis Vaticanis depromta, collecta ac serie chronologica disposita ab . . . , Romae typis Vaticanis 1860—1864.

To labai didelio šaltinių rinkinio yra 4 stori, didelio formato — folio, tomai. Dokumentų duoda pradedant nuo seniausių laikų iki 1775 m. Jame yra atspausti Inocento IV laiškai, siųsti karaliui Mindaugui, ir paskui daugybė dokumentų, liečiančių Lietuvą. Jame sudėti tik parinkti dalykai, ne viskas, kas yra iš liečiančių Lenkiją ir Lietuvą žinių Vatikano archyve. Jame yra ir įvairių klaidų, ir trūkumų. Dėl to Lenkijoje buvo keliama mintis, kad reikia daryti reviziją, pataisyti, papildyti ir leisti naują, pilnesnį rinkinį. Jei kada ateityje tas jų noras įvyks, tai vis dėlto ilgai

ilgai reikės laukti, ir belaukiant Theineris dar daug metų, nežiūrint jo trūkumų, bus vertingas istorinių šaltinių leidinys.

Visi čia tie suminėtieji senesnieji šaltinių leidiniai ir rinkiniai yra išspausdinti dar prieš atidarant slaptąjį Vatikano archyvą visų šalių istorikams.

Kai popiežius Leonas XII tą Vatikano archyvą atidarė ir leido naudotis viso pasaulio mokslininkams, Krokuvos Istorijos Kolegija nusiuntė į Romą 1885 m. Dr. Vladislovą Arbrahamą ir Dr. Bronislovą Dembinskį. Sugrįžę, Abrahamas pranešė apie vidurinių amžių šaltinius, o Dembinskis apie XVI ir XVII amž. Abu parašė apie tai disertacijas.

1886 m. Krokuvos universiteto istorijos profesorius Smolka išsiuntė ekspediciją į Romą ieškoti ir rinkti istorijos šaltinių ne tik Vatikano bet ir kituose Romos archyvuose, kurių ten yra nemaža, ir apskritai kitur Italijoje. Ją šelpė lėšomis Galicijos seimas ir švietimo ministerija. Tos ekspedicijos nariai prisidėjo prie tam pačiam tikslui įsteigto Romoje Austrijos Istorinio Instituto, kuriam pirmininkavo Liudvikas Pastorius, didelės Popiežių istorijos autorius.

Tuo pat laiku iš Varšuvos universiteto nuvyko į Romą Teodoras Wierzbowskis ir savo darbo vaisių išleido: *Vincent Laures et ses dépêches, Varsovie 1887.* Tasai Laures buvo nuncijus Lenkijoje 1574—1578 m. Tą leidinį radau Vatikano archyvo bibliotekoje, lenkų skyriuje. Ir titulai, ir įžanga rašyta prancūziškai ir rusiškai. Įžangoje yra žinių apie minėtąjį nuncijų. Pranešimai rašyti italų kalba. Apie Lietuvą jame yra daug: apie Radvilus, apie Chodkevičių, Žemaičių seniūną ir Vilniaus kastelaną, apie Merkelį Giedraitį, Žemaičių vyskupą, apie Valerijoną Protasevičių, Vilniaus vyskupą, apie Eustachijų Valančių, Trakų kastelaną...

Ką surinko minėtoji Krokuvos ekspedicija apie vidurinius amžius, išleido Dr. Joannes Ptaśnik, būtent, tris tomus. Pirmieji vadinasi *Acta camerae apostolicae,* trečias *Analecta Vaticana.* I-as apima kameros aktus 1207—1344 m., II-as 1344—1366 m., III-as Lenkiją liečiančius aktus, provizijas, bylas, suplikas ir kitus panašius dokumentus iš 1202—1366 m.

Toliau, to paties pirmojo tomo įžangoje, pagal ten pat nurodytus vokiečių istorikų veikalus, aiškina įvairias vidurinių amžių pajamas, kurios ėjo į Apaštališkąją Kamerą, kas tų pajamų ar mokesčių buvo rinkikai; tie pirmieji du tomai yra, galima sakyti, kvitai ar pažymėjimai, kas ir kiek įmokėjęs ar turi įmokėti. — Pirmame tome yra tik vienas dokumentas, liečiąs Lietuvą, t. y. Nr. 214: Popiežiaus Klemenso VI bulė Gniezno arkivyskupui, atiduodant Lenkų karaliui Kazimierui dešimtines dvejiems metams panaudoti prieš netikinčius, išleista Avinjone 1343.XII.1. Tie netikintieji buvo totoriai, rusinai ir lietuviai, jie dažnai puldinėjo Lenkiją. Tas pats dokumentas yra ir Treineryje I, Nr. 605.

Antrame tome to *Acta camerae apostolicae* yra du dokumentai, kuriuose paminėti lietuviai, vienas iš 1351 m. ir antras iš 1355 m.; jais tam tikra dalis bažnytinių pajamų skiriamos Lenkų karaliui panaudoti prieš netikinčius totorius ir lietuvius, kurie susitarę dažnai puola Lenkiją. Abu tuodu dokumentai yra ir Theinerio I tome, Nr. 702, 742.

Trečias tomas *Analecta Vaticana 1202—1366, edidit Dr. Joannes Ptaśnik, Cracoviae 1914.* Tame tome sudėta viskas, kas netiko į *Acta camerae ap.* ir ką Theineris netaip uoliai buvo pasirūpinęs išleisti. Jame tilpo popiežių laiškai, bylų vedimai, supplikos ar prašymai. Reikia pažymėti, kad įžangoje yra tiek pasakyta apie *Regesta supplicationum:* jie sudaro gana žymią dalį Vatikano archyvo; prasideda 1342 m. ir baigiasi 1823 m.; iš viso yra 7011 voliuminų. Šitame, trečiajame, tome apie lietuvius yra gana daug; yra ir dokumentų, kurių nėra Theineryje.

Dar daugiau Lietuvą liečiančių žinių yra ketvirtame tome: *Monumenta Poloniae Vaticana, tomus IV continet S. A. Caligari, Nuntii Apostolici in Polonia Epistolae et Acta 1578—1581. Edidit Dr. Ludovicus Boratyński Cracoviae 1915, psl. LXXI+920.*

Jo labai ilgoje įžangoje yra daug įdomių ir žinotinų dalykų.

Nuncijai Lenkijoje ėmė nuolat gyventi nuo vidurio XVI šimtmečio ir visada būdavo, iki Lenkija su Lietuva žlugo. Jų laiškai ir įvairūs pranešimai sudaro 600 voliuminų ir Vatikano archyve turi ypatingą pavadinimą — *Nunziatura di Polonia.* 50 pirmųjų jos tomų aprašė prof. B. Dembinskis: *Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich* (Archivum Collegii Historici, t. IV, Cracoviae 1886). Visus XVI amžiaus tomus aprašė *E. Šmurlo, Rossija i Italija, Sbornik istoričeskich materijalov i izsledovanii, kasajuščichsia snošenii Rossii i Italii, t. II, Peterburg 1908.*

Toje pat įžangoje yra suminėti pirmi Lenkijoje buvusieji nuncijai:

1-as nuncijus, *Aloisius Lippomanus,* nuo 1555 m. iki 1557 m. sausio mėn. Nunciatūroje *di Polonia* apie jį nieko nėra. Jo laiškų nuorašų surankiojo Albertrandis ir, kaip aukščiau minėta, lenkiškai išvertęs išleido Rykačevskis.

2-as, *Camillus Montuotus,* nuo 1558 m. rudens iki 1559.IX.16. Jo laiškų yra išleista labai mažai: vienas raštas Rykačevskio ir vienas Theinerio.

3-as, *Berardus Buongiovanni,* 1560—1563 m. Beveik visi jo laiškai išleisti Theinerio ir kai kas lenkiškai Rykačevskio.

4-as, *Johannes Franciscus Commendonus,* 1563—1566 m. Jo laiškus, lenkiškai išverstus, išleido minėtasis Malinovskis iš Albertrandžio nuorašų. Daug laiškų, jam siųstų lenkų ponų, išleido Teodoras Wierzbowskis rinkinyje *Uchansciana* I ir IV tome. Daug yra jo laiškų nespausdintų ir neprieinamų.

5-as, *Julius Rogerius*, 1566—1568 m. Sugrįžęs į Italiją, jis parašė reliaciją apie Lenkiją; ji yra lenkiškai išversta ir išspausta minėtame Rykačevskio leidinyje.

6-as, *Pincentius a Porticu*, nuo 1568 m. buvo Lenkijoje iki Zigmanto Augusto mirčiai ir interregno laiku iki seimui, kuriame buvo išrinktas karalium Henrikas Valezas; išvyko iš Lenkijos drauge su kardinolu Kommendonu, kurs buvo atsiųstas pas karalių Zigmantą Augustą, baigiantis 1571 m., ir kurs po išrinkimo Henriko Valezo grįžo atgal į Romą. Jo laiškų yra Nuncijatūros di Pol. pirmame ir šeštame tome. Jų dalis išspausta Theineryje, dalis Turgeneve (Mon. Rus. I tome) ir dalis Wierzbowskio *Uchansciana* IV tome.

Šitų šešių nuncijų, buvusių prie Zygmanto Augusto, laiškai, kaip matyti iš to, kas čia pasakyta, yra išleisti su trūkumais, ir tai ne visi. Jų yra dar arba visai nežinomų, arba likusių Romoje tik fragmentuose. Šituos rankioti būtų ir labai sunku, ir brangu. Dėl to lenkų ekspedicija tą darbą atidėjo ateičiai.

Lenkų ekspedicija nukreipė savo dėmesį į nuncijų laiškus, rašytus Stepono Batoro laikais ir beveik be trūkumų likusius Nuncijatūroje di Pol., tai yra į tuos, kuriuos iš Lenkijos siuntė į Romą *Vincentius Laureus, Johannes Andreas Caligarius, Albertus Bolognetti.* Tuos visus Theineris savo didžiame leidinyje visai praleido. Nuncijaus Laureo, kurs nuncijum buvo paskirtas dar gyvam esant Zygmantui Augustui, bet atvyko į Lenkiją jam jau mirus, ir kurs savo pareigas ėjo prie Stepono Batoro, iš 1574—1578 metų yra beveik visi laiškai likę ir, kaip aukščiau minėta, išleisti Teodoro Wierzbowskio Varšuvoje 1887 m. Kai atvyko lenkų ekspedicija į Romą, jie jau buvo atspausti. Dėl to ji tais Laureo laiškais nė nemėgino užsiimti, tik griebėsi Kaligaro ir Bolognetto laiškų.

Krokuvos istorikų kolegija nutarė, kad tų dviejų nuncijų aktai būtų surinkti ir išleisti ne tik vieni, bet su jais drauge ir įvairūs to laiko laiškai ir aktai, iš kurių būtų aišku santykiai tarp Lenkijos ir Romos Kūrijos. Dėl to ekspedicijoje rinko medžiagą ne tik iš Nuncijatūros di Pol., bet ir iš įvairių Vatikano archyvo skyrių, taip pat ir iš kitų Romos, Italijos ir apskritai Europos archyvų. Buvo surinkta ir Possevino laiškų, nors jų buvo spausta Turgeneve, Theineryje, Rykačevskyje ir Pierlinge (*Documents inédits sur les raports du Saint Siège avec les Slaves, Paris 1887).*

Surinktoji medžiaga buvo pavesta išleisti Dr. Liudvikui Boratynskiui, ir jis nuo 1911 m. iki 1913 m. išspausdino čia kalbamąjį ketvirtą tomą. Jo ilgoje įžangoje aprašytas yra ir Kaligario gyvenimas su ypatingu straipsniu, ką jis veikė Lenkijoje, kur išdėstyta yra protestantizmo padėtis Lenkijoje ir Lietuvoje. Pats Kaligaris buvo Vilniuje, jo auditorius Tarquinius Peculus, vyskupui Merkeliui Giedraičiui prašant, vizitavo Žemaičių vys-

kupiją. Suprantama savaime, kad tame ketvirtame tome apie Lietuvą ir Lietuvos ponus yra kalbama daug.

Tolimesnį surinktos medžiagos spausdinimą sustabdė Didysis karas, ir, be to, mirė Boratinskis, kurs ekspedicijos darbuose, berenkant jai medžiagą, buvo pasižymėjęs ypatingu uolumu. Dėl to penktasis tomas iš spaudos išėjo tik po ilgos pertraukos. Jo pavadinimas yra šioks:

Monumenta Poloniae Vaticana, tomus V, Alberti Bolognetti Nuntii Apostolici in Polonia Epistolae et Acta 1581—1585, a Ludovico Boratynski collecta, Pars I 1581—1582. Edward Kuntze et Czeslaw Nanke edidere Cracoviae 1923—1933, psl. LXIII+748.

Ilgoje jo įžangoje vėl yra įdėta daug žinių, į kurias reikia kreipti dėmesį. Yra joje paminėta, kad aktų, liečiančių Lenkiją pirmoje pusėje XVI amžiaus, yra kituose Vatikano archyvo skyriuose, būtent, Germanijos nuncijatūroje (nuo 1515 m.), Frankogallijos (nuo 1517 m.), Helvetijos (nuo 1532 m.), Lusitanijos (nuo 1535 m.), Flandrijos (nuo 1553 m.).

Antra žinia liečia Nuncijatūros di Pol. tyrimą. Tas tyrimas truko dešimtį metų ir, pradėjus nuo vidurio XVI a., yra privestas iki antrai pusei XVII a. Nuorašus ir ištraukas rūpestingai rinko ir krovė į vadinamas „Romos tekas“ Krokuvos Mokslų Akademijos istorikų skyrius ar kolegija. Iš tų savo rinkinių istorikų kolegija, kai ką išėmusi, 1896 metais išleido atskirą tomą, pavadintą *Analecta Romana,* kurs yra XV tomas šaltinių rinkinyje *Scriptores Rerum Polonicarum.* Jame yra Lenkijos aprašymai iš XVI a. Tarp jų svarbiausi — tai Pauliaus Emilijaus Giovanninio, antrojo sekretoriaus prie nuncijaus Kommendono (1565 m.), ir Horatijaus Spannochijo, Bolognetto sekretoriaus, reliacijos. Spannochijo reliacija rašyta po kardinolo Bolognetto mirčiai ir daug kalba apie Lenkijos ir Lietuvos Bažnyčios dalykus. Tuose aprašymuose galima rasti žinių ir apie Lietuvą. Viename yra įdėtas ypatingas skyrelis apie Lietuvą (172—174 psl.). Jame paminėta, kad atkampiose vietose buvo dar žemaičių, garbinančių saulę, mėnulį, žalčius, aukštus medžius ir miškus. Kitas jame pabrėžtinas dalykas — tai liudijimas apie lietuvių kalbą. Kad jis eina iš vidurio XVI a. ir yra įdomus, jį čia reikia visą duoti:

Lingua Lituanica a Russica et Polonica diversa est, sed harrim commerciis valde corrupta. Priscae autem Prussicae et Livonicae affinis est. Quae autem integrior est adhuc, multa habet Latina verba, sed corrupta fere, quae Hispanicam magis, quam Italicam inflexionem referunt. Hinc fit, ut agrestes rudes sint admodum in religione, quod presbyteros et parochos linguae suae peritos non habent (psl. 174).

Tame pat XV tome pažymėtinas yra indeksas ar sąrašas *Excerpta ex libris manu scriptis Archivi Consistorialis Romani MCCCCIX—XDXC;* jame minimi nežinomi rankraščiai, kurie yra Konsistorijos archyve, ir jų ištraukos, liečiančios Lenkijos vyskupijas, apie gyvenimą ir papročius

tų, kuriuos karalius nominuodavo vyskupais, ir taip pat žinios apie prekonizacijos aktus. Tų dalykų studijomis užsiiminėjo Dr. Joseph Korzeniowskis, ir paskui tos studijos buvo nutrauktos. Jis padarė sąrašą visų aktų ir dokumentų, kurių nuorašai buvo surinkti Krokuvos istorikų kolegijos; drauge su Dr. Stanislovu Windakevičium suskirstė tuos nuorašus į 40 voliuminų ir pavadino juos „Romos tekomis". Tas sąrašas *Catalogus actorum et documentorum res gestas Poloniae illustrantium, quae ex codicibus manu scriptis in tabulariis et bibliothecis Italiis servatis Expeditionis Romanae cura 1886—1888 deprompta sunt.* Tas lotyniškai rašytas katalogas norėjo supažindinti istorikus nelenkus su lenkų Romos ekspedicijos darbais. Tuos *Excerpta* ir *Catalogus* Lvovo universiteto prof. Finkelis, XVI a. istorijos žinovas, pagyrė žurnale Kwartalnik Historyczny V, 156—160. Apie tuos pat darbus lenkams duoda žinią *Wyprawa naukowa do Rzymu w r. 1886, Kraków 1887,* psl. 46 ir *Wyprawa naukowa do Rzymu z roku 1887-8, Kraków 1888, psl. 53.*

Penkto, čia kalbamojo, tomo įžangoje aprašyti yra L. Boratynskio darbai, kurių čia minėtinas ypač vienas. Jis pirmas iš lenkų, pasekdamas vokiečiais istorikais, ėmė kreipti dėmesį į vyskupų reliacijas apie savo diecezijos padėtį, esančias *Kongregacijos Concilii* archyve, kurs taip pat yra laikomas Vatikano rūmuose. Popiežius Sikstus V bule *Romanus Pontifex* 1585.XII.20 buvo nustatęs, kad visi vyskupai kas ketveri metai turi vykti į Romą daryti *visitatio sacrorum liminum* ir popiežiui duoti reliaciją apie savo vyskupiją. Boratynskis Lenkų vyskupų reliacijas ištyrė iki vidurio XVII a. ir Krokuvos Mokslų Akademijai apie tai pranešė; tas pranešimas išspaustas leidinyje *Sprawozdania z czyności i posiedzeni Akademii Umiejętności w Krakowie 1916,* t. XXI, psl. 27—45, ir atskirai išleistas, psl. 20.

To tomo įžanga toliau kalba apie šaltinius, kuriais remiantis išleisti to tomo dokumentai ir aktai. Bolognetto laiškai imti iš Nuncijatūros di Pol. tomų 18—21, iš bibliotekos Chigi, kuri dabar yra taip pat Vatikane, iš Toledo kapitulos bibliotekos Ispanijoje, iš archyvo Nonantulensis Abbatiae arti Dodenos, Possevino laiškai iš Nuncijatūros di Pol. t. 15 A, iš Nunziatura di Germania, iš kitų įvairių Vatikano archyvo skyrių, iš įvairių Italijos, Europos ir Lenkijos archyvų ir bibliotekų. Panaudoti įvairūs rusų, lenkų šaltinių leidiniai. Po nurodytų šaltinių aprašytas toje pat įžangoje Bolognetto gyvenimas.

Tame, penktajame, tome apie Lietuvą ir lietuvius yra kalbama labai daug.

Penktajame tome išleisti ne visi nuncijaus Bolognetto laiškai. Jie yra tik iš 1581—1582 m. Tas tomas sudaro jų tik pirmą dalį. Antra dalis jo laiškų iš 1583-1585 m. yra išspausdinti šeštame tome, iš spaudos išėjusiame 1938 m. Kad to šešto tomo nėra dar Vatikano bibliotekoje, tai jo

nemačius, ne ką galima apie jį ir pasakyti, tik, be abejo, ir jame bus daug dalykų apie Lietuvą ir lietuvius. Nėra Vatikano bibliotekoje ir trijų šiame rašte minėtų leidinių — Malinausko Vilniuje spausto, Przezdzieckio Varšuvoje ir Rykačevskio Berlyne. Tai ir apie tuos sunku pasakyti, ar bus kas tilpę juose apie Lietuvą, bet, iš viso ko sprendžiant, turėtų būti.

TEISĖ

T U R I N Y S

Prof. Dr. Kazys ŠALKAUSKIS, Vilnius

Kodifikacijos darbas

Kodifikacijos darbas

Kazys Šalkauskis

I

KODIFIKACIJOS ĮSTAIGOS REIKALINGUMAS

Kalbant apie kodifikacijos įstaigą mūsų sąlygose, reikėtų turėti galvoje tokia organizacija, kuri kompetentingai ruoštų įstatymų leidimo organams tokius projektus, kurie neklaidintų įstatymų leidėjus. Tas svarbu yra mums, kaip kiekvienam nedideliam kraštui, nes, pvz., pats Seimas gali neturėti pakankamai specialistų tam tikriems klausimams išspręsti ir, pasitikėjęs paruoštu projektu, duoti savo aprobatą nežinodamas, kokie defektai glūdi tame projekte.

Tad jau pačioj kodifikacijos įstaigoje, kuri privalo vien tik paruošti įstatymo leidėjui projektus ir neturi jokios įstatymų leidimo kompetencijos, reikia taisyklingos organizacijos, kuri galėtų laiduoti projekto paruošimo rimtumą.

Taigi, kalbu apie paruošimą įstatymų leidimo organui projektų.

Tačiau toli gražu nemanau, kad kiekvienam ruošiamam įstatymui reikia kodifikacijos įstaigos, tam tikru būdu sutvarkytos. Daug įstatymų gali būti paruošta ir be šios įstaigos. Tai paaiškės, kai teks kalbėti apie pačią kodifikacijos įstaigos organizaciją.

Nepermanentinio pobūdžio įstatymų projektus sėkmingai gali ruošti suinteresuotos ministerijos arba Valstybės Taryba, jeigu jau ji, tokios rūšies įstatymų dirbtuvė, egzistuoja.

Bet kalbant apie kodifikacijos įstaigas, reikėtų galvoti apie permanentinio pobūdžio įstatymus, kurie sutraukti į atskirus kodeksus ir apima bei reguliuoja didelius gyvenimo reikalus ir svarbius santykius, — pvz., civilinė, prekybinė ir baudžiamoji teisė, finansinė teisė, civilinių, baudžiamųjų, administracinių teismų santvarka, ministerijų sutvarkymas . . .

Šie įstatymai, kaip esu sakęs, paprastai leidžiami atskirais kodeksais, ir kiekvieno krašto teisės sistema turi savus kodeksus, kurie, žinoma, daugiausia tinka tiems kraštams, kuriems jie pagaminti.

Lietuva iki Didžiojo karo neturėjo specialiai tik jai išleistų įstatymų. Jai buvo primetami įstatymai, išleisti svetur: Petrapilyj, Maskvoj, Berlyne, net Paryžiuj.

Tie įstatymai netinka Lietuvai dar kitu atžvilgiu: įstatymai buvo paruošti reikalams didelių valstybių, kurios labai skiriasi savo gyvenimo sąlygomis nuo mūsų krašto, ir, be to, svarbiausia — netinka pokariniam gyvenimui: radijo, automobilio, lėktuvo, elektrifikacijos laikui, greito technikos progreso ir didelių išradimų laikui.

Tad prieškariniai įstatymai — ne mums taikyti, ne mums ir tinka, o ypač dar, kai jie pasenę.

Gyvenimas verste mus verčia atsisakyti nuo senų įstatymų, netinkančių mūsų reikalams.

Tačiau pasigaminti naujų įstatymų per trumpą laiką negalima. Stoka jėgų ir lėšų verčia išdėstyti šį darbą ilgesniam laikui. Tam reikia planingo ir sistemingo ilgesnio darbo.

Blogesni ir mažiau tinką mūsų kraštui įstatymai turėtų būti perdirbti anksčiau, o geresni vėliau.

Tokiu būdu kodifikacijos darbas pirmiausia turėtų būti atkreiptas į pačius blogiausius įstatymus.

Tuo pat metu turėtų eiti geresniųjų įstatymų lietuvinimas. Šis klausimas yra juo aktualesnis, kad naujosios kartos, jaunuomenė, vis mažiau ir mažiau moka rusų ar vokiečių kalbas. O dauguma jau ir visai jų nemoka.

Čia netenka pamiršti teisės unifikaciją, kurią vis dėlto lengviau atlikti, ne kaip sukurti naują kodeksą. Pvz., Latvijoje, kaip žinome, taip sukurtas Civilinis Kodeksas.

Tačiau sudaryti projektą, ką reikia pirmiausia atlikti, ką paskiau, ką iš naujo sukurti, ką unifikuoti ir ką, pagaliau, tik išversti — galėtų tik gerai kvalifikuota ir tinkamai paruošta kodifikacijos organizacija.

Jei į nepermanentinio pobūdžio įstatymus Lietuvoje įdėta daug triūso ir gauti neblogi rezultatai, tai apie permanentinio pobūdžio įstatymus sunku tai pasakyti.

Pirmiausia labai maža tuo tarpu turime tos rūšies pagamintų naujų įstatymų, o ir tie negausingieji įstatymai turi kažin kokią nebaigtą formą.

Čia ir galime pamatyti kodifikacinės įstaigos organizacijos defektus: ji per anksti išleidžia iš savo dirbtuvės įstatymo projektą. Pavyzdžiui galime paimti mūsų Teismų Santvarkos įstatymą, Čekių įstatymą, Vekselių įstatymą.

Teismų Santvarkos įstatymas nedaug kuo skiriasi nuo prieškarinio Teismo Organizacijos įstatymo. Vienas iš svarbesnių pakeitimų yra pašalinimas iš teismo organizacijos dviejų civilinių teismų sistemos kombinacijos ir jos, tos kombinacijos, pakeitimas viena sistema — būtent,

„bendros“ ir „taikos justicijos“ sistemos pakeitimas vienalyte sistema, kurioj bendros sistemos visai nėra, o pasilieka tik viena taikos justicija, tačiau pašalinamas iš pavadinimo žodis „taikos“.

Bet kadangi visas mūsų procesas taip ir liko pritaikytas šiai dviejų rūšių teismų sistemai, tai perėjimas prie vienos tiktai sistemos buvo senajai sistemai didelis sukrėtimas, kuris pajudino proceso pagrindus. Civilinė teisena turėjo net atskirai nustatytas normas taikos justicijai (I knyga) ir atskirai bendrajai justicijai (II knyga).

Taikos justicijos normos buvo pritaikytos mažiau prityrusiam teisėjui, kuris tik pradėdavo savo stažą taikos teisėju; iš jo kompetencijos išimtos sunkesnės, sudėtingesnės ir didesnės bei svarbesnės bylos, kurios pavestos koleginiam teismui.

Atitinkamai ir pačios teisenos taisyklės buvo suprastintos, nenorint teisėjo apsunkinti, ir jei net kai kurie institutai taikos teisėjams teisenoje išmesti, tai vien iš baimės, kad teisėjas nesusipainiotų.

Teismų santvarkos įstatymas, panaikinus bendros justicijos sąvoką ir palikus tik vieną antros rūšies justiciją,[1] turėjo atitinkamai išspręsti ir klausimą, kaip turi būti pakeistas Civilinės Teisenos įstatymas ir kiti kodeksai civilinių įstatymų, Baudžiamojo statuto ir Baudžiamosios Teisenos įstatymas, kurie yra su pirmuoju susiję.

Bet toji darbo dalis Teismų Santvarkos įstatyme neatlikta, ir tai įneša į teismą daug painiavos. Vyr. Tribunolo teisė „aiškinti teisės klausimus“[2] vis dėlto nepakankama priemonė sudėtingam įstatymo leidėjo darbui atlikti.

Tiesa, kai kilo klausimas, kurią Civ. Teis. įstatymų knygą, I ar II, tenka taikyti, pasikeitus teismams, Vyr. Tribunolas savo sprendime atsakė, jog I knygą[3]), tačiau kitų klausimų nepalietė, nes tai jau įstatymo leidžiamojo organo, o ne Vyr. Tribunolo reikalas.

Svarbus civilinio proceso institutas — vyriausias trečiojo asmens įstojimas su savarankiškomis teisėmis leistas mūsų įstatymuose tiktai apygardos teismų[4], bet ne apylinkės teisėjų teisenoje. Kadangi dabar visos bylos prasideda apylinkės teisme, kur taikoma I knyga, o ne apygardos teisme, tai paskelbus Teis. Sant. įst., šis institutas reikėtų laikyti panaikintu, nes niekas negina to instituto reikalingumą, jo tikslingumą ir taip pat niekas nesvarsto šio instituto panaikinimo reikalą.

Sutrumpinimai: Teismo Santvarkos įstatymas — TSĮ, Civilinės Teisenės įstatymas — CTĮ, Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo sprendimas — Tv, Teisiamojo posėdžio civilinio skyriaus — Tc, Vyriausybės Žinios — VŽ.

[1] TSĮ 14 str. 1 p.
[2] TSĮ 90—95 str.
[3] Tv 1933 Nr. 17 1—3.
[4] CTĮ 665, 666, 128 str. Tc 1924 Nr. 239, 1927 Nr. 562.

Į šią nenormalią padėtį patekome dėl to, kad Teismų Santvarkos įstatyme nėra paskutinės dalies — apie pritaikymą Civ. Teis. įst. naujai išleistam Teis. Sant. įstatymui.

Arba dar pavyzdys: Lietuvos piliečiui atsakovui apsaugoti nuo svetimšalių ieškovų mūsų įstatymai, kaip ir daug kitų kraštų, nustatė tinkamą laidą (cautio iudicatum solvi), kurį į teismą ieškovas turi įnešti nuostolių atlyginimui užtikrinti, jei tokių būtų dėl ieškinio iškėlimo. Tačiau ir šis institutas yra nustatytas bendrų teismų teisenai[5] ir neliečia apylinkės teismų teisenos. Kadangi pas mus dabar veikia tik taikos justicijos teisena, tai Lietuvos piliečių interesų apsaugojimas nuo svetimšalių taip pat panaikintas.

Ir čia cautio iudicatus solvi institutas taip pat nesvarstytas atkrito.

Be to, tasai Teis. Sant. įstatymo negalutinumas matyti ir iš atskirų įstatymo vietų, kurios nėra baigtos. Galima spėti, kad projekto autoriai galvojo padaryti pakeitimų ir kitose mūsų įstatymų dalyse. Pvz., teisiamajame ir tvarkomajame posėdyje negali dalyvauti teisėjai toj byloj, kurioj davę šalims patarimų[6].

Klausimas, kokių patarimų? Ar teisėjo patarimas šalims: „Jūsų byla paini, sudėtinga, kreipkitės abu prie advokatų“ eina pagrindu teisėjui pašalinti? Matyt, ne. Bet tai nenusakyta pačiame įstatyme.

Arba dar toliau. Teisiamajame ir tvarkomajame posėdyje negali dalyvauti teisėjas, kuris turi su dalyvaujančiųjų byloje asmenų įgaliotiniais giminystės, svainystės ar kitokių santykių, dėl kurių, teisenų įstatymais pasiremiant, jie gali būti pašalinti[7].

Mūsų Civ. Teis. įst. visai tokių santykių teisėjo su įgaliotiniais nenumato. Kalbamieji įstatymai reguliavo santykius teisėjo su šalimis, bet niekuomet nereguliavo su jų įgaliotiniais.

Tokių vietų galima būtų daugiau nurodyti, bet neturėdamas tikslo tą įstatymą kritikuoti, o vien apibūdinti tam tikras jo ypatybes ir parodyti, jog kodifikaciniai darbai nepakankamai atidžiai atlikti dėl stokos kodifikacinės organizacijos racionalaus sutvarkymo.

Pereidamas prie naujai išleistų mūsų įstatymų — čekių ir vekselių įstatymų, nekritikuosiu jų, nekelsiu klausimų, ar, pvz., terminai „bankininkas“ (3 str.) „didžiai nerūpestingas“ (13 str.) yra žinomi mūsų įstatymams, ar nereikėtų pakeisti juos mūsų teisės sistemos terminais; tik iškelsiu kitą klausimą, grynai kodifikacinį, gal net tikriau pasakius — grynai redakcinį.

Čekių įstatymas naujai suredaguotas: anksčiau šiam reikalui savo įstatymo neturėjome — viskas buvo paremta teismų precedentais. Bet vekselių įstatymas veikia pas mus po karo jau dvidešimt metų. Buvo

---

[5] CTĮ 571 str. 5 p.
[6] TSĮ 42 str.
[7] TSĮ 42 str.

nustatyti visi lietuviški terminai, prie kurių pripratome, su kuriais susigyvenome. Tuo tarpu naujieji įstatymai vėl įveda visai naują terminiją. Viename nedideliame įstatyme pavartota 34 nauji terminai, antrame 37.

Jei šio terminijos pakeitimo reikalauja kalbos švarumas — jokia auka nėra per sunki. Tačiau projekto gamintojai padarė ją visai nepakeliama našta. Nė vienas iš šių terminų nepaaiškintas — o tai apsunkina terminus suprasti net ir tuo atveju, jei žinomą žodį pradedame vartoti kaip *terminus technicus*. Bet jei visai naujai nukalamas žodis — įstatymo teksto aiškinimas virsta spėliojimu. Pvz., iš žodžio „tvarkyti" padarytas žodis „tvarkoti" — ką jis reiškia?

Nauji terminai Vekselių įstatyme:[8]

12 str. perrašas nesąlyginis
perrašas dalinis
perrašas tuštinis
13 str. perrašininkas
naudininkas
priimtis
laikytojas
turėtojas
41 str. efektyvinis mokėjimas užsienio pinigais
taikinamoji teisena
43-2-p nepriimtinas vekselis
46 str. atgręžtinis vekselis
perpirklinis mokestis(?)
pristatytinis vekselis
54 str. pratąsa
55 str. užstojimas
užstojijas
56 str. užstojamasis priėmimas
užstotinai priimti
57 str. užstojamoji priimtis
užstojamasis mokėjimas
61 str. užstojamoji išmoka
63 str. paskesnieji perrašininkai
74 str. palauktinė diena
77 str. palūkmuo
tuštinis įsaktinis vekselis
78 str. vekselio vizavimas
83 str. dalinės priimtis

---

8 VŽ 619/4388 nr.

88 str. praturtėjimas
praturtas
89 str. šaukiamoji teisena
95 str. įstatymų sankarta
96 str. truktinos formos pasižadėjimas

Nauji terminai Čekių įstatyme:[9]

3 str. tvarkomosios lėšos
įsakmus susitarimas
tvarkoti
4 str. priimamasis pažymėjimas
patvirtinamasis pažymėjimas
perrašininkas
5 str. laikytinis čekis
naudininkas
6 str. laikytojas
turėtojas
15 str. nesąlyginis perrašas
tuštinis perrašas
dalinis perrašas
19 str. nenutrūkstama perrašų eilė
21 str. laikytinis čekis
perrašomasis čekis
24 str. perrašas
pristatomasis laikas
nedatinis perrašas
35 str. perrašų eilės tvarkingumas
36 str. efektyvinis mokėjimas
37 str. skersuotinis čekis
skersuoti
skersinys
bendrinis skersavimas
specialinis skersavimas
40 str. atsiskaitymo rūmai
57 str. įstatyminė diena
teisminė diena
palauktinė diena
60 str. pareigonis
62 str. išmoka

---

9 VŽ 619/4387 nr.

65 str. praturtėjimas
praturtas
66 str. tvarkojamos lėšos
67 str. šaukiamoji teisena
71 str. įstatymų sankarta

Jei šie terminai negali būti aiškinami įstatymo tekste, kad ir daroma tai retkarčiais įstatymuose, tai vis dėlto gali būti kitokiu būdu paaiškinti. Tenka apgailestauti, kad įstaigos, paruošusios įstatymą, neparuošia paaiškinamųjų raštų. O paaiškinamieji raštai kartais esti būtini įstatymo tekstui suprasti.

Laikantis dargi tos nuomonės, kad įstatymo aiškinimas tėra įstatyto turinio kėlimas aikštėn, o ne įstatymo leidėjo valios, vis dėlto paaiškinimo raštas yra būtinas, kad ir norint vien tik išaiškinti dedamąjį įstatymų pagrindan naujų sąvokų turinį bei tų sąvokų ribas.

Be paaiškinamojo rašto įstatymas negali būti visai suprastas, tad tokio rašto paruošimas turi būti pripažintas būtinu. Be tokio rašto įstatymas negali būti laikomas baigtas, o darbas visai atliktas.

II

KODIFIKACIJOS ĮSTAIGŲ ORGANIZACIJA

Kodifikacijos darbas aukščiau nurodyta prasme turėtų pereiti per dvi, taip pasakius, įstaigas: intelektualinį centrą ir darbo centrą, kurie, turėdami skirtingus uždavinius, turėtų ir skirtingą organizaciją.

Intelektualinis centras turėtų būti iniciatorius atliekamųjų darbų ir nustatinėti, kurie darbai turėtų būti atlikti pirmiau, kurie paskiau, kokį darbą tenka kiekvienu atveju atlikti: kodifikaciją, unifikaciją, sulietuvinimą ir t. t., nustatyti atliekamų darbų medžiagą bei metodus, žodžiu, duoti tiems darbams kryptį.

Pagaliau vienas iš svarbių intelektualinio centro uždavinių yra tikrinti, ar darbas iš tikrųjų atliekamas: ar darbas dirbamas ir ar laikomasi tos linkmės, kaip intelektualinio centro nusistatyta. O baigus darbo centrui savo darbą, intelektualinis centras turėtų tikrinti ir žiūrėti, ar visas darbas atliktas, kad nebūtų tokių atsitikimų, kaip su Teis. Santv. įstatymu, Veks. įstatymu ir Čekių įstatymu.

Šioji organizacijos dalis turėtų būti prie Teisingumo Ministerio, kuris vadovautų intelektualinio centro darbams, derindamas juos su Vyriausybės nusistatymu.

Intelektualinis centras turėtų susidaryti iš visų esančių Lietuvoje teisininkų grupių atstovų: teisių fakulteto, teismo, advokatūros.

Šį visai apolitinį darbą dirbant, negalima aplenkti nė vienos iš nurodytųjų grupių — tų grupių teisininkai, teisybė, gal kiek ir savotiškai prieina prie atskirų teisės klausimų, tačiau šis individualumas negalėtų būti kliūtis bendram darbui, net gal jis būtų kaip tik ir naudingas darbo visašališkumui.

Kiekvienai teisininkų grupei turėtų atstovauti ne mažiau kaip du žmonės. Teisių fakultetui atstovauja dekanas ir svarstomojo klausimo katedros atstovas.

Ši organizacija galėtų turėti seną pavadinimą — „Teisingumo Ministerio Taryba“ — ir susidaryti iš 1-3 Tarybos narių bei juriskonsulto ir aukščiau nurodytų grupių teisininkų atstovų.

Tokia darbo organizacija galėtų tinkamai darbą suplanuoti ir jį prižiūrėti.

Nepermanentinių įstatymų gaminimas taip pat neišsiverčia be intelektualinio centro, tačiau ten šias funkcijas atlieka atitinkamos Ministerijos.

Ten dažniausiai sprendžiami daug lengvesni klausimai, kurie nereikalauja didelių žinių; tam tikros Ministerijos, gerai pažindamos gyvenimo reikalavimus ir tų reikalavimų spiriamos, sugeba pagaminti reikalingas normas arba sudaryti tinkamas sąlygas joms pagaminti.

Kitas centras — *darbo centras* — gali būti sudarytas tik iš tam tikram darbui tyčia parinktų žmonių. Sunku teigti, kad jie turėtų būti profesionalai — įstatymų gamintojai, kurie lygiai sėkmingai galėtų gaminti bet kurį kodeksą ar įstatymą. Tokių žmonių nėra. Teisės mokslas seniai jau išėjęs iš tos fazės, kada galėjo apimti visas teisės šakas vienas žmogus. Todėl žmonių parinkti negalima visiems kodifikaciniams darbams, bet galima vienam kuriam darbui.

Štai kad ir Valstybės Tarybos kodifikacinis darbas su civiliniu kodeksu. Valst. Tarybos pirmininkas p. Šilingas pažadėjo duoti civilinį kodeksą per 1,5—2 metus. Praėjo jau dukart daugiau laiko nuo šių pažadų, bet kodeksas, rodos, toli gražu nėra dar net įpusėjęs.

Nepasisekimo priežastį galima būtų įžiūrėti vienu atžvilgiu tai, kad nėra intelektualinio centro, kuris nustatytų darbo sąlygas, metodus; antru atžvilgiu — ten darbai iš karto dirbami visi ir nepaisoma specializacijos principo.

Darbo centras galėtų būti pavadintas Kodifikacine Komisija tam tikram darbui atlikti, pvz., Kodifikacinė Komisija Civilinio statuto projektui paruošti, Kodifikacinė Komisija Baudžiamajam kodeksui paruošti ir t. t.

Darbas Komisijoje turėtų būti atliekamas pagal Teisingumo Ministerio Tarybos nustatytas sąlygas.

Tačiau už darbo atlikimą ir atlikimo laiką atsakomybę ima ne kuris iš valdininkų, bet visi komisijos nariai.

III

CIVILINĖS TEISĖS KODIFIKACIJA

Pereinant prie Civilinio statuto projekto, tenka trumpai peržvelgti didesnių kodeksų istoriją.

Napoleono kodeksas[10]

Kai Prancūzijoj visą valdžią paėmė į rankas Napoleonas Bonapartė, noras nuraminti pavargusią revoliucijos metu visuomenę pasidarė žymus akstinas naujam kodeksui sudaryti. Keturi revoliucijos laikų kodeksai nepriimtini buvo Napoleonui; jis turėjo duoti naują dalyką, sutvirtinti esamą padėtį, duoti pastovią tvarką. Napoleono dekretu 1800.VIII.12 d. buvo įsteigta kodifikacinė komisija naujam kodeksui pagaminti ir tuo pačiu dekretu jis įsakė (6 str.) kodekso projektą baigti iki tų pačių metų lapkričio galo, vadinasi, per keturis mėnesius. Projektas buvo pagamintas nustatytu terminu.

Tas nepaprastai greitas kodekso projekto pagaminimas aiškinamas tuo, kad redaktoriai patys nieko nestudijavo, netyrinėjo, tik pasinaudojo tuo, ką jau rado gatavo. Kodifikacinė Komisija savo darbo pagrindu paėmė žymių prancūzų romanistų darbus, Pothier'o[11] ir Domat'o[12].

„Redaktoriai plačiai naudojasi mokslo apdirbta teise. Taip antai bendroji obligacinė teisės dalis yra beveik tikslus garsaus prancūzų moks-

---

[10] L. Josserand, Cours de Droit positif Français I, 1938, 20—37 psl. Prof. A. Janulaitis — Napoleono Teisynas, 89—117; A. Curti — Frankreichs Privat und Handelrecht, 1—4 psl., 1934 m.; Prof. Juškevičius — Napoleon na poprišče graždanskago pravovedenija i zakonodatelstva, 7—11 psl., 1905 m.

[11] Pothier, Robertas Juozas (1699—1772.III.2 d.), Prancūzijos teisininkas, teisėjas ir profesorius Orleane. Jo veikalas „Traité sur les obligations" 1760 buvo vienas iš veikalų, kuris kilęs autoriui atidžiai išstudijavus romėnų teisę ir papročių teisę bei „teisingumą" (prigimtoji teisė), kuris turėjo ypatingos reikšmės bei įtakos, rašant Code civil. Be to, autorius parašė daug kitų veikalų, iš kurių tenka nurodyti: „Pandectas Iustiniani in novum ordinem digestae", 1748—1752, „Coutume d'Orléans" 1760, „Traité du contrat de change", 1763, „Traité sur differantes matières de droit civil", 1773, „Traité de la procedure civil et criminelle", 1778, „Traité du domin propriété", „Traité de la communauté", 1819. Be to, yra nauji visų P. veikalų leidimai, Bugnet (1845—1846) su palyginimais, su kodeksu „Oeuvres annotées et mises en conciliation avec la code" 1861.

[12] Domat, Jan (1625—1696), prancūzų teisininkas, palikęs daug darbų, plačiais filosofiniais pagrindais bando nustatyti bendrus teisės principus. Turėjo didelės įtakos teisės mokslų išsivystymui ir praktikai Prancūzijoje. Svarbiausieji veikalai: „Les lois civiles dans leur ordre naturel", 1689—1694, „Le droit naturel", 1689—1694, „Le droit public", 1697.

lininko Pothier'o veikalų atvaizdas. Atsižvelgta ir į Domat'o veikalus. Ši literatūra yra kaip ir paaiškinamasis raštas kodeksui"[13].

Kodifikatoriai „kiekvienai leidimo daliai pasirinko rimčiausią medžiagą, geriausiai pritaikytą tam vaidmeniui, kuris jai skirtas vaidinti, dažnai remdamies garsiuoju teisininku (jurisconsulte) Pothier, kuris buvo, anot įsigalėjusios ir tikslios formulės, „paprastasis visų Civilinio kodekso redaktorių vadovas". Dažnai jie persispausdindavo pažodžiui arba beveik pažodžiui ištisus posakius (passages) iš Pothier'o veikalų, kurie buvo parašyti paprasta, tikslia ir gryna kalba. Tai yra formos ypatumai, kurie perėjo į mūsų Civilinį kodeksą. Jie didžiai prisidėjo prie kodekso tobulumo ir prie patvarios įtakos, kurią jis turėjo ir kurią turi tiekui kraštų"[14].

Redaktoriams pabaigus dirbti, projektas buvo atiduotas svarstyti teismams bei įvairioms valstybės įstaigoms: kad jis įsigaliotų kaip įstatymas, tos įstaigos turėjo pripažinti įstatymo projektą vykusiu.

Napoleonas pats domėjosi kodekso gaminimu ir dalyvavo projektą svarstant Valstybės Tarybos (Conseil d'état) 57 posėdžiuose iš 102, kurie buvo skirti kalbamajam projektui svarstyti[15].

Charakteringa dar, kad Napoleonas rado reikalą, jog Civilinio kodekso darbas būtų žinomas visuomenei ir kad būtų rašomi tikslūs (žodiškai) ginčų protokolai ta tvarka, kuria ginčai ėjo, ir privertė spausdinti tuos protokolus kasdieniniame laikraštyj *Moniteur Universel*[16].

Įstatymų leidžiamasis organas buvo tuo metu labai nepaslankus ir sudėtingas organas, kuris reikalavo didesnio kiekvieno klausimo paruošimo, tad ir įstatymas, greitai kodifikacinės komisijos paruoštas, nors ir energingai Napoleono rankos stumiamas, vos 1804.III.20 d. įgijo įstatymo galios.

Tokiu būdu visas Nap. kodek. kodifikacijos darbas užėmė nuo pradžios (1800.VIII.12 d.) iki galo (1804.III.20 d.) pusketvirtų metų.

Vokiečių Civilinis kodeksas (BGB)[17]

Vokiečių Civilinis kodeksas buvo pagamintas labai atsargiai, išnagrinėta daug klausimų, bet tai pareikalavo nepaprastai daug darbo ir laiko.

---

[13] Prof. Trepicin, Graždanskoje Pravo, Čast I, 191 m., 14 psl.
[14] L. Josserand, Cour de droit civil, I, 1938, 31 psl.
[15] Juškevičius, Ibid. 13.
[16] Juškevičius, Ibid. 12.
[17] F. Stier-Somlo, Handwörterbuch der Rechtswissenschaft, I Band, 839 psl., Bürgerliches Gesetzbuch; F. Schlegelberger, Rechtsvergleichendes Handwörterbuch, I Band, 28 psl., Deutsches Reich; Brenhöft- Das Bürgerliche Gesetzbuch für das Deutsche Reich; I. Kohler, Bürgerliches Recht; V. K. Čepas, Vokiečių pilietinės teisės kodekso kūryba, „Teisė", 37 nr.

1873.XII.20 d. buvo įvykdytas Vokiečių Imperijos konstitucijos pakeitimas. Buvo leista Imperijai išplėsti įstatymų leidžiamąją galią į visas civilinės teisės sritis. Iki minėtojo konstitucijos pakeitimo Imperijos įstatymų leidžiamoji galia siekė tik kai kurias šios teisės sritis.

Paruošiamojo įstatymo komisija 1874.IV.15 d. pristatė Sąjungos Tarybai savo nuomonę civilinio kodekso darbų tvarkos reikalu.

Sąjungos Tarybos 1874.VII.2 d. buvo paskirta civiliniam kodeksui pagaminti komisija, kuri susidėjo iš 11 teisininkų.

Komisija pradėjo dirbti tų pačių metų IX.17 d. Jos darbo eiga nebuvo žinoma, nes komisija norėjo, kad jos darbai būtų iškelti visuomenei tik tada, kai jie bus baigti.

O jei kas atsitiktinai ir buvo žinoma, tai tik dėl stokos diskretiškumo.

Čia glūdi pačios komisijos ir jos darbų nepopuliarumo bei vienašališkumo priežastis.

Kadangi komisija buvo visai pasišalinusi nuo visokių įtakų, tai neturėjo santykių su gyvąja visuomene ir su teisininkų korporacija. Ji nepastebėjo bedirbdama, kokie įvyko socialiniuose santykiuose pakeitimai ir kokie iškilo susiję su jais reikalavimai teisei. Dėl to visas darbas nuėjo visai netikra vaga. O darbas buvo atliktas nepaprastai didelis, surinkta buvo plačiausia istorinė medžiaga.

Penki redaktoriai septynerius metus ruošė savo pasiimtas atskiras projekto dalis. Tik 1880 metais komisija pradėjo derinti tuos projektus į vieną kodeksą. Šis darbas truko dar šešerius metus. O iš viso komisijos darbas truko 13 metų ir 4-ris mėnesius.

Ilgai lauktas darbas pagaliau pasirodė, ir iš karto sutiko jį didelė ir karšta kritika, kuri palietė iš visų pusių kodeksą.

„Projektas turėjo teisės vadovėlio pobūdį, o ne kodekso“[18].

„Tai yra mažas Vindšeidas“ — der kleine Windscheid[19].

„Komisijos projektas išėjo labai nepatenkinamas, negyvas, bespalvis, abstraktinis, beveik nesuprantamas“[20].

Štai ką kalbėjo kritika, kuri paragino sudaryti naują kodekso komisiją. 1891.XII.4 d. buvo sudaryta iš 22 žmonių nauja komisija, visai kito pobūdžio, ne kaip pirmoji.

Komisija susidarė iš gyvenimo žmonių, kurie visai nebijojo savo darbui viešumo. Kiekvienas, kas norėjo, galėjo gauti žinių apie kodekso

---

[18] Brenhöft, ibid.

[19] Windscheid, Bernhard (1817—1892). Garsus teisininkas, profesoriavęs įvairiuose vokiečių universitetuose, redakcinės komisijos narys (1874—1883), autorius žinomo vadovėlio: Lehrbuch des Pandektenrechtes (1862—1870). Be to, Windscheidas išleidęs yra „Die Lehre des römischen Rechts von der Voraussetzung“ (1850), „Die Actio des römischen Zivilrechts von Standpunkt des heutigen Rechts“ (1856), „Die Actio Abwehr gegen Th. Mucher“ (1857), „Wille und Willenserklärung“ (1878).

[20] J. Kohler, Bürgerliches Recht.

projektą, ir tuo būdu naujoji komisija, įnešusi naujos dvasios ir gyvumo į visai nevykusį projektą, pavertė jį priimtinu projektu. 1895 metais projektas liko perduotas Sąjungos Tarybai, kuri 1896 metais jį priėmė, o 1896.VIII.18 d. kodeksas jau buvo paskelbtas, ir pradėjo veikti nuo 1900.I.1 d.

Įdomu, kad visos pirmam projektui pasirodžius kritikos pastabos buvo surinktos į vieną šešių tomų rinkinį ir atidžiai panaudotos antrosios kodifikacinės komisijos.

Nuo pradžios darbų (1873.XII.20), iki kodeksas pradėjo veikti (1900. I.1 d.), praėjo daugiau kaip dvidešimt šešeri metai.

Šveicarijos Civilinis kodeksas (ZGB)[21]

Berno Prof. Eugenijus Huberis yra išleidęs keturių tomų veikalą: Šveicarijos Civilinės teisės sistema ir istorija (1886—1893).

Šis veikalas sudaro Šveicarijos Civilinio kodekso pagrindą.

Visos Šveicarijos bendrai civilinei teisei išleisti reikėjo konstitucijos pakeitimo. 1898.XI.13 d. įvyko bendras viso krašto balsavimas, kuriuo buvo priimtas įstatymas apie suteikimą Sąjungai teisės išleisti bendrą visai Šveicarijai Civilinį kodeksą.

Remiantis šiuo įstatymu, buvo išrinkta kodifikacinė komisija iš 31 nario. Ji pradėjo dirbti. Pirmininkavo profesorius E. Huberis, kuris sugebėjo jau 1900 metais sudaryti Šveicarijos Civilinio kodekso projektą[22].

Projektas visais balsais buvo priimtas 1907.XII.10 d. Sąjungos Tarybos ir įsigaliojo kaip įstatymas 1912.I.1 d.[23]

Prof. Huberio išrinkimas komisijos pirmininku neapvylė; jis pasirodė turįs puikų stilių ir mokąs net sunkiai įmanomas mintis išreikšti paprastai, aiškiai ir gražia forma. Šią ypatybę gavo ir Šveicarijos kodeksas: jis paprastas, aiškus ir gražią turi formą.

Tokiu būdu visas Šveic. Civ. kodekso projektas užėmė nuo pradžios (1898.XI.13 d.) iki įgijimo įstatymo galios (1907.XII.10 d.) kiek daugiau kaip 9 metus, o iki veikimo (1912.I.1 d.) kiek daugiau kaip 13 metų.

---

[21] Dr. P. Tuot, Das neue Recht, 1912, 6—12 psl., Schweiz. Rechtsvergleichendes Handwörterbuch — 223 psl., K. M. Varšavskij, Šveicarskoje Graždanskoje Uloženije, 1915 m. Ot perevodčika I—III, Iz objasnitelnoj zapiski k projektu Šveicarskago Graždanskago Uloženija.

[22] Egger, Schweizerisches Zivilgesetzbuch — Das Personenrecht, 1911 m., XIV, XVII psl., Rechtsvergleich. Handw. Egger Schweiz., 223 psl.

[23] Tuot, Ibid., 11 psl.

Rusų Civilinio kodekso projektas[24]

Rusijos Civilinės teisės kodifikacijos darbai buvo pradėti, išleidus Caro įsakymus 1882.V.12 ir 26 d.

Kodifikacijos komisija pradėjo darbą nuo sistematizacijos įstatymo medžiagos, kuri buvo išmėtyta įvairiose Rusų Imperijos įstatymų rinkinio vietose: Civil. įstatymai turi vos 2334 str., o kitose vietose daug daugiau, nes iš viso priskaitoma apie 12.000, net 16.000 str., kurie liečia civilinę teisę. Taip pat rūpinosi sistematizuoti juridinę literatūrą. Toliau išsiaiškino, kad reikia apdirbti papročių teisės medžiagą. Pagaliau leido svetimų šalių svarbesnių kodeksų bei įstatymų vertimus. Kodifikacijos darbo pagrindu buvo paimtas Vok. Civ. kodek. (BGB), nors tai ir yra slepiama[25], nes rašydama kiekvieną straipsnį, komisija nurodo visur senus įstatymus bei teismų praktiką.

Darbas buvo baigtas 1906 metais; projektas vis dėlto neįgijo įstatymo galios, nes kritika sutiko jį labai nepalankiai. Projektas buvo laikomas nevykusiu.

Viena projekto dalis — obligacinė teisė — buvo įteikta Rusų Parlamentui (Dūmai), tačiau ir čia jis nevirto įstatymu, kad ir nebuvo atmestas.

Žymus Rusijos teisininkas Spasovičius taip pasakė apie šio kodekso tragediją:

„Į katilą įmesta geležies, vario, aukso, ketaus. Po to iš visų jėgų krato purto katilą. Girdėti bildesys, skambėjimas, o naugio lydinio vis nėra ir tiek, nes lydiniui reikia aukštos temperatūros, idėjų pagyvėjimo, dvasios pakilimo“[26].

Visur darbų pagrindu paimti tam tikri anksčiau atlikti darbai (Pothier'o, Vindšeido, Huberio veikalai), ir Kodifikacinių komisijų darbas buvo tęsinys anksčiau atlikto darbo; čia matyti prisitaikymas vienu atžvilgiu prie krašto reikalavimų, kuriems skiriamas kodeksas, o antru atžvilgiu — prie naujų teorinių reikalavimų.

Žymią kiekvieno civilinio kodekso dalį sudaro nusistojusios normos, kurių istorija prasideda romėnų laikais ir kurios jau romėnų buvo pripažintos ir apdirbtos. Naujais laikais jos buvo receptuotos daugelio Europos kraštų. Toji dalis visuose kodeksuose yra pastovi dalis, ji skiriasi juose tik savo forma arba išreiškimu. Nenorėčiau būti blogai suprastas. Toli gražu nemanau, kad viskas, ką paliko mums romėnai civilinės teisės srityje, yra šventa, kad tai ratio scripta. Manau tik, kad romėnai į civilinės teisės lobyną įdėjo milžinišką indėlį, kuriuo mes naudojamės iki

---

[24] Saatčian, Graždanskoje Uloženije, projekt. Priedislovije.
[25] Sinajskij, Russkoje Graždanskoje Pravo, 1917 m., 26 psl.
[26] Spasovič, Zastolnyja rieči 49.

šiol, ir jų sukurtos normos dar per ilgus amžius bus gyvojo vandens versmė.

Nap. kodeks. autoriai nesidrovėjo tą darbą šiai daliai „paimti iš žinomo prancūzų prieš revoliucinio meto mokslininko Pothier'o, nesikreipdami nei tiesiog į romėnų, nei į savo teisės versmes. Net kai kurie Pothier'o žodžiai ir ištisi posakiai pateko į Nap. kodeksą. Tuo galima išaiškinti, kodėl pirmiesiems projekto autoriams pavyko per taip trumpą laiką (4 mėn.) pagaminti įstatymo projektą"[27].

Kitą kodekso dalį paprastai sudaro moderniosios teisės medžiaga, liečianti visus klausimus, romėnų neišspręstus ir ne visai gerai išspręstus, kuriais rūpinasi dabartinė civilinė teisė. Toji dalis, kai kurių mokslininkų pastebėjimu, yra žymiai mažesnė, kaip pirmoji dalis.

Pastarosios dalies normose randamos ir normos, skiriamos išspręsti tam tikriems klausimams, liečiantiems ypatybes to krašto, kuriam skiriamas kodeksas.

Intelektualinių jėgų neturtingi kraštai neturi reikalo pirmosios kategorijos normas naujai redaguoti bei kodifikuoti. Net Prancūzija Nap. kod. metu išsivertė be to darbo.

Antrosios dalies normų kategorija, kuri liečia ypatingus krašto reikalus, aiškus dalykas, turėtų būtinai būti kiekviename kodekse iš naujo gaminama arba perkelta iš anksčiau veikusių tame krašte senų kodeksų. Bet tos „moderniosios" normos turėtų būti patikrintos, ar nėra jau pasenusios.

Bet jei ir šioji normų kategorija imama iš patikrintų versmių, pvz., iš gero, nepasenusio kodekso, tai šis darbas taip pat neturėtų būti labai didelis, neturėtų užimti daug laiko.

Šioj dalyj darbo patikrinimas galėtų būti atliktas ne tik jėgomis to krašto, kuriam kodeksas taikomas, bet ir jėgomis mokslininkų to krašto, iš kur imamas tas kodeksas.

Taigi, išvadoje tenka pasakyti, kad greitesnių ir geresnių rezultatų galima pasiekti, paėmus savo darbų pagrindu geriausiąjį iš veikiančių civilinių kodeksų, jį sulietuvinus ir pritaikius mūsų krašto reikalams.

Pvz., mūsų kodekso darbams visai tiktų priimti pagrindu Šveic. Civ. kodek. (ZGB).

Šveic. kod. specialistai galėtų padėti, kaip ekspertai, orientuotis toj moderniojoj kodekso dalyj, o kodifikacijos įstaigos galėtų atlikti visą reikalingą darbą.

Pavesti Civ. kodeksą redaguoti kodifikacijos įstaigoms bei naujai gilintis į visus civilinės teisės klausimus — reikštų įsileisti į labai ilgą darbą, kurį viena karta vargu atliktų. O trūkstant Lietuvoj gerai kvali-

---

[27] Golevinskij, Kurs Graždanskago Prava, 1892-3 m., 73 psl.

fikuotų toj srityj darbuotojų, galima abejoti, ar tas darbas apskritai mums įveikiamas.

Lietuvos Civilinio kodekso darbams padėję pagrindu ZGB, dar galėtume daug laimėti kitu atžvilgiu: pradėdami darbą, turėtume visą literatūrą apie šį kodeksą, galėtume tikrinti ir Šveicarijos teismų sprendimus bei jų aiškinimus atskirų įstatymų, galėtume pasinaudoti jų mokslininkų patarimais, kaip pataisyti paaiškėjusius to kodekso silpnumus.

Pagaliau turėtume kur siųsti tobulintis tos srities moksle jaunąją Universiteto personalo kartą.

Pagaminimui naujo kodekso Lietuvai galima būtų paaukoti ir labai daug laiko ir, atvirkščiai, tik tiek, kiek reikia specialiajai, Lietuvai skirtai, normų daliai apdirbti. To patogumo neturėtume, jei imtume gaminti visą kodeksą: tokiu būdu kodeksą gaminant galėtų jo sulaukti gal tik būsimoji karta.

SOCIOLOGIJA

T U R I N Y S

Prof. Fabijonas KEMĖŠIS, Dotnuva

Kas ir kaip galės išspręsti socialinį klausimą

Kas ir kaip galės išspręsti socialinį klausimą

Fabijonas Kemėšis

Socialinis klausimas yra taip senas, kaip sena pati žmonija ir jos vargai. Gal tik rojuje prieš nusidėjimą jo nebuvo. Atsiradęs drauge su nuodėme, jisai vargino žmoniją visais laikais. Materialinio ir moralinio skurdo ir išnaudojimų senovėje buvo net žymiai daugiau, kaip mūsų laikais. O ir senovėje buvo jautresnės širdies ir sąžinės žmonių, kurie gyvai tas blogybes jausdavo ir ieškodavo kelių ir būdų joms nugalėti.

Tačiau tik Kristaus dieviškasis mokslas atnešė galingą žmonijai šviesą, kurioje ir socialinė problema įgijo naują dinaminį pobūdį. Krikščionių, o ir visų kitų žmonių, esančių Kristaus mokslo įtakoje, sąžinė nebegalėjo nurimti, nes meilės ir visuotinės brolybės mokslas niekaip nesitaikė su vienų skurdu ir pažeminimu, o kitų prabanga, lėbavimais ir masių išnaudojimu. Prasidėjo visuotinis vis platesnių sluoksnių sąžinės atbudimas. Ėjo reformos, mažėjo iš palengvo skurdas ir vargas. Žmogus ėmė atgauti savo teises ir garbę.

O vis dėlto devyniolikos amžių krikščionių gyvenimo patyrimas įrodė teisingumą Kristaus pasakymo, jog „vargšų visada tarp savęs turėsite“, jog todėl tuščia svajonė būtų laukti čia tokio rojaus, kur visi jaustųsi patenkinti ir laimingi. Dar ir mūsų laikais besklypių ir benamių žmonių yra pasaulyje apie dvi trečiąsias, dar daug milijonų žmonių negali gauti darbo bei uždarbio ir priversti dairytis pašalpų ir pusbadžiai gyventi. Dar pramoninės revoliucijos sudarytoji naujoji rūšis vergijos — alginė vergija tebevargina darbininkų pasaulį. O net jeigu kada žeminamųjų ir išnaudojamųjų skaičius ir sumažėtų iki minimumo, kada, vadinasi, socialinė problema būtų išspręsta ne tik teorijoje, bet ir gyvenimo praktikoje, tai vis dėlto ir tuomet žemės gyvenimas žmonijos nepatenkintų, ir ji ilgėtųsi dangaus. Tokia jau žmogaus širdis. Šių dienų socialinė problema turi dvi puses: materialinę ir moralinę. Ši pastaroji yra net svarbesnė už pirmąją. „Socialinė šių dienų kova, — sako Dr. Maceina, — yra kova ne tik už ekonominį pragyvenimą, bet ir už žmogiškąjį savo kilnumą, už žmogiškosios vertės pripažinimą, už tinkamą vietą dvasinėje gyvenimo sąrangoje, už galėjimą naudotis lygia pagarba ir meile“[1].

---

[1] Žiūrėk jo veikalą „Socijalinis Teisingumas“, 4 psl.

Ir kūno aprūpinimo, ir dvasios išlaisvinimo bei įturtinimo srityse žmonija dar tik mažą dalelę darbo teatliko, ir prieš jos akis dar tebeguli platūs, neišarti dirvonai. Ir vis dar tebelieka aktualus klausimas: kas ir kaip galės išspręsti socialinį klausimą? Tinkamas į šį klausimą atsakymas mums būtų ne tik įdomus, bet ir naudingas dėl to, kad gal padėtų susidaryti ateities darbų planą visiems tiems, kuriems socialinis klausimas nuoširdžiai rūpi.

1. AIŠKIOS PASAULĖŽIŪROS PIRMENYBĖ

Pagal tai, kaip žmonės praeityje ir mūsų laikais bandė socialinį klausimą išspręsti, galėtume juos paskirstyti į dvi kategorijas: į tuos, kurie atmeta visą antprigimtinį gyvenimą ir socialinės problemos išsprendimą, — taigi, ir socialinį progresą, — nori remti vien prigimtosiomis žmogaus jėgomis, ir tuos, kurie, nepaneigdami žmogaus prigimties jėgų svarbos, mano tačiau, kad vien šiomis jėgomis žmonijai niekuomet nepasisektų socialinį klausimą išspręsti, ir todėl reikia būtinai pasigauti jėgų iš viršaus, iš antgamčio, ir kad tik sujungus prigimtąsias jėgas su antgamtine pagalba gali ateiti šviesa ir pasisekimas. Kitaip sakant, matome čia tikybininkus ir betikybininkus bandant ne vienodai spręsti tas pačias problemas. Visas tarp vienų ir kitų skirtumas yra nevienodose pažiūrose į žmogų ir jo prigimtį. Betikybininkai į savo galvojimų ir darbų pagrindus deda patį žmogaus luomo faktą ir jo esamąsias apčiuopiamas jėgas, kurios jiems atrodo visagalinčios. Todėl jie tiki į žmogaus prigimties jėgų neribotą progresą. Apie žmogaus dievišką kilmę, jo nelygstamą vertę ir jo galutinę paskirtį betikybininkas, jeigu jisai yra nuoseklus ir sąžiningas žmogus, tegali pasakyti: ignoramus et ignorabimus.

Visai kitaip supranta tuos dalykus tikybininkas. Jisai žino ne tik iš Apreiškimo, bet ir iš visuotiniojo žmonijos per tūkstančius metų patyrimo, kad žmogaus prigimties jėgos yra labai ribotos, ir kad vien jomis pasikliaudamas žmogus dažnai tesugeba eiti klaidų ir nepasisekimų keliu. O ir šiaip jau paprastu sveiku protu galvodamas žmogus prieina ne tik supratimą, kad Dievas yra, bet ir kad Jisai, davęs pradžią protingoms būtybėms, joms savo dievišką charakterį įspaudęs, negalėjo palikti jas ir be savo pagalbos bei globos. Belieka tik tos pagalbos norėti ir jos šauktis. Ir štai gaunamas žmogaus su jo Kūrėju bendravimas ir bendradarbiavimas. Ir tik tuo pagrindu atsistojus galimas yra ir asmeninis žmogaus stiprėjimas, progresas ir jo galingoji kūryba. Žmogus priartėja prie paties Tiesos, Grožio ir Gėrio šaltinio. Čia jisai semiasi sau jėgų ir entuziazmo.

Betikybininkas psichologas, pedagogas ar istorikas, neturėdamas jokios aiškios nuomonės apie žmogaus gyvenimo prasmę ir tikslą, savo socialiniuose tyrimuose turės vien tenkintis rinkimu gyvenimo ir žmonių

elgesio faktų ir tarp nesuskaitomos daugybės tų faktų kaip gi sunku jam bus tiek susiorientuoti, kad galėtų nustatyti tam tikrus nepakeičiamus dėsnius, tuos faktus reikiamai įprasminti, numatyti bendras progreso linijas, apčiuopti bendrus tikslus. Jisai tik galės apčiuopti begalinį tų faktų įvairumą, jų daugelio beprasmingumą ir pagaliau tuose faktuose fakteliuose, it kokiame labirinte — patsai pražūti. O visa tai dėl to, kad į tų faktų labirintą jisai surizikavo eiti be šviesos.

Tikybininkas tyrėjas eina į gyvenimo faktų tankumyną su žiburiu, kuris jam ir kelią rodo, ir pačius faktus nušviečia. Jisai tarp tų faktų nepražus. Jisai mokės juos suprasti, suskirstyti, sugrupuoti ir padaryti iš jų visai tikslių išvadų. Metodo pasirinkimo atžvilgiu tikybininkai turės aiškią pirmenybę. Kada betikybininkai tegalės vartoti vien indukcijos metodą, tikybininkai naudosis abiem metodais — ir indukcijos, ir dedukcijos. Skirtingi bus vieno ir kito ir darbo rezultatai. Vieno rezultatai bus beforminė ir betikslė faktų krūva; kito darbo rezultatai bus tiksliai surasta nauja šviesa, naujas akstinas progresui.

Suprantama todėl, kad tikybininkai turi nepalyginamai daugiau galimumų socialiniam klausimui išspręsti taip teorijos srityje, taip ir gyvenimo praktikoje.

2. KRISTUS IR BAŽNYČIA

Dievažmogis Kristus padarė tikrai dievišką įnašą į socialinio klausimo sprendimą. Jisai atnešė pagrindinius principus tam klausimui spręsti. Visa žmonija — tai viena didžiulė šeima. Visi žmonės to paties Dangiškojo Tėvo vaikai, sukurti pagal Jo paveikslą ir panašumą. Visi tarp savęs broliai ir seserys. Visi atpirkti Kristaus krauju. Visų tas pats amžinasis paskyrimas. Iš to paaiški visų žmonių pagrindinė lygybė. Tačiau, pagal nelygiai gautus talentus, nelygią neš atsakomybę ir nelygių turės pareigų Dievui ir artimui. Bet visiems bus privaloma progų lygybė, ir visiems turės būti užtikrinta galimybė naudotis gamtos dovanomis tiek, kad galėtų padoriai pragyventi. Žmonės turės mylėti vienas kitą ir vienas kitam atleisti kaltes. Nelaimingųjų ir apleistųjų turės pasigailėti ir juos remti. Visi turės visų pirma ieškoti Dievo karalystės ir Jo teisybės, nes, Kristaus pažadu, visa kita bus žmonėms pridėta.

Jau antras tūkstantis metų baigiasi, kai tasai meilės mokslas praskambėjo Palestinos žemėje. Buvo tai meilingas Dievo įsikišimas į žmonių reikalus, palaiminga Dangaus pagalba žemei jos žmonių varguose. Per tuos devyniolika šimtmečių jau pilnai paaiškėjo, kad Kristaus socialinė doktrina ne vien teoretiškai ir ne vien žmonių sieloms yra racionaliausia ir kilniausia, bet ir praktiškajam žemės gyvenimui su visais jos ekonominiais, kultūriniais ir politiniais reikalais yra sveikiausia ir išganingiausia.

Žmonija per tuos kone porą tūkstančių metų tiek vargo ir dejavo, kiek ji nutoldavo nuo Kristaus mokslo. Kristaus mokslas tai buvo raktas, kuriuo įeinama į vargų paslaptį tam, kad juos apvaldžius, sumažinus ar ir visai išvijus. Tad pirmoji socialinė tiesa, kuri per tą devyniolikos šimtmečių laiką pilnai paaiškėjo, buvo toji, jog šalia Kristaus mokslo nėra ir negali būti sėkmingo socialinio klausimo išsprendimo.

Tačiau Dievo Sūnus nesitenkino vienu tik mokslo paskelbimu. Jisai sukūrė permanentinę įstaigą, kuriai pavedė tą mokslą sergėti nuo iškraipymų, jį skiepyti žmonėms ir skleisti. (Euntes ergo docete omnes gentes...). Tai įstaigai, Savo Bažnyčiai, Jisai pavedė ir dalyti žmonėms antgamtines pagalbas, — šv. Sakramentus, — kad jie savo darbuose, kovose ir varguose nenusilpnėtų. Bažnyčia todėl ne tik nevengia socialinio klausimo, bet laiko savo ir teise, ir pareiga padėti žmonėms tą klausimą spręsti. „Mes turime teisę ir pareigą, — sako velionis popiežius Pijus XI savo enciklikoje „Quadragesimo anno", — apie šiuos reikalus, būtent, ekonominius ir socialinius, tarti savo sprendimą su aukščiausiu autoritentingumu". Juk šitie ekonominiai ir socialiniai reikalai liečia žmogų, kurio teisės ir vertybė taip dažnai esti pažeidžiamos. „Bažnyčios vieta yra tenai, prie barikadų, — sako R. P. Coulet[2], — kadangi, deja, barikados yra. Ir ne tik tam, kad apaštalautų rezignaciją vargšams ir dosnumą turtingiesiems, juo labiau ne tam, kad pasidarytų advokatu, nors ir ne suinteresuotu, tik kapitalo teisių, ar tik darbo reikalavimų, bet tam, kad būtų advokatu žmoniškumo teisių — kad atgaivintų žmonių dvasią, išblaškytą bekovojant vien dėl savo teisių; kad sužadintų sąžinę, linkusią pamiršti savo pareigas; kad išgelbėtų visuomenę nuo netvarkos ir anarchijos, kad palaikytų socialinę pusiausvyrą, pavojingai ardomą taip viršūnių egoizmo, taip ir apačių keršto, žodžiu — kad neleistų žūti sieloms, jos globai pavestoms".

Bažnyčia eina į socialinių kovų sūkurį ir kaip pamintų žmogaus teisių gynėja, ir kaip auklėtoja, primenanti pareigas, ir kaip gailestingoji motina, globojanti skriaudžiamus savo sūnus ir dukteris, bet už vis labiau kaip gelbėtoja ir vadovė žmonių sielų. „Jei krikščionybė, — sako Berdiajewas[3], — socialiniame konflikte imasi ginti darbininkų klasę, ji turi tai daryti ne šitos klasės vardu, bet vardu žmogaus, vardu darbininko kilnumo, vardu jo žmogiškųjų teisių ir jo sielos, kapitalizmo sunaikintos".

Bažnyčia veikliai dalyvauja socialinės problemos sprendime, remdamasi labiausiai dviem pagrindiniais principais, pabrėžtais ir Pijaus XI enciklikoje „Quadragesimo anno", būtent, socialinio teisingumo ir socialinės meilės. Tačiau, jeigu socialinio teisingumo reikalais dažnai esti susirūpinusios ir valstybė, ir visuomeninės organizacijos, tai socialinės meilės apaštalavimu, skiepijimu ir vykdymu sėkmingai tegali užsiimti Baž-

---

[2] „L'Eglise et le problème social", 65 psl.
[3] Plg. Dr. Maceinos „Socijalinis teisingumas", 15 psl.

nyčia, gaunanti sau tam jėgų ir įkvėpimo iš paties meilės šaltinio, Kristaus. O juk be meilės negali būti nė tikro teisingumo. „Negalima visada būti tobulai teisingu ir padoriu, — sako jau aukščiau minėtasis Coulet[4], — jeigu nebūsi visų pirma pilnas meilės. Tai psichologinis dėsnis, kuris lengva patikrinti; teisingumas neišsilaikys ilgai ten, kur neviešpatauja meilė". Tad antroji neginčijamoji socialinė tiesa, žinotina kiekvienam socialinio klausimo tyrėjui, yra toji, kad Bažnyčios dalyvavimas socialinės problemos sprendime yra būtinas. Abidvi gi šias aiškias tiesas suvedant į krūvą, tenka pasakyti, jog be Kristaus ir Jo įsteigtos Bažnyčios socialinė problema negali būti vykusiai ir sėkmingai išspręsta.

3. SOCIALINIŲ MOKSLŲ SVARBA

Kristaus paskelbtieji socialiniai principai — tai iš Dangaus kritę į žemę šviesos spinduliai, nušvietę žmonėms jų gyvenimo ir darbo kelią. Tačiau pagal tuos principus nustatyti realųjį gyvenimą, jais remiantis sudaryti juridines bei socialines gyvenimo normas, sustatyti socialinės ir politinės veiklos programas ir visa tai įvykdyti gyvenime — Kristus paliko patiems savo pasekėjams — krikščionims. Bažnyčia visiems jiems padeda savo mokomąja, auklėjamąja ir pastoracine veikla. Tačiau ir Bažnyčia patį didįjį socialinės problemos sprendimo darbą, — taip mokslinės teorijos, taip ir praktiško veikimo srityje, — palieka atskiriems mokslo, politikos ir visuomenės darbuotojams.

Tenka čia pabrėžti, kad dar ir šiandien patsai mokslinis socialinėje srityje darbas tebėra pradedamoje stadijoje. Ieškojimo ir tyrimo darbai eina jau gana seniai įvairiose socialinių mokslų šakose. Tačiau dar labai daug įnašų turės padaryti tų mokslų darbininkai ateityje. Ypač čionai bus svarbūs darbai iš psichologijos, pedagogikos, sociologijos ir istorijos mokslų sričių. Jie turės išaiškinti: 1) kaip anie amžinieji teisingumo ir meilės dėsniai turės būti suderinti ir pritaikyti prie žmogaus iš Dievo gautos ir iš tėvų paveldėtos prigimties reikalavimų ir palinkimų, ir kaip žmogus galėtų tinkamiausiai sunormuoti savo santykius su ekonomine ir juridine, su gamtos ir žmonių aplinkuma; 2) tie mokslai ypač turės plačiai išaiškinti draugijinius žmonių palinkimus ir santykius, visą plačiąją sritį, kurioje žmogus žmogų įvairiausiai veikia, kad pagaliau pasisektų surasti kelius ir būdus tikrai darniam ir kilniam žmonių savitarpio gyvenimui ir veiklai; pagaliau 3) labai daug čia padės nuodugnesnis ištyrimas visų ekonominių bei socialinių santykių praeities, iš kurios nemaža šviesos (gal pavidale paaiškėjusių tam tikrų raidos dėsnių) bus galima gauti ir ateičiai.

Visose čia suminėtose srityse mokslinis darbas eina plačia vaga, išsi-

---

[4] „L'Eglise et le problème social", 70 psl.

šakojęs įvairiomis srovių srovelėmis, tarp kurių pastebimos dvi plačiosios srovės: empirikų, materialistinės pasaulėžiūros žmonių srovė, ir idealistinė tikybininkų srovė.

Psichologijos mokslo srityje ypač žymus tarp tų dviejų krypčių skirtumas. Materialistinės pasaulėžiūros besilaikantiems psichologija yra tai pozityvistinis mokslas, tiriąs įvairius žmogaus proto fenomenus ir jų sąlygas tiek, kiek tuos fenomenus gali suimti, išmatuoti ir įvertinti žmogaus viduje introspekcija. Yra tai psichologija be psichės arba, kaip jie patys dažnai vadina, fiziologinė psichologija. Visi tyrimai aukštesnių sielos pergyvenimų, visi klausimai sielos kilmės ir jos paskyrimo, pagal juos, nebeįeina į psichologijos mokslo sritį, bet į metafizikos sritį, apie kurią jie nieko nežiną ir nenorį žinoti.

Tuo tarpu taip vadinamieji racionalinės psichologijos šalininkai žiūri į ją, kaip į dalį viso filosofijos mokslo; nepaneigdami natūralinės psichologijos ir taip pat uoliai tirdami tuos natūralinio proto pasireiškimus, vis dėlto neužmerkia akių į faktą, kad žmogus yra žymiai daugiau, negu aukštai išlavintas gyvulys, ir dėl to tiria ir visas su žmogaus siela susijusias problemas, taigi, ir begalines žmogaus intelekto aspiracijas ir nepasotinamus žmogaus valios troškimus, ir tos pačios sielos kilmę ir paskirtį. Kada vieni nori tvirtai laikytis tiktai žemės ir gamtos, tuo tarpu kiti žiūri giliau ir plačiau, nori siekti paties dangaus ir amžinybės.

Lygiai žymiai skiriasi ir materialistai sociologai nuo krikščionių sociologų. Tiesa, ir vieni ir kiti tiria dažnai tuos pačius socialinius fenomenus. Tačiau materialistinių pažiūrų sociologas prieina prie socialinių reiškinių be jokio socialinio idealo. Jisai tik žiūri, kaip ir kas yra. Jam neturi rūpėti, kodėl ir kam kas yra. Jokie etikos atžvilgiai ir tikslai jam neprivalo rūpėti. Jisai turi prieiti prie socialinių reiškinių be jokios savo socialinės filosofijos.

Kitaip krikščionys sociologai. Jie eina prie socialinių faktų išreiškimų tyrimo su Kristaus mokslo ir idealų šviesa. To mokslo ir idealų šviesoje jie svarsto ir įvertina faktus, konstatuoja progresą ar regresą.

Žinoma, neapsieina be faktų interpretacijos ir sociologai materialistai. Ir jų kai kurie prieina prie faktų su tam tikra socialine filosofija, kuri dažniausiai remiasi darvinistine evoliucija. Šie ima aiškinti socialinius reiškinius dažnai griežtai priešingoj dvasioj, kaip krikščionys sociologai, ir dažnai sueina su jais į konfliktą.

Praeities pažinimas svarbus yra ir vieniems, ir kitiems socialinio klausimo tyrėjams. Tačiau kada materialistai sociologai toje praeityje ieškos nežinia kaip ir kodėl aklai susidariusių dėsnių, fatališkai veikiančių šalia žmogaus ir be jo, tuo tarpu krikščionys sociologai į tą praeitį žiūrės kaip į tikslų bendradarbiavimą laisvos žmonių valios su valia jų Kūrėjo,

kurio Apvaizda veda žmoniją savo nuo amžių numatytais keliais, ir kuri tik ir įprasmina žmonijos visokeriopą progresą.

4. KRIKŠČIONIŠKASIS SINTETIZMAS

Iš visa to, kas aukščiau pasakyta, darosi aišku, kad nei materialistų psichologų, nei tokių pat sociologų ir istorikų ar pedagogų moksliniai tyrinėjimai nesugebės socialinio klausimo išspręsti. Savo tyrimams jie neturi išeities taško, jų dideli ir kruopštūs darbai — tai faktų prie faktų krovimas, neturint prieš akis aiškaus galutiniojo tikslo. Visas jų darbas — tai lyg tamsioj girioj klaidžiojimas.

O vis dėlto jų tiriamieji darbai turi labai didelės svarbos visiems tiems, kurie eina į socialinių faktų girią su stipriais žibintais. Krikščionys sociologai ne tik negali ignoruoti jų darbų, bet, atvirkščiai, jie turi juos pažinti, nušviesti juos savo turimų amžinųjų principų šviesa ir inkorporuoti juos į visą savo krikščioniškos sociologijos sistemą. Žmogaus prigimties faktus jie turi sujungti su antgamtiniu gyvenimu. Krikščionys sociologai iš savo kolegų materialistų ne sykį gali dar ir pasimokyti, ypač kas liečia tyrimo metodus. Tik einant šiuo krikščioniškojo sintetizmo keliu, galės pasisekti socialinį klausimą išspręsti.

Visa schema socialinio klausimo sprendimo galėtų šiaip atrodyti:

A. Dievo Sūnus, ateidamas į žemę, atnešė žmonėms tikrai dieviską receptą jų ligoms ir vargams. Tai Jojo meilės, teisingumo ir visuotinės brolybės socialiniai principai.

B. Kristaus Bažnyčia, stovėdama Dieviškojo mokslo sargyboje, globodama ir vesdama žmonių sielas, kartkartėmis, pagal laiko reikalavimus, pakelia savo autoritetingąjį balsą, primindama žmonėms Kristaus doktriną ir nurodydama pastebėtus nuo jos nukrypimus. Be to, kunigai ir vienuoliai savo religiniu apaštalavimu ir savo pastoracine raida ugdo ir skleidžia meilės dvasią, kuri būtina yra socialinei problemai išspręsti.

C. Socialinių mokslų darbuotojai, Dieviškojo mokslo žibintais nešini, tiria ne tik visus žmogaus prigimties jėgų reiškimosi faktus, bet ir visus aukštesnius žmogaus sielos polėkius; taip pat ištiria visą taip praeities, taip dabarties socialinių santykių kompleksą ir numato pageidaujamą tų santykių raidą ateičiai; tuo būdu jie padeda mokslinius praktiškam socialinės problemos išsprendimui pagrindus.

D. Pagaliau auklėtojai, politikai visuomenininkai ir ypač kooperatininkai savo veikimo srityse praktiškai vykdo tai, ką mokslinė teorija bus išaiškinusi.

5. PRAKTIKOS VEIKĖJAI

Nors mokslinės teorijos darbas bus svarbiausias ir pagrindinis, socialinį klausimą besprendžiant, tačiau neturi nuo jos atsilikti ir praktikos veikėjai. Šių darbas bus ir labiau dėkingas, ir duos labiau apčiuopiamų rezultatų.

Tarp tų praktikos veikėjų pirmoj vietoj tenka paminėti dvasininkus. Jiems skirtas garbingas uždavinys gaivinti ir palaikyti krikščioniškos meilės atmosferą, be kurios absoliučiai negalimas yra socialinio klausimo išsprendimas. Nuo pat Kristaus laikų eina neatlaidi kova tarp meilės ir neapykantos. Istorija žino momentų, kada kai kuriuose kraštuose neapykanta imdavo laikinai viršų. Tie kraštai skęsdavo ašarų ir kraujo jūroje. Nė viena kruvina revoliucija nėra davusi pastoviai gerų rezultatų. „Revoliucijos keliu, — sako A. Maceina[5], — socialinė problema negali būti išspręsta. Revoliucija visados yra keršto ir neapykantos išsiveržimas. Socialiniu atžvilgiu tai reiškia norą velnią išvaryti belzebubo pagalba. Socialinė problema gali būti išspręsta tik nuolatine evoliucija ir reikalingomis reformomis visų pirma žmogaus dvasios viduje, o paskui išviršinėje santvarkoje“. Gi tos reikiamos dvasinės evoliucijos žmonija ir tegalės susilaukti visų pirma iš uolaus ir pasiaukojamo darbo ir kilnaus pavyzdžio savo dvasios vadų. Didžiojo popiežiaus Pijaus XI palikimas, — Katalikų Akcija, — veiks ta pačia išganingąja kryptimi.

Jei krikščioniškai nusiteikusioji visuomenė susispies į didžiules, įtakingas ir galingas organizacijas, jei per perijodinę spaudą ir literatūrą sudarys sveiką viešąją opiniją, tuomet netenka abejoti, kad tai netruks atsiliepti viešojoj kraštų politikoj. Kol krikščionys buvo neveiklūs ir neorganizuoti, politika ir diplomatija buvo atsidūrusi rankose gerai organizuotų masonų. Tačiau Didysis karas ir pokariniai laikai davė progos pasireikšti masonerijos galutiniam moraliniam bankrotui. Jos šulų sudarytoji Versalio sutartis gausiai pasėjo naujų neramumų sėklų. Jų vedamoji pokarinė politika privedė prie baisių ginklavimosi lenktynių, prie sunkių depresijų ir prie nuolat artėjančios naujos katastrofos košmaro. Taigi, galutinai paaiškėjo, kad nors ir labai tvirtai organizuota ir visam pasaulyje paplitusi slaptoji jėga, tačiau neturėdama savo pagrinduose nei tvirtų amžių principų, nei kilnių idealų — anaiptol nesugebės vesti žmoniją palaimos ir progreso keliu.

Masonerijos vietą stengiasi užimti pagoniškasis necionalizmas su dievinimu valstybės ir su savo vadais — tautų diktatoriais priešakyje. Bet šio naujo pavojaus amžius, atrodo, bus žymiai trumpesnis, nes, laimei, žmonės perdaug brangina savo asmens laisvę ir, tur būt, nepakęs ilgai ir tos vergijos. Tenka manyti, jog jau artimoji ateitis pašauks prie tautų

---

[5] Op. cit., 7 psl.

vairo krikščioniškos minties žmones. Seipeliai ir Krupavičiai, Dolfusai, Šusnigai ir Salazarai — tai pirmieji šioj dirvoj pionieriai. Netolimoj ateityj jų atsiras tūkstančiai. Tik šie krikščionys politikai, krikščionys ne vien iš vardo, bet visa savo dvasia, širdimi ir darbais — sugebės ateityje privesti tautas prie nusiginklavimo ir pavergtam paniekintam darbininkui grąžinti žmogaus teises ir garbę.

Yra dar viena praktiško darbo sritis, kuri jau ir šiandien visiems lengvai prieinama, kuri net ir diktatoriams neabuoja — tai ekonominė kooperacija. Kooperatininkai, išvien pirkdami ir parduodami, išvien gamindami ir taupydami, veikiai pajunta didžiulę moralinę ir ekonominę bendro veikimo naudą. Jie dar senosios santvarkos rėmuose stato naują brolybės ir solidarumo pasaulį. Ročdelio kooperacija, kad ir iš lėto, bet praktiškai ir sėkmingai jau sprendžia socialinę problemą. Juk tie Ročdelio dėsniai yra gyvai paimti iš Evangelijos. Juk kooperacijoj gyvai įkūnyta yra Kristaus socialinė doktrina: visų žmonių pagrindinė lygybė ir tarpusavio brolybė. Jeigu kai kur kooperacija negaluoja, nukrypsta į klaidžius kelius, darosi nesimpatinga, tai labiausiai dėl to, kad tų kraštų krikščionys nejaučia reikalo joje dalyvauti. Dalyvaudami jie kaip tik įneštų į savo šalies kooperatyvus daugiau krikščioniškos meilės, draugiškumo ir tolerancijos. Krikščionys ir galėtų būti uoliausi Ročdelio dėsnių vykdytojai ir saugotojai. Ir čia nereikėtų jokio ekskliuzyvizmo. Krikščionys neturėtų bijoti patekti čia tarp kitaip nusiteikusių kooperatininkų. Tarp jų krikščionys galės jaustis visiškai saugiai ir daug tvirčiau, negu nekrikščionys. Juk toji organizacija veikia jų doktrinos principais ir pagrindais. Jeigu kairieji ima veikti pagal tuos principus, tai mums, krikščionims, džiaugsmas ir garbė. Tiesa, bloga būtų, jeigu jie, tais kilniais principais prisidengę, norėtų vykdyti mums priešingus užmanymus. Tai gali įvykti, ir tai kartais įvyksta. Bet ir įvyksta tai tik todėl, kad krikščionys be reikalo užleidžia jiems tą dirvą. Pvz., Belgijos miestų gyventojai anaiptol juk ne visi buvo socialistai. Tačiau jeigu Belgų miestų vartotojų kooperacija atsidūrė rankose socialdemokratų, kurie ją atvirai naudoja savo partijos tikslams ir veda prieškrikščioniškoj dvasioj, tai čia ir bus kalti Belgijos miestų katalikai, užleidę tą dirvą savo idealų priešininkams.

Ir mūsų lietuviškoji kooperacija pasigenda gausių eilių krikščionių narių ir krikščionių vadų.

Žinoma, viena, nors ir pusėtinai jau pasaulyje paplitusi, kooperacija nepajėgs išspręsti visos didžiulės socialinės problemos. Jos kelias kad ir tikras, bet labai ilgas; jos progresas, kad ir gražus, bet labai lėtas. Gal šimtmečių reikėtų, kol ji pajėgtų bent susilyginti su dabar vyraujančia ekonominio naudojimo sistema. Jos progresą trukdo kaip tik stoka krikščioniškos meilės ir solidarumo tarp narių ir vadų. Progresas būtų žymiai

spartesnis, jeigu visų kraštų katalikai ir kiti krikščionys aktingai į kooperacijos sąjūdį dėtųsi ir uoliai jame imtų veikti.

Tačiau socialinę problemą išspręsti šalia kooperacijos sąjūdžio daug padės ateityje pasveikusi (NB! jei pasveiks?!) tarptautinė politika ir nauja, geresnė tautų ir valstybių organizacija jau ne vien grynai politikos, bet ir ekonomijos reikalų atžvilgiu. Nauja, ne vien politinė, bet ir ekonominė Tautų Sąjunga, kuri gal atsiras po naujos pasaulinės katastrofos (jei dar liks po jos kas gyvas ir sveikas), rasit padės pagrindus naujam sveikesniam žmonių bendravimui, tuo pat ir socialinio klausimo išsprendimui.

*

* *

Iš viso, kas čia pasakyta, seka išvada, kad socialinę problemą galės sėkmingai išspręsti ne kuris nors atskiras genijus, ne kurios nors atskiros tautos, kad ir atsidėję mokslininkai bei uolūs praktikai-veikėjai, bet viso pasaulio atsidėję idealistai krikščionys, kurie kartu su malda „Tėve Mūsų“ gavo iš Kristaus palikimą-įsakymą vykdyti žemėje Dievo karalystę. Neatsilikime nuo jų ir mes, lietuviai katalikai.

GEOGRAFIJA

GAMTA

T U R I N Y S

Prof. Dr. Kazys PAKŠTAS, Kaunas
Lietuvos ribų problema

Prof. Dr. Steponas KOLUPAILA, Kaunas
Seniausias literatūrinis darbas apie Nemuną

Privatdocentas Dr. Česlovas PAKUCKAS, Kaunas
Lietuvos kvartero reikšmė mūsų tautos ūkiui ir jo tyrinėjimai per 20 nepriklausomybės metų

Prof. Dr. Pr. B. ŠIVICKIS, Kaunas
Neorganinės druskos protoplazmoje

Lietuvos ribų problema

Kazys Pakštas

Iš praktiško šono žiūrint, gana keista atrodo kalbėti apie mažos valstybės ribas, nustatytinas tarp jos ir kitos daug didesnės valstybės. Tačiau autorius savo keistumą pateisina dar keistesniu faktu: jau 20 metų arti Europos centro gyvuoja valstybė, kuri vis dar neturi abiejų šalių sutartimi nustatytų ribų. Tą vienintelę Europoje išimtį sudaro sena po Didžiojo karo atsistačiusi Lietuva, kurios rytinės ir pietinės ribos dar nėra sutartimis nustatytos, kurios tebelaukia sprendimo ir todėl leidžia bent teoriškai jų klausimą nagrinėti. Čia tat ir svarstysime šį klausimą geografijos mokslo šviesoje, to mokslo, kuriam ir priklauso įvairūs ribų klausimai mūsų žemelės paviršiuje.

1. NEAIŠKUMŲ IR PAINIAVŲ KILMĖ

Per pastaruosius 500 metų mažiausia būta interpenetracijos tarp lietuvių ir latvių. Prieškarinė Kauno ir Kuršo gubernijų administracinė riba buvo kartu ir kalbos, etnografijos, religijos ir istorijos riba, kuriai reikėjo tik mažų etnografinių pataisų. Be didelių sunkumų abi valstybės susitarė tuos mažus ginčo objektus spręsti arbitražu, vyriausiu arbitru pasirinkdamos škotų tautos profesorių S i m p s o n ą. Tat 1921 m. riba tarp Lietuvos ir Latvijos buvo galutinai išvesta per 487 km, sugrąžinant Lietuvai Palangą su 21 km Baltijos kranto, o Latvijai suteikiant atitinkamų nuolaidų keliose vietose, ypač rytinėse pasienių srityse. Tuo būdu be ilgų ginčų, šiedvi, kilme ir kalba giminaičių, tautos greit išsprendė visus savo teritorinius klausimus. Tai leido abiem tautoms savo pasieniuose saugiai jaustis ir pradėti platų kultūrinį, ekonominį ir net politinį bendrą darbą ir tvirtą draugystę.

Nebe tiek ryški lietuvių tautos riba vakaruose, kur ji susitinka su germanais. Senoji Vokietijos ir Rusijos riba tėra tiktai politikos, religijos ir kultūros riba. Bet ji nėra nei kalbos, nei etnografijos riba, nes abiem šonais tos ribos gyvena tos pačios lietuviškos kilmės žmonės. Tačiau Vokietijos šone miestai jau buvo labai atskiesti vokiečių imigrantais, o lietuviški kaimai buvo jau prisisunkę vokiečių civilizacijos ir iš dalies net už-

miršę lietuvių kalbą. Padėtį kiek komplikavo ir religiniai skirtumai: istorinės Lietuvos gyventojai buvo katalikai, o Prūsų Lietuvos — liuteronys. Atsižvelgiant į tokią padėtį, Versalio sutartimi 1919 m. nuo Vokietijos buvo atskirta ne visa Prūsų, arba Mažoji Lietuva, apimanti per 12.000 km², bet tik ketvirtoji jos dalis, esanti dešinėje Nemuno pakrantėje. Ji buvo pavadinta Klaipėdos kraštu[1] ir 1923 m. prijungta prie Lietuvos. Klaipėdos kraštas apima 2848 km² ir šiuo metu turi apie 160 000 gyv. Kilmės atžvilgiu šitie gyventojai netoli 90% yra lietuviai, pagal religiją apie 80% liuteronys ir apie 15% katalikai. Dauguma Klaipėdos krašto gyventojų vartoja dvi kalbas: lietuvių ir vokiečių. Vokiškai kalbančių ir vokiečiais save laikančių šiuo metu Klaipėdos krašte yra apie 40%. Gyventojai, kurių šeimose persvara tenka lietuvių kalbai, sudaro apie 55%. 1938 m. žydų buvo apie 4%, bet dabar jų skaičius eina mažyn dėl susidariusių jiems nepalankių sąlygų; daugelis jų išsikrausto į kitas Lietuvos dalis, kur vokiški verslų nuostatai neveikia. Lietuviais save laiko toli gražu ne visi, kurie savo šeimose kalbasi lietuviškai. Netikėdami esą vokiškos kilmės, bet nenorėdami priklausyti mažesnei tautai, kai kurie gyventojai vadina save nauju ir neitraliu terminu: klaipėdiečiais, arba memelenderiais. 1925 m. tokių aiškios tautybės vengiančių žmonių statistika priskaitė net 28%. Jie kalbasi lietuviškai, bet ekonominis ir politinis jų nusistatymas yra vokiškas. 1925 m. tikrais lietuviais įsirašė tik 25% arba 34 000 Klaipėdos krašto gyventojų. Klaipėdos uosto, pramonės ir prekybos augimas pareikalavo daug naujų darbininkų, kurių pats Klaipėdos kraštas negalėjo tiek daug parūpinti; tad reikėjo juos imti iš Didžiosios Lietuvos. Tam tikslui per 15 metų Klaipėdoje įsigyveno apie 17.000 lietuvių. Tad šiuo metu visame Klaipėdos krašte yra bent 51 000 lietuvių: apie 30 000 liuteronių ir apie 20 000 katalikų. Tačiau labai žymi dalis imigrantų, pastoviai neuždirbančių per mėnesį 150 lt., negauna teisės rinkimuose balsuoti ir todėl nustoja savo politinio svorio, tuo būdu relatyviai padidindami senųjų autochtonų politinę įtaką.

Taigi, kilmės atžvilgiu Klaipėdos krašto gyventojai yra arti 90% lietuviai: tėvų kalbos atžvilgiu čia yra apie 55% lietuvių, tautinio nusistatymo atžvilgiu apie 32% lietuvių; o tie lietuviai, kurie turi labai sunkiai gaunamas politines teises dalyvauti rinkimuose, sudaro tik apie 15—17% visų krašto balsuojančių gyventojų. Per 600 metų vokiečių valdomi, labai suartėję su jais religijos, kultūros ir ūkio dalykuose, šio krašto lietuviai sudaro visais atžvilgiais pereinamąją zoną tarp Lietuvos ir Vokietijos. Nors kultūrinės ir politinės tendencijos prieštarauja, bet etnologinė gyventojų kilmė ir dar labiau ekonominiai viso Nemuno baseino interesai griežtai jungia mažutį Klaipėdos kraštą su Lietuva, kuriai jis pratęsia iki jūrų vienintelę jos naviguojamą upę — Nemuną, ir visam kraštui su-

[1] Straipsnis rašytas prieš 1939 m. kovo mėn. 21 d

LIEPAJA
MAŽEIKIAI
PALANGA
KLAIPEDA
DAUGAVPILS
IV
UKMERGE
PASTOVIAI
KOENIGSBERG
KAUNAS
VILNIUS
III
MOLODEČNAS
MENSK
AUGUSTAVAS
GARDINAS
STOLPCE
II
PRUŽANA
I
DROHICZYN
STOLIN
LODAWA
SARNY
I. Preponderance of Lithuanian history (XIV-XVIII centuries). Lietuvos istorijos persvara (XIV-XVIII amžiai).
II. Southern limit of gravitation to the Lithuanian sea-shore. Pietinė riba gravitacijos į Lietuvos pajūrį.
III. Southern limit of the Lithuanian ethnographic elements. Lietuviškų etnografinių elementų pietinė riba.
IV. Southern and eastern limit of the preponderance of Lithuanian language. Lietuvių kalbos persvaros pietinė ir rytinė riba.
V. Lithuanian speaking zones in the Polish State. Lietuviškai kalbančios zonos Lenkijos valstybėje.

teikia natūralų uostą, per kurį eina apie 80% Lietuvos užsienių prekybos, be kurios Klaipėdos miestas negali augti ir klestėti. Prijungus šį kraštą prie Lietuvos, palikta jam labai plati autonomija, kad čia nenukentėtų vokiškosios kultūros per šimtus metų įgyta persvara. Tuo būdu sudaryta pusiausvyra tarp galingos Vokietijos kultūrinių interesų ir tarp mažos Lietuvos ūkinių reikalų. Savo viduje kraštas tvarkosi taip, lyg jis priklausytojų Vokietijai, bet svarbiausiąsias tranzitinio susisiekimo arterijas ir uostą savo rankose laiko centrinė Lietuvos valdžia, o žemutinė Nemuno tekmė atskiria Lietuvą nuo Vokietijos politiškai, nors ekonomiškai toji dalis Nemuno abiejų valstybių tvarkoma ir naudojama transportui.

Lietuvos riba su Vokietija eina per 230 km. Apie pusę to trakto sudaro vien Nemunas; jo tekme ir jūra einanti riba yra pati natūraliausioji iš visų Lietuvos ribų. Tai dar vienas svarus argumentas už Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos. Į pietus nuo Nemuno Lietuvos-Vokietijos riba eina mažais upeliais arba sausuma. Bet toji riba nejudėjo per pusę tūkstančio metų, tat ji turi labai tvirtas istorines teises. Be to, ji yra kartu religijos, kultūros ir net ūkio riba, nes kraštai į vakarus nuo jos gravituoja labiau į Karaliaučių, kaip į Kauną. O gale 19-tojo amžiaus ir pradžioje 20-tojo visa plati zona tarp Tilžės, Gumbinės, Kybartų ir Labguvos beveik visai nustojo kalbėjusi lietuviškai ir prisiėmė galingai proteguojamą vokiečių kalbą. Vokietijos ribose liko vos arti 40.000 lietuviškai kalbančių gyventojų, kurie šioje zonoje vargiai besudaro 10% visų gyventojų. Visa tai turėdama galvoje, Lietuva neturi jokių pretenzijų į Vokietijos valdomas sritis ir labai nori, kad ir Vokietija laikytųsi tokių pat tendencijų Lietuvos atžvilgiu.

Apimdama 55 658 km², šių dienų Lietuvos respublika turi 2 550 000 gyv., kurie tautybėmis šitaip pasiskirsto: lietuvių 81%, žydų 7%, vokiečių 4%, lenkų 3%, rusų 2,3%, kitų 2,7%. Jei nekalbėti apie Klaipėdos kraštą, tai kitose Lietuvos dalyse tėra vos du valsčiai, kuriuose lietuviai neturi daugumos: tai Lapės prie Kauno ir Joniškis Utenos apskr. Bet šių dienų Lietuvos respublika apima tik apie 6% buvusios Vytauto imperijos ir tik šeštą dalį tos istorinės Lietuvos, kuri gyvavo iki 1795 m. ir bent 500 metų valdė plotus, ne mažesnius kaip 320 000 km².

Patenkinta savo žieminėmis ir vakarinėmis ribomis, Lietuva betgi negavo rytuose ir pietuose esančių savo etnografinių sričių. Tiesa, 1920 m. taikos sutartimi su Rusija Lietuva buvo gavusi patenkinamas etnografines ribas kartu su sostine Vilnium. Tos sutarties ribose Lietuva būtų turėjusi 88 000 km² su 4 mil. gyv. Tačiau šiose ribose Lietuva laikėsi vos apie du mėnesius; 1920 m. spalio 9 d. Lenkijos armija, staigiu ir netikėtu puolimu sulaužydama prieš 2 dienas Suvalkuose padarytą paliaubų sutartį, įsibrovė į Lietuvą ir kelių savaičių kovomis apvaldė apie

trečiąją dalį Lietuvos teritorijų. Nuo to laiko dar nesudaryta jokia sutartis, kuri nustatytų tarp šių dviejų valstybių politines ribas.

Karo veiksmų sukurta vadinamoji administracijos linija nėra jokia riba nei istoriniu, nei ekonominiu, nei etnografiniu ar kultūriniu atžvilgiu. Suvalkų sutarties sulaužymas dar padidino politines painiavas, kurios ir anksčiau šaldė Lietuvos ir Lenkijos santykius. 20 metų jau gyvuoja atstatytos Lietuvos ir Lenkijos valstybės, bet jos dar neturi nustatytų ribų. Oficialinė Lenkija mano, kad tąja riba reikia laikyti jos ginklų persvaros sudarytą administracijos liniją, prie kurios sustojo abiejų valstybių kariaujančios kariuomenės 1920 m. vėlyvą rudenį; ši linija faktiškai skiria abiejų valstybių valdomas sritis ir abi valstybės sutiko ją vadinti ne riba, bet administracijos linija, nes ji kol kas jokios sutarties nepatvirtinta. Lietuva tebelaukia deryboms progų ir tikisi bent stambių savo naudai pataisų, jei ne visai tinkamo sprendimo. Turint tokį svarbų atvirą klausimą, kol kas bent moksliškai teoriškai galėtume jį svarstyti bent ketveriopu atžvilgiu: istoriniu, ekonominiu, etnografiniu ir lingvistiniu.

2. *LIETUVOS RIBOS BAGAL ISTORINĮ KRITERIJŲ*

13-tojo amžiaus pradžioje susiorganizavusi lietuvių valstybė apėmė 110 000 km² savų, lietuviškai kalbančių ir pagoniškos religijos, žemių ir tik labai nedidelius pakraščius slaviškų (gudiškų) žemių, jau prieš 400 metų priėmusių krikščionybę pagal graikų ortodoksų apeigas. Jauna lietuvių pagoniška valstybė buvo iš visų šonų apsupta krikščioniškų kraštų. Iš vakarų ir iš žiemių lietuvius spaudė ir jų ekspansiją visiškai sulaikė teutonų riteriai, norėdami Lietuvą pakrikštyti ir per tą krikštą įsigyti politinių teisių į lietuvių žemes. Kilnius tikslus vaidindami, teutonų riteriai per 200 metų beveik nuolat puldinėjo Lietuvą, vis papildydami savo kareivių eiles naujais ateiviais iš visos germaniškosios Europos. Nebegalėdami varyti jokios ekspansijos į vakarus ir į žiemius, lietuviai aptiko silpnesnių vietų savo rytiniuose ir pietiniuose pasieniuose, kur rusų kunigaikščiai gerokai buvo nusilpnėję kovose su totoriais. Šita aplinkybė sudarė galimumų prasiveržti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ekspansijai į gudų, ukrainiečių, rusų ir net totorių žemes.

Lietuvių ekspansija prasidėjo jau 13-jame amžiuje ir savo viršūnių pasiekė pradžioje 15-tojo amžiaus, kuomet (1410—1494) Vytauto Didžiojo imperija jau apėmė 850 000 km². Dabar šitame plote gyvena 56 milijonai gyventojų. Žieminiu savo galu Lietuva siekė Baltijos jūrą prie Palangos, o pietuose, totorių žemėse, atsirėmė į Juodąsias jūras, kur beveik šimtą metų valdė Hadži Bey uostą, t. y. dabartinę Odesą. Privilegija sujungti po viena vėliava žiemines ir pietines jūras plačiausioje Europos

vietoje teko iš viso tik dviem valstybėms: viduriniais amžiais Lietuvai ir naujaisiais laikais — Rusijai; jokia kita valstybė panašių užsimojimų nepakartojo. Kijevas tuomet buvo pasidaręs geografiniu centru šios didžiulės valstybės, kurios sostinė nuo 1323 m. vis tebebuvo Vilnius žieminėje daly Lietuvos, beveik vidury Nemuno baseino, visiškai lietuviškose žemėse. Labai keistas dalykas, kad istorija niekur nežino tokio pavyzdžio, kad kuri nors krikščioniška tauta būtų tapusi pagoniškos valstybės kolonija ar provincija. Vienintelė išimtis iš šitos bendros taisyklės pasidarė tik Lietuvos 13-jame ir 14-jame amžiuje valdytuose plotuose. Čia pagoniška ir nedidelė tauta su pagoniška dinastija apvaldė už savo kraštą žymiai didesnius plotus slavų, kurie buvo priėmę krikščionybę 400 metų anksčiau, kaip lietuviai. Dniepras, trečioji pagal didumą Europos upė, ir Dniepro baseinas beveik visas priklausė Lietuvai. Lietuvai priklausė 15-jame amžiuje visos Gudų žemės, beveik visa Ukraina, dalis tikrosios Rusijos iki Maskvos apylinkių ir totorių kraštai prie Juodųjų jūrų. Šita didžiulė imperija pradėjo pietuose ir rytuose tirpti 1494 m. ir tirpo iki 1569 m. Per šitą laiką ji sumažėjo iš 850.000 km² į 320.000 km². Didesnę dalį netektų žemių užkariavo stiprėjanti Rusija, bet ne ką mažesnius kąsnius gavo ir Lenkija.

Po 1569 m. likusieji Lietuvai plotai apėmė aukštutinio Dniepro ir Nemuno baseinus, t. y. lietuvių, gudų ir tik maža dalimi ukrainiečių žemes. Tarp 1569 ir 1772 m. Lietuvai priklausė vis dar ne mažiau kaip 320 000 km², o kai kada ir kiek daugiau. Šituose plotuose dabar gyvena apie 14 milijonų gyventojų. Daugumą tų plotų dabar valdo Sovietų Federacija, daug jų teko Lenkijai, ir tik šeštą jų dalį pasilaikė šių dienų Lietuvos valstybė. Sakytų Lietuvos plotų geografinis centras buvo Minskas ir Nemuno versmė, kuri yra kartu ir visos Europos geografinis centras.

Kaip matome, Lietuvos istorinės teritorijos per 500 metų (13—18 amž.) svyruodavo tarp 320 000 ir 850 000 km². Nors žieminė, lietuviškai kalbanti, valstybės dalis ir buvo tuomet tankiau gyvenama, tačiau maksimaliniame Lietuvos išsiplėtime lietuviai savo valstybėje vargiai ar sudarė daugiau, kaip penktąją dalį visų gyventojų. Net ir po Liublino unijos iki 320.000 km² sumažintoj teritorijoj lietuvių skaičiaus persvara buvo abejotina, nes kompaktiškai jų gyvenami plotai tų laikų valstybėje buvo sumažėję iki 80 000 km², kas sudarė tiktai ketvirtąją dalį visų valstybės plotų greta 200 000 km² daugiausia gudų ir iš dalies jau gudiškai kalbančių lietuvių. Likusieji 40 000 km² pačių pakraštinių teritorijų pietuose buvo gyvenami ukrainiečių, rytuose — rusų.

Turint galvoje nemažą Lietuvos istorinių plotų dydžio kaitaliojimąsi įvairiais amžiais, gali kilti klausimas: kuriuos gi plotus tektų laikyti tikrai istoriniais, su aiškia lietuvių istorijos persvara? Rytinių slavų istorinis

periodas prasidėjo pabaigoje 9-tojo amžiaus, taigi, nuo to jau kiek daugiau kaip 1000 metų. Lietuvos istorinis periodas visiškai išryškėja tiktai pradžioje 13-tojo amžiaus, tame pačiame šimtmety apimdamas jau beveik visą Nemuno baseiną. Prasidėjusi žieminėje dalyj Nemuno baseino, Lietuvos valstybė išplėtojo nepaprastai energingą ekspansiją į pietų rytus pagal didelę ašį Vilniaus-Kijevo-Juodųjų jūrų. Prie Juodųjų jūrų Lietuvos vėliava išsilaikė tik apie 100 metų, Kijeve ir didesnėje daly Ukrainos ji valdė apie 200 metų; taigi, čia Lietuvos istorijai tenka tiktai dešimtoji ar penktoji dalis istorinio periodo. Bet Gudų žemėse lietuviai pradeda įsigalėti jau prie Mindaugo, pirmojo Lietuvos karaliaus, 13-jame amžiuje. Gediminas pirmojoje pusėje 14-tojo amžiaus jau apvaldė beveik visas gudų žemes su Vitebsku, Orša ir Turovu. Ir šitose visose gudiškose žemėse Lietuvos valdžia laikėsi iki pirmojo Lietuvos padalinimo 1772 m., t. y. apie 500 metų. Taigi, lietuviškos istorijos persvarai tenka jau sakytieji 320 000 km², savo plotu visai lygūs prieškarinei Vengrijos karalystei ir tik mažumą mažesni už dabartinę Lenkiją. Dabar šitų plotų politinė priklausomybė skirstosi maždaug taip: Sovietų Federacija valdo apie 150 000 km², Lenkija 117 000 km² ir Lietuva 53 000 km² (be Klaipėdos krašto). Skaitant, kad vidutinis gyventojų tankumas šiuose plotuose dabar siekia 44 viename kv. km, istorinės Lietuvos plotuose gyvena dabar apie 14 000 000 gyv., iš kurių gudiškai kalbančių yra apie 8 mil., lietuviškai kalbančių apie 2,5 mil., žydų arti 1,5 mil., rusų arti 1 milijono, lenkų daugiau kaip 0,5 mil. ir ukrainiečių arti 0,5 mil.

Dabar būtų galima iškelti įdomų klausimą: 1918 m., kai pradėjo Europoje kurtis bei atsistatyti visa eilė senų ir naujų valstybių, ar buvo kur tvirto noro atstatyti senąją istorinę Lietuvą su 14 mil. gyv.? Taip, tokio noro ir visai konkrečių sumanymų vis dėlto būta, bet tiktai slavuose.

Tokiam sumanymui labiausiai pritarė gudų visuomenės veikėjai. Sovietuose net buvo jau suformuota valdžia, kuri turėjo valdyti lietuvių-gudų federalinę respubliką su bendra jų sostine Vilniumi. Šitą Lietuvos-Gudijos respubliką tvirtai ginklu rėmė visa Sovietų Rusija, su kuria naujoji respublika buvo nusistačiusi sueiti į federalinius ryšius, neieškodama pilnos nepriklausomybės. Gudams tokia dvilypė valstybė taip pat patiko, nes joje jie būtų turėję daugumą, o per grynai lietuviškas žemes būtų gavę gerą priėjimą prie jūros, kurios gudiškos žemės niekur nesiekia. Tokia valstybė būtų apėmusi visą Nemuno baseiną, didelę dalį Dniepro ir mažą dalį Dauguvos baseinų. Jei Klaipėda būtų tokios valstybės vienintelis uostas, tai jo prekyba ir pramonė, susikoncentravusi iš natūralaus ir upėmis sujungto užnugario, taip sparčiai kiltų, kad šis miestas gautų visus šansus pasiekti milijoną gyventojų. Tokios puikios prekybos perspektyvos didelėje erdvėje galėjo labai patikti ir viso kalbamo regiono žydams, kurių prekybiniai interesai yra priešingi mažų valstybių steigi-

mui. Minėtoji Lietuvos-Gudijos valstybė būtų buvusi nebe mažoji, bet vidutinė savo gyventojų skaičium ir beveik didžioji savo plotais, kurie leistų tikėtis ir gyventojų skaičių ateityj padidinti net iki 25 mil.

Panašią istorinės Lietuvos koncepciją skleidė ir sulenkėję šio plataus krašto dvarininkai, kurių tipingu atstovu galima laikyti lietuvių kilmės Lenkijos maršalą, Juozą Pilsudskį. Jis, kaip ir daugelis jo artimųjų, buvo tikrai *homo historicus,* galvojo istorinėmis kategorijomis. Jis taip pat 1919—20 m. bandė ginklu atstatyti senąją istorinę Lietuvą ir susieti ją bent kokiais federaliniais saitais su Lenkija. Bet lenkai jos vidujinę santvarką visai kitaip vaizdavosi, kaip gudai ir rusai. Vietoje dviejų kantonų, lenkai numatė tris kantonus: lietuvišką Kaune, gudišką Minske ir lenkišką Vilniuje, kur būtų buvusi kartu ir federalinė sostinė. Lietuviai nesupranta gudiškai ir tik retesni moka lenkiškai. Gudai nesupranta lietuviškai, bet jiems labai lengva pramokti lenkų kalbos. Pačių lenkų arba sulenkėjusių lietuvių visoje 320 000 km² teritorijoj yra tik šiek tiek daugiau, kaip pusė milijono. Bet jie gyvena daugiausia pačioje Lietuvos sostinėje, Vilniuje, ir jo apylinkėse, po mažumą kituose miestuose, ir provincijoj valdo stambius geresnių žemių plotus.

Pačiuose lietuviuose istorinės Lietuvos idėja buvo beveik visiškai išnykusi, o federalinės didelės Lietuvos federacija su Lenkija lietuviuose ne tik nerado jokio pritarimo, bet buvo sutikta su didžiausiu pasipriešinimu. Visa lietuvių bent kiek galvojančioji visuomenė nemanė apie tokią Lietuvą, kurioje lietuviai būtų mažumoje. Atvirkščiai, ji svajojo apie nacionalinę savo valstybę, kurioje lietuviai sudarytų daugumą ir kuri būtų visiškai nepriklausoma. Lietuviai norėjo prie savo valstybės priglausti tik tuos gudiškus pakraščius, kurie ekonomiškai stipriai gravituoja į Vilnių arba geležinkeliais bei upėmis yra stipriai susieti su Lietuvos miestais. Tokioms svetimos kalbos sritims buvo numatyta suteikti plačią kultūrinę autonomiją.

Gudų skaičius didelis, bet jų kultūrinis ir politinis pasirengimas 1918—20 m. buvo toks menkas, kad juos kaimynai dar nelaikė rimta jėga. O lietuviai, kaip jau sakyta, nepritarė istorinės Lietuvos atstatymui. Tad susidarė gana keistas reiškinys: istorinę didžiulę Lietuvą ėmėsi atstatyti dvi jai svetimos kaimyninės valstybės: Sovietų Rusija ir Lenkija. Bet kiekviena jų buvo griežtai nusistačiusi nepalikti tokios Lietuvos visai nepriklausoma valstybe, bet prisijungti ją prie savęs federacijos saitais, kurie faktiškai leistų gyvuoti tik autonominei Lietuvai didžiausioje pirmojo ar antrojo kaimyno politinėje, ekonominėje ir kultūrinėje įtakoje. Varžytynės dėl istorinės Lietuvos žemių pasibaigė Rygos traktatu 1921 m., kuomet, po vargingo karo, Rusija ir Lenkija pasidalino istorines Lietuvos žemes beveik lygiomis: Rusijai teko 150 000 km², o Lenkijai 113 000 km². Likučius (53 000 km²) pasilaikė pati Lietuvos respublika,

apgynusi savo nepriklausomybę tikrai heroiškose kautynėse su keleriopai didesnėmis rusų ir lenkų armijomis. Rusijai atiteko beveik grynai gudiškos Lietuvos dalys, iš kurių ji sukūrė autonominę Gudijos respubliką, apimančią 127 000 km² ir dabar turinčią arti 6 mil. gyv. Gudijos sostinė tapo Minskas, esąs pačiame respublikos pakraštyj ir dabar jau turįs apie 200 000 gyv. Gudų kalba vėl pasidarė valstybinė savo respublikoje, o įkurtas ir moderniškai pastatytas didelis gudų universitetas bei puošni mokslo akademija vainikuoja sparčiai iš primityvumo kylančią gudų kultūrą. Taip atsigauna labiausiai suvargusi, paniekinta ir atsilikusi slavų tauta, kuri rimtai pradeda ruoštis sujungti visas savo žemes į vieną politinį vienetą, nepriklausomą ar bent autonominį.

Visai kitoks likimas ištiko į Lenkijos ribas patekusius 3 milijonus gudų, gyvenančių daugiausia Pagirio, Naugarduko, Baltstogės ir net Vilniaus vaivadijose. Čia jie neturi ne tik universiteto, bet neteko visų gimnazijų ir pradinių mokyklų. Didžiausiu vargu jie išlaikė tik menkus likučius savo draugijų bei laikraščių ir gyvena pasibaisėtiname skurde, kuris labai artimas badui. Jiems natūraliausia atrodytų prisijungti prie Sovietų Gudijos, ypač jei ten įsigalėtų bent kiek liberališkesnis režimas ūkio, kultūros ir religijos srityj. Mielai jie grįžtų ir prie istorinės Lietuvos, jei jiems būtų leista apsispręsti plebiscitu kad ir tose ribose, kurios mūsų žemėlapyj yra pažymėtos I, II ir III. Jei jie Lietuvoje ir neturėtų tikros teritorinės ir politinės autonomijos, tai vis vien jų kultūrinės teisės čia būtų tolerantingai respektuojamos ir jie daug geriau gyventų, kaip dabar Lenkijoj. Tiesa, ir Lietuva didelio jų skurdo negalėtų trumpu laiku pašalinti, bet 7½ mil. gyv. valstybėje jie sudarytų bent 40% visų jos gyventojų, ir tai jau būtų pakankama jų teisių apsauga. Seni istoriniai prisiminimai tų gerų laikų, kada gudiški plotai priklausė Lietuvai, ir dabar dar gali įgyti kai kurios reikšmės. Tačiau šiais laikais Europoje maža šansų turi įsigalėti tos idėjos, kurios neapmokamos, per valstybinį radiją neskelbiamos ir ypatingos propagandos nepalaikomos. Todėl senos istorinės reminiscencijos tikriausiai nebeturės progų atgimti, ypač kad jau baigia nykti ir senovinės Lietuvos didžiulėse teritorijose tas žmogus, kurį vadiname *homo historicus*. O šis žmogus seniau mokėjo jungti į vieną valstybę daugelio tautų ir kultūrų žmones. Dabar šis žmogus darosi vis pasyvesnis, pasitraukia iš gyvenimo be kovos ir užleidžia savo vietą dinamiškesniam *homo nationalis*.

3. LIETUVOS RIBOS PAGAL EKONOMINĮ KRITERIJŲ

Ekonominis kriterijus Lietuvos riboms išvesti galima taikyti, platesne ir siauresnes prasme, maksimalinis ir minimalinis. Lietuvių istorijos persvaros zona su jau minėtais 320.000 km² gana nuostabiai visiškai

sutampa su tais plotais, kurie plačia prasme gravituoja į Lietuvos pajūrį, į jį nukreipia savo veidą ir savo ūkio interesus. Be to, šitos 1569—1772 m. istorinės Lietuvos ribos savo kontūrais labai yra artimos beveik taisyklingam kvadratui, kurio žiemvakarių kampas yra atremtas į Baltijos jūrą prie Palangos (ir Klaipėdos). Geležinkelių tinklas, kol kas dar skystas, iš tolimų pakraščių nuo Polocko, Vitebsko, Oršos, Homelio, Lunineco ir Lietuvių Brastos visus periferijos turtus traukia, dažniausiai per Vilnių, į Lietuvos pajūrį. Nedideli geležinkelių tinklo papildymai dar tiksliau ir tiesiau koncentruotų istorinės Lietuvos eksportą ir importą į savo Klaipėdos ir Šventosios uostą. Tokių kontūrų Lietuvoje Vilniaus geografinė padėtis būtų nepaprastai harmoninga ir užtikrintų sostinei puikius saitus su periferija, leistų jai lengviausiu būdu aptarnauti visas provincijas ir užtikrinti ne tik dominuojančią padėtį, bet ir milijoną turtingų gyventojų. Tokia valstybė labai galėtų patikti ne tik istoriniam žmogui *(homo historicus)*, bet ir ekonominiam *(homo oeconomicus)*.

Tačiau šitokios valstybės sudarymui priešinasi didesnieji kaimynai, besivaržydami dėl savo įtakos zonų, priešinasi ir vis stiprėjantis *homo nationalis*. Yra šiek tiek ir ekonominio pobūdžio abejonių. Žiemryčių kampas su Vitebsku ir Polocku geležinkeliais ir Dauguvos upe labiau gravituoja į artimesnį Rygos uostą, kuris šio rajono miškui yra nepamainomas. Lietuvių Brastos rajonas geležinkeliais ir Bugo upe aiškiai linksta prie labai artimos Varšuvos, o per ją į Dancigą ir Gdynę. Pagirys su visu Pripeties baseinu savo gausią miško medžiagą galėtų lengviau pasukti į Dnieprą, į Kijevą ir į nemiškingus pietinės Ukrainos plotus arba Juodosiomis jūromis į Mediteranos kraštus, kur miško taip pat stinga. Lieka tik pati vidurinė Gudija, trikampy tarp Homelio, Oršos ir Minsko, kuriai Lietuvos pajūrio negali tinkamai atstoti jokio kito krašto uostai. Bet šito Gudijos vidurio iškirpimas iš krašto visumos vien ekonominiais sumetimais būtų perdaug nerealus sumanymas, kurio niekas nepalaikytų rimtu ir pateisinamu. Ypač dar, kad Minskas per pastaruosius 20 metų dvigubai padidėjo, vis dar auga ir turi tikrai didelių galimybių pasidaryti ne tik gal vienintelių Gudijos didmiesčiu, bet ir kultūriniu bei nacionaliniu visos Gudijos centru, reikalaujančiu visos periferijos, kurią jis dabar turi (6 mil. gyv.) ir dar kai kurių priedų vakaruose, kurių Minskas neteko Lenkijos naudai.

Pripeties ir Bugo baseinai, kurių apytikrė zona mūsų žemėlapyj yra pažymėta I, savo geležinkelių kryptimi ir artimumu labiau gravituoja į Varšuvą, kaip į Vilnių ir Klaipėdą. Be to, šitos zonos priskyrimas prie Lietuvos perdaug izoliuotų Lenkiją nuo Rusijos.

Kaip matome, toli gražu ne visos aplinkybės kalba už sudarymą Lietuvos pagal plačiosios prasmės ekonominį kriterijų. Daugiau šansų turėtų ekonominė Lietuva pagal siauresnį, arba griežtesnį, kriterijų. Jei

drįstume laukti ir sulauktume to meto, kuriame įsigalėtų ūkiškai galvojąs žmogus, galėtume spėti, kad tas *homo oeconomicus,* pažvelgęs į Nemuno baseiną, tuojau pripažintų, jog šis baseinas ekonomiškai taip yra harmoningas, taip patogiai orientuotas į Baltiją ir turi tokius patogius kontūrus, kad su mažomis išimtimis ir papildymais jis turi sudaryti *vieną valstybę,* ūkiškai vieningą, nors etniškai įvairią ir politiškai decentralizuotą. Tokios tikrai ekonominės Lietuvos teritorija mūsų žemėlapyj susideda iš II, III ir IV zonų. Pietinė jos riba išvesta pagal isochronų metodą, taikomą Vilniaus ir Varšuvos tarpusavio konkurencijai dėl ekonominės periferijos, suprantant, kad Vilnius gravituoja į Klaipėdos uostą, o Varšuva į Gdynę. Pravartu čia pastebėti, kad greičiausiu geležinkelio susisiekimu iš Varšuvos į Dancigą bei Gdynę galima patekti per 7 val., iš Vilniaus į Klaipėdą per 6 val. ir iš Vilniaus į Varšuvą per 7½ val. (Atstumas tarp Vilniaus ir Klaipėdos suskaičiuotas, išmetant muitinės formalumus, tarsi tarp jų politinės sienos nebūtų, ir pagreitinant traukinius Vilnius—Kaunas iki to greitumo, kurs jau turimas tarp Kauno ir Klaipėdos; tuo būdu kelias Vilnius—Klaipėda sutrumpėtų 1 valanda: vietoj 7 val. jis būtų atliekamas per 6 val.). Šitos pastabos čia turi svarbos, nes į isochronų pagrindą tenka dėti susisiekimą geležinkeliais, kurie Nemuno baseine, kaip ir beveik visur Europoje, daugiausia tarnauja žmonių ir prekių masiniam transportui. Upės ir plentai vaidina tiktai papildomą vaidmenį.

Lenkijos geležinkelių tvarkaraštis, centralistiniais sumetimais sudarytas, labiau yra priderintas Varšuvos interesams, kaip tolimai periferijai. Bet ir su tokiu tvarkaraščiu Vilniaus ir Varšuvos interesai, skystėdami ir nykdami, susiduria Pagirio balose. Tiktai tiesia ir greita geležinkelio linija Varšuvos didmiesčio kultūrinė ir ekonominė įtaka prisiartina prie Gardino ir rodo tendencijos įtraukti į savo įtakos sferą Volkoviską ir Slonimą. Pasak W. Rewienskos: „Minėtojo pusiasalio kaptažas Varšuvos naudai yra rezultatas centralistinio geležinkelių tvarkaraščio, labai kenksmingo Vilniui. *Slonimas neabejotinai turi likti Vilniaus interesų sferoje,* atsižvelgiant, kad oro linija jis yra nuo Vilniaus 180 km, o nuo Varšuvos 290 km; taip pat atžvilgiu tradicijų, kurios kalba apie jo artimesnius politinius ir kultūrinius saitus, kurie buvo tarp Slonimo ir lietuviškų vaivadijų istorijos laikais“[2].

Gana tiesaus geležinkelio kilometražu skaitant, Sokolka būtų vidurkelis tarp Vilniaus ir Varšuvos. Mažas trikampis tarp Sokolkos, Volkovisko ir Gardino gravituoja daugiau į Lietuvą, o ne į Lenkiją ne tik geležinkelių mažesniais atstumais, bet ir plukdomomis upėmis Želva, Rosimi ir Svislotimi, kuriomis miškas gali būti plukdomas į Nemuną Klaipėdos

---

[2] W. Rewienska, Izochrony Wilna (La carte isochronique de Wilno), 10 psl. Vilnius 1929.

linkme. Augustavo ir Suvalkų apskritys esamais plentais, geležinkeliais ir Nemunu ryškiai gravituoja į stambų miestą Kauną, kurs netolimoj ateityj pasieks 200 000 gyv. Pravedus projektuojamą geležinkelį pro Šakius ir Jurbarką, Klaipėdos uostas pasidarytų be konkurencijos visam pietiniam Suvalkų kraštui ir plačiam Gardino rajonui. Visa tai turint galvoje, ekonominės Lietuvos pietinę ribą mes vedame, palikdami Lietuvos šone Augustavą, Sokolką, Volkoviską, Slonimą, Baranavičius su rajonu iki Oginskio kanalo ir Nesvyžių. Tokios Lietuvos rytine riba galėtų likti dabartinė Lenkijos-Sovietų Rusijos riba, kuri ekonomiškai ir būtų artima idealui; jos nedidelė silpnybė būtų prie Dauguvos ir Dysnos santako apie 2000 km², gravituojančių į Polocką, ir Nemuno aukštupy apie 3500 km², gravituojančių į Minską. Tikrai į ekonominę Lietuvą patektų, pagal šį projektą, visa šių dienų Lietuvos valstybė su 2 550 000 gyv., Vilniaus ir Naugarduko vaivadijos ir trečioji dalis Baltstogės vaivadijos su 3 100 000 gyv. Tuo būdu ekonominė Lietuva turėtų (1939 m. suskaičiavimais) apie 5 650 000 gyv. ir plotą iš 120 000 km².

Dabar tektų priminti, kas tokios ekonominės Lietuvos norėtų ir kas jos nenorėtų. Šituo klausimu autoriui teko daugybėje savo kelionių ir pašnekesių jau nuo 1914 m. išgirsti daug nuomonių, iš kurių galima susidaryti kai kurių išvadų.

Nuo 1914 m. pabaigos ir kiek vėliau Lietuvos atstatymą pradėjo propaguoti daugelis įsikūrusių komitetų ir Europoje, ir Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Lietuvių Inform. Biuras Lausannoje ar tik ne pirmas yra pradėjęs savo pageidavimus pavaizduoti žemėlapiais: jis išleido ir plačiai skleidė keletą mažų žemėlapėlių, kurie maža kuo skyrėsi nuo mūsų ekominės Lietuvos kontūrų; tų žemėlapių leidimus vėliau pakartojo ir Amerikos lietuvių propogandinės įstaigos. Tie žemėlapėliai kiek mažiau skirdavo Lietuvai rytuose, bet žymiai daugiau pietuose, įtraukdami į Lietuvos ribas Baltstogę ir Bieloviežos, arba Baltvyžių, girias. Moksliniu izochronų metodu tų žemėlapių autoriai nesirūpino, o legendomis apipintos milžiniškos istorinės Lietuvos girios, kuriose medžiojo didieji Lietuvos kunigaikščiai ir karaliai, buvo labai patrauklios ne vien ekonominiu požvilgiu. Todėl Didžiojo karo metu Lietuvos žemėlapiai taip toli brovėsi į pietus, į istorinės Lietuvos žemes, dabar beveik vienų gudų gyvenamas, o ekonomiškai gravituojančias į Varšuvą, kuriai Baltstogė ir Lietuvių Brastos rajonas daug artimesnis, kaip Vilniui ir Kaunui. Gerai žinant lietuviškų komitetų kalbas 1914—19 m., galima spręsti, kad lietuviai ekonominių ribų savo valstybėse pageidautų, tačiau sutiktų jas ir siaurinti, atsižvelgdami į kitokią kaimynų argumentaciją.

Gudams labiausiai patiktų, kad po Lietuvos vėliava būtų sujungtos visos gudiškosios lenkų valdomos žemės, iki 1793 m. buvusios Lietuvos ribose. Šitaip suprasta Lietuva turėtų 170 000 km² ir 7½ mil. gyv.; 3

mil. gudų ir apie milijonas sugudėjusių lietuvių tokioje valstybėje įgytų beveik vadovaujamos reikšmės. Atskėlimas nuo Lietuvos Pripeties baseino, į Lietuvą mažiau begravituojančio, dar labiau suskaldytų gudų tėvynę. Tat visai suprantama, kad gudai negali turėti simpatijų tiktai ekonominių ribų Lietuvai, nors apskritai su lietuviais senovėje jie gerai sugyvendavo ir turi geriausių bendros valstybės reminiscencijų. Kadangi mūsų laikų Europoje *homo nationalis* yra daug stipresnis, kaip *homo oeconomicus,* tai ir Nemuno baseine vargiai galės būti pritaikytas ekonominis kriterijus valstybių riboms išvesti, ypač kai tos ekonominės ribų pataisos paliečia milijoninę masę žmonių. Šis ekonominis kriterijus nebuvo pritaikytas ir paskutiniuose sprendimuose, kurie pakeitė Slovakijos ir Karpatų Ukrainos ribas su Vengrija bei Čekijos su Vokietija ir Lenkija. Nulėmė čia nacionalinis kriterijus, *gerokai pakreiptas stipresniojo naudai.*

Įdomu čia priminti, kad visai naujas M. Janiszewskio „Geograficzny Atlas Polski" (Varšuva 1938), pateikdamas regioninį Lenkijos suskirstymą, iš ekonomiškai suprantamos Lietuvos kraštų sudaro *vieną atskirą Vilniaus ir Suvalkų krašto paežerių regioną* ir nuo kitų Lenkijos kraštų jį atskiria *lygiai tokia pat riba,* kurią mes siūlome ekonominės Lietuvos pietiniam pakraščiui.

Praeities reminiscencijų titulu gal bus įdomu čia prisiminti ir 1918—19 m. bandyti gaminti projektai didelio ekonominio vieneto, kuris būtų apėmęs Dauguvos, Nemuno ir Dniepro baseinus ir esmėj atstojęs Vytauto Didžiojo lietuvišką imperiją. 1918 m. rudenį ir 1919 m. žiemą šio didelio regiono politiniai kontūrai buvo dar labai neaiškūs. Latviai, lietuviai ir ukrainiečiai jau turėjo savų armijų užuomazgas ir pradėjo apsigynimo karus nuo Rusijos bolševikų invazijos. Būdami dar silpni ir net maži vienetai, lietuviai, latviai ir net ukrainiečiai nesusilaukė Vakarų Europos didžiųjų valstybių tinkamos paramos. Lietuviams ir latviams Europos galiūnai, megalostatizmo šalininkai, dažniausiai prikaišiodavo jų kuriamų valstybių mažumą. Siaurų ribų, be mineralizuotos žemės, su mažai gyventojų, su menkai paruošta ir labai negausia inteligentija Baltijos tautos ir net didelė derlinga Ukraina Vakarų Europos diplomatams atrodė dar per menkos kandidatės į nepriklausomas valstybes.

Prieš tokį nevertinimą ir net pažeminimą buvo bandytas pastatyti naujas, plataus masto planas. Ukrainos atstovas Berne Dr. Lukosevičius, jos veikėjas ir diplomatas grafas Mykolas Tiškevičius, latvių revoliucininkas ir veikėjas Klavinas ir šių eilučių autorius iš lietuvių 1918 m. rudenį ir 1919 m. žiemą (iki balandžio mėn.) beveik kas ketvirtadienį susitikdavo Berne atgimstančių valstybių reikalų aptarti. Tarp jų grafas Tiškevičius, lietuvių kilmės ukrainietis, buvo labiausiai *homo historicus.* Jis, rodos, pirmasis iškėlė mintį sudaryti Latvijos, Lietuvos, Gudijos ir Ukrainos konfederaciją. Ši mintis ilgokai buvo svars-

tyta, pagaliau suglausta į memorandumą ir įteikta kai kurių valstybių ambasadoriams. Nebeatsimindamas šito memorandumo tikslaus turinio, paminėsiu čia tik keletą jo aspektų.

Apie jį šiek tiek kalbėta, bet, rodos, nebuvo dar spaudoje rašyta. Jį galima būtų vadinti sintetiniu ir kompromisiniu. Mat, jis kartu yra istorinis, ekonominis, etnografinis kompromisas. Jis yra istorinis, nes apima beveik visas tas žemes, kurias Lietuva valdė nuo 1361 iki 1494 m., kuomet Lietuvos imperija siekė Juodąsias jūras. Net ir daugiau: čia įeitų priedų Latvija ir Ukrainos rytiniai pakraščiai, kurių Lietuva nevaldė. Tai būtų Vytautinės imperijos substitutas, kuris nebesivadintų Lietuva, apimtų iki 1 200 000 km² ir turėtų 60 mil. gyventojų. Ekonominiu atžvilgiu ši konfederacija gautų sau rimtą pateisinimą, sujungdama per Dauguvos-Nemuno ir Dniepro-Dono baseinus į vieną politinį bei ekonominį vienetą Baltijos ir Juodųjų jūrų krantus išilgai senuosius variagų kelius, ėjusius Dauguvos-Dniepro diagonale. Tokiai konfederacijai galima būtų siūlyti vardą: „Balto-Pontijos Konfederacija". Ji būtų labai turtinga grūdų, miškų, galvijų, anglių, naftos ir net kai kurių kitų mineralų. Ji harmoningai išsitiestų pagal didelę naviguojamų upių arteriją, turėtų pakankamai uostų abiejose jūrose ir savo didumu labai imponuotų megalostatizmo šalininkams, mikrostatizmo priešams. Šių laikų didžiosios Ukrainos gimstanti idėja taip pat bent kiek turi giminystės su šiuo Balto-Pontijos planu.

Etnografiniu atžvilgiu Balto-Pontijos Konfederacija susidėtų iš keturių beveik nepriklausomų valstybių: Latvijos, Lietuvos, Gudijos ir Ukrainos. Vidinė nepriklausomybė kiekvienai tautai garantuotų jos kalbai ir kultūrai savarankišką ir netrukdomą evoliuciją, o visos Konfederacijos kalba taptų bet kuri Vakarų Europos didžioji kalba, kad būtų išlaikyta kultūrinė pusiausvyra. Žinoma, čia galėtų kilti kiek nepasitikėjimo galinga Ukraina, kuri viena Konfederacijoj sudarytų gal apie 45 mil. gyventojų. Maži skaičiai lietuvių ir latvių galėtų savo įtaką kompensuoti gal tik savo didesniu aktyvizmu ir didesniu kultūriniu subrendimu bei kūrybine akceleracija. O ukrainiečiai savo kiekybinį svorį turėtų labai užangažuot į dideles savo pasienių problemas rytuose ir vakaruose ir todėl būtų labai reikalingi baltų organizacinės pagalbos. Šitokie samprotavimai verstų manyti, kad tautinė Balto-Pontijos Konfederacijos atskirų narių disproporcija neturėtų pakenkti savitarpiniam etnografinių grupių sugyvenimui.

Šis planas, nesusilaukęs galingųjų paramos, greit nužengė į paprastų svajonių kapines; bet labai įdomu, kad šiais laikais vėl pradeda rastis ir net labai galingų vyrų, kurie panašius projektus vėl kelia iš kapinių ir sudaro daug rūpesčio Rytų Europos plačiose erdvėse.

4. LIETUVOS RIBOS PAGAL ETNOGRAFINĮ KRITERIJŲ

Kai kurie autoriai lingvistinius tautų požymius laiko sinonimiškais su etnografiniais jų elementais. Tokiais atvejais žydai ir airiai turėtų beveik visai išnykti, nes tik nedidelės dalys šitų tautų temoka savas kalbas. Dėl šitokio *qui pro quo* dažnai nukenčia ir kitos tautos, kurių etnografiniai elementai nesutampa su lingvistiniais. Atluose ir šiaip žemėlapiuose dažnai matome lingvistinius (kalbinius) lapus, tačiau etnografiniais vadinamus. Dėl tokios maišaties ypač daug nukenčia Lietuva, į kurios rytinius ir pietinius pakraščius per paskutinį šimtą metų tvirtai įkėlė koją svetimos kalbos, nors gyventojų padermės sąstatas, nesant imigracijos, pasiliko bent iki 90% lygiai tas pats kaip tais laikais, kuomet ten žmonės dar kalbėjo lietuviškai. Todėl mes čia nesame linkę lingvistinius reiškinius sutapdinti su platesnės prasmės etnografiniais reiškiniais. Ir šitoms dviem dalykų kategorijoms skiriame po atskirą paragrafą.

Kalbant apie naujųjų amžių lietuvius, vis dėlto kai kam dar bus naudinga, jei prisiminsime trumpai ir lietuvių kilmę priešistoriniais laikais. Šių laikų kalbininkai mano, kad baltų kalbinė grupė išsiskyrė iš bendros indoeuropiečių šeimos apie 1500 m. pr. Kr. Archeologai ir kalbininkai yra surinkę duomenų, rodančių, kad baltai nuo savo atsiradimo iki Kristaus gimimo (o gal kiek ilgiau) gyveno didelėse Rytų Europos lygumose tarp žemutinės Vyslos, Dauguvos ir Pripeties, o rytuose siekė net Volgos ir Okos aukštupius. Šitas plotas apima 430 000 km², t. y. nedaug mažesnis kaip Prancūzija ir beveik du kartu didesnis kaip D. Britanija. Neries ir Nemuno versmės tuomet buvo baltų gyvenamojo ploto beveik viduryje.

6-jame ir 7-jame amžiuje po Kr. slavai iš pietų įsibrovė į baltų žemes. Jų invazija plačia banga plito Dniepru aukštyn, įmušdama pleištą beveik į vidurį baltų zonos ir atkirsdama rytų galindus nuo jų brolių vakaruose. Tuo metu prasidėjo greitas baltų gyvenamosios erdvės siaurėjimas, ypač rytuose, kur galindai visiškai sutirpo masėje slavų. Iš pietų ir iš rytų slavų pastūmėti, kai kur gal asimiliuojami, baltai savo ruožtu stūmėsi į žiemius, iki 13-tojo amžiaus užimdami beveik visą dabartinę Latviją ir išstumdami iš ten bei kai kur asimiliuodami suomiškas tautas.

Baltų diferenciacija, kalbininkų manymu, prasidėjusi jau 5-jame amžiuje pr. Kr. Tada (nuo 5-tojo iki trečiojo a. pr. Kr.) iš bendros baltų šeimos pirmieji išsiskyrė prūsai, gyvenę tarp Vyslos ir Nemuno. Žymiai vėliau, pradžioj Kristaus eros, rytiniai baltai taip pat suskilo į lietuvius ir latvius. Pradžioje 13-tojo amžiaus lietuviai pradėjo organizuoti savo valstybę ir kurti savo istoriją. Tų istorinių laikų pradžioje, pasak išgarsėjusio mūsų kalbininko prof. K. Būgos, lietuvių kalbos rytinė riba siekė Dauguvą prie Dysnos žiočių ir iš čia ėjo į pietus pro Vileiką į Nemuno aukštupį prie Beržūnos žiočių ir toliau Nemuno vaga iki Gardino. 13-jame

Pilkai užtušuota zona — tai baltų gyvenami plotai tarp 1500 m. prieš Kr. ir 500 m. po Kr. Punktyru išvesta linija rodo maksimalines 1361—1494 m. Lietuvių imperijos ribas, kurios apima apie 850 000 km². Ištisinė linija rodo Lietuvos minimalines istorines ribas (1569—1772), apimančias 320 000 km². Brūkšnelių juosta rodo dabartines Lietuvos Respublikos ribas, kuriose telpa 56 000 km².

ir vėlesniais amžiais lietuvių gyvenamoji erdvė rodė tendencijos siaurėti slavų naudai rytuose ir pietuose, o plėstis bent kiek vakaruose, kur jiems buvo lemta paveldėti bent dalį vokiečių naikinamų prūsų žemių.

Tarp pradžios 13-tojo amžiaus ir pabaigos 15-tojo maksimalinės lietuvių tautos ir kalbos ribos siekė iki 110 000 km². Be to, šiais amžiais labai sparčiai augo Lietuvos valstybė, pradžioje 15-tojo amžiaus jau turėjusi 850.000 km², o su vasališkomis arba į Lietuvą politiškai gravituojančiomis rusų žemėmis apėmusi visą milijoną km². Tokias valstybes, jei jos vidutiniškai gyvenamos ir organizuotos, geografai dažnai vadina imperijomis, kad jas ir valdytų prezidentai. Kaip jau buvo minėta, šitoj imperijoj valdanti lietuvių tauta buvo mažumoje, o daugumą sudarė slavai: gudai, ukrainiečiai ir rusai. Net tų laikų rusų rašto kalba ilgai buvo oficialinė visos valstybės kalba. Jau nuo pat lietuvių valstybės susiorganizavimo ir iki pat 1915 m., t. y. beveik per 700 metų nebuvo tikros politinės ir ekonominės ribos tarp lietuviškų ir gudiškų žemių; per visą tą laiką lietuviai ir gudai gyveno vienoje valstybėje, po ta pačia vėliava, su ta pačia oficialine kalba. Skirtumo čia būta tik tokio, kad iki 1795 m. toji valstybė vadinosi Lietuva, turėjo lietuvišką vėliavą ir herbą ir buvo valdoma lietuviškų įstatymų, lietuviškos dinastijos ir aristokratijos, kuri nespaudė gausaus slaviško elemento savo valstybėje. O 1795 m. visos lietuvių valdytos teritorijos jau buvo patekusios į milžiniškos Rusijos valdžią: pasikeitė dinastija, vėliava ir herbas.

Nesant per 700 metų jokios uždaros politinės ribos tarp lietuvių ir slavų gyvenamų plotų, slavų tautos darė įtakos lietuvių tautos pakraščiams. Kai kur pakraščiuose net įsikolonizuodavo slavų, dažniausiai gudų, bet ši kolonizacija negalėjo būti didelė ir negalėjo pasiekti krašto vidurio, ypač to tirščiausiai lietuvių gyvenamo trikampio, kuris yra tarp Vilniaus, Ašmenos ir Lydos. Aukštesnės, pakilesnės Lietuvos vietos, — kaip Ašmenos skydas, — yra seniausiai gyvenamos ir ūkiškai eksploatuojamos. Atėjūnams čia įsisprausti be karo ir didelio vietinių žmonių naikinimo nebuvo jokio galimumo. Rečiau gyvenamos ir vėliau įgyventos buvo Neries ir Nemuno aukštupių pelkėtos ir miškingos vietos pačiuose lietuvių kalbos pakraščiuose. Vietovardžiai ir gyventojų sąstatas rodo, kad į tokias pelkėtas vietas įsisprausta bent kiek ir gudų, kurie savo kalba ir papročiais labai nedaug tesiskiria nuo rusų. Tačiau šiandien pakilusis Ašmenos skydas spindulyj apie 30 km aplink tą miestą kalba jau gudiškai, nors toponomastika, žmogaus ir sodybos tipai pasilieka vis dėlto lietuviški. Vadinasi, nesant žmonių imigracijos į šį lietuviškai kalbantį ir tankiai gyventą kraštą, būta vien kalbos pasikeitimų. Oficialinė slaviška valstybės kalba turėjo aiškių privilegijų prieš gimtąją lietuvišką kalbą, kuri pasitraukė iš daugelio Vilniaus krašto vietų, *palikdama savo buvimo liudytojas tiktai nedideles lietuviškai kalbančias salas,* išmėtytas plačiu lanku aplink Vilnių iš rytų ir pietų šono. Tos salos — tai Gervėčiai, Dieveniškis ir Rodunės-Pelesos pusiasalis.

Šiandien turime didelę, sunkią ir moksliškai mažai paliestą problemą: kur turime išvesti lietuvių tautos rytines ir pietines ribas. Apybendriai jos yra kiek žinomos ar bent nujaučiamos; bet kai paliečiame smulkmenas ir užsimanome tikslumo, tai greit suklumpame įvairiausių elementų ir reiškinių mišinyj. Kalba juk tėra tik viena iš daugelio savybių, kuriomis aptariamas to ar kito krašto etnografinis sąstatas. Greta kalbos kai kada daug reiškia ir religija, vietovardžių kilmė, kaimų formos ir kaimiška statyba, svarbesnieji žmonių papročiai, folkloras ir daug kitų reiškinių, kuriuos mokslininkas turi turėti dėmesyje, nustatinėdamas žmonių etnografinę priklausomybę.

Kuriant nacionalines valstybes tokiuose kraštuose, kur tautinė sąmonė yra dar labai silpna ir primityvi, politikas ir diplomatas turi labai sunkų uždavinį išvesti ribą, ypač kai tame pačiame regione, toje pačioje vietoje ir net tame pačiame individe yra mišrių etnografinių elementų. Tokių sunkių vietų yra ir Lietuvos rytiniuose bei pietiniuose pakraščiuose. Lietuvos žiemiuose ir vakaruose žmonių kultūra yra žymiai didesnė, tautinis susipratimas jau pasiekęs tokio laipsnio, kurs nebekelia jokių abejonių apie jų politinį apsisprendimą, ir svetimų kalbų bei kultūrų įtaka tokia menka, kad ji nepajėgė užtrinti jokio lietuviško etnografinio elemento. Šituose Lietuvos pasieniuose viskas aišku, nebent išskyrus mažą Klaipėdos kraštą, kur lenktyniuoja dvi kalbos ir kultūros. Daug sunkiau yra rytuose. Su šitais sunkumais autoriui pirmą kartą rimtai teko susidurti 1918 m. vasarą.

Tuo metu didis Jungtinių Amerikos Valstybių prezidentas, *Woodrow Wilsonas,* numatydamas savo ir alijantų pergalę karo laukuose, ruošėsi taikos deryboms pagal savo paskelbtą tautų apsisprendimo principą. Buvęs istorijos profesorium ir universiteto rektorium, politikos klausimus jis buvo linkęs spręsti pagal tikrus mokslo davinius. Pats nespėdamas visų Europos painiavų rimtai išstudijuoti, Wilsonas skirdavo išmokslintų ekspertų komisijas. Kai mes, Amerikos Lietuvių Tarybos nariai, 1918 m. gegužės 3 d. audiencijoj jam išdėstėm memorandume Lietuvos politinius reikalus, jis tuos reikalus įteikė savo paskirtai trijų profesorių komisijai, kuri turėjo iš pagrindų išstudijuoti Lietuvos nepriklausomybės bei jos ribų klausimus ir pateikti Amerikos taikos delegacijai savo mokslinius pasiūlymus. Lietuvos komisijos pirmininku tapo paskirtas Harvardo universiteto Rytų Europos istorijos profesorius *Golderis,* su kuriuo šio rašto autorius turėjo keletą pasikalbėjimų, pateikdamas jam bent mažą dalelę medžiagos klausimui spręsti. Kai 1918 m. rugpiūčio pabaigoje šio rašto autorius vyko iš Amerikos į Šveicariją atstovauti ten Amerikos Lietuvių Tarybai, tai jam parūpo paskutinį kartą pasimatyti su prof. Golderiu ir paklausti jį labai svarbios nuomonės apie Lietuvos ribas. Paklaustas, kiek žemių Lietuva turėtų taikos konferencijoj sau reikalauti, kad ne-

nustebintų nešališkos delegatų nuomonės, prof. Golderis atsakė: „Galite reikalauti ko daugiausia, bet turite tvirtais faktais įrodyti, kad tai jums neabejotinai priklauso". Kadangi Lietuva buvo didelė istorinė valstybė su daugeliu gudiškų kraštų, kuriuos ji valdė net 500 metų, tai jos riboms nustatyti galima buvo taikyti ne vieną kurį kriterijų ar principą. Todėl prof. Golderis buvo papildomai paklaustas: kurį argumentą jis laiko stipriausiu Lietuvos etnografinių ribų tikrumui įrodyti kalbos atžvilgiu mišriose rytų srityse, dėl kurių jau buvo prasidėję ginčai tarp lietuvių, gudų ir lenkų. Į šitą klausimą atsakydamas, prof. Golderis pripažino šiuos nuostatus:

1) Visi rytų ir vakarų slavai buvo jau pakrikštyti iki pabaigos 10-tojo amžiaus. Lietuvių kaimynais rytuose ir pietuose buvo tiktai rytiniai slavai, kurie buvo krikštyti pagal *Rytų Bažnyčios apeigas.*

2) Slavams pasikrikštijus, lietuviai pasiliko pagonimis dar 400 metų ir priėmė krikščionybę 1387 m. pagal *Vakarų Bažnyčios apeigas.*

3) Tautybės riba istorinėje Lietuvoje pasidarė kartu ir religijos riba: beveik visi lietuviai buvo katalikai, o visi rusai bei gudai buvo pravoslavai. Prieš 1387 m. ir vėliau retas lietuvis pereidavo į pravoslavų tikėjimą ir retas gudas priimdavo katalikybę. Nuo 1596 m. praplitusi istorinės Lietuvos guduose Unitų Bažnyčia pabaigoje 18-tojo amžiaus imperatorienės Kotrynos griežtu aktu vėl buvo sulieta su Pravoslavų Bažnyčia, nuo kurios ji buvo anksčiau atskelta. Taigi, tautybės riba visą laiką pasiliko ir religijos riba. Lietuvių kalba, nelaikoma oficialinių dokumentų ir mokyklų kalba, etnografiniuose pasieniuose susidurdama su gudų ar lenkų kalba, traukdavosi ir užleisdavo savo vietą slavų kalboms. Bet katalikybė buvo daug atsparesnė ir neužleisdavo pravoslavijai žymesnių pozicijų. Todėl visi lietuvių kilmės žmonės iki šių laikų pasiliko katalikai, nors ir nustojo senosios savo kalbos. *Katalikybė pasidarė Lietuvos rytuose tikras ir pastovus lietuvybės ženklas, jei kalbame apie gyventojų tautinę kilmę.*

4) Lenkų kolonizacijos į vidurį Lietuvos nebuvo ir negalėjo būti dėl pakankamai tiršto ten gyventojų skaičiaus ir dėl tolumo. Lenkai ir jų belaisviai, tekę lietuviams karuose, galėjo būti įgyvendinti tuštesnėse, karų nuteriotose pasienio vietose Bugo baseine, vadinamoje Palenkėje, kuri atiteko Lenkijai 1569 m. Be to, lietuvių ir lenkų kalbų zonos sueidavo tik labai siauru ruožu Raigrado apylinkėse. Taigi, lenkų kalbos ir kultūros praplitimas kai kuriose Lietuvos vietose įvyko ne per rasės srovę (racial drift), bet per kultūros srovę (cultural drift), kuri nepakeitė nei lietuvių fizinių savybių, nei jų būdo. Išimtys yra retos ir jos liečia tiktai turtingesnius ir dažniau keliaujančius vienetus, kuriems galėjo turėti kiek įtakos mišrios vedybos.

5) Visa tai turėdamas galvoje, prof. Golderis lietuvių etnografine riba rytuose ir pietuose laikė katalikybės persvaros ribą: kur gyventojų daugumas yra katalikai, tie valsčiai skirtini prie Lietuvos; kur daugumoje stačiatikiai — tai prie Gudijos.

Labai bus įdomu priminti, kad šitas prof. Golderio, nešališko ir labai rimto autoriteto, pasiūlytas etnografinės Lietuvos riboms išvesti kriterijus daugumą lietuvių visai patenkino, nors, kaip aukščiau jau minėta, lietuvių propagandiniai biurai 1918-19 m. leisdavo bent kiek platesnių ribų Lietuvos žemėlapius.

Tai, ką siūlė prof. Golderis Amerikoje, taip pat propagavo savo raštais lietuvių diplomatas ir istorikas *P. Klimas.* Tas pats religinis etnografinių Lietuvos ribų kriterijus gavo pritaikymą ir Lietuvos derybose su Sovietų Rusija, dalyvaujant ir Gudijos delegatams bei ekspertams, Maskvoje 1920 m. Pagal tuos principus ir buvo pasirašyta Maskvos sutartis 1920 m. liepos 12 d. Tąja sutartimi Lietuvos riba su Sovietų Federacija turėjo eiti nuo Drujos prie Dauguvos į pietus pro Pastavį, per Molodečną, į Nemuną prie Berezos intako, toliau į vakarus Nemunu beveik iki Gardino, paliekant tą miestą Lietuvos ribose. Šitaip suprasta etnografinė Lietuva turėtų 88 000 km² ir 4 mil. gyv. Būtų joje keletas stambesnių pravoslaviškų salų, bet dar didesnių katalikiškų salų būtų pasilikę Sovietų Gudijoj. Mat, tąja sutartimi Gudijai turėjo pasilikti dvi stambios buvusios Vilniaus gubernijos apskritys: Dysnos ir Vileikos; šiose apskrityse pravoslavų buvo (pagal 1897 m. surašymą) apie 57%—58%, apie 30% buvo katalikų (taigi, lietuvių kilmės), o likusieji daugiausia izraelitai. Viduryj 19-tojo amžiaus dar buvo nemaža ir pravoslavų, kurie save laikydavo lietuviais, bet tai, gal būt, tiktai politiškai pilietine prasme, bet ne kalbos ir kilmės atžvilgiu. Gardino gubernijoj iki 1861 m., pasak *Lebedkino,* buvę 201 987 lietuviai, iš kurių net 130 729 pravoslavai.

Abejodami dėl sakytų pravoslavų lietuviškos kilmės, mes vis dėlto neturime abejonių dėl kilmės katalikiškų stambių salų ir mažų salelių, išmėtytų dideliuose plotuose Gudijos: šitos salos susidarė iš senovinių lietuvių tautos likučių, kurie, slavams čia atvykus, dar tebebuvo pagonys ir krikštijosi lotyniškai ir tuo krikštu dar iki šiol tebesiskiria nuo ortodoksų slavų. Dalis tų katalikiškų lietuviškos kilmės salų galėjo pasidaryti ir iš vėlesnių lietuvių kolonistų, atvykusių į Gudiją gyventi įvairiais amžiais. Lietuvių kolonistų salos, mums rodosi, yra mažesnės už stambias salas, enklavas, susidariusias iš senovinių lietuvių, kurie čia pasiliko ir slavams užplūdus. Taikant prof. Golderio principą, kuris istorinėje Lietuvoje (1569—1772 m. ribose) beveik visus katalikus laiko lietuvių kilmės žmonėmis, lietuvių skaičius sakytoje teritorijoj turėtų būti apie 5 mil., o priskaitant ir jų emigrantus į abi Amerikas — lietuvių gautume ne mažiau kaip 6 milijonus. Tik mažumą daugiau kaip pusė šito skaičiaus

šiandien kalba lietuviškai ir turi nusistojusią tautinę sąmonę. O antroji pusė šiandien lietuviškai jau nebemoka. Salos ir pusiasaliai rytiniuose pakraščiuose, kontakte su slavais, matyt, jau labai seniai neteko savo gimtosios kalbos: gal būt, jau 13—15 amž. Pasilikę be savo kalbos, jie greit neteko ir savarankiškų kultūrinių siekimų, kuriuos sutapdino su gudų ar lenkų kultūriniais bei politiniais tikslais.

5. *KĄ LIUDIJA VIETOVARDŽIAI*

Juo toliau į rytus ir į pietus Vitebsko, Mohilevo ar Pinsko kryptimis, juo mažesnės ir retesnės darosi katalikų salos. *Jų retėjimas sutampa bendrais bruožais su lietuviškų vietovardžių retėjimu.* Šitam sutapimui negalime mažinti didelės reikšmės, kai kalbame apie šių kraštų gyventojų tautinę kilmę. Tačiau daugelis lietuvių kilmės gyventojų šiuo metu Gudijoj gyvena ir visai nelietuviškų vardų kaimuose. Tai liečia ypač vėlesniuosius kolonistus, pavyzdžiui: prieš 50 metų ar kiek anksčiau Dysnos apskrityj įsikolonizavę į nusipirktus dvarus lietuviai gyvena slaviškos ar bent abejotinos kilmės vardų kaimuose, tai Bieliany, Barsuczyzna, Wolkowo, Wasilionki, Fiedosowo į vakarus nuo Dysnos miesto, Ignapol ir Zaułek Sovietų Gudijos pasieny, Biały Dwor, Bojary ir Sinice arti kairiojo Dysnos kranto į šiaurės rytus nuo Hermanowicze. Iš viso šituose kaimuose lietuviškai kalbasi dar apie 200 žmonių. Nuo lietuviškai kalbančios kompaktinės masės jie yra nutolę per 50—100 km oro linija. Tame pačiame Dysnos baseine arti Sovietų ribos randame tokius tikrai lietuviškus ir, tur būt, senus vietovardžius, kaip *Girgeliai, Ščelkūnai* ir kt. Sovietų Gudijoj tarp Berezinos ir Ponios upių randame *Žaliagirių* kaimą, o žymiai toliau į pietus Hajna ir Cna santakoje aptinkame kaimą *Sutoki;* vis tai yra vietovės, kuriose žmonės kitados kalbėjo lietuviškai.

Apie 60 km į pietų rytus nuo Minsko, prie geležinkelio, randame *Dojnovo:* tai bene tolimiausiai aptikta mūsų *Dainava,* išlikusi gilumoje, Gudijos, liudijanti buvusios Dainavos krašto platybes ir nutolusi nuo kompaktinės lietuviškai kalbančios masės (nuo Rodunės) per 220 km oro linija, o nuo Alytaus — net apie 300 km. Apie 12 km nuo šios pačios rytinės Dainavos prasideda lietuvišku vardu upelis *Talka* (Dniepro baseine). Taip pat Sovietų Gudijoj, pačiame Nemuno aukštupyj, dešinėje dalyj baseino turime: *Litva, Litviany* ir *Litaviec.* Šitokių vietovardžių *nerandame niekur lietuvių daugumos gyvenamuose plotuose, bet jie gana tankiai apjuosia lietuvių tautos pakraščius rytuose ir pietuose; juos galėtume laikyti lietuvių tautybės kraštiniais stulpais, įsmeigtais į masę gudų.* Jie rodo lietuvių kilmės žmonių ribas, taigi, *etnografines ribas.* Iš

pietų šono tokiais stulpais galima dar skaityti gana daugelį *Želvų ir Jatviezių* (Jotvingių).

Išorinė retėjančios lietuvybės zona atrodo gana plati. Štai arčiausiai lietuvių kalbinės ribos, 5 km į vakarus nuo Pastavio, randame pirmą (t. y. artimiausią) *Litvinki* kaimą, o nuo jo 65 km tiesiai į rytus turime *Litovce*, 15 km nuo Sovietų Gudijos ribos, 10 km nuo Dokšycų. Vėl kiek į žiemius 54° 30', Vileikos apskrityj prie geležinkelio stoties Kurzeniec, yra kaimas *Licvinki*, nuo jo tiesiai į rytus 60 km (Sovietų Gudijoj) randame kaimą *Litviče*, o tarp jų beveik pusiaukelėje, kur Servečius įteka į Nerį, turime kaimą *Sutoki;* mums nelieka jokių abejonių, kad ši Lietuvos rytinių pakraščių 60—70 km platumo zona kitados kalbėjo lietuviškai, tik vėliau tapo gudų atskiesta. Dar platesnė zona tarp Berezos (Nemuno Beržūnos) ir Nemuno aukštupio bei pietinė dalis Nemuno baseino yra gana dažnai nusėta vietovardžiais *Litva, Dojnova, Dojnovka, Burneiki, Dovnary, Gajbuty, Dubiejki, Gabruny, Tarejki, Galiny, Pogiry, Girycze, Jatviez, Zelva, Danejki, Molducie, Tolkuny, Rupejki* ir t. p. Ir tie visi lietuviški vietovardžiai randami kraštinėje etnografinės Lietuvos periferijoj — zonoje, kuri įeina į ekonominę Lietuvą. Tai mišrių etnografinių elementų zona, į kurią plačioji lietuvių visuomenės opinija nepretenduoja.

Dabar pažiūrėkime, kurie vietovardžiai labiausiai apibūdina visą masę Lietuvos etnografinių žemių. Krašto lietuviškumą labiausiai būdina vietovardžiai su galūnėmis *iškis, iškiai, iškė* ir *iškės;* šitokių galūnių galima rasti *tik vienuose lietuviškuose vietovardžiuose,* nes jokia kita tauta jų neturi. Beveik lygiu lietuviškumu pasižymi ir galūnės *ūnai, onys, eikiai,* slavų perdirbtos į *uny, ance, eiki.*

Dabar bus įdomu pasidairyti pasieniais tų etnografinių Lietuvos ribų, kurios buvo mums pripažintos rusų ir gudų Maskvos sutartimi 1920 m. Šito rašto siaurumas leidžia mums peržvelgti tik 10 km platumo zoną, skaitant nuo kraštinės ribos į Lietuvos vidų ir einant iš žiemių į pietus, t. y. nuo Dauguvos iki Nemuno ir paskiau Nemunu žemyn iki Gardino apylinkių. Tuo būdu bus apžvelgta vietovardžių, taigi ir gyventojų, kilmė visuose rytiniuose ir pietiniuose etnografinės Lietuvos pasieniuose.

1 zona. Tarp Dauguvos ir 55°45' žiemių pločio

Lietuviškai:	Lenkų žemėlap.:	Pastabos:
1. Lapinai	Łapiny	Šitoje tik 7 km ilgumo zonoje, esančioje prie Dauguvos ir Latvijos sienos, vietovardžių su iškiais yra daug daugiau, kaip čia jų pateikta. Įdomu, kad ir pietinėj Latgaloj tarp Daugpilio ir Drujos, kaip ir Ilukštos apskrity, yra daugybė lietuviškų vietovardžių su iškiais
2. Trakeliai	Trakiele	
3. Baliūnai	Baljuny	
4. Dumariškiai	Dumaryszki	
5. Šakeliai	Szakiele	
6. Sprindžiai	Spryndy	
7. Vosilkiškiai	Wasilkiszki	
8. Raugiškiai	Raugiszki	

9. Šeškiškiai	Szaszkiški	ir pan. Matyt, abiem šonais Daugu-
10. Vanagiškiai	Wanagiszki	vos seniau lietuviškai kalbėta.
11. Bludynė	Bludzino	
12. Kavoliškiai	Kowaliszki	

2 zona. Tarp 55°45' ir 55°30' žiemių pločio

13. Vyšnelės		
14. Lukšiai	Łuksze	
15. Bulaviškiai	Bułowiszki	
16. Gaižiškiai	Hanżyszki	
17. Maišeliai	Meiszule	Lietuviškai kalbančių mažuma
18. Žvyrynė	Żwirynie	
19. Šalteniai	Szałtenie	
20. Rimučiai	Rymucie	
21. Graužiškiai	Graużyszki	
22. Balaikiai		
23. Juodelėnai	Jodłowicze	Lietuviškai kalba.
24. Taukiniai	Tawkinie	Lietuviškai kalbančių mažuma.
25. Meiriškiai	Mejryszki	
26. Gryžiškių balos	Bagno Gryszyszki	
27. Dukeliai	Dukiele	

3 zona. Tarp 55°30' ir 55°15' žiem. ploč.

28. Skurciškės	Skurciszki	
29. Darželiai	Darżele	
30. Eivydavičiai	Ejwidowicze	
31. Daubarai	Daubory	
32. Staseliškės	Staszeliszki	
33. Gruodiškiai	Grodziszki	
34. Žardiškės	Żerdziszki	
35. Gulbinė		
36. Dysna	Dzisna	Vien lietuviškai kalba.
37. Vasiūnai	Wasiewicze	Bažnytkaimis, lietuviškai kalba.
38. Kazėnai	Koziany	
39. Pivorai	Piwowary	Lietuviškai kalba.
40. Radziškės	Radziszki	" "
41. Pupėnai	Pupiany	" "
42. Rimadiškės	Rymaldziszki	" "

4 zona. Tarp 55°15' ir 55°00'

43. Kairiai	Kojry	
44. Medžiūnai	Medziuny	Lietuviškai kalba.
45. Baroniškė	Baraniszki	
46. Galatilčiai	Gołotylce	Dabar lenkai perdirbo į Poddębce.
47. Vileitos	Wilejty	Lietuviškai kalba.
48. Ež. Lazdinis	Jez. Lozdzinie	Prie ež. Lazdinių kaimas, lt. kalba.
49. Mikuliškiai	Mikuliszki	Lietuviškai kalba.
50 Subatiškės	Subociszki	" "
51. Romaniūnai	Romaniuny	
52. Starčiūnai	Starczuny	
53. Bučeliškės	Buczeliszki	
54. Mažeikiai	Możejki	
55. Svileliai	Swiłele	
56. Laukiškiai	Łowkiszki	
57. Didžioji Alšia	Wielka Olsia	
58. Nevieriškės	Niewieryszki	

59. Remeikos	Romejki	4-toje zonoje yra žymiai daugiau aiškiai lietuviškų vietovardžių; čia jų pateikta tik apie pusę.
60. Alekniškiai	Olechniszki	
61. Naručiai	Narucie	

5 zona. Tarp 55⁰00' ir 54⁰45'

62. Baltaguziai	Bałtahuzy	Keletas čia pateiktų vietovardžių yra nutolę nuo ribos net iki 15 km. Naručio ežero zona turi spėjamo lietuviškumo vietovardžių, bet maža čia yra aiškiai lietuviškų vietovardžių. Atrodo, kad 5-je ir 6-je zonoje, apie 50 km platumo ruožu, prasimušė iki Svyrio ežero stipresnė slavų įtaka, atskiedusi lietuviškas etnografines savybes.
63. Spiegla	Spiahła	
64. Ignotiškiai	Ignaciszki	
65. Veimiškiai	Wejmiszki	
66. Łaskiškiai	Łaskiszki	
67. Kameikiai	Chomejki	
68. Budrinė(?)	Budrysowka	
69. Maučėnai(?)	Mowczany	
70. Paciškės	Pacyszki	

6 zona. Tarp 54⁰45' ir 54⁰30'

71. Šlapės	Szlapy	Kur Uzlianka įteka į Narutę (Nėrutę). Šioje pelkėtoje ir miškingoje zonoje gyvenamų vietovių maža, o tarp jų dar rečiau pasitaiko lietuviškų. Šioje zonoje slaviški vietovardžiai prasimuša iki Smoltos (Višniavo) ežero ir iki Žodiškio parapijos, t. y. 15 km nuo ribos. Jie eina retyn, slinkdami į Lietuvos gilumą.
72. Santakai	Sutoki	
73. Milučiai	Miłucie	
74. Vosyliškiai	Wasiliszki	
75. Dirveliai	Dzierwele	
76. Giria(?)	Girski Las	
77. Girios kaimas	Giry	
78. Kuzmiškės	Kuzmiszki	
79. Kamoriškės	Komaryszki	

7 zona. Tarp 54⁰30' ir 54⁰15'

80. Girios (vienk.)	Giry	Didesnė dalis zonos labai miškinga, tik pietuose daugiau gyvenamų vietovių, daugiausia slaviškų.
81. Vaideniai	Wojdzienie	
82. Puzeliai	Puzele	

8 zona. Tarp 54⁰30' ir 54⁰15'

83. Lūžėnai	Lużany	Ši zona pelkėtame Beržūnos baseine kiek mažiau turi gyvenamų vietovių. Keletas grynai lietuviškų vietovardžių ir dar daugiau spėjamo lietuviškumo rodo, kad čia gyventa nemaža lietuvių kilmės žmonių (*Litwa, Kociucie, Bombały, Nierowy* Lietuvos ribose, o už jos ribų: *Burnejki, Mierzejki, Biłucie, Susnie. Pieszkury, Ciabuty ir k. p.*).
84. Gintautynė	Gintowszczyzna	
85. Užbalis	Uzbloć	
86. Didžioji Dainava	Dajnowa Wielka	
87. Mažoji Dainava	Dajnowa Mała	
88. Jasėniškiai	Jasieniszki	
89. Noreišiai	Narejszi	
90. Petrašiūnai	Pietraszuncie	
91. Kibučiai	Kibucie	
92. Koriškiai	Koryszki	
93. Šulaičiai	Szułojć	

9 zona. Tarp 43⁰30' ir 44⁰00' E. nuo Ferro

94. Rasališkės	Rosoliszki	Šioje zonoje lietuviški vietovardžiai (Neiviškiai, Rymutiškės) prie Mykolajovo pasiekia Nemuno aukštupį. Taip pat čia sutinkami 4 vietovardžiai, primenų latvius: *Łotwin, Łatysz, Łotwiny, Łotewka* (prie pat Nemuno); gal baltų migracijos metu čia kurį laiką gyveno ar išliko
95. Daunorai	Downary	
96. Gudiškės	Gudziszki	
97. Šeškai	Szaszki	
98. Salos	Soły	
99. Klimiškiai	Klimiszki	
100. Lazdūnai	Łazduny	
101. Ažuvalkiai	Ażuwałki	

102. Leliukai	Leluki	ir toliau gyventi kelios latvių grupės. Šitoje zonoje Lietuvos etnografinė riba pasuka Nemunu į vakarus.
103. Neiviškiai	Nejwiszki	
104. Rymutiškės	Rymuciszki	

10 zona. Tarp 43°00' ir 43°30' E. nuo Ferro

105. Dailydės	Dejlidy	Vija — stambus miestelis, 7 km nuo Nemuno santakos.
106. Saugučiai	Saugucie	
107. Vija	Iwje	
108. Dendeliškiai	Dyndyliszki	Šiedu kaimai yra prie Gaujos ir Žyžmos santakos; šių upių vardai grynai lietuviški.
109. Santaka	Sontaki	
110. D. Santaka	Sontaki Wielkie	
111. Balandžiai	Białundzie	Gauja — kaimas 1 km nuo Nemuno.
112. Gauja	Gawja	
113. Burnos	Burnosy	Burnos — prie pat Nemuno.
114. Mineitos	Minojty	Kairiajame Nemuno šone (į Naugarduką) yra dar *Genjusze, Giežgaly, Pogiry* — *aiškiai* lietuviški vietovardžiai.
115. Žemaičiai	Żomojdz	

11 zona. Tarp 42°30' ir 43°00' E.

116. Jomantai	Jamonty	Šita žemiau Bielicos panemunių zona lietuviškais vietovardžiais regausinga. Tačiau kairiajame Nemuno šone dar yra keletas spėjamo lietuviškumo vietovardžių, kaip *Szerszynie, Łotysze ir kt.*
117. Lazėnai	Łoziany	
118. Karpeikiai	Karpiejki	
119. Dikuškės	Dzikuszki	
120. Busilai	Buciły	
121. Dubeliai	Dubiele	
122. Kupriai	Kupry	
123. Krupeliai	Krupiele	
124. Rimkai	Rymki	
125. Panemuniai	Poniemunce	

12 zona. Tarp 42°00' ir 42°30' E.

126. Skauroniškiai	Skowroniszki	Žemiau Mastų (Mosty) kairiajame Nemuno krante yra *Želvėnai* (Zelwiany), o dešiniajame, t. y. Lietuvos krante yra *Zaniemansk;* matyt, kad masė gudų gyveno kairiajame Nemuno krante, o dešinysis, daugiausia lietuvių gyvenamas, krantas jiems buvo tik *Užnemunė. Zelviany ir keli Jatwieskai* primena jotvingius.
127. Varoniškiai	Woroniszki	
128. Bartašiškiai	Bartoszyszki	
129. Juškai	Juszki	
130. Žadeikiai	Žadejki	
131. Saveikiai	Sawejki	
132. Jotvingiai	Jatwiesk	
133. Steponiškės D.	Stefaniszki Wlk.	
134. Steponiškės M.	Stefaniszki Ml.	

Pagal Maskvos sutartį 1920 m. Lietuvos riba, eidama Nemunu žemyn ir pasiekusi Svisloties žiotis, pasuka šiąja upe aukštyn ir eina į pietus apie 10 km (tiesia linija skaitant), t. y. iki Bebrauninkų kaimo. Nuo čia ji vėl pasuka į vakarus, palikdama Lietuvos ribose Indurą, Kuznicą, Sidrą, Dobrovą, Štabiną ir Augustavą, t. y. Gardino apylinkes ir visą Suvalkų guberniją. Ekonomiškai šitas kraštas gravituoja į Gardiną, į Kauną ir į Klaipėdą. Bet etnografiniu atžvilgiu jis mažiau turi lietuviškumo žymių. Sprendžiant iš šios vietos geografinių vardų atrodo, kad panemuniais čia brovėsi srovė gudų gyventojų Gardino, Augustavo ir Suval-

kų linkme. Į vakarus nuo linijos Seinai-Gardinas lietuviškų vietovardžių maža beliko, iš ko sprendžiame, kad slavų banga išstūmė iš čia daugumą lietuvių ir nulietuvino vietovardžius. Iš dar likusių čia lietuviškų vietovardžių paminėtini tarp Nemuno ir Svisloties: *Litwinka, Eisimonty, Kozejki, Sedejki, Miesztuny, Darguże, Kuwejki, Werejki, Spudwily* ir kt. Tarp Svisloties ir Bebro: *Piłsudy, Lajgobole* (Laibagaliai), *Dojlidki, Niemiejsze, Miszkieniki, Żaizdra, Starpejka, Litwinki, Jaginty* ir daug kitų, kurių lietuviškumas yra stipriau užtušuotas. Turint visa tai galvoje, etnografinę Lietuvos ribą pagal vietovardžius mes čia vesime Nemunu žemyn iki Augustavo kanalo ir iš ten pro Seinus ir Vižainį, palikdami tuodu miestelius Lietuvos šone.

13 zona. Tarp 41°30' ir 42°00' E.

Lietuviškai:	Lenkų žemėlap.:	Pastabos:
135. Eisimantai	Ejsymonty	Prie Nemuno, 2 km aukščiau Gardino.
136. Panemunė	Poniemuń	
137. Verteliškės	Wierceliszki	
138. Putriškės	Putryszki	6 km į žiemryčius nuo Gardino.
139. Verbiškės	Werbiszki	
140. Gumbočiai	Gumbacze	
141. Ašuža	Hoża	Miestelis prie Nemuno, mūsų žemėlapiuose neteisingai *Ože vadinamas.*
142. Raistas (pelkės)	Roiste	
143. Kleboniškės	Plebaniszki	
144. Builiškės	Bujliszki	Miškas prie Nemuno ir Pervalko.
145. Krakinio pelkės	Błoto Krakinis	Į žiemius nuo Azierkų (Jeziorki).
146. Ratnyčia	Rotnica	Paskutinė lietuviškai kalbanti parapija dešiniajame Nemuno krante.
147. Lipniūnai	Lipniańce	
148. Diržai	Dzirżė	
149. Gerdašiai	Gierdacze	Paskutiniai penki kaimai yra Kapčiamiesčio valsčiuje, Neprikl. Lietuvoje. Tai vienintelė vieta pietuose ir rytuose, kur mūsų valstybės riba sutampa su tautos etnografine riba.
150. Krivoniai	Krzywańce	
151. Guroniai	Gurańce	

14 zona. Tarp 41°00' ir 41°30' E.

152. Varviškė	Warwiszki	Pats pietinis Nepr. Lietuvos kaimas.
153. Baltoji Ančia	Biała Hańcza	
154. Vainiūnai	Wojniunce	
155. Menciškė	Męciszki	
156. Kapčiamiestis	Kopciowo	
157 Kuodžiai	Kodzie	
158. Purviniai	Purwinie	
159. Subačius	Subacz	Visi kaimai nuo 152 iki 164 įskaitytinai yra Nepr. Lietuvoje ir lietuviškai kalba.
160. Padumbliai	Podumble	
161. Burbai	Burby	
162. Paveisiejininkai	Powiesniki	
163 Pazapsė	Pozopsie	
164 Kučiūnai	Kuciuny	
165. Želva	Zielwa	
166. Būdviečiai	Budwiecie	
167. Vigronys	Wigrańce	

168. Beržininkas	Berżniki	
169. Beržalaukis	Bierżalowce	
170. Dubiai	Dubowo	
171. Gibai	Giby	
172. Kreivėnai	Krejwińce	
173. Paseinėliai	Posejnele	
174. Degučiai	Degucie	
175. Žagariai	Żegary	
176. Stabingis	Sztabinki	
177. Seinai	Sejny	
178. Paseiniai	Posejny	
179. Beržynė	Bierżynie	14-je zonoje aiškiau kaip kitur atsiriboja lietuviški vietovardžiai nuo slaviškų: čia jų riba griežtesnė, interpenetracija silpnesnė.
180. Bubeliai	Bubele	
181. Radziūčiai	Radziucie	
182. Juodeliškiai	Jodeliszki	
183. Burbiškiai	Burbiszki	
184. Sankurai	Sankury	

15 zona. Tarp 40°30' ir 41°00' E.

185. Skusteliai	Skustele	
186. Lumbiai	Łumbie	
187. Vidugiriai	Widugiery	
188. Dzidziuliai	Dziedziule	
189. Skarkiškiai	Skarkiszki	
190. Kampuočiai	Kampocie	
191. Vaitakiemis	Wojtokiemie	
192. Rištakiemis	Reisztokiemie	
193. Žvikeliai	Zwikiele	
194. Vilkapėdžiai	Wiłkopedzie	
195. Smalėnai	Smolany	
196. Šeipiškiai	Szejpiszki	Ežeras ir kaimas.
197. Klevai	Klejwy	
198. Krutiniškiai	Krucieniszki	
199. Grimzdeliai	Gremzdel	Prie ežero.
200. Vaiciuliškiai	Wojciuliszki	
201. Šventiškės	Swęciszki	
202. Kreivėnai	Krejwiany	
203. Trakiškiai	Trakiszki	
204. Ožkiniai	Oszkinie	
205. Šlynakiemis	Szlinokiemie	
206. Šipliškės	Szypliszki	
207. Pastovėliai	Postawele	
208. Lizdeikiai	Lizdejki	
209. Pašešupė	Poszeszupie	
210. Raveliai	Rowele	
211. Bandiškiai	Bondziszki	
212. Pabandžiai	Pobondzie	
213. Ešeriškiai	Ejszeriszki	
214. Kreivėnai	Krejwiany	Tarp Liubavo ir Vižainio.
215. Vingrėnai	Wingrany	
216. Vilkupiai	Wiłkupie	Į pietus nuo Vižainio, už mūsų etnografinės ribos dar lieka keletas liet. vietovardžių, kaip *Eglėniškiai, Lugeliai, Gulbiniškiai* ir kt.
217. Sudaviškiai	Sudawskie	
218. Vižainis	Wiżajny	
219. Stankūnai	Stakuny	

16 zona. Tarp 41°00' E. nuo Ferro ir Vokietijos sienos

220. Narvydai	Norvidy	Anapus etnografinės linijos, prie Ančios ežero yra labai įdomūs vietovardžiai: *Klaipėda* (Kłajpeda),
221. Pavištytis	Powisztajcie	
222. Čižiškiai	Czyżyszki	

223. Varteliai	Wartele	*Klaipėdėlė* (Kłajpedka), *Merkinė* (Merkinie) ir kt. Jie kartais gali tapti didelių paslapčių raktais.
224. Bakšiškiai	Bokszyszki	
225. Balčiai	Bolcie	
226. Vištytis	Wisztyniec	

Štai 226 vietovardžių pavyzdžiai, kurie toli gražu nėra visi surinkti net ir toje siauroje 10 km platumo zonoje, kuri gražiai apjuosia visą etnografinę Lietuvą. Jie yra ypatingai tankūs zonoje tarp Nemuno prie Druskininkų ir Vokietijos sienos prie Vištyčio ežero; taip pat jie visai kompaktine mase stovi tarp Dauguvos prie Drujos ir Pastavio (Pastovių). Į pietus nuo šios geležinkelio stoties prasideda lietuviškų vietovardžių retėjimas, kuris 50 km platumo įlanka prasimuša iki Svyrio ežero ir iki Žodiškio parapijos. Panašūs vietovardžių praretėjimai pastebimi trikampyj tarp Smurgainio, Molodečno ir Krėvės. Jų nedaug tarp Gardino ir Skydelės. Atrodytų, kad slavų įtaka brovėsi į etnografinę Lietuvą per trejus vartus: prie Naručio ežero iš rytų, prie Smurgainio iš pietryčių ir prie Gardino iš pietų. Visais trimis atvejais tie slavai buvo gudai arba ta jų grupė, iš kurios vėliau formavosi gudai. Lenkišką srovę galima pastebėti tiktai siauru ruožu vakaruose prie pat Rytprūsių pasienio Suvalkų linkme. Pelkėtas ir žemas aukštutinio Nemuno slėnys, matyt, retai buvo lietuvių gyvenamas, ir čia lengviau įsispraudė slavų priemaišas. Bet priėjimą prie Vilniaus ir tankiau gyvenamą Ašmenos skydą lietuviai buvo pasiryžę stipriai ginti Lydos ir Krėvės pilimis, kurios pastatytos pietiniame pakraštyj lietuvių gyvenamo ir jų branginamo plokščiakalnio. Iš viso siūlosi išvada, kad slavai šiek ar tiek įsispraudė į etnografinę Lietuvą tiktai per rečiau lietuvių gyvenamus ruožus, kuriais buvo pelkėti paupiai, paežeriai, didieji miškai ir žemosios vandeningos vietos. Aukštas ir sausesnis Ašmenos skydas, tankiai lietuvių gyvenamas, matyt, beveik neįsileido nei svetimo kraujo, nei svetimų vietovardžių, bet ir jis nepajėgė uždaryti vartų gudų kalbai, kuri čia beveik visai pakeitė lietuvių kalbą.

6. *LIETUVOS RIBŲ KALBINIS KRITERIJUS*

Šiaip ar taip suprantamos tautų ribos ne visuomet esti aiškios. Šituose tautinių ar valstybinių ribų klausimuose reliatyvumo dėsnis gali rasti sau pateisinimą daugelyj Europos vietų. Bet kuriuo kriterijum nustatomos Lietuvos ribos ir jose esą plotai turi savo *maximum* ir *minimum*.

Šio rašto pradžioje jau matėme, kad istorinės Lietuvos plotas apima maximum 850 000 km², o minimum 320 000 km², ekonominės Lietuvos — maximum 320.000 km², minimum — 120 000 km². Lietuvos etnografinės ribos buvo identiškos su jos kalbinėmis ribomis gal iki pabaigos 13-tojo amžiaus ar šiek tiek ilgiau. Tai buvo etnografinės Lietuvos maximum, apėmęs plotą gal iki 110 000 km². Per pastaruosius trejetą amžių maždaug

tobulai suvokietėjo apie 10 000 km² plotas, vokiečių valdomas jau nuo pabaigos 13-tojo amžiaus. Apie 100 000 km² etnografinio ir kartu kalbinio ploto buvo pasilikę Lietuvos valdžioje, vėliau pavadinto *Lithuania Propria* (kad atskirtų ją nuo slaviškų Lietuvos provincijų). Toji lietuviškoji Lietuvos dalis susidėjo iš trijų provincijų:

Žemaičių kunigaikštija. . .	23 300 km²
Trakų vaivadija	31 300 km²
Vilniaus vaivadija	44.300 km²
Lithuania Propria	98 900 km²

Padarius kai kurių mažų priedų rytuose, kur dar ryškūs lietuvių etnografiniai elementai, *Lietuvos etnografinių plotų maximum galėtų siekti 103.000 km²*. Šitie plotai mūsų žemėlapyj įtalpinti III-je ir IV-je zonoje. Panašius, tik labiau pratęstus į pietus, Lietuvos žemėlapius leido Didžiojo karo metu lietuvių politinės tarybos ir biurai Amerikoje, Šveicarijoje ir kitur. Tai populiarūs, bet ne kiekviename punkte griežti lietuvių reikalavimai, pagal kuriuos susidarytų 4.500.000 gyv. valstybė, apimanti beveik visus kraštus, gravituojančius į svarbią susisiekimo ašį Vilnius-Kaunas-Klaipėda. Tačiau daugelis lietuvių visuomenės vadų yra linkę prie nuolaidų kaimynams, jei eina reikalas apie rimtą su jais susitarimą. Pravoslavų tikėjimo šiokia tokia persvara, kalba ir net vietovardžių daugumas rodo labai stiprų gudų elementą rytiniuose pakraščiuose nuo Dauguvos iki aukštutinio Nemuno. Šitie, dabar labiau gudiški, pakraščiai apima buvusios Vilniaus gubernijos Dysnos ir Vileikos apskritis ir mažą dalį Minsko gubernijos, kartu apie 15 000 km² su 500 000 gyv. Nors šitie pakraščiai ekonomiškai labiau gravituoja į vakarus, kaip į rytus, tačiau jiems vis dėlto yra artimi gudiški ekonominiai ir kultūriniai centrai — Minskas ir Polockas, su kuriais jie yra susiję bendra kalba ir kultūra. Be šitų apskričių Lietuva pasilieka 88 000 km² ir 4 mil. gyv. Šitose ribose, 1920 m. Maskvos sutartimi Lietuvai pripažintose, dabar Lietuva spausdina visus savo oficialinius žemėlapius. Nei Maskvos sutartimi, nei jokiu kitu galutiniu susitarimu dar nebuvo nustatytos Lietuvos ribos Augustavo kanalo zonoje, tarp Nemuno ir Vokietijos. Nors šitoje zonoje ir į pietus nuo Gardino yra dar nemaža lietuviškų etnografinių elementų, tačiau jie čia nebesuteikia kraštui ryškių lietuviškumo žymių. Matyt, kad būta čia lenkiškos ir gudiškos kolonizacijos, kuri atskiedė masę senųjų jotvingių ir lietuvių. Turint tai galvoje, lietuvių visuomenėje nėra visai tvirto nusistatymo reikalauti sau Suvalkų, Augustavo ir Kuznicos apylinkių, bet ryškiai matomas lietuvių noras atgauti Seinų ir Punsko siaurą zoną, kuri iki šių dienų išlaikė ne tik nebyles etnografines žymes, bet ir lietuvių kalbą, tautinį susipratimą ir politines simpatijas Lietuvai. Lietuvių kalbos

nustojusi zona (į pietus nuo Gardino ir Seinų) čia sudaro arti 5000 km² su 200 000 gyv., kurių daugiau pusės yra lenkai ir nemaža gudų. Visus tuos atskaitymus padarius, *etnografinės Lietuvos minimum susiredukuoja į 83 000 km² ir į 3 800 000 gyv.*

Už šitas Lietuvos ribas su pačiu pietiniu pasienio miestu Gardinu stovi visa masė lietuvių tautos, palaikančios oficialųjį savo krašto nusistatymą. Šitos etnografinės Lietuvos ribos griežtai sutampa su kalbos riba tik kairiajame Nemuno šone, sudarydamos aiškią ir beveik tiesią liniją per 80 km. Jos beveik sutampa su kalbos ribomis ir žiemiuose tarp Breslaujos ir Pástavio šiek tiek vingiuotoje linijoje arti 90 km. Visur kitur rytuose ir pietuose lietuvių kalbos riba mažiau ar daugiau pasitraukė iš savo etnografinės srities, ir šitas pasitraukimas sudaro rimtą ir įdomų klausimą, kol kas mažai dar nagrinėtą. Palikdami šito klausimo platybes istorikams ir kalbininkams, čia paliesime jį tik labai siaurai ir suprastintai, kaip tai ir pridera šio trumpo rašto turiniui.

Mums rodosi, kad etnografinės Lietuvos ribose gudų kalba plėtėsi be kolonizacijos pagalbos, nes kolonizacija tankiai gyvenamose lietuvių srityse negalėjo rasti sau plačios vietos. Čia žmonės su savo įpročiais ir būdu pasiliko tie patys, kaip ir 13-jame amžiuje; slavių infiltracija buvo silpna ir nesiekė Vilniaus. Keitėsi tik žmonių kalba. Pakraščiuose lietuvių kalba traukėsi, užleisdama tuose pačiuose žmonėse vietą gudų kalbai. Nesileidžiant į visas smulkmenas, gudų kalbos penetracijai kelią labai palengvino dvi pagrindinės priežastys: 1) gudų kalba buvo oficialinė lietuvių sukurtos valstybės kalba, 2) kultūros srityse lietuviai buvo pasyvesni, nes 400 metų pasivėlino priimti krikščionybę ir nespėjo įsigyti savo dvasiniam darbui tokios akceleracijos (įsibėgėjimo, įsismaginimo), kurią slavai jau turėjo. Todėl Lietuvos valstybinės ir bažnytinės įstaigos visai spontaniškai prisiėmė gudų ir lenkų raštus ir žodžius. Suslavintos viršūnės po mažumą veikė ir tautos mases, ypač arti didesnių administracijos centrų ir etnografiniuose pakraščiuose, lietuvių ir slavų betarpiško kontakto vietose.

Tarp 13-tojo ir pabaigos 16-tojo amžiaus Lietuvos rytuose ir pietuose lietuvių kalbos zona nustoja gudų ir mažumą lenkų naudai apie 20 000 km². Šiame periode lietuvių kalba pasitraukė iš visų aukštutinio Nemuno paupių iki pat Gardino. Už lietuvių kalbos kompaktinės masės ribų gale 16-tojo amžiaus jau buvo ne tik Gardinas, bet ir Vosyliškės, Lyda, Krėvė (Kreva), Smurgonys ir Naručio ežeras. 16-tame amžiuje riba tarp lietuvių ir slavų kalbų kairiajame Nemuno šone (Sūduvoj), rodos, ėjo dažniausiai Juodosios Ančios upe iki Nemuno, o Vilniaus gubernijoj, pasak J. Jakubowskio, lietuviai gyveno visose Trakų ir Vilniaus apskrityse, žieminėje dalyj Lydos apskrities (be Lydos), vakarinėje dalyj Ašmenos apskrities (be Ašmenos) ir, tur būt, didesnėje dalyje Švenčionių

apskr., išskyrus pietų rytų kampą tarp Naručio ežero ir Neries, kur daugiausia kaimų, pavadintų slaviškais vardais. Taigi, tų laiko lietuvių kalbos zona apėmė tik apie pusę buvusios Vilniaus gubernijos. Bet ištautėjusiuose, t. y. lietuvių kalbos nustojusiuose pakraščiuose galėjo dar būti nemaža stambių lietuvių kalbos salų. Su šitomis salomis ir su Prūsų Lietuva (apie 10 000 km²) visas lietuvių kalbos plotas 16-jame amžiuje dar galėjo siekti arti 90 000 km².

16-jame amžiuje lietuvių kultūrinis gyvenimas buvo jau gana intensyvus ir veiklus. Išleistas Lietuvos Statutas, įsteigta Akademija, kuri atstojo tikrąjį universitetą, pradėtos spausdinti knygos. Bet visas tas kultūrinis Lietuvos iškilimas jau nebepadėjo lietuvių kalbai užimti valstybėje pirmąsias pozicijas, nors išspausdinta šiek tiek ir lietuviškų knygų. Šalia gudų kalbos pabaigoje 16-tojo amžiaus vis labiau pradėjo valstybės viršūnėse įsigalėti ir lenkų kalba, kuriai Lietuvos ir Lenkijos unija (Liublline 1569) suteikė didesnį socialinį prestižą. Nuo pabaigos 16-tojo amžiaus iki vidurio 10-tojo beveik visiškai suvokietėjo Prūsų Lietuva tarp Nemuno ir Prėgliaus; čia lietuvių kalbos plotai nustojo beveik 10 000 km². Rytuose sumažėjo arba visiškai išnyko lietuvių kalbos salos, nutirpo pietrytinis pusiasalis trikampyj tarp *Lydos, Ašmenos ir Lazdūnų* ir praskystėjo lietuviškai kalbanti masė tarp Vilniaus, Lydos ir Svyrio ežero. Šio periodo nuostoliai lietuvių kalbai galėjo siekti iki 15 000 km². Istorikas *T. Narbutas* pirmojoje pusėje 19-tojo amžiaus lietuvių kalbos pietinę ir rytinę ribą veda nuo Vokietijos sienos prie Bakalariavos, paskui Raspudos upe iki Baltojo ežero, kurs yra arti Augustavo, pro Studenicos kaimą, Juodąja Ančia iki Nemuno. Nuo Juodosios Ančios žiočių ta riba ėjo Nemunu iki lietuviško miestelio Pervalko, kurs guli apie 10 km į pietus nuo Druskininkų kurorto. Nuo Pervalko į rytus per miškus ir pelkes iki Berštų ant upės Katros, paskiau šia upe aukštyn iki Pelesos ežero, prie kurio yra lietuviškas miestelis Dubičiai. Nuo čia į rytus, paliekant lietuvių kalbos ribose Rodunės parapiją ir miestelį, pasukant į Bastūnų stotį, kurią 1920 m. spalio 7 d. Suvalkų sutartimi Lenkija buvo sutikusi palikti Lietuvos šone. Toliau T. Narbutas tą ribą veda Žyžmos upe, paskui per Graužiškes ir pro Ašmenos miestą, Ašmenos upe iki jos įtekėjimo į Nerį, nuo čia į Svyrių miestelį ir į Pastavį, nuo ten Drujos linkme prie Dauguvos. Taigi, pirmojoje pusėje 19-tojo amžiaus arba maždaug prieš šimtą metų lietuvių kalbos kompaktinė masė dar apėmė apie 70.000 km², o kalbinės salos Rytprūsiuose ir prie aukštutinio Nemuno (tarp Lazdūnų ir Krėvės) galėjo sudaryti dar iki 5000 km².

Tačiau ir 19-tasis amžius atnešė lietuvių kalbai didelių nuostolių. Kaip aukščiau pasakyta, trikampis tarp Vilniaus, Lydos ir Svyrio ežero buvo jau kalbos atžvilgiu bent kiek praskiestas, apgudėjęs. 19-jame amžiuje gudų kalba toliau slinko žiemryčių, t. y. Vilniaus kryptimi. O pats

Vilnius, matyt, jau seniai yra turėjęs kalbos atžvilgiu mišrių gyventojų, nors ir išaugęs netoli vidurio lietuvių kalbinės zonos. Greta lietuvių buvo čia daug žydų, šiek tiek gudų, vokiečių ir lenkų, kurių kalba nuo 16-tojo amžiaus vis labiau pradėjo Lietuvos miestuose įsigalėti. Pasak *M Balinskio,* pirmojoje pusėje 19-tojo amžiaus Vilniuje ir jo artimose apylinkėse lietuviškai jau nebekalbėta, bet miestas dar buvęs apsuptas artimu lietuvių kalbos ratu. 16-jame ir 17-jame amžiuje Vilniaus bažnyčiose buvę sakomi lietuviški ir lenkiški pamokslai. Vienoje svarbesnių Vilniaus bažnyčių, — Šv. Jono bažnyčioje, — lietuviški pamokslai buvo sakomi iki 1737 m. Vėliau jie nustota sakyti. Spėjama, kad prieš 200 metų Vilniaus miesto lietuviai jau beveik visi mokėjo lenkiškai ir nebereikalavo lietuviškų pamokslų. 19-jame amžiuje, ypač po rusų žiaurių represijų 1831 m. ir 1863 m. sukilimų, lietuvių ir lenkų patriotizmas beveik susiliejo į vieną srovę. Susidarė labai palankios sąlygos lenkų kalbai plisti Lietuvos miestuose ir dvaruose, ypač dar ir dėl to, kad rusų valdžia visiškai uždraudė bet kokį lietuvių raštą lotyniškomis raidėmis. Nesant lietuviškų knygų, miestelėnai ir net dalis kaimiečių griebėsi lenkiškų. Ir taip per visą 19-tąjį amžių beveik išnyko iki tol buvusios lietuvių kalbos salos ir gudų bei lenkų kalbos įsigalėjo visur aplink Vilnių. Gudų kalba įsiviešpatavo pietrytinėse Vilniaus apylinkėse. Dešinysis Neries šonas iki 40 km į žiemius nuo Vilniaus sulenkėjo. Arčiausiai (per 22 km) lietuvių kalbos kompaktinės masės pakraštys dabar prie Vilniaus prieina tik iš vakarų šono — prie Vievio.

Lietuvių kovos dėl savo kalbos teisių prasidėjo tiktai apie 1890 m. Nuo to laiko lietuvių kalbos kompaktinės zonos tirpimas tapo sulaikytas. Nyksta tiktai praretinti pakraščiai Rytprūsiuose ir Klaipėdos krašte ir mažosios izoliuotos salos rytuose: 1) mažutė Zytelos salelė, 2) Lazdūnų sala, 3) reti kaimai Dysnos apskrity, 4) Dieveniškio sala (11 000 lietuvių) ir 5) Gervėčių parapija (3000 lietuvių). Sunkiau laikosi praretintas pusiasalis trikampyje tarp Valkininkų, Lydos ir Druskininkų.

Taigi, šiuo metu ir kalbinės Lietuvos ribos turi savo maximum ir minimum. *Lietuvos ribų maximum pagal kalbinį kriterijų gautume, jei prie kompaktinės masės prijungtume ir stambesnes lietuvių kalbos salas rytuose.* Tokiose ribose, žinoma, būtų visa dabartinė Lietuvos respublika, o lietuvių kalbos riba pietuose ir rytuose eitų per šiuos punktus: nuo Vokietijos sienos prie Vižainio beveik tiesia linija per Seinus į Juodosios Ančios santaką su Nemunu, nuo čia pro Pariečę ir Berštus, Katros upe aukštyn iki Dubičių, iš čia pro Žirmūnus, Geranainį, Surviliškį, Graužiškes ir Ašmeną, paliekant visus čia paminėtus miestelius Lietuvos šone. Paskiau Ašmenos upe pro Salas iki santakos su Nerimi. Nuo ten pro Svyrus, Svyronis, Pastovį, Kazėnus ir Brėslaują iki Latvijos sienos prie Snudų ežero. Už šitų ribų pasiliktų tik keletas mažų lietuviškai kalban-

čių salelių, o Lietuvos ribose atsidurtų visi tie plotai, kuriuose seniausių žmonių atminime (t. y. prieš 80—90 metų) masė gyventojų dar kalbėjo lietuviškai. Šitose ribose Lietuva turėtų kiek daugiau kaip 70 000 km², taigi, būtų nedaug mažesnė už etnografinį minimumą (83 000 km²).

Turint galvoje, kad gudų tauta, iš Minsko žadinama, jau pradeda atbusti ir stiprėti, lietuviams teks ateityj paisyti ir gudų visuomenės nuomonės, kuri gudų kalbą pasisavinusius lietuvius, nors jie ir neturi ryškių politinių nusistatymų, laiko ne lietuviais, bet gudais ir reikalauja jų prijungimo prie sujungtos Gudijos. Tad *Lietuvos ribų maximum pagal kalbinį kriterijų* (70 000 km² ir 3 300 000 gyv.) turėtų eventualiai tą privilegiją, kad laimėtų daugiau simpatijų nuosaikioje gudų visuomenėje ir būtų tarsi kompromisas tarp abiejų tautų. Žinoma, tai gal dar labai tolimos ateities dalykas; bet tautos juk tūkstančius metų gyvena, todėl leistina galvoti ir apie tolimus laikus, su dabartine realybe neturinčius matomų saitų. Galvojantieji betgi turi įsidėmėti, kad gana stambios (8 ar 9 mil.) tautos sostinė, Minskas, neturi intencijos visus amžius pasilikti pačiame valstybės pakraštyj, kad jis tikrai prie tinkamos progos pareikš savo valią praplėsti bent kiek savo periferiją ir į vakarus bent iki Smurgonių, kas atrodytų visai natūralu. Taip pat verta prisiminti, kad Minske vis dar tebeauga susidomėjimas Vakarų Gudija, apie kurią ten rašoma nemaža knygų, leidžiama žemėlapių ir įtraukiamas į juos net pats Vilnius. Dėl Vilniaus guduose yra įvairių nuomonių. Kai kurie, geros kaimynystės vardan, sutiktų palikti jį Lietuvai, tačiau jie keltų Maskvos sutarties revizijos klausimą su tikslu gauti sau žymiai daugiau gudiškai kalbančių, kad ir lietuviškos kilmės, sričių. Vilnių sutiktų Lietuvai palikti tik su nedidele periferija rytuose, jei čia gyvenantiems gudams būtų suteiktos plačios kultūrinės teisės.

Lenkai, turėdami sau palankią daugumą Vilniuje ir apylinkėje, miestuose bei dvaruose, remdami savo teises senomis kultūrinėmis tradicijomis šioje šalyj, žinoma, nesutiks su jokiomis Lietuvos ribomis, kurios apimtu lietuvių sostinę Vilnių. Kai kuri dalis lenkų visuomenės sutinka svarstyti tik Lietuvos kalbinių ribų minimumą, į kurį Vilnius jau nepatektų. Be kalbinių salų, lietuvių kalbos kompaktinės masės pietinė ir rytinė riba eina nuo Vokietijos sienos prie Vižainio, per Seinus į Juodosios Ančios žiotis, nuo čia Nemunu žemyn iki Pervalko, paskui per Berštus, Katros upe iki Daubičių, paskui į rytus pro Pelesą iki Žirmūnų, iš čia į žiemius iki Asavos, iš ten atgal į vakarus pro Eišiškes, rytiniu Valkininkų valsčiaus pakraščiu į Rudiškes. Nuo čia pro Vievį, Kernavę, Giedraičius, Joniškį, Lentupį, Adutiškį, Kazėnus, Apsą, Girčonis ir Sito ežerą iki Latvijos sienos.

Šitose ribose Lietuva turėtų arti 63.000 km² ir apie 2 800 000 gyv. Čia nurodytos minimalinės kalbinės ribos kai kur būtų nepatogios, nes per-

kirstų geležinkelį iš Varšuvos į Vilnių. Joms reikėtų mažų korektivų, išlyginimų ir kompensacijų. Bet šitos Lietuvos ribos, suteikiant lietuviams kai kurių teisių į jų šventoves Vilniuje, ar net prileidžiant Lietuvos ribas iki pat Vilniaus, būdavo šiek ar tiek svarstomos Lenkijos politiniuose rateliuose. Lenkijai jos labiau priimtinos už bet kurias platesnes Lietuvos ribas. Ir kai partneriu turima Lenkija, tai apie tas ribas ir belieka tik su ja kalbėtis. Mūsų žiniomis minimalines kalbines ribas Lietuvai užleisti Lenkija buvo linkusi ir tie jos palinkimai buvo dar gyvi iki 1933 m., t. y. kol Lenkija dar neturėjo susitarimo su Vokietija ir kol Pilsudskio sveikata leido jam arčiau domėtis savo kilmės tauta. O dabar tik atskiros privatinės lenkų nuomonės pasisako už perleidimą Lietuvai bent lietuviškai kalbančių sričių, o valdžios sluoksniai šių klausimų vengia kelti ir nerodo noro eiti į bet kurį teritorinį kompromisą.

7. *MAŽOS VALSTYBĖS FUNKCIJOS*

Pagvildenę Lietuvos ribų klausimą matome, kad bet kuriuo atveju ji vis dėlto savo erdve ir gyventojų skaičium pasilieka mažoji valstybė. Ar ji liktų šių dienų ribose (55 670 km²) su 2,5 mil. gyv., ar mūsų tautos norai būtų pilnai patenkinti ir jos plotai apimtų visą etnografinę sritį su 83 000 km² ir 4 mil. gyv., tai jos likimui ir pašaukimui neturėtų radikaliai skirtingos reikšmės.

Megalostatizmo šalininkai, kaip *Fr. Ratzelis,* neskiria šviesios ateities mažoms valstybėms ir linksta pranašauti, kad mažosios valstybės turės pamaži išnykti, patekti į didžiųjų glėbį. Jei tai yra tiesa, kalbant apie feodalines, dinastijomis paremtas valstybes, kurių Europoje dar daug buvo iki 1870 m., tai ši teorija vis dėlto vargiai gali būti taikoma kad ir mažoms valstybėms, kurių pagrinde yra kultūringų masių valia. Didžiojo karo pamoka taip pat kalba prieš megalostatizmą. Prieš tą karą Europoje buvo tik viena milžiniška valstybė (Rusija), 7 vidutinės ir 16 mažų. Karas ir pokariniai įvykiai sugriovė vieną vidutinę valstybę (Austro-Vengriją) ir vieną mažutę valstybėlę — Juodkalniją. Bet jų vietoje atsirado net 7 naujos mažos ar vidutinės valstybės, o keletas kitų (Airija, Ukraina, Gudija, Kaukazo tautos) apsistojo pusiaukelėje į nepriklausomybę, gavusios siauresnę ar platesnę autonomiją. Taigi, Didžiojo karo, — to karo, kurį paruošė megalostatizmo garbintojai, — išdavos aiškiai pasviro į mikrostatizmo pusę ir sudavė rimtą smūgį megalostatizmui.

Žinoma, egzaltuoto militarizmo laikais mažosios valstybės negali jaustis saugiai, o ypač tos, kurios nėra izoliuotos salose ir pusiausaliuose ir turi ilgas kontinentines sienas su labai galingais kaimynais. Šiuo atžvilgiu Lietuvos geografinė padėtis kiek geresnė tik už Čeko-Slovaki-

jos. Tačiau ir mažos valstybės, ir pavojingoje padėtyj esančios, vis dėlto randa būdų išlikti, ilgai ir gerai gyventi. Mat, kultūringo, sąmoningo ir laisvę suprantančio piliečio moralinės jėgos dažnai turi nematomų ir sunkiai suskaičiuojamų rezervų. Reikia tik mokėti tuos rezervus perkelti iš statinės padėties į kinetinę, reikia tinkamai dinamizuoti žmonių valią ir pastangas. Čia turi veikti kartu protas ir savisaugos instinktas. O juos turi žadinti ne vien puikiųjų distancijų beribiai horizontai. Kaip sprogstamoji medžiaga mažiausioje erdvėje suspausta įgyja labai didelę jėgą, taip moraliniu atžvilgiu tvirtos ir kultūringos mažos tautos bei valstybės, aprėžtos siaurais horizontais, susiorientuoja gulstinę augimo kryptį pakeisti statmenine kryptimi, ir iš to gaunami nuostabūs rezultatai. Tokiomis brangenybėmis mažutėse dėžutėse yra jau virtusios Belgija, Olandija, Danija ir Šveicarija. Tuo pačiu keliu sparčiai eina Čeko-Slovakija ir Baltijos valstybės. Vakarų Europos mažutės valstybės savo žemę tiek suhumanizavo, tiek ištraukia iš jos naudos ir pakelia jos vertę, kiek nepajėgia dar nė viena didžioji valstybė. Tai gelmių jėga atremta į žemę, į gamtinę realybę. Bet tai ne viskas. Belgija, Olandija, Šveicarija, Danija, Švedija, Norvegija ir Suomija taip sukultūrina savo piliečius, palaiko tokią puikią tvarką ir išmoko savo laisvę branginti, moksluose ir mene užkariauja tiek laimėjimų, o savo literatūrose paskelbia tiek universalinių idėjų, kad šitiek dvasinių turtų pasauliui neatskleidžia jokia lygaus didumo didžios valstybės provincija. Tai kilniųjų aukštybių nepavergiama jėga, tai tikrasis dvasios dinamizmas, gyvenimo kovose (dažnai net karuose) stipresnis už dideles tvirtoves ir milijonines armijas. Tai šitas mažųjų valstybių statmeninis ūgis kalba mikrostatizmo naudai. Ir čia mums aiškėja, kad tautų ir valstybių galybė ir patvarumas gali remtis ne vien teritorijų platybėmis, bet gal dar daugiau *jų dydis ir jėga gali būt matuojami jų dvasios kūrybinėmis pastangomis ir jų išdavomis, jų dvasiniu dinamizmu.*

Savo geopolitine padėtimi Lietuva yra buferinė valstybė didžiųjų tautų kontaktų zonoje, kur susiduria dažnai priešingi germanų ir slavų interesai. Saugiau būtų, jei tokios mažos valstybės ribos būtų nustatytos kompromisiniu būdu, dalyvaujant reikšmingiems tarptautinio arbitražo organams. Buferinės valstybės funkcija būtų neįsivelti į kurį ideologinį bloką ir gerai patarnauti susisiekimui bei transportui visų tų valstybių, kurios turi intereso jos teritoriją bei kelius tam tikslui panaudoti. Jei yra galimumų (jų ne visuomet esti!), tai plačia tarptautine sutartimi garantuotas buferinės valstybės neitralumas gali padidinti jos saugumą ir sustiprinti taiką jos pasieniuose. Mažai valstybei taika ne tik gerai apsimoka, bet ir būtinai yra reikalinga jos egzistencijai garantuoti. Taika ypač reikalinga tokiai mažai valstybei, kuri turi kariauti net *labai sunkų karą* toli gražu su nepilnai dar apvaldytais gamtos elementais, keldama

savo mažos žemės produktingumą ir savo negausios tautos kultūrinimą pagal mūsų siūlomą statmeninio ūgio teoriją.

Dar nematau reikalo atšaukti tai, kas buvo parašyta prieš dešimtį metų: mažųjų tautų statmeniniu ūgiu ir kūryba nepaprastai įturtintos žemės įgauna vidinės galybės, kuri peržengia jų siauras ribas ir net tarptautinių interesų sūkuryj pelno joms *didelį moralinį prestižą ir pagarbą*, kas dažnai atstoja joms milijonines armijas ir milijardines sumas. Ir didžiajam kaimynui darosi labai svarbu, kad kitas didelis kaimynas nepasisavintų to mažo, bet vertingo sklypo. Iš čia dygsta megalostatizmą neitralizuojančios aplinkybės, taip pat stiprinančios mažųjų tarptautinę padėtį. Ir juo didesnės varžytynės tarp didžiųjų, tuo mažosios valstybės darosi vis reikalingesnės didžiosioms. Ir kol didžiosios valstybės ieško tarpusavės pusiausvyros, tol niekas negalės iš politinio žemėlapio išbraukti tokių didelės kultūros lizdų, kaip Belgija, Olandija, Šveicarija ir Skandinavų valstybės.

Išlaukinis pavojus ir Lietuvai gali greičiau sumažėti, 1) jei ji pagreitinta sparta pasiektų tokį kultūrinį ir ūkio lygį, kuriame jau seniai yra aukščiau sakytosios mažosios Vakarų valstybės; 2) jei ji labai aiškiai ir su *visomis* logiškomis išdavomis suprastų savo buferinės padėties pareigas; 3) jei jos kultūra ir patriotizmas pasiektų pačias plačiausias mases ne fizinės prievartos, bet moralinės disciplinos ir susiklausymo, susitarimo keliu.

Šiandien *homo oeconomicus* labai jau mažai dėmesio kreipia į tikrąsias moralines žmogaus charakterio vertybes, užmiršdamas, kad didžiosios ekonominės galybės — kaip Amerikos Jungtinės Valstybės, ir mažesnės — kaip Šveicarija, savo pradžią ir įsibėgėjimą gavo moralinėse versmėse, kuriose žmogaus laisvė, darbštumas, teisingumas, tolerancija, visas dvasinis komfortas spindėjo ypatingame grožyj ir didybėje. Manytume, kad noras gyventi, būti ne tik nepriklausomai, bet ir laisvai yra moralinės kategorijos dalykai, todėl priklauso ne tiek nuo didžiųjų žemės erdvių ir turtų, kiek nuo pilietinių tautos dorybių ir gero supratimo bei įvertinimo savo geografinės aplinkumos bei laikų dvasios. O šitokį supratimą įgyti nėra uždrausta ir mažoms tautoms. Net ir dideliame kryžkelės judėjime gerai vairuojamas mažas vežimėlis lengviau randa sau laisvą kelią ir išlieka nepaliestas . . . Ir vėl mes manome, kad Dievas leido mus mažus, jog savo kokybe galėtume tapti tobulesni.

Seniausias literatūrinis darbas apie Nemuną

Steponas Kolupaila[1]

Ligi 16-jo amžiaus Nemuno vardą kartais sutinkame įvairiuose geografiniuose Rytų Europos aprašymuose. Štai kelios citatos:

1) Krokuvos kanauninko Mato iš Miechovo (1456—1523) — *Descriptio Sarmatiarum Asianae et Europianae et eorum, quae in eis continentur,* auctore Matthia a Miechów, Artium et Medicinae doctore, canonico Cracoviensi; Cracoviae 1521:

Fluvii Lithuaniae. Vilia... cum alio fluvio minori, Vilna dicto, ...unaque ad magnum fluvium Niemen influunt. Niemen autem fluvius valde flexuose decurrit, naves defert et merces: post castrum Kowno in mare Prutenicum cadit.

(Lietuvos upės: Vilija su kita mažesne upe, vadinama Vilnia, kartu įteka į didelę upę Nemuną. Nemuno upė teka labai vingiuota, neša laivus ir prekes; žemiau Kauno tvirtovės įteka į Prūsų marias).

2) Baronas Zigmantas Herbersteinas (1486—1566) — *De Lithuania;* Sigismundus, liber baro in Herberstein; Basileae 1549:

Velia autem fluvius aliquot infra Vilniam milliaribus, Crononem influit. Cronon autem... Prutenos que populos... a Samogitis, eo loci, quo Germanicum mare illabitur, dirimit; ubi est oppidum Mumel. Nam Germani Chrononem Mumel, patrio vero vocabulo Nemen appelant.

(Vilijos upė kelias mylias žemiau Vilniaus įteka į Kronų (Nemuną). Kronus atskiria Prūsų tautą nuo Žemaičių ligi tos vietos, kur įteka į Vokiečių jūrą; čia yra Mumelio (Klaipėdos) miestas. Todėl vokiečiai vadina Kronų Mumeliu, o tikras jo vietinis vardas yra Nemunas).

Užtat tikrą sensaciją sudaro laimingai užsilikęs Silezijos poeto Adomo Schröterio lotyniškomis eilėmis parašytas iškilmingas veikalas:

„De Fluvio Memela Lithuaniae qui cura et industria Generosi ac Clariss. viri Domini Nicolai Tarto, navibus permeabilis factus est. Carmen elegiacum“. Authore Adamo Schroethero Silesio. Cracoviae MDLIII (1553).

---

[1] Platesnė redakcija šios paskaitos atspausdinta 1939 m. „Sotere“. — *Red.*

Ši „elegiškoji giesmė“ buvo išspausdinta Krokuvoje 1553 metais Lazaro, Andriaus sūnaus, spaustuvėje; tai — maža knygutė: 19,5×15 cm, 15 puslapių.

Antrą kartą tas darbas buvo atspaustas dideliame Lenkijos ir Lietuvos istorijos versmių rinkinyje:

Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Scriptorum quotquot ab initio Reipublicae Poloniae ad nostra usque tempora extant omnium Collectio Magna ordine chronologico digesta ob exemplarium raritatem iterumque typis exscriptorum suppeditante celeberrima Bibliotheca Zalusciana edidit varias annotationes adiecit ac praefatus est Laur. Mizlerus de Kolof. Varsaviae, t. I — 1761, t. II — 1769.

Pirmajame tome ištisai perspausdintas visas Schröterio veikalas.

Mūsų Universiteto biblioteka neturi nei originalo, nei Mizlerio „Kolekcijos“. Bet jos direktorius, prof. V. Biržiška, maloniai padėjo paskolinti abudu leidinius iš kitų bibliotekų. Schröterio originalą paskolino Jogailonių Universiteto biblioteka Krokuvoje, Mizlerio rinkinį — Batoro Universiteto biblioteka Vilniuje. Laikau malonia pareiga pareikšti visoms trims bibliotekoms už šią paramą nuoširdžią padėką.

KAS BUVO TASAI SCHRÖTHERIS?

Kiek pavyko rasti žinių, Adomas Schrötheris, gimęs 1525 metais Nissoje, Silezijoje, baigė mokslus Krokuvos akademijoje ir galutinai įsikūrė Lenkijoje. Visą gyvenimą paaukojo mokydamas jaunimą ir „apdainuodamas“ kraštą ir jo įžymius asmenis. Mirė 1572 metais, kaip pripažintas ir laurais pagerbtas poetas. Svarbiausi jo darbai, rašyti lotyniškomis eilėmis, šie:

1) Elegiarum Liber I item epigrammatum Liber I.

2) Regni Poloniae Salinarum Vieliciensium iucunda ac vera descriptio, Carmine elegiaco. Krokuva 1565. (Apie druskos kasyklas Veličkoje).

3) De Natali Jesu Christi Salvatoris nostri carmen saphicum. Krokuva 1555.

4) Fluvio Memela Lithuaniae.

Skaitant Schröterio veikalus, galima susidaryti įspūdį apie tas sąlygas, kuriose teko kurti 16-jo amžiaus poetui. Nors pats jis pasirašo „poëta laureatus et philosophus“, per visus darbus „raudonu siūlu“ eina nepaprastas nusižeminimas, kinietiškai iškeliami kad ir menki svetimi nuopelnai. Matyti, tam poetui teko gyventi didikų dvaruose ir būti jų „dvaro dainiumi“. Ir elegija apie Nemuną parašyta ne pačiam Nemunui, bet išgarsinti vienam poeto mecenatui, jam pavesto Nemuno vagos va-

lymo proga. Tas mecenatas — Generosus ac clarissimus vir Dominus Nicolaus Tharło de Sczekarzowicze, Signifer Praemisliensis, S. M. R. Aulicus Haeredi in Arce Laski. Jis iškeliamas į padanges už nepaprasto svarbumo žygį, lyginamą su didžiausių istorijos didvyrių laimėjimais.

KAS BUVO TARLA?

Apie tą didvyrį daug sunkiau gauti žinių, kaip apie nužemintai kuklų poetą. Kilniųjų lenkų didikų genealogijos rinkiniuose (pvz., Herbarz Polski, K. Niesieckio, Leipzig 1842, t. IX) randame, kad Andrius Tarla, Lwowo karuža, turėjo 4 sūnus, vieną iš jų Mikalojų, kuris buvo Peremyšlio karuža, gavo palikimą Laškių dvarą ir, dvarininko Górnickio liudijimu, buvo mokytas ir „lygios tarenos“ žmogus. Yra žinių, kad Mikalojų Tarlą žmonės vadino „Hlawa“ (ukrainiškai — galva).

Schröteris, tarp kitko, sako apie Tarlą:

„Multorum mores, multas quod vidit et urbes,
Et didicit linguis quatuor ille loqui“.

(. . . pažino daugelio tautų papročius ir matė daug miestų, išmoko kalbėti net keturiomis kalbomis . . .).

Jonas Czermińskis 1571.VI.5 rašė iš Krokuvos istorikui Martinui Kromeriui, tada Varmijos vyskupijos koadjutoriui:

„Ponas Mikalojus Tarla, Peremyšlio karuža, prašė Bavarijos kunigaikštį išleisti į jo ūkį 400 amatininkų su šeimomis; tie žmonės jau nuvažiavo per Krokuvą“.

Tuo tarpu apie Tarlos atliktus Nemune didelius darbus neužsimena nė vienas istorikas ar kronikininkas. Visai teisingai tvirtina Schröteris savo veikalo įžangoje, skirtoje savo mecenatui:

„Sunt enim multi et magni viri, qui multum virtute prudentia, magnisque animi et corporis dotibus valuerunt, ut vel magnum etiam praestent Achillem, quorum memoria, ob hanc unicam saltem causam, quod literis et sacro Musarum praeconis non compraehensa est, omnino intercidit“. (Buvo juk daug didvyrių, kurie tiek pasižymėjo savo dorybėmis, išmintimi, dideliais sielos ir kūno gabumais, kad galėtų pralenkti didįjį Achillą, tačiau atsiminimas apie juos visai išdilo dėl šios vienintelės priežasties, kad jie nebuvo paženklinti raštais nei pagarsinti menu — „mūzomis“).

KOKĮ DARBĄ ATLIKO TARLA NEMUNE?

Nemuną valyti rėvose nuo akmenų buvo mėginta, kiek spėjama, dar 14 amžiuje. Nemunas visada

„Invius hic semper, nec navibus utilis ullis
Et propter rupes et fera saxa, fuit“ —

(čia buvo be kelio, netinkamas jokiems laivams dėl savo rėvų ir laukinių uolų).

„Hunc aggressus erat Heroum maximus ordo,
Tentavit durum quisque laboris onus.
Pervius at postquam, nullaque meabilis arte
Visus, opus fortes destituera manus...“

(Jį puolė ištisos eilės didvyrių, kiekvienas mėgino sunkųjį darbą. Po to, kai jis pasirodė jokiomis priemonėmis nenuveikiamas ir nepraeinamas, teko laukti narsių rankų...).

Karalius Žygimantas Augustas, savo patarėjų, Lietuvos ministrų, paskatintas, pavedė darbą atlikti gabiam savo valdininkui Tarlai.

„Ecce, potens, quo se gens fert Tartovia claram,
Tarto, sui studium pectoris omne parat,
Pectoris omne parat studium, vigilique labore,
Naturae solidum frangere tentat opus“.

(Štai galingasis Tarla, garsios giminės atstovas, apmąsto visus sunkumus ir mėgina įtemptu darbu pažaboti dideles gamtos kliūtis, nors kiti abejoja, ar tas jam pavyks. Ir Tarla laimi!).

„Memela nunc spatio liberiore fluit.
Quique prius rupes, et inutile pondus alebat,
Nunc vehit omnimodas, navibus aptus, opes“.

(Nemunas štai teka laisvesnėje vagoje. Kur anksčiau jis skalavo uolas ir kilnojo nenaudingus daiktus, dabar, tapęs tinkamas laivybai, veža ir plukdo visokeriopus turtus).

Tas darbas padarė daug naudos karalystei, o ypač lietuviams: Et Quantum Litauos utilitate iuvat!

O Tarlai rūpėjo ne vien pelnas:

„Quantum vis famam tanta virtute paratam
Non ullo pretii tempore vincet honos“.

(Medžiaginės vertės garbė niekuomet nenugalės didele drąsa įgyto aukšto vardo!).

Įvertindami Tarlos didelį darbą, pirkliai, kurie plačiai ėmė naudotis Nemunu, stato jam paminklą:

„...laudantque virum, statuuntque trophaea,
Signa per aeternos non abolenda dies“.

Ši pranašystė neįvyko: paminklas nesulaukė mūsų dienų. Akmuo pasirodė silpnesnis, kaip menkas popierius. Literatūrinis paminklas, Schröterio elegijos pavidale, pasirodė kaip Horacijaus „momumentum aere perennius“.

„Premia... multa merctur,
Dignus ob id tota posteritate legi“

(Daug dovanų jis užsipelnė ir vertas užtat būti minimas per visus ateities laikus!).

„Este nec immemores vos qui vaga rura tenetis,
Memela qua placidis labitar altus aquis".

(Nepamirškit jūs, netikrų ūkių valdovai, kuriuos ramiais vandenimis plauna gilus Nemunas!).

„Nomina Tarłonis nescia mortis erunt".

(Tarlos vardas nežinos mirties!).

Jei po keturių šimtų metų mes nepamiršome Tarlos ir jo darbų mūsų Nemune, tai ne tiek jis pats tam pasitarnavo, kiek kuklus silezijietis, kurio kukli knygutė tikrai nežino mirties. Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-Filosofijos fakultetas sutiko perspausdinti visą „elegiškąją giesmę" savo žurnale „Athenaeum".

Schröterio kūrinys parašytas, kaip klasikų lotynų autorių eilėraščiai, vad. pentametru; jis gali būti įdomus pastudijuoti lotynų kalbos pamokose.

KITI ĮDOMŪS DARBAI APIE MŪSŲ UPES

Mūsų skaitančioji visuomenė ir knygų mėgėjai beveik nepastebėjo V!. Syrokomlės „Nemuno nuo versmių iki žiočių" lietuviškojo vertimo, K. Bizausko atlikto ir 1933 metais išleisto („Gamtos Drauge" ir skyrium). To veikalo autorius — žinomas lenkų poetas lietuvis Liudvikas Kondratavičius, tikriau, rodosi, Kundrotas, išleido Vilniuje 1861 metais menišką Nemuno aprašymą nuo aukštupio ligi Kauno ir pridėjo perredaguotą nežinomo dvarininko kelionės Nemunu iš Kauno į Karaliaučių dienoraštį rašytą 1829 metais.

Vertėjas įvertina knygoje „begalinį, nepaprastai gilų prisirišimą prie Lietuvos ir visų jos kraštų". Syrokomlės veikalas svarbus ir istorikams, nes duoda teisingą panemunių vaizdą prieš 80—100 metų.

Kitas nepaprastai įdomus veikalas, kuris laukia savo vertėjo ir leidėjo — K. Tiškevičiaus Neries monografija — „Wilija i jej brzegi", išleista Drezdene 1871 metais, dabar didelė bibliografinė retenybė.

Tos knygos autorius, — žymus mokslininkas ir visuomenės veikėjas, — 1857 metais surengė savotišką ekspediciją, perplaukė laivu visą Nerį beveik nuo versmių ligi žiočių ir surinko daug įdomios medžiagos. Darbą išleido, jau autoriui mirus, rašytojas J. Kraševskis.

Didelė, dailiai išleista knyga, su originaliais piešiniais, turi gražių kelionės aprašymų, romantiškų praeities studijų ir patriotiškų sentencijų;

jos turinys malonus kiekvienam lietuviui dėl visur pabrėžto gilaus tėvynės meilės jausmo. Įdomu, pvz., mums skaityti tokią nuomonę:

„Dideliame, Dievo Apvaizdos nubrėžtame, krašto likimo paskyrime keistais keliais nuėjo lietuvių tautiškumas. Prieš keliasdešimt metų... savo krašte, Lietuvos universitete, kur dirbo europinio garso mokslo žmonės, geriausios valios vyrai — jų mokslo siekimuose mažiausiai buvo jaučiamas šalies tautiškumo pradmuo. Ten rūpestingai studijuota senų, jau pamirštų, tautų bei kalbų istorija... moksliškai diskutuota apie gotus ir normandus..., bet niekas mums nepasakė, kas buvo lietuvis, iš kur jis atsirado šioje skurdžioje žemėje, kaip gyveno, kuo maitinosi, kaip rėdėsi, kokie buvo jo papročiai, kokį jis turėjo supratimą apie Dievą, kaip jį garbino, kokius turėjo visuomenės ir politinio gyvenimo principus..."

Prie K. Tiškevičiaus veikalo nebuvo galima pridėti Neries aukštupio žemėlapio, kurio originalas yra Vilniaus universiteto bibliotekoje. Daugiau žinių apie Neries monografiją ir kai kuriuos kitus darbus paskelbiau 1931 ir 1932 metais „Židinyje" (Lietuvos upių monografijos).

Nenusiminkime, kad dabar mūsų visuomenė mažai domisi istorijos, geografijos ir apskritai mokslo literatūra. Ateis laikas, kada mūsų darbai, kaip dabar Schröterio knygutė, bus branginami daugiau, kaip menkas auksas. Kai mums siuntė iš Krokuvos „Schröterio" brošiūrą, jos pareikšta vertė, trigubai didesnė už auksą, sudarė sensaciją Kauno muitinėje...

Lietuvos kvartero reikšmė mūsų tautos ūkiui ir jo tyrinėjimai per 20 nepriklausomybės metų

Česlovas Pakuckas

Kvarteras yra pats jauniausiasis žemės plutos istorijos periodas. Tos sistemos sluoksniai sudaro pačią viršutiniąją žemės plutos dalį, kuri mūsų krašte susiklosčiusi įvairiu storumu. Lietuvos žiemiuose tie sluoksniai plonesni (2—10 m), pietuose — storesni (30—150 m). Mums visiems, ne vien tik geologams, tenka vienokiu ar kitokiu būdu su tais kvartero sluoksniais susidurti. Todėl, neliečiant gilesniųjų mūsų krašto taip vadinamų pagrindinių sluoksnių, pravartu mesti trumpą žvilgsnį į tų kvartero sluoksnių reikšmę mūsų tautos ūkiui, kokie yra pagrindiniai uždaviniai kvartero tyrinėjimo ir kas toje srityje pas mus padaryta.

Kvarterą paprastai priimta skaldyti į dvi dalis: senesnįjį, taip vadinamą pleistoceną[1], arba diluvį, ir holoceną[2], arba aluvį. Pleistoceno sluoksnius pas mus sukrovė daugiausia ledlaikiais buvę čia ledynai. Tie ledynai, beslinkdami iš šiaurės ir pridengę Š. Europą iki 50° geogr. pločio apie 2—5 km storio danga, atnešė su savimi begales riedulinės, t. y. moreninės medžiagos, kuri, ledams nutirpus, užklojo senesnius pagrindinius sluoksnius. Tokių ledynlaikių būta laike pleistoceno ne vieno, bet keletas (3—4). Ledynams pasitraukus, atsirasdavo sąlygos, panašios į dabartines. Tokiais tarpledyniniais laikais susidarydavo vietomis durpynai, o vietomis kitokie sluoksniai, kurie vėl būdavo pridengti vėliau užėjusių ledynų. Tuo būdu susidarė kelių glacialų ir interglacialų sluoksniai.

Holoceną sudaro ledynams pasitraukus susidariusieji sluoksniai, kurie pasireiškia mūsų laikų durpynais, kopomis, upių slėnių bei deltų sąnašomis, ežerų ir kitokiomis dabarties nuosėdomis.

Visas mūsų gyvenimas vyksta ant kvartero sluoksnių. Ant jo stovi visi mūsų pastatai. Kvartero sluoksniai nėra vien tik pastatams pagrindas, bet didele dalimi ir statybinės medžiagos šaltinis: smėlis, žvirgždas, skalda, akmens, molis ir p. Be šios, pirmu žvilgsniu atrodančios labai

---

[1] Pleiston graikiškai — daugiausia, kainos — naujas.
[2] Uolos — visiškai.

paprastos, medžiagos negalėtų būti pastatytas joks pastatas ir išvestas kelias.

Kvartero reikšmė mūsų ūkiui dar padidėja prisiminus, jog tuose sluoksniuose sutelkti dideli ištekliai durpių kuro, kurio vertė pas mus auga metai iš metų. Savo durpių išteklius kad ir esame paviršutiniškai apskaičiavę, kad ir sakome, jog turime 67 500 ha — 2 300 000 000 m^3, tačiau tos durpės nėra ištirtos, ir čia reikėtų organizuoto mokslinio tyrimo.

Be paminėtų, dar esama balų geležies rūdos, diatomitų klinčių tufų. Ta kvartero sluoksnių ūkinė reikšmė tuomi dar nesibaigia. Ji pasireiškia mūsų krašte milžiniškos svarbos dalyku — savo įvairiomis dirvomis. Mūsų dirvų vienokiškumas ar kitoniškumas priklauso nuo skirtingai įvairiose vietose pasireiškiančių kvartero sluoksnių. Ištyrę savo kvarterą, galėsime sudaryti dirvožemių žemėlapius, o juos turėdami — galėsime daryti įvairių žemės ūkio kalkulacijų: kur ir kokių javų galime auginti, kokių trąšų dirvoms suteikti ir t.t. Pagaliau tinkamo vandens ištekliai irgi aukštai susiję su mūsų kvartero sluoksniais. Mūsų krašte vanduo iš pagrindinių sluoksnių dažnai netinkamas, ir geriausias iš kvartero sluoksnių. Ta sritis moksliškai neištirta, nors praktiškai turime jau ištisą tinklą šulinių, padarytų pieninėms; žymios dalies mūsų giliųjų gręžinių neteko išnaudoti dėl netinkamo vandens (pvz., „Ragučio“ Kaune).

Mestas šūkis atstatyti mūrinę Lietuvą, išplėsti savo pramonę, išvesti geležinkelius, plentus ir vieškelius. Visam tam reikia žaliavos, kurios dauguma tūno kvartero sluoksniuose. Reikia žinoti, kur tos žaliavos yra, tenka apskaičiuoti jų atsargą ir eksploatacijos būdus. Šitoje srityje nedaug pas mus dar yra padaryta. Tam trūko ir trūksta kvalifikuotų žmonių, bet svarbiausia — trūksta organizacijos. Šitokius darbus pavieniai asmenys savo iniciatyva ir lėšomis atlikti negali. Čia reikia valstybiniu mastu varomo darbo, reikia geologinės įstaigos, kuri planingai vykdytų savo krašto tyrimą. Tokios įstaigos yra visame civilizuotame pasaulyj, visose valstybėse. Europoje Lietuva pirmauja ta prasme, kad esame vienintelė valstybė, kuri neturi geologinės įstaigos, neskaitant universitete esančios geologijos katedros.

Šalia praktinės reikšmės uždavinių, su kvarteru yra susijusių daug įdomių teoretinio pobūdžio problemų. Jau vien tas faktas, kad tik kvartero sluoksniuose aptinkame tikruosius žmogaus likučius ir jo egzistavimo žymes, padaro kvarterą nepaprastai reikšmingą archeologijai ir iš viso žmonijos raidai. Pasiremiant tuo taip reikšmingu žmonijai faktu, siūloma kvarterą laikyti ne vienu kainozoinės eros periodu, bet išskirti jį iš tos eros ir su kvartero pradžia pradėti skaityti prasidėjus naują antropozoinę erą (Antropozoicum).

Didesne savo dalimi kvartero istorija vyksta labai ryškių klimato svyravimų įtakoje, kas iššaukė didingų ledlaikių pasireiškimus. Su tuo

iškyla ištisa eilė problemų dėl tų klimato svyravimų priežasties. Tačiau geologams didelės reikšmės teikia ledynų atvilktosios medžiagos tyrinėjimas. Iš esamos medžiagos ir jos skirtingų susiklostymo formų geologai stengiasi išskaityti visas tas sąlygas, kuriomis esamieji sluoksniai susidarė. Kvarteristui geologui rūpi išspręsti ir tiksliai išaiškinti kvartero sluoksnius jų stratigrafine ir morfologine prasme.

Nagrinėjant sluoksniavimą glacialinių nuosėdų, iškyla didelės mokslinės reikšmės klausimas apie ledlaikių skaičių. Ledynų danga nestovėdavo vienoje vietoje per visą glacialo laiką, bet svyruodavo čia pasislinkdama pirmyn, čia pasitraukdama atgal. Dėl to ledlaikių skaičiaus klausimas nėra taip paprastas, kaip kartais galėtų pasirodyti. Pagrindinių ledlaikių, buvusių kvartero periodą, šiandien Europoje priskaitomi keturi, būtent: Giunc, Mindel, Ris ir Viurm, ir tarp jų esą trys tarpledlaikiai. Lietuvoje iki šiol turėjome aiškiai dviejų ledlaikių žymes; tai neginčijamas faktas, konstatuotas dar rusų geologų. Dabar atrodo esą rasta žymių ir trečio ledlaikio, bet apie tai iki šiol nėra paskelbta spaudoj, nes tas dalykas yra dar tik tyrimo stadijoj. Ligi šiol buvo laikyta, kad viršuje pasitaiko dažniausiai rusvi moliai paskutinio ledlaikio, po jais seka fluvioglacialinių smėlių kompleksas, o dar giliau palši mergeliai priešpaskutinio ledlaikio. Po šiais pastaraisiais daugumoje vietų seka pagrindiniai sluoksniai. Dabar kai kuriuose gilesniuose gręžiniuose konstatuota po pilkųjų mergelių Ris ledlaikio, trečioji iš eilės, morena, atskirta smėliais nuo viršum jos besiklostančiosios. Pažymėtina tas, kad ši pastaroji morena yra rusvos spalvos, lygiai tokia pat, kaip pati viršutinė. Tuomi būtų pabrėžta, kad spalva neturi stratigrafinės reikšmės, kaip lig šiol buvo dažnai kartojama.

Įdomių dalykų teikia ne vien tik pleistoceno stratigrafija; ne mažiau įdomūs yra ir holoceno tyrinėjimai. Holocenas pas mus plačiausiai pasireiškia durpynais. O durpynai, tyrinėjant juos stratigrafiškai žiedadulkių analizės metodais, teikia įdomios medžiagos mūsų miškų istorijai ir klimato svyravimams per paskutiniuosius 15 tūkstančių metų.

Pasinaudodami žiedadulkių analize, galime matyti, kokiame durpyno horizonte kokie vyravo medžiai. Iš augmenijos atitinkamų bendruomenių darome išvadų apie klimatines sąlygas. Durpynų tyrinėjimai netiesiogiai pagelbsti archeologijai, datuojant atskirus radinius, pasitaikančius durpynuose.

Šita sritis pas mus pirmąkart paliesta tik laike pastarųjų 20 metų. Pirmutinis darbas apie pietų Lietuvos kelis durpynus yra paskelbtas esto P. W. Thomsono „Beitrag zur Stratigraphie der Moore und zur Waldgeschichte S. W. Litauens“, atspausdintas žurnale „Geologiska Föreningens in Stockholm Förhandlingar“ 1931 m. P. W. Thomsonas paduoda Ežerėčio durpyno tris profilius pagal žiedadulkių analizę ir Gabiauriškio eže-

ro tokios pat prasmės profilį. Iš čia daro kai kurių išvadų apie Lietuvos miškų istoriją.

Kitas darbas apie Lietuvos miškų istoriją, pasiremiant durpynų tyrinėjimais, yra K. Brundzos „Lietuvos miškų istorijos pradmens", atspausdintas „Mūsų Giriose" Nr. 1-2, 1934. Šiame darbe, be Thomsono paskelbtų durpynų profilių, paduoti dar dviejų pelkių profiliai, būtent: Pakimynių ir Amalvos. Tačiau šis darbas yra daugiau populiaraus pobūdžio kelių tyrinėjimų sintezė, ne speciali kurio nors atskiro durpyno studija.

Paskutinis iki šiol esąs darbas iš pelkių tyrinėjimų srities yra plati studija apie Kamanų pelkę, parašyta Dotnuvos Akademijos profesorių kolektyvo. Tačiau šios pelkės stratigrafinį darbą atliko M. Žemaitis. Čia yra išnagrinėta iki šiol žinomais metodais šiaurės Lietuvos aukštutinė pelkė, padarytos atitinkamos išvados ir palyginimai su kaimynų tos srities tyrinėjimais. Tai yra lietuvių įnašas į tos srities mokslą. Be abejo, tai dar tik pradžia mūsų pelkių tyrinėjimo. Toj srityje dar plati dirva lietuviams geologams kvarteristams, turintiems palinkimo prie botanikos.

Kita kvartero tyrinėjimų sritis yra, kaip jau minėjau, morfologinė ir stratigrafinė. Kadangi šita sritimi domisi ne vien geologai, bet ir geografai, tai čia, šioje srityje, irgi jau padaryta keletas žingsnių pirmyn.

Ši sritis liečia vien tik paskutinį ledlaikį ir jo padarinius. Paskutinysis ledynas pasitraukdamas paliko sąnašų, kurios nugulė paviršių įvairiomis formomis. Tas įvairiausiai pasireiškiančias formas tenka dešifruoti genetiniu atžvilgiu. Taip bešifruojant susekama, kur būta ledyno pakraščio, o iš pakraščio linkmės susekama ledynų slinkimo bei pasitraukimo kryptis. Tokiu būtu tenka nustatinėti atskiras ledynų stadijas ir tų stadijų fazes, kitaip sakant, tenka atspėti ir susekti glacialinių nuogulų stratigrafiją horizontaline prasme.

Pirmas morfologinės prasmės darbas yra parašytas vokiečio geografo Mortenseno 1923 metais, atspausdintas žurnale „Geologisches Archiv". (in 4⁰ 93 psl.). Šis veikalas yra parašytas iš dalies remiantis tiesioginiu patyrimu, iš dalies tik topografiniais žemėlapiais 1 : 100 000; čia peržvelgtas trumpais bruožais visos Lietuvos reljefas ir bandyta aiškinti to reljefo kilmė. Iki šiol tai buvo pagrindinis veikalas apie Lietuvos glacialinę morfologiją ir vienintelis cituojamas užsieninėje literatūroje. Lietuvių geologai savo kvartero sluoksnius atidžiai pradėjo tyrinėti nuo 1934 metų, kai iškilo reikalas pateikti duomenis apie Lietuvos kvarterą į Leningradą, kur internacionaliniu mastu nusistatyta per tarptautinės kvarteristų asociacijos suvažiavimą išleisti Europos kvartero žemėlapį ir pavesta jį suredaguoti Leningrade. Iš tokių savo krašto kvartero tyrinėjimų[3]

---

[3] Tyrinėjimus vykdė, renkant minėtam žemėlapiui medžiagą, prof. M. Kaveckis — Žemaičių plote, Doc. J. Dalinkevičius — Aukštaičiuos nuo Ventos-Du-

atsirado duomenų, kuriuos, suvedus į krūvą, galima buvo išreikšti tam tikrame žemėlapyje. Be to, buvo paskelbta keletas atskirų straipsnių, apimančių dažniausiai ne visą Lietuvos kvarterą, bet jos atskirus regionus. Šitoje srityje čia pasiekta naujų duomenų, ne tik papildančių Mortenseno darbą, bet atitaisančių tam tikra prasme Mortenseno prileidimus. Ypatingai svarbu, man atrodo, konstatavimas rytų Lietuvoj naujos krypties galinių, arba kitaip vadinamų — kraštinių morenų, kas leidžia kitoniškai aiškinti Baltijos aukštumos kilmę, ne kaip buvo iki šiol aiškinta, remiantis Mortenseno duomenimis.

Be morfologinių duomenų, Lietuvos kvartero žemėlapyje paduoti, nors ir stambiais bruožais, litologiniai mūsų žemės paviršiaus duomenys. Tai yra jau lietuvių nuopelnas, nes iki šiol žemės paviršiaus sąstatas kitų nebuvo nagrinėtas. Suėmus visa tai į krūvą — dar nedaug padaryta. Šioje srityje laukiama dar smulkesnių ir tikslesnių savo krašto tyrinėjimų. Darbas jau pradėtas, ir reikia tikėtis, kad Lietuva susilauks geresnių laikų, bus suprasta to mokslo reikšmė ir bus sukurtos tinkamesnės tam mokslui plėtotis sąlygos, negu iki šiol buvo. Trokščiau, kad mes Europoje toje srityje ne pirmautume savo atsilikimu, bet žengtume jei ir ne pirmieji, tai bent greta savo kaimynų.

Iki šiol paskelbtų darbų lietuvių geologų kvartero srityje paminėtini, be aukščiau tekste minėtų, dar šie: 1. J. Dalinkevičius, Lietuvos reljefo formos ir jų kilmė, „Mūsų Žinynas“, 1935. 2. Č. Pakuckas, Lietuvos žemės paviršiaus susidarymas, „Židinys“, 1934. 3. Č. Pakuckas, Pietinės Lietuvos reljefo glacialiniai elementai, „Kosmos“, 1934. 4. Č. Pakuckas, Galinių morenų kryptis rytinės Lietuvos aukštumose ir tų aukštumų kilmė, „Kosmos“, 1936. 5. Č. Pakuckas, Pietinės Lietuvos glacialmorfologiniai bruožai, „Kosmos“, 1938.

---

bysos vakaruose iki Šventosios rytuose ir priv. doc. Č. Pakuckas — pietinėje ir rytinėje Lietuvoje.

Neorganinės druskos protoplazmoje

Pr. B. Šivickis

I

Visi organizmai, tiek augalai, tiek gyvuliai, savo kūno struktūra kad ir labai skiriasi, tačiau pagrindine medžiaga, iš kurios yra susidaręs jų kūnas, priklauso vienai grupei cheminių medžiagų, kurias vadiname protoplazma. Seniau buvo manoma, kad protoplazma visuose organizmuose yra vienoda, tačiau dabar priimta manyti, kad bendru protoplazmos vardu vadiname labai didelę, tam tikromis savybėmis sujungtą, grupę medžiagų, kurios sudaro visų organizmų kūno struktūros pagrindą. Toji medžiaga gali žymiai keistis, prisitaikydama prie organizmo gyvenimo papročių, jį apsupančių sąlygų, amžiaus ir t.t.

Protoplazma labai įvairuoja, tačiau ji turi daug ir bendrų visai grupei savybių. Jos fizinė struktūra yra koloidinė. Manoma, kad tai yra jos svarbioji specifinė gyvybinė savybė. Joje visuomet randama nemaža vandens, ko galima laukti atsimenant, kad hidrofiliniai koloidai, prie kurių priklauso ir protoplazma, visuomet reikalauja daug vandens. Į jos cheminę struktūrą įeinančios medžiagos skirstomos į organines ir į neorganines. Organinėmis vadiname tokias medžiagas, kaip proteinai, karbohidratai, lipinai, fermentai ir kt., o neorganinėmis — įvairias druskas ir mineralines medžiagas. Taip vienos, taip ir kitos gali žymiai įvairuoti savo gausumu, sudėtimi ir chemine forma, tačiau nežiūrint to viso įvairumo, kai kurios jų beveik visuomet yra randamos. Juk visiems biologams yra žinomas faktas, kad lig šiol nerasta nė vieno gyvulio, kuriame nebūtų natriaus chloro, arba paprastosios valgomosios druskos. Augalai be tos druskos, manoma, gali apsieiti, nes jos vietą paprastai užima kaliaus chloras, kuris gyvulių protoplazmoje yra mažiau reikšmingas. Be tų pagrindinių druskų, protoplazmoje randama ir kitų, — Mg, Ca, Fe, P, Mn druskų, o kartais ir kitų, — bet paprastai jų yra mažiau ir jų buvimas yra susijęs su organizmų kūno prisitaikymu prie specialių gyvenimo sąlygų. Juo mažiau sudėtingas organizmo gyvenimas, juo paprastesnis pats organizmas — juo paprastesnė, spėjama, savo sudėtimi ir pati protoplazma, juo mažiau ir pačių druskų įvairumo.

Tinkamiausia organizmams gyventi medija yra jūros vanduo. Kai

kurių manoma, kad patys pirmutiniai ir patys paprasčiausieji organizmai galėjo atsirasti ir gyventi tik jūros vandenyje; dabar daugelis jūrose gyvenančiųjų gyvulių yra taip primityvūs, jautrūs ir savo struktūra taip gležnučiai, kad jie niekur kitur gyventi ir negalėtų; tokių gyvulių yra daugybė: ištisi filai, ištisos klasės savo giminaičių kitoje medijoje ir neturi. Prie tokių, beveik vien tik jūrose gyvenančių, labai primityvių, gyvulių priklauso labai didelė grupė — celenteratai; jų yra jūrose taip daug, kad pasitaiko vietų, kur visas dugnas apaugęs šiais gyvulėliais. Jie sudaro dideles „karolines" salas, apauga visas uolas, o tūkstančiai jų plaukioja laisvai po jūrų vandenį. Tie plaukiojantieji celenteratai yra medūzos.

Medūzos yra visose jūrose labai paprasti gyvulėliai. Jų kūnas minkštas, palyginti, gležnas atrodo, lyg iš želatinos būtų susidaręs. Anglai jas ir vadina „želatinėmis žuvimis" (jelly fish). Kai kurios medūzos yra maži laisvai plaukioją gyvulėliai, bet kitų rūšių jos gali išaugti dvidešimt ar net daugiau centimetrų skersmens. Bendra savo forma šie gyvulėliai yra kiek panašūs į parasolį ar į apverstą katiliuką, kurio pakraščiai apaugę ilgesniais ar trumpesniais į kutus panašiais tentakulais. Taigi, atskiriamos jų dvi svarbiosios kūno dalys: viršutinė, į katiliuką panašioji, vadinama umbrela, ir apatinė, į kutelius panašioji, tentakulai.

Visi celenteratai, taigi ir medūzos, yra diploblastiniai gyvuliai: jų visas kūnas išauga iš dviejų pagrindinių embrioninių sluoksnių, ektodermio ir endodermio. Tarpe tų dviejų pirminių sluoksnių priauga kai kurių audinių (jie medūzose gana žymūs), turinčių trečiojo, mesoderminio, embrioninio sluoksnio savybių. Ypač žymią vietą užima želatininio pobūdžio mesogleja. Jokių kietų medžiagų, k. a. chitino, krimslio ir kitų panašių, medūzos neturi. Apskritai savo kūno struktūra jos yra labai nesudėtingi gyvuliai ir kaip tokie labai tinka protoplazmos sudėčiai studijuoti.

II

MEDŪZŲ PROTOPLAZMOS CHEMINĖ SUDĖTIS

Manilos įlankoje paprasčiausioji medūza yra nemaža, tamsiai raudonos, purpurinės spalvos medūza, *Acromitoides purpureus* Stiasny (= *Catostylus purpurus* Mayer). Kai kuriais metų laikais, ypač nuo rugpiūčio iki gruodžio mėnesio, po audringesnio oro šių medūzų jūrų pakraščiuose susirenka labai daug. Pasinaudodamas proga, sumaniau šių medūzų kūno sudėtį paanalizuoti paprastomis cheminėmis priemonėmis. Taigi, 1926 m. rugpiūčio 30 dieną buvo sugautos keturios, palyginti, didelės šios rūšies medūzos. Atneštos į laboratoriją, nušluosčius

vandenį, jos svėrė 1021 g. Jos buvo sudėtos į stiklo indą ir padėtos į džiovinimo krosnį, kurios temperatūra siekė iki 115°C. Krosnyje buvo džiovinamos tris dienas. Po trijų dienų išdžiūvusi medžiaga buvo įmerkta į destiliuotą vandenį, kad būtų išimta visa vandenyj tirpstančioji medžiaga. Likusioji išplautoji medžiaga buvo vėl padžiauta ir džiovinama, kol įgijo pastovų svorį, ir galutinai pasvėrus svėrė 15,5 g, kas sudarė 1,51% visų bandomųjų medūzų svorio. Šis bandymas parodė, kad mūsų analizuojamosios medūzos turėjo 1,51% vandenyj netirpstančių medžiagų, o likusiąją jų kūno dalį sudarė vanduo, vandenyj tirpstančios ir lakiosios medžiagos, kurios išgaravo medūzas džiovinant.

Pirmasis bandymas parodė, kiek yra vandenyj netirpstančių sausų medžiagų, bet neparodė, kiek yra iš viso, tai yra vandenyj tirpstančių ir netirpstančių, sausų medžiagų. Tam susekti tų pačių metų spalio mėnesio 5 dieną buvo pririnkta 10 mažesnių tos pačios rūšies individų, kuriuos nuplovus destiliuotu vandeniu ir pasvėrus, rasta 1294 g. Visa ši medžiaga buvo sudėta į didelę destiliacijos kolbą, užpilta destiliuotu vandeniu ir užkaista ant lengvos ugnies destiliuotis. Virinta tol, kol viskas išvirė iki sausumo. Darbas buvo nepatogus, nes virinamoji medžiaga labai putoja, bet pavartojus tinkamas priemones ir lengvai virinant, buvo gauta, palyginti, graži sausa medžiaga ir šviesus, skaidrus, austrėmis ar virtais vėžiais kvepiąs skystimas. To skystimo prisirinko 1100 ± cc. Jo stiprus kvapas aiškiai rodė, kad jame yra susirinkę nemaža lakiųjų medžiagų, kurių, deja, tada negalėjau toliau analizuoti. Likusioji sausoji medžiaga buvo dar džiovinama, kol įgijo pastovų svorį, ir pasverta svėrė 54 g, vadinasi, sudarė 4,2% viso analizuojamųjų medūzų svorio, o likusioji dalis (95,8%) reikia laikyti vandeniu.

Toji pati likusi sausoji medžiaga buvo įmerkta į destiliuotą vandenį, gerai išplauta, ir kai jau buvo manoma, kad visos jos tirpstančiosios dalys ištirpo, buvo tinkamai perkošta, išdžiovinta iki pastovaus svorio ir, paskutinį kartą pasvėrus, svėrė 9,980 g, tai yra sudarė 0,78% žaliosios medžiagos svorio. Vandenyj tirpstančioji medžiaga buvo nusėdinta 95% etiliniu alkoholiu, nusėdusioji medžiaga išdžiovinta ir pasverta: ji svėrė 22,824 g, t. y. 1,77% žaliosios medžiagos svorio. Šiame darbe kažkur žuvo net 21,196 g sausos medžiagos. Dalis jos, aišku, liko vandenyj, o kita galėjo žūti. Čia pasirodė pora dalykų: pirma, kad metodas per daug sudėtingas, o antra, kad ne visas medžiagas alkoholis gali precipituoti.

Tų pačių, t. y. 1926 metų lapkričio mėnesio 29 dieną buvo pririnkta dar viena partija suaugusių medūzų. Jos buvo destiliuotu vandeniu apiplautos, tentakulai nuo umbrelų atskirti, ir pasverti svėrė: tentakulai 1131 g, o umbrelos 1490 g. Po to atskirai sudėti į katilus ir virinti, kol išvirė visas vanduo. Vieni ir kiti buvo atskirai sumerkti į desti-

liuotą vandenį, kur jie mirko per naktį, o rytą perkošti atskirai, ir visos keturios dalys atskirai išdžiovintos iki pastovaus svorio. Kai viskas buvo galutinai paversta, rasta: umbrelų — vandenyj netirpstančių medžiagų 19,117 g, o 28,554 g vandenyj tirpstančių; iš viso umbrelose buvo 47,671 g sausų medžiagų; tentakulų — 22,835 g vandenyj netirpstančių medžiagų, o 27,880 g vandenyje tirpstančių; iš viso 50,715 g sausų medžiagų. Tas parodė, kad tentakulai turi žymiai daugiau sausų medžiagų, negu umbrelos, kurios turi daugiau želatininės medžiagos. Paėmę visą žaliąją masę ir palyginę ją su visa džiovinta medžiaga, matome, kad sausoji medžiaga čia sudaro 3,75%, o likusiąją dalį (96,25%) sudaro vanduo ir įvairi lakioji medžiaga, kuri bedžiovinant galėjo sykiu su vandeniu išgaruoti.

Kadangi, vartojant įvairius metodus ir, palyginti, mažą masę medžiagos, gautieji duomenys ne visur sutiko, sumanyta visą darbą pakartoti, vartojant daugiau medžiagos. Taigi, tų pačių 1926 metų gruodžio mėnesio 16 d. buvo pririnkta 10692 g sveikų, gyvų, nesuirusių medūzų. Jos visos apiplautos destiliuotu vandeniu, kad būtų nuplautas jūrų vanduo, sudėtos į didelį aliumininį katilą, apipiltos destiliuotu vandeniu iki aptekimo ir ant lengvos ugnies virintos dvi dienas, kol visa verdamoji medžiaga suvirusi sukrito ir pradėjo džiūti. (Smarkiau virinti negalima, nes verdamoji medžiaga labai putoja). Kai po dviejų dienų virimo medūzos visai suvirė, susmuko ir pradėjo džiūti, išvirusioji masė buvo iš katilo išimta, išdėstyta į stiklinius indus ir džiovinama iki pastovaus svorio. Galutinis jos svoris buvo 470 g, tai yra 4,12% visos žaliosios medžiagos svorio.

Sutraukę visus šių eksperimentų duomenis į vieną tabelę, matome štai ką:

Bandymas I.	Gyvoji medžiaga	1021, —	g		
	Sausa, vandenyj netirpstanti	15,5	„	arba	1,51%
Bandymas II.	Gyvoji medžiaga	1284, —	„		
	Sausa, vandenyj netirpstanti	9,980	„	„	0,79%
	Sausa, alkoholiu nusėdinta	22,824	„	„	1,77%
	Sausa, alkoholiu nenusėdinta	21,196	„	„	1,65%
	Iš viso sausos medžiagos	54,000	„	„	4,20%
	Vandens etc.				95,80%
Bandymas III.	Gyvoji medžiaga umbrelose	1490, —	„		
	Sausa, vandenyj netirpstanti	19,117	„	„	1,28%
	Sausa, vandenyj tirpstanti	28,554	„	„	1,92%
	Iš viso umbrelose	47,671	„	„	3,20%
	Gyvoji medžiaga tentakuluose	1131, —	„		
	Sausa, vandenyj netirpstanti	22,835	„	„	2,02%
	Sausa, vandenyj tirpstanti	27,880	„	„	2,46%
	Iš viso tentakuluose	50,715	„	„	4,48%
	Iš viso gyvoji medžiaga	2621, —	„		
	Iš viso sausoji medžiaga	98,386	„	„	4,21%
	Iš viso vandens etc.				95,79%
Bandymas IV.	Gyvoji medžiaga	10692, —	„		
	Sausa medžiaga	470, —	„	„	4,40%
	Vandens etc.				95,60%

Iš čia matome, kad santykis tarp vandenyj tirpstančios ir vandenyj netirpstančios medžiagos medūzose yra nepastovus, priklausąs ir nuo tyrimo metodų, ir nuo kūno dalies (pvz., tentakulai bus ar umbrela) ir, gal būt, nuo kitų faktorių. Tačiau bendras visų sausųjų medžiagų santykis su kūne esamuoju vandeniu, palyginti, pastovus, nors reikia manyti, kad ir čia, vartojant kitus metodus, kuriais galima būtų atskirti visas sausąsias medžiagas, jų nesuardžius ir visai nepražudžius, vandens svoris gal kiek ir sumažėtų, o sausųjų medžiagų padaugėtų. Šiuo metodu dirbant, kaip matome, trijuose bandymuose pasirodė sausų medžiagų esama 4,2%, 4,21% ir 4,40%, o vandens 95,8%, 95,79% ir 95,60%.

Kai šie tyrinėjimai buvo daromi, tuo klausimu man prieinamos literatūros nebuvo. Tačiau praėjusiųjų (1938) metų pradžioje Dr. L. H. Hymanaitė paskelbė šioje srityje savo darytus tyrinėjimus ir surinktus iš literatūros kitų tyrinėtojų duomenis. O ji daug geriau galėjo prie tokios literatūros prieiti, negu aš. Iš tos literatūros paaiškėja, kad vandens ir sausųjų medžiagų santykį medūzų kūne tyrinėjo jau keletas biologų. Kokius metodus jie vartojo, Dr. L. H. Hymanaitė nepasako. Ji pati dehidravo devynis *Aurelia* individus paprastu dehidravimo būdu. Sudėję jos surinktus duomenis į tabelę, matome, jog įvairiose rūšyse medūzų vandens rasti šie procentai:

Krukenbergas tyrinėjo *Rhizostoma* ir rado vandens	95,40%
Vernonas tyrinėjo *Rhizostoma* ir rado vandens	95,30%
Krukenbergas tyrinėjo *Chrysaora* ir rado vandens	95,75%
Krukenbergas tyrinėjo *Chrysaora* ir rado vandens	96,30%
Teissieris tyrinėjo *Chrysaora* ir rado vandens	96,50%
Vernonas tyrinėjo *Carmarina* ir rado vandens	95,32%
Hataijis tyrinėjo *Cassiopea* ir rado vandens	94,14%
Krukenbergas tyrinėjo *Aurelia* ir rado vandens	95,30%
Krukenbergas tyrinėjo *Aurelia* ir rado vandens	96,79%
Hymanaitė tyrinėjo *Aurelia* ir rado vandens	96,12%
Mano II tyrinėta *Acromitoides* ir rasta vandens	95,80%
Mano III tyrinėta *Acromitoides* ir rasta vandens	95,79%
Mano IV tyrinėta *Acromitoides* ir rasta vandens	95,60%

Iš tų visų duomenų aiškiai matome, kad medūzų kūne vandens, t. y. visų išgaruojančiųjų medžiagų, kuriose vanduo sudaro daugumą, gali būti nuo 94,14% (Hatai) iki 96,79% (Krukenberg). Taigi, mano tyrinėtųjų *Acromitoides* duomenys labai gerai sutinka su kitų tyrinėjimais, apie kuriuos anuo laiku nė nežinojau. Tačiau klausimas kyla, kodėl tarp įvairių tyrinėtojų duomenų yra daugiau kaip vienas procentas skirtumo. Reikia pasakyti, kad šis skirtumas biologijos tyrinėjimuose yra, palyginti, mažas. Jo buvimo priežastys gali būti kelios: metodų skirtumas, medūzų rūšių skirtumas, medūzų subrendimo skirtumas, jūrų vandens sūrumo skirtumas ir pagaliau gali būti gyvulio sveikumo skirtumas. Medūzos kūno įvairios dalys gali įvairuoti ir vandens procentu. Dr. Hymanaitė paduoda tik vieno Hataio darytus vandens skirtumo tarp

umbrelos ir tentakulų tyrinėjimus. Sugretinę jo gautuosius duomenis su manaisiais, matome:

Cassiopea — umbrelos vandens 94,4%, o tentakulų 93,8% (Hatai)
Acromitoides — umbrelos vandens 96,8%, o tentakulų 95,52% (mano)

Kaip vienur, taip ir kitur vandens daugiau umbreloje, negu tentakuluose. *Acromitoides,* palyginti, turi didesnį skirtumą tarp tentakulų ir umbrelos, negu *Cassiopea,* bet *Cassiopea* turi, palyginti, didesnius ir labiau išdribusius tentakulus, kurie gali būti mažiau diferencijuoti, negu *Acromitoides* tentakulai. Kad panašių skirtumų gali būti ir tarp kitų kūno dalių bei organų, man nėra jokios abejonės. Ir tie skirtumai lengvai gali pateisinti bent didelę dalį visų tų skirtumų, kurie matomi tarp įvairių tyrinėtojų duomenų.

Kadangi zoologijos laboratorija, kur mano tyrinėjimai buvo daromi, nėra pritaikinta cheminiam darbui, tai čia buvo tik Soxleto aparatu tyrinėtos eteryj tirpstančios medžiagos, riebalai ir pan. Tokių eteryj tirpstančių medžiagų rasta 2,31% visos sausosios medžiagos svorio. Man buvo įdomiau sužinoti, kokios toje medžiagoje buvo neorganinės druskos. Taigi, dalis visos mano gautosios sausos medžiagos buvo atskirta ir pavesta mano draugui profesoriui José del Rosario, Filipinų Universiteto analitinės chemijos instituto vedėjui, kuris su savo asistentais šią medžiagą tinkamai išanalizavo ir rado, kad ji susideda iš organinės medžiagos, kurios buvo 18,31%, ir neorganinės, kurios buvo 81,69%. Neorganinėje medžiagoje rasta katjonai: Na, Mg, ir K, o anjonai: Cl ir SO_4. Atsimenant, kad toji medžiaga, ją prirengiant, buvo virinama, džiovinant kaitinama ir apskritai šiai analizei nebuvo specialiai prirengta, galime manyti, kad kai kurie lakesnieji elementai galėjo išgaruoti. Tačiau patys svarbieji elementai pasiliko. Pakeitę katjonus į Na_2SO_4, K_2SO_4 ir $MgSO_4$ ir kvantitatyviai išanalizavę, jie rado:

Mg, kaip $MgSO_4$	1,9%
K, kaip K_2SO_4	3,9%
Na, kaip Na_2SO_4	94,2%

Analizuotojai, kaip matome, anjonų kvantitatyviai neanalizavo, bet jie konstatuoja, kad buvo Cl ir SO_4. Tačiau atsimenant, kad neorganinių druskų protoplazmoje santykis apytikriai sutinka su jūrų vandens druskų santykiais, ir atsiminę, kad jūrų vandenyj anjonas Cl sudaro net 55,27% (Henderson), galime spėti bent provizoriškai, kad ir mūsų analizuojamojoj medžiagoj dauguma neorganinių medžiagų buvo HCl formoje, o ypač NaCl, arba paprastosios valgomosios druskos formoje, nes, kaip matome iš analizės, Na sudarė net 94,2% visų rastųjų katjonų.

III

MEDŪZŲ PROTOPLAZMOS SAUSOJI MEDŽIAGA IR VANDUO

Prieš daug amžių graikų filosofas Thales aiškino, kad vanduo yra pradžia visų gyvųjų ir negyvųjų daiktų. Ir tikrai vanduo yra universali, viską tirpdanti medžiaga, kuri įeina į įvairias taip gyvosios, taip ir negyvosios gamtos chemines reakcijas. Vanduo duoda pagrindą koloidinei protoplazmos būsenai, priima ir išnešioja maisto medžiagas, išvalo protoplazmą nuo įvairių atmatų, padeda įvairioms reakcijoms, ir tuo sudaro savotišką pagrindą viso gyvosios protoplazmos veikimo. Gal ir reikia sutikti su Bechholdu, kad „Der Organismus, Pflanze wie Tier, ist ein Gefäs voll wässeriger Lösung, in dem sich als disperse Phase verschiedenartige Kolloide befinde" (1912). Tačiau klausimas kyla, kas tą gyvybei taip reikalingą vandenį paima, kas jį išlaiko ir kas jo gausumą reguliuoja.

Po paskutinio mano *Acromitoides* sausosios medžiagos tyrinėjimo, likusioji dalis tos medžiagos buvo atvirame inde palikta stovėti laboratorijoje ant stalo. Manilos oras, kad jau ir žymiai pasausėjęs, pradžioje gruodžio mėnesio vis dėlto yra dar drėgnas ir šiltas. Mano ant stalo padėtoji medžiaga po trijų dienų pasirodė drėgna, beveik šlapia. Ją paėmęs išdžiovinau ir vėl padėjau kelias dienas stovėti toje pat vietoje. Pasekmės tos pačios, kaip ir pirma. Taigi, pasirodė, kad ši, iš medūzų gautoji, medžiaga, kurios daugumą sudarė neorganinės druskos, yra higroskopinė, vadinasi, gali į save sugerti daug vandens iš atmosferos. Kad geriau šį pajėgumą būtų galima ištirti, buvo paimti keturi beveik vienodo didumo sveriamieji indeliai, kurių diametras viduje turėjo beveik lygiai po 60 cm. Į juos įdėta lygiai po 3,5 g sausai išdžiovintų šių medžiagų: į vieną $CaCl_2$, į kitą anhidrinės Na_2SO_4 druskos, o į du likusius indelius smulkiai sutrintos sausosios medūzų medžiagos. Visi tie keturi indeliai turėjo po lygų svorį sausos medžiagos. Jie buvo sudėti į desikatorių, kuriame džiovinamos įvairios cheminės medžiagos, bet į jo dugną, vietoj vandenį sugeriančios medžiagos, kaip paprastai yra dedama, įpiltas vienas litras paprasto vandentiekio vandens. Desikatorius tinkamai uždarytas, ir bandomosios medžiagos pasiliko vandens garų prisotintoje atmosferoje. Čia jos galėjo gerti vandens garų, kiek tik pajėgė. Kartas nuo karto tie indeliai su medžiagomis būdavo iš desikatoriaus išimami, dangteliai uždengiami ir analitinėmis svarstyklėmis tinkamai pasveriami. Po to jų dangteliai būdavo nuimami ir indeliai vėl padedami į desikatorių. Jie buvo taip sveriami, kol man reikėjo išvažiuoti iš Manilos. Prieš išvažiuojant, šis darbas buvo nutrauktas, kaip tada manyta, tik laikinai, nes grįžęs žadėjau jį toliau tęsti. Tačiau tai neįvyko, taigi, čia galiu duoti tik tuos rezultatus, kuriuos gavau po penkiolikos mėnesių darbo.

Visi svėrimo metu gautieji duomenys buvo rekorduojami. Sverta buvo iki artimiausio miligramo, o laikas imtas iki artimiausios valandos. Visi svėrimo duomenys surašyti čia pridedamojoje tabelėje (Tabelė 1).

TABELĖ I

Dienos	Valandos	1 g $CaCl_2$	1 g Na_2SO_4	1 g sausos akromitoidinės medžiagos	1 g sausos akromitoidinės medžiagos	Vidutinis svoris sausos akromitoidinės medžiagos
0,7	17	0,563	0,185	0,242	0,273	0,258
1,6	39	1,473	0,400	0,538	0,347	0,443
2,6	63	1,966	0,527	0,770	0,813	0,792
4,75	114	2,599	0,761	1,071	1,118	1,095
5,6	135	2,837	0,834	1,244	1,270	1,257
6,6	160	3,073	1,016	1,429	1,435	1,432
7,7	185	3,266	1,142	1,575	1,572	1,574
8,6	208	3,475	1,284	1,754	1,724	1,739
9,6	231	3,607	1,385	1,862	1,862	1,862
10,7	257	3,757	1,636	1,881	2,010	1,996
14,9	358	4,171	2,050	2,351	2,580	2,466
17,6	423	4,454	2,387	2,571	2,931	2,751
28,75	690	5,342	3,627	3,383	3,885	3,634
41,8	1004	6,155	4,455	3,880	4,507	4,194
56,0	1343	6,628	5,124	4,279	4,734	4,507
70,0	1680	7,023	5,791	4,891	5,509	5,200
96,0	2304	8,379	6,967	5,841	6,469	6,155
139,7	3353	9,806	8,553	7,173	7,952	7,563
228,0	5472	12,152	11,259	9,319	10,320	9,820
310,8	7459	13,241	13,253	10,952	12,525	11,739
449,8	10796	14,427	15,106	12,281	13,767	13,024

Joje, kad geriau būtų galima orientuotis, prie valandų pridedamas artimiausias dienų skaičius, o absorbuotojo vandens svoris privestas prie vieno gramo medžiagos svorio. Iš tos tabelės matome, kad šis eksperimentas buvo daromas per 10796 valandas, tai yra beveik per 450 dienų. Per tą laiką daugiau vandens absorbavo grynos $CaCl_2$ ir Na_2SO_4 druskos. Pirmoji absorbavo 14,427 g, o antroji 15,106 g kiekvienam savo svorio gramui. Medūzų sausoji medžiaga absorbavo vandens kiek mažiau, būtent: viename indelyj vienas gramas tos medžiagos absorbavo 12,281, o kitame 13,767 g vandens. Visas absorbavimo procesas gerai matomas iš tabelės, bet dar geriau iš išvestųjų kreivių (Pav. 1), kur sausosios medūzų medžiagos absorbacija iš dviejų indelių sujungta į vieną kreivę, tai yra iš dviejų indelių gautųjų duomenų išvesti vidutiniai skaičiai, ir paskui iš tų vidutinių skaičių sudaryta ši kreivė. Taip iš tabelės, taip ir iš kreivės matomos tų medžiagų vandens absorbavimo atžvilgiu kai kurios savybės: $CaCl_2$ iš pradžios per kelis mėnesius absorbuoja vandenį geriau, negu kitos tiriamosios medžiagos, bet pabaigoje metų toji

šios druskos jėga pradeda silpnėti, ir čia ją pralenkia Na_2SO_4 druska, kuri, nors pradžioje ir silpniau vandenį absorbuoja, tačiau gale metų pasiveja ir net pralenkia pirmąją. Sausoji medūzų medžiaga visą laiką absorbavo vandenį beveik vienodai ir bandomuoju metu nei per daug didelio kritimo, nei per daug didelio šokinėjimo neparodė. Įdomus reiškinys tas, kad sausosios medūzinės medžiagos linija beveik susiliejo su palyginamąja linija, kuri, kaip vėliau matysime, yra NaCl linija. Nors toji palyginamoji linija yra gauta kiek kitokiose temperatūros atžvilgiu sąlygose, tačiau jos toks artimas susiliejimas su sausosios medūzų medžiagos linija yra labai reikšmingas ir įdomus. Jis aiškiau negu kas kitas parodo, kad toji sausoji medžiaga savo sąstate turi labai didelę dalį NaCl druskos, ir tuo patvirtina rastąjį tas medžiagas analizuojant druskų sąstatą.

Kitas įdomus dalykas tų bandymų metu pasirodė tas, kad visos šios

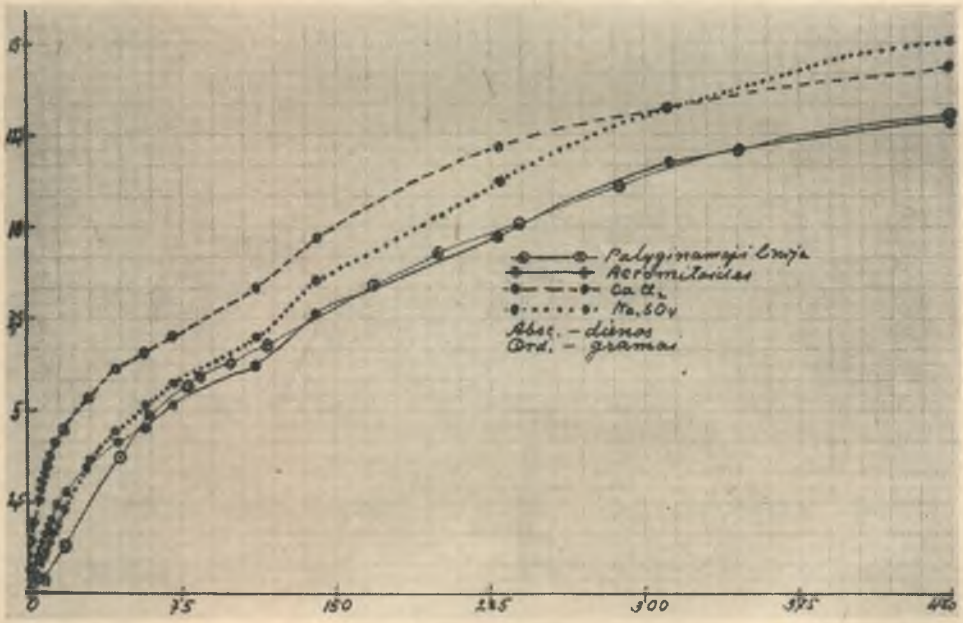

Pav. 1

medžiagos yra godžios vandens. Per 450 dienų vienas gramas tų medžiagų galėjo absorbuoti nuo 12 iki 15 gramų vandens! Klausimas kyla, kiek tos druskos ir sausosios medžiagos galėtų absorbuoti ir išlaikyti vandens, jei jos būtų paliktos vandens garų prisotintoje atmosferoje neribotą laiką. Teoretiškai imant atrodo, kad toji vandens garų absorbcija turėtų eiti tol, kol vandens paviršiuje ir absorbuojančiųjų medžiagų paviršiuje vandens garų spaudimas susilygintų. Tokios sąlygos susidarytų tada, kai

absorbuojančios medžiagos būtų galutinai vandens prisisotinusios, kitaip sakant, vandens absorbcija sustotų tada, kai būtų labai tirštas vandens druskoje tirpinys, panašiai kaip kad druskos sustoja tirpti vandenyj, kai vanduo pasiekia toms druskoms tinkamą saturacijos punktą. Į vandens garų tirpimą druskoje čia turime žiūrėti, kaip į, atvirkščiai imant, druskos tirpimą vandenyj. Klausimas kyla, kada toji vandens garų prisisotinimo riba druskose gali būti pasiekta. Tas pats klausimas iki tam tikrų ribų man rodos tinka ir sausosioms medūzų medžiagoms, nes tos medžiagos, kaip matėme, turi apie 82% įvairių, daugiausia NaCl, druskų savo sąstate. Šį klausimą išspręsti gali tik ilgamečiai tyrinėjimai. Tų tyrinėjimų man, iš Manilos išvažiavus ir atgal negrįžus, su medūzomis nebuvo galima tęsti, jie buvo atidėti. Tačiau, įsikūrus Kaune, jie buvo po kiek laiko pradėti jau kiek kita forma Lyginamosios Anatomijos ir Embriologijos laboratorijose.

IV

NEORGANINĖS DRUSKOS IR VANDENS ABSORBCIJA

Kadangi mano iš medūzų gautoji protoplazminė sausoji medžiaga parodė, kad ji gerai absorbuoja vandenį, tai klausimas kilo, ar panašiai absorbuotų vandenį protoplazmoje randamos druskos grynoje formoje ir maišytos su įvairiomis žinomomis medžiagomis. Kaip ilgai jos galėtų absorbuoti, kiek vandens jos galėtų išlaikyti ir kaip iš viso eitų toji absorbcija.

Kad visa tai geriau būtų galima suprasti ir išsiaiškinti, paimta dešimt kiek galima vienodesnio didumo sveriamųjų indelių, kurių vidaus diametras buvo apie 60 cm. Jie visi ir jų dangteliai buvo tinkamai sunumeruoti, pasverti ir į kiekvieną jų įdėta lygiai po vieną gramą sausos, o kur yra kristalizacijos vandens, ir dehidruotos druskos taip: 1) NaCl, arba gryna paprastoji valgoma druska; 2) NaCl ir 0,178 g gryniausio etilinio alkoholio; 3) NaCl ir 0,035 g etilinio eterio; 4) NaCl ir 0,075 g sausų gumiarabiko miltelių; 5) NaCl ir 0,444 g želatino tirpinio; 6) $NaHCO_3$; 7) KCl; 8) $MgCl_2$; 9) anhidrinio $MgSO_4$ ir 10) dekstrosės — ši pastaroji kaip neelektrolitinis organinės medžiagos atstovas.

Visi tie indeliai su juose esančia medžiaga atidengti ir sudėti į du aklinai uždaromus desikatorius, kuriuose buvo pakankamai pripilta šviežiai destiliuoto vandens. Indeliai buvo sustatyti ant lentynėlių ir vandens nesiekė. Desikatoriai uždaryti, padėti nuošaliai ant laboratorijos stalo. Indelių dangteliai nuimti ir sudėti į atskirą desikatorių, kur stovėjo, kol juos reikėjo vartoti. Laikas nuo laiko sveriamieji indeliai buvo iš desikatorių išimami, dangteliais uždengiami, pasveriami analitinėmis svars-

tyklėmis ir vėl dedami į savo vietas. Sveriant buvo užrašyta diena, valanda ir kiek kuris indelis svėrė. (Visa šiame darbe aparatūra parodyta pav. 2). Taip buvo darbas tęsiamas nuo 1929 metų rugsėjo mėnesio 19 dienos iki 1936 metų gruodžio mėnesio 23 dienos; tada visas darbas turėjo būti nutrauktas. Visi svarbesnieji duomenys, kurie pasiduoda tabeliuojami, yra surašyti čia dedamojoj tabelėj. Šioje tabelėje statmeninės eilutės eina šia tvarka: 1) artimiausias dienų skaičius nuo pradžios eksperimento iki svėrimo; 2) artimiausias valandų skaičius, išskaičiuotas nuo eksperi-

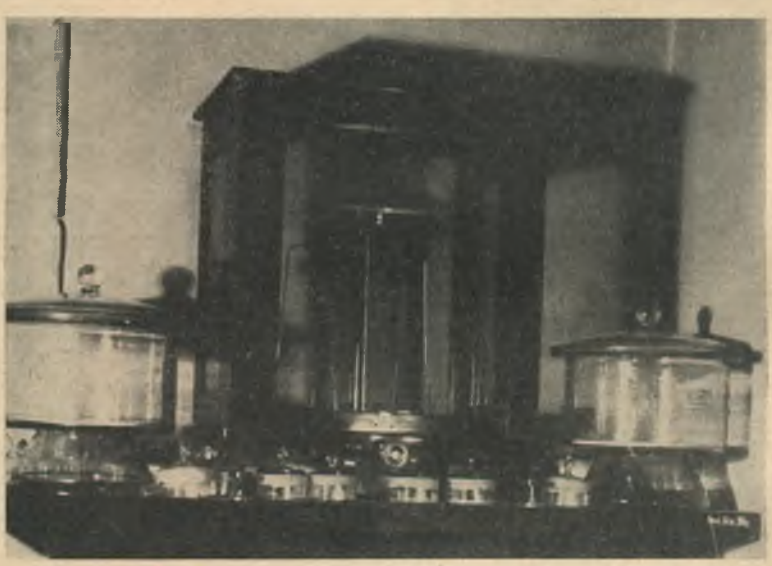

Pav. 2

mento pradžios iki svėrimo valandos; 3) vandens absorbcija gramais NaCl indelyj; 4) vandens absorbcija gramais NaCl ir alkoholio indelyj; 5) tas pats NaCl ir eterio indelyj; 6) tas pats NaCl ir gumiarabiko indelyj; 7) tas pats NaCl ir želatino indelyj; 8) tas pats $NaHCO_3$ indelyj; 9) tas pats KCl indelyj; 10) tas pats $MgCl_2$ indelyj; 11) tas pats $MgSO_4$ indelyj; 12) tas pats dekstrosės indelyj; 13) aritmetinis vidutinis skaičius NaCl, NaCl ir alkoholio bei NaCl ir eterio absorbuotojo vandens svorio gramais, kad būtų galima padaryti pagrindą palyginimui visų kitų medžiagų absorbavimo proceso. Toje eilutėje surašytieji skaičiai vartojami „palyginamajai linijai“ išvesti visose čia pridėtose kreivėse. Tikrumoje tie skaičiai yra NaCl vandens absorbcijos gramų skaičiai, o toji „palyginamoji linija“ beveik sutinka su NaCl linija. Ši „palyginamoji linija“ visuose paveiksluose yra ta pati, todėl palengvina lyginti vienų medžiagų duomenis su kitų medžiagų duomenimis.

TABELĖ II

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Dienos	Valandos	NaCl	NaCl ir alkoholis	NaCl ir eteris	NaCl ir gumiarabikas	NaCl ir želatinas	$NaHCO_3$	KCl	$MgCl_2$	$MgSO_4$	Dekstrosė	Palyginamieji skaičiai
1	22	0,000	0,075	0,058	0,104	0,079	0,025	0,001	0,682	0,222	0,049	0,044
2	57	0,000	0,136	0,168	0,222	0,177	0,060	0,001	1,263	0,490	0,058	0,101
8	189	0,115	0,465	0,501	0,643	0,549	0,732	0,002	2,314	1,026	0,059	0,360
17	416	1,546	1,194	1,184	1,430	1,298	1,590	0,005	3,045	1,029	0,061	1,308
28	681	3,768	2,468	2,240	2,661	2,217	1,662	0,232	3,681	1,032	0,061	3,492
45	1077	4,847	2,744	3,477	3,971	3,326	1,679	1,702	4,390	1,042	0,062	3,689
59	1421	5,417	4,793	4,355	4,782	4,101	1,695	3,574	4,911	1,077	0,068	4,855
78	1870	6,213	5,608	5,272	5,717	5,046	1,990	4,757	5,611	1,482	0,217	5,698
84	2020	6,369	5,913	5,467	5,919	5,262	2,193	4,972	5,773	1,488	0,331	5,916
98	2358	6,802	6,300	5,841	6,572	5,934	2,305	5,384	6,191	1,733	0,380	6,314
114	2733	7,198	6,833	6,219	6,912	6,240	2,627	5,952	6,538	2,112	0,856	6,750
164	3936	7,573	7,453	6,649	7,424	6,724	3,217	6,304	6,751	2,760	1,377	7,225
169	4055	8,433	8,698	7,911	7,743	8,083	5,452	6,798	7,541	3,664	1,824	8,447
201	4821	10,367	10,060	7,406	8,355	8,783	7,727	7,464	8,251	5,154	2,354	9,278
241	5783	11,718	10,254	8,307	9,433	9,848	9,140	8,642	9,206	5,467	2,051	10,093
271	6535	12,476	10,568	8,970	10,135	10,096	9,375	9,383	9,650	5,167	1,981	10,338
290	6966	13,188	10,837	9,395	10,693	10,591	9,564	9,895	9,893	5,099	2,057	11,140
304	7301	13,327	11,170	9,623	10,889	10,772	9,778	10,109	9,897	5,088	2,147	11,373
322	7736	13,614	11,425	10,021	11,194	10,819	10,011	10,354	10,434	5,161	2,101	11,687
339	8136	14,107	11,733	10,538	11,672	10,954	10,604	10,798	10,957	5,449	2,052	12,126
348	8349	14,176	11,860	10,742	11,825	10,979	10,725	10,890	11,100	5,483	2,053	12,259
380	9118	15,347	11,993	11,697	12,648	10,901	10,075	12,138	11,391	4,977	1,800	13,012
463	11117	15,643	11,896	11,700	13,480	12,971	8,758	14,072	13,139	3,463	1,283	13,079
590	14159	16,190	12,358	16,955	14,324	8,276	13,410	13,920	16,764	4,332	1,767	15,834
687	16486	17,066	14,218	15.679	15,355	12,100	14,704	14,213	16,574	6,046	2,604	15,654
775	18529	17,986	17,255	17,755	17,365	14,697	16,465	15,505	16,873	7,184	3,263	17,665
817	19599	20,688	21,128	20,036	17,120	16,291	19,113	15,246	15,861	8,670	3,553	20.651
911	21872	20,268	23,383	20,922	16,552	16,041	20,585	16,364	18,151	8,244	3,881	21,858
1092	26205	24,908	25,720	21,262	17,827	17,663	19,486	19,477	17,711	8,677	4,664	23,963
1148	27552	25,615	25,795	20,832	18,979	18,809	19,767	20,754	18,771	7,907	4,916	24,081
2064	49540	26,238	27,578	26,630	27,032	18,478	20,010	27,349	21,824	6,667	2,561	26,815
2475	59398	16,499	23,348	24,741	24,865	21,407	16,029	17,916	14,999	6,767	1,631	21,529
2633	63197	11,092	17,271	18,745	15,910	14,376	16,805	10,642	13,578	5,629	2,818	15,672
2647	63530	10,282	17,691	18,566	15.392	14,175	16,868	10,200	13,044	5,761	3,116	15,513

Kad geriau būtų galima suprasti viso bandymo procesą, gal bus pravartu peržiūrėti kiekvienos medžiagos septynerių metų istoriją. Čia reikia pastebėti, kad visos bandomosios medžiagos buvo vienodai prižiūrimos ir visur su jomis vienodai apseinama.

NaCl druskos gramas, paliktas vandens garų prisotintoje atmosferoje, ištisus pirmuosius metus vandenį absorbavo beveik vienodai (plg. tab. 2, statmeninę eilutę 3 ir kreivę pav. 3). Antraisiais ir trečiaisiais metais absorbcija žymiai pasilpnėjo, bet indelyje absorbuotojo vandens nemažėjo, nors, antra vertus, jo ir padaugėjo tame indelyje mažiau, negu buvo galima tikėtis. 1092 dieną šios druskos absorbacijos linija jau ėjo prie maksimumo tąja pačia kryptimi, kaip ir pirmaisiais metais. Maksi-

mumo pasiekta 2064 dieną, kai indelyj buvo 26,238 gramai vandens. Sekantį kartą sveriant 2475 dieną pasirodė, kad absorbuojamoji medžiaga ne tik daugiau vandens neabsorbavo, bet žymią dalį jo atidavė atmosferai, Atrodo, kad maksimumas, mūsų duomenimis, tikrai buvo pasiektas 2064 dieną po bandymo pradžios. Tačiau čia reikia prisipažinti, kad šis maksimums yra tik spėjamasis maksimumas. Kas vyko šiame mikrokosme nuo 1148 dienos iki 2064 dienos ir nuo tos iki 2475 dienos, nieko nežinome. Taigi, čia duodamasis yra tik provizorinis maksimumas, kurį tolimesni tyrinėjimai gali žymiai pakeisti.

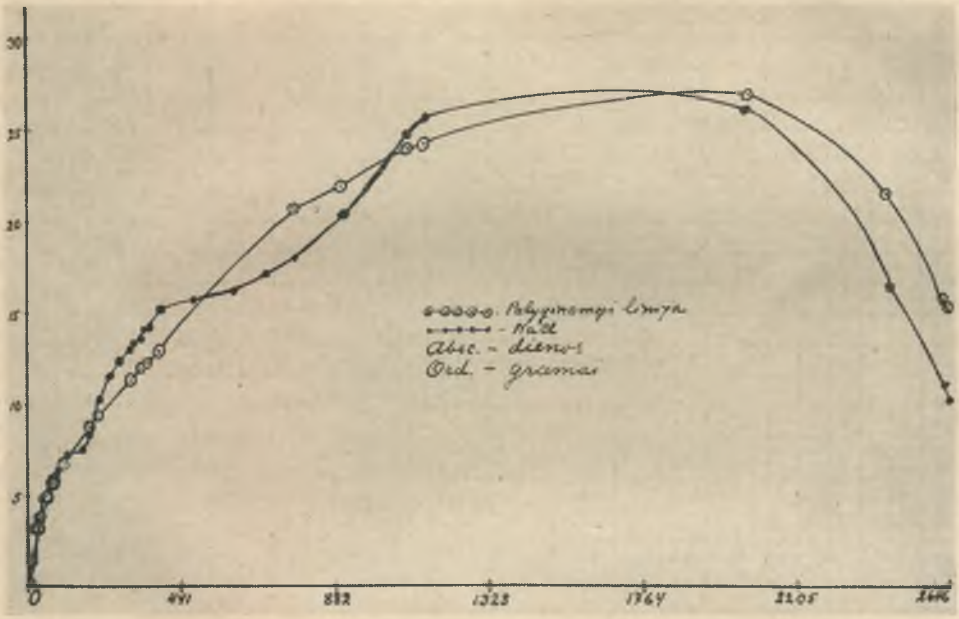

Pav. 3

2475 dieną, pastebėjus tokį didelį, nepaprastą indeliuose vandens kritimą, visi indeliai buvo atidžiai peržiūrėti ir stebima, kur ir kokios permainos įvyko. Kai kuriuose indeliuose rasta žymių pakitėjimų, tačiau šiame, t. y. NaCl druskos indelyj, vanduo buvo skaidrus ir jokių morfologinių pakitėjimų nebuvo matyti. Po to bandymas buvo tęsiamas dar 172 dienas, o vandens ėjimas į atmosferą vyko, kaip matyti iš kreivės, tuo pačiu tempu. Kai paskutinį kartą šis tirpinys buvo pasvertas, rasta tik 10,282 gramai vandens, tai yra tik apie 39% to, kas buvo prieš metus! Indelyj tuo laiku buvo skaidrus, be jokio kvapo tirpinys. Jame buvo aiškiai matomų smulkių funginių medžiagų, kurios plaukiojo po tirpinį. Tos medžiagos buvo bespalvės, beveik perregimos, taigi, silpnai matomos. Jų

galėjo būti ir 2475-ją dieną, tačiau dėl jų skaidrumo galėjo būti ir nepastebėtos. Indelio dugne buvo matomos neaiškios pilkos dėmės, o kai buvo tirpinys išpiltas ir indelis išdžiovintas, tos dėmės pasirodė esančios plonutės, nuo dugno paviršiaus atkūtusios, plėvelės, kurios aiškiai reflektavo šviesą, panašiai kaip reflektuoja šviesą ant vandens paviršiaus pasiskleidusi alyvos plėvelė.

Visa indelyj esanti medžiaga buvo perkošta per sausą, tinkamai pasvertą, filtruojamąjį popierių, kurį išdžiovinus iki pastovaus svorio ir galutinai pasvėrus, rasta 0,1889 g liekanų. Tos liekanos, kaip atrodė, buvo susidariusios iš organinių ir kitokių amorfinių medžiagų, kurių kilmė, aišku, buvo nežinoma.

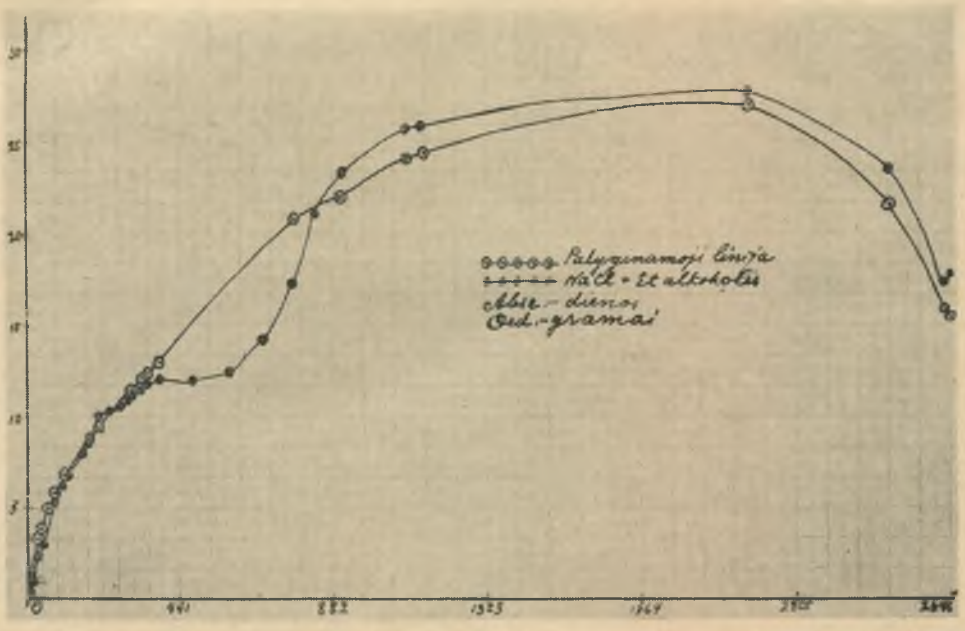

Pav. 4

Labai panašiai absorbuoja vandenį NaCl druska ir tada, kai prie jos pridėtas C_2H_5OH, arba grynas etilinis alkoholis. Kaip matyti iš tabelės (stat. eilutė 4) ir kreivės (pav. 4), čia vandnens absorbcija pirmaisiais metais buvo kiek menkesnė, negu vienos NaCl druskos. Po pirmųjų metų buvo pastebėtas absorbcijos sumenkėjimas panašiai, kaip vienos druskos indelyj, bet trečiaisiais metais visi nenormalumai išsilygino, kas aiškiai matyti iš kreivės santykio su palyginamąja linija. Ir pradėjus nuo 817 dienos, šio mišinio absorbcijos linija visą laiką ėjo viršum palyginamosios linijos. Šis mišinys aukščiausią absorbcijos laipsnį pasiekė 2064

dieną, kuomet turėjo 27,578 g vandens. Po to vandens absorbcija krito, ir dalis jo ėjo į mikrokosmą panašiai, kaip ir vienos NaCl druskos indelyj, tik šis kritimas ėjo žymiai lėtesniu tempu, negu vienos NaCl druskos indelyj. Paskutinį kartą sveriant, šio mišinio indelyj buvo 17,691 g vandens, tai yra 62% to, kas buvo 2064 dieną. Šis kritimas žymiai mažesnis, negu vienos NaCl druskos indelyj, kur tą pačią dieną liko tik 39%.

Pastebėjus bendrą visų druskų vandens išlaikymo jėgos susilpnėjimą, 2475 dieną sykiu su kitais buvo peržiūrėtas ir šis indelis. Jame tirpinys buvo skaidrus, bet buvo jau pastebimi perregimi smulkūs fungoidiniai flokulatai. Paskutinį kartą pasvėrus, šių flokulatų buvo žymiai daugiau. Jų buvo skystimo paviršiuje, ant indelio dugno ir plūduriuojančių pačiame tirpinyj. Šiaip jau visas skystimas buvo skaidrus ir nejaučiama jokio kvapo. Indelio dugne atkūtusi plėvelė kiek storesnė, negu vienos NaCl druskos. Be to, indelio sienelėje, toje vietoje, kur nušlifuota dangteliui prieiti, atsirado sienelės suskilinėjimai, suaižėjimai, kurie vienur kitur pereina net ir į kitas sienelės vietas.

Visas tirpinys, perkoštas per sausą, pasvertą filtruojamąjį popierių, likučiai išdžiovinti iki pastovaus svorio ir, paskutinį kartą sveriant, jie svėrė 0,1658 g. Taigi, tų liekanų buvo kiek mažiau, negu vienos NaCl druskos tirpinyj, bet vienos ir kitos (natriaus tirpinio ir natriaus su alkoholiu tirpinio liekanos) buvo panašios.

Tame indelyj, kur prie NaCl buvo įpilta eterio, jo absorbcija ėjo kiek kitaip, negu kituose indeliuose. Kaip matyti iš tabelės (stat. eilutė 5) ir iš kreivės (pav. 5), vandens absorbcija čia pirmaisiais metais buvo žymiai mažesnė, negu grynos NaCl druskos. Šis mišinys, pasiekęs savo tariamąjį maksimumą, turėjo 26,630 g vandens. Visą laiką čia absorbcija buvo silpnesnė, bet ir jos kritimas nebuvo toks staigus; tatai gražiai parodo absorbcijos linija, palyginus ją su bendrąja palyginamąja linija. Paskutinę svėrimo dieną šis mišinys turėjo dar 18,566 g vandens, tai yra beveik 70%. Palyginus šį procentą vandens su tuo, kuris buvo rastas vienos NaCl druskos indelyj ir indelyj tos druskos mišinio su alkoholiu, matyti aiškus skirtumas. Taigi, atrodo, kad eteris turi kiek stabdančios galios, NaCl druskai vandenį absorbuojant, bet jis padeda absorbuotąjį vandenį ilgiau išlaikyti, negu kad viena druska gali išlaikyti neišleidus jo į atmosferą.

Pradėjus vandens svoriui kristi, 2475 dieną, sykiu su kitomis medžiagomis buvo peržiūrėtas ir šio mišinio tirpinys. Jis buvo skaidrus ir jokių precipitatų nebuvo. Paskutinį kartą sveriant, jis taip pat buvo skaidrus ir be jaučiamo kvapo, tačiau jame buvo matyti į voratinklius panašių flokuliuojančių medžiagų, kurios aiškiai rodė savo fungoidinį pobūdį. Indelio dugnas buvo taškuotas, šonai ties šlifuotąja juosta ir pačioje šlifuotoje juostoje žymiai susproginėję. Šį tirpinį tinkamai perkošus ir pasvėrus, rasta 0,1900 g sausų likučių.

Kadangi mūsų bandymuose vartojamoji protoplazminė druska paprastai savo normalinėse sąlygose turi veikti sykiu su kitomis medžiagomis koloidinėje padėtyje, todėl klausimas kilo, ar koloidinės medžiagos turi kokios nors įtakos NaCl druskai jos vandens absorbcijos darbe. Kad nors kiek būtų galima į šį klausimą pažvelgti, buvo prirengti du atskiri indeliai, kuriuose prie NaCl druskos pridėta ir žinomų koloidinių medžiagų: į vieną gumiarabiko, o į kitą ištirpyto želatino.

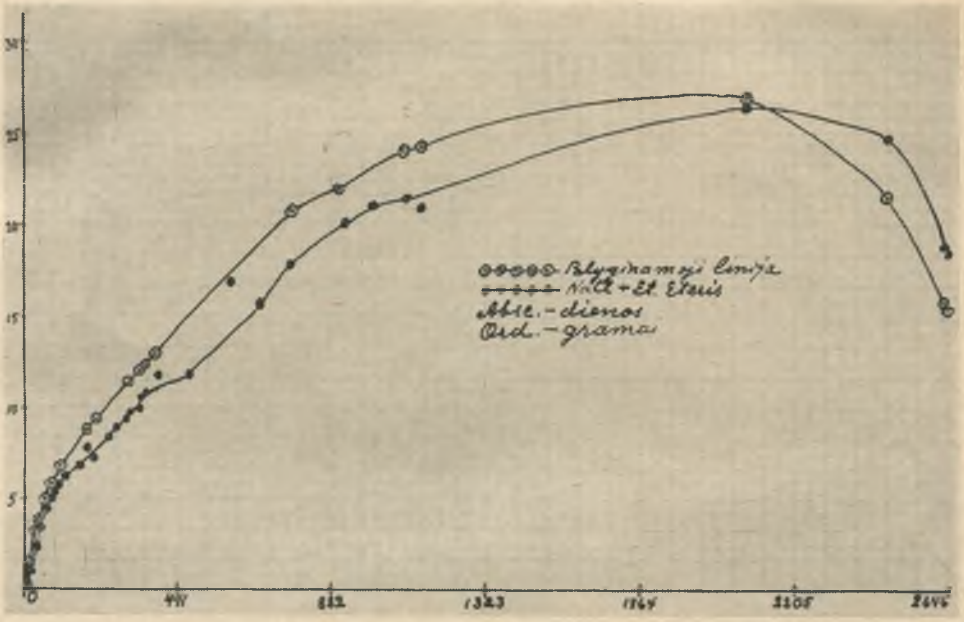

Pav. 5

Į indelį, kurio vandens absorbcijos istoriją matome tabelės statmeninėje eilutėje 6 ir paveikslo 6. kreivėje, prie vieno gramo NaCl druskos buvo įdėta 0,075 gramai gumiarabiko miltelių. Šiame mišinyje, panašiai kaip ir NaCl druskos su eteriu mišinyje, vandens absorbcija ėjo per pirmuosius penkerius metus žymiai silpniau, negu vienoje NaCl ir tos druskos su alkoholiu mišinyje. Bet vėliau, 2064 dieną, pasiekusi menamojo maksimumo, 27,032 g absorbcija nekrito taip staigiai, kaip viena NaCl druska, bet panašiai, kaip ir su eteriu — kreivė žymiai pasistūmėjo į dešinę, parodydama, kad šis koloidas, nors ir kiek trukdo NaCl druskai vandenį absorbuoti, tačiau vis dėlto padeda jau absorbuotąjį vandenį prilaikyti nuo per staigaus išgaravimo į atmosferą bent tol, kol tas garavimas nėra įsibėgėjęs. Vėliau, kaip matyti iš paskutinio svėrimo, kur vandens rasta tik 15,392 g, t. y. 57% maksimalinio svorio, jis tos savybės netenka.

Pradėjus šiam tirpiniui sykiu su kitais leisti vandenį į atmosferą, 2475 dieną jis gerai apžiūrėtas, ir rasti jame plūduriuoją smulkūs fungoidiniai flokulatai, bet jie negausingi. Šiaip jau vanduo skaidrus ir nedrumzlinas. Paskutinę svėrimo dieną tirpinys taip pat buvo skaidrus, be kvapo, bet fungoidinių flokulatų masė aiškiai matoma. Pats indelis labai suaižėjęs, ypač prie šlifuotosios sienelės juostos. Ant dugno buvo atkūtusi plona plėvelė, kuri, indeliui išdžiūvus, darė visą dugno paviršių blizgantį, šviesą reflektuojantį. Perkošus per tinkamai paruoštą filtruojamąjį popierių, ir jį, tą popierių, kartu su likučiais pasvėrus, rasta 0,1141 g sausos likusios medžiagos.

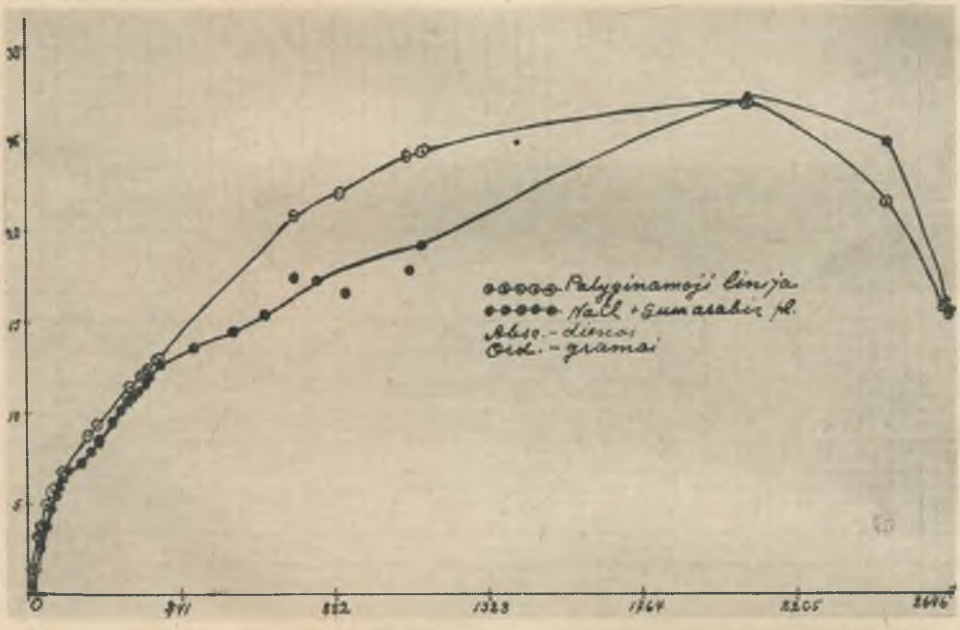

Pav. 6

Kitame indelyj prie vieno gramo NaCl druskos įdėta 0,444 g ištirpyto želatino. Želatinas yra labai veiklus protektorinis koloidas, daugiau kaip 10 kartų veiklesnis už gumiarabiką (Zsigmondi, 1914). Kaip matyti iš tabelės (stat. eilutė 7) ir iš kreivės (pav. 7), šiame indelyj vandens absorbcija buvo žymiai mažesnė, negu bet kuriame lig šiol peržiūrimųjų indelių. Jo absorbcijos procesas labai nereguliarus ir savo menamąjį maksimumą jis pasiekė tik 2475 dieną, t. y. tada, kai kituose indeliuose jau buvo prasidėjęs aiškus absorbcijos susilpnėjimas. Ir nuo tos dienos absorbcija staigiai krito iki žemesnio punkto, negu daugumoje kitų NaCl druskos indelių. 2475 dieną pats tirpinys buvo skaidrus, bet

jame plūduriavo smulkių fungoidinių medžiagų, o ant dugno buvo ir smulkių nuosėdų. Paskutinę svėrimo dieną tirpinys buvo skaidrus ir be kvapo, bet jame buvo gausu šviesių fungoidinių flokulacijų su mažais juodais centrais, kurie kai kur siekė apie 1 mm diametro. Tirpinio paviršiuje ir ant dugno plaukiojo ar gulėjo lengvi smulkūs precipitato grūdeliai. Šis indelis buvo kitos firmos stiklo ir neturėjo jokių korozijos ženklų. Tinkamai pasvertos sausosios liekanos svėrė 0,1972 g.

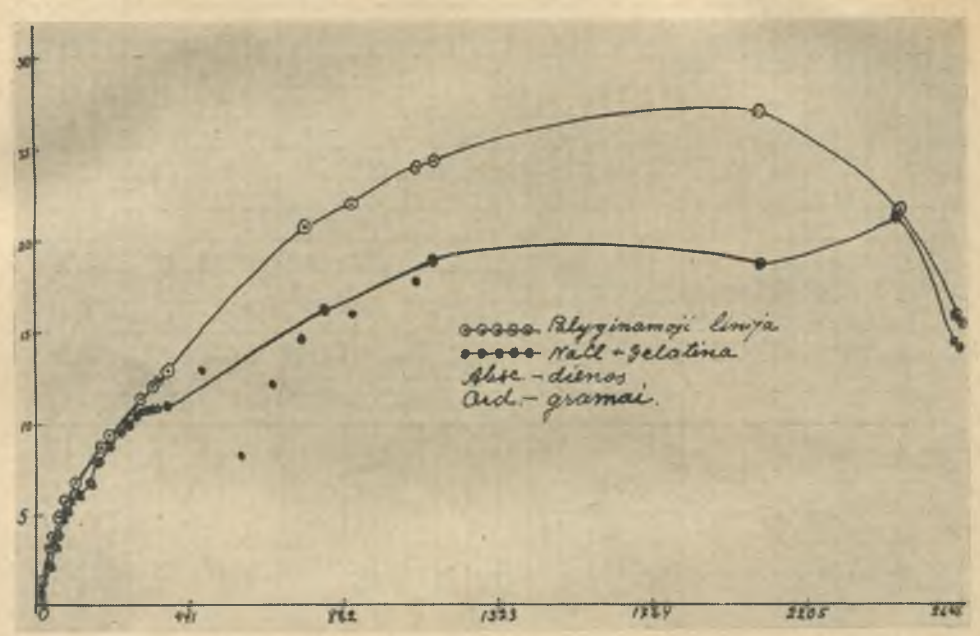

Pav. 7

Reikia manyti, kad gyvulių, bent aukštesniųjų, protoplazmoje Na yra ne vien tik NaCl formoje. Jis gali būti susijungęs ir su kitais anjonais, o ypač su SO_4 ir su CO_3. Aukštesniųjų gyvulių kraujuje randama Na HCO_3, arba natriaus bikarbonato druskos, formoje. Taigi, prie visų jau aprašytųjų NaCl druskos absorbcijos bandymų pridėtas ir vienas indelis su vienu gramu $NaHCO_3$ druskos. Kaip matyti iš tabelės (stat. eilutė 8) ir iš pridedamosios kreivės (pav. 8), toji druska absorbuoja vandenį žymiai silpniau, negu NaCl druska. Jos absorbcijos linija visur yra žymiai žemiau palyginamosios linijos. Tačiau įdomiausia yra tai, kad toji druska, iš pat pradžios, palyginti, silpniau absorbuodama, negu NaCl, 911 dieną pasiekia savo maksimumą, 20,585 g vandens, ir nuo to laiko iki pat experimento galo išsilaikė tame pat aukštume. Visą laiką jos absorbcija buvo nereguliari ir, palyginti, menka, bet absorbuotąjį vandenį ji laikė iki pat galo.

Visų druskų absorbcijos kritimo metu, 2475 dieną, apžiūrėta ir ši druska. Ji jau turėjo kiek organinių fungoidinių medžiagų ir nuosėdų, bet šiaip jau jokių pakitėjimų nebuvo. Paskutinę dieną sveriant tirpinys buvo skaidrus; lengvi šviesūs fungoidinių medžiagų flokulatai plaukiojo tirpinyj, kiti buvo nusėdę ant dugno, o dar kiti plaukiojo tirpinio viršuje. Visos medžiagos, geriau įsižiūrėjus, turėjo voratinklių pavidalo gijelių, hifų, kurios jungė kaikuriuos fungoidinių medžiagų flokulatus. Jokio kvapo tirpinys neturėjo, nebuvo nė sienelių suaižėjimų. Tačiau, indelį išdžiovinus, pasirodė beesą baltų taškų ant dugno ir ant sienelių. Tie taškai — tai atkūtę nevisai ploni indelio sienelių sluoksniai. Perkošta ir tinkamai pasverta likusi sausoji medžiaga svėrė 0,2240 g.

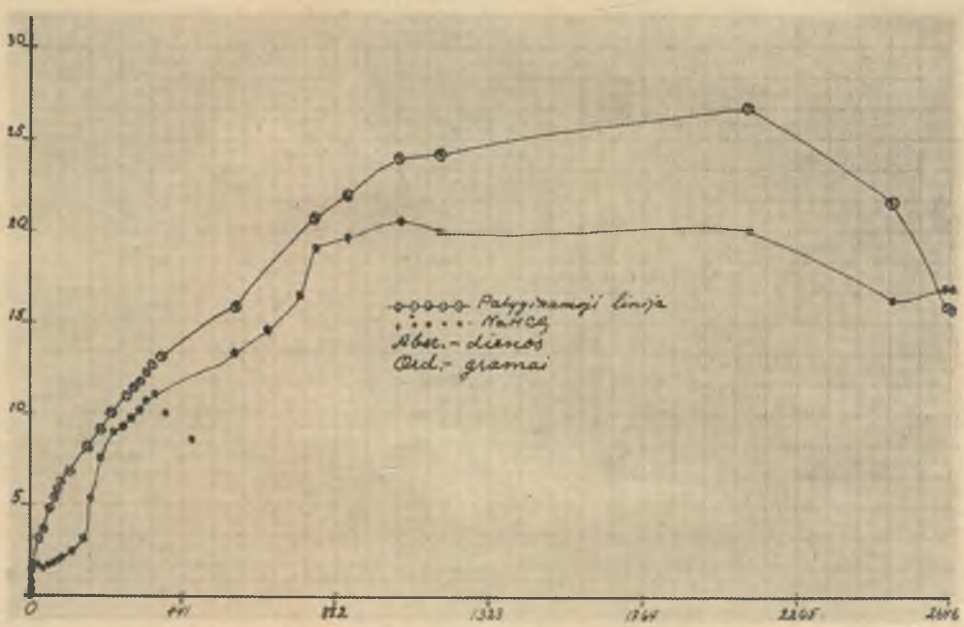

Pav. 8

Medūzų protoplazmoje antroji savo gausumu druska buvo kalio druska. Mano tyrinėjimai neparodė, su kuriuo anjonu šis kaliaus katjonas buvo susijungęs, bet studijuojant literatūrą, galima spėti, kad jei ne visa, tai bent dauguma tos medžiagos buvo KCl druskos formoje. Taigi, bandant Na druskas, reikėjo bandyti ir KCl druską. Įdėtas vienas gramas tos druskos į indelį ir su juo apseita panašiai, kaip ir su kitomis bandomosiomis medžiagomis. Kaip matome tabelėje (stat. eilutė 9) ir pridedamojoj kreivėje (pav. 9), šios druskos vandens absorbcija ėjo kiek lėčiau, negu NaCl, bet labai panašiai. Jos absorbcijos linija pirmaisiais penkeriais metais ėjo žemiau, negu palyginamoji linija. Panašiai kaip ir NaCl

druska, ji pasiekė absorbcijos tariamąjį maksimumą 2064 dieną, kai absorbuotas vanduo svėrė 27,349 g. Nuo to laiko jos absorbcijos jėga reguliariai krito iki paskutiniojo svėrimo, kuomet svėrė tik 10,200 g, t. y. per paskutinius pusantrų metų liko tik apie 37% maksimalinio svorio vandens.

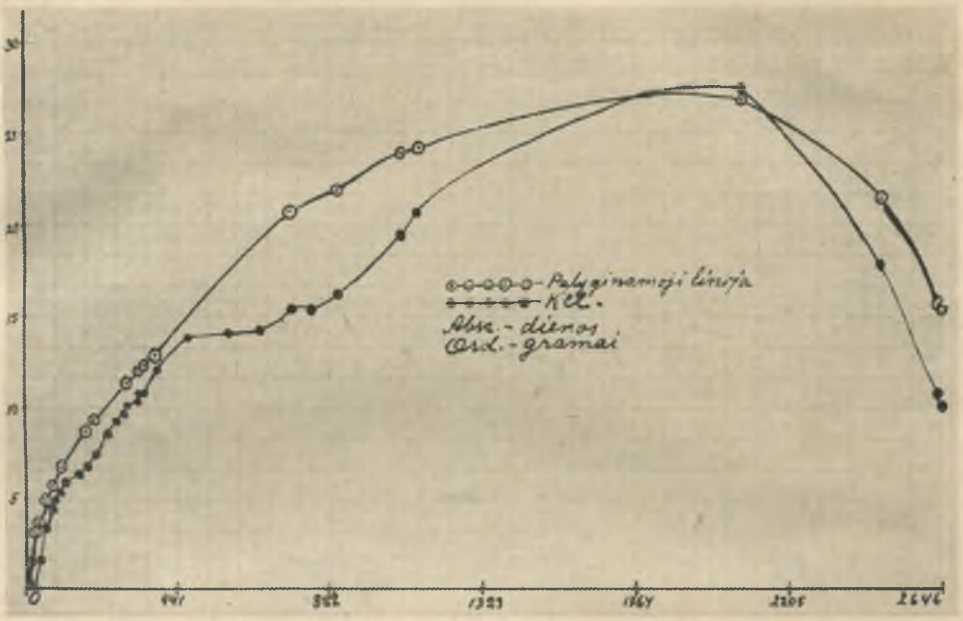

Pav. 9

Absorbcijos jėgos kritimą pastebėjus, 2475 dieną tirpinys buvo atidžiai apžiūrėtas, tačiau pakitėjimų nepastebėta. Paskutinę dieną sveriant tirpinys buvo skaidrus, be kvapo, jame plūduriavo smulkūs fungoidiniai flokulatai. Ant indelio dugno buvo smulkių šviesių nuosėdų. Tų visų medžiagų galėjo būti ir pirmąjį kartą apžiūrint, tačiau dėl jų perregimos spalvos galėjo būti ir nepastebėtos. Indelio dugnas taškuotas su atkūtusia plėvele, jo sienelės su keliais žymiais plyšiais, bet be smulkesnių suaižėjimų. Perkoštuosius likučius išdžiovinus ir pasvėrus, rasta 0,2208 g sausų likučių.

Trečias katjonas, kuris buvo rastas medūzų protoplazmoje, buvo Mg. Jis galėjo būti susijungęs su Cl ar su SO_4. Kadangi apie tas dvi druskas įvairūs protoplazmos tyrinėtojai mažiau kalba, tai buvo nuspręsta išbandyti vandens absorbcijos jėgą abiejų druskų, tai yra $MgCl_2$ ir $MgSO_4$. Pirmiausia pažiūrėkime $MgCl_2$ veikimą. Kaip matyti iš tabelės (stat. eilutė 10) ir iš pridėtosios kreivės (pav. 10), pirmaisiais pora metų ši druska absorbavo vandenį panašiai, kaip ir NaCl ir KCl druskos, tik gal ne-

žymiai lėčiau, ir šios druskos absorbcijos linija eina beveik greta su palyginamąja linija. Tačiau jau po pirmojo pusmečio jos absorbcija pradeda žymiai silpnėti. Panašiai kaip ir kitos tyrinėjamosios Cl druskos, 2064 dieną ji pasiekia savo absorbcinės jėgos tariamąjį maksimumą, suėmusi 21,824 g vandens, o po to sykiu su NaCl ir KCl druskomis ji pradėjo reguliariai vandenį leisti atgal į atmosferą. Paskutinę svėrimo dieną ji turi tik 13,044 g, t. y. apie 60% savo pasiektojo vandens

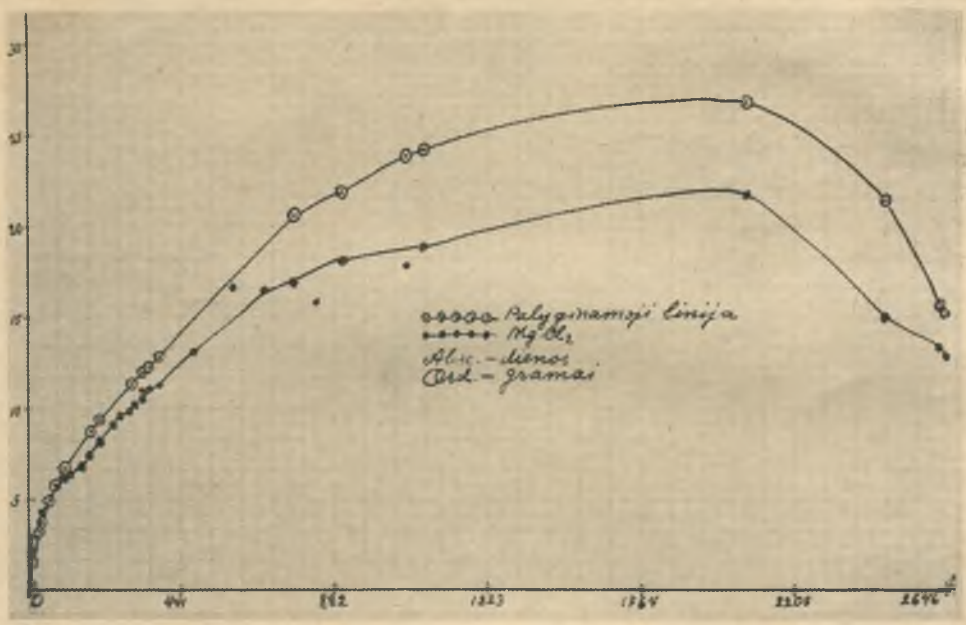

Pav. 10

svorio maksimumo. Kai šios druskos tirpinys buvo atidžiau apžiūrėtas 2475 dieną, jame buvo aiškiai matomos balsvos nuosėdos ir fungoidinių flokulatų. Paskutinę svėrimo dieną apžiūrėjus tirpinyje buvo daug baltų fungoidinių medžiagų, kurios, padidinus apie 150 kartų, atrodė kaip amorfinė žemesniųjų augalų masė, plūduriuojanti skaidriame tirpinyje. Jokio kvapo nejaučiama. Indelis buvo labai žymiai suaižėjęs, ypač toje vietoje, kur sueina šlifuotoji juosta su neliestąja stiklelio sienele. Perkošus sausąją medžiagą ir tinkamai ją išdžiovinus ir pasvėrus, rasta sveriant net 0,5275 g! Tai yra daugiau, kaip pusė tos medžiagos, kuri buvo įdėta kaip $MgCl_2$ druska.

Greta su tais visais bandomaisiais indeliais buvo įdėtas ir vienas su vienu gramu $MgSO_4$ druskos. Indelis buvo padėtas sykiu su kitais indeliais ir vienodai su juo apseinama. Tačiau iš pat pradžios ši druska absorbavo vandenį labai nereguliariai ir daug lėčiau, negu kitos lig šiol

vartotos druskos. Kaip matyti iš tabelės (stat. eilutė 11) ir iš kreivės (pav. 11), šios druskos absorbcijos linija visą laiką ėjo daug žemiau, negu palyginamoji linija. 817 dieną ji absorbavo 8,670 g vandens, tame aukštume išsilaikė apie devynis mėnesius, po to išleido kiek vandens, ir turėdama apie 6 g išsilaikė iki eksperimento pabaigos. Kai 2475 dieną buvo indelis arčiau apžiūrimas, jame rasta kiek smulkių perregimų nuosėdų, bet pats tirpinys buvo skaidrus ir be jaučiamo kvapo. Paskutinę dieną sveriant, tirpinys buvo skaidrus, bet jame buvo daug smulkių nuosėdų ant dugno ir plūduriuojančių flokulatų pačiame tirpinyje. Žiūrint per mikroskopą, šios nuosėdos turėjo funginių savybių. Jų plonos hifos susivėlusios į velto milo formą. Indelio dugne ir šonuose buvo smulkių korozijos dėmių, bet pats indelis buvo nesusproginėjęs ir nesuaižėjęs. Tirpinį perkošus ir tinkamai pasvėrus, rasta net 0,5861 g sausų medžiagų, vadinasi, daugiau, kaip $MgCl_2$ tirpinyj.

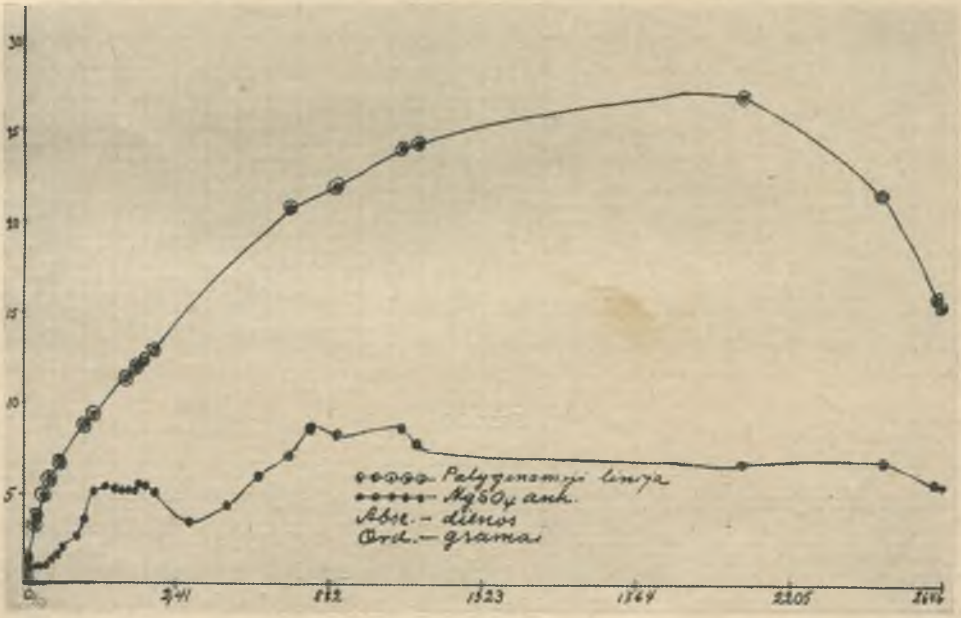

Pav. 11

Kyla klausimas, ar visos sausos medžiagos absorbuoja taip gerai, kaip ligi šiol vartotosios neorganinės druskos. Kaip kontrolinė medžiaga paimta paprasta, neelektrolitinė organinė medžiaga, dekstrozė. Sausos dekstrozės atsvertas vienas gramas ir įdėtas į indelį, panašiai kaip ir kitos bandomosios medžiagos. Šios medžiagos vandens absorbavimo darbas aiškiai matyti iš tabelės (stat. eilutė 12) ir iš kreivės (pav. 12). Tik vienu

metu, t. y. 1148 dieną, absorbuoto vandens svoris pasiekia 4,916 g Šiaip visą laiką vandens buvo žymiai mažiau. Palyginus dekstrozės absorbcijos liniją su lyginamąja linija, matyti labai didelis skirtumas, kuris parodo, kad toji vandens absorbcija, kurią randame neorganinėse druskose, yra kažkas daugiau, negu paprastas sausos medžiagos sumirkimas vandens garuose.

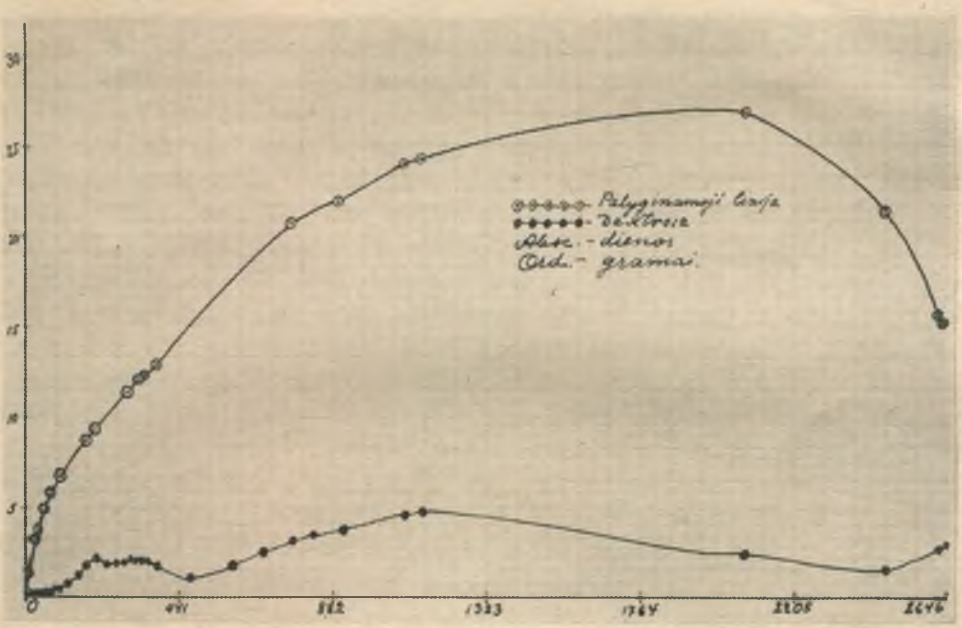

Pav. 12

Kai 2475 dieną indelis buvo apžiūrimas, jame rasta rusva organinė pluta ant tirpinio viršaus. Pats tirpinys rusvas, panašus į syrupą. Indelio pakraščiai priskretę. Po mikroskopu ši organinė medžiaga turėjo funginę formą. Paskutinę dieną visas tirpinys turėjo rusvą spalvą. Tiršta ruda pluta ant tirpinio paviršiaus, o ant sienelių juoda plutelė. Pats tirpinys tąsus ir nepanašus į paprastą cukraus tirpinį. Sedimentų ir flokulacijų nebuvo. Šlifuotoji indelio sienos dalis giliai suaižėjusi. Tinkamai perkošus, išdžiovinus ir pasvėrus, sausoji medžiaga svėrė 0,3291 g.

V

NEORGANINIŲ DRUSKŲ REIKŠMĖ PROTOPLAZMOJE

Peržiūrėję visų darytųjų eksperimentų gautuosius duomenis, randame keletą įdomių dalykų. Pirmiausia, palyginę Acromitoides medūzų

sausųjų medžiagų vandens absorbcijos liniją su palyginamąja linija, kuri yra NaCl druskos absorbcijos linija, matome, kad šios dvi linijos beveik susilieja (pav. 1). Taigi, galime spręsti, kad vandens absorbavimo darbe čia reikia atiduoti svarbą NaCl druskai. Tai rodo visos trys NaCl kreivės (pav. 3, 4, 5), sudėtos į palyginamąją liniją ir palygintos su medūzinės medžiagos absorbcijos linija. Tačiau NaCl druskos veikimas gali būti žymiai modifikuotas, kai toji druska turi koloidinių medžiagų priemaišų, šiuo atveju gumiarabiko ir želatino. Pradžioje tos medžiagos druskai trukdo vandens absorbciją, bet vėliau, kai gryna druska, veikiant gyvai organinei medžiagai, pradeda daugiau vandens leisti į atmosferą, negu absorbuoti, šios koloidinės medžiagos ir eteris prilaiko, ar trukdo vandens išėjimą į atmosferą. Ar tas vandens prilaikymas, vienu ir kitu atveju, yra daromas tuo pačiu būdu, šiuo kartu atsakyti negalėtume. Yra žinoma, kad koloidinės medžiagos taip pat gali absorbuoti vandenį ir dėl to brinkti. Juk ir mūsų dekstrozė vandenį absorbavo iki tam tikro laipsnio (pav. 12), tačiau yra žinoma ir tai, kad koloidinių medžiagų brinkimo laiku įdėta į brinkinamąjį vandenį NaCl druska visai, ar bent laikinai, tą brinkimą sulaiko (plg. Loeb 1924). Tą reiškinį, man rodos, galima būtų interpretuoti taip: druska, iki tam tikro laipsnio suimdama vandenį, trukdo koloidinei medžiagai, paprastai — želatinui, vandens gavimą. O kai druska jau prisisotina (tokiuose eksperimentuose paprastai imama silpna druskos koncentracija), želatinas, gaudamas pakankamai vandens, gali vėl brinkti. Iš čia aprašytųjų eksperimentų atrodo, kad ne tik druska trukdo koloidams, bet ir koloidai trukdo druskai vandens absorbcijos darbe, bet tuo pačiu jie padeda absorbuotajam vandeniui ilgiau pasilikti neišėjusiam atgal į atmosferą. Gyvojoj medžiagoj tai yra ypač svarbu, kad būtų galima išlaikyti tam tikrose ribose savo kūno pastovumą.

Ar visos Na druskos veikia panašiai, kaip NaCl, sunku pasakyti. Tačiau iš aprašytųjų bandymų atrodo, kad čia yra nemaža variacijos. Pavyzdžiui: Na_2SO_4, kaip parodyta pav. 1, absorbuoja vandenį net geriau, negu medūzinė medžiaga, o $NaHCO_3$ druskos linija (pav. 8) visą laiką nereguliari ir žymiai žemesnė už palyginamąją liniją. Taip viena, taip ir kita tų dviejų druskų absorbcijos linija žymiai skiriasi nuo NaCl druskos ir nuo medūzinės medžiagos linijos. Tai lyg ir įrodo, kad pagrindinė, medūzos protoplazmoje vandenį absorbuojanti druska, yra NaCl ir KCl, kuri savo vandens absorbcijos jėga labai panaši į NaCl druską (pav. 9). Tų dviejų druskų vandens absorbcijos kelias beveik identiškas. Gal būti dėl to jos viena kitą gali pakeisti įvairiose protoplazmų rūšyse. Gyvulių protoplazmoje vyrauja NaCl, o augalų — KCl. Iš Mg druskų kiek geriau vandenį išlaiko $MgCl_2$, o $MgSO_4$ vandens absorbcijos jėga šiuose bandymuose pasirodė labai menka. Galėjo būti, kad čia buvo kaltos eksperimentinės aplinkybės, galėjo eiti įvairios antrinės čia nenumatytos che-

minės reakcijos, kurios vandeniui trukdė išsilaikyti, tačiau pasilieka faktas, kad, jei šios druskos ir būtų buvę protoplazmoje, tai jos funkcija būtų kita, negu NaCl, KCl ir panašių druskų.

Dekstrozė pasirodė labai mažai reikšminga pačiame vandens absorbcijos darbe. Jos reikšmė galėjo būti labai didelė kaip fokusas organizminių medžiagų infekcijos visoms kitoms eksperimentinėms medžiagoms. Tačiau šiuo klausimu mano įrodymai menki. Vienas tėra aiškus faktas, kad aprašytosios organizminės medžiagos dekstrozės indelyj atsirado pirmiausiai ir čia jos geriausiai išaugo.

Per kelerius pirmuosius metus visos Cl druskos absorbavo vandenį, vis daugiau ir daugiau jo prisirinkdamos. Ar jos išleido absorbuotąjį vandenį atgal į mikrokosmą, pasakyti negalima. Tačiau, jei ir išleido, tai tik tiek, kad jo vis dėlto daugiau pasiliko, negu išėjo, nes vandens svoris vis didėjo. Ir 2064 dieną, tai yra antroje pusėje šeštųjų metų, pasvėrus beveik visos cloro druskos turėjo savo tariamąjį maksimumą. Tačiau 2475 dieną, tai yra po pusantrų metų nuo pasiektojo tariamojo maksimumo, sveriant pasirodė nepaprastas reiškinys: visos, taip tvarkingai absorbavusios vandenį, medžiagos pradėjo savo absorbuotąjį vandenį atiduoti mikrokosmui ir lengvėti. Jų tas grąžinimas vandens mikrokosmui buvo didesnis, negu absorbacija, ir vandens svoris indeliuose vietoj augęs, kaip lig šiol, pradėjo žymiai mažėti. Išimtį padarė tik nereguliariai absorbavusios medžiagos, kurios šiam klausimui mažai reikšmės teturi. Pradėta ieškoti priežasčių. Buvo atidžiai peržiūrėti visi indeliai, ir daugelyj rasta didesnių ar mažesnių pakitėjimų. Beveik visur rasta daugiau ar mažiau smulkių funginių augalų. Kai kur jie flokulacijomis plūduriavo po patį tirpinį, kai kur jų buvo nusėdusių ant dugno, kaip smulkių precipitatų; tačiau visur, geriau pasižiūrėjus, buvo matoma ne kristalinė, bet organizminė, — su tam tikra struktūra, hifomis, — medžiaga. Gi dekstrozės indelyj buvo gana žymi rusva pluta su juodais taškeliais viduryje. Ji buvo tirpinio paviršiuje, pridžiūvusi prie indelio šonų ir p. Šis tirpinys turėjo aiškų pelėsių kvapą.

Po to visi indeliai sverti dar du kartus, ir čia ėjo aiškus, progresyvus vandens kritimas visuose tuose pat indeliuose. Paskutinį kartą pasvėrus, tirpinius išfiltravus ir likusią sausą medžiagą vėl pasvėrus, rasta, palyginti, nemažai sausų likučių. Kadangi eksperimentą pradedant visos druskos buvo vartojamos kiek galima gryniausios ir kadangi jos visos tame vandenyje, kiek jo buvo tuose tirpiniuose, turėjo būti ištirpusios — tos sausosios medžiagos, kurios pasiliko eksperimentą užbaigus, man bent tebėra atskira problema. Tos sausosios medžiagos buvo labai įvairios, bet visos jos turėjo dalį organinės medžiagos. Toji organinė medžiaga buvo bespalvė, tik vienoje vietoje ruda, su tamsiais taškais. Žaliųjų augalų nebuvo. Kai kurios jų savybės yra aprašytos, aprašinėjant kiek-

vieną indelį atskirai. Norėčiau manyti, kad be organinių medžiagų, indeliuose buvo žymi dalis ir neorganinių, ypač Mg druskų tirpiniuose, bet šiuo kartu jos nebuvo analizuojamos, taigi, apie jas čia daugiau ir nekalbėsiu. Man rodos, kad čia labai daug reikšmės vandens absorbcijos darbo sustabdyme turėjo atsiradusios organinės medžiagos.

Taigi, kaip aiškinti tą staigų visuose, reguliariai vandenį absorbavusiuose, indeliuose pasikeitimą? Kad viename kitame indelyj būtų tai atsitikę, tuomet šitoks įvykis galima būtų aiškinti įvairiomis cheminėmis reakcijomis, bet dabar šis įvykis bendras visoms toms druskoms, kurios taip reguliariai vandenį absorbavo. Kas iš tikrųjų atsitiko visame mikrokosme ir atskiruose indeliuose, kad vanduo iš indelių pradėjo grįžti atgal į mikrokosmą? Man rodos, kad tai padarė atsiradimas organizminių medžiagų visoje uždaroje šio mikrokosmo sistemoje, o ypač bandomųjų druskų tirpiniuose. Šis reiškinys buvo visiems indeliams bendras, taigi, juo ir reikia aiškinti visus tuos įvykius, kurie pakeitė ne tik paties tirpinio absorbcijos jėgą, bet prisidėjo ir prie suskaldymo, suaižymo bei dėmių susidarymo sveriamųjų indelių sienelėse.

Kokiu būdu ir iš kur tie primityviniai organizmai tirpiniuose atsirado, tebėra man nežinoma. Galėjo atsirasti pirmiausia bakterijos, o tik vėliau primityviniai funginiai augalai, bet galėjo ir kitaip atsitikti. Tačiau aišku, kad tie organizmai atsiradę galėjo paveikti visą tirpinio veikimą vandens absorbcijos atžvilgiu trimis keliais: pirmiausia jie augdami paėmė dalį druskos į savo protoplazmą ir netiesioginiu būdu sumažino tuo druskos koncentraciją pačiame tirpinyje, kartu sumažindami ir potencialinę jėgą vandeniui absorbuoti iš atmosferos; antra, naujoji organizminė medžiaga kaip koloidas galėjo, kaip ir kiti koloidai, mažinti druskų vandens absorbcijos jėgą, kaip jau matėme eksperimentuose su želatinu ir su gumiarabiku; o pagaliau besiformuodamos organizminės medžiagos išleido daug vandens į atmosferą savo respiracijos darbe. Visi organizmai savo metabolizmo procese sunaudoja labai daug vandens ir oksigeno. Paskutinieji jų metabolizmo atliekami produktai yra vanduo ir CO_2. Aukštesniųjų organizmų kūnuose daug šio atlikusio vandens grįžta atgal į metabolizmo darbą, arba išmetamas lauk ekskrecijos organų keliais, o žemesniuose, — ypač tokiuose, kurie gyvena vandenyj, kur jie gali gauti vandens daugiau, negu jiems reikia, — atlikęs nuo metabolizmo vanduo respiracijos keliu eina atgal į apsupančią medžiagą. Šie faktoriai, — potencialinis sumažėjimas druskos, susidarymas koloidinių medžiagų ir respiracija, — gali būti priežastimi vandens mažėjimo ir indelyj.

Žalieji augalai savo metabolizme pagamintą CO_2 sunaudoja fotosintezės darbui. Tam darbui jie sugeria ir laisvą ore esantį CO_2. Tačiau žemesnieji augalai ir kiti mikroorganizmai, kurie fotosintezės neturi, turi

CO_2 išleisti į atmosferą. Čia CO_2, susitikęs atmosferoje esančius vandens garus, sujungia su jais ir pagamina, palyginti, veiklią H_2CO_3 rūgštį, kuri veikdama galėjo, jei ne viena, tai bent daug prisidėti prie tų faktorių, kurie varė korozijos ir stiklo aižėjimo darbą. Taigi, įvedimas organinės medžiagos pakeitė visą mikrokosmą. Toji medžiaga modifikavo, o gal ir tiesiogiai susilpnino, neorganinių druskų vandens absorbcijos jėgą, pradėjo daryti visoj mikrokosmo sistemoj savo rūšies revoliuciją, teikdama jam smarkiai veikiančios medžiagos H_2CO_3, o gal būt ir kitų, kurios graužė stiklą, o gal būt atlikinėjo ir kitus mikrokosminio pasikeitimo darbus, kurių mes nematėme.

Man rodos, jog iš tų eksperimentų paaiškėja protoplazmoje funkcija ir neorganinių druskų, ypač NaCl, KCl ir kitų panašių. Kaip matyti, jų svarbioji funkcija yra absorbuoti vandenį, kuris yra pagrindas visam gyvosios medžiagos veikimui, ir šį absorbuotąjį vandenį laikyti tol, kol jis yra sunaudojamas metabolizmo darbe. Tų druskų potencialinė jėga absorbuoti vandenį ir jį laikyti yra labai didelė. Mūsų eksperimentuose vienas gramas druskos galėjo absorbuoti ne mažiau kaip 26 ar 27 gramus vandens. Tačiau tą jėgą žymiai pakeičia organinių medžiagų atsiradimas. Panašiai, kaip mūsų eksperimentuose, reikia manyti, eina tų druskų veikimas ir gyvojoj medžiagoj, protoplazmoje. Kol jauna ir veikli protoplazma, kol turi tik reikalingą minimumą organinių medžiagų, tol ji yra skystesnė, o dėl to ir veiklesnė; beaugdama ji diferencijuojasi, įgauna daugiau organinių medžiagų ir darosi mažiau veikli, vadinasi, ji sensta. Taigi, atrodo, jog senėjimo procesas yra glaudžiai susijęs su organinių medžiagų daugėjimu ir jų diferenciacija, o tuo pačiu ir su neorganinių druskų veikimo potencialiniu silpnėjimu. Tačiau nereikia užmiršti, kad čia tik viena medalio pusė. Jei nebūtų organinių medžiagų, neorganinės druskos imtų į protoplazmą jos veikimui reikalingo vandens tiek, kad po tam tikro laiko organizmas pasiliktų tik labai skystas tų druskų tirpinys. Taigi, čia reikalingas to vandens reguliavimas, kurį atlieka organinės ir kitos koloidinės medžiagos. Veikli gyva protoplazma reguliuoja neorganinių druskų ir vandens gausumą įvairiais mums žinomais ir nežinomais būdais, k. a. respiracija, ekskrecija ir t.t. Pavyzdžiui, suirus kurioje kūno vietoje kraujo cirkuliacijos sistemai, atsiranda edema, kuri kai kurių nuomone yra ne kas kita, kaip nereguliuota druskų vandens absorbcija.

Vandenyj ištirpusių druskų tirpinyje atsiradusios organinės medžiagos pakeičia veikimą ne tik tų druskų tirpinyje, bet jų veikimas eina toliau už to tirpinio ar susidariusios protoplazmos ribų, į patį kosmą. Tą parodo mano darbe suaižėjusios nuo korozijos darbo indelių sienelės, ir tai tokioje vietoje, kur tirpinys tiesiai pasiekti negalėjo (pav. 13). Atrodo, kad neorganinės medžiagos protoplazmoje, jei ne pačios pradeda, tai

bent žymiai prisideda prie pradinio pačios protoplazmos veikimo, o organinės medžiagos protoplazmoje varo visą darbą toliau ir savo veikimu turi įtakos ne tik pačiam organizmui, bet ir aplinkumai, kosmui. Paprastai, tyrinėdami įvairius biologinius reiškinius, mes siekiame juos susieti su aplinkos veikimu, bet man rodos — būtų pravartu atsikreipti ir į kitą pusę ir patyrinėti gyvosios gamtos veikimą į aplinką. Ir man rodos, kad čia rastume nemaža įdomių dalykų.

Pav. 13

Mano tyrinėtosios druskos yra randamos tik, palyginti, labai primityvioje ir nesudėtingoje protoplazmoje, kokia gali būti tik medūzų protoplazma. Aukštesniųjų gyvulių, kurių kūnas yra prisitaikęs prie įvairesnių funkcijų, aišku, ir neorganinių druskų sąstatas protoplazmoje yra sudėtingesnis. Tačiau, kiek yra žinoma, ir čia randamos pagrinde tos pačios druskos, tik prie jų prisideda ir kitų, kurios ir padaro visą sistemą sudėtingesnę, ir paprastiems tyrinėjimams, žinoma, mažiau prieinamą. Apie jų veikimą yra daug kas žinoma, bet dar daug ir nežinoma. Negalime sakyti, kad apie protoplazmos ir jos druskų veikimą visai nieko nežinotume. Žinome, palyginti, daug apie jos sudėtį, apie jos veikimą, apie kai kuriuos aiškesnius gyvybės reiškinius, bet vis dėlto dar daug kas lieka už mūsų žinojimo ribų.

Baigdamas norėčiau priminti apie mano paties reakcijas, lankantis bet kuriame didesniame muziejuje. Ten dažnai gali matyti ant lentynų

induose pridėtų įvairių medžiagų su parašais, kad šio elemento yra tiek ir tiek žmogaus kūne, kito elemento vėl tiek ir tiek, iki išvardijami visi elementai, kurie įeina į žmogaus kūno sudėtį. Muziejaus lankytojai prieina ir stebisi, kad taip daug apie žmogaus kūną yra žinoma. Tik, girdi, sudėk visus tuos elementus tinkama tvarka, ir bus žmogus. Tačiau jie užmiršta, kad ne tik šių elementų sudėjimas atgal į žmogaus kūną neįmanomas, bet ir šiaip sau juos į daiktą sudėjus galės būti ne daugiau kas, kaip tik lavonas, nes ką tik mirusio žmogaus ar gyvulio kūne tebėra visi ten išvardintieji elementai savo vietose ir tinkamoje morfologinėje santvarkoje, visas mechanizmas tebėra sveikas, o tas žmogus ar gyvulys yra miręs, negyvas, ir mes jo atgaivinti, padaryti vėl veikliu nemokame ir nežinome kaip. Taigi, daug ko mes apie organinį pasaulį žinome, bet daug ko ir nežinome.

SANTRAUKA

Medūzų *Acromitoides purpureus* kūnas susideda iš 4,2%—4,4% sausų medžiagų ir iš 95,6%—95,8% vandens. Dauguma sausosios medžiagos yra vandenyj tirpstančios druskos. Organinių medžiagų rasta 18,31%, o neorganinių — 81,69% visos sausosios medžiagos. Neorganinėj medžiagoj rasti Na, K ir Mg katjonai bei Cl ir SO_4 anjonai.

Visa sausoji medžiaga labai godžiai absorbuoja vandenį iš atmosferos garų. Jų absorbcijos eigos linija yra labai panaši į NaCl liniją.

Grynos NaCl, KCl, $MgCl_2$ ir kai kurios kitos druskos absorbuoja vandenį panašiai, kaip ir sausoji medūzinė medžiaga. Jų absorbcijos jėga gali žymiai modifikuoti organines ir organizmines medžiagas. Ypač daug reikšmės turi organizminės medžiagos, kurios ne tik trukdo pačią absorbciją, bet ir jau absorbuotąjį vandenį progresyviai grąžina į atmosferą.

Atsiradusios druskos tirpiniuose organizminės medžiagos ne tik modifikuoja druskų absorbcijos veikimą, bet turi įtakos ir visai aplinkai, kurioje veikdamos gali įvesti žymių pakitėjimų.

Neorganinės druskos protoplazmoje yra vandenį absorbuojanti ir jį užlaikanti medžiaga, o organinės medžiagos protoplazmoje — jo absorbciją ir gausumą reguliuojanti medžiaga.

LITERATŪRA

Arrhenius, S., Theories of solutions. New York 1928.
Bechhold, H., Die Kolloide in Biologie und Medizin, Dresden 1912. (cit. Henderson).
Heilbrunn, L. V., The colloid chemistry of protoplasm, Berlin 1928.
Henderson, L. J., The fitness of the environment, New York 1924.
Hildebrand, J. H., Solubility, New York 1924.
Hyman, L. H., The water content of medusae, Science, vol. 87:166—167, 1938.
Loeb, J., Proteins and the theory of colloidal behavior, New York 1924.
Nasonov, D. N., Vlijanie neelektrolitov na soderžanie vody v živych myšcach i nabuchajuščei želatine. Arch. Anat. Hist. i Embriologii. Tom 19:116—144, 1938.
Rogers, C. G., Textbook of comparative physiology, New York 1927.
Seifriz, W., Protoplasm, New York 1936.
Zsigmondy, R. J., Alexander, Colloids and the ultramicroscope, New York 1914.

MŪSŲ MIRUSIEJI

T U R I N Y S

Advokatas Juozas ŽAGRAKALYS, Zarasai

Dr. Dominikas Bukantas

Dr. Dominikas Bukantas

Juozas Žagrakalys

Šįmet sueina dvidešimt metų nuo mirties Dr. Dom. Bukanto, todėl šis kuklus jubiliejus davė progą prisiminti jo taurią asmenybę ir tuos darbus, kuriuos jis atliko lietuvių tautinio atgimimo dirvoje, daugiausia energijos paaukojęs rytų Aukštaičiuos, Zarasų krašte.

Bet kilimo Bukantas yra žemaitis, Viekšnių valsč., Kegrių vnk., gimęs 1873 m. rugpiūčio 11 d. Vidurinį mokslą ėjo Šiaulių gimnazijoj, kurią baigė 1893 metais ir tais pačiais metais įstojo į Petrapilio universitetą, gamtos fakultetą. Bet šią sritį pakeitė ir persikėlė į Charkovą, kur baigė medicinos fakultetą 1900 metais.

Gydytojo praktiką pradėjo Dusetų miestelyje, Zarasų apskrityj. Iš čia 1903 met. persikelia į Ilukštą, dabar atitekusią Latvijai, 1904 m. mobilizuojamas į Rusų-Japonų karą. Iš čia grįžęs dar į Ilukštą, greit persikelia į Zarasus (1906 metų pavasarį).

Nuo to tat laiko iki pat savo mirties, 1919 m. sausio 19 d., su maža pertrauka, kai buvo mobilizuotas rusų į Did. karą, išgyveno ir dirbo Zarasų mieste.

Norėdami geriau pažinti Dr. Dom. Bukanto darbo sąlygas, pirma dvilktelėkime į tuometinę Zarasų krašto tautiniu atžvilgiu padėtį.

Nėra jokio abejojimo, kad Zarasų krašto apylinkės iš seniau yra buvusios grynai lietuviškos. To krašto centras, — Zarasų miestas, — jau yra žinomas šešioliktajame amžiuje. Asos ežero Didžiojoj saloj jau 1530 m. buvo įkurtas katalikų vienuolynas, o tos vietos artimosios apylinkės priklausė Vilniaus vyskupo dvarui. Krašto lietuviškumą liudija tai, kad senesnioji karta, kilusi maždaug iš vidurio praeitojo amžiaus, dar mokėjo gerai lietuviškai kalbėti. Jaunesnieji labiau pamiršo savo tėvų kalbą, ir įsikūrė tam tikros kalbinės salos, jau prisisunkusios lenkiškos kultūros dvasios, sklidusios pradžioje iš dvarų centrų, o vėliau iš dalies palaikomos ir kai kurių nutautusių lietuvių kunigų.

Šio dirbtinio sulenkėjimo gyvais liudytojais gali būti ir dabartinės kalbų skirtumo ribos, kurios yra gana griežtos: Smalvų valsčius, prasidedąs nuo paties Zarasų miesto, yra daugiausia sulenkėjęs, o gretimas jam Salako valsčius yra grynai lietuviškas; ten žmonės ne tik len-

kiškai nemoka, bet mažai ir rusiškai supranta. Toliau, šiek tiek daugiau pasitaiko lenkiškai kalbančių Imbrado valsčiuje, kuris ribojasi vėl su grynai lietuviška sritimi — Dusetų valsčiumi. Ir taip tokiais įsiterpimais, išsiskiriančiomis salaitėmis, prasikiša sulenkėjusios sritys. Imant parapijomis, daugiausia nutautėjimo ir buvo Zarasų parapijoje; po jos eina Imbrado parapija. Daugiau sulenkėjusių parapijų Zarasų krašte ir nebuvo.

Pats Zarasų miestas, aišku, buvo didelėje įtakoje lenkų kultūros. O be to, tiek mieste, tiek jo apylinkėse jau buvo nemažai prikurdinta rusų kolonistų, kurių didžiausią dalį sudarė sentikiai. Pravoslavų nedaug tebuvo, o dabar ir tie patys baigia išnykti. Jų šeimynos dabar vos dešimtimis skaitomos. Bet 1906 metais, kai į Zarasus tik atsikėlė Dr. Bukantas, Zarasų miesto gyventojai tikybomis šitaip skirstėsi: katalikų 1422, izraelitų — 4552, sentikių — 465, pravoslavų — 453, edinoviercų — 81, liuteronių — 26, mahometonių — 37 ir karajimų — 1.

Tuo būdu tautiniu atžvilgiu lietuvius supo ir slėgė lenkų kultūros įtakai pasidavę zarasiečiai, o doriniu atžvilgiu lietuviams katalikams pavojai kilo iš rusų kolonistų, kurie atsineštuosius savo krašto neigiamus papročius palaikė ir toliau, duodami vietiniams gyventojams papiktinančius pavyzdžius. Šiuos abu pavojus Dr. Bukantas aiškiai matė, užtat jis iš pat pirmųjų dienų stojo į kovą su dviem srovėm: tautine lenkų ir religiškai dorovine rusų. Ir tos abi srovės buvo užliejusios ano meto viešąsias institucijas — visas administracinis aparatas ir mokyklos buvo rusų, o bažnyčia, — turiu galvoje pačių Zarasų, — lenkų kultūros žmonių įtakoje. O patys lietuviai, nebūdami dargi organizuoti, neturėjo jokio atramos taško savo tautinėms aspiracijoms paremti.

Tad Bukanto veikla buvo nukreipta keliomis linkmėmis — į Bažnyčią, į draugijas, į mokyklas ir į pavienius asmenis.

Prieš pereidamas prie pačios Dr. Bukanto veiklos, noriu nurodyti šiokius tokius pragiedrulius, prasiskverbusius pro ano meto įsivyravusių tradicijų rūkus, kurie dengė Zarasų apylinkėje lietuvišką dvasią — būtent: 1907 m. lapkričio 14 d. įvyko Zarasų dekanato kunigų konferencija. Yra užsilikęs tos konferencijos protokolas, surašytas lietuviškai tuometinio Dusetų vikaro Kun. Leono Špokevičiaus. Konferencijoje dalyvavo Kun. J. Žilinskas, Zarasų dekanato dekanas, Kun. Antanas Bačkys, Antazavės klebonas, Kun. K. Staniulis, Aleksandravėlės klebonas, Kun. K. Tamoševičius, Smalvų klebonas, Kun. Špakauskas, Dukšto administratorius, Kun. K. Kiršinas, Daugailių administratorius, Kun. Jonas Rimkūnas, Kazitiškio administratorius, Kun. P. Klimas, Salako vikaras, Kun. I. Deveikis, Zarasų vikaras ir dar Imbrado ir Vajesiškio administratoriai.

Šioje konferencijoje buvo svarstoma dvejopa programa: vyskupo pateikta ir pačių konferencijos dalyvių iškelti klausimai. Šioje antrojoje dalyje randame posmą, liečiantį mums rūpimąjį klausimą — būtent: „Za-

rasų dekanijoj yra keletas mišrių parapijų, kuriose drauge su baltgudžiais gyvena ir lietuviai. Tų parapijų klebonai nesirūpina pasakyti pamokslų bent retkarčiais ir lietuvių kalba. Susivažiavusieji nutarė, kad patys kunigai pasirūpintų šį dalyką sutvarkyti, o nelauktų kolei žmonės, iš šalies kurstomi, pradės reikalauti savo teisių".

Lengva suprasti, kad iš tų mišriųjų parapijų, kuriose „gyvena ir baltgudžių", buvo kaip tik pirmoje eilėje Zarasų parapija. Šitas nutarimas įdomus dviem atžvilgiais. Visų pirma iš jo matome, kad jau vietinė dvasinė vyresnybė pajuto Dr. Bukanto veiklą, kuris iš pat pirmųjų dienų, tik atvykęs į Zarasus, tuojau pradėjo raginti lietuvius parapijiečius prašyti vyskupą, kad įvestų Zarasų bažnyčioje lietuviškus nuolatinius pamokslus, leistų lietuviškai giedoti, lietuviškai kalbėti rožančių ir gegužines pamaldas. Dėl to nutarime ir pasakyta: „O nelauktų, kolei žmonės, iš šalies kurstomi, pradės reikalauti savo teisių", nes iš tikrųjų tas „iš šalies kurstymas buvo jau prasidėjęs". O antra, iš to matyti, kad patys kunigai jau buvo susirūpinę lietuvių tautiniais reikalais bažnyčiose. Iš suminėtų pavardžių matyti, kad dauguma kunigų buvo tikri lietuviai ir lietuviškos orientacijos žmonės, dėl to jie ir galėjo, nuoširdžiai susirūpinę savo tautiečių teisėmis bažnyčioje, šitaip nutarti. Bet iš kitos pusės, jų šis žingsnis buvo gana drąsus, jeigu turėsime galvoje, kad toje konferencijoje dalyvavo ir pats dekanas Kun. J. Žilinskas, kilimo lietuvis rokiškietis, bet aiškiai prisiėmęs lenkišką kultūrą ir jos tradicijas. Reikėjo nutarti prieš dekano nusistatymą.

Šitoje vietoje šiandien mums kils klausimas, ar neturėjo tiesioginės įtakos tokiam nutarimui pats Dr. Bukantas. Šitam įrodyti davinių neturime, bet manyti labai galima. Bukantas iš viso su kunigais, o ypačiai su lietuviais, palaikė artimus santykius, su jais bendravo, per juos stengesi veikti kaimo žmones, tad visai galimas dalykas, kad jis pasistengė paveikti kai kuriuos kunigus, kad jie konferencijoje iškeltų lietuvių bažnytinius reikalus.

Kad šios konferencijos dalyviai buvo susirūpinę lietuvių tautiniais reikalais, rodo jos nutarimas ir dėl „Saulės" draugijos parėmimo. „Kiekvienas kunigas turi prisidėti prie „Saulės" draugijos, rūpintis įkurti savo parapijoje „Saulės" skyrius, rinkti pinigus įkūrimui katalikiškų mokyklų. Savo dekaną prašome, kad „Saulės" draugijos metinius mokesčius rinktų iš kunigų per dekanijos lankymą. Turime viltį, kad „Saulės" įsteigti kursai, priruošimui mokytojų lietuvių katalikiškoms mokykloms duos mokytojus gerus katalikus. Dėl to tai yra priedermė kiekvieno kunigo paremti tuos kursus ir savo parapijonius prie to raginti".

„Saulės" draugija, išėjusi su aiškia lietuviška-katalikiška programa, rado šio krašto dvasininkų pritarimą. Bet faktiškai, kiek tai liečia pačią Zarasų parapiją, paminėtieji lietuviams palankūs kunigų nutarimai, ži-

noma, nebuvo vykdomi paties klebono, nes jam jie buvo svetimi. Neužtenka sudaryti kurį nuostatą: jis reikia ir įvykdyti, o vykdymas priklauso nuo tų žmonių, kuriems tas dalykas pavestas.

Tad šitokiose maždaug sąlygose Dr. Bukantas rado Zarasus. Lietuvių skaičius nedidelis, tie patys neorganizuoti, mažai apsišvietę, be inteligentų vadovų, palyginti, neturtingai gyveną dėl smėlingų, nederlingų laukų, rusų ir sulenkėjusių gyventojų apsupti.

Pirmas Dr. Dom. Bukanto rūpestis buvo sužadinti gyventojuose tautinės sąmonės pajautimą, parodyti lietuviams, kad jie yra skirtingi savo tautybe nuo lenkų, kad lietuviu vadintis nėra žemas dalykas, — o jau po to pradėjo juos organizuoti kovai dėl savo teisių viešosiose institucijose, pirmoje eilėje — bažnyčioje.

Tam tikslui jis stengiasi visur užmegsti kontaktą su kaimo žmonėmis, ieško po visą apylinkę lietuvių gyventojų, su jais susipažįsta, pradeda privačiai bendrauti, ima jiems aiškinti reikalą turėti lietuviškas pamaldas Zarasų bažnyčioje.

Parengęs dirvą pačiuose gyventojuose, surašydina prašymą vyskupui, kad įvestų Zarasų bažnyčioje kas šventadienis papildomas lietuviškas pamaldas su lietuviškais pamokslais, lietuviškomis giesmėmis. Tokių prašymų parašo bent trejetą ir tuo parodo savo didelį pasiryžimą. Toks lietuvių atkaklumas sudomina ir vyskupijos kūriją. Čia pradeda rūpintis šio reikalo pertvarkymu. Aišku, pati kūrija vietos sąlygų nežino, žinias renka per dekaną (Vysk. Cirtauto 1911.IX.14 d. raštas Zarasų dekanui), o dekanas, būdamas nepalankus lietuvių tautinėms aspiracijoms, negalėjo pasakyti ir palankios nuomonės.

Bet pirmieji nepasisekimai Dr. Dom. Bukanto neatšaldo. Jo ramus ir pastovus būdas, užgrūdintas charakteris ir įgimta savybė siekti užsibrėžtų tikslų be atvangos, kol bus pasiekta, padaro tai, kad jis pralaužia pirmuosius ledus. Matydamas, jog privatinis veikimas bažnytinės vyresnybės neįtikana, kad lietuvių siekimai yra teisingi, jis ima plunksną ir išeina į atvirą kovą dėl lietuvių teisių bažnyčiose. Vietos randa tuometinės „Vilties“ skiltyse.

Pirma pareikštiems teigimams paremti, kad Bukantas matė dvejopą pavojų lietuviams katalikams, pacituosiu jo porą straipsnių iš „Vilties“.

„Gyvendamas Ežerėnuose keletą metų, aš patėmijau įdomų apsireiškimą Ežerėnų apylinkės gyventojų tarpe: susiartinimą vietinių katalikų su sentikiais. Katalikės mergaitės pradėjo tekėti už sentikių. Žinau tris tokius atsitikimus ir vieną, kur katalikas vedė sentikę. Sentikiai yra savo tikybos fanatikai ir neduoda vaikų krikštyti katalikais. Neteko taip pat pažinti nė vieno sentikio, kurs vesdamas katalikų moterį būtų apsikrikštijęs kataliku. Ežerėnų apylinkėj gyvena daug sentikių ir vietiniams katalikams reikia bendrauti su jais, kaipo kaimynais. Ypačiai jaunimas, mė-

giantis pasilinksminimus, nevengia svetimos draugijos; pav., uoliai dalyvauja mišriose vakaruškose. Čia atsiduria ir vietiniai katalikai, ir sentikiai ir miestiečiai. Šitie, pažinę visas miestų gudrybes ir padugnes, turi kuo pasirodyti prieš sodiečius. Laisvės nevaržo čia joks padorumas. Tokiose sąlygose susiartina jaunimas ir jokie giminių bandymai nebeišgali perskirti porų. Girdėjau nekartą degutiškių skundus, kad toli jiems bažnyčia: vaikai jų ištvirkę, nebebiją Dievo. Taip, tatai taip. Bet naivūs sodiečiai neišmano, kad miestelėnams bažnyčia labai arti, net bažnyčios durys tik nakčiai teuždaromos, o ištvirkimas mieste didesnis, kaip pas jucs. Jiems dar neaišku, jog negana, kad stovėtų bažnyčia, kad kunigų vietos būtų užimtos; reikia, kad duotųsi gyvenime vykinti tai, ką skelbia bažnyčia; reikia visuomenės, kur prigytų bažnyčios skelbiamasis mokslas; reikia, kad to mokslo skelbėjai dalyvautų žmonių gyvenime. To dalyko ir trūksta „Ežerėnų padangėje". Ar daug čia yra krikščioniškų draugijų, kaip va: „Saulės", „Blaivybės" ir kitų draugijų skyrių . . ." („Viltis", 1912 m. spalio 12 d. Nr. 128).

Ir toliau straipsnis baigdamas nurodymu konkrečių faktų: kad kunigo nelankoma Bachmatų mokykla, kad atkeltas naujas vikaras, nemokąs lietuvių kalbos, o Kat. Bažnyčia visiems turinti būti lygi, taip lenkams, taip ir lietuviams. Čia Bukantas parodė savo vispusišką rūpestį tiek tautiniais lietuvių reikalais, tiek religiniais bei doriniais. Jis laiko, jog religijos mokslas nėra toks menkas dalykas, kad jį galėtų suprasti vaikutis, nemokąs svetimos kalbos, kuria jis mokomas pirmųjų tikėjimo tiesų. Tik gimtoji kalba, siekianti pačias sielos gelmes, galinti būti tinkama priemonė prabilti į vaiko vidų. Dr. Bukanto žodis buvo atviras ir nuoširdus, bet ne visų suprastas. Dėl to jis buvo įskųstas gubernatoriui, kad kiršinąs lietuvius prieš rusus. Jam teko aiškintis, nes jis Zarasuose buvo miesto gydytojas, ligoninės vedėjas, kalėjimo gydytojas — taigi, valstybės tarnautojas. Bet nukentėti Bukantui dėl to neprisėjo, nes rusų administracija suprato, kad tai daugiau yra sulenkėjusiųjų intrigos, bet vis dėlto įspėjo jį dėl tokių minčių reiškimo spaudoje.

Bukanto pastangos įvesti Zarasų bažnyčioje lietuviškas pamaldas savo tikslą pasiekė. 1912 m. spalio 27 d. buvo išleistas vyskupo Cirtauto dekretas, kuriuo įvedamos nuolatinės papildomosios lietuviškos pamaldos: pamokslai, giedojimas, gegužinės pamaldos ir kt. Vadinasi, teisė turėti lietuviškas pamaldas buvo iškovota, bet tos teisės įgyvendinimas dar susilaukė labai rimtų kliūčių — pradžioje, kol dar Zarasų klebonu buvo kun. J. Žilinskas, tai jis pats nieko nedarė, kad būtų šis vyskupo įsakymas įvykdytas, o jam išvykus ir atkėlus lietuvius klebonus, lenkiškai nusistatę parapijiečiai visokiomis priemonėmis trukdė lietuviškąsias pamaldas. Smulkiau ties tuo dalyku čia nesustosiu, nes kai kas iš tų kovos būdų yra aprašyta ką tik išėjusioje Dr. Bukanto monografijoje, bet čia tik paskelb-

siu vieną Bukanto laišką, niekur spaudoje dar nepagarsintą, kuris charakterizuoja, jog Dr. Bukantas ir privatiniu būdu palaikė kontaktą su vyskupais, rūpindamasis lietuvių teisėmis.

„Jūsų Ekscelencija, Dvasiškasis Vadove.

Tikėdamas, jog Katalikų Bažnyčia yra šventa, jaučiuosi užgautas tos tiesos paniekinimu, kurį parodė Ežerėnų parapijonys, darydami skandalus savo bažnyčioje 1913 metais. Kokie tai buvo skandalai, išaiškinti gali buvusiojo Ežerėnų Klebono Kun. J. Liasauskio raportai. Katalikų Bažnyčios gyvenimas lietuvių krašte tapo sudrumstas politiškosios srovės, įsibrovusios Katalikų Bažnyčion lenkų tautiškosios demokratijos pavidale. Perkentėjusi daug katastrofų laiko bėgyje, lenkų tauta pajuto, jog su lietuviais ją riša vien tik Katalikų Bažnyčia. Bet kadangi ta katalikų broliškoji vienybė neduoda teisės lenkams pavergti lietuvius, tad išsivystė būtinas reikalas pakeisti „Katolicki Kościół" žodžiais „Polski Katolicki Kościół" ir toliau paprastu „Polski Kościół". „Sprawa Kościoła Katolickiego" sukvailintų žmonių akyse reikalauja, idant „katolik" būtų „polak", a kto ne polak, ten nie katolik, poganin. Tokiu būdu lenkų tautiškoji demokratija, siaurindama Katalikų Bažnyčios vertybę, stengiasi išnaudoti K. B. autoritetą ir galią savo politiniams tikslams pasiekti: ištautinti lietuvius, latvius ir t.t., idant fiziškai sustiprintų savo tautą. Bet, nelaimė, ištautinimas savo šaknyse jau turi demoralizacijos pradžią. Jeigu lenkų tautiškosios demokratijos priešakyje stovėtų tikri K. B. sūnūs, ne siauri trumparegiai politikai, kuriems „sprawa narodowa" turi absoliutę vertybę ir stovi aukščiau, kaip K. B. reikalai, tad nebūtų įvykę nei Vilniuje, nei Vilniaus vyskupijoje anų visų bjaurių atsitikimų, kurie tik teršia K. B. garbę, nei panašių į juos atsitikimų Žemaičių vyskupijoje. Blogas pavyzdys greit patraukia prie savęs. Pasikartoję Ežerėnų bažnyčioje skandalai yra sekimas Vilniaus pavyzdžių. Obalsis „parafija tego niechce i niedopuści" tapo demokratišku principu, kuris leido kelti skandalus Ežerėnų bažnyčioje. Tas principas — lenkų obalsis — gavo aprobatą pas Vyskupijos administraciją, nors taikinamas buvo ne K. B. naudon. Dėl to principo buvo permainyta pamaldų tvarka Ežerėnų bažnyčioje, dėl to pat principo išbruktas Kleb. Kun. J. Liasauskis; dėl to pat principo prie naujo klebono pažadėta, jog lietuviai negiedos bažnyčioje; dėl to pat principo skandalų pravadirius W. vėl gieda suplikacijas vietoje kunigo prie altoriaus; dėl to pat principo vengiama bažnyčioje po lenkiškojo pamokslo lietuviškai atkartoti pranešimus apie atlaidus, vigilijas ir t.t.; dėl to pat principo „Saulės" draugijos skyrius gudriai, bet keistu (nes tai Klebono darbas) būdu tapo išvarytas iš bažnytinių namų. Rodosi, jog parapijos valiai pildyti, sutinkant su obalsiu „parafija tego niechce i niedopuści", ir pastatytas naujasai klebonas. Būtų nebloga, kad tokia taktika nežemintų K. B. garbės, neniekintų K. B. autoriteto, ramintų iškrikusią parapiją K.

B. dvasioje ir neduotų blogo pavyzdžio lietuviams, jog reikia skandalus kelti, norint pasiekti ko nors.

Artinasi rekolekcijų laikas, kuomet Ežerėnų bažnyčion iš apylinkių parapijų susirenka dauguma lietuvių, kurių dvasiškajai naudai reikalingi ir skaitymai ir pamokslai lietuvių kalba. Žinant, jog dabartinis klebonas taikinasi prie obalsio „parafija tego niechce i niedopuści", jog jam rūpi net susiaurinti lietuvių (Be kitko, tai patvirtina faktas, kad nesakyta pamokslo Visų Šventųjų dieną, nors tuomet bažnyčioje buvo visi trys kunigai), sunku sulaukti, kad jis patarnautų šiame atvejuje didžiumai lietuvių, taip pat kaip mažumai lenkų, nes apie rekolekcijas nėra įsakymo A. A. Vyskupo Cirtauto rašte 1912 m. spalio 27 d. Gali atsitikti, jog lietuviai, išmokyti blogo pavyzdžio kelti skandalus bažnyčioje ir šįkart būdami daugumoje, trukdys lenkiškuosius skaitymus, jeigu iš anksto nebus jiems pranešta apie lietuviškuosius. Ištikus reikalui, galiu komentuoti savo laišką, t. y. detališkiau išdėstyti savo supratimą apie įvykusius 1913—1914 m. faktus Ežerėnų parapijoj.

Paklusnus K. B. tarnas Dom. Bukantas".

Laiškas kiek sutrumpintas.

Iš šio laiško matome, jog Dr. Bukantas akivaizdoje naujų Bažnyčios reikalų, besiartinant rekolekcijoms, iš anksto rūpinasi, kad nenukentėtų parapijiečių dvasiniai reikalai tiek lietuvių, tiek lenkų, nes pavartotos savarankiškos priemonės demoralizuojančiai veikia pačius parapijiečius.

Kovos sunkumą labiau suprasime, jeigu atsiminsime, kad pradžioje Bukantas tebuvo vienintelis Zarasuose susipratęs lietuvis inteligentas, be jokių padėjėjų. Tik vėliau, 1910 m., atvažiavo adv. Ant. Tumėnas, kuris talkino Dr. Bukantui. Bet iniciatyva bet kokiems darbams pirmiausia išeidavusi iš paties Dr. Bukanto. O priešingas lietuvybei elementas buvo gana stiprus ir nepaprastai veiklus. Kaimo žmonės turėjo dvaruose sau vadus, su kuriais buvo susigyvenę, jais pasitikėjo ir buvo jiems gana paklusnūs. Jie buvo tam tikru būdu organizuoti, susiklausą ir nuolatos raginami dirbti dėl „aukštesnės kultūros".

Antra Dr. Dom. Bukanto darbo kryptis buvo burti lietuvius į draugijas. Tam tikslui įsteigtas „Saulės" draugijos skyrius. Šio skyriaus pirmasis uždavinys buvo sąmoninti ir šviesti vietinius kaimo gyventojus, o vėliau, susidarius sąlygoms, steigti ir išlaikyti lietuviškas mokyklas. Pirmajam uždaviniui siekti skyrius turėjo skaityklą, kurią knygomis ir laikraščiais aprūpindavo pats Bukantas, o antra — buvo daromi beveik kas mėnesį susirinkimai su paskaitomis, pokalbiais lietuviams rūpimais klausimais.

Sėkmingesniam skyriaus veikimui išplėsti Dr. Bukantas drauge su adv. Tumėnu ir Kalinskaite nupirko labai patogioje vietoje mieste žemės sklypą, kuriame rengėsi pastatyti namus, kad jame galėtų tilpti lietuviška

skaitykla, salė susiėjimams, patalpos mokyklai. Prieš tai šitame sklype irgi stovėjo seni namai — tuose namuose buvo smuklė. Sako, Dr. Bukantą labiau paskatino nupirkti šituos namus ir ta aplinkybė, kad jis norėjo panaikinti netoli bažnyčios esančią smuklę, kur žmonės paprastai prageria savo turtą, sveikatą, doroviškai puola ir t.t. Žmogaus kūno ir dvasios sveikata jam lygiai rūpėjo.

Nors Did. karas naujus namus pastatyti sutrukdė, bet kai išaušo Lietuvai nepriklausomo gyvenimo pavasaris, 1918/19 moksl. metais, „Saulės" draugijos skyrius vis dėlto įsteigė lietuvių vidurinę mokyklą, kuri dar ir šiandie Zarasuose egzistuoja, bet jau kaip valstybinė Prof. Kaz. Būgos Gimnazija. Dr. Bukanto pastangos ir čia davė sėkmingus vaisius. Grįžęs po karo į Zarasus, buvo nepaprastai užsiėmęs savo tiesioginiu gydytojo darbu: reikėjo iš nieko organizuoti ligoninę, važinėti po visos apskrities kaimus gelbėti žmonių iš siaučiančios epidemijos, bet vis dėlto jis rado laiko ir viduriniajai mokyklai organizuoti, ir net pats važinėjo per kaimus, verbuodamas moksleivius naujai steigiamajai mokyklai. Visu užsidegimu atsidėjo tam darbui. Tai buvo jo ilgametis siekimas — turėti Zarasuose lietuvišką mokyklą, nutautusiame kampelyje pastatyti tautinio atgimimo šventovę, iš kurios sklistų susipratimo ir atsinaujinimo šviesos spinduliai.

Skaitant vienur kitur apie Dr. Bukantą, gali susidaryti įspūdis, kad jis tebuvo vieno, siauro kampelio tylus darbininkas, o ne koks nors plataus masto visuomenės veikėjas. Iš dalies taip, o iš dalies ir ne. Viena yra tikra, kad jis visą savo energiją buvo sukaupęs Zarasų kraštui atlietuvinti. Bet tai nebuvo jo akiračio siaurumas, o tik savo priedermių tinkamas įvertinimas. Norėjo dirbti ten, kur jo darbas buvo vaisingas ir reikalingesnis. Šitai patvirtina ta aplinkybė, jog jis, turėdamas tikrų davinių būti išrinktas į Valstybės Dūmą, laisva valia savo kandidatūrą atsiėmė, ir jo vietoje buvo išrinktas Martynas Yčas. Kai jam buvo padaryta priekaištų, kodėl jis atsisakė eiti į Dūmą, tai „Liet. Žiniose" šitaip pasiaiškino: „Aš atsiėmiau savo kandidatūrą į Dūmos atstovus dėl daugelio priežasčių, kurias išdėsčiau gerb. rinkikams. Jie labai gerai mane suprato ir atleido nuo kandidatūros. Tuo tarpu aš niekam nebuvau pažadėjęs nei žodžiu, nei raštu, kad aš eisiu Dūmon ir būsiu tenai tas ir tas. Visiems sakiau, kad aš nenoriu eiti Dūmon, bet mane kauniškiai stumia atsargai, jeigu neatsirastų tinkamesnių žmonių. Aš ir buvau pasiryžęs eiti Dūmon, reikalui ištikus. Bet kadangi absoliutine balsų dauguma buvo pažymėti 4 kandidatai, t. y. daugiau, negu reikėjo, ir kadangi man galutinai paaiškėjo, jog Dūmoje aš nieko neįveiksiu, todėl aš, nors ir vėlai, turėjau paklausyti savo sąžinės balso: verčiau darbuotis tėvynėje, negu būti stovyla aukštoje vietoje. Tėvynės reikalai man labiau suprantami ir brangesni, negu tautiečių atskirų kuopų reikalavimai. Turiu dar pasa-

kyti, jog niekas man neįkalbinėjo, nei patarimų nedavinėjo, kad aš atsisakyčiau nuo kandidatūros".

Čia ypačiai jam charakteringas išsireiškimas — verčiau darbuotis tėvynėje, negu būti stovyla aukštoje vietoje. Šitai jį charakterizuoja kaip tikrą pareigos žmogų, nesigainiojantį jokios garbės, jokių patogumų. Jis suprato, kad kiekviename Lietuvos pakraštyj reikalingas yra susipratęs lietuvis ir kruopštus darbininkas. Bet jeigu būtų reikalas, jis aukotųsi ir platesniam visuomeniniam darbui — „mane kauniškiai stumia atsargai . . ." Jis sutinka eiti atsarginiu. O kai ta atsarga nereikalinga, jis jokių pretenzijų nereiškia ir mielai užleidžia vietą kitam.

Kai reikalas esti, jis nevengia dirbti ir kitur, aktyviai dalyvauja Lietuvių Mokslo Draugijoje Vilniuj, Vilniaus lietuvių ekonominėse organizacijose, Petrapilio lietuvių Seime, čia referuoja Lietuvos universiteto kūrimo reikalą, rengia projektus Lietuvos sveikatos reikalų tvarkymui, remia lietuvišką spaudą, ją platina, bendradarbiauja ir t.t. Bet smulkiau apie tai kalbėti nėra šio pranešimo uždavinys.

Apibūdinęs bendrais bruožais Dr. Bukantą kaip visuomeninką, lietuvybės žadintoją ir uolų lietuviškos kultūros darbininką, noriu dar pasakyti keletą žodžių apie jį kaip kataliką. Iš profesijos medikas, studijavęs net gamtos mokslus prieškarinėje Rusijoje, bet visą savo gyvenimą buvęs nuoširdus katalikas ir principų žmogus. Jis šituo nesiafišavo, nesiskelbė, bet visą savo neperilgą amžių praleido katalikiškai gyvendamas, gražiausia šio žodžio prasme.

Žmogaus siela, anot Bukanto, tėra vienintelė jo absoliutinė vertybė, todėl visas mūsų dėmesys turi būti sukauptas į dvasios galių ugdymą. Tikėjimo tiesos duoda kryptį šiam ugdymui, nurodo gaires ir asmenyje Katalikų Bažnyčios vadovauja visam žmogaus dvasiniam gyvenimui.

Didžiausias tragizmas pasireiškia tada, kai žmogaus gyvenimas ir jo darbai atsiskiria nuo principų — kai jis vieną išpažįsta, o kitaip elgiasi. Ir Bukantas tokių suprast negalėjo. „Sveiko proto lietuvis žino ir supranta, — sako jis, — jog tas tėra katalikas, kurs eina katalikybės priedermes, Katalikų Bažnyčios nustatytas". Čia, kaip ir kovoje dėl lietuvybės, Dr. Dom. Bukantas nežinojo jokių kompromisų, jokių nusileidimų. Jeigu esi katalikas, tai visur elkis katalikiškai, kiekvieną savo žingsnį derink prie katalikybės principų, niekur neužmiršk savo garbingo vardo.

Ir jis savo gyvenimą derino su įsitikinimais. Jo katalikiškumas reiškėsi religinių priedermių vykdymu, artimo besąlygine meile, doru gyvenimu ir dideliu veiklumu.

Kaip katalikas jis kiekvieną šventadienį išklausydavo šv. Mišių, eidavo į gegužines, rožančines ir kitas papildomąsias pamaldas. Turėdamas progų, ir šiokiadieniais iš ryto užsukdavo į bažnyčią pasimelsti. Prie jo lovos kabodavo rožančius — matyt, Dr. Bukantas jį ir namie kalbėdavo.

Toks jo pamaldumas atkreipė kai kieno akis, ir pradėjo stebėtis daktaro davatkiškumu, bet jis, žinoma, į tai nekreipė jokio dėmesio. Šitas Bukanto religingumas buvo ne vien jaunatvėje, kada dar daugumas idealistiškai nusiteikusių jaunuolių dažnai praktikuoja maldą, bet jis tęsėsi visą jo amžių; net būdamas mobilizuotas per Did. karą ir gyvendamas Dorpate, lankydavo tenai esančią kataliką bažnyčią. Ir mirties dieną priėmė Šv. Sakramentą.

Bet tikėjimas be gerų darbų yra miręs. Šitai Bukantas labai gerai žinojo ir tinkamai įvertino. Jis tad į savo kaip gydytojo priedermes žiūrėjo tikrai krikščioniškai — teikti artimui pagalbą. Ir tą pagalbą teikdavo, nežiūrėdamas nei savo sveikatos, nei jokio pelno, nei nuovargio: kada tik reikėdavo, tada jis vykdavo pas ligonį ir niekada neklausdavo, ar jam už tai bus užmokėta. Dažniausiai atvirkščiai pasakydavo: tamsta per daug moki, gal neturi, gal reikia pinigų vaistams nusipirkti, o gal duonos pakankamai namie neturi ir p. Tie jo klausimai nebūdavo tušti, nes visiems tiems, kurie neturėdavo už ką duonos, vaistų nusipirkti, jis duodavo. Ne tik nepaimdavo už gydymą, bet dargi savo pridėdavo, kad tik ligonis pasveiktų, kad jo sveikata grįžtų.

Ne visada jį ir kviesti reikėdavo pas ligonį: jis pats, sužinojęs kur sergantį, užeidavo, apžiūrėdavo, patardavo. Pas vieną pakviestas važiuodavo, o pakelyje pas kitą nekviestas užsukdavo.

Tas nepaprastas Dr. Bukanto humaniškumas taip plačiai žinomas visame krašte, kad dar šiandien sutikęs vietinis zarasietis tuojau pradeda pasakoti apie Bukantą, kaip apie nepaprastai geros širdies ir gailestingą gydytoją, visų vargšų pagalbininką. Be jokios atodairos jis vykdė krikščioniškąją artimo meilę.

Pats sau iš gyvenimo labai mažai tereikalavo. Jo visa aplinka buvo kukli, paprastutė. Jokių balių nemėgo, jokių iškilmių. Užėjusiam svečiui parengdavo kuklų stalą, dažniausiai su arbata apseidavo, o tik retkarčiais kada vyno duodavo. Nebuvo prabangos nei balduose, nei induose, nei apsirengime. Ir apskritai savo išore perdaug nesirūpindavo.

Bet užtat visą energiją sukaupdavo į darbą. Katalikybė yra veiklos religija. Katalikas negali apsiriboti vien savimi, bet turi eiti į visuomenę ir tenai sėti gerą sėklą. Ir Bukantas, nepaprastai užimtas savo tiesioginiu darbu, rasdavo laiko visuomeniniam veikimui. Jo įkurtos ir palaikomos, kaip minėta, „Saulės“, Šv. Kazimiero, „Darbo“ draugija. Jis randa laiko organizuoti lietuvių vaikučius, dalyvauti jų pramogose. Jam užtenka laiko eiti per parapiją ir raginti parapijiečius uoliai lankyti bažnyčią, mokytis bažnytinio giedojimo, jis rūpinasi iškilmingais vyskupų sutikimais. Jis renka folklorinę medžiagą ir ją siunčia Višinskiui, Lietuvių Mokslo Draugijai. Jis tyrinėja vietinius gyventojus antropologiniu atžvilgiu, rašo mokslinio pobūdžio straipsnius, dalyvauja Vilniaus lietuvių

švietimo įstaigose ir t.t. Apie Bukantą pasakoja, kad jis niekada laiko neturėdavęs ir vis dėlto visur būdavęs. Bet užtat visada skubėdavęs. Kur pakviestas į svečius — užeidavo, bet iki galo neišbūdavo. Jis, kaip išauklėtas inteligentas, nenorėdavo sudaryti pažįstamiems nemalonumo, jų prašymą išklausydavo, bet žinodamas savo pareigas ir vėl išskubėdavo.

Artimo meilė, gailestingumas, pavyzdingas gyvenimas ir darbštumas labai harmoningai derinosi su krikščioniško gyvenimo idealu. O jis troško, kad visi kiti prisiimtų tą krikščionybę, kuri viena tegalinti žmoniją išvesti į šviesesnį rytojų.

„Žmonija pagrimzdo materializme ir egoizme, — rašo jis „Rygos Garse" (1917 m. Nr. 52), — ji nebepajėgia aukščiau pakelti nei savo galvos, nei akių, nei minčių. Jei idealizmas imtų viršų žmonijoj, tai karo visai nebūtų... Tad reikia naujais pamatais išauklėti žmoniją, kad jinai taptų tikra, geros valios pasaulio šeimininkė... Svarbiausias jos pagrindas — altruizmas. Bet altruistais tegali būti ta žmonijos dalis, kuri jau yra atradusi ir supratusi absoliutinę vertybę, tai yra turi tikėjimą į Dievą".

Taigi, Dr. Bukanto pažiūra į visuomenę yra visiškai aiški ir ji natūraliai išplaukia iš jo paties pasaulėžiūros, iš jo kasdieninių darbų ir viso visuomeninio veikimo. Savo akimis matęs visas karo baisenybes ir apkasuose mirštančiųjų kančias, jis negalėjo būti abejingas ir tai didelei žmonijos nelaimei — karo siaubui, kuris išsiveržęs iš imperialistų ir karo pramonės kapitalistų galvų naikina visas ramių gyventojų sukurtas vertybes ir skina jaunų, pajėgiausių vyrų gyvybes. Išsigelbėjimą iš tos nelaimės jis mato tik krikščioniškame žmonijos perauklėjime. Bet jeigu jis būtų sulaukęs šių dienų, tai būtų daug daugiau nusivylęs matydamas, kaip tos pačios krikščioniškos tautos yra virtusios naujais karo arenų židiniais, ir tai įvyko todėl, kad mes šiandie labai nedaug beturime tvirtų katalikiškų asmenybių, kurios sugebėtų išsilaikyti reikiamoje katalikiško gyvenimo aukštumoje.

Dėl to šiandie ir lietuviams katalikams šviesi Dr. Dom. Bukanto asmenybė gali būti tiesiu kelrodžiu principų aiškumo, nuoširdaus religingumo, visuomeninio veiklumo, artimo meilės vykdymo ir didžio darbštumo.

LITERATŪRA

1. Vaižgantas, Raštai, XIV t., 49—74 pusl., Kaunas, 1929 m.
2. Lietuviškoji Enciklopedija, IV t., 1002 pusl., Kaunas, 1936 m.
3. Juozas Žagrakalys, Dr. Domininkas Bukantas, monografija, Zarasai, 1939 m.
4. Pranas Gipiškis, Zarasų kraštas, Zarasai, 1936 m.
5. Al. Matekūnas, Dr. Dom. Bukantas, Vairas, 1934 m. Nr. 3, Kaunas.
6. Zarasų kraštas, 1933 m. Nr. 4, 1939 m. Nr. 11, 12, 13, Zarasai.
7. XX Amžius, 1938 m. Nr. 225, Kaunas.
8. Lietuvos Žinios, 1938 m. Nr. 227, Kaunas.

9. Naujoji Romuva, 1938 m. Nr. 42, Kaunas.
10. Draugija, 1939 m. Nr. 1, Kaunas.
11. Medicina, 1939 m. Nr. 2, Kaunas.
12. Viltis, 1912 m. Nr. 97, 103, 128, 136 ir 141, Vilnius.
13. Dr. Dom. Bukanto testamentas, 1916 m., Dorpatas.
14. Dr. Bukanto laiškai Povilui Višinskiui, 1901—1903 m. (Vaižganto muziejuje).
15. Vyskupo Pranciškaus Karevičiaus 1915 m. birželio 3 d. rašto, rašyto Zarasų klebonui, nuorašas.
16. Zarasiečių susirinkimo, įvykusio 1919 m. rugsėjo mėnesį, gimnazijos reikalu protokolas.
17. Grupės zarasiečių skundo R. K. Rusijoje Metropolitui nuorašas, 1913 m.
18. Metropolito kanceliarijos 1913 m. rugsėjo 28 d. rašto Nr. 4057 nuorašas.
19. Žemaičių Vyskupo 1913 m. rugpiūčio 31 d. rašto Nr. 4057 nuorašas.
20. Lietuvių Apšvietimo Draugijos „Saulės" 1918 m. gegužės 20 d. rašto nuorašas.
21. „Saulės" Draugijos Zarasų skyriaus pirmininko adv. Antano Tumėno paaiškinimo Centro Valdybai nuorašas, 1914 m.
22. Grupės zarasiečių prašymo Liet. Ūkininkų Draugijos Valdybai Vilniuje nuorašas, 1918 m.
23. Fomos Gardejevo 1912 m. lapkričio 21 d. skundo Kauno Gubernatoriui nuorašas.
24. Kauno gubernatūros kanceliarijos 1914 m. gruodžio 17 d. rašto nuorašas.
25. Kauno gubernatūros sveikatos reikalų inspektoriaus 1912 m. gruodžio 5 d. ir 1913 m. sausio 10 d. raštų nuorašai.
26. Kauno gubernatūros kanceliarijos 1914 m. kovo 5 d. rašto nuorašas.
27. Dr. Dom. Bukanto laiško, rašyto vysk. Pranciškui Karevičiui, nuorašas (data nežinoma).
28. Dr. Dom. Bukanto padaryti pasižymėjmai apie įvykius Zarasų bažnyčioje 1915 m. gegužės 27 d.
29. Zarasų dekanato kunigų suvažiavimo protokolas, 1907 m.
30. Zarasiečių susirinkimo, įvykusio 1918 m. rugsėjo 15 d., parapijinio komiteto reikalu protokolas.
31. Kurjer Litewski, 1912 m. Nr. 272, 283, 1913 m. Nr. 19, 1915 m. Nr. 166.
32. A. Ruseckas, Gorod Novoaleksandrovsk, 1907 m., Kaunas.

MŪSŲ MOKSLININKAI

T U R I N Y S

REDAKCIJA

Jo Eksc. Vysk. Mečislovas Reinys

—

Prof. Dr. Kazys Pakštas

—

Lektorius Juozas Ambrazevičius

—

Doc. Dr. Zenonas Ivinskis

Jo Eksc. Vysk. Mečislovas Reinys[1]

Mečislovas Reinys yra gimęs 1884.II.5 Madagaskaro vienkiemyje, Daugailių par., Utenos aps., iš Jeronimo ir Julijonos Mališauskaitės Reinių, jų vienuoliktuoju vaiku. Pradinį mokslą ėjęs Antalieptės (Zarasų aps.) ir Mūrinės-Ašmenos (Vilnijoje) mokyklose, vidurinį — Aleksandro III gimnazijoj Rygoje. 1901 m. įstojo į Vilniaus R. K. Kunigų Seminariją, kurios mokslą baigė 1905 m. ir gavo valdžios skiriamąją stipendiją studijuoti aukštiesiems teologijos mokslams Peterburgo R. K. Kunigų Akademijoje. Ten 1905—1909 m. bestudijuodamas, gavo 1907 m. tikrojo teologijos studento laipsnį, 1908 m. — teologijos kandidato laipsnį ir 1909 m. teologijos magistro laipsnį. Magistro disertaciją parašė tema „Apparitio christianismi multum contulit ad promovendam doctrinam morum". Akademijoje yra studijavęs šiuos dalykus: lotynų literatūrą (L. Żarnowiecki), hebrajų kalbą (K. Jaunius, S. Łoziński), biblinę graikų kalbą (K. Jaunius, Br. Epimach-Szypiłło), filosofiją (F. Drzewiecki), sociologiją (J. Matulevičius), Šv. rašto įvadą (A. Dambrauskas-Jakštas, S. Łoziński), egzegezę (S. Łoziński, St. Trzeciak), fundamentalinę teologiją (Pr. Būčys), dogmatinę teologiją (J. Cieplak), moralinę ir pastoralinę teologiją (J. Mačiulis-Maironis), kanonų teisę (J. Baltrušis), bažnytinę istoriją (M. Godlewski), patrologiją (M. Godlewski). Specializavosi apologetikoje ir lankė apologetikos seminarą per trejus metus pas prof. Dr. Pr. Būčį. Akademijoje 1907 m. buvo įšventintas į kunigus.

1909 m. vasarą išvyko studijuoti į užsienius. Rudenį nuvyko į Belgijos Louvainą, įstojo į Institut Supérieur de philosophie prie Louvaino universiteto. Filosofijos Institute studijavo 1909—1912 m. Filosofijos Bakalauro laipsnį gavo 1910 m., Filos. Licenciato — 1911 m. ir Filos. Daktaro — 1912 m. Daktaro disertaciją parašė tema „Théorie de Vl. Soloviev sur le fondement de la moralité". Būdamas Filosofijos Institute, yra studijavęs šiuos dalykus: fiziką (A. Thiéry), chemiją (D. Nys), geologiją ir mineralogiją (F. Kaisin), biologiją (A. Meunier), anatomiją ir fiziologiją (M. Ide), politikos ekonomiją (M. Defourny), filosofijos įvadą (L.

---

[1] Trečiojo Suvažiavimo proga L. K. Mokslo Akademijos narių mokslininkų kolegija į narius mokslininkus pakėlė J. E. Vysk. M. Reinį, Prof. K. Pakštą, Lektorių J. Ambrazevičių ir Doc. Dr. Z. Ivinskį. Čia — amžiaus tvarka — dedame trumpus jų gyvenimų aprašymus ir jų spausdintų darbų sąrašus. *Red.*

Noël), logiką (L. Noël), psichologiją (A. Michotte, A. Thiéry, L. Noël), fiziologinę psichologiją (A. Michotte, A. Thiéry), gnoseologiją (L. Noël), metafiziką (N. Balthasar), kosmologiją (D. Nys), teologiją (L. Becker, N. Balthasar), etiką (J. Forget), prigimtinę teisę (S. Deploige), filosofijos istoriją (M. De Wulf).

Norėdamas užbaigti bendrąjį gamtos mokslų kursą, įstojo 1912 m. rudenį į Louvaino Gamtos Mokslų Fakultetą ir per du semestrus išklausė kursus bei išlaikė egzaminus iš botanikos (V. Grégoire), zoologijos (G. Gilson) ir citologijos (V. Grégoire).

Pagilinti apologetikos studijoms 1913 m. rudenį įstojo į Strasburgo Universiteto Teologijos Fakultetą, kuriame per du semestrus, iki 1914 m. liepos 29 d., klausė religijos filosofiją (A. Lang), naujųjų laikų filosofijos istoriją (A. Schneider), naujųjų laikų kultūros problemas (G. Simmel) ir lankė dviejų semestrų apologetikos seminarą (A. Lang), kuriame parašė du rašto darbus: „Darstellung und Würdigung der kanntschen Kritik der Gottesbeweise“ ir „Buddha nach H. Oldenberg“.

Studijuodamas užsieniuose, pasinaudojo gera proga ir aplankė ne vien Belgiją bei Vokietiją, bet ir Angliją, Olandiją, Daniją, Švediją, Prancūziją, Šveicariją, Austriją ir Italiją. Danijos Horsenso mieste praleido net trejas atostogas, dirbdamas pastoracijos darbą, sakydamas lietuviškus ir lenkiškus pamokslus ateiviams darbininkams.

1914 m. rugpiūčio 1 d. paskutiniu traukiniu prieš Didįjį karą per Kybartus grįžo į Vilnių ir buvo paskirtas Vilniaus Šv. Jono bažnyčios vikaru. Šiose pareigose išbuvo vienerius metus. 1915 m. rugsėjo mėn. gale, besikuriant Vilniuje Lietuvių Gimnazijai ir Pedagoginiams kursams, buvo paskirtas jų kapelionu, o vėliau ir kitų, ne teologinių, dalykų mokytoju; tose pareigose išbuvo iki 1922 m. birželio mėn.; dėstė tikybą, psichologiją, logiką, gamtą ir politinę ekonomiją. Be to, 1916 m. spalio mėn. buvo paskirtas Vilniaus Kunigų Seminarijos profesoriumi ir dėstė filosofiją ir sociologiją iki 1922 m. birželio mėn.

Būdamas Vilniuje, 1914—22 m. dirbo Ateitininkų ir Pavasarininkų organizacijose, parašė naują Lietuvių Krikščionių Demokratų Partijos programą, išleistą Vilniuje 1917 m. (data parašyta 1915 m.), buvo ketverius metus Lietuvių „Ryto“ Švietimo Draugijos pirmininku, dvejus metus Lietuvių Mokslo Draugijos II vicepirmininku, trejus metus laikė privačias paskaitas iš psichologijos Lietuvių Katalikų Mokytojų Būreliui, vadovaujamam mok. Kl. Ruginio, skaitė filosofijos įvadą ir gnoseologiją Lietuvių Mokslo Kursuose Vilniuje 1920 ir 1921 metais. 1919 m. nuo vasario 22 d. iki liepos 23 d. buvo kalinamas bolševikų kalėjimuose Vilniuje, Daugpilyje ir Smolenske.

1922 m. nuo rugsėjo 1 d. pakviestas ekstraordinariniu profesorium į Lietuvos Universitetą teorinės psichologijos katedrai Teologijos-Filosofi-

jos Fakultete ir dėstė bei dėsto bendrąją psichologiją, lyginamąją psichologiją, pedagoginę psichologiją, psichologijos specialinius klausimus ir veda psichologijos pratybas.

1923 m. vasarą gavo Popiežiaus Rūmų Šambeliono titulą. 1923 m. rugsėjo mėn. dalyvavo, kaip Lietuvos Vyriausybės atstovas, Kopenhagoje XVII tarptautiniame antialkoholiniame kongrese; kiek vėliau gi dalyvavo Ženevoje Lenkijos prispaustųjų tautų konferencijoje, kaip lietuvių atstovas, ir įteikė Tautų Sąjungai memorandumą Vilniaus krašto lietuvių reikalu „Mémoire des Lithuaniens du territoire de Vilna, présenté au Conseil et aux Délégués à la IV-me Assemblée de la Société des Nations" (8⁰ 18 psl., 1923, Genève).

Nuo 1915 m. iki 1926 m. aktyviai dalyvavo politiniame darbe ir priklausė Krikščionių Demokratų Partijai. 1925 m. rugsėjo 25 dieną Dr. L. Bistro kabinete paskirtas užsienių reikalų ministeriu; tose pareigose išbuvo iki 1926 m. balandžio 21 d. Tuo metu žymiai prisidėjo prie Lietuvos pacifikacijos su Apaštalų Sostu, prie bažnytinės provincijos įkūrimo Lietuvoje, — o tatai reiškė bažnytinę nepriklausomybę nuo kaimynų, — ir paruošė nepuolimo tarp Lietuvos ir SSSR paktą, kuris buvo vėliau, jau M. Sleževičiaus kabinetui esant, pasirašytas Maskvoje. 1926 m. balandžio 5 d. Šv. Tėvo Pijaus XI paskirtas tituliariniu Tiddi vyskupu ir Vilkaviškio vyskupijos koadjutoriumi. Nuo paskyrimo į vyskupus nebepriklauso jokiai politinei partijai.

Nuo 1927 m. yra Lietuvių Katalikų Jaunimo „Pavasario" Sąjungos bei Federacijos protektorius. Išrinktas Ateitininkų Federacijos Tarybos nariu. Naujuoju Universiteto statutu 1931 m. panaikinus psichologijos katedrą Teol.-Filos. Fakultete, dėsto psichologiją kaip privatdocentas prie filosofijos sistemos katedros.

1932 m. Lietuvos Vyskupų noru ir Apaštalų Sosto sutikimu (S. Congr. de Sem. et Stud. Universit, num. prof. 599-22 iš 1932.VI.18 d.) pavesta vysk. M. Reiniui rūpintis Lietuvos Katalikų Universiteto parengimu ir organizavimu.

1937 m. vasarą aplankė Jungtinių Šiaurės Amerikos Valstybių ir Kanados 52 lietuvių parapijas, susipažino su tų kraštų katalikų universitetų organizacija, psichologijos mokslo padėtimi ir katalikų akcija.

Nuo 1910 metų visiškas, nuoseklus abstinentas.

Pradėjo rašyti į laikraščius 1907 m. Rašė filosofijos, religijos, pedagogikos, visuomenės klausimais šiuose laikraščiuose bei žurnaluose: Šaltinyje, Draugijoje, Vadove, Ateityje, Aušroje (Vilniaus), Viltyje, Vilniaus Garse, Vilniaus Aide, Vilniuje, Laisvojoje Lietuvoje, Lietuvos Mokykloje, Loge, Sotere, Naujojoje Vaidilutėje, Ryte, Pavasaryje, Jaunimo Vade, Tėvynės Sarge (Vilniaus ir Kauno), Tiesos Kelyje, Židinyje, Lietuvoje, XX Amžiuje.

*Spausdintų žymesnių darbų sąrašas**

1. Str. „Ar yra prieštaravimas tarp tikėjimo ir gamtos mokslų?“ Draugija, t. XII, 282—295 p., Kaunas 1910.

2. Rec. veik. „Michel d'Herbigny: Un Newman russe — Vladimir Soloviev“. Draugija, t. XV, 210—213 p., 1911.

3. Str. „Pasaulėžvalgos ingijimo kelias“. Draugijos priedas Ateitis, t. I, 83—87 p., 1911.

4. Rec. veik. „Ruinart: Le Schisme de Photius“. Draugija, t. XIII, 186 p., 1911.

5. Rec. veik. „Dr. Fr. X. Mutz: Christliche Aszetik“. Draugija, t. XIII, 281—282 p., 1911.

6. Rec. veik. „Ch. Dementhon: Nouveau memento de vie sacerdotale“. Draugija, t. XIII, 282—283 p., 1911.

7. Vertimas iš pranc. rankraščio — str. „José Dobler: Moksleivija ir mokinimas Argentinos Respublikoje“. Draugijos priedas Ateitis, 425—429 p., 1912.

8. Str. „Filosofijos žinotinumas teologui“. Vadovas, t. XIII, 346—352 p., Seinai 1912.

9. Rec. veik. „A de Lapparent: La providence créatrice“. Draugija, t. XVIII, 300 p., 1912.

10. Str. „Dieninis“. Draugijos priedas Ateitis, t. II, 11—16 p., 1912.

11. Rec. veik. „La Société Scientifique de Bruxelles (1875—1912)“. Draugija, t. XVI, 296—298 p., 1912.

12. Rec. veik. „Dr. N. C. Paulesco: Physiologie philosophique“. Draugija, t. XVII, 84—90 p., 1912.

13. Rec. veik. „Ks. A. Abrantowicz: Kościól a nauka“. Vadovas, t. XIV, 238—239 p., 1913.

14. Rec. veik. „Prof. A. Lang: Grundzüge der Religionsphilosophie“. Vadovas, t. XVI, 309—312 p., 1913.

15. Rec. veik. „Dr. Fr. Sawicki: Individualität und Persönlichkeit“. Vadovas, t. XVI, 419—422 p., 1913.

16. Vertimas iš pranc. rankraščio — str. „W. Van der Elst: Katalikų flamandų judėjimas Belgijoje“. Ateitis, t. I. 11—21 p., Kaunas 1913.

17. Str. „Individualizmas ir katalikybė“. Ateitis, t. I, 290—301 p., 1913.

18. Str. „Louvain'o universitetas“. Ateitis, t. I, 248—255 p., 1913.

19. Str. „Keletas minčių apie filosofiją“. Ateitis, t. I, 372—374, 431—434 p., 1913.

20. Rec. veik. „P. Martin Gander: Naturwissenschaft und Glaube“. Ateitis Nr. 4, 1914.

21. Str. „Prie gyvenimo ir pažiūrų vienybės“. Vadovas, t. XVIII, 95—105 p., 1914.

22. Str. „Kultūros darbas Lietuvoje ir ateitininkai“. Ateitis, t. II, 346—352 p., 1914.

23. Str. „Religijos visuotinumo klausime“. Ateitis, t. II, 225—235 p., 1914.

24. Str. „Tomas Akvinietis“. Draugija, t. XXIV, 14—39 p., 1914.

25. Str. „Noetinis Dievo esimo įrodymas“ prie laikr. Vilties „Mokslo ir Literatūros priedas“, I m., 268—273 kolonos, Vilnius 1914.

26. Str. „Lietuvių dora karo metu“, vienk. leid. Vilniaus Aidas, 19—23 p., Vilnius 1916.

— Atspaudas iš Draugijos straipsnio „Tomas Akvinietis, jo gyvenimas, raštai ir metodas“ 8⁰ 26 p., Kaunas 1916.

---

* Neminimi publicistiniai straipsniai dienraščiuose ar savaitraščiuose.

27. Str. „Auklėjimo kely“, mokytojų almanachas Atžala, 17—22 p., Vilnius 1917.

28. Str. „Atida“. Ateitis, t. VI, 321—326, 368—372 p., 1917.

29. Str. „Lietuvos mokyklų keliais“. Lietuvos Mokykla Nr. 5-6, 97—106 p., Kaunas 1918.

30. Str. „Sąmonė psichologijos, pažinimo ir pedagogijos žvilgsniu“. Lietuvos Mokykla, 1—8 p., 1919.

31. Str. „Mokslinio lavinimosi tikslai“. Ateitis, 121—125 p., 1920.

32. Knyga „Psichologijos vadovėlis“. Laisvai verstas prof. Čelpanovo vadovėlis (iš rusų kalbos) 8⁰ 242 p., Vilnius 1921.

33. Str. „Fizinė ir psichinė realybė“. Logos, 207—214 p., Kaunas 1922.

34. Str. „Sielos sąvoka mūsų laikų psichologijoje“. Logos, 108—113 p., 1923.

35. Str. „Priežastingumo klausimu“. Logos, III m., 114—119 p., 1923.

36. Brošiūra „Mémoire des Lithuaniens du territoire de Vilna, présenté au Conseil et aux Délégués à la IV-me Assemblée de la Société des Nations“ 8⁰ 14 p., Genève 1923.

— Brošiūra „Memoir presented by the Lithuanians of the Vilna Territory tho the Council and Delegates of the forth Assemby of the League of Nations“ 8⁰ 14 p., Geneva 1923.

— Knyga „Psichologijos vadovėlis“. Laisvai verstas prof. Čelpanovo vadovėlis (iš rusų kalbos). 8⁰ 242 psl., II leidimas. Kaunas 1923.

37. Str. „Katalikybė ir politika“ veikalėlyje „III Lietuvių Katalikų Kongreso Darbai, 74—81 p., Kaunas 1924.

38. Str. „Vaiko religijos tyrimai“. Lietuvos Mokykla, VII m., 214—219 p., Kaunas 1924.

39. Str. „Psichiškosios laisvės bruožai“. Logos, IV m., 33—39 p., 1924.

40. Str. „Kantas ir Dievo įrodymų kritika“, Logos, IV m.. 124—133 p., 1924.

41. Str. „Principų ir gyvenimo sintezė“. Židinys, t. I, 28—34 p., Kaunas 1924.

42. Str. „Teologijos-Filosofijos Fakulteto 1922.II.16—1924.VI. 15 apyskaita“ knygoje Lietuvos Universiteto Veikimo Apyskaita, 33—56 p., Kaunas 1924.

43. Str. „Lavinimo bei auklėjimo kely“. Lietuvos Mokykla, VIII m., 5—7 p., 1925.

44. Str. „Valstybė ir Bažnyčia“. Tiesos Kelias, Nr. 1, 7—11 p., Kaunas 1925.

45. Str. „Kosmos“. Tiesos Kelias, Nr. 3, 195—196 p., 1925.

46. Rec. knyg. „J. Gobis: Vaiko sielos evoliucija“. Lietuvos Mokykla, VII m., 135—136 p., 1925.

47. Str. „Estetika bažnyčiose“. Tiesos Kelias, Nr. 9, 139—141 p., 1925.

48. Str. „Vilniaus klausimu“. Tiesos Kelias, Nr. 10, 198—200 p., 1925.

49. Rec. knyg. „Prof. St. Šalkauskis: Bendrosios darbo metodikos pradai“. Tiesos Kelias, Nr. 10, 196—199 p., 1926.

50. Str. „Prof. Pr. Dovydaitis“. Židinys, II m., 299—303 p. Kaunas 1926.

51. Str. „Politinis kunigo veikimas“. Tiesos Kelias, Nr. 1, 42—47 p., 1927.

52. Str. „Iš jaunimo vado psichologijos ir praktikos“. Židinys, II m., 401—405 p., 1927.

52. Str. „Psichologijos naujosios problemos“. Logos, VII m., 92—96 p., 1927.

53. Str. pratartis į J. Gobio veikalėlį Dechristianizuoto žmogaus siela dailiosios literatūros šviesoje, 5—8 p., Kaunas 1927.

54. Str. „Prof. D. Nys". Židinys, III m., 154—156 p., 1927.
55. Str. „Religiniai Ateitininkų reikalai". Ateitis, XVII m., 406—408 p., 1927.
56. Str. „Šių dienų lyginamosios psichologijos supratimas". Logos, VII m., 164—170 p., 1927.
57. Str. „Inteligentai ir visuomenės gyvenimas". Židinys, III m., 377—381 p., 1927.
58. Str. „Bažnyčia ir ekonomika". Tiesos Kelias, 1928 m. Nr. 1, 8—13 p.
59. Str. „Auklėjimo kryptis". Lietuvos Mokykla, 1928 m. Nr. 1, 5—8 p.
60. Str. „Psichologijos santykis su pedagogika". Logos, VIII m., 79—84 p., 1928.
61. Str. „Krikščionybė ir tautybė". Ateitis, 1928 m. Nr. 5-6, 239—242 p.
62. Str. „Psichogramos ir profesija". Lietuvos Mokykla, 1928 m., Nr. 6-7, 185—189 p.
63. Str. „Psichinis subjektas". Logos, VIII m., 137—142 p., 1928.
64. Str. „Lavinimo klausimais". Naujoji Vaidilutė, 1929 m. Nr. 1, 14—18 p., Kaunas.
65. Str. „Iš visuomenininko psichologijos". Logos, IX m., 57—64 p., 1929.
66. Str. „Iš nusikaltimo ir teismo psichologijos". Logos, IX m., 166—174 p., 1929.
67. Str. „Katalikiškasis mokymas bei auklėjimas". Tiesos Kelias, Nr. 1, 36—41 p., 1930.
68. Str. „Mūsų dienų pedagoginė psichologija". Lietuvos Mokykla, Nr. 2, 51—62 p., 1930.
69. Str. „Moterų psichologija". Logos, X m., 78—88 p., 1930.
70. Str.-pratartis (į kun. J. Lemoyne'o knygą Palaimintasis kunigas Jonas Bosco), VII—XII p., Torino 1930.
71. Str. „Enciklika apie krikščioniškąją santuoką". Židinys, Nr. 2, 135—145 p., 1931.
72. Str. „Šv. Augustino psichologinės pažiūros". Logos, X m., 177—183 p., 1930.
73. Str. „Charakteriologija ir pedagoginis darbas". Lietuvos Mokykla, Nr. 1, 1—13 p., 1931.
74. Str.-pratartis, V—VII psl., lietuviškajam A. Maceinos vertimui Dr. Tihamer Toth knygos Jaunuolio būdas. Marijampolė 1931.
75. Rec. knyg. „Prof. Dr. Pr. Kuraitis: Pagrindiniai gnoseologijos klausimai". Židinys, Nr. 5-6, 552—555 p., 1931.
76. Str. „Žmogus ir gyvulys". Ateitis, 1931 m. Nr. 6, 297—302 p.
77. Str. „Iš Lille'o Katalikų Universiteto kūrimo". Tiesos Kelias, 1932 m. Nr. 2, 111—114 p.
78. Str. „Įprotis valios srityje". Lietuvos Mokykla, 1932 m. Nr. 10, 217—229 p.
79. Str. „Katalikų akcija ir psichologija". Tiesos Kelias, 1932 m. Nr. 6, 269—377 p.
80. Str. „Iš vaiko religijos psichologijos". Soter, 1932 m. 3—14 p.
81. Str. „Introspekcijos metodas". Logos, 1932 m., 38—50 p.
82. Str. „Motinos meilė psichologijos šviesoje". Naujoji Vaidilutė, Nr. 5-6, 192—200 p.
83. Str. „Apie a. a. Arkivysk. Jurgį Matulevičių" knygoje. Arkivyskupas Jurgis Matulevičius, 96—100 p., Marijampolė 1933.
84. Str. „Instinktas". Logos, 53—71 p., 1933.
85. Str. „Iš mokyklos psichologijos". Lietuvos Mokykla, 1934 m. Nr. 2, 69—80 p.
86. Str. „Aukštoji katalikų mokykla Lietuvoje". Židinys, 1934 m. Nr. 5-6, 489—496 p.

87. Str. „Moksliškojo pažinimo kilmė žmogaus psichikoje". Logos, 1934 m., 84—92 p.

88. Str. „Psichologijos reikšmė mokslui ir gyvenimui". Logos, 1934 m., 97—112 p.

89. Str. „Religijos psichologijos vaizdas". Soter, 1934, 114—129 p.

90. Str. „Pasaulėžiūra ir gyvenimas". Naujoji Vaidilutė, 1934 m., 412—415 p. ir 460—464 p.

91. Str. „Krikščionybė — tautų kultūrintoja". Naujoji Vaidilutė, 1935 m., 49—55 p.

92. Str. „Iš katalikų akcijos literatūros italų kalba". Tiesos Kelias, 1935 m. Nr. 3, 169—175 p.

93. Str. „Religinimo logika". Tiesos Kelias, 1935 m. Nr. 12, 655—670 p.

94. Str. „Mokslo sintezės keliais". Logos, 1935 m., 146—158 p,

95. Str. „Iniciatyvos keliais". Lietuvos Mokykla, 1936 m. Nr. 12, 782—786 p.

96. Str. „Intuicijos problema". Logos, 1936 m., 101—111 p.

97. Str. „Subjektyvaus objektyvaus problema". Suvažiavimo Darbai (1936), t. II, 145—155 p., Kaunas 1937.

98. „Paskirstomoji teisybė". Tiesos Kelias, 1937 m. Nr. 5, 237—256 p.

— Brošiūrėlė Paskirstomoji Teisybė 8⁰ 20 p., Kaunas 1937.

99. Str. „Katalikų Akcijos kelyje". „A. L. R. K. Federacijos XXVI Kongresas. 7—11 p. 1937, Lawrence, Mass.

100. Str. „Dvasinės būties problema". Logos, 1937 m., 95—112 p.

101 Str. „Propagandos psichologija". Logos, 1938 m. 142—161 p. 142—161 p.

— Brošiūrėlė Propagandos psichologija. 8⁰ 20 p. 1938, Vilkaviškis.

102. Str. „Rasizmo problema". Tiesos Kelias, 1939 m.:

Nr. 1, p. 3—10.
Nr. 2, p. 90—99.
Nr. 3, p. 160—169.
Nr. 4, p. 252—270.
Nr. 5, p. 325—343.
Nr. 6, p. 420—442.
Nr. 7-8; p. 510—528.

— Knyga Rasizmo problema. 8⁰ 108 p., Kaunas 1939.

Prof. Dr. Kazys Pakštas

Pakštas gimė 1893 m. liepos 1 d. Užpaliuose, Utenos aps. Ten pat baigė 1909 m. dviklasę mokyklą. Vėliau mokėsi pas privačius mokytojus ir 1912 m. kovo mėn. išlaikė Petrograde vaistinės mokinio egzaminus. Tais pat metais įstojo į Žemaičių Dvasinę Seminariją, iš kurios išstojo 1913 m. Pusmetį praktikavo Jiezno ir Birštono vaistinėse.

1914 m. vasario mėn. nuvyko į Ameriką, ir čia, Valparaisse ir Chicagoj, papildė vidurinį mokslą. 1915 m. rudenį įstojo į Loyolos Universitetą, į Sociologijos Fakultetą. Čia mokėsi dvejus metus. 1917 m. persikėlė į New Yorką, į Fordham Universiteto Sociologijos Fakultetą, kurį baigė ir gavo diplomą 1918 m. gegužės mėnesį.

1918 m. rugpiūčio mėnesį išvažiavo į Šveicariją, kaip Amerikos Lietuvių Tarybos delegatas Lietuvos nepriklausomybės reikalams. Iš šitos vietos pasitraukė 1919 m. vasarą.

1918 m. spalio mėnesį įstojo į Friburgo Universiteto Teisių Fakultetą (į ekonomijos sekciją). Vasaros semestrą (1919 m.) praleido kelionėse po Vokietiją, Lietuvą, Latviją ir Daniją. 1919 m. rudenį vėl pradėjo studijas Friburgo Universiteto Teisių Fakultete. Atsižvelgdamas į tai, kad nuo pat jaunystės geografijos dalykais labiausiai domėjosi ir šios šakos žinių įgijo savo kelionėse, dabar pakrypo į geografiją, kurioje anksčiau dar nematė gyvenimui pritaikomos naudos. Nuo 1920 m. rudens iki 1923 m. pavasario Gamtos Mokslų Fakultete studijavo geografiją pagrindiniu dalyku, o geologiją ir geofiziką — šalutiniais dalykais. Tris semestrus mokėsi Teisių Fakultete ir penkis — Gamtos Mokslų Fakultete. Kas semestras paskaitydavo ką nors geografijos seminarui. Parašė disertaciją „Le Climat de la Lithuanie“, aprobuotą profesorių P. Girardin (geografas) ir Gockel (fizikas).

Geografines studijas papildė, lankydamas meteorologijos stotis, — Ciuriche 1921 m. (liepos mėnesį) ir Rygoj 1921 (spalio ir lapkričio mėn.), — ir studijuodamas Viduržemio jūrų civilizacijos tipą pietinėje Prancūzijoj (5 mėnesius 1921—1922 m.).

Natūralinės filosofijos (iš geografijos) Daktaro egzaminus Friburgo Universitete išlaikė 1923 m. kovo 15 d. su bendru pažymiu „cum laude“.

Aplankęs Angliją, 1923 m. gegužės 29 d. vėl atvyko į Ameriką. Iki 1924 m. balandžio mėnesio redagavo Bostone „Darbininką", o nuo birželio mėnesio Chicagoje „Draugą".

1923 m. vasarą skaitė apie Rytų Europą vasariniams geografijos mokytojų kursams Clarko Universitete, Worcester, Mass. Šis universitetas yra geografijos centras visoms rytinėms valstybėms. Apsipažino su jo tvarka ir geografijos dėstymu. (Čia geografiją dėsto 13 nuolatinių profesorių ir keletas laikinių lektorių). 1924 m. gegužės mėnesį padarė 2 savaičių geografinę ekspediciją į Rytų Kanadą (į Šv. Lauryno ir Saguenay upių baseinus) studijuodamas, kuriuo būdu išsilaikė ir išaugo prancūziška sala anglo-saksų jūroje. 1924 m. birželio mėnesio pradžioje Loyolos Universiteto Fakulteto dekanas pakvietė geografijos lektorium prie ekonomijos katedros. Čia pradėjo paskaitas spalio mėnesį.

Labiausiai linksta specializuotis ekonominėje geografijoj, antropogeografijoj ir iš dalies regionalinėje geografijoj. Fizinėje geografijoj pirmenybę užleidžia klimatologijai.

Nuo 1925 iki 1930 m. dėstė geografiją V. D. Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakultete, o nuo 1931 m. to paties universiteto Matematikos-Gamtos Fakultete.

1939 m. gegužės mėn. išvažiavo į Ameriką vieneriems metams skaityti paskaitų Kalifornijos Los Angeles universitete ir kitose vietose.

*Spausdintų darbų sąrašas**

1922-23 m.

1. Lietuvos klimatas, Kosmos, 248 psl.

1924 m.

2. Lietuvos klimatas, Kosmos, 118, 272 psl.

1925 m.

3. Lietuvos klimatas, Kosmos, 24, 31 psl.

1926 m.

4. Klimatas, energija, civilizacija, Kosmos, 23 psl.
5. Lietuvos klimatas, 122 psl., Klaipėda. (Perspausdinta iš Kosmo).

1927 m.

6. Kultūrinės santaikos galimumai, Židinys, VI t., 281 psl.
7. Kviečių geografinė apžvalga, Kosmos, 23 psl.

1928 m.

8. Iš praėjusio dešimtmečio į ateinantį, Židinys, VII t., 359 psl.

---

* Neminimi smulkesnieji darbai, ypačiai spausdinti dienraščiuose ar savaitraščiuose. — Prie žurnalų pavadinimų pažymėtieji puslapiai rodo straipsnių pradžią.

9. Lietuvos ir kitų Baltijos respublikų talpumas. Židinys, XIII t., 221, 322, 289 psl.
10. Rugių geografinė apžvalga, Kosmos, 10 psl.
11. Kukurūzų geografinė apžvalga, Kosmos, 139 psl.
12. Ryžių geografinė apžvalga, Kosmos, 174 psl.
13. Miežių ir avižų geografinė apžvalga, Kosmos, 233 psl.
14. Krakmolinio maisto produktų geografinė apžvalga, Kosmos, 267, 405 psl.

1929 m.

15. Moderniškosios emigracijos problema, Židinys, IX t., 581 psl.
16. Naujoji emigracijos srovė, Židinys, IX t., 150 psl.
17. Tautų santykiavimas Baltijos respublikose, Židinys, X t., 244 psl.
18. Geografinė aplinkuma ir civilizacija, Židinys, X t., 25 psl.
19. Civilizacijos zonos ir kriterijai, Židinys, 224 psl.
20. Civilizacijos laipsniai Baltijos respublikose, Židinys, X t., 327 psl.
21. Lietuvių genijaus dispersija ir ateities perspektyvos, Židinys, X t., 324 psl.
22. Klimatas ir moralinės žmogaus pastangos, Tiesos Kelias, Nr. 1.
23. Baltijos respublikų politinė geografija, Kaunas, 180 psl.
24. Grikių, sorų, sorgos ir pupų geografinė apžvalga, Kosmos, 28 psl.
25. Cukrus ir cukriniai augalai istoriniu, geografiniu ir ekonominiu atžvilgiais, Kosmos, 147 psl.

1930 m.

26. Angolos klimatas, Kosmos, 309 psl.
27. Kelionės aplink Afriką klimatinis žurnalas, Kosmos, 324 p.

1931 m.

28. Viešbučio tipas Angoloje, Židinys, XII t., 272 psl.

1932 m.

29. Tarptautinės kalbos problema, Naujoji Romuva, Nr. 26.
30. Mahatma Gandhi ir jo Satyagraha, Židinys, XV t., 42 psl.
31. Civilinės metrikacijos reikalu, Židinys, XVI t., 315 psl.

1934 m.

32. Vilniaus krašto ežerų tyrinėjimai lenkų mokslinėj literatūroj, Kosmos, 207 psl.
33. Rytų Europos upės, Kosmos, 221 psl.
34. Baltijos jūra, Kaunas, 84 psl.
35. Svečiuose pas skandinavus, Naujoji Romuva, 172—175 psl.

1935 m.

36. Lietuva lyginamosios civilizacijos atžvilgiu, Naujoji Romuva, Nr. 19.
37. Lietuvos jūreiviniai uždaviniai, Naujoji Romuva, Nr. 15.
38. Baltic countries, Naujoji Romuva, Nr. 41.
39. Vilniaus problema, Židinys, XXI t., 129, 264 psl.

40. Atsakymas mano kritikams, patarėjams ir rėmėjams, „Židinys, XXII t., 69 psl.
41. Afrikos atradimų ir tyrinėjimų istorija, Židinys, 431, 649 psl.
42. Afrika, fiziografinė apžvalga, Kosmos, 315 psl.

1936 m.

43. Universiteto modernizavimas, Naujoji Romuva, Nr. 1.
44. Afrikos gyventojai, Židinys, XXIII t., 306 psl.
45. Sahara — Didžioji dykuma, Židinys, XXIII t., 436 psl.
46. Aukštutinė Gvinėja ir Sudanas, Židinys, XXIII t., 543 psl.
47. Aplink Afriką, I t. Kaunas, 288 psl.
48. Aplink Afriką, II t. Kaunas, 272 psl.
49. Kongo kraštai, Židinys, XXIII t., 550 psl.

1937 m.

50. Lietuva eikumenos erdvėje, L. K. M. A. Suvažiavimo Darbai, II t.
51. Etijopija ir Somalijos, Židinys, XXV t., 192 psl.
52. Angola ir kitos pietų atogrąžų sritys, Židinys, XXVI t., 434 psl.
53. Rytų Afrikos plokštakalniai, Židinys, XXVI t., 50 psl.

1938 m.

54. Afrikos regijoninė geografija. Dirvos leid. Kaunas.
55. Lietuvos pajūrio grožis, Naujoji Romuva, Nr. 22—24.

1939 m.

56 Lietuvos ribų problema, Kaunas.

Lektorius Juozas Ambrazevičius

Juozas Ambrazevičius gimė 1903 m. gruodžio 9 d. Marijampolės aps., Trakiškių kaime. Gimnazijoj pradėjo mokytis 1913 m. Po Didžiojo karo pertraukos gimnaziją pavyko baigti 1922 m. ten pat, Marijampolėj. 1922 m. rudenį įstojo į Lietuvos Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakultetą, kur pagrindine šaka studijavo lietuvių literatūrą, o šalutinėmis vokiečių literatūrą, pedagogiką-psichologiją ir filosofijos sistemą. 1927 m. išlaikė baigiamuosius egzaminus. Dar tų pačių metų rudenį „Aušros" mergaičių gimnazijoje pradėjo dėstyti lietuvių kalbą ir literatūrą ir visuotinę literatūrą. Ten pat dirba ir iki šiol. Tik 1931-32 m. m. studijavo Bonnos universitete pas prof. O. Walzelį literatūrą, o pas prof. H. Naumanną ir kitus — tautosaką. Visą laiką rašinėjo literatūros istorijos ir kritikos klausimais lietuvių perijodikoje. Nuo 1934 m. kaip vyr. asistentas, o nuo 1938 m. kaip neetatinis lektorius Teologijos-Filosofijos Fakultete dėsto lietuvių literatūrą bei su ja susijusius dalykus.

*Spausdintų darbų sąrašas**

1930 m.

1. Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas, T. Kelias, Nr. 9.
2. Literatūros teorija, Poetika, Kaunas, 124 psl,

1931 m.

3. Šatrijos Raganos „Irkos tragedija", Židinys, 27 psl.
4. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Židinys, 324 psl.
5. „Estetiškoji" tautų charakteristika, Židinys, 469 psl.
6. (Su J. Grinium), Visuotinės literatūros istorija, I dalis. 264 psl., Kaunas.

1932 m.

7. Iš naujosios lietuvių tautotyros raštų užsieny, Žid., 34 psl.
8. Maironio lyrikos sociologija, Židinys, Nr. 8-9, 101 psl.
9. Maironio religinė poezija, Tiesos Kelias, Nr. 12.

1933 m.

10. Pietario stiliaus analizės eksperimentas, Židinys, 344 psl.
11. Putino lyrikos studija, Židinys, Nr. 12, 442 psl.
12. (Drauge su J. Grinium ir A. Vaičiulaičiu), Visuotinės literatūros istorija, II dalis, 306 psl., Kaunas.

---

* Neminimi smulkesnieji rašiniai bei publicistika mūsų periodikoj. Prie žurnalų pavadinimų ažymėtieji puslapiai rodo straipsnių pradžią.

13. Vaižgantiška kūryba, Naujoji Romuva, 124 psl.
14. Maironio vieta lietuvių religinėje literatūroje, Žid., 335 psl.
15. Tautosakos literatūrinis perdirbimas ir sekimas, Athenaeum, IV tomas.

1934 m.

16. Tautosakos autoriaus problema, Židinys, Nr. 2, 150 psl.
17. Stiliaus kultūra, Židinys, Nr. 8-9, 121 psl.
18. Dobilas, Židinys, Nr. 12, 520 psl.
19. Metmenys pasakos poetikai, Athenaeum, IV t.
20. Netendencyjna literatura litewska, Wiadomości Literackie, Nr. 12.

1935 m.

21. Karys ir karas literatūroje, Židinys, Nr. 11, 377 psl.
22. Vysk. A. Baranausko religinės giesmės, T. Kelias, Nr. 3.
23. Savęs beieškant tautosakoje, Naujoji Romuva, Nr. 35.
24. A. Baranauskas — prieštaravimo žmogus ir poetas, Naujoji Romuva, Nr. 9.
25. Gyvasis Valančius, Naujoji Romuva, Nr. 37-38.

1936 m.

26. A. Jakštas visuomenėje ir literatūroje, N. Romuva, Nr. 10.
27. Idėjinės ir formalinės linkmės naujojoje lietuvių literatūroje, Naujoji Romuva, Nr. 15-16.
28. Simanas Daukantas lietuvių tautinės sąmonės evoliucijoje, Židinys, Nr. 2, 129 psl.
29. Nesudegintas lakštas ir neišbarstyti pelenai, Žid., Nr. 12, 529 psl.
30. Vaižgantas, Kaunas, 192 psl.
31. (Drauge su Skrupskeliene ir Vaičiulaičiu), Naujieji skaitymai, I t., Kaunas.
32. Lietuvju literaturas laureati, Daugava, Nr. 5, 471—474 psl.
33. Pšibiliauskienės biografija, Židinys, Nr. 2, 157 psl.

1937 m.

34. Lietuvių liaudies pasakojimai, Naujoji Romuva, Nr. 4-5.
35. Formos problema lietuvių naujojoj literatūroj, N. Rom., Nr. 21-22.
36. Pietario istoriosofinės nuotrupos, Židinys, Nr. 10, 269 psl.
37. Rašytojo išsivadavimas (Biliūno laiškuose), Žid., Nr. 12, 545 psl.
38. Lietuvių rašytojai, Kaunas, 326 psl.
39. Vormi probleemen leedu unes kirjanduses, Looming, 452—456 psl.
40. (Drauge su A. Skrupskeliene ir A. Vaičiulaičiu), Naujieji skaitymai, II t.

1938 m.

41. Lietuvių tautos paskyrimas Jakšto supratimu, Žid., Nr. 3, 298 psl.
42. Dvasinis lietuvio veidas nepriklausomoj Lietuvoj, Židinys, Nr. 5-6, 652 psl.
43. Maironis priešais socialinį klausimą, Židinys, Nr. 11, 515 psl.
44. Ideologinės grupės „Aušros"-„Varpo" gadynėje, „Krikščionybė Lietuvoje" rinkiny.

1939 m.

45. Estetikos temomis, Židinys, 7 nr.

Be to, 1936 m. su J. Grinium išleido pataisytą Visuotinės literatūros I d., 272 psl., ir tais pačiais metais su J. Grinium ir A. Vaičiulaičiu Visuotinės literatūros II dalį, 306 psl.

Dr. Zenonas Ivinskis

Zenonas Ivinskis yra gimęs 1908 metų gegužės 25 d. lietuvių katalikų šeimoje iš tėvo Juozapo Ivinskio ir motinos Aurelijos Bražinskaitės-Ivinskienės Kaušėnų kaime, Plungės vals., Telšių aps.

Nuo 1915 iki 1918 metų mokėsi namie. Pradžioje 1918 metų, atidarius Telšių „Saulės" gimnaziją, įstojo į tos gimnazijos pirmąją klasę. Nuo 1920 metų rudens, įkūrus Plungėje „Saulės" gimnaziją, persikėlė į ją (į trečiąją klasę), Pabaigoje 1924 metų gimnazijos mokslui baigti vėl persikėlė į Telšių „Saulės" Vyskupo Valančiaus gimnaziją. Ją baigė 1925 metų pavasarį.

Tų pačių metų rudenį įstojo į Lietuvos Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakultetą, kuriame studijavo pagrindine šaka Lietuvos istoriją (pas kan. A. Alekną) ir šalutinėmis šakomis — senųjų, vidurinių bei naujųjų amžių istoriją ir pedagogiką-psichologiją. Paskaitas klausė pas šiuos profesorius: Balčikonį, Česaitį, Dovydaitį, Eretą, Karsaviną, Kuraitį, Maliauskį, Pakštą, Penkauską, Reinį, Račkauską, Šalkauskį, Studerų, Totoraitį ir Volterį. Dalyvavo seminaruose pas šiuos profesorius: Dovydaitį, Penkauską, Šalkauskį ir Totoraitį.

1929 m. pavasarį, baigęs Teologijos-Filosofijos Fakultetą, to Fakulteto rūpesčiu gavęs universiteto stipendiją savo studijoms pagilinti užsienyje, 1929-30 metų žiemos semestrą studijavo Muenchene pagelbinius istorijos mokslus (diplomatiką ir paleografiją) pas Rudolfą Haeckelį, vidurinių amžių istoriją pas Heinrichą Guenterį ir reformaciją pas prof. Paulių Joachimseną.

1930 metų pavasarį, persikėlęs į Berlyno universitetą, turėjo progos dirbti seminaruose ir klausyti paskaitų pas vidurinių amžių ir Rytų Europos istorijos profesorius: Albertą Brackmanną, E. Casparą, Perelsą, Rob. Holtzmanną ir Hoetzschą. Be to, šalutiniu dalyku studijavo politinę ekonomiją, kiek jos reikia ūkio ir prekybos istorijai.

Užsieniuose paskaitų klausė pas šiuos profesorius: Bernhardą, Brackmanną, Casparą, Dessoir, Guentherį, v. Haeckelį, Nicolai Hartmanną, O. Hoetzschą, P. Joachimseną, H. Onckeną, Perelsą, Sombartą ir K. Staechliną. Dalyvavo seminaruose pas Brackmanną, Casparą, Hoetzschą, Guentherą, Onckeną ir Staehliną. Berlyne, prof. A. Brackmanno vadovaujamas, parašė disertaciją vokiškai, tema „Lietuvos valstiečių luomo istorija" —

Geschichte des Bauernstandes in Litauen. Von den aeltesten Zeiten bis zum Anfangs des 16 Jhs. 1932 m. gruodžio mėn. 1 d. išlaikė daktaro egzaminus ir 1933.V.31 Berlyne gavo *Dr. phil.* laipsnį.

Tolimesnėms savo studijoms rinko medžiagą valstybiniuose archyvuose Karaliaučiuje, Dancige, Prūsų slaptajame archyve Dahleme (Berlyne) ir Rygoje.

Habilitacijai parašė darbą, tema „Lietuvių ir prūsų prekybiniai santykiai pirmojoje 16-jo amžiaus pusėje".

1933 m. birželio mėn. 12 d. buvo išrinktas Teologijos-Filosofijos Fakulteto prie visuotinės istorijos katedros privatdocentu. Nuo 1933 m. rugsėjo mėn. 1 d. buvo paskirtas laikiniu katedros vedėju, su einančiu docento pareigas titulu. Nuo 1935 m. rugsėjo 15 d. yra docentas ir visuotinės istorijos katedros vedėjas.

1937 m. rugpiūčio mėn. skaitė referatus I-me Pabaltijo istorikų kongrese Rygoje ir 1938 m. rugsėjo mėn. VIII tarpt. istorikų kongrese Ciuriche. Zenonas Ivinskis yra Estų Mokslo Draugijos narys korespondentas ir Lietuvos Istorijos Draugijos narys.

*Spausdintų darbų sąrašas**

1927 m.

1. Jonas Basanavičius (jo darbai senovės lietuvių religijos klausimais), Soter, IV t., Nr. 2, 157—158 p.

1929 m.

2. Prancūzų tautos didvyrė — šventoji Jeanne d'Arc, Tiesos Kelias, Nr. 7-8, 24—50 p.

1930 m.

3. Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m., monogr. „Vytautas Didysis 1430—1930 m.", red. P. Šležas, Kaunas, 1—49 p.
4. Vytauto Didžiojo darbai Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje, Kat. Veikimo Centro leidinys. Kaunas, Vytauto D. metai, 28 p. in 8°.
5. Vytautas Didysis istorinėje literatūroje. Svarbesnės literatūros apžvalga apie Vytautą Didįjį. Athenaeum, I t., Nr. 2, 190—212 p. (atsp. 23 p.).

1931 m.

6. Vytauto Didžiojo darbų ir jo perijodo bibliografija, Athenaeum, II, Nr. 1, 89—138 p.
7. Ar Žemaičiuose Vytauto laikais buvo pardavinėjami vergai?, Athenaeum, II, Nr. 1, 139—141 p.

1932 m.

8. Bolševizmo tikrovė, Židinys, XV t., Nr. 2, 159—173 p.

---

* Neminimi publicistiniai ar populiarizaciniai straipsniai dienraščiuose ar savaitraščiuose.

1933 m.

9. Geschichte des Bauernstandes in Litauen. Von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts. Beiträge zur sozialen und wirtschaftlichen Entwicklung des Bauernstandes im Mittelalter. Historische Studien, hgg. von Dr. Emil Ebering (Heft 236), Berlin (264 p. in 8⁰).

10. Lietuvos valstiečių luomo susiformavimas ir raida, Athenaeum, IV t., 28—45 p. (atsp. 18 p.).

11. Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva, Athenaeum, IV t., 135—144 p. (atsp. 10 p.).

12. Lietuvos praeities ir dabarties kryžkelės, Naujoji Romuva, Nr. 117.

13. Lietuvos Vakarų sienos bei Klaipėdos klausimas Vytauto laikais, Naujoji Romuva, Nr. 120, Nr. 121.

14. Vokiečių literatūra Klaipėdos krašto klausimu, Bibliografijos Žinios, Nr. 1.

15. Užsieniuose lietuvių ir apie Lietuvą rašytos disertacijos, Bibliografijos Žinios, Nr. 2.

16. Lietuvių ir prūsų prekybiniai santykiai pirmoje XVI a. pusėje. (Iš Lietuvos prekybos istorijos XVI a.), Židinys, XVIII, Nr. 8-9, 134—149 p. (atsp. 16 p.).

17. Motiejaus K. Liubauskio mokslo darbai Lietuvos istorijos srityje, Židinys, XVIII, Nr. 8-9, 164—171 p. (atsp. 8 p.).

1934 m.

18. Lietuvos prekyba su Prūsais. Pirma dalis. Iki XVI amžiaus pradžios (Le commerce lithuanien avec la Prusse Orientale. Première partie. Jusqu'au début du XVI-e siècle). Kaunas, V. D. Universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto leidinys, 208 p. + 2 žemėl. in 8⁰.

19. Senosios Lietuvos ūkis, Vairas, Nr. 7, 287—301 p.

20. Vokietijos Kulturkampfo priežastys ir jo padariniai, Židinys, XIX t., Nr. 3, 179—285 p.

21. Didžiosios Europos valstybės 1898—1914 m. ir Didž. Karo priežastys, Židinys, XX t., Nr. 1—13 p.

22. Jogaila Lietuvos istorijoje ir mes, Naujoji Romuva, Nr. 171.

23. Jogaila, unija ir Lietuvos krikštas, Naujoji Romuva, Nr. 172.

24. Jogailos santykiai su kryžiuočiais. Tannenbergas. Jogailos apibūdinimas, Naujoji Romuva, Nr. 173.

1935 m.

25. Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų, Athenaeum V t., 54—117 psl. (atsp. 64).

26. Jogailos santykiai su Kęstučiu ir Vytautu iki 1392 m., rinkin. „Jogaila" (red. A. Šapoka), 45—79 p. (atsp. 37 p.).

27. Jogaila valstybininkas ir žmogus, rink. „Jogaila", 311—328 p. (atsp. 22 p.).

28. Karalienės Barboros Radvilaitės drama, Naujoji Vaidilutė, Nr. 8-9, 312—321 p.; Nr. 10, 376—380 p.

29. Kariuomenės vaidmuo Lietuvos valstybę atstatant, Židinys, XXII t., Nr. 31—40 p.

30. Lietuvos istorijos problemos, Naujoji Romuva, Nr. 220—221.

31. Bibliografinė senovės lietuvių religijos ir mitologijos medžiaga, Soter, XII, Nr. 133—161 p.

32. Lietuviai Braunsbergo kunigų seminarijoje XVI—XVIII šimtm., Tiesos Kelias, Nr. 7-8, 407—413 p.

1936 m.

33. Bibliografinė senovės lietuvių religijos ir mitologijos medžiaga, Soter, XIII, Nr. 1, 55—96 p.; Nr. 2, 54—94 p.
34. Saulės-Šiaulių kautynės 1236 m. ir jų reikšmė (1236—1936 m.), Karo Archyvas, VII t., 5—50 p. (atsp. 50 p. — Kariuomenės Štabo Spaudos ir Švietimo skyriaus leidinys).
35. Senosios Lietuvos vaidmuo Europos istorijoje, Židinys, XXIII, Nr. 5-6, 507-16 p. (atsp. 12 p.).
36. Eilėtoji Livonijos kronika ir jos autentiškumas, Židinys, XXIV t., Nr. 10, 289—302 p. (atsp. 13 p.).
37. A. Alekna — Lietuvos istorijos tyrinėtojas, Naujoji Romuva, Nr. 9.
38. Simanas Daukantas ir Lietuvos istorija, Naujoji Romuva, Nr. 11.
39. Lietuvių kultūros istorikas Simanas Daukantas, Naujoji Romuva, Nr. 12.
40. Saulė-Šiauliai 1236 m., Naujoji Romuva, Nr. 41.
41. Kautynės ties Saule-Šiauliais, prieš 700 metų. Trimitas, Nr. 39—42.
42. Pilėnai ir Margis prieš 600 metų, Kardas, Nr. 23.
43. Lietuvos istorijos 1385—1569 m. laikotarpis, „Lietuvos istorija“ (red. A. Šapoka). Kaunas, 102—255 p.

1937 m.

44. Bibliografinė senovės lietuvių religijos ir mitologijos medžiaga, Soter, XIV, Nr. 1, 78—98 p.; Nr. 2, 73—106 p.
45. Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių auklėjimas. Keletas bruožų didž. Lietuvos kunigaikščių jaunystei pažinti, Lietuvos Mokykla, Nr. 6-7, 405—429 p.
46. Pabaltijo istorijos problemos, Židinys, XXVI t., Nr. 10, 257—268 p. (atsp. 12 p.).
47. Antanas Alekna, L. K. Mokslo Akademijos Suvažiavimo Darbai, Kaunas, II t., 416—424 p.
48. Po kryžiaus ženklu. Lietuvos krikšto 550 metų sukakčiai atminti, Tiesos Kelias, Nr. 7-6, (atsp. 16 p.).
49. Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo. Žemaičių karai su vokiečiais 1256—70 m. laikotarpyje, Karo Archyvas VIII t.; 5—40 p.
50. Steponas Batoras ir Lietuva, Kardas, Nr. 4
51. Senovės lietuvių kultūros problemos, Naujoji Romuva, Nr. 4—5.
52. Atsiminimai iš kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės (dėl V. Bartuškos knygos), Naujoji Romuva, Nr. 25—26.

1938 m.

53. Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo. Žemaičių karai su vokiečiais 1256—1270 m. laikotarpyje, Karo Archyvas IX t., 5—74 p. (atspaudas 114 psl. in 8⁰ — Kariuomenės Štabo Spaudos ir Švietimo skyriaus leidinys. Kaunas).
54. Senovės lietuvių religijos bibliografija. Bibliographia de antiqua religione lituanorum, Kaunas, 4+156 p. (Žr. Nr. Nr. 31, 33, 44).
55. Lietuvos padėtis 1917 metais ir vasario 16 d. akto genezė, Židinys, XXVII t., Nr. 5-6, 610—634 p.
56. Istorijos mokslas tarptautiniame forume, Židinys, XXVIII t., Nr. 8-9, 228—241 p.
57. Krikščionybės kelias Lietuvon, Tiesos Kelias, Nr. 5, 273—312 p. Tas pats rinkinyje „Krikščionybė Lietuvoje“, Šv. Kazimiero Draugijos leidinys, 9—47 p.
58. Vytauto karūnacija ir jos reikšmė lietuvių tautai, Mūsų Žinynas, Nr. 9, 323—340 p.

59. Die Handelsbeziehungen Litauens mit Riga im 14. Jahrhundert, Conventus primus historicum Balticorum Rigae 16—20. VIII.1937 (Pirmā Baltijas vēsturnieku konference). Acta et relata (Runas un referāti), Rigae, 1938, 276—285 p. (atsp. 10 p.).

60. Mindaugas und die Žemaiten. Das politische Verhältnis des ersten Litauerkönigs zu seinen Westgebieten (Žemaitien). Opetatud Eesti Seltsi Toimetustet, XXX t., (Liber saecularis), 2, 930—958 p.

61. Die osteuropäischen insbesondere die litauischen Handelsverhältnisse im 16. Jahrhundert und ihre Auswirkung auf den gesamteuropäischen Handel, VIII-e Congrès International des Sciences Historiques, Zürich 1938, Communications présentées, 569—570 p., Actes du Congrès, 371, 389—90 p.

62. Medžių kultas lietuvių religijoje (Cultus arborum in antiqua religione lituanorum), Soter, XV, Nr. 2, 140—176 p.

1939 m.

63. A contribution to the history of the conversion of Lithuania. Baltic and Scandinavian Countries, V t., Nr. 1, 11—21 p. (atsp. 12 p.).

64. Lietuvos politinė būklė 1918 metų pradžioje ir vasario 16 d. aktas, Židinys, XXIX t., Nr. 1, 35—42; Nr. 2, 196—211 p.

65. Didžioji prancūzų revoliucija ir jos pasaulinė reikšmė, Židinys, XXIX t., Nr. 5-6, 671—688 p.

66. Aktualieji mūsų praeities klausimai ir jų įtaka dabarčiai, Kardas, Nr. 12 (314), 316—325 p.

67. Medžių kultas lietuvių religijoje (cultus arborum in antiqua religione lituanorum), Soter, XVI, 113—144 p.

68. Straipsniai Lietuviškoje Enciklopedijoje 1937—1939 m.

MŪSŲ DARBAI

T U R I N Y S

Docentas Kun. Dr. Al. LĖVANAS, Kaunas
VDU Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys

Trečiasis Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimas 1939 m. vasario mėn. 20 ir 21 d. d.

Trečiasis L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimas

Aleksandras Lėvanas

Katalikų mokslinės veiklos promotorė Lietuvoje, L. Katalikų Mokslo Akademija, 1939 m. vasario 20—21 d. sušaukė Trečiąjį L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą. Jo posėdžiai vyko Kaune, Vytauto Didžiojo Universiteto rūmuose. Suvažiavimo pilnaties posėdžiuose dalyvavo per 500 dalyvių (antrajame suvažiavime, 1936 m., apie 550; pirmajame, 1933 m., apie 300). Sekcijose dirbo pasiskirstę šitokiu būdu:

Sekcija	Dalyvavo			Iš viso
	Vyrų	Tarp jų dvasininkų	Moterų	
Teologijos	27	19	3	30
Psichol.-Filosofijos . .	31	17	5	36
Pedagogikos	48	16	71	119
Kalbos-literatūros . . .	29	3	21	50
Istorijos	14	3	4	18
Teisės	16	—	—	16
Soc.-ekon. mokslų . . .	32	9	4	36
Gamtos	47	9	13	60
Iš viso. . .	244	76	121	365

Pirmoji diena

Vasario mėn. 20 d., pirmadienis

A. ATIDAROMASIS PILNATIES POSĖDIS

Artėjant suvažiavimo atidarymo metui, 9 val. 30 min., didžiojoje VDU salėje suvažiavimo dalyviai jau nebetilpo. Pačioje pradžioje Tarpdiecezinės Kunigų Seminarijos choras, diriguojamas muziko K. Kavecko, gražiai sugiedojo J. Gruodžio „Tėve mūsų“ ir I. Mittererio „Tui sunt coeli“. Salėje viešpatavo jauki, rimta nuotaika. Tribūnoje pasirodė Suva-

žiavimo Organizacinio Komiteto Pirmininkas, Prof. Dr. J. Eretas, ir pasakė *atidaromąją kalbą:*

Jūsų Ekscelencijos,
Jūsų Magnificencijos,
Didžiai Gerbiamoji Dvasininkija,
Didžiai Gerbiamosios Ponios ir Panelės,
Didžiai Gerbiamieji Ponai ir
Brangūs Studentai!

Kaip Organizacinio Komiteto Pirmininkas ir Akademijos Valdybos pavestas turiu laimę atidaryti šį Suvažiavimą.

Siekdama prisidėti prie spartesnės mūsų intelektualinės kultūros išugdymo, L. K. Mokslo Akademija prieš septynetą metų nutarė ruošti mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimus. Pirmasis, įvykęs 1933 m., siekė suburti lig šiol išsisklaidžiusius mokslo kūrėjus ir bičiulius, o antrasis, įvykęs 1936 m., turėjo tikslą jau labiau suglaustom jėgom pakedenti vieną problemą, būtent — visur pasireiškiančią dvasios krizę.

Pasiektų rezultatų skatinama ir mūsų intelektualinių sluoksnių pritariama, Akademija pasiryžusi ir toliau tęsti šitą darbą. Tam tikslui ji mus vėl suvadino. Kviesdama ji turėjo intenciją trečiuoju suvažiavimu iš savo pusės kiek reikšmingiau atžymėti du jubiliejus, būtent — tą momentą, kada prieš 550 metų mūsų šalyje užtekėjo nauja šviesa, toji šviesa, kuri yra „Kelias, Tiesa ir Gyvenimas". Per šį laiką mūsų tiesos ieškotojai ir skelbėjai, šioje šviesoje darbuodamiesi, tiek yra laimėję, kad kupini dėkingumo jie atvyko pareikšti jai savo meilę.

Prieš 20 metų jos apveizdinga ranka tautai sugrąžino laisvę ir valstybę, tuo sudarydama tiesos ieškojimui ir skelbimui lig tol neturėtas sąlygas. Dabar tauta galėjo šalia bažnytinių institucijų, per šimtmečius nešusių tiesos vėliavą, sukurti aibę pasaulinių, kurios mokslui atidengė naujų galimybių.

Suprantama, kad mokslo pasaulis tokių sukakčių negirdomis praleisti negalėjo. Mūsų Akademija savo ruožtu joms paminėti skiria šį trečiąjį L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą: jo darbai padės arčiau savo krašto istoriją pažinti.

Čia turėtų ryškėti mūsų tautos kultūros raida, paaiškėti, kaip ji įsuko ir vis tvirčiau žengia visuotinai reikšmingosios kultūros keliu, kur lygioje aukštumoje su kitomis krikščioniškomis sesėmis išsirikiuoja į pasaulinės kultūros frontą. Tai tokia yra intencija mūsų centrinės paskaitos, kurią netrukus išgirsime. Iš jos paaiškės, kaip turime kultūriškai apsiginkluoti, kad vis tobuliau derintumės su savo pašaukimu.

Nors įvairūs darbo objektai sekcijose ir skirsis pagal specialybes, tačiau, be minėtojo bendrojo tikslo, juos jungia visus darbus vainikuojąs tiesos ieškojimas, nes visur ieškome tik vieno — skirtingai aprėdytos tiesos.

Taip, tiesos pažinimas yra tikrasis mūsų uždavinys. Spindėdama amžinybės spinduliais, ji galingai mus traukia. Dar 16 amžiuje buvo sakoma: „Vynas stiprus, karalius stipresnis, moteris dar stipresnė, bet visų stipriausia yra tiesa". Teisingai pasakyta. Taip buvo praeityje, taip yra šiandien. Nerasi kultūringos tautos, kuri tiesai nepasiaukotų. Ar atskleisi Šventąjį raštą, ar užkalbinsi turguje kaimietį — visur tas pats tiesos išaukštinimas ir tas pats kategoriškas tvirtinimas: „Didi yra tiesa, ir ji nugalės!"

Tačiau, nepaisydami tokio tiesos garbinimo, žmonės dažnai atsimeta nuo jos, nes jiems tiesa atrodo mažai pelninga, net nuostolinga, kliudanti praturtėti ir daryti karjerą.

Bet ne vien tas daug ką nuo jos atstumia. Atstumia dar ir tas, kad ne vienam vaidenasi iš viso ji esanti pavojinga. Tą *vox populi* visur atvirai patvirtina. Antai danas sako: „Tiesa neturi pastogės", o anglas jam pritaria sakydamas: „Tiesa turi gražų veidą, bet prastus drabužius". Vokietis tvirtina, kad „tiesa turi mėlyną nugarą", ir vengras skundžiasi, kad „tam, kuris tiesą smuikuoja, ant pakaušio smuikas skeliamas".

Deja, daug kas pakaušiu labiau susirūpinęs, nei savo garbe. Žiūrėk, dar vakar abiem rankom tiesai prisiekęs, šiandien jau nuslysta į kompromisus ir oportunizmą.

Bet ar tiesa nėra mūsų brangiausias turtas, vertas net didžiausios aukos? Ar užmiršome Jėzaus Siracho paraginimą: „Gink tiesą iki mirties!"?

Kadangi be jos nėra tikro gyvenimo, o tik vegetavimas, turime pagalvoti: kam tarnaujame?

Koks kuklus šis mūsų suvažiavimas ir bebūtų, vis dėlto norėtų jis būti tokia susikaupimo valandėlė, kuri galėtų duoti progos orientuotis tiesoje, be kurios mūsų buitis yra beprasmė ir visa veikla — klaikus nesusipratimas.

Ta intencija ir atidarau trečiąjį Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą.

Po to į suvažiavimo *garbės prezidiumą* buvo pakviesti: J. E. Panevėžio Vyskupas K. Paltarokas, J. E. Telšių Vyskupas J. Staugaitis, J. E. Vyskupas Pr. Būčys MIC, J. E. Kaišiadorių Vyskupas J. Kukta, J. E. Vilkaviškio Vyskupas-Koadjutorius M. Reinys, J. E. Vyskupas T. Matulionis, Apaštališkasis Vizitatorius Lietuvai Tėvas Pelletier OP, J. Mgn. VDU Prorektorius Prof. Pr. Jodelė ir Prorektorius Prof. Blažys, Jo Prakilnybė VDU Teologijos-Filosofijos Fakulteto Dekanas Prof. Dr. P. Malakauskis, buv. Respublikos Prezidentas A. Stulginskis, vilniečiai — Mons. Dr. A. Viskanta ir Kun. K. Čibiras, Švietimo Ministerijos atstovas ponas Soblys ir ponia Maceinienė.

Į *darbo prezidiumą* buvo pakviesti: Prof. B. Vitkus, Kun. Doc. Dr. V. Padolskis, Vyr. Asist. Dr. J. Pankauskas.

Į *sekretoriatą* pakviestas Kun. Doc. Dr. A. Lėvanas.

Prezidiumams užėmus savo vietas, darbo prezidiumo pirm., Kun. Doc. Dr. V. Padolskis, suvažiavimui pasiūlė priimti šį reguliaminą:

1. Suvažiavimas tvarkomas šio reguliamino, kuris privalomas tiek pilnaties, tiek sekcijų posėdžiuose.
2. Reguliamino vykdymu rūpinasi suvažiavimo (sekcijos) darbo prezidiumas.
3. Dalyviai gauna žodį šio reguliamino ribose.
4. Tuo pačiu klausimu dalyviai gali kalbėti ne daugiau, kaip du kartu. Balsas duodamas įsirašiusiems prezidiume iš eilės. Paskutinis žodis priklauso prelegentui.

   P a s t e b ė j i m a s: faktinėms pataisoms, pastaboms dėl tvarkos asmens klausimu ir nepaprastiems pranešimams balsas duodamas be eilės.
5. Kalbama iš paskirtos vietos.

   P a s t e b ė j i m a s: Prezidiumui leidus, galima kalbėti ir iš savo vietos.
6. Kalbėtojai žodžio prašo raštu. Suvažiavimo nutarimu kalbėtojų eilė gali būti uždaryta ir kalbėjimo laikas apribotas.
7. Pirmininkas turi teisę daryti pastabų kalbėtojui, jei šis: a) nesilaiko nustatytos tvarkos, b) kalba ne į temą ir kartoja pasakytas mintis, c) savo kalba ką nors įžeidžia.
8. Garbės prezidiumo nariai gali sveikinti žodžiu, kiti sveikina raštu.
9. Suvažiavimui vadovauja ir atstovauja darbo prezidiumas. Be darbo prezidiumo, tikslesniam suvažiavimo darbų tvarkymui, gali būti renkamos komisijos.
10. Prezidiumas ir komisijos veikia tik suvažiavimo sesijos metu.

11. Visi reikalai, kurie priklauso išrinktųjų komisijų kompetencijai, bet jose neapsvarstyti, suvažiavimo pilnaties posėdyje nenagrinėjami.
12. Visi sumanymai, rezoliucijos ir pasiūlymai paduodami raštu.
13. Nutarimai priimami paprasta balsų dauguma. Balsuoti gali visi, kurie turi suvažiavimo programą.
14. Paskaitų ilgumas 45 min.; pranešimo — 20 min. Paskaitai prailginti reikalingas suvažiavimo (sekcijos) sutikimas.

Reguliaminą suvažiavimas priėmė be pakeitimų.

A. A. POPIEŽIAUS PIJAUS XI PAGERBIMAS

Vos prieš dešimtį dienų mirusiam Popiežiui PIJUI XI pagerbti Suvažiavimo Organizacinis Komitetas programoje įdėjo specialų punktą. Šito epochinės reikšmės Popiežiaus asmenybę ir darbus gražiai ir išsamiai nušvietė J. E. Vysk. M. Reinys. Tas Ekscelencijos pranešimas yra atspausdintas šiame Suvažiavimo Darbų tome, 3—9 psl.

SVEIKINIMAI

Iš *sveikinusių žodžiu* pirmas kalbėjo J. E. Vysk. J. Staugaitis, viso Lietuvos Episkopato vardu:

> Mums, katalikams, atsimintina, — kalbėjo Ganytojas, — kad nepriklausomybė yra ypatinga Dievo dovana. Iki po Didžiojo karo mūsų krašto moksle viešpatavo materializmas, kuris iš esmės yra priešingas krikščionybei. Jis palietė taip pat kai kurias mūsų gyvenimo sritis. Prieš Didįjį karą katalikybė, kaip mokslas, buvo daugiau kunigų seminarijose ir Dvasinėje Akademijoje. Šiandie mūsų gyvenimas daugiau sunormalėjo, mokslas su religija gražiai sutaria. Tad linkiu, kad Lietuvos katalikų kuriamas mokslas prilygtų tiems laimėjimams, kuriuos jis turi užsieny.

Kultūros Departamento Direktorius p. Soblys suvažiavimą pasveikino pono Švietimo Ministerio Prof. J. Tonkūno vardu. Be to, savo vardu ponas Direktorius palinkėjo sėkmingai atlikti visus suvažiavimo užsibrėžtuosius uždavinius.

Magn. Prorektorius Prof. Blažys suvažiavimui nuoširdžiai palinkėjo, kad jo darbai — tarnauti tiesai ir plėsti žinijos ribas pagal pasirinktąjį šūkį „Dilatentur spatia veritatis“ — būtų ko sėkmingiausiai atlikti.

Audringų aplodismentų išvilioti, suvažiavimą sveikino taip pat ir vilniečių atstovai. Mons. Dr. A. Viskanta Vilniaus lietuvių katalikų visuomenės ir organizacijų vardu suvažiavimui palinkėjo geriausio pasisekimo darbuose. Kun. V. Čibiras, suvažiavimą sveikindamas, pastebėjo, kad:

> Mes, vilniečiai, tuo tarpu mokslu užsiimti dar negalime: nėra nei laiko, nei žmonių. Tačiau ir mes mokslu užsiimti norim, ir patys to sau

linkim. Be to, sveikindamas šį suvažiavimą linkiu, kad jo išlukštenta tiesa pasiektų ir Vilniaus kraštą.

J. E. Vysk. M. Reinys sveikino Katalikų Universiteto Vadovybės vardu:

Dėl tam tikrų aplinkybių, — kalbėjo Ganytojas, — Katalikų Universitetas ligi šiol vis dar negali veikti. Tačiau juo rūpinamasi, rengiami žmonės, didinama biblioteka. Katalikų Universiteto Vadovybė labai džiaugiasi šiuo suvažiavimu ir kartu dėkoja L. Katalikų Mokslo Akademijai už jo sušaukimą. Šia proga linkiu, kad kalbamoji Akademija mūsų visuomenės būtų dar daugiau respektuojama ir remiama.

Pagaliau suvažiavimą žodžiu sveikino Vyriausias Ateitininkų Vadas, Prof. Dr. K. Pakštas, pažymėdamas, kad:

Jei tautos laimėjimai nėra paremti dvasiniais lobiais, jie daugiau yra pavojingi, kaip naudingi. Ateitininkijos jaunieji legionai tautai duoda dvasinių gėrybių ir labai stambų indėlį įdeda į Lietuvos mokslo lobyną. Tad linkiu, kad šis suvažiavimas visų pastangomis pasiektų didelių rezultatų mūsų mokslo srityje.

Iš *raštu sveikinusiųjų* buvo:

J. E. Kauno Arkivyskupo ir Metropolito J. Skvirecko telegrama:

Trečiąjį Lietuvių Katalikų Mokslininkų suvažiavimą nuoširdžiai sveikinu. Linkiu geriausio pasisekimo darbuose. Dievas telaimina visus suvažiavimo dalyvius.

J. E. Vilkaviškio Vyskupo A. Karoso laiškas:

Už malonų pakvietimą į III Lietuvių Katalikų Mokslininkų Suvažiavimą nuoširdžiai dėkoju. Suvažiavimo gi dalyviams ir pačiai Liet. Kat. Mokslo Akademijai iš širdies linkiu sėkmingai varyti kat. mokslo vagą.

J. E. Arkivyskupo Pr. Karevičiaus MIC laiškas:

Gerbiamąjį Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą prašau priimti mano nuoširdų sveikinimą ir linkėjimą geriausio pasisekimo.

Gausios Dievo palaimos linkiu Gerbiamiems Prelegentams, ypač Teologams, kad savo paskaitose mūsų šviesiajai visuomenei suteiktų ne tik iš praeities, bet ir iš dabarties įdomių ir naudingų žinių, kad iškeltų ir moksliškai nušviestų šių dienų gyvenimiškus klausimus.

Lietuvos Kariuomenės Vado, Generolo St. Raštikio, telegrama:

Širdingai dėkoju už atsiųstą malonų kvietimą. Negalėdamas asmeniškai dalyvauti, sveikinu Poną Profesorių[1] ir visus suvažiavimo dalyvius, linkėdamas geriausios kloties visuose Tamstų garbinguose darbuose ir sumanymuose.

Pono Užsienių Reikalų Ministerio Urbšio raštas:

Patvirtindamas Jūsų šio mėn. 18 d. laiško gavimą, širdingai dėkoju už malonų kvietimą dalyvauti Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavime.

---

[1] Prof. St. Šalkauskį, L. K. Mokslo Akademijos pirmininką.

Labai apgailestauju, dėl kitų darbų negalėjęs tuo Jūsų pakvietimu pasinaudoti.

Linkiu Jūsų organizuojamam suvažiavimui vaisingo darbo mūsų tautos ir valstybės gerovei.

Seimo Pirmininko Inž. K. Šakenio raštas:

Negalėdamas patsai dalyvauti 3-jame Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimo atidaryme, siunčiu savo nuoširdžius sveikinimus suvažiavimui, linkėdamas sėkmingos kloties jo darbuose, plečiant ir populiarinant mūsų visuomenėje mokslą ir sprendžiant nusibrėžtus mokslo klausimus.

Prekybos Instituto Rektoriaus E. Galvanausko raštas:

Apgailestaudamas negalėsiąs dėl neatidėliotinų darbų dalyvauti III Lietuvos Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavime, sveikinu ir linkiu geriausios kloties Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijai, pasiėmusiai taip gyvybiškai svarbų Lietuvai darbą, keliant mokslą ir ugdant lietuvį mokslininką.

Be to, sveikinimus dar atsiuntė: Prof. M. Niedermannas iš Šveicarijos, Lietuvių Rašytojų Draugija, Katalikų Veikimo Centro Vyr. Valdyba, Šv. Kazimiero Draugija, Lietuvos Šv. Kazimiero Seserų Kongregacija, Krakių Šv. Kotrynos seserys, L. K. Blaivybės Draugija.

Dar buvo sveikinimo laiškų taip pat ir iš kitų pavienių asmenų. Po sveikinimų padaryta 10 min. pertrauka.

PASKAITA

Po pertraukos suvažiavimas atidžiai išklausė didelio aktualumo Lietuvos kultūriniam, tautiniam ir religiniam gyvenimui Prof. Dr. St. Šalkauskio paskaitos, tema „Kultūrinio Lietuvių Tautos apsiginklavimo problema ir katolicizmas“ (žr. 13 psl.). Čia didysis mūsų tautos mokslininkas pagrindinę suvažiavimo mintį susiejo su katolicizmu.

Po paskaitos Ats. Gen. Galvydis-Bikauskas Gerb. Prelegentą paklausė: 1) kaip reikėtų suprasti asmens laisvę, 2) ar gali būti vertybė didesnė už Dievo garbę, 3) ar mūsų krašto dechristianicazija eina daugiau iš priešų, ar iš savųjų.

Gerb. Prelegentas į tai atsakė, jog 1) katalikai niekados nesutiks, kad asmuo būtų taip negerbiamas, kaip dabar civilizuotoje barbarijoje. Iš antros pusės, katalikai nepataikauja ir sauvaliavimams. Visa tai konkretizuoti būtų jau platesnis ir už temos ribų išeinąs dalykas. 2) Asmens vertės teigimas nekliudo pripažinti garbę taip pat ir Aukščiausiai Vertybei — Dievui. 3) Dechristianizacija paprastai kyla iš katalikybės priešų. Tačiau neatsargiai kalbantieji katalikai tą dechristianizaciją gali dar padidinti.

B. SEKCIJŲ POSĖDŽIAI

Po pietų, 16 val., VDU rūmuose suvažiavimo dalyviai susirinko į sekcijų posėdžius. Kaip jau pradžioje minėjome, šiame suvažiavime posėdžiavo aštuonios sekcijos, būtent: teologijos, psichologijos-filosofijos, pedagogikos, kalbos ir literatūros, istorijos, teisės, socialinių ir ekonominių mokslų ir gamtos sekcijos.

1. Teologijos sekcija

Posėdį atidarė Telšių Kunigų Seminarijos Rektorius Prel. V. Borisevičius (Telšiai). Į posėdžio prezidiumą buvo išrinkti: Prel. V. Borisevičius (pirm.) ir Vilkaviškio Kunigų Seminarijos Profesorius L. Tulaba (sekr.).

Pirmąją paskaitą skaitė Lietuvos Marijonų Provincijolas Kun. Dr. V. Vaišnora, tema „Kataliko kunigo veikla kovoje su rusifikacija prieškariniu metu". Prelegentas, remdamasis oficialiais anų laikų rusų valdžios dokumetais, atvaizdavo lietuvių katalikų kunigų veiklą kovoje su caro pastangomis surusinti Lietuvą per spaudą, Bažnyčią ir mokyklas. Ta kova iš kunigijos pareikalavo daug aukų. Nuo 1864 m. beveik kiekvienas kunigas buvo baustas už lietuviškąją veiklą (žr. 29 psl.).

Diskusijose dalyvavo Kun. Doc. Dr. Pr. Venckus, Vyr. Asist. Kun. St. Yla ir Kun. Doc. Dr. V. Padolskis. Į padarytas pastabas prelegentas atsakė. Apskritai, posėdis konstatavo, kad Gerb. Prelegento iškeltasis klausimas ir surinktoji medžiaga yra gana aktuali, ir todėl pageidavo, kad ta tema būtų parašyta išsami monografija.

Antrąją paskaitą skaitė Prel. V. Borisevičius (Telšiai), tema „Dorovinis elementas Vyskupo Valančiaus kūriniuose ir veikloje". Gerb. Prelegentas čia nagrinėjo Vysk. Valančiaus veiklą ir kūrinius, kiek jie liečia ar kiek juose pasireiškia įvairios teologinės ir moralinės dorybės. Studija buvo gana plati. Dėl to Gerb. Prelegentas paskaitė tik pirmąją jos dalį, būtent, apie teologines ir religines dorybes (žr. 51 psl.).

Po paskaitos buvo gyvos diskusijos. Jose dalyvavo Kun. Dr. P. Manelis, Dr. K. Ruginis, J. E. Vysk. P. Būčys MIC, Kun. St. Yla, Dr. V. Raulinaitis. Oponentų buvo pabrėžta, kad, atsižvelgiant į gyvenamą religinės krizės metą, daugiau tektų atsižvelgti ne į tai, ko Vysk. Valančius mokė, bet į tai, kaip jis mokė, t. y. į jo dorinimo metodą.

Trečiąją paskaitą skaitė Kun. Doc. Dr. V. Padolskis (Vilkaviškis), tema „Vyskupas A. Baranauskas ir Šventasis raštas lietuvių kalba". Smulkiai nupasakojęs Šv. rašto vertimų į lietuvių kalbą raidą iki Vysk. A. Baranausko laikų, Gerb. Prelegentas sustojo ties tomis aplinkybėmis, kurios paskatino Seinų Vyskupą A. Baranauską versti Šv. raštą į lietu-

vių kalbą. Buvo apibūdintas pats vertėjas ir kritiškai įvertintas jo vertimas, kurio, dar nebaigto, rankraštis dabar yra VDU bibliotekoje (žr. 84 psl.).

Diskusijose dalyvavo Lekt. A. Ašmantas, Kun. L. Tulaba, Kun. Dr. V. Vaišnora MIC, Kun. J. Paukštys SJ, Prel. V. Borisevičius, Kun. Dr. M. Ražaitis ir kt. Buvo iškeltos kai kurios Šv. rašto vertimus į lietuvių kalbą liečiančios kalbinės problemos, Šv. rašto propaganda žmonėse, trūkumas lietuviškos biblinės literatūros.

REZOLIUCIJOS:

L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų III-me Suvažiavime Teologų Sekcija, išklausiusi jos prelegentų skaitytąsias paskaitas, nutarė:

1. Pavesti Kun. Dr. J. Vaišnorai MIC parašyti monografiją „Kunigų kova su rusifikacija".
2. Parašyti platesnę studiją apie lietuviškus Šv. rašto vertimus.
3. Ypatingu būdu susirūpinti Šv. rašto studijomis, jo propaganda žmonėse, Šv. rašto lietuviškos literatūros paruošimu, rašant atskiroms Šv. rašto knygoms bei klausimams tinkamus komentarus.

Į *Teologijos Sekcijos Vadovybę* prie L. Katalikų Mokslo Akademijos išrinkti: 1) Kun. Dr. V. Vaišnora MIC, Kaunas, 2) Kun. Doc. Dr. P. Venckus, Kaunas, 3) Kun. Doc. Dr. V. Podolskis, Vilkaviškis, 4) Kun. Vyr. Asist. St. Yla, Kaunas, 5) Kun. Prof. L. Tulaba, Vilkaviškis.

2. *Psichologijos-Filosofijos sekcija*

Posėdį atidarė Dr. Pr. Mantvydas. Į prezidiumą pakvietė Mokyt. Br. Stočkų (pirm.) ir J. Girnių (sekr.).

Pirmą paskaitą skaitė J. E. Vysk. M. Reinys, tema „Rasė ir psichika" (žr. 101 psl.). Diskusijose dalyvavo Kun. Dr. J. Packevičius MIC ir Vyr. Asist. Dr. J. Pankauskas.

Antrą paskaitą skaitė Prel. Prof. Dr. Pr. Kuraitis, tema „Tauta ir jos filosofija (žr. 112 psl.). Diskusijose Dr. K. Ruginis, Dr. Pr. Mantvydas, Kun. Dr. V. Brizgys kėlė filosofijos supopuliarinimo ir ja plačiųjų inteligentijos masių suidominimo reikalą. J. E. Vysk. M. Reinys akcentavo tomistinės filosofijos savarankiškumo klausimą.

Pagaliau trečiąją paskaitą skaitė J. Girnius, tema „Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai" (žr. 142 psl.). Diskusijose dalyvavo Prel. Dr. Pr. Kuraitis — akcentavo egzistencialinės filosofijos laimėjimų panaudojimą, išeinant iš tomistinių nusistatymų, ir Pr. Brazys MIC — kalbėjo apie egzistencialinę filosofiją ir idealizmą.

Sumanymuose bei pranešimuose Dr. Pr. Mantvydas iškėlė dabartinės filosofijos propedeutikos vidurinėse mokyklose programos reikalus: permažą jai skirtų valandų skaičių, trūkumą tinkamų vadovėlių ir kitus pa-

našius trūkumus. Nutarta šį reikalą pavesti išstudijuoti nuolatinei Sekcijos Vadovybei.

Toliau svarstytas Sekcijos vardo klausimas. J. E. Vysk. M. Reinys laikėsi senojo „psichologijos-filosofijos", o Prel. Prof. Dr. Pr. Kuraitis — „filosofijos-psichologijos" vardo. Galutinai išspręsti sekcijos vardą nutarta pavesti nuolatinei Sekcijos Vadovybei, susitarus su L. Katalikų Mokslo Akademijos Vadovybe.

Į nuolatinę *Sekcijos Vadovybę* išrinkti: Dr. J. Pankauskas, Dr. Pr. Mantvydas ir p. J. Girnius.

3. Pedagogikos sekcija

Posėdį atidarė Priv. Doc. Dr. A. Maceina, kuris į prezidiumą pakvietė K. Baubą (pirm.) ir K. Balčiūnienę (sekr.).

Pirmąją paskaitą skaitė Vyr. Asist. I. Malinauskas, tema „Lietuviškos pedagoginės sąmonės formavimasis". Diskusijose dalyvavo Dr. O. Norušytė, p. J. Mičiulis, p. V. Šalkauskis, p. K. Šapalas ir Kun. Dr. J. Grigaitis.

Antrą paskaitą skaitė Priv. Doc. Dr. A. Maceina, tema „Lietuviškoji ateities mokykla", arba, kaip Gerb. Prelegentas ją formulavo, „Lietuviškos ateities ugdymas". Diskusijose dalyvavo J. Makutėnas, J. Mičiulis, J. Stočkus, P. Ladygienė, I. Malinauskas ir kt.

Trečioji paskaita buvo skaityta Dr. O. Norušytės, tema „Šeimyninio auklėjimo organizavimas" (žr. 169 psl.).

Ketvirtoji paskaita buvo skaityta Direkt. A. Šerkšno, tema „Šiandieninė šviesuolių šeimos pedagogika" (žr. 200 psl.). Diskusijose dalyvavo Kun. Dr. J. Grigaitis MIC, Mokyt. J. Eidukevičius, Dr. V. Karvelienė, V. Valkauskas, Dr. J. Leimonas, Vyr. Asist. I. Malinauskas ir kt.

Po paskaitų bei diskusijų pedagogikos sekcijoje buvo priimtos sekančios *rezoliucijos:*

> Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų III Suvažiavimo Pedagogikos Sekcija prašo L. Katalikų Mokslo Akademijos Valdybą:
>
> 1) pradėti rūpintis organizuotu pedagoginės literatūros leidimu, nes pedagoginis mūsų tautos lygis nėra įmanomas pakelti be savo spausdinto žodžio paramos.
>
> 2) įsteigti nors ir kuklią premiją už išleistus pedagogikos mokslo veikalus, kad tuo būdu būtų paskatintas pedagoginės literatūros kūrimas. Jeigu L. Katalikų Mokslo Akademija dėl lėšų stokos tokios premijos įsteigti negalėtų, tai Pedagogikos Sekcija šį prašymą kreipia į Katalikų Universiteto Vadovybę.

Nuolatinė Pedagogikos Sekcijos Vadovybė palikta ta pati — būtent: Vyr. Asist. I. Malinauskas, Dr. O. Norušytė ir Priv. Doc. Dr. A. Maceina.

4. *Kalbos ir literatūros sekcija*

Posėdį atidarė Doc. Dr. A. Salys, pakviesdamas pirmininku Direktorių P. Samulionį ir sekretoriumi E. Diringą.

Pirmą paskaitą skaitė p. A. Vaičiulaitis, tema „Vidurinių amžių poetas Machaut Lietuvoj" (žr. 315 psl.), kurioje Gerb. Prelegentas iškėlė 14 amžiaus pirmosios pusės prancūzų poeto riterio Guillaume de Machaut keliones į Lietuvos kraštą Kryžiuočių Ordino karių eilėse.

Antrą paskaitą skaitė Lekt. A. Ašmantas, tema „Iš romantiškosios į mokslinę kalbotyrą Lietuvoje" (žr. 219 psl.). Diskusijose dalyvavo Dr. A. Salys, Mokyt. P. Butėnas, Lekt. A. Laurinaitis, A. Vaičiulaitis.

Trečią paskaitą skaitė V. Kulbokas (Pasvalys), tema „Lietuviškoji literatūros kritika ligi Didziojo karo" (žr. 243 psl.). Čia Gerb. Prelegentas suminėjo iki Didžiojo karo pasirodžiusius literatūros kritikos klausimais straipsnius mūsų perijodinėje spaudoje ir besidiferencijuojančias kryptis: psichologinę, estetinę bei visuomeninę sociologinę. Po paskaitos Lekt. J. Ambrazevičius pabrėžė keletą paskaitos iškeltųjų minčių.

Pagaliau ketvirtoji paskaita buvo skaityta Mokyt. P. Butėno, tema „Jakštas stilistas" (žr. 260 psl.). Gerb. Prelegentas nagrinėjo Jakšto poezijos stilių, iškėlė jo kalbos aiškumą, tikslumą, taisyklingumą, jo žodyno archaizmus, barbarizmus, neologizmus, dialektizmus, pacitavo jų pavyzdžių, išnagrinėjo jo poetinę semantiką.

Po paskaitos Doc. Dr. Jonas Grinius paklausė Gerb. Prelegentą, ar iš Jakšto gausiai vartojamų sinoniminių veiksmažodžių negalima būtų manyti jį buvus ekspresijonistu? Ar Jakštas sąmoningai vartojęs barbarizmus ir archaizmus? P. Dambrauskas pastebėjo, kad Gerb. Prelegentas pirma turėjo iškelti gero stiliaus reikalavimus, o paskui konstatuoti, ar Jakštas juos atitiko. Gerb. Prelegentas į paklausimus atsakė teigdamas, kad Jakštas dalį barbarizmų bei archaizmų bus naudojęs sąmoningai, kitus — ne. Išvadų Prelegentas nė nenorėjęs daryti, nes jam terūpėję duoti medžiagos, kuria pasiremdami kiti galėtų filosofuoti.

P. Raulinaitis siūlė būsimuose suvažiavimuose vengti apžvalginių pranešimų, ir jų vietoj parengti problemingesnių, diskusijas skatinančių paskaitų. Be to, tokiuose posėdžiuose turėtų būti po stenografą.

Nuolatinė Sekcijos Vadovybė palikta ta pati.

5. *Istorijos sekcija*

Posėdį atidarė Doc. Dr. Z. Ivinskis, pakviesdamas pirmininkauti Tarpdiecezinės Kunigų Seminarijos Rektorių Kan. Doc. Pr. Penkauską, o sekretoriauti Mokyt. A. Pavalkį.

Pirmą paskaitą skaitė Doc. Dr. Z. Ivinskis, tema „Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar" (žr. 320 psl.). Gerb. Prelegentas iškėlė reikalą įvesti į Lietuvos istorijos mokslą kriticizmą ir daugiau atsipalaiduoti nuo mėgėjiško romantizmo. Gyvose diskusijose dalyvavo Mokyt. St. Lipnickas, Dr. A. Kučinskas, Kun. N. Švogžlys-Milžinas, Mons. Kun. A. Simaitis, Dr. A. Šapoka.

Antrą paskaitą parašytą Kun. Prof. Dr. J. Totoraičio MIC (Roma), tema „Lenkų išleistieji Vatikano archyvo istorijos šaltiniai" (žr. (342 psl.), skaitė Dr. A. Kučinskas.

Diskusijose dalyvavo Kun. A. Simaitis, Dr. A. Šapoka, Kun. N. Švogžlys-Milžinas ir Doc. Dr. Z. Ivinskis. Iškeltas pageidavimas labiau susirūpinti gausių Lietuvos istorijos medžiaga Vatikano archyvų tyrinėjimais, išrūpinti tam tikslui lėšų iš Švietimo Ministerijos.

Trečią paskaitą skaitė Adv. J. Žagrakalys (Zarasai), tema „Dr. Dom. Bukantas" (žr. 461 psl.). Diskusijose dalyvavo Kun. A. Simaitis ir Doc. Dr. Z. Ivinskis.

Be to, Dr. A. Kučinskas (Marijampolė) padarė pranešimą „Apie Popiežių Pijų XI ir jo santykius su Lietuva". Diskusijose dalyvavo Mons. A. Simaitis, Doc. Dr. Z. Ivinskis, Mons. Dr. A. Viskanta.

6. *Teisės sekcija*

Sekcijos posėdį atidarė Adv. Antanas Tumėnas. Jis visam posėdžiui ir pirmininkavo.

Prof. K. Šalkauskis skaitė paskaitą, tema „Kodifikacijos darbas" (žr. 353 psl.). Prelegentas savo paskaitoje iškėlė reikalą prie Valstybės Tarybos ar kitų įstatymdavystės organų suorganizuoti Kodifikacijos Įstaigą, kuri rūpintųsi naujųjų įstatymų tiksliu paruošimu ir senųjų perredagavimu bei pritaikymu. Be to, Gerb. Prelegentas bendrais bruožais nubrėžė tos naujosios įstaigos organizaciją ir jos darbo sritis, sąryšyje su visais įstatymdavystės organais.

Tiek pats Prelegentas, tiek po jo kalbėjusieji iškėlė daug netikslumų ir netobulumų, kurie kyla todėl, kad nėra Kodifikacijos Įstaigos. Juo labiau, kad mes net savojo Civilinio kodekso neturime, ir neaišku, kada jo susilauksime.

Sekcijos vadovybė paliekama ta pati.

7. *Socialinių ir ekonominių mokslų sekcija*

Sekcijos posėdį atidarė Dr. J. Leimonas. Į prezidiumą išrinkti: Dr. J. Leimonas (pirm.) ir St. Ramoškaitė (sekr.).

Pirmą paskaitą skaitė Vyr. Asist. Dr. Pr. Dielininkaitis, tema „Pijaus XI vieta katalikų socialinėje doktrinoje". Gerb. Prelegentas pažymėjo, kad katalikų buržuazija stengėsi popiežių enciklikas apeiti arba aiškinti savanaudiškai. Katalikų sociologų didelė klaida buvusi ta, kad jie nesistengė tų enciklikų išryškinti ir pritaikyti atskirų kraštų reikalavimams.

Diskusijose buvo keliamos mintys, kodėl kai kurie katalikai stengėsi apeiti popiežių enciklikas ir kaip būtų galima praktikoje įgyvendinti Pijaus XI užakcentuotąjį šeimyninį atlyginimą.

Antrą paskaitą skaitė Kan. Prof. F. Kemėšis (Dotnuva), tema „Kas ir kaip galės išspręsti socialinį klausimą" (žr. 371 psl.). Pasak Gerb. Prelegento, tai galės padaryti: 1) aiški pasaulėžiūra, dedanti į socialinio klausimo pagrindą ne vien žmogaus prigimtį, bet ir antgamtines jėgas — Dievo pagalbą; 2) laikymasis Kristaus mokslo pagrindinių dėsnių ir jų šviesoje materialinių bei socialinių reikalų tyrinėjimas, išsprendimas ir pritaikymas.

Į nuolatinę Sekcijos Vadovybę išrinkti: Kan. Prof. F. Kemėšis, Dr. J. Urmanas ir Dr. Pr. Dielininkaitis.

8. Gamtos sekcija

Į posėdžio prezidiumą išrinkti: Dr. Puodžiukynas (pirm.) ir J. Maniukas (sekr.).

Pirmą paskaitą skaitė Prof. Dr. K. Pakštas, tema „Lietuvos ribų problema" (žr. 383 psl.). Gerb. Prelegentas iškėlė labai įdomių duomenų. Vytauto Didž. laikų Lietuva užėmusi apie 850 tūkst. km² plotą su apie 56 mil. gyventojų. Nurodė apie kai kieno galvojimą atstatyti istorinę Lietuvą.

Antrą paskaitą skaitė Prof. St. Kolupaila, tema „Seniausias literatūrinis darbas apie Nemuną" (žr. 418 psl.). Tuo dokumentu Gerb. Prelegentas laiko Tacito „Chronos", o ypač A. Schrötterio „De fluvio Memela Lituaniae..." ir grafo Tiškevičiaus kelionių aprašymą Lietuvos upėmis (Nerimi).

Trečia paskaita buvo skaityta Prof. Dr. Pr. Šivickio, tema „Neorganinės druskos protoplazmoje" (žr. 429 psl.). Čia Gerb. Prelegentas nupasakojo eksperimentą su neorganinėmis druskomis, atrastomis išdžiovintose jūros medūzose.

Ketvirtoji paskaita buvo skaityta Priv. Doc. Dr. Č. Pakucko, tema „Lietuvos kvartero tyrinėjimai per 20 metų" (žr. 424 psl.). Pasak Gerb. Prelegento, kvartero sluoksniai reikšmingi keliais atžvilgiais: 1) pamatas statybai, 2) medžiaga statybai, 3) geriausio vandens rezervuaras,

4) durpių klinčių kasyklos. Lietuvos kvartero žemėlapis jau sudarytas, tik dar nepaskelbtas.

Prof. St. Kolupaila posėdžiui pasiūlo priimti šią rezoliuciją:

> L. K. M. Gamtininkų Sekcija, patyrusi apie Lietuvos gamtos tyrinėtojų atliktus per 20 metų darbus, reiškia pageidavimą, kad tie kraštui svarbūs tyrinėjimai būtų energingai tęsiami, kad jiems būtų teikiama reikalinga materialinė ir moralinė parama ir kad mūsų mokslininkų darbai būtų tinkamai reprezentuojami tiek savo krašte, tiek plačiajame pasaulyje.

Rezoliucija buvo priimta su karštu pritarimu.

Į nuolatinę Sekcijos Vadovybę išrinkti: Prof. St. Kolupaila, Priv. Doc. Dr. Č. Pakuckas ir Inž. A. Domaševičius.

C. *PREL. A. DAMBRAUSKO-JAKŠTO IR KAN. TUMO-VAIŽGANTO MINĖJIMAS*

Pirmosios Suvažiavimo dienos vakare, 20,45 val., Ateitininkų rūmų salėje buvo suruošta didiesiems Lietuvos kultūrintojams bei mokslininkams, a. a. Prel. Prof. Dr. A. Dambrauskui-Jakštui ir a. a. Kan. Doc. J. Tumui-Vaižgantui, paminėti akademija.

Posėdį atidarė Suvažiavimo prezidiumo narys Vyr. Asist. Dr. J. Pankauskas. Dalyvių buvo pilnutėlė salė, apie 500 žmonių. Didiesiems mūsų Tautos veteranams paminėti įdomią paskaitą skaitė Lekt. J. Ambrazevičius, tema „Jakšto ir Vaižganto jungas“ (žr. 234 psl.). Po paskaitos publikai buvo padaryta staigmena — parodyta filma „Gyvasis Jakštas“. Čia visi turėjo progos vėl pamatyti didįjį mūsų Tautos Vyrą gyvenantį, judantį, dirbantį.

Po to sekė meninė dalis. Iz. Vasiliausko, V. Možalskio, Ed. Satkevičiaus ir M. Saulevičiaus stygų kvartetas sugrojo M. K. Čiurlionio kvartetą C-moll ir Liudviko van Beethoveno arfos kvarteto Es-dur, op. 74 I dalį.

Be to, *VDU Stud. Ateitininkų Sąjungos choras,* diriguojamas muziko Ant. Budriūno, padainavo:

a) Mes su rūtomis — žodžiai ir muzika D. Andriulio,
b) Jaunystės vainikas — žodžiai B. Brazdžionio, muzika K. Kavecko,
c) Žiema — žodžiai P. Vaičiūno, muzika J. Gruodžio,
d) Vai eičiau — žodžiai Putino, muzika Vl. Jakubėno,
e) Žolelė žydėjo — liaudies daina, harmonizuota St. Šimkaus,
f) Kai du stos — žodžiai Jakšto, muzika J. Naujalio.

Užbaigos žodį pasakė Dr. J. Pankauskas. Minėjimas geriausioje nuotaikoje baigtas 23 val.

Antroji diena

Vasario mėn. 21 d., antradienis

Sekcijų posėdžiai, prasidėję vasario 20 d. (pirmadienį), tęsėsi visą priešpietę kitą suvažiavimo dieną; kai kuriose sekcijose net lygi vėlyvų antradienio pietų.

D. BAIGIAMASIS PILNATIES POSĖDIS

Didžiojoje VDU salėje 16 val. prasidėjo baigiamasis pilnaties posėdis. Dalyvių galėjo būti per 600. Tai bene pats nuotaikingiausias šio suvažiavimo posėdis.

Atvykęs iš Amerikos Kun. Pr. Vasiliauskas padarė pranešimą apie lietuvių kultūrinį gyvenimą Amerikoje:

> Amerikos katalikų kultūrinis darbas koncentruojasi parapijose ir vienuolynuose. Parapijos kunigams vadovaujant, čia visos organizacijos spiečiasi ir darniai varo kultūros darbą. Politinių organizacijų nėra. Visos organizacijos religinės, kultūrinės ar labdarybės pobūdžio. Reikia pabrėžti, kad visų organizacijų veikimas gauna amerikoniškos dvasios pobūdžio: veikia laisvai, drąsiai ir tik savomis jėgomis, be inteligentijos pagalbos iš kitur. Kunigai tenai eina vien dvasios vado pareigas. Organizuotis jiems padeda ta aplinkybė, kad ten turima pilna veikimo laisvė, kad jie turi daug daugiau centų, negu Lietuvos piliečiai. Jeigu pas mus sunku išgauti iš nario metinio mokesčio 50 centų, tai tenai nariai sumoka mūsiškių 600 centų. Aišku, turint lėšų, lengviau ir veikti. Kai kurios parapijos turi susirinkimams sales su estradomis vaidinimams, kitos atskiras sales mergaitėms, berniukams ir bendras, — jos visos aprūpintos tinkamomis žaidimų priemonėmis. Visos kat. organizacijos sąmoningai veikimo pagrindu deda religinę dvasią. Jų visų veikla glaudžiai susijusi su religinėmis priemonėmis: pamaldomis, bendra malda, Šv. Komunijomis. Religinė praktika eina išvien su organizacijomis. Tuo būdu bendra religija palaiko organizacijas, organizacijos — Bažnyčią. Žodžiu, Amerikos katalikai gan gerai organizuoti, organizacijos jiems teikia drausmingumo ir religinės dvasios .
>
> Yra lietuvių ir inteligentų, baigusių High school, kolegijas, ar net universitetus. Daug jųjų yra baigusių H. sch. ir dirbančių kaip paprastas bemokslis darbininkas, iš bendros darbininkų masės neišsiskiriančių. Ta aplinkybė paaiškina ir tai, kodėl organizacijos sugeba tvarkyti savo reikalus be inteligentų pagalbos iš kitur.
>
> Amerikos Episkopato yra bendras nusistatymas prie bažnyčios turėti ir kat. pradinę mokyklą. Daugelis lietuvių parapijų turi savo mokyklas; jųjų yra kelios dešimtys. Jose be bendrojo privalomo mokslo mokoma lituanistikos; moko gi seserys kazimierietės ir pranciškietės. Reikia atiduoti seserims didelę garbę už jų triūsą ir pasiaukojimą. Tačiau reikia pažymėti, kad kas metai lietuvių mokyklų vaikelių skaičius mažėja amerikonizmo naudai. Sakau *amerikonizmo naudai,* bet ne laisvamanybės, nes vaikai airių mokyklose gauna konfesinį auklėjimą.
>
> Be pradinių mokyklų, lietuviai kat. yra įsisteigę ir aukštesniųjų. Tėvai marijonai išlaiko Marijanapolyje, Tompsono apylinkėj, kolegiją, kuri yra jau išauklėjusi gražų būrelį pilnoj prasmėj inteligentų lietuvių, kurie jau stojo į lietuvių kultūrinį darbą. Šią valandą, jeigu neapsirinku, toj mokykloj esama apie 200 mokinių.

Ši mokykla įsteigta puikioj vieno dvaro vietoj su 300 akrų žemės, daugiausia miško, kuris buvusio savininko magnato paverstas į parką. Čia puiki vieta sportui ir visokioms sporto pramogoms. Ji yra mėgiama ir tinkamai įvertinama visų lietuvių. Nors mokyklos rūmas yra puošnus, tačiau trūksta mokinių bendrabučiui patalpos. Gerb. kolegijos rektorius, tėvas Navickas, yra pasiryžęs statyti naujus rūmus; aukos plaukia; be abejonės, studentai greitu laiku turės patogių butų.

Be šios kolegijos, seserų kazimieriečių išlaikoma ir vedama Chikagos garsinga H. sch., vadinama akademija, kurioj šiais metais mokinių skaitoma apie 300. Tos mokyklos mokinės pasižymėjusios savo orkestru, kuris koncertuose yra gavęs ne vieną prizą. Tų pačių seserų išlaikoma yra antra H. sch. Juozapo Marijos viloj, Newtown apylinkėj, netoli Philadelphijos.

Seserų pranciškiečių to paties tipo išlaikoma mokykla Pitsburge.

Be to, netoli Chicagos tėvų marijonų įkurta lietuviams kunigų seminarija teologijos studijoms (Marijanapolio kolegija savo filosofijos kursais mokinius paruošia seminarijos teologijos studijoms).

Visos minėtos mokyklos įkurtos prie bažnyčių ar vienuolynų; neteko girdėti, kad būtų kitų srovių lietuvių įkurta kokia mokykla. Užtat reikia manyti, jeigu iš Lietuvos nesuplauks daugiau inteligentų į Ameriką su visokiomis kitokiomis pažiūromis, tai katalikiškoji kultūra lietuviuose galės dominuojančiai įsigalėti.

Be mokyklų, seserys kazimierietės išlaiko ir turi savo žinioj Chicagoj dvi gražias, didingas ligonines.

Nors seserų kazimieriečių Amerikoj jau turim apie 400, tačiau jų pačių ligoniams slaugyti nebeužtenka; jos turi samdytis slaugytojas iš kitur.

Amerikos lietuviai skaito laikraščius, palyginti, ne mažai. Beveik visi laikraščiai provincialinio pobūdžio, skelbia smulkias, net smulkiausias, žinias iš lietuvių gyvenimo. Pavyzdžiui, pranešama, kieno šeima padaugėjo, kas susituokė, kas ką pasakė susirinkime, kas susipešė. Turinio atžvilgiu toli gražu jie neprilygsta Lietuvos laikraščiams. Katalikų laikraščiai išeina šie: 1) „Draugas“, dienraštis, 2) „Amerika“, savaitinis, 3) „Darbininkas“, savaitinis, 4) „Garsas“, savaitinis, toliau metiniai (žurnalai) laikraščiai, — 5) „Studentų žodis“, Marijanapolio studentų leidžiamas, 6) „Moteris“, 7) „Vytis“, 8) „Laivas“, tretininkių, ir 9) „Šv. Kazimiero Akademijos Aidai“. Šie visi laikraščiai išeina sveiki — be skolų ir be pelno. Nemaža laikraščių leidžiama ir kitų srovių.

Vilnietis Mons. Dr. A. Viskanta, kaip ilgametis Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijos pirmininkas, padarė smulkų pranešimą apie tos Draugijos kultūrinę veiklą ir esančią padėtį:

Nuo 1907 metų iki Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo lietuvių mokslinės jėgos būrėsi daugiausia Lietuvių Mokslo Draugijoje, kurios buveinė nuolat buvo Vilniuje. Nuo 1919 metų, kada Lietuvos vyriausybė, persikėlusi į Kauną, galutinai įgyvendino Lietuvos valstybines funkcijas, stipriausios lietuvių mokslinės jėgos netrukus ėmė spiestis naujojoje, laikinojoje, sostinėje. Vilniuje, kaip L. Mokslo Draugijos buveinėje, pasiliko iš įvairių Lietuvos kraštų sutraukti gana turtingi moksliniai rinkiniai. Likusieji Vilniaus krašte lietuviai inteligentai lietuvių mokslą tęsė toliau, spiesdamiesi daugiausia apie L. Mokslo Draugiją.

Aiškumo dėlei laikau reikalinga pastebėti, kad šis pranešimas yra suskirstytas į tris dalis. Pirmojoj dalyj kalbama apie mokslinės medžiagos rinkimą, antrojoj dalyj dėstoma, kaip ir kiek ta medžiaga yra sutvarkyta, o trečiojoj dalyj pasakojama, kokios buvo dėtos pastangos mokslui populiarizuoti.

I. Lietuvių Mokslo Draugija nuo pat savo įsisteigimo iš visur rinko visa, kas galėjo vaizduoti lietuvių tautos gyvenimą ir veidą. Tam tikslui ji skelbė laikraščiuose atsišaukimus į lietuvių visuomenę, prašydama siuntinėti jai įdomesnius rankraščius, dabar leidžiamus ir seniau išleistus laikraščius, ypač metinius jų komplektus, dabar spausdinamas ir seniau išspausdintas knygas, kalendorius ir net menkiausiuosius leidinius. Reguliariai savo laikraščius siuntinėjančioms redakcijoms žadėjo duoti mainais savo organą. Buvo primenama, kad ilgainiui L. Mokslo Draugijos biblioteka galės tapti Lietuvių Tautos Biblioteka. Spaudiniams apie lietuvių tautą rinkti L. Mokslo Draugija užmezgė santykius su įvairių Rusijoje ir užsieniuose gyvenančių tautų mokslinėmis organizacijomis, o taip pat ir su valstybinėmis mokslo įstaigomis taip Rusijoje, taip ir užsieniuose, pavyzdžiui, su lenkų „Towarzystwo Przyjaciół Nauk“ Vilniuje, su latvių (Rygoje) ir estų (Revelyje ir Dorpate) mokslo draugijomis, su „Birutės“ draugija Tilžėje, su lenkų Mokslo Akademija Krokuvoje, su ukrainų Ševčenkos vardo mokslo draugija Lvove, su Čekų Mokslo Draugija Prahoje, su Rusų Archeografijos Komisija Vilniuje, su Ciesoriaus Archeologine Komisija Peterburge, su Ciesoriaus Mokslų Akademija ir su Humanitarinių Mokslų Fakultetu Peterburge, su British Museum Londone ir kitomis panašiomis mokslo įstaigomis. Lietuvių Mokslo Draugijos bendradarbiavimas su tomis draugijomis ir įstaigomis reiškėsi ypač tuo, kad ji gaudavo mainais jų leidinius, ir tuo keliu ji įsigijo daug svarbių veikalų.

Tautosakos medžiaga buvo renkama nuo pat Draugijos įsisteigimo (Lietuvių Tauta, IV kn., 18 psl.). Vėlesniais laikais Draugija tautosakos medžiagą Vilniaus krašte rinko, padedama Vytauto Didžiojo bei Švenčionių gimnazijos mokinių ir Vilniaus universiteto studentų. Pasidarbavo čia dar kai kurie liaudies mokyklų mokytojai. 1929 m. gruodžio mėnesio gale ji surengė trijų dienų kursus tautosakos medžiagos rinkėjams. Panašiais ir kitokiais būdais Lietuvių Mokslo Draugija, be knygų ir įvairių leidinių bibliotekai ir archvalijų, dar sutraukė į savo patalpas turtingus rinkinius, liečiančius lietuvių tautą įvairiais mokslo atžvilgiais: priešistorinės archeologijos, antropologijos, etnografijos ir kitų mokslo sričių.

Paminėsiu čia, kaip ir skliausteliuose, kad L. Mokslo Draugija rūpinosi ir nejudomųjų Lietuvos praeities paminklų likimu. 1908 m. ji dėjo pastangas, kad būtų saugojamos Trakų, Lydos ir kitų pilių liekanos. 1912 m. jos rūpesčiu rusų valdžia uždraudė Vilniaus magistratui ardyti Gedimino pilies kalną, ant kurio magistrato nutarimu turėjo būti įsteigtas vandens rezervuaras arba kolektorius Vilniaus miesto vandentiekiui (Liet. Tauta, V kn, 124—125 psl.). Kalbėdamas apie mokslinės medžiagos rinkimą, laikau reikalinga paminėti dar, kad 1937 ir 1938 m. kai kurios Vilniaus krašto lietuvių draugijos, nebegalėdamos veikti dėlei priežasčių, ne nuo jų priklausančių, savo bibliotekas ir archeologinius bei etnografinius rinkinius paaukojo Lietuvių Mokslo Draugijai. Vilniškės „Ryto“ švietimo draugijos ir Lietuvių Mokytojų Sąjungos Švenčionių skyriaus aukos ypač buvo gausios.

II. Rinkinius tvarkyti pradėta su atsidėjimu tik 1927 m. Lietuvių Mokslo Draugijos knygos yra sukataloguotos ir suinventorizuotos, išskyrus tas knygas, kurios buvo gautos paskutiniu laiku, prieš nustojant veikti Draugijai. Sukataloguota ir suinventorizuota daugiau kaip 23 tūkstančiai veikalų, sudarančių apie 33 tūkstančius tomų. Be to, yra daugiau kaip tūkstantis dubletų. Pažymėsiu dar, kad didesnioji dalis periodinių leidinių yra irgi sutvarkyti. Tikslių žinių apie tai tuo tarpu pateikti negalima, nes Draugijos biblioteka tebėra mokslui neprieinama. Tautosakos medžiagos tvarkymas pradžioje 1938 metų jau gana toli buvo nuėjęs, be to, žymi jos dalis mašinėle perrašyta. Archvalijos žymia dalimi yra sutvarkytos: rankraščiai sudėti į kartonines dėžes su trumpais turinio pažymėjimais ant dėžių. Atsišaukimai, afišos etc. tebėra nesutvarkyti. Iš priešistorinės archeologijos rinkinių tinkamai sutvarkyti yra akmens, titnago, bronzos, vario, sidabro ir geležies liekanos. Jos paženklintos numeriais, įrašytos į inventorines knygas ir sudėstytos į gab-

lotes, kurios patalpintos dviejose salėse. Akmens ir titnago liekanų yra daugiau kaip 1000 dalykų, o metalinių dar kiek daugiau. Antropoliginiai rinkiniai nėra gausūs ir tebėra nesutvarkyti. Etnografinio skyriaus rinkiniai, — liaudies muzikos instrumentai, raižiniai, tapyti paveikslai, audiniai ir kiti tos rūšies dalykai, — yra paženklinti numeriais arba turi prisiūtus kaspinėlius su numeriais ir surašyti į inventorinių knygų brulijonus; parengtos spintos gablotės jiems išdėstyti.

III. Mokslo populiarizavimo atžvilgiu — visų pirma paminėsiu mokslinius referatus. Nuo L. Mokslo Draugijos įsisteigimo iki 1933 metų moksliniai referatai buvo skaitomi vien tik Draugijos Valdybos posėdžiuose ir visuotiniuose susirinkimuose; tik 1933 m. buvo surengtos dvi viešos paskaitos. Valdybos posėdžiuose ir visuotiniuose Draugijos narių susirinkimuose iš viso buvo skaityta 147 referatai; iš jų istorinio pobūdžio 73 referatai, iš psichologijos ir pedagogikos srities 18 referatų, kalbotyros 10 referatų, ekonominių mokslų 7 ref., visuomeninių mokslų ir darbo organizacijos srities — 6 ref., teisės ir medicinos po 4 ref., geografijos 3, etnografijos 5, numizmatikos, archeologijos ir botanikos po 2 ref., tautosakos 3 ref.; antropologijos, paleontologijos, geologijos, muzikos, tapybos, bibliografijos, technikos ir kt. po I referatą. Nuo 1934 metų daromos buvo vien tik viešos paskaitos. Būtent, 1934 metais įvyko 3 paskaitos, o 1935 metais 10 paskaitų. Iš jų buvo: kalbotyros srities 4, gamtos mokslų 1, matematikos 3, istorijos 4, literatūros istorijos 1 (Cfr. Lietuvių Tauta, V knyga, 1936 m., psl. 285, 291—292). Čia vieta paminėti dar „Aukštuosius Mokslo Kursus“, kuriuos L. Mokslo Draugija buvo suorganizavusi 1919-1920 metais Vilniuje (D-ras D. Alseika, Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919—1934 metais, Vilnius 1935, 76 psl.). Primintina dar, kad L. Mokslo Draugija įsisteigė 1909 metais skaityklą, kuria naudojosi mokslininkai ir mokslo mėgėjai. Čia tenka paminėti dvi lietuviškų knygų parodas, kurias Vilniuje surengė ta pati Draugija. Pirmoji paroda atidaryta 1914 m. birželio 1 dieną ir truko ištisą mėnesį. Ji buvo surengta pirmam spaudos atgavimo dešimtmečiui paminėti. Antroji lietuviškų knygų paroda atidaryta 1929 m. gegužės 18 dieną. Ji buvo surengta 25-ai nuo spaudos atgavimo metų sukakčiai paminėti ir truko dvi savaites. Tos parodos skyriai buvo šie: A) pirmame skyriuje buvo išdėstytos lietuviškos knygos, spaudintos prieš spaudos draudimą; B) antrame skyriuje buvo lietuviškos knygos, spausdintos draudimo metu: a) viena rūšis — liet. knygos rusų raidėmis, b) antra rūšis — lietuviškos knygos lotyniškomis raidėmis, spaudintos užsieniuose, c) kontrafakcijos; C) trečiame skyriuje buvo pirmosios knygos ir laikraščiai, spaudinti jau atgavus spaudą. (Cfr. Lietuvių Tauta, IV kn., psl. 24).

Kalbant apie mokslo populiarizavimą, pravartu bus priminti, kad vokiečių okupacijos laikais, 1916 metais, L. Mokslo Draugija dalyvavo vokiečių ruošiamose etnografinėse parodose (ibid. 17). Paminėtina dar, kad ta Draugija leido savo organą, „Lietuvių Tauta“ vadinamą Tas leidinys nuo 1907 metų per penkerius metus ėjo periodiškai, būtent, kas metai po vieną dalį, arba sąsiuvinį; nuo 1911 metų jo pasirodymo protarpiai darėsi vis didesni ir didesni. Nuo 1907 m. iki 1932 m. išėjo iš viso keturios knygos, skirstomos į dalis, o paskiau į sąsiuvinius. Tokių dalių arba sąsiuvinių iš viso išėjo 14. Paskutinioji, t. y. 5-ji knyga, išėjusi 1936 metais, kaip storelesnis leidinys, nebesivadino sąsiuviniu, o tiesiai — knyga. Tame Draugijos organe buvo talpinami daugiausia moksliniai referatai, kurie buvo skaityti L. Mokslo Draugijos Valdybos posėdžiuose arba visuotiniuose susirinkimuose. Ta pačia proga paminėsiu, kad L. M. Draugija 1937 m. išleido vadovą po Vilnių, vardu „Vilnius ir jo apylinkės“.

Kalbant apie mokslo populiarizavimą, tenka dar paminėti mokykloms vadovėlių leidimą, kuriuo L. Mokslo Draugija irgi rūpinosi. 1909 m. ji paskelbė konkursą vadovėliams. Pirmą konkursą laimėjo Juozapas Gabrys „Geografijos“ vadovėliu. Mokykloms vadovėlių ruošimo darbas ypač smarkiai buvo varomas vokiečių okupacijos laikais, kada vietoj iki tol vartojamų rusų knygų prireikė lietuviškų vadovėlių taip

pradinėms, taip ir vidurinėms mokykloms. 1918.X.2 d. L. Mokslo Draugijos Valdyba pranešė visuotiniam susirinkimui, kad ji išleidusi, ar spaudai paruošusi, 56 vadovėlius. (Cfr. Lietuvių Tauta, IV kn., 8 sąsiuv., psl. 1). O kiek paskiau, per ketverius metus (1919—1922) L. Mokslo Draugijos vadovėlių Komisija, kaip d-ras A. Alseika (op. cit. 76) rašo, išleido 85 vadovėlius ir šiaip mokslinių knygų įvairiomis temomis. Paskutiniais savo gyvavimo metais, t. y. 1938 m., L. Mokslo Draugija išleido trijų dalių chrestomatiją, vardu „Skaitymų knyga".

Šitaip atrodo stambiais bruožais nupieštos Vilniaus krašto lietuvių mokslinės pastangos. Mes darome, ką galime, ir esame įsitikinę, kad mūsų jaunojoje kartoje netrukus atsiraš jėgų, kurios mūsų krašto lietuviškąjį mokslą didesniu greičiu varys pirmyn. Savaime aišku, kad visi mes to labai trokštame ir linkime pasisekimo.

Antrasis vilnietis, Kun. K. Čibiras, pranešė apie lietuvių kultūrinį veikimą Vilniaus krašte:

Vilniaus lietuvių visuomenė dar nėra aiškiai ir griežtai susiskirsčiusi į sroves. Srovių diferenciaciją patys lietuviai sąmoningai prilaiko, nenorėdami perdaug skaldytis ir nesijausdami pakankamai gausūs, kad galėtų ištekti jėgų tautos darbui dirbti, jei srovėmis labai pradės skirstytis.

Mokslo darbu užsiimti Vilniaus lietuviai dar neturėjo atspėjamo laiko, o iš dalies ir pakankamai subrendusių mokslinių jėgų. Per šiuos 20 metų pokarinio gyvenimo taip daug buvo darbo, tautą šviečiant ir organizuojant jos gyvenimą įvairiose srityse, ir taip maža šviesuomenės, kad atspėjamo laiko rimtam mokslo darbui nė neatlikdavo.

Pradėdami naują 20-metį, jaučiamės jau stipresni. Šviesuomenės eilės padidėjo: per pirmąjį dešimtmetį veikusi Vilniaus lietuvių gimnazija perleido per savo klases 2200 moksleivių; iš jų 388 gavo brandos atestatus. Dalis jų dėl įvairių priežasčių iš Vilniaus krašto išvyko, bet apie 300 bus pasilikę vietoje ir arba dirba švietimo darbą sodžiuje, arba tęsia studijas universitetuose. Šiais metais aukštuosius mokslus eina iš mūsų krašto abiturientų apie 135 jaunuoliai(ės), iš jų 85 Vilniuje ir apie 50 kitose Lenkijos ir užsienių aukštosiose mokyklose. Aukštąjį mokslą baigusių turime jau apie 40 jaunuolių. Šios jaunosios mūsų krašto jėgos jau mėgina savo gabumus moksliniame darbe, tirdami savo krašto dabartinį gyvenimą ir praeitį.

Katalikiškų pažiūrų aukštojo mokslo jaunuomenė buriasi „Romuvos" klube, kurio tikslas duoti nariams progos bičiuliškai pabendrauti tarpusavy, dalintis savo mintimis kūrybiniame darbe ir suburtomis jėgomis imtis visuomeninio darbo. Reikia tikėtis, kad ši jaunuomenė pradės susieti su nepriklaus. Lietuvos valstybės katalikais mokslininkais ir mokslo mėgėjais ir pradės po mažumą dėti kad ir kuklius savo indėlius į bendrąjį tautos mokslo lobyną.

L. Katalikų Mokslo Akademijos narių pakėlimas į narius mokslininkus

J. E. Vyskupas Pr. Būčys MIC, trumpais bruožais nupiešęs Prancūzų Mokslo Akademijos santvarką bei tikslus, pažymėjo, kad panaši Mokslo Akademija veikia jau ir pas mus, Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos vardu. Gražiausias šios mūsų Mokslo Akademijos žiedas — tai nariai mokslininkai. Jais gali tapti nariai su aukštuoju mokslu, daug pasižymėję savo moksliniais darbais. L. Katalikų Mokslo Akademija jau

turėjo tris narių mokslininkų formacijas, o dabar Ekscelencija jaučiasi labai laimingas, turėdamas progos paskelbti jau ir ketvirtosios narių mokslininkų formacijos asmenis. O tokiais šį kartą yra J. E. Vyskupas M. Reinys, Prof. Dr. K. Pakštas, Doc. Dr. Z. Ivinskis ir Lekt. J. Ambrazevičius. Trumpai suminėjęs naujųjų narių mokslininkų biografinius bei mokslinių darbų duomenis (žr. 473—493 psl.), paprašė L. Katalikų Mokslo Akademijos Pirmininką, Prof. Dr. St. Šalkauskį, įteikti jiems atitinkamus diplomus.

Gauti L. Katalikų Mokslo Akademijos nario mokslininko diplomą — tai įrašyti savo vardą į Didžiųjų Nemirtingųjų Lietuvių eiles. Užtat, priimant kruopštiesiems mūsų Mokslininkams didžiulius, puošnius pergamentinius nario mokslininko diplomus iš Akademijos pirmininko rankų, salėje viešpatavo šilta ir tauri nuotaika, kad senoje didvyrių tautoje netrūksta Didžiųjų Vyrų. Naujieji mūsų Mokslininkai Laureatai buvo pakviesti atsisėsti tarp Garbės Prezidiumo narių.

Pasibaigus iškilmingajam diplomų įteikimui, naujųjų laureatų vardu gražų žodį pasakė Prof. Dr. K. Pakštas:

Ta garbė ir paaukštinimas, kuriais šiandien apgaubiami keturi vyrai, duoda jiems progą šiam garbingam susirinkimui viešai prisipažinti: *non sumus digni.* Tačiau senos tautos ir valstybės institucijos reikalingos kai kurių išorinių dekoracijų ir europietinių tradicijų.

Šituos Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos titulus tuo labiau garbinga priimti mums, palydimiems žodžiais gilaus mokslininko J. E. Vyskupo P. Būčio, kuris per ilgą savo amžių buvo tikras mokslinių deimantų rankiotojas, su didžiausia kantrybe ieškojęs tiesos ir mokėjęs ją drąsiai ginti. Kiekvienos generacijos gyvybiniai reikalai spiria labiau pabrėžti vieną ar kitą žmogišką dorybę. Mūsų kartoje, kai papročių šiurkštumas, valdymo žiaurumas viešpatauja pusėje Europos ir dideliu įžūlumu naikina europiečių kultūros švelnųjį žmoniškumą — manytume, kad mokytojų ir dorųjų žmonių drąsa kovoje dėl tiesos ir teisingumo įgyja didžiosios pilietinės dorybės aureolę. O vyskupas Būčys, senas kultūrinių kovų kovotojas, visada turėjo drąsos atvirai pažvelgti į mūsų šalies didėjantį moralinį sudribimą ir riteriškai šaukė į kovą prieš moralinį lietuvių tautos sunykimą.

Akademikų titulas mums suteikiamas, Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijai pirmininkaujant žymiausiam Lietuvos mokslo vyrui, akademikui Stasiui Šalkauskiui, kurio troškimas stipriausiu tempu laimėti mūsų tautai tikrą kultūrinį didingumą nuvedė jį į pačias gelmes mūsų kultūrfilosofinių problemų ir padarė jį didžiuoju mūsų nacionalinės filosofijos kūrėju, kokių mažos tautos, toli gražu, ne kiekvieną šimtmetį susilaukia. Jo pramatymo galia ir aistringas jo susirūpinimas gyvybiniais tautos ir valstybės reikalais, jo darbingumo ir tvarkingumo bei metodo skatinąs pavyzdys, o ypač ta drąsa, su kuria jis ne tik skelbia tiesą, bet ir kovoja jos kovas ir klystančius perspėja, leidžia mums manyti, kad jo lūpos yra paliestos žarijų.

Priimdami garbės titulus iš pačių žymiausių mūsų tautos vyrų, mes manytume, kad minėtoji garbė mums yra suteikta gerokai avansu, kaip paskatinimas dar aistringiau tarnauti tiesai, Lietuvos mokslui, drąsiai ginti tiesą, kuri padidintų mūsų išvidinę laisvę.

Kultūros intensyvumo centras atsuka savo aukštąjį krantą į rytinius Baltijos krantus ir uždeda mums labai sunkias, įdomias ir garbingas pareigas: pakelti Lietuvos dvasinį produktyvumą iki paties aukščiausio laipsnio, kuris galėtų padidinti mūsų tikrosios gyvybės ir kultūros garantijas.

Tardami padėkos žodį, kartu įsipareigojame nesėdėti be darbo lietuvių kultūros bokštuose.

Šią mūsų mokslininko kalbą dalyviai palydėjo gausiais ir ilgais aplodismentais.

Meninė dalis

Graži dalyvių nuotaika buvo apvainikuota dar ir menine dalimi, kurią atliko *Tarpdiezecinės Kunigų Seminarijos choras*, diriguojamas muziko K. Kavecko:

a) Sugrįžk, sūnau, prie Lietuvos — muzika T. Brazio,
b) Skriskite, mano dainelės — žodžiai Jakšto, muzika K. Kavecko,
c) O Kristau, pasaulio valdove — žodžiai B. Brazdžionio, muzika K. Kavecko.

Suvažiavimo uždarymas

Uždaromąją kalbą pasakė darbo prezidiumo pirm. Prof. B. Vitkus. Suvažiavimas baigtas pakelta nuotaika, sugiedojus Tautos Himną[1].

---

[1] Sveikindamas Jo Eksc. Kauno Arkivyskupą Metropolitą J. Skvirecką Šv. Kalėdų ir Naujųjų — 1940 — Metų proga, generalvikaras prel. K. Šaulys apie šį suvažiavimą atsiliepė šiais žodžiais:

„Lietuvos katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas, įvykęs vasario mėnesio gale, sutraukė apie šešetą šimtų senesnės ir jaunesnės kartos inteligentijos. Perskaityta virš 20 referatų įvairiose sekcijose įvairiausiomis temomis. Suvažiavimas davė jo dalyviams progą daugiau susidomėti moksliniu darbu, iškelti kaikurias mokslines mintis. Suvažiavimą reikia laikyti žymiu teigiamu įvykiu bei reiškiniu mūsų kultūriniame gyvenime. Platesnis viso suvažiavimo aprašymas turi pasirodyti „Suvažiavimo Darbų“ leidinyje greta jau paskelbtų dviejų to pat suvažiavimo darbų vertingų knygų“. *„Draugija“* Nr. 24, 205 psl., 1939.XII.31.

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos leidiniai

Leidinys Nr. 1

UŽGESĘ ŽIBURIAI

Biografijų ir nekrologų rinkinys. Parašė Prel. Al. Dambrauskas-Jakštas Redagavo ir jo 70 m. sukakties minėjimą pridėjo Dr. Juozas Tumas. Kaunas 1930.

Leidinys Nr. 2

SUVAŽIAVIMO DARBAI I

Kaunas 1933

Turinys: *J. Eretas:* Katalikai ir mokslas (288 psl.). — *J. Pankauskas:* Svarbesniosios srovės naujojoj psichologijoj. — *K. Kochas:* Profesinė atranka. — *J. Ambrazevičius:* Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj. — *K. Jasėnas:* Estetikos reikšmė etiniame žmogaus gyvenime. — *Pr. Penkauskas:* Lietuvos istorijos versmių leidimas. — *Pr. Žadeikis:* Kasinėjimai Apuolėje. — *E. Turauskas:* Valstybės ir bažnyčios suverenumas. — *Gr. Valančius:* Idealistinė sociologija. — *K. Ambrozaitis:* Asmuo ir visybė Othmaro Spanno universalistinėj sociologijoj. — *M. Ruginienė:* Viduriniu amžių moters būklė ir moterų emancipacija. — *J. Urmanas:* Dabartinės ūkio sistemos krizė ir nauji bandymai. — *Pr. B. Šivickis:* Dabartinės biologijos mokslo bendroji kryptis. — *Al. Dambrauskas:* Ratilai sferoje ir E. Barthelio poliarė. — *Pr. Samulionis:* Aleksandras Dambrauskas — mokslininkas. — Redakcija: Pirmasis Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimas. — Viso 532 psl.

Leidinys Nr. 3

SUVAŽIAVIMO DARBAI II

Kaunas 1936

Turinys: *J. Eretas:* Quid de nocte? (Kelias ir etapai į šių dienų dvasios krizę). — *St. Šalkauskis:* Ideologiniai dabarties krizių pagrindai. — *V. Borisevičius:* Šiandieninio lietuvio kataliko religinio charakterio bruožai. — *S. Gruodis SJ:* Negimusios gyvybės panaikinimas teologijos mokslo šviesoje. — *Vysk. P. Būčys MIC:* Mūsų dorovės atgaivinimo reikalu. Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje. — *Vysk. M. Reinys:* Subjektyvaus objektyvaus problema. — *J. Girnius:* Pastaba apie egzistencializmą. — *A. Maceina:* Ideologiniai šių dienų pedagogikos pagrindai. — *O. Norušytė:* Dorinis auklėjimas šeimoj. — *A. Salys:* Kalbotyra mokyklinių kalbų dėstyme. — *J. Ambrazevičius:* Naujosios lietuvių literatūros idėjinės ir forminės linkmės. — *J. Grinius:* Prancūzai integralinės poetikos kūryboje. — *J. Totoraitis MIC:* Būdingieji Sūduvos arba Užnemunės istorijos bruožai. — *J. Žagrakalys:* Pozityvinės teisės krizė. — *Pr. Sirūnas:* Teisės pozityvizmo krizė. — *Pr. Kuraitis:* Nacionalizmas krikščioniškosios doktrinos šviesoje. — *S. Bačkis:* Pijaus XI socialinės idėjos. — *Pr. Dielininkaitis:* Organinė valstybė. — *O. Labanauskaitė:* Moterų darbo problema. — *A. Puodžiukynas:* Šių dienų fizikos pasaulivaizdžio bruožai. — *K. Pakštas:* Lietuva eikumenos erdvėje. — *J. Tarvydas:* Marija Pečkauskaitė 1877—1930. — *Z. Ivinskis:* Antanas Alekna 1872—1930. — *K. Kaveckas:* Juozas Naujalis 1869—1934. — *Redakcija:* Jo Eksc. Vysk. Kazimieras Paltarokas. Prof. Dr. Stasys Šalkauskis. Prof. Dr. Pranas Dovydaitis. — *S. Kolupaila:* Prof. Dovydaitis — „Kosmo“ redaktorius. — *St. Yla:* Antrasis L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimas. — Viso 472 psl.